

Міністерство освіти і науки України
Харківський обласний відділ Українського географічного товариства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Белгородський державний національний дослідницький університет
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2013:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

(м. Харків, 7–8 листопада 2013 р.)

Харків
2013

Редакційна колегія: **В.С. Бакіров**, д.соц.н., проф. (голова редакційної колегії), **Л.М. Нємець**, д.геогр.н., проф. (заступник голови редакційної колегії), **М.О. Барановський**, д.геогр.н., проф., **А.П. Голіков**, д.геогр.н., проф., **Ю.І. Кандиба**, к.геогр.н., доц., **Г.О. Кулєшова**, к.геогр.н., доц., **Л.В. Ключко**, к.геогр.н., доц., **С.В. Костріков**, д.геогр.н., проф., **К.В. Мезенцев**, д.геогр.н., проф., **К.А. Нємець**, д.геогр.н., проф., **Я.Б. Олійник**, д.екон.н., проф., член-кор. АПН України, **О.М. Петін**, д.геогр.н., проф., **О.В. Полєвич**, к.техн.н., пров.наук.співроб., **Л.І. Попкова**, д.геогр.н., проф.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 2 від 25.10.2013 р.).

Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 7–8 листопада 2013 р. / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 459 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Публікації пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-018-5

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2013

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Немец Л.Н., Голиков А.П., Немец К.А., Кандыба Ю.И., Ключко Л.В., Кулешова А.А., Сегиди Е.Ю.</i>	
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ХАРЬКОВСКОМ РЕГИОНЕ	14
<i>Нємец К.А., Нємец Л.М.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРОСТОРОВОГО АНАЛІЗУ В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	17
<i>Антипова Е.А.</i>	
ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА	20
<i>Барановський М.О., Барановська О.В.</i>	
ГЕОГРАФІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	23
<i>Іщук С.І., Гладкий О.В.</i>	
НОВІ ЗАВДАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЛЕКСОЛОГІЇ	25
<i>Коростелев Е.М.</i>	
ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА ..	29
<i>Мезенцев К.В.</i>	
МІСТА УКРАЇНИ: СТІЙКІСТЬ ДО ВИКЛИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	31
<i>Сочувка А.</i>	
ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА В МОРАВКОСИЛЕЗСКОМ КРАЕ ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	34
<i>Фащевський М.І., Білоконь І.В.</i>	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	37
<i>Хлебосолова О.А., Царева Л.А.</i>	
РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В МАГИСТЕРСКОЙ ПРОГРАММЕ «ЭКОЛОГИЯ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ»	39
<i>Часовский В.И.</i>	
ИЗМЕНЕНИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ	40
<i>Чугунова Н.В.</i>	
ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА: АГЛОМЕРАЦИИ И ПЕРИФЕРИЯ. БЕЛГОРОДСКАЯ ОБЛАСТЬ РФ	43

СЕКЦИЯ 1.

РОЛЬ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ. ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Абакумова Н.Ю., Гололобова А.В., Казаков С.Г.</i>	
МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ГЕОМАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ (на примере сетевого ритейла г. Курска)	46
<i>Баядян А.Ю.</i>	
ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ПО СОЗДАНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	48

Бубликов В.В., Маркова В.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УРОВНЯ ИНТЕГРАЦИИ ЭТНИЧЕСКИХ СООБЩЕСТВ В РЕГИОНАЛЬНОМ СОЦИУМЕ	51
Веселова Л.К. ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ РЕЛЬЕФА ЭПИПЛАТФОРМЕННЫХ ГОР АРИДНОЙ ЗОНЫ В КАЙНОЗОЕ	53
Воробьевская Е.Л. ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ И ПОИСК ПУТЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ	56
Врублевська О.В. МОНИТОРИНГ ПРОЦЕСУ «ОСВІТА В ІНТЕРЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»: ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ	59
Давиденко А.С. ЗАСТОСУВАННЯ ГІС В НОРМАТИВНО ГРОШОВІЙ ОЦІНЦІ ЗЕМЕЛЬ	61
Лажнік В.Й., Майстер А.А. ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ГОСПОДАРСЬКЕ ОСВОЄННЯ ТЕРИТОРІЇ ЯК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОЦЕС» У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ	63
Малькова И.Л. АНАЛИЗ РЫНКА ТРУДА ДЛЯ ВЫЯВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ЭКОЛОГОВ-ПРИРОДОПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ	66
Мартем'янова І.С. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ШКІЛ БАГЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ МІСТА ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКА	68
Назарова Л.Е. ОБ АКТУАЛЬНОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДИНАМИКИ РЕГИОНАЛЬНОГО КЛИМАТА	71
Нємець К.А., Кобилін П.О. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА»	73
Пасынков А.Ф., Некрасов А.А. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ РОССИИ И МОНГОЛИИ	76
Половка С.Г. МОРСЬКА ГЕОЛОГІЯ – РУШІЙНА СИЛА НАУКОВИХ ІДЕЙ АКАДЕМІКА УАН ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ГАЛУЗІ ГЕОЛОГІЇ ОКЕАНІВ І МОРІВ	78
Пономарева Н.Н. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ КОРИДОРЫ: ПРИЧИНЫ И ПРОБЛЕМЫ ИХ СОЗДАНИЯ	81
Ралко А.Н. ВЛИЯНИЕ УРБАНИЗАЦИИ НА ЭЛЕКТОРАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ИЗБИРАТЕЛЕЙ В АРК (по результатам президентских выборов 2010 года)	83
Сливка Р.Р. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ Д. ГУРНЯКА	86
Стецюк О.А. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО МІНЕРАЛОГІЧНИЙ ТА ПЕТРОГРАФІЧНИЙ СКЛАД ТЕРИТОРІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ (на прикладі Карадазького заповідника)	89
Федій О.А. НОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПОНЯТТЯ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ	90

<i>Хлебосолова О.А., Ларькова М.С., Поликарпова Н.В.</i> РОЛЬ ЛАНДШАФТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИЗУЧЕНИИ СОСТОЯНИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ В РАЙОНЕ ДЕЙСТВИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ (на примере Кольской ГМК)	93
<i>Чубрей О.С.</i> ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ГЕОГРАФІЇ ЯК ФАКТОР ОБ'ЄКТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЯКІСТЬ ОТРИМАНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ	95
<i>Костріков С.В.</i> ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ГІС-ЗАСТОСУВАНЬ ПРИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	98
<i>Ліхван В.Ф., Кандиба Ю.І.</i> ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	100
<i>Kornieieva T.</i> KNOWLEDGE TRANSFER IN REGIONAL DEVELOPMENT	103
<i>Spahić M., Korjenić A.</i> EDUCATION OF THE LOCAL POPULATION FOR OPTIMAL DEVELOPMENT THE NATIONAL PARK «UNA» – IMPERATIVE OR SATISFACTION OF FORM	105
<i>Spahić M., Temimović E., Korjenić A., Jahić H., Hrelja E., Čatović A.</i> IMPLICATIONS OF POLITICAL TERRITORIAL ORGANIZATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ON ITS REGIONAL GEOGRAPHIC DEVELOPMENT	108

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Барило І.М., Ткаченко О.В.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ВИМІРІ	111
<i>Батиченко С.П.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ МЕДИЧНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ТА ФАХІВЦЯМИ	113
<i>Білоконь І.В., Лукаш І.М.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТИПОЛОГІЇ РЕГІОНІВ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ	116
<i>Бурла М.П.</i> КРАТКИЙ АНАЛИЗ УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ВОЗМОЖНЫХ ПУТЕЙ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ (СМЯГЧЕНИЯ) В ПРИДНЕСТРОВЬЕ	118
<i>Бурла О.Н.</i> ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ И ТРУДОВОЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ФАКТОР ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ПРИДНЕСТРОВЬЯ	120
<i>Вірченко П.А., Виноградова А.Д.</i> ФОРМУВАННЯ НОВИХ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ (на прикладі гастрономічного туризму)	123
<i>Вінграновський А.М.</i> БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ ЯК МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	126
<i>Воробьевская Е.Л., Седова Н.Б.</i> РЕКРЕАЦИОННОЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ В БАЙКАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	128
<i>Выходцев А.М., Вавер О.Ю.</i> ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ ЮГРЫ	130

Гаджиев Ю.А., Акопов В.И. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА НА СЕВЕРЕ РОССИИ	133
Гонтарь Н.В. ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	135
Грицевич В.С., Улична С.І. ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПРОБЛЕМ НА ПРИКЛАДІ ЛОГІСТИЧНОЇ СФЕРИ АВСТРІЇ	138
Давыдова С.Г. НАСЕЛЕНИЕ – КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА	140
Дроздова Е.А., Корнилов А.Г. ТРАНСФОРМАЦИИ ЛАНДШАФТОВ В ЖЕЛЕЗНОГОРСКОМ ГОРНОПРОМЫШЛЕННОМ РАЙОНЕ КМА	143
Ємчук Т.В., Скидан С.М. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФОРМА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (на прикладі Путильського району Чернівецької області)	145
Жицька Л.І., Гончаренко Т.П. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЧЕРКАСЬКОМУ РАЙОНІ	148
Западнюк С.О. МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: ПЕРЕПОНА ЧИ СТИМУЛЯТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ?	151
Захарчук Е.А., Заварзина Л.С. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СЧЕТОВ	153
Киреева-Гененко И.А., Агаркова А.Ю. ТУРИСТСКО-ЭКСКУРСИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КОРОЧА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	156
Киреева-Гененко И.А., Ланина Н.В. РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ (на примере города Валуйки Белгородской области)	158
Кириллов С.Н. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БУРЯТИЯ	160
Клюйко Т.І. МІСТА-СУПУТНИКИ ВЕЛИКИХ МІСТ: СУЧАСНІ ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ	163
Ковалів М.І. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ ЯК СТРАТЕГІЧНОГО НАПРЯМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ	165
Козак Т.І. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ	167
Корнус А.О. СУЧАСНА СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	170
Косташук І.І. ТИПІЗАЦІЯ РАЙОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	172

Липухин Д.Н. О ТИПАХ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ В УРАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ	175
Ліплянська В.В., Горожанкіна Н.А. РАНЖУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 2011 РОЦІ	178
Люкманов Э.Т. К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ, СОДЕРЖАНИИ И ОСОБЕННОСТЯХ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	181
Мазурова А.В., Вірченко П.А. ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ МІСТА ХАРКОВА	184
Матвеев Ю.Н. МЕЖДУНАРОДНЫЕ МИГРАЦИИ В ЗАРУБЕЖНОЙ ЕВРОПЕ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	187
Мельничук А.Л., Растворова М.О. ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ М. ЗАПОРІЖЖЯ: ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ ФОРМУВАННЯ	189
Молікевич Р.С., Мальчикова Д.С. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ГЕОПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ НА МІКРОРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	192
Панкратьєва В.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)	194
Погребський Т.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	197
Приходько З.В. СІМЕЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	199
Савицька К.В. ПРОМИСЛОВІ ВІДХОДИ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТЕРИТОРІЇ (на прикладі Дніпропетровської області)	202
Сегіда К.Ю., Горбунова Ю.О. АНАЛІЗ ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНОГО РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	204
Сегіда К.Ю., Дорошенко І.О. ДО ПИТАННЯ ПОШИРЕННЯ ЕКОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ АР КРИМ	207
Ситникова О.О., Чугунова Н.В. ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ ЗДОРОВЬЮ НАСЕЛЕНИЯ ПРИ ТЕХНОГЕННОМ ЗАГРЯЗНЕНИИ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ (на примере Белгородской области)	210
Смерічевський С.Ф., Клімова О.І. РЕГІОНАЛЬНИЙ БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ	213
Смирнов І.Г. РЕСТОРАННА ЛОГІСТИКА: ВРАХУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	215
Трофімова О.О. СТУПІНЬ УРАЖЕНОСТІ СЕЛЯМИ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ	218
Черномаз П.А. 10-ЛЕТИЕ ЕВРОРЕГИОНА «СЛОБОЖАНЩИНА»: ИТОГИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРЕПЯТСТВИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ	220

Шмагельська М.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (на прикладі Вінницької області)	223
Шуканов П.В. ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ МАКРОРЕГИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ МИРА ...	225
Яворська В.В., Ніколаєва О.І. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО І СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ	228
Яковлєва Ю.К., Закотнюк О.Л. ПОСЕЛЕНСЬКА МЕРЕЖА ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ: ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ	232
Яновська О.О. ШКОЛИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СФЕРИ КУЛЬТУРИ РЕГІОНУ	236
Záboj M. MEASUREMENT AND COMPARISON OF THE FACILITIES IN CZECH REPUBLIC REGIONS	238

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Абулхатаєва Л.Ю. ОЦЕНКА РЕКРЕАЦИОННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (КАЗАХСТАН)	241
Атаманюк Я.Д., Закутинська І.І. ВИКОРИСТАННЯ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ	243
Баталов О.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	245
Безуглий В.В. МІСЦЕ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ	247
Безуглий В.В., Маменко О.М. РОЗВИТОК ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ ГОСПОДАРСТВА ПРОМИСЛОВОЇ ОБЛАСТІ (на приклади Дніпропетровщини)	249
Борисенко Н.М. РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПРОДУКТ КАК КАТАЛИЗАТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ	252
Васильєва Л.П. АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ И ПЛАНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА	255
Воловик Л.М. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА УМОВ ВПЛИВУ СТОЛИЦІ ТА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	257
Гончаренко А.І. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	260
Грушка В.В. ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА СТАН РАЙОННИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ	262
Гусєва Н.В. ЛУТАНСЬКА ОБЛАСТЬ В ПРОДОВОЛЬЧОМУ СПОЖИВАННІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ..	267

Дайкер А.О. КАРТОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ ЮГА РОССИИ	271
Данілова О.М. РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЗАКЛАДАМИ КОМПЛЕКСУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	273
Дудкіна Г.Є. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	275
Дышкантюк О.В., Олейник В.Д. ВЛИЯНИЕ ТУРИЗМА НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ	278
Євсюков Т.О., Ковальчук І.П., Коваленко А.В. СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ – ВАЖЛИВОГО ЗАСОБУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	280
Жигулева В.В., Шиганова Ю.М. КОМПЛЕКСНОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА НА ПРИМЕРЕ ДЕЛЬТЫ Р. ЧЖУЦЗЯН	283
Заставецька Л.Б. ЗАЛЕЖНІСТЬ «РАНГ – ЛЮДНІСТЬ» МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ РЕГІОНУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЇХ РОЗВИТКУ	286
Иващишина М.В. НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ	288
Ігнатенко Є.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ НА БАЗІ МОРСЬКИХ ТОРГОВИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ	290
Ігнатенко С.А. АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	293
Келинбаева Р.Ж. ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	295
Колесникова Е.Г. РОЛЬ КРУПНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ХОЛДИНГОВ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНА (на примере Кемеровской области)	298
Корнус О.Г. СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	301
Кулєшова Г.О., Логвинова М.О. МАЛІНІВСЬКА ПРОМИСЛОВА ЗОНА ЯК ОБ'ЄКТ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	304
Курило Г.В., Мозговий А.А. НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ	307
Кушнір Л.М., Шевченко Р.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	309
Маркуц Ю.И. ТРАКТОВКА ПОНЯТИЯ «МЕСТНЫЙ БЮДЖЕТ» В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ	312
Мерінов Ю.Н., Мерінова Ю.Ю. ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТОРГОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В РОСТОВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ	314

Нефедова Н.Є. ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ОДЕСИ	317
Нефедова Н.Є., Ільїн В.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	319
Овсянкін Р.В., Іванцова Е.А. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛЕСОМЕЛИОРАТИВНОГО ОБУСТРОЙСТВА НА ПРИМЕРЕ ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ	322
Омельченко Н.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ СУПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА	323
Пестич А.С., Горячко М.Д. ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ	325
Пилипенко І.О. ПЕРИФЕРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ ПРИЧОНОМОРСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ	327
Полевич І.О. ІННОВАЦІЙНА КОМПОНЕНТА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	330
Полякова Т.А. ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СОСТОЯНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОДСИСТЕМЫ	333
Попков А.В. МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ДЛЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ	336
Попов Л.А., Ильина Е.Л., Латкин А.Н., Литвиненко Т.В. ОПЫТ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В РАЗВИТЫХ СТРАНАХ МИРА	338
Реунова Л.В. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ	341
Ровенчак І.І., Ярошевич М.А. СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГАЗОВИЙ ХАБ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ	344
Рудакевич І.Р. ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВЕЛИКИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ	346
Савчук І.Г. РОЛЬ МІСТ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ (ЕНДОГЕННА КОНЦЕПЦІЯ)	349
Середа Н.І. ІСТОРИЧНІСТЬ МІСТ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ В ТУРИЗМІ РЕГІОНУ	351
Синегубов А.И. К ВОПРОСУ ОСВОЕНИЯ ЗЕЛЕННЫХ ПРОСТРАНСТВ В ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ	353
Соколова М.Н. ПЕРСПЕКТИВЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КРАСНОДАРСКОГО КРАЯ	356
Соловьев А.Б., Богат Д.В. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМ ФОНДОМ ГОРОДА СТРОИТЕЛЬ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	358

Стеблецька Ю.Ю. ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯКОСТІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА М. КИЄВА ЗА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ ОСВОЄНІСТЮ	360
Телебєнєва Є.Ю., Полевич О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	363
Тимчук О.І. ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ	365
Титов А.Н., Антипова Е.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ МАЯТНИКОВОЇ МИГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ БЕЛАРУСИ В ТРАНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД	367
Требушкова И.Е. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧЕСКІЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ	370
Тюрин В.Н., Нудной А.П., Дружин Р.С., Вивчарь А.Д. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ ЮГА РОССИИ	372
Шашеро А.М. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ОДЕЩИНИ, ОДНІЄЇ З ГОЛОВНИХ СКЛАДОВИХ ГЕОПЛАНУВАННЯ РЕГІОНУ	375
Ключко Л.В. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	377
Шинкаренко Д.А. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ МІСТА ХАРКОВА	381
Osmanova K. THE SOCIAL DEVELOPMENT ISSUES OF MUNICIPALITIES IN ABSHERON ECONOMIC GEOGRAPHICAL REGION	383

СЕКЦІЯ 4. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Ахметова А.К., Инкарова Ж.И. К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА	386
Белюсова Л.И., Таранов А.О. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	388
Бочарова А.А., Крымская О.В. АГРОКЛИМАТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЗАПАДА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	391
Букенова С.Б. РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ	392
Буц Ю.В., Крайнюк О.В. ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ	394
Вавер О.Ю., Чуйкова Е.Н. ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ТЕРРИТОРИИ КАК ОСНОВА РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ	396
Василевська Я.В. ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	399

Вергун О.М. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	401
Гринасюк А.Р. ВИКОРИСТАННЯ АТРАКТИВНИХ ЛАНДШАФТІВ У ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	404
Грицюта В.Ю. ПРИЧИНИ ТА СТАН ОБВОДНЕННЯ ВОЛОХІВСЬКОГО ГАЗО-КОНДЕНСАТНОГО РОДОВИЩА (Харківська область)	406
Добровольська Н.В. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ЗЕМЛЕРОБСТВІ	407
Игнатенко Е.А. ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЕВРОРЕГИОНА «СЛОБОЖАНЩИНА» ДЛЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО ТУРИЗМА	410
Калугина С.В., Еремина С.Н., Кухарук Н.С. МИКРОБИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ КАЧЕСТВА ВОД МАЛЫХ РЕК КАК ИНДИКАТОРЫ ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ	412
Клюев Н.Н., Яковенко Л.М. СХЕМА ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	414
Кобзарь Г.В. К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГО-ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЛЕНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ	416
Кулик И.В., Захаров С.Г. ОЗЕРА СРЕДНЕГО УРАЛА В ПРЕДЕЛАХ ЧЕЛЯБИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ПОСЛЕДСТВИЯ АНТРОПОГЕННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ	419
Лемехова А.С., Нетробчук І. М. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	421
Любичанковский А.В., Попова О.Б., Филимонова И.Ю., Ряхов Р.В., Михайлов А.С. АКУПУНКТУРА КАК ГЕОУРБАНИСТИЧЕСКИЙ МЕТОД ЭКОЛОГО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ОРЕНБУРГА	424
Морковін Д.В. АНАЛІЗ НАФТОГАЗОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	426
Плохих Р.В. ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ КОМПЛЕКСОВ ...	428
Поліщук Л.Б., Попов В.С. ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	430
Попкова Л.И., Бирюкова Е.В. ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ КАК ОБЪЕКТЫ ТУРИЗМА В РАЙОНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СЕВЕРА	433
Прибилова В.М. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ РЕГІОНІВ ІНТЕНСИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАДР НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	435
Пишибиш О.В. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВІТЕБСЬКОЇ ОБЛАСТІ	437

Родионова А.И., Семенов В.А. РЕСУРСНЫЙ И ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ СУБЪЕКТА ФЕДЕРАЦИИ (на примере муниципальных районов Калужской области)	440
Синявер Е.Е. ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ УГЛЕВОДОРОДОВ С МАЛЫМ ДЕБИТОМ В АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ КРЫМ	442
Смирнов И.Г. ЕКОЛОГІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ	444
Сухова М.Г., Журавлева О.В. SCORING ЭКОСИСТЕМНЫХ УСЛУГ ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ АЛТАЙ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА	446
Удалов И.В., Редін В.І. РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ОХРАНА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ	448
Удалов І.В., Шестакова О.О. ДО ПИТАННЯ ЩОДО РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ЕКОЛОГО-ГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ, У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКРИТТЯМ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ	450
Федина К.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	451
Чіпко Т.М. ВТРАТА ГУМУСУ В ҐРУНТАХ СТОЛИЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ— НАСЛІДОК НЕДОСТАТНЬОГО ВНЕСЕННЯ ОРГАНІКИ	453
Яценко Л.Д. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	456

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ХАРЬКОВСКОМ РЕГИОНЕ

*Л.Н. Немец, А.П. Голиков, К.А. Немец,
Ю.И. Кандыба, Л.В. Ключко, А.А. Кулешова, Е.Ю. Сегиди*
soc-econom-region@karazin.ua

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Общественная география была «обречена» родиться и развиваться в Харьковском регионе по нескольким определяющим причинам. Во-первых, исторические особенности освоения территории региона со времен заселения Дикого поля, его роль в качестве южного форпоста Российского государства способствовали интенсивному заселению и социально-экономическому развитию региона. Во-вторых, следует отметить величайшую заслугу В.Н. Каразина как основателя Императорского Университета в Харькове, который сыграл важную роль в развитии региона и страны в целом. В наследство от Василия Назаровича нам остались статьи, письма, посвященные анализу демографической ситуации, роли статистики в научных исследованиях, размышления по поводу развития транспорта, организации ярмарочной торговли и многое другое. В-третьих, в Харькове был открыт первый в Украине научно-исследовательский институт географии и картографии под руководством выдающегося географа Степана Рудницкого. Развитие географических исследований, организация экспедиций регионального и межрегионального масштабов, проводимых С. Рудницким и сотрудниками института, заложили прочный фундамент антропогеографического направления исследований в регионе. Несмотря на трагическую судьбу С. Рудницкого и дальнейший перевод института в город Киев, в 1934 году в Харьковском университете была открыта кафедра экономической географии.

Становление кафедры было тесно связано с социально-экономическим развитием Украины, как одной из наиболее развитых в индустриальном отношении республик СССР. Уровень индустриального развития региона обеспечил его лидирующие позиции во многих отраслях промышленности. Наряду с интенсивным экономическим развитием, концентрация в регионе предприятий машиностроения, транспорта и других экологически неблагоприятных отраслей промышленности способствовала обострению экологических и социальных проблем, которые требовали скорейшего решения на основе проведения комплексных общественно-географических исследований. В настоящее время Харьковщина является одним из наиболее мощных и перспективных регионов Украины по научно-техническому, инновационно-инвестиционному потенциалу, что определяет своеобразие его бизнес-среды и имиджа.

Кафедра социально-экономической географии и регионоведения прошла непростой путь развития с момента ее основания в Харьковском университете.

© Л.Н. Немец, А.П. Голиков, К.А. Немец, Ю.И. Кандыба, Л.В. Ключко, А.А. Кулешова, Е.Ю. Сегиди, 2013

Кафедра социально-экономической географии и регионоведения прошла непростой путь развития с момента ее основания в Харьковском университете. За долгий период существования менялись не только название кафедры и ее руководители (заведующими в разные года работали В. Анисимов, И. Ландо, А. Ваньков, Ф. Трипилец, А. Голиков, А. Кузин, Л. Немец), но и структура, направления исследований, роль в подготовке специалистов для отраслей экономики. На тематику научно-исследовательских работ кафедры значительное влияние оказывали исторические события в жизни нашего государства, стратегические задачи, которые в разные периоды ставились перед высшей школой.

В современных условиях общественная география занимает особое место на стыке естественных, общественных и технических наук. Общественно-географические исследования позволяют решать важные вопросы пространственно-временной организации жизнедеятельности общества на всех его иерархических уровнях. Как известно, в развитых странах общественная география (human geography) является одной из наиболее динамично развивающихся научных направлений, специалисты этой отрасли востребованы во всех сферах экономики. Учитывая мировые тенденции и необходимость подготовки специалистов для различных сфер хозяйства Харьковского и других регионов Украины, качественно меняется подготовка магистров и специалистов по специальности «Экономическая и социальная география». Всесторонняя подготовка специалистов в области общественной географии и регионального управления на кафедре социально-экономической географии и регионоведения Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина обеспечивается благодаря инновационно-интеллектуальному потенциалу кафедры, который включает:

- эффективную структуру (в состав кафедры входят две лаборатории, одна из которых учебно-исследовательская; на кафедре работает группа научно-исследовательской части университета, аспирантура и докторантура, функционирует специализированный совет К 64.051.23 по защите кандидатских диссертаций по специальности «Экономическая и социальная география»; издается журнал «Часопис соціально-економічної географії», который является ВАКовским научным изданием в области географических наук);
- высокий научно-педагогический потенциал (4 доктора наук, профессора, 9 кандидатов наук, доцентов, 1 старший преподаватель, 2 преподавателя, 2 заведующих лабораториями; аспиранты и докторанты);
- современное техническое обеспечение (мультимедийные проекторы, GPS-приборы, графические планшеты, интерактивная доска, компьютерные классы);
- креативные технологические разработки (авторские программы и методики исследований, оригинальное программное обеспечение практических и лабораторных работ) и др.

Совместное функционирование учебных и исследовательской лабораторий обеспечивает интеграцию результатов научных разработок в учебный процесс, вовлечение студентов в исследовательские программы и т. д. Использование современных технологий и оригинальных методик исследований дает возможность подготовки специалистов с необходимыми профессиональными компетентностями. Функционирование аспирантуры, докторантуры и специализированного совета по защите кандидатских диссертаций обеспечивают повышение квалификации кадров и подготовку ученых наивысшей квалификации. Научное, межвузовское сотрудничество кафедры возможно благодаря научно-методологическому потенциалу для проведения комплексных общественно-географических исследований.

Сотрудники кафедры выполняют научно-исследовательские работы по темам «Общественно-географические особенности социальной безопасности региона как фактора его устойчивого развития в аспекте рационального природопользования» (руководитель – проф. Л. Немец) и «Разработка методов геоинформационного моделирования максимальных русловых расходов во время весенних паводков и летних дождевых паводков в водосборных бассейнах» (руководитель – проф. С. Костриков); а также по двум хоздоговорным темам: «Территориальные особенности социальной инфраструктуры сельской местности Донецкой области и пути ее оптимизации» (руководитель – проф. Л. Немец) и «Теоретические и методические основы преподавания дисциплины «Основы геоэкономики и проблемы глобализации»» (руководитель – проф. К. Немец).

Формирующаяся в регионе общественно-географическая научная школа успешно работает под руководством докторов географических наук, профессоров К. Немца, А. Голикова, Л. Немец и специализируется на комплексном изучении региональных социogeосистем и трансграничного сотрудничества. В частности, А. Голиковым, который был первым и в течение 20 лет единственным на Левобережной Украине доктором географических наук по экономической географии и внес большой вклад в развитие кафедры, развиты идеи о трансграничном сотрудничестве между Украиной и Российской Федерацией и впервые высказано предложение о создании еврорегиона «Слобожанщина». Под руководством К. Немца и Л. Немец разрабатываются и внедряются в практику оригинальные методы и методики исследований с использованием математико-статистического и пространственного анализа, среди которых: ИФВ-моделирование, графоаналитический метод многомерной классификации общественно-географических объектов, моделирование траектории развития социogeосистем в многомерном пространстве и другие. Указанные методики были использованы при проведении общественно-географических исследований религиозной сферы Харьковской области, выявлении особенностей Харьковского региона как приграничной социogeосистемы, определении тенденций демографического развития и социальной безопасности населения Харьковского региона; при анализе инвестиционной деятельности и территориальной организации сферы культуры Луганской области, исследовании трудовых ресурсов Днепропетровской области, выявлении особенностей заболеваемости населения г. Кривой Рог и в других исследованиях. Активно внедряются в общественно-географические исследования кафедры ГИС-технологии под руководством докторов географических наук, профессоров С. Кострикова, К. Немца и К. Мезенцева.

Сегодня молодые ученые кафедры социально-экономической географии и регионоведения работают над проблемами промышленного развития, агропромышленного комплекса, социальной инфраструктуры и сферы культуры Харьковского региона, занимаются вопросами системы здравоохранения Волынской области, оптимизации территориальной организации системы образования Луганской области, исследованием туристических ресурсов Херсонской области, проблемами экологии Днепропетровского региона и т. д. Особо необходимо отметить исследования по докторским диссертациям. Завершена работа над диссертацией докторанта кафедры П. Шуканова на тему: «Общественно-географические особенности формирования глобального цивилизационного пространства», поданной к защите в специализированный совет. Докторант кафедры Ю. Яковлева выполняет исследования по выявлению общественно-географических закономерностей

социального развития Донецкой области как старопромышленной социogeосистемы. Успешно работают над докторскими диссертациями преподаватели кафедры: доцент Ю. Кандыба по общественно-географическим особенностям функционирования агропромышленного комплекса региона, доцент Е. Сегида по оценочно-прогностической модели трансформации демографической системы индустриально развитого региона, доцент А. Кулешова по теории, методологии и практике бизнес-географии.

Подводя итоги, следует отметить, что перспективными направлениями развития общественной географии на кафедре социально-экономической географии и регионоведения Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина являются теория и методология общественной географии, информационная география, социальная география, исследование проблем устойчивого развития, рекреационная география и туристическая деятельность, проблемы развития трансграничных социogeосистем, территориальный мониторинг и менеджмент, региональное управление и другие.

Сейчас кафедра работает над открытием двух специализаций: «Рекреационная и экскурсионная деятельность», «Информационные технологии в социально-экономической географии». В целом, новые научные направления кафедры соответствуют современным запросам общества, в частности, разрабатывается методика мониторинга социально-экономического развития регионов на основе моделирования траекторий развития социogeосистем регионального и локального уровней. Также ученые кафедры работают над совершенствованием методики пространственно-временного анализа и ее адаптации к региональным исследованиям для решения проблем регионального планирования и управления развитием территорий.

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ ПРОСТОРОВОГО АНАЛІЗУ В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

К.А. Немець, Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Суспільна географія в наш час швидко розвивається на тлі зростаючого соціального замовлення і перетворюється в науку «...о геопространственной самоорганизации общества и ее формах – общественно-геопространственных явлениях – интересах, процессах, системах и т. п., о составляющих их субстанцию общественно-геопространственных (геообщественных) отношениях» [1, с. 54].

Важливим практичним завданням сучасної суспільної географії є виявлення найбільш оптимальних можливостей стійкого регіонального розвитку для забезпечення умов самоорганізації соціogeосистем різного ієрархічного рівня [3]. Результатом суспільно-географічних досліджень мають бути моделі, обґрунтовані пропозиції, які стануть основою програм, стратегій регіонального розвитку на близьку та більш далеку перспективу. Вони повинні бути спрямовані на формування оптимального конкурентного середовища в регіоні, сприяти підвищенню його іміджу з метою залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, вирішенню соціальних проблем, що в кінці кінців забезпечить підвищення рівня та якості життя населення.

Враховуючи зазначені аспекти та масштабність задач, що стоять сьогодні перед суспільною географією, все більшої ваги набувають питання вдосконалення теоретико-методологічної бази досліджень. Це стосується, в першу чергу вдосконалення методів просторового аналізу, зокрема в регіональних дослідженнях [2, 3, 4] .

Задача просторового аналізу в суспільній географії дуже часто зводиться до вивчення просторових або просторово-часових асоціацій (угруповань) суспільно-географічних об'єктів. Це необхідно, наприклад, у дослідженнях просторової структури різних підсистем соціогеосистем з метою її оптимізації, організації систем суспільно-географічного моніторингу, вирішенні проблем покращення інфраструктурних характеристик соціогеосистем, дослідженні транспортно-логістичних проблем, оптимізації просторової структури розміщення галузевих підприємств і установ, дослідженні міграційних процесів і багатьох інших випадках. Тож, ця задача актуальна у всіх випадках дослідження або оптимізації просторової структури суспільно-географічних об'єктів або соціогеосистем різних ієрархічних рівнів. Необхідно підкреслити, що вона не зводиться до задачі інтерполяції або апроксимації полів параметрів суспільно-географічних об'єктів, яка у комплексному суспільно-географічному дослідженні вирішується на наступному етапі.

На наш погляд, задача дослідження просторових або просторово-часових асоціацій суспільно-географічних об'єктів є набагато ширшою від традиційного простого аналізу карт густини просторового розміщення суспільно-географічних об'єктів. Справа у тому, що суспільно-географічні об'єкти значно динамічніші та інтенсивніші у своїй взаємодії порівняно з природними географічними об'єктами. Внаслідок цього та впливу інших особливостей суспільно-географічних об'єктів, їх розміщення і просторові взаємовідношення на певній території не можуть бути настільки інформативними, як для природних об'єктів, бо поза увагою залишається дуже важливий аспект їхньої взаємодії і впливу на навколишнє природне і соціальне середовище. Безумовно, для детального дослідження цього аспекту стосовно як суспільно-географічних, так і природних об'єктів необхідна постановка спеціального дослідження, але навіть на етапі встановлення просторових асоціацій об'єктів вже можливе отримання певної інформації саме у цьому аспекті.

Ідея виявлення і відображення у просторовій асоціації суспільно-географічних об'єктів деяких аспектів їх взаємодії ґрунтується на концепції зони впливу суспільно-географічних об'єктів. Основні поняття цієї концепції – *«зона впливу»* і *«радіус зони впливу»* суспільно-географічного об'єкту вперше введені і розвинені у роботах авторів у 2009–2010 роках.

Розглянемо обґрунтування цих понять на конкретних прикладах.

Добре відомо, що навіть однотипні об'єкти, наприклад, соціальної інфраструктури користуються у населення різним попитом. Так, бібліотеки районного, міського і обласного рівня мають якісно і кількісно різний книжковий фонд і тому забезпечують потреби населення по-різному. У цьому прикладі обласна бібліотека повинна мати більшу зону впливу порівняно з міською і районною. Аналогічно для медичних установ можна показати, що диспансер обласного підпорядкування має значно більшу зону впливу, ніж районна лікарня або фельдшерський пункт. Великий торговий комплекс з великою кількістю сервісних функцій може притягувати значно більше покупців, ніж маленький кіоск з обмеженим асортиментом товарів. У першому випадку покупці можуть приїздити з різних районів міста, у другому – коло споживачів обмежується мешканцями найближчих багатоповерхівок. Подібні об'єкти сфери обслуговування розглядаються,

зокрема у теорії центральних місць, де стверджується, що центри обслуговування різного рангу мають різні рівні (радіуси) послуг.

З наведених прикладів випливає, що узагальнено для соціально-географічного об'єкту ключовою ознакою, яка визначає його взаємодію з соціальним оточенням та іншими об'єктами, є *радіус зони впливу* – відстань від нього, на якій він перестає цікавити споживача як джерело задоволення певної соціальної потреби. Зміст цього поняття можна узагальнити для всіх не тільки соціально-географічних, але й суспільно-географічних об'єктів (які включають елементи господарчих, виробничих і природних систем) і визначити його, як радіус зони, в якій даний об'єкт впливає на оточення та інші об'єкти. Більш узагальнено під зоною впливу суспільно-географічного об'єкту ми розуміємо зону, *в межах якої цей об'єкт створює вплив на будь-яку складову суспільно-географічного процесу*. Зона впливу характеризується радіусом впливу, тобто, *відстанню від суспільно-географічного об'єкту, на якій його вплив на оточення та інші об'єкти за всіма параметрами зникає*.

Далі постає питання про спосіб визначення радіусу зони впливу суспільно-географічного об'єкту. Зрозуміло, що емпіричним шляхом його визначити не можна, отже залишається вибирати найбільш ймовірне значення, виходячи із загальних міркувань. На наш погляд, у даному випадку цілком виправданим є підхід, який використовується у методі тренд-аналізу, оснований на розрахунку локальних середніх значень параметру. Нагадаємо, що в тренд-аналізі радіус ковзного статистичного вікна є варіабельним параметром, який визначає ступінь генералізації поверхні поля. По аналогії можна встановлювати різні значення радіусу впливу суспільно-географічних об'єктів. Враховуючи, що з точки зору концепції зони впливу взаємодія суспільно-географічних об'єктів можлива, коли їх зони впливу пересікаються, тобто, частина простору для них є загальною, стає зрозумілим, що опис і відображення поверхні взаємодії об'єктів суттєво залежить від значення радіусу зони впливу. Отже, змінюючи величину радіусу зони впливу суспільно-географічного об'єкту, можна контролювати рівень узагальнення аналізу просторової структури розміщення об'єктів. Це, в свою чергу, дає можливість досліджувати різні за узагальненням «зрізи» поля взаємодії об'єктів.

Далі розглянемо ще один аспект відображення взаємодії суспільно-географічних об'єктів, який стосується виділення її «просторової» і «атрибутивної» складових. Наголосимо ще раз, що взаємодія суспільно-географічних об'єктів залежить від радіусу зони впливу. Саме це, як функцію просторового взаєморозміщення суспільно-географічних об'єктів, ми визначаємо у якості *просторової складової* їх взаємодії. Друга складова – *атрибутивна* – визначає інтенсивність взаємодії і є функцією числової величини параметру (потужності) об'єктів **Z** (наприклад, число відвідувачів бібліотеки, кількість персоналу установи, кількість ліжок у лікарні, кількість дітей у дитсадку, кількість покупців торгового центру тощо).

Актуальність розділення загальної поверхні взаємодії суспільно-географічних об'єктів на просторову і атрибутивну складові і відображення їх у вигляді окремих поверхонь зумовлена не тільки необхідністю, наприклад, роздільної просторової і атрибутивної оптимізації мереж соціальних об'єктів. Типовою в суспільно-географічному дослідженні є ситуація, коли вектори вихідних даних (просторові змінні) сукупності суспільно-географічних об'єктів неповні, тобто, містять тільки їх координати, а атрибутивний блок порожній. Інакше кажучи, відоме місцеположення об'єктів, а їхні параметри невідомі або визначені орієнтовно і тому не можуть бути використані для розрахунку. У такому випадку можливе відображення тільки

просторової складової взаємодії. Коли ж вектори вихідних даних повні (містять і координати і значення параметру об'єктів), можлива побудова поверхонь загальної, просторової і атрибутивної взаємодії суспільно-географічних об'єктів.

В доповіді автори розглядають приклади застосування запропонованого методу просторового аналізу в конкретних суспільно-географічних дослідженнях.

Список использованных источников: 1. Каледин Н.В. Проблема и принципы теоретизации общественной географии /Теория социально-экономической географии: современное состояние и перспективы развития /Под ред. А.Г. Дружинина, В.Е. Шувалова: Матер. Междунар. науч. конф. (Ростов-на-Дону, 4-8 мая 2010 г.). – С. 49-56. – Ростов-на-Дону, 2010. – 476 с. 2. Немец К.А. Информационное взаимодействие социальных и природных систем: Монографія. – Х.: Східно – регіональний центр гуманітарно - освітніх ініціатив, 2004. – 428 с. 3. Немец Л.М. Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): Монографія. – Х.: Факт, 2003. – 383 с. (рос. мовою). 4. Немец Л.М., Олійник Я.Б., Немец К.А. Просторова організація соціально – географічних процесів в Україні: Монографія. - Київ – Харків: РВВ ХНУ, 2003. – 160 с.

УДК 911:314(476)+331.52:63

ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Е.А. Антипова

antipovaekaterina@gmail.com

Белорусский государственный университет

Демографическое развитие Беларуси в конце XX – начале XXI века характеризуется рядом эволюционных тенденций, свойственных большинству развитых государств. Вместе с тем для городского и сельского населения Беларуси характерны разнонаправленные тренды демографической динамики в XXI веке. Ежегодный рост численности и естественный прирост населения наблюдается в городской местности, в то время как в сельской – устойчивая тенденция депопуляции при ежегодном сокращении и превышении смертности над рождаемостью. Основные параметры демовоспроизводства и миграции населения в сельской местности Беларуси выступают демографическими угрозами, в связи с чем постоянный мониторинг и создание необходимых условий для ревитализации сельской местности страны становятся приоритетными задачами обеспечения национальной безопасности [1, 2].

Сельская местность Беларуси неоднородна по характеру динамики и тенденциям демографического развития, что обусловлено как общими факторами, так и локально действующими в пределах регионов. Проявление регионализации в процессах естественного движения и миграции сельского населения характеризуется, с одной стороны, выделением регионов с относительно благоприятной и неблагоприятной демографической обстановкой и, с другой стороны, наличием в свою очередь, в пределах областей дифференцированных зон [3]. За последний межпереписной период (1999–2009 гг.) изменились тренды и характер демографических процессов в сельской местности, что незамедлительно сказалось на сценариях развития регионов. В связи с этим, в данном исследовании ставилась цель выявить пространственно-временные сдвиги и закономерности в региональном демографическом развитии сельской местности в Беларуси за 1999–2009 гг.

Современный период динамики численности сельского населения Беларуси находится под влиянием преимущественно двух факторов – собственно демографического (естественная и миграционная убыль, старение) и социально-экономического. Если в 1999 г. численность сельского населения превышала 3 млн. чел. – 3083,7 тыс. чел., то в 2009 г. она сократилась на 19,4 % до 2486,6 тыс. чел. [4, 5]. Исторически, начиная с 1950-х гг., Минская область выступала регионом с самой большой численностью сельского населения. Эту позицию область сохранила в XXI веке – каждый четвертый белорусский сельский житель живет в столичном регионе. Полесский регион (Брестская и Гомельская области) также традиционно характеризовался высокой численностью сельского населения, где в настоящее время сосредоточено 19 и 16 % соответственно демографического потенциала сельской местности страны. Могилевская, Витебская и Гродненская области исторически выступали регионами с низкой численностью сельского населения. В 2009 г. они сосредотачивали 12, 14, и 15 % демографического потенциала соответственно.

На региональном уровне период 1999–2009 гг. характеризуется двумя основными тенденциями. Во-первых, во всех регионах страны численность сельского населения за 10 лет сократилась. Во-вторых, по масштабам сокращения регионы дифференцированы, и их можно разделить на три группы. В первую группу – с сокращением ниже республиканского показателя - менее 1,8 % в год – относятся более благоприятные в социально-экономическом и демографическом развитии регионы – Брестская и Минская области, где ежегодный темп составил 1,4 %. Вторую группу образуют регионы, где численность сельского населения сократилась более чем в два раза - Витебская, Гродненская и Могилевская области (2,3, 2,1 и 2,2 % соответственно). Это регионы, которые, еще начиная со второй половины XX века, начали характеризоваться наиболее депрессивными демографическими тенденциями. Динамика в Гомельской области наиболее близка к среднему значению в сельской местности Беларуси – 1,7 % [4, 5].

Каждый регион Беларуси имеет отличительные особенности характера динамики. *Брестская, Гомельская и Минская области* характеризуются относительно однородной пространственной картиной динамики. В частности, сравнивая регионы Беларуси, наиболее благоприятная ситуация с преобладанием средних показателей сокращения численности населения и не превышающих 20 % за 1999–2009 гг. наблюдается в Брестской области. В Гомельской области также выявлено преобладание районов данной группы, однако по сравнению с Брестской, среднерегionalный показатель убыли здесь выше – около 25 %. Наряду с этим, действие экологического фактора обусловило наличие в области двух районов из зоны радиоактивного загрязнения (Наровлянский и Кормянский), где убыль населения за 1999–2009 гг. превысила 35 %. Столичный регион – Минская область – также характеризуется преобладанием районов со среднереспубликанскими показателями (около 20 % за период). В области представлен единственный район (Березинский) с высоким сокращением сельского населения (около 35 %), что связано периферийностью его экономико-географического положения. В области по сравнению с другими регионами находится также район с уникальной демографической динамикой – Минский, где за 1999–2009 гг. численность сельского населения увеличилась (на 12,5 %), и эта тенденция продолжается в настоящее время. Сельская местность Минского района, где черты субурбанизации, рурбанизации, распространения городских социально-экономических стандартов, проявления миграции город-село, представлены наиболее ярко, стала качественно иной за 1999–2009 гг.

В *Витебской и Могилевской областях* численность сельского населения сократилась за 1999–2009 гг. почти на треть (27,5 и 28 % соответственно), и эти

регионы характеризуются наименее благоприятным характером динамики. Территориальная структура областей по характеру динамики представлена в равном соотношении районами, где численность населения сократилась в диапазоне 10–30 и более 30 %, что связано с более высоким уровнем демографического старения и миграционного оттока по сравнению с другими регионами.

Гродненская область занимает промежуточное положение по характеру динамики. При среднем значении сокращения численности сельского населения в регионе на 25,2 %, здесь наблюдается равномерное преобладание районов с убылью от 10 до 30 % и присутствие в структуре преимущественно периферийных районов со значениями более 30 % (Зельвенский, Кореличский, Свислочский).

Динамика естественного и миграционного движения сельского населения Беларуси в 1999–2009 гг. характеризуется отрицательным трендом при существенной регионализации и проявлении различий на уровне административных районов. Основные временные сдвиги в характере демографических процессов в сельской местности Беларуси за 1999–2009 гг. заключаются в сокращении численности населения на 19 % и масштабов естественной убыли на 4 %, росте рождаемости на 24 % при росте смертности на 7 % и увеличении масштабов миграционной убыли в 2,4 раза [4, 5]. Дифференциация в процессах воспроизводства и миграции сельского населения Беларуси усиливается при переходе к более низкому уровню административной иерархии.

Регионализация заключается в формировании двух типов регионов – прогрессивного и регрессивного демографического развития. Регрессивный тип является доминирующим (99 % районов), наиболее проблемным, получившим распространение во всех областях страны при наиболее негативных тенденциях и наибольшем распространении в Гродненской, Витебской и Могилевской областях, а также локализации очагов максимального сокращения численности населения в экономико-географически периферийных районах этих регионов. Более благоприятные тенденции в данном типе характерны для административных районов Брестской, Гомельской и Минской областей, находящихся в зоне влияния крупных городов и региональных центров. Прогрессивный тип демографического развития в сельской местности Беларуси представлен только двумя районами – Брестским, численность которого увеличивается за счет преобладания естественного прироста над миграционной убылью, и Минским, где рост населения происходит в результате сочетания двух факторов - естественного и миграционного прироста.

В целом, пространственные различия и закономерности демографических процессов в сельской местности Беларуси за 1999–2009 гг. обладают свойствами центрально-периферийности и устойчивости с 1959 г. Негативный характер процессов выступает одной из демографических угроз национальной безопасности Республики Беларусь, в связи с чем выявленные региональные различия должны выступать научным обоснованием для разработки территориально дифференцированных мер политики в Региональных программах демографической безопасности Республики Беларусь и Местных Повестках дня на XXI век.

Список использованных источников: 1. Государственная программа устойчивого развития села на 2011–2015 годы/ постановление Совета министров Республики Беларусь, от 28 сентября 2011 г. № 1299. 2. Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011–2015 годы / Указ Президента Республики Беларусь от 11 августа 2011 г. № 357. 3. Антипова, Е.А. Геодемографические проблемы и территориальная структура сельского расселения Беларуси / Е.А. Антипова. – Минск: БГУ, 2008. – 327 с. 4. Перепись населения Республики Беларусь 1999 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа:

<http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/main1.php>. – Дата доступу: 11.03.2013. 5. Перепись населення Республіки Беларусь 2009. [Электронный ресурс] / Режим доступу: http://belstat.gov.by/homep/ru/perepic/2009/main_new.php – Дата доступу: 11.03.2013.

УДК 911.3.30 (477)

ГЕОГРАФІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

М.О. Барановський, О.В. Барановська

brnm@ukr.net; olia_bar@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

В останні десятиріччя предметне поле досліджень суспільної географії суттєво розширилося. Це зумовлено зміщенням акцентів наукового пошуку із переважно економіко-географічних до соціально-географічних аспектів, причиною чого є посилення соціологізації та гуманізації науки. Серед низки проблем соціальної природи особливе місце посідає злочинність, до вивчення якої в останні роки долучилися, і не безпідставно, представники географічної науки.

Географія злочинності, чи геокримінологія, належить до відносно нових напрямків досліджень суспільної географії. В Україні можна виділити лише кілька робіт, де зазначена проблематика знайшла більш-менш належне представлення. Йдеться насамперед про дослідження Р. Скабари [5], виконане на матеріалах Львівської області 2003 р. Серед російських науковців-географів вивченню злочинності присвячені наукові праці О. Бадова [1] та О. Кулагіна [3]. Саме на дисертаційні дослідження цих авторів найбільш часто посилаються науковці, які займаються географічним вивченням злочинності. Значно більший доробок у дослідженні різних аспектів злочинності мають представники юриспруденції, які також вважають географію злочинності своєю наукою. Відтак питання про її місце у загальній системі наук, об'єкт, предмет, цілі та завдання дослідження залишаються дискусійними і потребують конкретизації з боку представників географічної науки.

Перші дослідження територіального розподілу злочинності були проведені ще на початку XIX ст. у Франції. Уже тоді було встановлено, що регіональні особливості злочинності визначаються неоднаковою щільністю населення, освітнім рівнем і майновим станом громадян, тобто тими передумовами, за які «відповідає» географія. Упродовж XIX – і практично усього XX ст. вивченням територіальної диференціації злочинності займалися переважно представники юридичної науки, конкретніше криміналістики. Словосполучення «географія злочинності» також зародилося у надрах цієї науки. Тому не дивно, що на сьогодні представники юридичної науки вважають географію злочинності частиною криміналістики, яка вивчає причинний комплекс злочинності у територіальному аспекті. При цьому вони вважають малодоказовими факти залежності злочинності від природно-географічних чинників, що є фактично наріжним каменем робіт із вивчення злочинності представниками географічної науки (О. Бадов, О. Кулагін). Лише окремі науковці-криміналісти визнають, що «...у кримінологічній науці це поняття чітко не конкретизовано» [2, с. 32] і використовується здебільшого як синонім територіального розподілу злочинності.

Перші наукові географічні дослідження злочинності з'явилися лише наприкінці 80-х років XX ст. Логіка виокремлення географії злочинності як самостійної галузевої науки у складі суспільної географії полягає у тому, що просторові особливості формування криміногенної ситуації та поширення злочинності значною мірою детермінуються географічними чинниками.

Загальний обсяг наукових досліджень з географії злочинності в Україні свідчить про те, що вона доки-що не викристалізувалась у повноцінний, самостійний підрозділ суспільної географії, а відтак не має чітко визначеного місця у складі останньої. Навіть у найбільш детальних і загально визнаних схемах класифікації суспільно-географічних дисциплін (М. Пістун, О. Топчієв, О. Шаблій,) географія злочинності відсутня. Виходячи із логіки побудови класифікації суспільно-географічних наук, географію злочинності логічно віднести до групи «соціальна географія». Частковим підтвердженням цього є робота К. Сікача, який географію правопорушень класифікує як галузь соціальної географії, яка досліджує територіальну диференціацію правопорушень та їх взаємозв'язок між географічними умовами і рівнем у рамках територіальних систем різного таксономічного рангу [4, с. 243]. При цьому слід зауважити, що «географія злочинності» та «географія правопорушень» не є однопорядковими науками.

Базовими засадами будь-якої, тим паче молоді, науки є чітко окреслена об'єктно-предметна сфера її досліджень. Дискусійні моменти щодо визначення об'єкта дослідження географії злочинності практично відсутні. Таким об'єктом вважається сама злочинність. Що ж стосується предмета цієї науки, то думки представників криміналістики та географії хоч і дещо різняться, проте не є принципово відмінними. На думку географа О. Бадова, вона «...вивчає територіальну диференціацію злочинності і взаємозв'язки між географічними умовами та її рівнем (характером) у межах територіальних систем різного таксономічного рангу» [1]. Такий підхід можна вважати дещо спрощеним, оскільки, як справедливо зауважує представник криміналістики Д. Бахарєв, у такому разі «...предметом дослідження виступає виключно вплив географічних чинників на територіальні відмінності злочинності, тоді як усі інші чинники залишаються “за бортом”» [2, с. 34]. Відсутність у роботах О. Бадова, О. Кулагіна, Р. Скабари результатів досліджень впливу географічних чинників на територіальні особливості поширення злочинності, які б спиралися на сучасні економіко-статистичні методи (факторний, кореляційно-регресійний аналізи), дало підстави представникам кримінології вважати малодоведеними факти залежності між ними. Відтак висловлюються сумніви у доцільності та правомірності вивчення злочинності з позицій географічної науки.

Попри почасти справедливу критику з боку науковців-криміналістів, доцільність розширення суспільно-географічного вивчення злочинності є безсумнівним і визначається кількома обставинами: 1) зростанням рівня злочинності, її трансформацією у пострадянській Україні; 2) урізноманітненням видів, форм і методів злочинності у перехідний період; 3) зростанням збитків, які завдає злочинність як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях; 4) пошуком закономірностей формування особливостей геокриміногенної ситуації; 5) необхідністю розробки ефективних механізмів вирішення найбільш гострих проблем злочинності.

Зважаючи на все вищевикладене, можна сформулювати такі основні напрямки суспільно-географічних досліджень злочинності:

1. Теоретичне обґрунтування змістовної сутності географії злочинності як одного із нових напрямків досліджень суспільної географії.
2. Визначення об'єктно-предметної сфери досліджень геокримінології.
3. Формування системи індикаторів, показників і методів суспільно-географічного вивчення злочинності.
4. Визначення головних чинників, які зумовлюють регіональні особливості прояву злочинності.
5. Аналіз динаміки основних показників злочинності у галузевому та територіальному аспектах.
6. Виділення елементів територіальної структури злочинності.
7. Здійснення типізації регіонів України за особливостями поширення злочинності та рівнем гостроти геокриміногенної ситуації.
8. Розробка пропозицій щодо зниження рівня гостроти геокриміногенної ситуації та активізації профілактичних заходів боротьби зі злочинністю.

Географічні дослідження злочинності лише розгортаються. Їх результати дозволяють виявити глибинні причини формування відмінностей у поширенні злочинності, а відтак сформулювати ефективну систему заходів для покращення геокриміногенної ситуації в Україні.

Список використаних джерел: 1. Бадов А.Д. География преступности в России в постсоветский период: автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. географ. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / А.Д. Бадов. – Владикавказ, 2009. – 39 с. 2. Бахарев В.Д. К вопросу о предмете и содержании географии преступности как одного из направлений исследования причинного комплекса преступности / В.Д. Бахарев // Криминологический журнал ОГУЭП. – №1 (19), 2012. – С. 32-38. 3. Кулагин А. В. Территориальная дифференциация преступности в субъекте Российской Федерации на примере Самарской области: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. географ. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география» / А.В. Кулагин. – Воронеж, 2009. – 20 с. 4. Сікач К.Ю. Географія правопорушень: основні складові досліджень / К.Ю. Сікач // Україна: географія цілей та можливостей. Зб. наук. праць. – К.: ВГЛ «Обрії», 2012. – Т. II. – С. 241-243. 5. Скабара Р. М. Суспільно-географічні аспекти злочинності (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здобуття. наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Р.М. Скабара. – Львів, 2003. – 19 с.

УДК 911.3

НОВІ ЗАВДАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЛЕКСОЛОГІЇ

С.І. Іщук, О.В. Гладкий

Gladkey_alex@univ.kiev.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На сучасному етапі розвитку суспільної географії треба розробляти загальногеографічну теорію, яку можна назвати географічною комплексологією. **Географічна комплексологія** — це наука про комплекси, геосистеми, які формуються в ландшафтній оболонці. Оскільки ландшафтна оболонка двоєдина, тобто охоплює природно-географічний і суспільно-географічний напрями, то теоретична основа її повинна мати два ядра. В природно-географічному напрямі таке ядро створюється

в ландшафтознавстві. Його доцільно назвати природничо-географічною комплексологією. В суспільно-географічному напрямі основу теоретичного ядра становить вчення про суспільно-територіальні комплекси. Таке ядро треба називати суспільно-географічною комплексологією. За умови розвитку загальногеографічної теорії в такому напрямі термін «географічний підхід» доцільно було б замінити терміном «географічно-комплексологічний підхід». Географічна комплексологія має методологічне значення для всієї географії. Вона розглядає об'єкти і явища в їх взаємозв'язках, у розвитку, широко застосовуючи системний підхід. Геосистеми і територіальні комплекси вивчаються в нерозривному зв'язку з їх функціонуванням, в системі й ієрархії. Це означає, що будь-яка суспільно-територіальна система України розглядається в її державному суспільно-територіальному комплексі, а державний суспільно-територіальний комплекс України — як частина світового господарства.

Географічна комплексологія в XXI столітті сприятиме дослідженню географічних аспектів складних проблем взаємодії суспільства і природи (зокрема через структуру різних типів комплексів). Кожний територіальний комплекс (геосистема) — реальний об'єкт матеріального світу, а не якась уявна просторова хорологічна структура, як вважають деякі вчені. Визнання комплексів як основних об'єктів дослідження в географії розв'инчує хорологічну концепцію Альфреда Геттнера, яка обґрунтовує єдність географічних наук, виходячи з того, що тільки географії властивий просторовий аспект у вивченні явищ і об'єктів на поверхні Землі. Основою такої концепції є поділ наук на хорологічні, історичні і систематичні. За Геттнером, конкретних районів, ландшафтів як об'єктивних цілісних одиниць у природі немає, їх виділяють дослідники суб'єктивно для розв'язання певних наукових або практичних завдань.

Географічна комплексологія в XXI столітті відкриває широкі можливості для реалізації системного підходу в географічних дослідженнях, оскільки територіальні комплекси є, по суті, системами і характеризуються певною ієрархією. Вона сприятиме дальшому розвитку як загальногеографічної теорії, так і теорії окремих географічних наук, а також наближенню географічних досліджень до соціальної практики, підсиленню пізнання важливих сторін матеріального світу. Є підстави стверджувати, що географічна комплексологія може послужити науковою основою для управління диференціацією та інтеграцією знань в системі географічних наук. Вона дасть можливість краще використати диференційовані знання для опрацювання синтезуючої теорії — географічно-комплексологічного підходу і системи його методів. Разом з тим географічна комплексологія може стати одним з важливих засобів перетворення географії в цілеспрямовану і важливу науку для опрацювання складових основ управління суспільством і його територіальною організацією. А це дуже важливо. Географічна комплексологія може стати вихідною позицією для поділу наукової праці, спеціалізації вчених-географів і навіть наукових підрозділів за геосистемами і територіальними комплексами.

Окрім суто методологічних завдань, суспільно-географічна комплексологія в XXI столітті покликана виконувати ряд практичних заходів. Вони полягають, перш за все, у створенні наукового підґрунтя для підвищення регіональної конкурентоспроможності та регіональної економічної ефективності розвитку і функціонування підприємств різних територіальних комплексів. Наукова сутність та соціально-економічне значення суспільно-географічної комплексології на сучасному етапі полягає у обґрунтуванні та розробці концепції створення таких *суспільно-територіальних комплексів (СТК)*, які володіють специфічним синергетичним (вузловим, агломераційним тощо) ефектом і притягують до себе різноманітних

підприємств та комерційно-спрямовані структури, забезпечуючи їх функціонування додатковими високими прибутками і знижуючи витратну частину процесів суспільного відтворення.

В ХХІ столітті, в умовах постіндустріалізації та інформатизації, ці території, як правило, формуються навколо потужних джерел соціальних, інноваційних, інформаційних, інтелектуальних і творчих ресурсів (фактично, навколо потужних урбанізованих ядер людської цивілізації). Для них характерними є декілька основних рис, що підкреслюють характер й механізми отримання додаткового соціально-економічного ефекту:

1) наявність великого багатофункціонального міста (групи міст), яке виконує функції ядра (ядер) СТК і формує навколо себе зону підвищених показників ефективності функціонування підприємств завдяки створенню цілого ряду конкурентних переваг розміщення виробництва;

2) наявність високо-урбанізованої та щільно-комунікативної зони впливу великого міста (міст) в СТК, яка має підвищену здатність до засвоєння і адаптації синергетичного ефекту ядра та ефективного використання сформованих конкурентних переваг ;

3) значний рівень господарсько-економічного освоєння території та концентрації господарської діяльності;

4) переважний розвиток в СТК модульних наукомістких вузькоспеціалізованих підприємств, які орієнтовані на максимальне використання переваг високорозвиненого соціального та ринкового середовища території;

5) розвиток специфічного соціально-економічного (синергетичного) ефекту території СТК, який проявляється у зростанні показників економічної ефективності підприємств, підвищенні комунікативності та інтегративності середовища.

Зазначені вище риси істотно сприяють підприємцям, які розміщують свої компанії на даній території, у формуванні їх комерційних стратегій для досягнення найвищої прибутковості фірми. Комплексно враховуючи переваги свого розміщення, власник підприємства отримає набагато вищі прибутки від своєї діяльності, ніж при нехтуванні перевагами власної локалізації. Території подібних високорозвинених СТК (вузлів, агломерацій, метрополітенських ареалів тощо) характеризуються пріоритетністю функціонування комерційно-спрямованих, ринково-орієнтованих, інноваційних, модульних підприємств, які отримують додаткову ефективність від свого місця розташування та забезпечують своїм власникам набагато більший прибуток.

Про це свідчать численні аналітичні матеріали і публікації ряду учених: М. Портера (Porter M.), М. Енрайта (Enright M.), М. Фуджіти (Fujita M.), Ж.-Ф. Тісса (J.-F. Thisse), П.Р. Кругмана (Krugman P., R.), Р. Морено (Moreno R.), С. Геркінгса (Gerking S.), Д. Лайонса (Lyons D.), Г. Кайнеллі (Cainelli G.), Ф.Х. Моліна-Моралеса (Molina-Morales F. X.), Джун-Джі Ву, Сьонг-Хун Чу (JunJie Wu, Seong-Hoon Cho) та ін.

Це одним практичним завданням суспільно-географічної комплексології в ХХІ столітті є пошук оптимальних варіантів розміщення у просторі різноманітних підприємств та організацій що орієнтовані на отримання максимального прибутку. Ідея такої спеціалізації зародилась ще давно, за часів праць так званих «ранній теоретиків розміщення (В. Кристаллер, А. Льюїс, У. Айзард та ін.). Проте, в наш час вона активно пропагандується і розвивається колективом учених на чолі із П.Р. Кругманом. Його ідея отримала назву «нової економічної географії, або просторової економіки». В своїй праці «Spatial economy: Cities, Regions and

International Trade»*, у співавторстві з Масакісою Фуджитою та Ентоні Венайблесом, Поль Кругман відстоює ідею збалансованої територіальної концентрації (*читай: комплексності – авт.*) різних факторів конкурентоздатності фірми, яка має сформувати її конкурентні переваги і сприяти зростанню прибутковості в умовах конкретного середовища простору. В нашій країні цю думку частково поділяють Г.П. Підгрушний, В.І. Захарченко, Д.М. Стеченко та автори цієї статті.

Нова економічна географія, за Кругманом, покликана відповісти на питання про причини формування великої різноманітності фірм і економічної концентрації різних видів людської діяльності на обмеженій території СТК. Ці фірми, незважаючи на значні конкурентні обмеження, отримують високі прибутки і, взагалі, здатні їх отримувати лише і тільки лише в подібних умовах висококонцентрованого середовища. Цілями нової економічної географії є моделювання процесів регіонального формування і перерозподілу прибутків в межах концентрованого середовища, а також пошук доцентрових і відцентрових сил, які визначають загальні ідеї регіональної економічної рівноваги певної території.

Для досягнення такої рівноваги й отримання прибутку, на думку М. Фуджити та П. Кругмана, необхідне виконання трьох принципових моделей сучасної просторової економіки на основі широкого застосування ПК: «Dixit-Stiglitz, icebergs, evolution and the computer»**. За моделлю Діксіта-Штігліца, зростання асортименту виробництва товарів в регіоні призводить до збільшення обсягів ділових послуг на регіональному ринку, що в свою чергу стимулює формування додаткового економічного ефекту і регіональної прибутковості. Модель айсберга Поля Самуельсона (Samuelson, P.) ілюструє взаємний розвиток різних фірм регіону в залежності від рівня потужності транспортних потоків і комунікацій («айсберг», який, поступово танучи, залишає за собою слід, зменшуючись в об'ємах, уособлює собою шлейф поступової мінімізації витрат на комунікації, що заміщають собою видатки на використання ресурсів праці і капіталу та знижують, таким чином, загальну собівартість виробництва).

Модель «еволюції» Гордона Кларка і Мерієн Фельдмен (Clark, G.L., Feldman, M.P.) звертається до виключної вибіркості процесів формування високого рівня прибутковості певних територій і глибинної сутнісної залежності подальшого розвитку регіону від цілого ряду природних, економічних та суспільних факторів. Вона стверджує, стрімке економічне зростання підприємств та додатковий комерційний ефект прибутковості формується лише в обмеженому колі тих територій (СТК), які найбільш пристосовані до цього. Їх лідерство залежить від унікальних внутрішніх резервів під час невлесимих для чіткого й математично-вивіреного пізнавального апарату дослідника.

Нарешті, застосування персонального комп'ютера покликане математизувати і алгоритмічно поєднати вищезгадані моделі в єдиній системній логіко-математичній інтерпретації формування регіональної прибутковості фірми в межах висококонцентрованого середовища. Таких інтерпретацій, на думку Кругмана є три: регіональна, міська і міжнародна. Їх застосування в конкретних умовах простору сприятиме усвідомленню механізмів формування додаткової прибутковості території і розробці конкретних рекомендацій для підприємців і комерційних кіл з питань оптимізації функціонування різних підприємств, фірм, організацій та підвищення їх прибутковості.

* *Просторова економіка: міста, регіони та міжнародна торгівля (англ).*

** *Моделі Діксіт-Штігліца, айсберга, еволюції та персональний комп'ютер (англ.).*

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Е.М. Коростелев

Санкт-Петербургский государственный университет

В настоящее время в России формируется традиция отдыха людей в национальных парках. В 2011 г. количество туристов посетивших национальные парки России составило 7042 тыс. чел. Характерен пример развития туризма в Р. Карелия, территория которой обладает высоким рекреационным потенциалом и традиционно популярна среди туристов. В Генеральной схеме размещения объектов и инфраструктуры туризма в Р.Карелия выделено несколько туристских зон-кластеров, которые рассматриваются как центры развития туризма. Под туристских кластером подразумевается совокупность сконцентрированных по географическому признаку организаций, работающих в туристской сфере. Выделено четыре опорных и восемь вспомогательных (локальных) центра. Основная туристская нагрузка приходится на опорные кластеры: «Центр» (г. Петрозаводск) и «Северное Приладожье» (г. Сортавала). В Северное Приладожье входит: Сортавальский район (включая международный КПП Вяртсиля), Лахденпохский район и часть Питкяранского района.

Основными туристскими аттракциями являются: Валаамский архипелаг с монастырским комплексом, природные ландшафты Приладожья включая архипелаг ладожских шхер, архитектурные, историко-культурные и археологические памятники, музеи, возможность использования природных объектов в спортивном туризме, включая порожистые реки (Тохмайоки, Янисйоки, Кулисмайоки, Кийринйоки), объекты научного и познавательного туризма, включая горный парк «Рускеала». Гористый рельеф территории и многочисленные достопримечательные объекты способствуют развитию следующих видов туризма: экологического, водно-спортивного, культурно-исторического и паломнического. Территория Северного Приладожья концентрирует 24% всего въездного потока в Республику (около 400 тыс. чел). При этом почти четверть посещений осуществляется на о. Валаам. Потенциальная туристская ёмкость зоны составляет по оценкам Института экономика КНЦ РАН 650 тыс. чел [2].

Одна из наиболее посещаемых достопримечательностей региона горный парк «Рускеала» – редкий пример созданного нового туристского объекта в новейшей истории России. Этот всесезонный объект, число посещений которого составляет более 50 тыс. чел в год представляет собой обустроенные, заброшенные штольни по добыче мрамора. Наиболее глобальным проектом развития туризма в Северном Приладожье является проект создания национального парка «Ладожские шхеры». Функциональное зонирование проектируемого национального парка предусматривает выделение зоны познавательного туризма (80,5%) и рекреационной зоны (4%).

В то же время, в районе Северного Приладожья планируется развитие горнопромышленной отрасли, в частности, разработка карьеров по добыче камня. Причем разработка карьеров планируется взрывным способом, который вызывает негативные последствия (сейсмovolны, пылевые выбросы и др.). Естественно, что подобное направление развития экономики района встречает резко отрицательную реакцию у местного населения, не желающего такого неприятного соседства.

Существуют и альтернативные проекты развития соседних с национальным парком территорий. Например, РОО «Центр экологических инициатив «Нево-Эковиль» (г.Сортавала), на базе одноименного экопоселения, предлагает многофункциональный проект создания территории устойчивого развития «Приладожье-1».

В качестве целей этого проекта рассматриваются:

- создание модели нового качества жизни;
- формирование новых возможностей социально-экономического развития на основе нового комплексного культурно- эколого- промышленного уклада;
- снижение бедности сельского населения;
- реализация механизмов самоуправления сельских территорий.

Комплексный подход связан с реализацией взаимосвязанных и взаимоподдерживающих проектов: центр экологического туризма «Земноморье»; эколого-биологический научно-образовательный проект «Материнский сад»; производственный культурно-образовательный центр «Деревня мастеров». В рамках функционирования Центра экологического туризма предлагается целый спектр разнообразных экотуристских продуктов: образовательные, событийные, спортивные, духовные и бытовые. Разрабатываются мобильные модульные конструкции для жилья, в перспективе предполагается использование альтернативных источников энергии.

По мнению авторов проекта, экологический туризм, стимулируя развитие строительного сектора, мелкотоварного сельскохозяйственного производства, кустарно-ремесленных промыслов, социальных, научных, природоохранных и культурных проектов, может стать «локомотивом» устойчивого развития территории. А привлечение туристов позволит не только осуществлять сбыт продукции, но и осуществлять экопросветительскую деятельность.

При этом проект развития центра экотуризма предусматривает его функционирование в рамках нескольких сценариев (оптимистического и пессимистического) социально-экономического развития страны в зависимости, от условий которых экотуристский центр может играть роль: как туристская дестинация в международном туризме (реализующая оригинальные турпродукты); как ядро социального развития на периферии (создавая новые рабочие места); как «островок спасения» в условиях глобальных кризисов (создав комплексный производственно-сельскохозяйственный центр с высокой степенью автономности).

В заключении, хочется подчеркнуть, что к задачам решаемых научным сопровождением при развитии экотуристских центров следует отнести:

- изучение рекреационных потребностей основных социальных слоев потребителей рекреационных ресурсов (с целью понять какие ресурсы будут испытывать наибольшую нагрузку, выявление рекреационных предпочтений жителей мегаполиса на природе);
- проектирование и создание новых туристских объектов и продуктов (создание всесезонных объектов, событийных туров для расширения спектра рекреационных продуктов с учетом региональной специфики);
- научное обоснование экологических маршрутов как части транспортной сети, в увязке с туристскими аттракциями, с учётом норм рекреационной ёмкости;
- создание и реализацию консалтинговых услуг для местного населения (почти 30% опрошенных в Карелии жителей хотели бы получить профессиональные знания в области туризма) [1].

Список использованных источников: 1. Севастьянов Д.В., Коростелев Е.М., Мулява О.Д., Шитова Л.Ф., Колпаерт А. Приграничное рекреационное природопользование в Северо-западном регионе РФ как фактор устойчивого территориального развития // Вестник СПбГУ. Сер. 7. 2013 вып. 2 с. 119–129. 2. Управление развитием туризма в регионе. Опыт реализации Стратегии Республики Карелии / Институт экономики КарНЦ РАН, Под общей ред. Ю.В. Савельева, О.В. Толстогузова. – Петрозаводск, 2008.

УДК 911.375

МІСТА УКРАЇНИ: СТІЙКІСТЬ ДО ВИКЛИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

К.В. Мезенцев

mez@univ.kiev.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Головними викликами розвитку міських поселень України у пострадянський період є несприятливі зміни демографічної ситуації та економічні трансформації.

Демографічні виклики. За 1989–2011 роки найвищі темпи зростання чисельності населення характерні для середніх та малих міст, які можна об'єднати в три групи – молоді міста (засновані у 1970-80-х роках), де розміщено АЕС або морський порт, міста-супутники Києва та міста Західної України із високим рівнем природного приросту (табл. 1). Максимальний приріст населення характерний для міст Славутич (приріст склав 115,5%), Южне (88,2%), Кузнецовськ (38,0%). Міста, для яких характерні найбільші темпи скорочення населення, – моноспеціалізовані міста Східної України та міста Центральної України з несприятливою демографічною ситуацією та занепадом промисловості. Максимальне скорочення характерне для міст Ірміно (скорочення склало 44,2%), Алмазна (41,4%), Монастирище (44,1%), Ульяновка (41,4%).

Для міських поселень, які і країни в цілому характерне природне скорочення населення. З 1992 року спостерігається постійне перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності. До 2000 року коефіцієнт народжуваності постійно скорочувався, а до 2008 року майже досяг рівня 1992 року, надалі стабілізувавшись на рівні 10,5 на 1000 осіб (2011). Найвищий рівень народжуваності у 2011 році у міських поселеннях Західної системи розселення – в Закарпатській (14,1%), Рівненській (13,1%), Волинській (13,0%) областях, найнижчий – у міських поселеннях Північно-Східної та Східної систем розселення – в Сумській (9,2%), Полтавській (9,3%), Луганській (9,3%), Донецькій (9,4%), Харківській (9,4%) областях. Найвищий рівень смертності – в міських поселеннях Луганської (15,9%), Донецької (15,8%), Дніпропетровської (15,0%), Кіровоградської (14,9%), Херсонської (14,5%) областей, найнижчий – Рівненської (9,2%), Івано-Франківської (9,6%), Тернопільської (9,7%) областей та у місті Київ (9,6%). Максимум природного скорочення у Східній системі міського розселення, природний приріст – у Західній та місті Київ.

Значною мірою сучасна трансформація урбанізованих регіонів пов'язана із міграційними процесами. Якщо на початку 2000-х років сальдо міграції у міських поселеннях було від'ємним за рахунок міжнародної міграції (-0,28 на 1000 осіб в цілому та -0,92 – міжнародна міграція), то до середини 2000-х цей показник суттєво зріс (1,74 у 2005), але в останні кілька років дещо скоротився (0,68 у 2011), передусім за рахунок значного скорочення внутрішньорегіональних міграцій.

Міста-лідери та аутсайтери за темпами зміни чисельності населення у
пострадянський період*

Міста-лідера	Населення, осіб		Приріст, за 1989- 2011, %	Міста- аутсайтери	Населення, осіб		Скоро- чення, за 1989- 2011, %
	1989	2011			1989	2011	
Славутич	11364	24492	115,5	Ірміно (Теплогірськ)	18549	10355	44,2
Южне	15587	29327	88,2	Монастирище	16359	9142	44,1
Кузнецовськ	29858	41190	38,0	Алмазна	7487	4384	41,4
Старий Самбір	4688	6266	33,7	Ульяновка	10648	6236	41,4
Винники	12308	15723	27,7	Саки	38690	24323	37,1
Нетішин	28906	36257	25,4	Міусинськ	7828	4999	36,1
Вишгород	20628	25694	24,6	Березівка	14987	9737	35,0
Теплодар	8349	10081	20,7	Золоте	22892	14974	34,6
Вишневе	30669	36712	19,7	Вуглегірськ	12570	8226	34,6
Острог	12984	15528	19,6	Артемівськ	11594	7616	34,3
Камінь-Каширський	9839	11756	19,5	Шаргород	10570	6949	34,3
Новояворівськ	24320	28807	18,4	Моршин	9158	6108	33,3
Дубляни	9140	10795	18,1	Вахрушеве	18162	12197	32,8
Бровари	82042	95979	17,0	Торез	88049	59199	32,8
Білогірськ	15627	18208	16,5	Барвінкове	14889	10205	31,5
Мостиська	7840	9095	16,0	Привілля	11479	7901	31,2
Енергодар	47100	54484	15,7	Джанкой	53464	36860	31,1
Бориспіль	50508	58227	15,3	Дружба	7459	5150	31,0

Економічні виклики. Міста України суттєво різняться за рівнем оплати праці. У 6 містах середньомісячна зарплата є вищою за середній рівень в Україні на понад 75% – Кузнецовськ, Южне, Енергодар, Славутич, Бориспіль, Нетішин, ще у 8 – понад 50%. Це переважно моноспеціалізовані міста, де розміщено атомні електростанції, морський порт та аеропорт, здійснюється вуглевидобуток, а також столиця України Київ (таблиця 2). Водночас в ряді міст середньомісячна заробітна плата складає менше 60% від середньо українського рівня – Баранівка, Горохів, Берестечко, Арциз, Городня, Татарбунари, Погребище. В цілому найнижчий рівень оплати праці характерний для міських поселень Волинської, Вінницької, Чернігівської та Одеської областей, головним чином – селищ міського типу (зокрема, у смт Турійське – менше 50%).

Про ефективність економічного розвитку міст свідчить розміщенні в них офісів провідних підприємств різних галузей економіки. Так, із 820 офісів компаній-лідерів 41% розміщено в Києві, а разом з іще 4 містами – міжрегіональними центрами (Донецьк, Харків, Дніпропетровськ, Одеса) – до 60%.

* Джерело: Результати перепису населення 1989 року, оцінки Державної служби статистики України 2011 року

Міста-лідери та аутсайтери за рівнем оплати праці (частка середньомісячної зарплати від середньої в Україні, %)*

Міста-лідери	Міста-аутсайтери
Понад 175%	55-60%
Кузнецовськ, Южне, Энергодар, Славутич, Бориспіль, Нетішин	Баранівка, Горохів, Берестечко, Арциз, Городня, Татарбунари, Погребище
150-175%	60-62%
Южноукраїнськ, Тернівка, Красноармійськ, Кіровське, Вугледар, Жданівка, Київ, Новогродівка	Рожище, Трускавець, Новий Розділ, Липовець, Болград, Кілія, Вилкове, Середина-Буда
125-150%	
Ровеньки, Авдіївка, Свердловськ, Іллічівськ, Добропілля, Комсомольськ	

Водночас для багатьох міст із вищим рівнем оплати праці та конкурентоспроможними підприємствами характерний високий рівень забруднення довкілля. Так, на 5 міст – Маріуполь, Кривий Ріг, Зеленодольськ, Бурштин та Курахове припадає 30% всіх викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення. Високим є рівень забруднення і в інших містах із спеціалізацією на добувній промисловості, металургії та тепловій електроенергетиці.

Нові та старі образи міст як соціально-економічних центрів. Київ має стійкий образ столиці держави, головного ділового, соціально-економічного, культурного центру України. Водночас в інформаційному просторі присутні образи інших столиць – регіональних, економічних, соціально-культурних, що свідчить про «успішність» розвитку цих міст. Так, як регіональні столиці позиціонуються Львів (столиця Галичини), Донецьк (столиця Донбасу), Одеса (Південна столиця), а також столиці менших регіонів – Вінниця (столиця Поділля), Луцьк (столиця Волині), Рівне (столиця Полісся), Івано-Франківськ (столиця Прикарпаття), Ужгород (столиця Закарпаття), Чернівці (столиця Буковини), Маріуполь (столиця Приазов'я), Херсон (столиця Таврії), Сімферополь (столиця Криму).

Про роль в господарстві та міжнародних зв'язках свідчить представлення Донецька як бізнес-столиці України, Дніпропетровська – ділової столиці Східної України, Одеси – консульської столиці. Стійкі образи промислових столиць зберігають Донецьк (шахтарська столиця), Кривий Ріг та Маріуполь (металургійні столиці), Дніпропетровськ (столиця ракетобудування), Миколаїв (столиця суднобудування), Соледар (соляна столиця), Масандра (столиця виноробства). Запоріжжя називають колишньою столицею автопрому, Харків – місто трьох літер Т: трактори, турбіни, танки. Водночас закріпилися й інші образи «столиць» – столиця морозива Житомир, столиця бурштину Рівне, столиця мінеральної води Моршин, східноєвропейська столиця Nestle Львів. Столиці, пов'язані з послугами, це Ялта (курортна столиця, літня столиця), Буковель (гірськолижна столиця, зимова столиця), Яремче (столиця карпатського туризму), Трускавець (столиця здоров'я, курортна столиця Прикарпаття), Хмельницький (столиця базарів). Бориспіль – «повітряні ворота» України, Одеса – морські.

* Джерело: Дані управлінь статистики в адміністративних областях, Ар Крим, містах Київ та Севастополь за 2010 рік

Ще одна група столиць – соціально-культурні: Львів (культурна столиця, музейна, книжкова столиця, столиця фестивалів, кавова столиця), Чернівці (поетична, пісенна столиця), Одеса (столиця гумору), Полтава (духовна столиця), Бердичів (єврейська столиця), Миколаїв (столиця громадянського суспільства), Донецьк (спортивна столиця).

Висновки. Отже, «сильні» міста – це столиця України (що суттєво випереджає інші міста України за всіма критеріями), міжрегіональні центри Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк (як мають демографічні проблеми) та Львів, міста із розвитком кон'юнктурних галузей промисловості (передусім галузей паливно-енергетичного комплексу та металургії із значним забрудненням довкілля, а також харчової промисловості), розвиненою сферою послуг (передусім транспортні та туристичні послуги). «Слабкі» міста – невеликі моноспеціалізовані міста, для яких характерні демографічні проблеми та згортання промислового виробництва.

УДК 911.3

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА В МОРАВКОСИЛЕЗСКОМ КРАЕ ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

А. Сочувка

andrzej.soczowka@us.edu.pl

Силезский университет, Факультет наук о земле

В расположенном в западной части Чешской Республики Моравскосилезском крае на территории 5427 км² проживает 1 млн. 234 тыс. жителей [1]. Административно этот край разделяется на 6 районов и 300 общин. Вспомогательными в управлении единицами являются 22 обвода, а их столицы называются общинами с расширенными полномочиями. В Моравскосилезском крае расположены 42 города, из них в двух численность населения меньше 1 тыс. жителей. Самые крупные – Острава (299 тыс. жителей), Гавиржов (80 тыс.), Карвина (59 тыс.), Опава (58 тыс.) и Фрыдек-Мистек (57 тыс.) [1] расположены в Оставской агломерации (сосредоточена добыча каменного угля, на базе которой начали развиваться металлургия и коксохимическая промышленность).

В качестве общественного транспорта в крае представлены региональные поезда, пригородные и городские автобусы, а дополнительно в Оставе – трамваи и троллейбусы, в Опаве – только троллейбусы. Во втором по численности населения Гавиржове отсутствует городской электротранспорт. Региональный и пригородной транспорт (поезда, автобусы) организует и финансирует край с помощью общин, а городской транспорт (автобусы, трамваи, троллейбусы) организуют и финансируют – 11 городов: Брунталь, Гавиржув, Крнов, Карвина, Нова-Йичин, Острава, Опава, Орлова, Тршинец, Чески-Тешин и Фрыдек-Мистек. Небольшая часть городских маршрутов пересекает границы городов, особенно в Оставской агломерации.

Региональные железнодорожные перевозки обеспечивают пассажирские, ускоренные и часть скорых поездов. По главным маршрутам поезда курсируют с интервалом раз в час, а в будние дни в часы-пик добавляются дополнительные поезда. Это правило касается тоже неэлектрифицированных участков сети. На участках с небольшим пассажиропотоком поезда ходят несколько раз в день, довозя пассажиров

к крупнейшим узлам для совершения пересадок на другие поезда. В систему региональных поездов также включен узкоколейный маршрут Тржемешна – Особлаха (5 пар поездов). Поезда обслуживают 163 станции и остановки. Основным оператором является Чешская железная дорога, но некоторые участки обслуживают другие перевозчики.

В Моравско-силезском крае всего функционирует 328 пригородных (региональных) автобусных маршрутов, а перевозки выполняют следующие операторы: Аррива Морава – 192 маршрута, ЧСАД Фрыдек-Мистек – 38, ЧСАД Гарвижов – 21, TQM Холдинг Опава – 38, ЧСАД Карвина – 33, Особлажская транспортная компания – 5, Радован макснер – 1. В городском транспорте функционирует 186 маршрутов, в том числе 17 трамвайных (в Остраве) и 20 троллейбусных (9 в Остраве и 11 в Опаве). Перевозки осуществляют следующие операторы: Транспортное предприятие Остравы – 82 маршрута, Аррива Морава – 30, Городское транспортное предприятие Опавы – 24, ЧСАД Гарвижов – 19, ЧСАД Карвина – 14, ЧСАД Фрыдек-Мистек – 14, Технические службы города Нови-Йичин – 4. Городские и пригородные маршруты обслуживают 2 928 остановок, в том числе 1 569 на территории городов.

Информационный аспект работы общественного транспорта регулирует Приказ Министерства транспорта и связи о расписании движения общественного транспорта [2]. Согласно ему для всей страны существует единая шестизначная система нумерации маршрутов (автобусы, трамваи, троллейбусы), где номера определяет Министерство. В городском транспорте на остановках и на подвижном составе указаны только последние цифры, в пригородном – это реализовано по-разному. Расписания пригородных автобусов меняются только раз в год, одновременно с железнодорожным транспортом – в начале декабря, корректируются 3 раза в год, кроме аварийных ситуаций. Все остановки в стране названы согласно единому стилю: первым элементом является название общины, вторым для городов – район или микрорайон, а третьим – определение локализации (улица, объект). Все расписания движения (исключения допускаются для городского транспорта) также выполнены в едином стандарте в форме таблицы с номером маршрута, направлением маршрута, временем отправления со всех остановок, расстоянием в километрах и данными перевозчика.

Для всей страны создана Национальная система информации о расписаниях движения [3]. Расписания движения всех маршрутов доступны в формате таблицы в файлах *.xls и *.pdf. Подключенная к системе поисковая машина позволяет найти расписания движения по: общине, остановке, номеру маршрута, перевозчику. Она также ищет возможности проезда между любыми остановками в стране, позволяя выбирать определенные параметры поездки (вид и категория транспортных средств, прямой маршрут или с пересадками, дата, время приезда или выезда и т.п.). Для облегчения пространственной ориентации все остановки обозначены на детальной электронной карте, похожей на OpenStreetMap [4].

В процессе интеграции пассажирского транспорта главную роль играет созданное в 1995 г. общество «Остравская интегрированная транспортная система» о.о.о. (ОДИС), которое является партнером в организации большинства городских и пригородных маршрутов. ОДИС занимается координацией работы транспорта (маршруты, расписания движения), обслуживает механизм финансирования системы (дотации края и общин), выполняя оплату включенным в систему перевозчикам, а также рассчитывает тариф.

На территории ОДИС существует единый тариф регионального уровня. Единый проездной билет действует в региональных поездах, трамваях, троллейбусах, большинстве городских и пригородных автобусов. В зависимости от района края – существует полная (все маршруты, все билеты) или частичная интеграция [5]. Разовые билеты не допускают пересадок за исключением транспорта в Острове. В железнодорожном и пригородном транспорте цены билетов зависят от расстояния (в большинстве случаев для расчета применяется расстояние в 1 км).

Проездные билеты на 7, 30, 90, 180 и 365 дней рассчитываются по зонам – в крае их больше 100, а стоимость билета зависит от количества зон. Проездной билет действует на все интегрированные транспортные средства в пределах оплаченной зоны. На текущий момент не все перевозчики участвуют в этом проекте – в группе ЧСАД тариф ОДИС действует только для части маршрутов и только на проездных билетах, а городской транспорт Брунтала, Карвины, Орловы, Нового Йичина и Фрыдка-Мистка не включены в систему ОДИС.

В результате исследования можно сделать следующие выводы:

1. В созданной в Моравско-силезском крае системе пассажирского транспорта существующие в ней подсистемы более сотрудничают, чем конкурируют друг с другом. При этом для обеспечения рентабельности поездов, трамваев и троллейбусов введены правила, согласно которым автобусные маршруты не дублируют маршруты электротранспорта, а пассажиры выполняют пересадки в транспортных узлах.

2. В создании единой пассажирской транспортной системы должны участвовать и сотрудничать друг с другом все административные единицы в регионе. Процесс интеграции и сотрудничества в пассажирском транспорте не будет происходить самостоятельно в условиях высокой либерализации транспортного рынка, необходимым является определение законных механизмов и правил, а также создание или определение координатора процесса (соответствующей институции).

3. На региональном уровне важным элементом системы являются региональные поезда – они соединяют территорию края, образуют основные коридоры и позволяют сократить времена в пути. Но из-за плохой пространственной доступности железная дорога не в состоянии существовать как самостоятельная система, ей необходимо сотрудничать прежде всего с автобусами.

4. Важным элементом единой транспортной системы является качественная, доступная для всех в разных формах информация для пассажиров. Опыт Чешской Республики в этой отрасли можно перенести на другие страны для создания стандартов качества услуги транспортной перевозки.

Список использованных источников: 1. www.czso.cz 2. *Vyhláška o jízdních řádech veřejné linkové osobní dopravy* č. 388/2000 Sb. 3. www.jizdnirady.idnes.cz 4. www.openstreetmap.org 5. www.kodis.cz

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕГІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

М.І. Фащевський, І.В. Білоконь

kaf_re@ukr.net

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Розвиток економіки країни і її регіонів – складний і багатофакторний процес. В його основі лежать різноманітні зв'язки і залежності, які формуються під впливом дії різноманітних сил. Суб'єкти економічної діяльності функціонують не відокремлено один від одного, а входять в складні структури господарства регіону, країни і світу. Вони можуть успішно виконувати свої функції, тобто виробляти товари чи послуги, лише в тісній взаємодії з іншими елементами системи – збутовими, соціальними, екологічними, інформаційними тощо. Таким чином, господарство регіону – як складна динамічна економічна (соціально-економічна) система, в якій функціонують господарюючі суб'єкти з багатовекторними зв'язками і залежностями. Вони включають внутрісистемні зв'язки в межах підприємств, організацій та інших суб'єктів підприємництва різних організаційно-правових форм господарювання, внутрінаціональні (між підприємствами і регіонами), а також світосистемні зв'язки з різними регіонами світу. Системна організація економічної діяльності регіону доповнюється зв'язками з соціальною, екологічною, інноваційно-інформаційною та іншими системами. Це свідчить про багатоманітність чинників, які обумовлюють її функціонування. Їх сила впливу обумовлює особливості регіональних систем і місце в більш складній національній та глобальних економічних системах як певних цілісностях.

Нині економіка регіону формується як безмежна у зв'язках, але локалізована в територіальному масштабі система, що має чітко визначене геоположення і складну сукупність регіонально-просторових зв'язків. Різноманітні поєднання підприємств, компаній зосереджуються на певній території, розвиваючи зв'язки як між собою так і за межами цієї території. Так формуються специфічні регіонально-просторові структури господарства, які можуть охоплювати не лише національні, а й міждержавні і глобальні регіони світу. Зазначений характер регіонально-просторової організації господарства вимагає глибокого вивчення з метою забезпечення її ефективного функціонування. Регіональна економіка охоплює сукупність процесів – від розташування підприємств на певних територіях до їх територіальної організації і формування цілісних регіональних соціо-еколого-економічних систем. Формування економіки регіонів відбувається під впливом законів, закономірностей, принципів і чинників, які обумовлюють особливості функціонування економічних систем в цілому і впливають на регіональну їх організацію.

Формування економіки регіонів України на ринкових засадах в умовах панування приватної (корпоративної) власності вимагає, насамперед, визначення її гео-економічної ролі в регіональній, національній і глобальній системах. За суттю регіональна економіка в національних межах означає виконання лише специфічних функцій. Вона виступає одночасно як певна цілісність, окремішність і як елемент загальнонаціональної системи. Ця світоглядна функція регіону в національній і глобальній економічних системах має цілком практичне значення. Насамперед це

проявляється в тому, що економічні функції регіону в національній економічній системі регламентуються загальнодержавними механізмами, потребами і можливостями шляхом бюджетних та інших законодавчих механізмів єдиних для усіх регіонів країни, або специфічними механізмами щодо діяльності окремих регіонів.

Регіональна організація економіки країни значною мірою залежить від визначення функцій регіонів в сучасних умовах. Національні і глобальні функції регіонів – це насамперед конкурентні їх переваги серед інших в геоположенні, унікальності (відносній чи абсолютній) ресурсного потенціалу (природного, соціального, ринкового) специфічності і розвинутості інфраструктури, регіональний рентний політиці тощо. Цим може визначитись роль регіонів і як самостійних суб'єктів в глобальному ринку економічних відносин. Зазначені підходи до регіональної організації економіки ще недостатньо використовуються в Україні, оскільки не розроблені механізми формування внутрісистемних, внутрінаціональних і глобальних зв'язків. Регіональна економіка як початкова (вихідна) базова ланка господарства країни в своєму функціонуванні неодмінно пов'язана з соціальною, екологічною, геополітичною та іншими сферами діяльності суспільства в цілому.

Важливе значення для пізнання особливостей регіональної організації економіки має оцінка функціонування господарства регіону як регіонально-просторової системи, у діяльності якої беруть участь локальні, національні і глобальні зв'язки і взаємодії на ринку товарів, послуг, природних ресурсів, робочої сили, інновацій тощо. Регіон виступає в цьому випадку як сукупна єдність і цілісність взаємодіючих і взаємопов'язаних економічних, природних, соціальних та інших компонентів локального, національного і глобального виміру, формуючи таким чином функціональну регіонально-просторову систему. Роль і значення кожного компонента (виробничого, природного, трудового, соціального, інфраструктурного) у формуванні єдиної регіональної економічної системи визначається їх конкурентними перевагами. При цьому потенційна сила кожного компонента динамічна, її роль може зростати або спадати в залежності від національних чи глобальних потреб, нових технологічних умов використання, нових властивостей тощо.

В нинішніх умовах актуальним є процес соціально-економічного регіоноформування – активізація економічної діяльності в старих або утворення нових регіонів. Це сприяє пошуку і реалізації нових ринкових можливостей економічного росту, розширення міжрегіональних зв'язків, їх урізноманітнення, зміцнення сили взаємодії між регіонами. Регіоноструктурування економіки країни в такому випадку стає механізмом пошуку нових додаткових можливостей розвитку регіонів на засадах єдності і загальнодержавної цілісності. Регіоноформування виступає закономірним процесом утворення нового економічного простору взаємодії регіону, його зв'язків і співпраці з іншими. Міжрегіональна взаємодія забезпечує формування регіонально-просторового різноманіття в економічній, соціальній, геополітичній та інших сферах. Виявлення залежностей і зв'язків регіонально-просторової взаємодії, їх використання в практичній економічній, соціальній, політичній та іншій діяльності може забезпечити прогрес просторового розвитку регіонів і країни в цілому.

Регіональна організація економіки за змістом означає формування горизонтально-інтегрованих систем. Найбільш необхідною умовою при формуванні таких систем є дотримання комплексності і збалансованості, коли встановлюються взаємозв'язки і взаємозалежності між усіма компонентами регіональної економічної системи як в її власних, так і національних та глобальних межах. Це дає можливість врахувати

особливості зміни системи в цілому при зміні функцій будь-якого її компонента, напрям трансформації системи, її економічні, соціальні, екологічні, геополітичні та інші наслідки для економіки регіону і країни в цілому в нових умовах. Регіон виступає і як певний соціум. Тому є невід'ємною ланкою регіональної організації економіки країни в цілому.

Таким чином, виявлення сутнісних зв'язків і залежностей між різними економічними процесами в регіонах обумовлено практичними потребами суспільства. Насамперед це стосується як світоглядних засад регіонально-просторової організації економіки, так і розроблення на їх основі механізмів управління, формування регіональних економічних систем різних масштабних рівнів в цілому.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів / Відомості Верховної ради. – 2005 – 51. – С. 548; 2. Бакланов П.Я. Территориальные структуры хозяйства в региональном управлении. – М.: Наука, 2007. – 239 с.; 3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для ВУЗов. – М.: ГУ ВШЭ, 2005. – 495 с; 4. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та макроекономічний рівень. – Вінниця: Книга Вега, 2007. – 572 с.

УДК 378.048.2

РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В МАГИСТЕРСКОЙ ПРОГРАММЕ «ЭКОЛОГИЯ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ»

О.А. Хлебосолова¹, Л.А. Царева²

o.hlebosolova@mail.ru

*¹Российский государственный геологоразведочный университет имени
С. Орджоникидзе, ²Редакция журнала «География в школе»*

Одним из главных условий успешной реализации требований Федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования к подготовке студентов по магистерской программе «Экология и природопользование» служит реализация идей образования для устойчивого развития, сформулированных международным сообществом в конце XX – начале XXI века. Основные ориентиры нового направления в сфере образования были определены в 1972 г. на Стокгольмской Конференции ООН, а также в 1977 г. в Тбилиси на Всемирной межправительственной конференции по вопросам образования в области окружающей среды. В последующих международных документах, таких как «Всемирная стратегия охраны природы» (1979), «Всемирная хартия природы» (1982), «Декларация по окружающей среде и развитию» и «Программа действий. Повестка дня на XXI век» (1992), «Политическая декларация по устойчивому развитию» и «План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию» (2002), были сформулированы основные принципы взаимоотношений человечества с окружающей средой и пути глобальной экологизации образования. На последнем 32-ом Международном Географическом Конгрессе в Кельне (IGC-2012) особо подчеркивалось, что для реализации стратегии устойчивого развития в сферах политики, экономики, права, образования, необходимо готовить кадры высшей квалификации в области охраны окружающей среды и рационального природопользования [1, 2].

Согласно принятым на международных форумах документам, непрерывное образование всех категорий населения, ориентированное на создание «способного к длительному развитию» мира, является одним из определяющих условий становления гражданского самосознания, воспитания ответственности за близкое и отдаленное будущее нашей планеты, готовности к решению комплексных практических задач на основе высших гуманистических идеалов и использования новой модели планирования и управления на глобальном, региональном и локальном уровнях.

Перечисленные подходы занимают важное место в подготовке студентов экологического факультета Российского государственного геологоразведочного университета имени С. Орджоникидзе, обучающихся по программам бакалавриата и магистратуры. Так в частности, учебный план магистерской программы «Экология и природопользование» включает ряд специальных учебных дисциплин базовой и вариативной части основной образовательной программы, ориентированных на подробное изучение стратегии устойчивого развития, основных направлений и способов ее практической реализации, а также анализ возникающих проблем. К их числу относятся следующие учебные дисциплины: «Современные проблемы экологии и природопользования», «Охрана окружающей среды», «Устойчивое развитие», «Международное сотрудничество в области охраны окружающей среды». Каждая учебная дисциплина предусматривает использование компетентностно-ориентированной модели обучения, применение активных и интерактивных форм проведения аудиторных занятий (лекций, семинаров), организацию встреч с ведущими учеными, преподавателями вузов Москвы и зарубежными специалистами, проведение мастер-классов, круглых столов, деловых игр. Самостоятельная работа осуществляется на примере выбранных студентами тем и предусматривает изучение международных и российских документов в области охраны окружающей среды и устойчивому развитию, работу с фондами Российской государственной библиотеки (в том числе, последними публикациями по данной проблеме, реферативными журналами, авторефератами и диссертациями), специализированными базами данных и картографическими источниками.

Список использованных источников: 1. *Geographical Education // 32nd International Geographical Congress: Book of Abstracts. J.Bendig, C.Butsch, M.Gnyp, H.Kretschmer, N.Tilly (Ed.). 2012. – pp. 159-188.* 2. Хлебосолова О.А., Мунич Н.В. *Географическое образование в современном мире: по материалам Международного Географического Конгресса (IGC-2012) // География в школе, №2, 2013. – С. 7-9, 21.*

УДК 911.3:33

ИЗМЕНЕНИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ

В.И. Часовский

chassovsky@rambler.ru

Смоленский государственный университет

Важнейшие изменения в структуре промышленности СНГ проявляются при сопоставлении пропорций добывающих и обрабатывающих отраслей. Как показал опыт реформирования промышленности Содружества, добывающие производства успешнее адаптировались к условиям рынка, чем обрабатывающие. Во многом это

объяснялось высоким качеством и уникальностью природного сырья, а также переориентацией добывающих предприятий с традиционных рынков СНГ, которые переживали тяжёлый кризис, на успешно работающие рынки сырья дальнего зарубежья.

В промышленности Азербайджана, Армении, Молдовы, Грузии, Казахстана и Таджикистана увеличилась доля добывающих отраслей, а в промышленности России, Кыргызстана, Узбекистана, Туркменистана и Таджикистана увеличилась доля обрабатывающих производств. Но сохраняющаяся примитивизация экономики привела к зависимости этих стран от выживания их сырьевых отраслей. Между тем доля обрабатывающей промышленности оставалась стабильной в Беларуси, Украине и Армении [5].

К началу XXI века доля отраслей ТЭК в промышленном производстве возросла во всех странах СНГ. При этом максимального показателя она достигала в Азербайджане, Казахстане, Туркменистане. Наименьшее значение в промышленном производстве отрасли ТЭК имели в Армении и Таджикистане [2; 3].

В структуре промышленного производства доля металлургического комплекса возросла практически во всех странах Содружества. Сохранилась и сложившаяся ещё в кризисный период тенденция в металлургическом комплексе СНГ – осталось определяющим влияние металлургии на экономику Таджикистана, Армении и Кыргызстана. Высокий уровень металлургии в промышленном производстве сохранялся в России, Украине и Казахстане [4].

Для большинства стран Содружества была характерна стагнация или сокращение объёмов производства в машиностроении и металлообработке. Минимальное сокращение и даже рост объёмов производства в отдельных подотраслях машиностроения отмечались в России, Узбекистане и Беларуси. Существенно изменилась структура производства машиностроительного комплекса. Снизилась объёмы производства в станкостроении – отрасли, определяющей качество и технологический уровень промышленной продукции. Россия и Беларусь монополисты на рынке металлорежущих станков СНГ – значительно сократили производство [1].

В химической и нефтехимической промышленности сокращение производства было во многом обусловлено либо кризисом, либо подъёмом в отраслях-потребителях. Некоторый подъём в автомобильной промышленности, сельскохозяйственном машиностроении увеличил спрос на шинную продукцию. Продолжившийся спад производства в лёгкой промышленности привёл к незначительному сокращению производства химических волокон и нитей. Увеличилось производство минеральных удобрений для сельского хозяйства. Максимальная доля химического производства в структуре обрабатывающей промышленности была в Беларуси, России и Грузии [2].

Положение в лёгкой промышленности Содружества начало стабилизироваться. За счёт частичного обновления основных фондов был налажен выпуск качественной отечественной продукции, увеличилось производство тканей. Лидерами здесь были Россия, Беларусь, Узбекистан и Украина. Увеличили производство тканей Казахстан, Россия, Беларусь, Украина и Таджикистан, сократили производство – Узбекистан и Кыргызстан. Доля пищевой промышленности в общей структуре обрабатывающей промышленности оставалась высокой в Молдове, Грузии, Армении [2; 3].

В заключение отметим, что в начале XXI века в СНГ происходили следующие изменения в промышленности. Во-первых, увеличилась доля промышленности в ВВП

Азербайджана, Узбекистана, Туркменистана, Молдовы. В тоже время она сократилась в Украине, Армении, Грузии, Кыргызстане, Таджикистане и осталась стабильной в России, Беларуси и Казахстане. Во-вторых, в промышленности существенно снизился уровень специализации и кооперирования, сократилось число переделов, заметно вырос удельный вес добывающих отраслей, то есть наряду с падением объёмов производства происходила редукция (упрощение) структуры промышленности. Помимо этого в промышленности сохранялась тенденция диверсификации бизнеса с созданием крупных вертикально-интегрированных и горизонтально-интегрированных структур с поставщиками сырья и потребителями продукции. При этом развивалось и противоположное направление – даже крупные структуры «избавлялись», в ряде случаев, от недостаточно эффективных производственных звеньев, модернизация которых требовала значительных средств, что влияло на изменение состава и границ отдельных специализированных воспроизводственных контуров. В отдельных отраслях и странах Содружества наблюдались процессы увеличения территориальной деконцентрации производства, связанной с более равномерным размещением производства по регионам своих стран. В других же отраслях и странах продолжилось усиление концентрации производства в столичных или в других регионах-донорах. В-третьих, наиболее рациональной тенденцией перестроения структуры промышленных узлов и центров в ходе рыночных преобразований можно считать увеличение в их структуре доли обрабатывающих отраслей, повышение эффективности их работы.

Одно из направлений подобной рационализации заключается в кластерном подходе к изменению структуры промышленных узлов. В-четвёртых, в промышленности Азербайджана, Армении, Молдовы, Грузии, Казахстана, Таджикистана увеличилась доля добывающих отраслей, а в промышленности России, Кыргызстана, Узбекистана, Туркменистана, Таджикистана незначительно увеличилась доля обрабатывающих производств, но сохраняющаяся примитивизация экономики привела к полной зависимости этих стран от выживания их сырьевых отраслей. Между тем, доля обрабатывающей промышленности оставалась стабильной в Беларуси, Украине и Армении. В-пятых, усилилась гипертрофия отраслей ТЭК в структуре промышленности России, Азербайджана, Казахстана, Туркменистана, Узбекистана, богатых топливно-энергетическими ресурсами. Преимущество отдельных стран (Украины, республик Закавказья), где была более современная структура хозяйства было почти утрачено в связи с потерей рынков сбыта продукции перерабатывающих отраслей. В-шестых, происходили изменения территориальной структуры отдельных отраслей и производств, связанные с явлениями «стягивания» и концентрации промышленного производства в отдельных регионах страны. Намечились и стали утверждаться новая структура и контуры национальной географии промышленности. В-седьмых, произошла деиндустриализация экономики Молдовы, Грузии, Армении, Азербайджана, Таджикистана, Туркменистана и Кыргызстана. В-восьмых, проанализированные нами тенденции промышленного развития и направления изменений в промышленных комплексах СНГ в транзитивный период с учётом ряда экономических и производственных индикаторов позволили нам предложить типологию стран Содружества по основным тенденциям их промышленного развития: 1 тип – страны неустойчивого развития промышленности (Азербайджан, Туркменистан); 2 тип – страны устойчивого развития промышленности (Беларусь, Узбекистан); 3 тип – страны со стагнирующей промышленностью (Россия, Украина, Казахстан, Армения); 4 тип – страны с деградирующей промышленностью (Грузия, Молдова, Кыргызстан, Таджикистан) [6].

Список использованных источников: 1. Беларусь и Россия. 2004: Статистический сборник / Минстат Беларуси, Росстат. – М., 2004. – 158 с. 2. Содружество Независимых Государств в 2010 году: Статистический ежегодник/ Межгосударственный статист. комитет СНГ. – М., 2011. 3. Содружество Независимых Государств в 2000 г. Краткий справочник / Статкомитет СНГ. – М., 2001. – 338 с. 4. Содружество Независимых Государств в 2006 году: Статистический ежегодник / Межгосударственный стат. комитет СНГ. – М., 2007. – 682 с. 5. Часовский В.И. Индустрия стран СНГ в условиях трансформационной экономики // Региональные исследования. – 2008. – № 5 (20). – Смоленск: Универсум. – С. 71–82. 6. Часовский В.И. Структурная трансформация промышленности стран СНГ (территориально-отраслевой аспект): монография. – Смоленск: Изд-во СмолГУ, 2009. – 316 с.

УДК 911.3

ПРОСТРАНСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА: АГЛОМЕРАЦИИ И ПЕРИФЕРИЯ. БЕЛГОРОДСКАЯ ОБЛАСТЬ РФ

Н.В. Чугунова

Chugunova@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Городские агломерации на фоне сохраняющейся депопуляции притягивают к себе население и бизнес, вызывая демографическое и экономическое сжатие на одних территориях и появление «социальных пустынь» на других, несмотря на парадокс возврата населения в обреченные малые города. Перед научной общественностью (и Правительством страны) стоит проблема определения будущего территориального (пространственного) развития России. Обсуждению данной проблемы посвящаются конференции, симпозиумы, научные семинары, публикации географов-обществоведов, градovedов [4, 2, 3], т.е. тема перспектив территориального развития страны остается актуальной все последние годы. Поэтому *предметом нашего исследования* являются процессы изменения пространственной организации систем расселения, вызванные закономерностями развития урбанизации, формированием новых общественных отношений. *Основную задачу работы* мы видим в анализе состояния и выявления трансформаций в структуре региональной системы расселения, определение тенденций и барьеров в ее развитии для поиска модели территориальной организации региона. *Объектом изучения* является расселение населения Белгородской области.

При исследовании расселения Белгородской области мы учитывали особенности сложившейся пространственной организации сети городских и сельских населенных пунктов и их количественные показатели. Белгородская региональная система расселения включает 11 городов, 16 поселков городского типа и 1574 сельских населенных пункта, с общим населением в 1541 тыс. человек [1].

Исследование пространственного развития расселения территории позволило выявить его значительную поляризацию. Анализ пространства региона мы проводили с использованием метода географического моделирования, который дал возможность провести системное исследование горизонтальной и вертикальной структуры расселения, ее неоднородности и территориальной иерархии. Поляризация и стратификация в системах расселения были определены с использованием троичного подхода: стратами выступали агломерации, периферия и полупериферия (центр/ядро – полупериферия – периферия, по И. Валлерстайну).

К агломерациям относили компактные пространственные группы городских и сельских поселений, объединенных в одно целое интенсивными трудовыми, транспортными, производственными, культурно-бытовыми и рекреационными связями. Следует уточнить, что агломерация в России является единицей аналитической, не имеющей институциональной инфраструктуры в отличие от многих стран (США, Великобритании), в которых метрополитенские территории имеют официальный статус и по ним публикуются статистические данные.

Агломерации (по умолчанию в нашем случае) являются ядрами/центрами организации территории региона. Периферией мы считали внешнюю, или дальнюю часть территории региона, находящуюся за пределами влияния агломерации (ее ядра/центра). Территория, непосредственно прилегающая к агломерации, тесно связанная с ней разнообразными связями, получающая импульсы для своего развития отнесена к полупериферии.

Наш анализ стратификации и поляризации пространства Белгородской области позволил сделать следующие выводы.

Агломерации (центр/ядро). Агломерации в Белгородской области, в ее региональной системе расселения представлены моноцентрической Белгородской и двухполюсной Старооскольско-Губкинской агломерациями. Доминантой в системах расселения является *Белгородская агломерация*.

Ее морфологическое строение, демографическая и экономическая составляющие представляют значительную часть совокупных потенциалов области [5]. Наличие и интенсивное развитие Белгородской агломерации способствуют поляризации территории области по признакам размещения и концентрации населения: 676 тыс. человек - 44% населения области, 27% сельских населенных пунктов (в 1989 г. на агломерацию приходились лишь 34% жителей области). В демографическом плане город и агломерация устойчиво развиваются за счет миграционных процессов из других регионов России и переселения жителей из собственной периферии и полупериферии. Тенденции роста агломерации за счет процессов субурбанизации, как показывают наши расчеты, сохранятся. Собственно ядро агломерации – город Белгород – сохранит основной тренд поступательного демографического развития, чему в определенной степени способствует областная жилищная политика, мягкие процессы джентрификации.

Противовес Белгородской – *Старооскольско-Губкинская агломерация* – меньшая по экистическому и демографическому потенциалам (374 тыс. чел.) сосредоточила 24% населения и 10% сельских населенных пунктов области со сложным периодом развития в последние годы, вызванным падением темпов роста населения [6] и сокращением поступления налогов от черной металлургии. Барьерами развития агломерации являются изменение направления миграционных потоков, высокая техногенная нагрузка на окружающую среду, несовершенство законодательства, когда налоги платятся не в местах размещения предприятий. В итоге, в двух агломерациях сконцентрировано 68% населения и 38% сельских населенных пунктов области, расположенных в пригородах городов-ядер (субурбия). Городские поселения, основная часть сельских населенных пунктов являются каркасом не только данных агломераций, но всей региональной системы расселения, создав полицентрическую систему расселения в области.

Периферия. К Периферии мы отнесли все восточные и юго-восточные районы (муниципальные образования) – шесть из 19. Это районы стабильной депопуляции населения с численностью населения в 229 тыс. человек (15%), проживающих в 505 сельских населенных пунктах (32%), трех городах и пяти поселках городского

типа. 35 населенных пунктов из 69 (по области), не имеют постоянного населения («мертвые деревни»), 210 человек живут в 46 населенных пунктах с числом жителей до 10 человек (9,1% населенных пунктов), т.е. находятся на грани исчезновения (рассчитано по данным Белгородстата). Основой же структуры сельского расселения, по мнению Т.Г. Нефедовой, необходимо считать пункты с населением более 100 чел. [3]. Наши же расчеты показали, что 55% всех сельских населенных пунктов периферии имеют людность до 100 человек. С 1989 г. численность населения на исследуемой территории сократилась на 22 тыс. чел. (в середине 90-гг. XX столетия население росло за счет переселенцев из ближнего зарубежья).

Барьеры для сельского расселения: малая людность населенных пунктов, разрежение сети поселений с постоянными жителями, высокая степень вероятности перехода средних по людности населенных пунктов в малые с перспективой исчезновения. Города Периферии относятся к малым по численности населения, с базовой функцией по переработке сельскохозяйственного сырья, с ограниченным набором отраслей третичного и четвертичного секторов, неопределенной перспективой развития.

Полупериферия представлена территорией, не вошедшей в первые два страта, она связана с центром/ядром, от которого получает импульсы для своего развития: это адаптивные территории и процессы рурбанизации позволяют значительной части ее сети поселений иметь более высокую степень устойчивости и сохранить в перспективе основной каркас в структуре сельского расселения.

Таким образом, в пространственном развитии территории Белгородской области последних десятилетий тренд «сжатия» привел к концентрации населения на агломерационном пространстве и социальному опустыниванию на периферии. Это неизбежные, объективные процессы, обусловленные закономерностями развития урбанизации и НТП, с которыми, по мнению Н.В. Зубаревич, невозможно бороться, на них можно лишь грамотно влиять посредством интеграции региональной и социальной политики [3].

Мы считаем, что в будущей модели пространственной организации территории, системы расселения региона продолжают свое развитие по полицентрическому сценарию. Сохранят высокую степень устойчивости Агломерации, особенно города-центры и ближний круг сельских поселений в субурбанизированных ареалах, по характеру и плотности застройки, образу жизни, близких к городским территориям.

В наиболее сложной ситуации окажется расселение Периферии, если не будут приняты меры экономического и социального характера по решению проблем территориального развития.

Список использованных источников: 1. Белгородская область в цифрах. Краткий статистический сборник. Белгород, Белгородстат. – 2013. 283 с. 2. «Глобальные решения для российских городов» <http://www.vkt.ru/index.php?id=5170&mod=news>. 3. Зубаревич Н.В., Косарева Н.Б., Эпштейн А.А., Высоковский А.А. Нефедова Т.Г., Ясин Е.Г. Территориальное развитие России: перспективы, проблемы, пути решения // Практика муниципального управления. № 10, 2012. – С. 6–14. 4. «Муниципал» <http://municipal-sd.ru/pdf-files/2012/report-sachuk.pdf>. 5. Чугунова Н.В. Т.А. Полякова и др. Особенности современного социально-экономического и экотического развития пригородной зоны агломерации // Проблемы региональной экологии №2. М.: Институт географии РАН, 2012. – С. 35–42. 6. Chugunova, N.V., Polyakova, T.A., Likhnevskaya, N.V. The development of the urban settlement system in Belgorod oblast. J Geography and Natural Resources. 2013. V 34, N 1. P 55–60, G English. U <http://dx.doi.org/10.1134/S1875372813010083>.

СЕКЦІЯ 1.

РОЛЬ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.

ОСВІТА ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3

МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ГИС-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ГЕОМАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ (НА ПРИМЕРЕ СЕТЕВОГО РИТЕЙЛА Г. КУРСКА)

Н.Ю. Абакумова, А.В. Гололобова, С.Г. Казаков
navalcadet44@yandex.ru, stasya316@rambler.ru, kazaks@rambler.ru
Курский государственный университет

Введение. Многолетний практический опыт использования геомаркетинговых исследований доказывает, что география играет ключевую роль в успехе бизнеса. В секторе розничной торговли, для которого в отечественной науке уже утвердился англицизм «ритейл», выбор места для нового предприятия является основополагающим решением, поскольку даже небольшая ошибка в этом вопросе способна многократно увеличить финансовые риски.

В ряде работ зарубежных географов [1, 2, 4] приводятся убедительные доводы того, что проблему выбора места размещения будущего магазина необходимо решать с использованием геоинформационных систем (ГИС). Прежде всего потому, что именно ГИС способны визуализировать информацию, которая может оказаться критической при решении такой многоаспектной задачи как определение локализации предприятия торговли.

Одним из факторов влияющих на успешность ритейл-бизнеса является учет пространственного распределения как покупателей, так и поставщиков. Из этой идеи вытекают два ключевых понятия: «гео-спрос» и «гео-конкуренция».

Гео-спрос можно определить как территориальное распределение клиентов, покупающих продукцию и/или услуги на исследуемом рынке (как правило, объектом исследования в геомаркетинге является территория города как целостного экономического пространства).

Под *гео-конкуренцией* нами понимается размещение предприятий конкурирующих фирм и разграничение их *торговых зон* на конкретном рынке. *Торговая зона* может быть определена как географический район, в пределах которого магазин привлекает покупателей и осуществляет продажи в течение определенного периода.

Возможные места для нового предприятия розничной торговли необходимо определить путем сопряженного анализа гео-спроса и гео-конкуренции. Тем не менее, следует специально подчеркнуть, что во многих случаях, сложность и важность принятия решения об открытии нового магазина гораздо серьезнее, чем просто выявление нескольких возможных для этого мест, поскольку практически не реально учесть все субъективные факторы в рамках базы данных ГИС.

Цели и методы исследования. Нами проанализирована территориальная организация сетевого ритейла в городе Курске. Для исследования были выбраны торговые сети, имеющие в Курске более двух предприятий торговли. К таковым относятся: «Линия», «Европа», «Магнит», «Магик», «Villa», «Пятерочка» и «Эконом». Основной целью исследования являлась разработка методики определения границы участков для новых супермаркетов с использованием ГИС-технологий.

В общем виде данная методика представляет собой последовательность следующих операций: во-первых, необходимо провести анализ гео-спроса для нахождения потенциальных клиентов; во-вторых, анализируется гео-конкуренция, то есть определяются торговые зоны конкурирующих магазинов; в-третьих, потенциальные места локализации новых супермаркетов определяются путем комбинирования результатов двух предыдущих шагов. Для всех трех операций нами использовался ГИС-пакет MapInfo Professional.

Результаты и обсуждение. Для определения гео-спроса необходим достаточно крупномасштабный учет территориального размещения населения в пределах города. Из общедоступных статистических источников под данный критерий попадает только «количество избирателей» в разрезе избирательных участков. Осознавая все недостатки данного показателя, следует сказать, что для подобного исследования является принципиальным не столько абсолютно точное количество жителей, сколько соотношение потенциальных клиентов в различных кварталах города. Продовольственные товары супермаркетов являются жизненно необходимым товаром для всех жителей (в том числе и для детей до 18 лет, которые не обладают избирательным правом), поэтому было автоматически добавлено 17 % к числу избирателей каждого участка (что соответствует доле лиц в возрасте от 0 до 18 лет в среднем по Курску). Таким образом было приближено число потенциальных клиентов супермаркетов к реальной численности населения города без существенного нарушения диспропорций между кварталами. Отдельно отметим, что специализированные избирательные участки (больницы, СИЗО и т.п.) нами не учитывались. Для верификации полученных результатов была составлена карта плотности населения в разрезе избирательных участков, на которой очень четко определяются компактные кварталы с плотной многоэтажной застройкой спальных районов и обширные участки (до двух десятков улиц) в пределах курских слобод с «частным сектором».

При изучении гео-конкуренции нами принималась во внимание не только классическая теория «центральных мест» с определением «конусов спроса», но и работа D. Huff в которой он предположил, что привлекательность супермаркета прямо пропорциональна площади торгового зала и обратно пропорциональна расстоянию преодолеваемого покупателем [3].

В нашей работе рассматривается только пешеходная доступность магазинов, что в какой-то степени позволило исключить фактор влияния рисунка городской транспортной сети. Таким образом *торговая зона* любого супермаркета может быть определена как изохрона, основанная на площади помещения этого магазина. Согласно исследованиям, проведенным в Испании [4], предприятию с площадью зала 500 м² соответствует изохрона 5 минут, что в условиях городского ландшафта для пешехода примерно равно расстоянию 333 метра. Более крупный магазин имеет большую привлекательность, и покупатель готов преодолеть до него дорогу длиннее.

Создав на электронной карте буферные зоны вокруг каждого супермаркета (с учетом того, что радиус каждого буфера равен изохроне данного магазина),

мы получили возможность для анализа *гео-конкуренции* по количеству и конфигурации пересекаемых *торговых зон*.

Рассматриваемые сети розничной торговли проводили различную стратегию по захвату курского рынка. Например, «Европа» начинала с аренды небольших помещений на первых этажах жилых домов в спальных кварталах, а в последние годы строит собственные гигантские гипермаркеты в транспортных узлах города. Причем зачастую торговая зона последних включает в себя «сферы влияния» своих старых небольших супермаркетов, что приводит к эффекту известному в экономике как «каннибализация». «Магнит» исповедует стратегию «шаговой доступности магазина», поэтому обладает самой большой по численности предприятий сетью, но в основном это небольшие по площади мини-маркеты. При этом их торговые зоны не пересекаются между собой, а конкурируют с ритейл-предприятиями других сетей.

Выводы. Перенасыщенность рынка сетевого ритейла в Курске (87 супермаркетов только шести рассматриваемых сетей) привела к острой конкурентной борьбе, что обусловило в ряде случаев неэффективное использование городской территории и увеличило дифференциацию качества жизни курян. Использование ГИС-технологий способно более оптимально решить проблему размещения новых предприятий торговли.

Список использованных источников: 1. Church, R. L. (2009). *Geographical information systems and location science. Computers & Operations Research*, 29, 541-562. 2. Hernández, T., Bennisson, D. (2000). *The art and science of retail location decisions. International Journal of Retail & Distribution Management*, 28(8), 357-367. 3. Huff, D. (1963). *Defining and estimating's trade area. Journal of Marketing*, 28, 34-38. 4. Roig-Tierno, N. (2013). *The retail site location decision process using GIS and the analytical hierarchy process. Applied Geography*, Vol. 40, 191–198.

УДК 338.48 (470+571)

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ПО СОЗДАНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

А.Ю. Баядян

anna123_07@bk.ru

Кубанский государственный университет

Изменения в социально-экономической среде на всех иерархических уровнях позволяют географам определить новые направления теоретических и методологических исследований и их последующее практическое применение. Одной из ее направлений является территориальная туристско-рекреационная система (ТТРС), которая имеет свою структуру, состоящую из подсистем, и взаимодействует с другими социально-экономическими системами страны. Следовательно, современная ТТРС – это инструмент интеграции между туристской отраслью, социально-экономической и природно-экологической средой на определенной территории, что приобретает возможность выставлять на продажу туристские товары и услуги как равноправный участник мирового туристского рынка [4].

Принципы рыночной экономики позволяют каждому субъекту России позиционировать себя как самостоятельный продавец туристских предложений

на международном и внутреннем рынке. Концепция стратегического управления строится на нахождении путей и решений проблем, удовлетворяющих потребительский спрос [1]. Это основная функция выполняемая ТТРС. Следовательно, в методику формирования ТТРС необходимо включить стратегический подход. Его сущность заключается в том, что ТТРС рассматривается как организационная система, внешняя среда которой становится более важной, чем внутренняя. Чтобы выжить в условиях неопределенности внешней среды, необходима стратегия, которая позволит соотнести цели развития туристской отрасли с ресурсным потенциалом и возможностями субъектов РФ, входящих в ТТРС. Поведение системы во внешней среде становится активным и это обеспечивает не только экономический рост субъектам РФ, а их социально-экономическое развитие. ТТРС становится площадкой, которая объединяет субъекты процессом согласования и реализации общих для них стратегических и тактических задач. Соответственно границы ТТРС становятся шире границ конкретного субъекта РФ за счет включения внешней среды и учета типа территории и его продукта. Следовательно, необходимы соответствующие современным мировым процессам новые формы управления развитием. Стратегический подход обозначает развитие в условиях глобализации и реализуется в стратегическом управлении. Такое управление направлено на развитие субъектов, включенных в ТТРС, обеспечение конкурентоспособности их туристских предложений в условиях глобализации на инновационной основе [2].

Туристская отрасль сильно зависит от определенного сочетания на территории условий и факторов, наличия природно-рекреационных и историко-культурных ресурсов. Для оценки условий и факторов формирования ТТРС информационной базой является статистическая информация по РФ, материалы долгосрочных целевых программ и нормативно-правовая документация органов управления субъектами, опрос экспертов. Результаты данного опроса, определяют перечень и вес фактора в итоговой оценки ресурсного потенциала туристской отрасли страны. В результате было определено 214 показателей. К ним относятся: 1) факторы, характеризующие природно-ресурсный потенциал субъектов страны – 68 показателей; 2) факторы, характеризующие социально-экономический потенциал субъектов страны – 107 показателей; 3) факторы, характеризующие курортно-рекреационный потенциал субъектов страны – 39 показателей [3].

На первом этапе все показатели были ранжированы по туристской привлекательности для каждого из субъектов Российской Федерации. Были определены ареалы развития туризма на Европейском Севере, Юге, в Центре и восточной части страны. Затем схожие между собой по ряду признаков территории были сгруппированы в базовые кластеры. На этапе кластерного анализа субъектов РФ для группировки схожих между собой по ряду признаков, были разработаны разные варианты кластеризации: от трех до восьми кластеров. Варианты – пять, четыре и три кластера не позволяют дифференцировать туристские предложения страны, т.к. объединяют слишком большие по площади территории, усложняя вопрос управления и разработки единой стратегии позиционирования туристского продукта. В результате анализа оптимальным вариантом является – восемь кластеров, которые можно рассматривать как ТТРС.

С помощью факторного анализа мы сократили число показателей с 214 до 65 за счет исключения схожих признаков. На их основе были определены восемь ТТРС. Затем с помощью дискриминантного анализа было выявлено 22 наиболее информативных показателя для каждого кластера [3].

Следуя такой логике, территорию России была разделена на восемь ТТРС (кластеров), объединяющих 20 туристско-рекреационных макрорайонов, которые

включают 83 туристско-рекреационных района, причем границы районов совпадают с границами административно-территориальных единиц страны. Каждая из восьми ТТРС имеет свое название, которое зависит от наличия и количества субъектов в том или ином федеральном округе [3].

Такая модель формирования ТТРС на территории России на наш взгляд стала базой для разработки концепции продвижения туристских предложений ТТРС на внутреннем и международном рынке. Осталось придать образ готового продукта для продажи его потребителям. Благодаря исследованию туристских продуктов каждого из 20 туристско-рекреационных макрорайонов, был получен их видовой перечень, состоящий из 12 специализированных направлений туристской отрасли в России: 1) культурно-познавательная; 2) деловая; 3) экологическая; 4) событийная; 5) этнографическая; 6) рыболовная и охотничья; 7) паломническая; 8) лечебно-оздоровительная; 9) активная: спортивный, экстремальный, горнолыжный, приключенческий, спелеологический туризм; 10) круизная (морские и речные круизы); 11) научная; 12) учебная [3].

В процесс разработки стратегии дифференциации туристского продукта ТТРС заложен критерий его привлекательности, который измеряется количеством посещений территории туристами. Просматривался жизненный цикл каждого исследованного вида туризма. Была использована матрица BCG (рост рынка – доля рынка). В результате все исследуемые виды туризма оценены с точки зрения перспективности их развития на территории. Наиболее перспективными видами туризма для России являются виды, относящиеся к продуктовым группам «Знаки вопроса» и «Звезды». Для этих групп необходимо использовать стратегию роста рынка и развития продукта, стратегию сохранения лидерства на рынке и стратегию дифференциации соответственно. Виды туризма, относящиеся к группе «Дойные коровы», которые характеризуются стабильным доходом и соответственно требуют применение стратегии оптимизации издержек. Следовательно, полноценным туристским продуктом готовым для продажи на внутреннем и международном рынке являются: оздоровительный, деловой, экологический, горнолыжный, экстремальный, спортивный, а также рыболовный, охотничий. При правильном стратегическом планировании перспективными видами туризма для России будут являться: круизный, событийный и этнографический [3].

Таким образом, использование стратегического подхода в процессе туристско-рекреационного районирования территории Российской Федерации позволяет повысить эффективность государственного управления региональным развитием и создает благоприятные возможности для определения существующих и потенциальных проблем и устранения ограничений в их социально-экономическом развитии.

Список использованных источников: 1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление; пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. – 7-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 496 с. 2. Берденникова Н.Г. Гончарова В.В. Методические основы стратегического управления туризмом в Российской Федерации // Вестник Национальной академии туризма. – 2012. – № 24. – С. 27–29. 3. Некрасова М.Л. Стратегический подход к формированию территориальных туристско-рекреационных систем Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 25.00.24. – М., 2013. – 32 с. 4. Теоретические основы рекреационной географии / отв. ред. В.С. Преображенский. – М.: Наука, 1975. – 223 с.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УРОВНЯ ИНТЕГРАЦИИ ЭТНИЧЕСКИХ СООБЩЕСТВ В РЕГИОНАЛЬНОМ СОЦИУМЕ*

В.В. Бубликов, В.В. Маркова

v.bublikov@mail.ru, veronika-markova@mail.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

За последние несколько десятилетий этническая структура населения постсоветских государств претерпела значительные изменения. Особенно значимые этно-национальные трансформации произошли в приграничных регионах России, таких как Белгородская область. Так, например, за два постсоветских десятилетия число молдаван в Белгородской области возросло в 2,1 раза, азербайджанцев в 2,4 раза, армян в 5,1 раз, турок в 467 раз и т.д. [2, 3]. Причём в последние годы наиболее интенсивными темпами возрастает численность «новых» для региона этнических сообществ, таких как гагаузы, езиды, корейцы, таджики, турки, узбеки и др.

Особую актуальность представляет исследование процесса интеграции перечисленных выше этнических групп, учитывая то, что они, как правило, происходят из традиционных, патриархальных сельских социумов. Кроме того, необходимо иметь в виду и фактор глобального роста религиозного самосознания мусульманских этнических групп, возникающие в связи с этим проблемы их взаимодействия с другими этно-конфессиональными сообществами.

Быстрый рост новых этнических групп активизировал вопросы адаптации и интеграции этнических меньшинств в социально-экономическую и социокультурную среду. Кроме количественного роста этнических меньшинств меняется и их качественное состояние. Развитие новых средств коммуникации позволяет этническим сообществам поддерживать информационную и культурную связь с исторической родиной, что в свою очередь затрудняет ассимиляционный процесс и позволяет этническим меньшинствам воспроизводить свою идентичность.

Потенциальная угроза процессу успешной интеграции этнических меньшинств во многих регионах Российской Федерации заключается и в территориальном характере их расселения, когда новые этнические группы в силу материально-финансовых и культурных особенностей, предпочитают обосновываться в сельской местности, где есть все возможности для создания закрытых этнических сообществ, практически не интегрированных в местную среду. Так, например, по данным Всероссийской переписи населения 2010 г., в Белгородской области доля жителей сельской местности среди азербайджанцев составляла 63%, молдаван – 65%, езидов – 91%, турок – 96% [2]. К настоящему времени в некоторых сельских населённых пунктах региона уже сформировались места компактного расселения определённых этнических групп, что вызывает латентное недовольство со стороны коренного населения.

* Публикация подготовлена в рамках поддержанного РГНФ научного проекта № 13-33-01204 «Уровень интеграции этнических меньшинств в региональном социуме».

За время массового притока в Российскую Федерацию мигрантов был накоплен значительный опыт исследования процесса интеграции этнических сообществ. Вместе с этим, в большинстве таких исследований в качестве объекта изучения избиралось представление местного, коренного населения, уровень его толерантности и отношение к тем или иным этническим группам и диаспорам. Безусловно, восприятие этнических сообществ коренным населением – важнейший фактор межэтнической интеграции. Однако учитывая, что успешная интеграция в равной степени зависит от двух акторов этого процесса – этнического меньшинства и большинства – недостаток эмпирических данных о степени адаптации конкретных этнических групп, приводит к неуправляемости интеграционного процесса.

По нашему мнению базовым принципом исследования уровня интеграции этнических сообществ, должен стать учёт их этнических, религиозных, культурных, экономических и прочих особенностей, обуславливающих различную скорость интеграции этнических меньшинств и режимы их взаимодействия с коренным населением. Исходя из этого социологические исследования, направление на изучение практики интеграции этнических меньшинств, должны быть дифференцированными, т.е. учитывать уровень интегрированности каждого конкретного этноса, с учётом специфических, индивидуальных проблем этнического меньшинства. Однако для возможности сопоставления уровня интеграции этнических групп такие исследования лучше проводить в рамках одной методологической концепции.

По нашему мнению различная скорость интеграции представителей этнических меньшинств, обусловлена разницей в социально-экономическом благополучии основного этноса и этнического меньшинства, а также соотношением социокультурных показателей, отражающих близость друг к другу этнических сообществ. Уровень интеграции этнического меньшинства в социуме региона можно определить с помощью оценки двух групп показателей: социально-экономических и социокультурных. Опираясь на ряд теоретических и эмпирических концепций, в которых были предприняты попытки выделить показатели уровня интеграции [1], можно предложить систему оценки уровня интеграции этнического меньшинства, в основу которой положены основные социально-экономические и социокультурные показатели, позволяющие оценить уровень интеграции той или иной этнической группы.

К *социально-экономическим* показателям, характеризующим уровень интеграции в социуме, относятся:

- уровень дохода на одного члена семьи;
- уровень занятости;
- уровень образования;
- жилищные условия;
- бытовые условия жизни (например, наличие автомобиля);
- самооценка уровня социально-экономической интеграции.

К *социокультурным* показателям относятся:

- владение и использование государственного языка;
- религия и отношение к религии основного этноса;
- уровень взаимоотношений с основным этносом;
- отношение к ценностям и традициям основного этноса;
- оседлость, миграционные настроения;
- отношение к ассимиляционному процессу (межнациональным бракам);

- участие в общественно-политической жизни;
- самооценка уровня социокультурной интегрированности.

Для каждого из выше перечисленных показателей возможно разработать бальную систему оценки, предполагающую начисление баллов за тот или иной вариант ответа респондентов. Поскольку уровни социально-экономической и социокультурной интеграции не всегда могут находиться на одном уровне, необходимо оценивать эти два уровня по отдельности.

Таким образом, результаты социологического исследования проведённого в рамках предлагаемой концепции, могут позволить определить средний балл уровня интеграции каждого этнического меньшинства, который мы предлагаем называть *индексом интеграции этнического меньшинства*.

Данный индекс, как величина, характеризующая динамическое социальное явление, безусловно, подвержен изменениям (в сторону увеличения или снижения). Исходя из этого, мы считаем целесообразным проведение через определённый промежуток времени (на наш взгляд, оптимальным является срок в пять лет) нового социологического исследования по предложенной методике. Это позволит определить не только ранжированный ряд уровня интегрированности различных этносов в регионе, но и выявить динамику процесса интеграции и взаимодействия этносов во временных координатах.

Список использованных источников: 1. Жогин Б.Г., Маслова Т.Ф., Шаповалов В.К. *Интеграция вынужденных мигрантов в местное сообщество: опыт практической и исследовательской деятельности*. – Ставрополь, 2002. – 432 с. 2. *Итоги Всероссийской переписи населения 2010 года по Белгородской области* [Электронный ресурс]: http://belg.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/belg/resources/d8812f004ff095909ab9ffd8c740ec4f/pub-04-01_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D1%80%3D14000000.pdf. 3. *Основные итоги Всероссийской переписи населения 2002 года по Белгородской области: сводное издание*. – Белгород, 2005.

УДК 911.2

ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ РЕЛЬЕФА ЭПИПЛАТФОРМЕННЫХ ГОР АРИДНОЙ ЗОНЫ В КАЙНОЗОЕ

Л.К. Веселова

Казахский государственный национальный университет им. аль-Фараби

Выявление основных закономерностей развития рельефа – одна из наиболее сложных проблем геоморфологии, включающая комплекс вопросов реконструкции рельефообразующих процессов и создаваемых ими форм рельефа. Остановимся только на некоторых из них, представляющих, на наш взгляд, особый интерес: доорогенная поверхность формирования современного горного рельефа; направленность развития горного рельефа в новейший этап истории Земли- кайнозой; особенности эрозионного расчленения горных территорий и эрозионно-аккумулятивные циклы формирования речных долин; этапы рельефообразования – периоды резких изменений морфогенеза в плейстоцене.

Для этого использованы материалы многолетних исследований рельефа и ландшафтов горных территорий аридной зоны, а также анализ, обобщение опубликованных данных ученых, объектом изучения которых были эпиплатформенные горы.

Разнообразие типов и форм рельефа гор аридной зоны отражает сложность их формирования и гетерогенность строения. Составленные картографические модели рельефа и рельефообразующих процессов гор Юго-Восточного Казахстана – составной части Центрально-Азиатского горного пояса – отражают пространственное положение, взаимосвязь и взаимодействие разновозрастных геоморфологических систем, сложившихся к настоящему времени. Они позволили реконструировать доорогенную поверхность и направленность ее развития в кайнозое. Данная поверхность представляет собой пенеплен-денудационную равнину платформенного этапа развития, останцы которой сохранились в пределах хребтов на разных гипсометрических уровнях, от 800–1000 до 5000 м абсолютной высоты, а в межгорных, внутригорных и предгорных впадинах находятся в погребенном состоянии. Формирование пенеплена на территории Казахстанского мегаблока литосферы происходило не только в мезозое, но и продолжалось в палеогене, т.е. начальный этап формирования современного горного рельефа аридной зоны следует относить к неогену, когда на всей территории преобладал донеогеновый пенеплен [Веселова, 1996].

Основными факторами, определяющими дальнейшую эволюцию рельефа были тектонические движения и климат. С начала олигоцена проявляется активизация тектонических движений в регионе, к Евразийской литосферной плите присоединяется субконтинент Индостан. На конвергентных границах их начала формироваться зона сжатия – начальный процесс эпиплатформенного орогенеза. Эпигерцинская платформа вступает в качественно новый этап геолого-геоморфологического развития. Происходит изменение направленности геоморфогенеза, продолжительное нисходящее развитие рельефа сменяется восходящим – орогенным. Происходит формирование эпиплатформенных горных систем в зоне сжатия – орогены центрально-азиатского типа [Уфимцев, 1990]: Алтай, Тарбагатай, Саур, Джунгарский Алатау, Тянь-Шань.

В результате эпиплатформенного орогенеза пенеплен подвергся качественно новым процессам рельефообразования. Наряду с формированием типов и форм горного рельефа происходило не только разрушение пенеплена, но и его сохранение. Преобразование, развитие рельефа происходит одновременно «с сохранением в рельефе видимой земной поверхности более и менее неизменных, реликтовых или продолжающих свое развитие форм, элементов, типов рельефа, геоморфологических ландшафтов» [Тимофеев, 1982].

К таким относятся и донеогеновый пенеплен горных систем Саура, Тарбагатая, Джунгарского Алатау, хребтов Тянь-Шаня. В их пределах сохранение пенеплена составляет от 25–30 % до 50–60 % общей площади водоразделов. Пенеплен образует водоразделы почти всех рек. Исключение представляют водоразделы рек I–II порядков, расчленяющих склоны тектонических и эрозионных уступов, а также участки главных водоразделов хребтов с развитием форм ледникового рельефа. Это свидетельствует об относительной устойчивости водоразделов, их сохранении в течение длительного времени позднего кайнозоя. Как система, пенеплен может сохраняться при определенных условиях. О наличии таких условий свидетельствуют реликты пенеплена. Взаимодействие тектонических, гидроклиматических, биогенных факторов рельефообразования в течение неоген-четвертичного времени не только активно разрушало пенеплен, но и создавало возможность его сохранения [Веселова, 2000].

Наличие многочисленных реликтов донеогенового пенеплена, часто с наличием красноцветных глин неогена, на разных гипсометрических уровнях указывает на

изменения в процессах рельефообразования в плейстоцене: интенсивные дифференцированные тектонические поднятия, оледенения, развитие флювиальных процессов. Происходят значительные перемещения блоков по разломам (до 1500-2000 м), общее поднятие территории хребтов, в которое вовлекаются и поверхности предгорных равнин, в целом происходит рост горных сооружений вширь и ввысь.

В процессе эволюции горного рельефа происходило не только разрушение доорогенной поверхности, но и ее сохранение в виде отдельных останцов, образующих водоразделы рек разных порядков. Об этом свидетельствуют данные изучения особенностей эрозионного расчленения горных территории и формирование речных долин. Речные долины горных систем Юго-Восточного Казахстана отличаются сложным строением. Несмотря на то, что реки относятся к устойчивым флювиальным геоморфологическим системам, в результате эпиплатформенного орогенеза произошла перестройка речной сети и в пределах одной реки сформировались различные по морфологическому строению и возрасту долины.

Общей закономерностью речной сети гор эпиплатформенного орогенеза являются продольный, ориентированный согласно простиранию морфоструктур, и поперечный, вкрест простирания, рисунки. Продольные, или широтные, участки речных долин являются унаследованными от предорогенного миоцен-плиоценового времени, поперечные или меридиональные. Соответствуют перестройке гидрографической сети в течение ниже-среднечетвертичного времени и являются основными. В связи с этим долина одной и той же реки состоит из разновозрастных и морфологически неоднородных участков: долин-трогов, ущелий, каньонов, теснин, V-образных, трапециевидных долин. От истоков до устья указанные морфологические типы долин неоднократно сменяют друг друга, за исключением троговых участков. Последние характерны для рек высокогорных хребтов. В эволюции речной сети, в формировании долин горных территорий выделяется четыре региональных эрозионно-аккумулятивных цикла [Веселова, 1998].

Характерные особенности эрозионного расчленения горных стран выявлены в результате анализа показателей вертикального и горизонтального расчленения. Исследования проводились в бассейне реки Тебеске (Тарбагатай). На данную территорию составлены карты горизонтального и вертикального расчленения, выполненные в программе «Surfer» [Веселова, Малыбаев, 1998].

Анализ карты горизонтального расчленения дает нам достаточно ясную картину пространственной освоенности территории эрозионными процессами. Средневзвешенное значение коэффициента расчлененности ($K_{расч}$) равно 1,0. Активность линейной эрозии нарастает к верховьям рек и в верховье р. Тебеске достигает максимума ($K_{расч}$ от 1,0 до 2,0). Наименьшие величины горизонтального расчленения характерны для поверхностей внутригорных (Нарынская, Акжальская) и межгорной впадин (Зайсанская). Здесь преобладает $K_{расч}$ 0,6. Также незначительны показатели горизонтального расчленения поверхностей донеогеного пенеплена, для которых они минимальные ($K_{расч}$ 0,4).

Наиболее высока степень расчленения по бассейнам эрозионных форм второго и третьего порядков, что характеризует исследуемую территорию как регион с активным развитием регрессивной эрозии. Показатели вертикального расчленения позволили получить представление о направленности и амплитуде тектонических движений, характеризующих степень расчленения территории в региональном плане. Четко прослеживается прямая зависимость между величиной вертикального расчленения и типом рельефа. Так, наибольшие величины вертикального расчленения

характерны для среднегорного типа рельефа, где средние показатели составляют от 500 м до 700 м и выше, а наименьшие показатели глубины расчленения наблюдаются в пределах поверхностей выравнивания (0–150 м).

Между величинами горизонтального и вертикального расчленения и типами рельефа существует прямая зависимость, т.е. с увеличением абсолютных высот увеличиваются и показатели эрозионного расчленения. Высокая степень эрозионного расчленения подчеркивает неблагоприятную тенденцию геолого-геоморфологического развития региона и препятствует хозяйственному освоению территории.

Указанные особенности рельефа гор Юго-Восточного Казахстана позволили выявить отдельные закономерности его развития в кайнозое:

- современный рельеф представляет собой в разной степени качественно преобразованную исходную поверхность донеогенового пенеплена;
- развитие современных процессов морфолитогенеза способствует не только преобразованию и расчленению доорогенной поверхности, но и ее сохранению;
- основные рубежи плейстоценового рельефообразования определялись интенсивностью неотектонических движений, эпохами оледенений;
- несмотря на усиление аридности климата к современной эпохе, для эпиплатформенных гор центрально-азиатского типа характерно преобладание флювиального и ледникового морфолитогенеза в условиях дифференцированных тектонических движений.

Список использованных источников: 1. Веселова Л.К., 1996. Картографические модели основных этапов развития рельефа // Проблемы специализированного геоморфологического картографирования. Волгоград. – С. 9–11. 2. Веселова Л.К., Малыбаев А.Т. 1998. Закономерности эрозионного расчленения горных стран // Вестник КазГУ, серия географическая. – № 6. – С. 46– 53. 3. Веселова Л.К., 1998. Эрозионно-аккумулятивные циклы формирования речных долин горных территорий // Вестник КазГУ, серия географическая. – № 7.- С. – 17–23. 4. Веселова Л.К., 2000. Концептуальная модель сохранения пенеплена гор эпиплатформенного орогенеза // Вестник КазГУ, серия географическая. – № 1 (10). – С. 15–19. 5. Тимофеев Д.А., 1982. Неравномерность развития и сохранность рельефа // Основные направления развития геоморфологической теории. Новосибирск. – С. 136. 6. Уфимцев Г.Ф., 1990. Пояса возрожденных гор континентов // Геоморфология. – № 1. С. 20–32.

910.1+910.3+911.9

ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ И ПОИСК ПУТЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ*

Е.Л. Воробьевская

lvorob@mail.ru

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Проблема взаимодействия природы и общества – одна из самых актуальных, решению которой уделяется достаточно большое внимание. Одним из аспектов этого взаимодействия, а также одним из приоритетных научных направлений и

* Работа выполнена при поддержке гранта РФФИ № 11-05-00647-а.

одновременно видом деятельности по использованию человеком природных ресурсов, является природопользование. Понятие природопользования в современном его научном понимании начало формироваться не так давно в связи с возникновением концепции единства географии, которая, собственно, отражает суть природопользования как научного направления. Природопользование стали относить к географической науке на стыке физической и экономической географии, где оно выступает как комплексная научная область знаний, которая имеет как фундаментальное, так и прикладное значение. Современные подходы к изучению природопользования основываются на необходимости его территориальной оптимизации – ограниченный объем многих ресурсов и определенные лимиты экологической емкости природы поднимают вопросы справедливого подхода к интересам разных поколений, что подразумевает необходимость определиться в отношении оптимального использования природно-ресурсного потенциала территорий в настоящее время и в будущем.

Создание системы рационального природопользования, обеспечивающей потребности общества и достаточный уровень воспроизводства природных ресурсов и охраны окружающей среды, является главной целью стратегий устойчивого развития регионов. К сожалению, до сих пор не существует сбалансированного подхода к их формированию. Чаще всего превалирует профессионально-отраслевой подход, для которого характерен «ведомственный эгоизм», борьба за доминирование в планах регионального развития. Комплексный подход к решению конкретных территориальных задач природопользования и оценке природно-ресурсного потенциала, обязательно включающий эколого-экономическую оценку геосистем, должен составлять базисную опору для любого рода территориального и отраслевого планирования, однако до сих пор такие стратегии находятся в стадии отдельных разработок.

Современное природопользование привлекает к себе особое внимание в связи тем, что в результате хозяйственной деятельности во многих регионах мира, в том числе и в России, сложилась неблагоприятная и даже кризисная эколого-социально-экономическая обстановка, где сложившуюся структуру природопользования нельзя назвать оптимальной. В результате нерационального хозяйствования возникают конфликты природопользования различного характера и степени остроты. Существующие меры экономического и правового регулирования природопользования не везде и не всегда бывают эффективны. Часты проявления системного кризиса природопользования, следствиями которого являются существующие экологические, экономические и социальные проблемы. Ключ к их разрешению лежит в оценке социально-экономической эффективности различных типов природопользования. Вопросы, касающиеся необходимости сохранения экологического каркаса территории, также требуют обоснования не только экологической, но и экономической целесообразности.

С нашей точки зрения, анализ природопользования может дать ценный оценочный и прогнозный материал для разработки стратегии оптимального развития регионов, но лишь при условии соблюдения следующего подхода.

Само определение природопользования [2] говорит о нем не как о совокупности отдельных элементов, его составляющих, а о его системном характере, отсюда следует необходимость комплексного, *системного подхода к его изучению*. В зависимости от постановки проблемы, системный анализ опирается на целый ряд научных и прикладных исследований, в том числе естественнонаучных и гуманитарных

направлений, а также современных методов управления. Основная процедура – построение обобщенной модели, отображающей взаимосвязи реальной ситуации. Основная цель – прогноз развития ситуации, связанной с основной проблемой (задачей/задачами) и предложения по ее решению. *Системный анализ* в данном контексте понимается как процесс изучения, анализа задач и проблем системы (т.е. – *природопользования определенной территории*), направленный на развитие и усовершенствование этой системы. Системный анализ завершается стратегией оптимального развития природопользования, конкретными рекомендациями по улучшению функционирования системы природопользования, определением методов достижения цели, которые являются наиболее приемлемыми в каждом конкретном случае. Точность рекомендаций определяется уровнем исследования, а также анализом возможной осуществимости рекомендаций.

Необходимость применения системного подхода в подобных исследованиях очевидна – «системное» изучение связей в природопользовании позволяет составить представление о степени совершенства различных видов хозяйственной деятельности; рационального и нерационального природопользования; получить максимально возможный объем информации о таких связях в целях принятия «взвешенных» управленческих решений при выборе различных вариантов развития территории. Системный анализ природопользования позволяет перейти к рассмотрению его адаптационных механизмов не только с геоэкологических и экономических, но и с философских, социологических и других гуманитарных позиций [1].

Таким образом, в географических исследованиях природопользования его основной чертой всегда должна быть *комплексность*, а главная задача исследования – создание целостной и, по-возможности, более полной по своему содержанию характеристики территории. В изучении природопользования следует учитывать не только природные и экологические факторы, но и исторические, культурные, религиозные особенности, определяющие взаимодействие человека и окружающей среды, которые и определяют специфику, *характер природопользования* территории. В качестве прикладного аспекта природопользования следует рассматривать его как многоуровневую систему разнообразных естественных условий хозяйственной деятельности с теми или иными экологическими, экономическими и социальными результатами. К относительно новым подходам в природопользовании нужно отнести эколого-экономические исследования природного капитала и социокультурный анализ территории для определения оптимальной территориальной структуры природопользования и регулирования его развития.

На кафедре рационального природопользования географического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова системный подход к анализу природопользования применялся для ряда модельных территорий, расположенных в Мурманской, Архангельской областях, ХМАО и др. В настоящее время такие разработки делаются для ряда модельных территорий Байкальского региона, в частности – Республики Бурятия.

Список использованных источников: 1. Красовская Т.М. *Природопользование Севера России.*–М.: изд-во ЛКИ, 2008.-288 с. 2. *Региональное природопользование: Учебное пособие.* Отв. Ред. Катица А.П.// М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2003. – 307 с.

МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСУ «ОСВІТА В ІНТЕРЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»: ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ**О.В. Врублевська***vrublevskaja@mail.ru**Національний лісотехнічний університет України*

Під оптимальним розвитком регіону ми розуміємо неперервний, екологічно збалансований соціально-економічний розвиток у межах екологічної ємкості території. На міжнародному рівні починаючи з 70-х років минулого століття поступово закріпилося усвідомлення вирішальної ролі системи освіти в його досягненні, і сьогодні воно інституціоналізовано в низці ініціатив, найбільш потужною з яких на європейському просторі є процес «Освіта в інтересах сталого розвитку» (ОСР). Завдання для національної системи освіти визначаються перш за все національними ж цілями розвитку. Поки що сталий розвиток не став метою державної політики: останнім документом, який декларує його на загальнодержавному рівні, є призабута Постанова Верховної Ради України 1999 року [1]. Тим не менш Стратегія ОСР [2] є більш ніж актуальною для національної системи освіти, адже є обов'язковим документом для країн-членів СЕК ООН, зокрема, і України. Але не лише міжнародні зобов'язання повинні спонукати до імплементації Стратегії ОСР. Це один з необхідних кроків для уникнення власної екологічної катастрофи.

Розуміння цілей і завдань освіти у зв'язку з екологічними обмеженнями еволюціонувало від екологічної (природоохоронної) освіти до освіти в інтересах сталого розвитку, яка є ширшою концепцією. На конференції Ріо+20 Україна приєдналася до ініціативи вищих навчальних закладів і взяла добровільні зобов'язання щодо екологізації вищої освіти. Національний лісотехнічний університет України, активно підтримуючи цей процес, крім того, в рамках паралельних заходів під час конференції, виступив з ініціативою прийняття Екологічної Конституції Землі. Головними цілями екологічної освіти (ЕО) є [3, с. 34]: 1) формування розуміння екологічної взаємозалежності і стурбованості; 2) надання кожній людині можливості одержувати необхідні знання, уміння, навички, засвоювати цінності, необхідні для збереження довкілля; 3) формування нової поведінки по відношенню до довкілля. Резолюція «Майбутнє, якого ми прагнемо» [4, п. 229–235] передбачає розширення можливостей освітніх систем щодо підготовки людей до розв'язання завдань сталого розвитку, зокрема, розроблення навчальних програм з проблематики сталого розвитку й програм, які готують учнів до роботи в різних областях, пов'язаних зі сталим розвитком, а також включення сталого розвитку як наскрізної теми в навчальні програми з дисциплін.

Стратегія для ОСР є регіональною складовою плану Десятиліття ОСР (2005–2014), яке реалізується під егідою ЮНЕСКО. Найбільш значущими очікуваними подіями в галузі ОСР є національне звітування про реалізацію Стратегії на регіональному рівні (2014–2015 рр.), 37-ма сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО (листопад, 2013 р.) і 69-та сесія Генеральної Асамблеї ООН (вересень, 2014 р.), на яких має бути прийнята глобальна рамкова програма на новий період,

а також Всесвітня конференція по ОСР (Японія, листопад, 2014 р.), яка підсумує результати Десятиліття ОСР. Інтенсивність і терміновість цих подій, їх значення для системи освіти України зумовлюють необхідність постійної уваги до новітніх тенденцій.

Інституціалізація процесу ОСР у конкретній країні передбачає формування політичних механізмів, нормативно-правової бази і організаційних засад реалізації Стратегії ОСР, зокрема: прийняття Національної стратегії, затвердження Національного плану дій; створення міжвідомчої координаційної ради ОСР і призначення Національного координатора. На сьогодні всі ці кроки пройшла Білорусь, яка затвердила Національний план дій у січні 2012 р., а також Грузія, яка затвердила Національну стратегію екологічної освіти для сталого розвитку й План дій на 2012–2014 рр. (2012). Росія розробила проекти власної Національної стратегії ОСР і Плану дій, але вони залишилися офіційно незатвердженими. На наш погляд, інституціалізація процесу ОСР (ЕО) відбувається непослідовно, і не лише в Росії. Після добрих декларацій і проектів документів не спостерігаються подальші кроки, які б свідчили про конкретні зобов'язання й діяльність урядів. Критично аналізуючи нові російські освітні стандарти третього покоління, які складено на засадах компетентнісного підходу, А.Черкашин і О.Уланова відзначають значне скорочення кількості екологічних напрямків. Стандарти не передбачають включення питань сталого розвитку в дисципліни соціально-гуманітарного й природничо-наукового блоків навчальних планів, не ставлять завдання формування здатності та готовності випускників вирішувати проблеми сталого розвитку на місцевому рівні й у професійній діяльності [5, с.8].

Висновки:

1. Необхідно зміцнювати позиціонування процесів ОСР і ЕО всередині національної системи освіти, на урядовому рівні, у суспільстві в цілому, забезпечити їх інституціалізацію.

2. Екологізація освіти розглядається крізь призму «зеленої» економіки. Попит на «екологізований» продукт освітньої діяльності – фахівця – безпосередньо залежить від ефективності інструментів екологічної політики. Чинники, які стримують розвиток ОСР: у цілому низький статус екологічних проблем, недостатня увага до них з боку держави, що не відповідає суспільним інтересам; як наслідок, «надзвичайно низький статус проблеми формування освіти для сталого розвитку в суспільстві загалом і, зокрема, порівняно із ситуацією в країнах Заходу» [5, с. 6].

3. Одним з трьох визнаних пріоритетними напрямків реалізації 3-го етапу Стратегії ОСР є включення ОСР у процеси підготовки викладачів. Тому необхідно покращувати обізнаність освітян у питаннях ОСР. Для імплементації Стратегії ОСР розроблено набір компетенцій викладачів [6]. Ключовими його характеристиками є відкритість до співпраці, толерантність, усвідомлення причин несталості й готовність до змін в освіті.

4. Екологізацію освіти як інноваційну ідею неможливо реалізовувати, залишаючись у полі старих методичних установок. Натомість поєднання екологізації з іншими інноваціями в науково-методичній діяльності (компетентнісний підхід, контроль якості навчального процесу, сучасні стандарти освітніх вимірювань, технології дистанційного навчання й неперервної освіти), дозволить вивести навчальний процес на новий рівень якості. Надання якісних освітніх послуг у будь-якому разі слугуватиме збалансованому суспільному розвитку. Тому необхідно активізувати зусилля щодо посилення методичної підготовки викладачів вищої школи.

ОСР має надто широкий охоп, який не гарантує, що саме екологічні конфлікти розглядаються як головна загроза сталості розвитку. Однак, з іншого боку, він дає можливість широкої участі в процесі ОСР викладачів усіх дисциплін. Необхідний перегляд проєктованих результатів навчання за програмами підготовки фахівців, змісту й методів навчання, програм дисциплін з метою забезпечення формування екологічної компетентності (компетентності в питаннях сталого розвитку).

Список використаних джерел: 1. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999 р. №1359-XIV. 2. Стратегія ЕЭК ООН для образования в интересах устойчивого развития. СЕР/FC.13/2005/3/Rev/1. – ООН, Экономический и Социальный Совет, Европейская экономическая комиссия, Комитет по экологической политике, Вильнюс, 17-18 марта 2005 г. // <http://www.unepce.org>. 3. Заключительный доклад. Межправительственная конференция по образованию в области окружающей среды, созванная ЮНЕСКО в сотрудничестве с ЮНЕП, Тбилиси, 14-26 октября 1977 г. – Париж: ЮНЕСКО, 1978. – 117 с. // <http://www.ecoaccord.org/edu/032763rb.pdf>. 4. Будущее, которого мы хотим. A/RES/66/288. Резолюция 66 сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 27.07.2012. // <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>. 5. Черкашин А.А., Уланова О.В. Экологическое образование в России в рамках концепции устойчивого развития // <http://ecamir.ru/experts/Ekologicheskoe-obrazovanie-v-Rossii-v-ramkah-kontseptsii-ustoychivogo-razvitiya.html>. 6. Расширение возможностей преподавателей в интересах достижения устойчивого будущего: инструментарий для рабочих совещаний по вопросам политики и практики в целях повышения компетенции в области образования в интересах устойчивого развития. ECE/СЕР/АС.13/2013/4. Европейская экономическая комиссия, Комитет по экологической политике, Руководящий комитет Европейской экономической комиссии ООН по образованию в интересах устойчивого развития, восьмое совещание, Женева, 21-22 марта 2013 года. – 19 с. // <http://www.unepce.org>.

УДК 528,9:004

ЗАСТОСУВАННЯ ГІС В НОРМАТИВНО ГРОШОВІЙ ОЦІНЦІ ЗЕМЕЛЬ

А.С. Давиденко

davydenkoanna85@gmail.com

ДНВП «Картографія»

Нормативна грошова оцінка земель – одна з основ ефективного використання земельних ресурсів. Це база для встановлення обґрунтованих платежів за землю, зокрема, розрахунку орендної плати та визначення земельного податку.

Нормативно грошову оцінку земель проводять на землях усіх категорій та форм власності за рішеннями органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, чи на підставі договору.

Для земельних ділянок у межах населених пунктів (незалежно від їхнього призначення) та ділянок сільгоспризначення за межами населених пунктів, таку оцінку проводять не рідше як раз на 5-7 років. А для ділянок не сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів – раз на 7-10 років [3].

Нині між Центром державного земельного кадастру та провідними картографічними підприємствами України проводиться масштабна робота на державному рівні з підготовки картографічних матеріалів для загального реєстру земель та їхньої грошової оцінки. Головною метою даного проєкту є

переведення даних технічної документації в цифровий формат, подальша її прив'язка та оцифровка з формуванням відповідних баз даних.

Тому постає питання про застосування сучасних технологій для проведення моніторингу оцінки земельних ділянок, що дозволить створити державну базу даних та ефективно проводити політику оптимального розвитку регіонів. Вирішення такого роду завдань забезпечує використання сучасних геоінформаційних технологій (систем).

Геоінформаційну систему можна кваліфікувати як інформаційну систему, яка використовує географічно координовані дані й забезпечує збір, збереження, обробку, доступ, відображення та розповсюдження геопросторових даних.

Сучасна тематична ГІС це комплексна автоматизована система, що поєднує множину просторових й атрибутивних баз даних та аналітичні можливості моделювання, маніпулювання й відображення геоданих у геопросторову форму з метою прийняття управлінських рішень [1].

На сучасному етапі розвитку науки геоінформаційне картографування (ГК) – це програмно-кероване укладання карт на основі баз даних і знань та їх оперативне відображення за спеціальними програмними продуктами. ГК характеризується широким застосуванням математичних методів обробки даних, інтерактивністю картографування, багатоваріантністю набору основних показників, поєднанням картографічних і графічних зображень, табличної, текстової інформації тощо.

Важливою ознакою ГК є здійснення просторового аналізу та моделювання розвитку процесів і явищ, які відбуваються в реальному полі дослідження [2] з підготовки картографічних матеріалів для загального реєстру земель та їхньої грошової оцінки. В розрізі проекту проводиться підготовка цифрових растрових карт всіх регіонів України, зокрема населених пунктів, шляхом перетворення графічних матеріалів технічної документації з нормативної грошової оцінки земель в цифровий растровий вигляд для подальшого їх введення в ГІС з точною координатною прив'язкою.

Такими матеріалами є схеми прояву локальних факторів оцінки в межах оцінюваної території із зазначеними номерами та площами оціночного району:

- інженерно-геологічні фактори (межі залягання ґрунтових вод менше 3 м);
- інженерно-інфраструктурні фактори (мережі та головні споруди водо- і газопостачання);
- санітарно-гігієнічні фактори (санітарно-захисні зони, водоохоронні зони, зони зашумленості та електромагнітних хвиль);
- картограми розповсюдження агровиробничих груп ґрунтів;
- економіко-планувальне зонування (із зазначенням нормативно грошової оцінки 1 м² земель в межах кожної зони).

Всі дані оцифровуються в окремих тематичних шарах, які мають відповідну структуру подання інформації, що забезпечує можливість внесення змін і доповнень, конвертацію у топологічні або нетопологічні формати геоінформаційних систем. Кожен векторний шар містить об'єкти різного характеру поширення (лінійні, полігональні, точкові), має відповідну структуру бази даних, наповнених атрибутивною інформацією (коди, шифри та описи даних, типи і класифікації об'єктів, власні назви тощо).

Для кожного елементу змісту розроблено бібліотеку умовних позначень в програмному середовищі ArcGis. При відображенні об'єктів всіх шарів в системі умовних позначень враховано правила взаємоузгодженості елементів змісту.

Таким чином створюється ГІС кожного регіону, і відповідно єдина база даних державного рівня, що в подальшому спрощує формування реєстру земельних ділянок. Використання ГІС дозволяє з легкістю проводити моніторинг земельних ділянок, враховуючи всю сукупність факторів для нормативно грошової оцінки земель у відповідності із затвердженими термінами її проведення.

Саме середовище ГІС надає можливість систематизувати, структурувати, класифікувати й генералізувати інформацію та подавати її відповідно до обраних систем зображення, здійснювати автоматичне укладання тематичних карт тощо.

В межах виконання вище зазначеного проекту наповнення баз даних тематичних шарів дозволяє провести аналіз картографічної інформації і дає змогу подолати обмеженість ручного аналізу. Крім того, з'являється можливість укладання карт із необхідним відображенням елементів змісту, накладання різних тематичних шарів для проведення факторного аналізу, що забезпечує один із напрямків регіональної політики.

Список використаних джерел: 1. Волошин В.У. Геоінформаційне тематичне картографування засобами ГІС MapInfo Professional: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.У. Волошин, П.П. Король. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 280 с. 2. Геоінформаційне картографування в Україні. Концептуальні основи і напрями розвитку. / Л.Г. Руденко, Т.І. Козаченко, Д.О. Ляшенко, А.І. Бочковська та ін. – К.: Наукова думка, 2011. – 103 с. 3. Нормативна грошова оцінка земель: навіщо вона потрібна. – Режим доступу: <http://zemreforma.com.ua/proekt-u-zmi/normativna-groshova-otsnka-zemel-navscho-vona-potrnbna.html>

УДК 911.3

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ГОСПОДАРСЬКЕ ОСВОЄННЯ ТЕРИТОРІЇ ЯК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОЦЕС» У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

В.Й. Лажнік, А.А. Майстер

lazhnik-vi@rambler.ru, majster007@mail.ru

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України важливого значення набуває пошук шляхів оптимальних розвитку країни. Важливою передумовою для соціально-економічного розвитку регіонів є господарське освоєння території. Рівень освоєності території є своєрідним фундаментом розвитку регіонів, зумовлюючи проходження соціально-економічних процесів у регіоні. Тому розробка теоретичних основ господарського освоєння території регіонів України є на сьогодні досить актуальним, що зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження – розкрити зміст поняття «господарське освоєння території», розглядаючи його як суспільно-географічний процес. У процесі дослідження розв'язувалися такі **завдання**:

- з'ясувати суть поняття «господарське освоєння території»;
- розглянути основні підходи до розуміння поняття «господарське освоєння території».

© В.Й. Лажнік, А.А. Майстер, 2013

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «освоєння території» був запозичений з англomовної географічної літератури, у якій під ним розуміли переважно заселення території. Для опису просторових зрушень у заселеності Д. Уїтлісі був введений термін «послідовне освоєння». Однією з основних ознак освоєності території вважалася зміна її первинного природного ландшафту [10].

Розуміння поняття «освоєння території» як суспільно-географічного процесу постійно розширюється, що зумовлено поступальним розвитком продуктивних сил суспільства. Становлення географічної теорії освоєння відносять зазвичай до 60-х – першої пол. 70-х рр. ХХ ст. Основна увага в них приділялася піонерному освоєнню нових районів. Процес освоєння розуміли як включення у народне господарство країни (у географічний розподіл праці) нових територій, які «захоплюються» окремими галузями або їх поєднанням.

Пізніше розуміння змісту поняття «освоєння території» розширилося: воно стало трактуватися, то як історичний процес взаємодії природи і суспільства на певній території [5], то як процес оволодіння нею, який розкривається через інтенсивність використання, рівень розвитку продуктивних сил у зв'язку з природним потенціалом, історією заселення тощо [2], то як територіальна організація господарства, змістом якої є закономірна зміна просторової зв'язаності систем виробництва в часі [9]. Таким чином, теорія господарського освоєння території в одних випадках стикається з теорією природокористування, в інших – з територіальною організацією суспільства.

Важливе значення для розуміння суті поняття «процес освоєння території» має визначення його широкого і вузького змісту, тобто горизонтальне і вертикальне співвідношення процесу освоєння території в структурах інших понятійно-термінологічних систем. У значенні ширшого поняття розуміють процес взаємодії суспільства і природи, процес розміщення продуктивних сил. У значенні вузького – процес використання території.

Основоположником теорії господарського освоєння території є К.П. Космачов, який освоєння розумів як специфічний економіко-географічний процес. У його розумінні, господарське освоєння території – це включення в народне господарство країни (у географічний розподіл праці) нових площ, які «захоплюються» тими або іншими галузями господарства та їх поєднаннями (виробничо-територіальними комплексами) [4].

І.В. Канцєбовська і Т.Г. Рунова під поняттям «господарське освоєння території» розуміють використання її як галузями виробничої сфери, так і сфери обслуговування, що тісно пов'язані з її заселеністю [3]. Ю.С. Нікульников освоєння території розуміє як «процес залучення нових природних ресурсів у суспільне виробництво (піонерна акція)» [6]. Із цих позицій освоєння території розуміється як господарська акція, яка ототожнюється із капіталовкладеннями у необжиті раніше райони, і термін «освоєння території» часто використовується як синонім господарського (економічного) розвитку.

Сучасне розуміння поняття «господарське освоєння території» дає М.Ю. Присяжний. Він трактує його як процес взаємодії людини і навколишнього середовища, процес втягнення людини у природну основу території, у природу в цілому, в ході якого наголошується поява певного «заділу освоєності», значне підвищення цінності умов і ресурсів даної території, що врешті-решт сприяє подальшому розвитку процесу освоєння [8].

Цікавими є розуміння поняття «господарське освоєння території» українських учених М.В. Багрова та М.Г. Нікітіної (Пермякова). Так, М.В. Багров під поняттям «освоєння території» розуміє історичний процес використання суспільством території, диференційований за формою прояву та інтенсивності, ефективність якого визначається співвідношенням витрат ресурсів і праці з результатами господарської діяльності [1]. Процес освоєння території М.Г. Нікітіна розуміє як круговорот, в основі якого лежить закон зростання потреб. У будь-який даний момент – це процес цілеспрямованої діяльності людей у системі суспільного відтворення на основі дії суспільства і природи, пов'язаний із використанням і перетворенням природних ресурсів території [7]. Досить точним є розуміння М.Г. Нікітіної процесу освоєння території як «круговороту, в основі якого лежить закон зростання потреб», оскільки саме постійне зростання потреб суспільства і давало поштовх до освоєння нових територій, до розширення ойкумени. Результатом процесу господарського освоєння території є певний рівень її освоєності.

Висновки. Процес освоєння території доцільно трактувати як формування системи всіх господарських і соціально-економічних видів людської діяльності на земній поверхні. Під освоєнням території в широкому трактуванні розуміється процес перетворення території відповідно до економічних і соціальних потреб суспільства. Освоєння території можна розглядати як цілеспрямований процес управління розвитком території, який у такому випадку повинен мати певні цілі та завдання, сплановані та реалізовані заходи та розроблену систему оцінки результативності. Освоєння території – це безперервний процес удосконалення різних параметрів території для більш ефективного ведення господарської діяльності та більш комфортного проживання населення.

Список використаних джерел: 1. Багров Н. В. Особенности и современный уровень хозяйственного освоения территории Крыма / Н. В. Багров // Динамика природы и проблемы освоения территории Крыма : сб. ст. – Ленинград, 1974. – С. 46–51. 2. Зайцев И. Ф. Карта освоенности территории как новый тип синтетической социально-экономической карты / И. Ф. Зайцев // Синтетические карты населения и экономики : сб. ст. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – С. 134–144. 3. Канцеговская И. В. Вопросы измерения и картографирования хозяйственной освоенности территории СССР / И. В. Канцеговская, Т. Г. Рунова // Изв. АН СССР. Сер. географическая. – 1973. – № 5. – С. 83–74. 4. Космачев К. П. Пионерное освоение тайги (экономико-географические проблемы) : монография / Космачев К. П. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1974. – 144 с. 5. Култашев Н. Б. Процессы освоения и освоенность территории / Н. Б. Култашев // Вестн. МГУ. Сер. 5 : География. – 1972. – № 2. – С. 22–29. 6. Никульников Ю. С. Оценка хозяйственной освоенности территории – анализ, новые принципы конструкции показателя / Ю. С. Никульников // Доклады Института Сибири и Дальнего Востока. – 1976. – № 50. – С. 27–36. 7. Пермякова М. Г. Географический анализ процесса хозяйственного освоения территории Крымской области : автореф. дис.... канд. геогр. наук / М. Г. Пермякова. – Ленинград, 1990. – 19 с. 8. Присяжный М. Ю. Хозяйственное освоение территории Республики Саха (Якутия) в условиях реформ переходного периода : дис.... канд. геогр. наук / М. Ю. Присяжный. – Иркутск, 2000. – 234 с. 9. Спектор И. Р. Основные понятия теории хозяйственного освоения / И. Р. Спектор // Основные понятия экономической географии. – М., 1975. – С. 31–40. 10. Стамп Дадли Л. Словарь общегеографических терминов / Л. Стамп Дадли. – М.: Прогресс, 1975. – Т. 2. – 816 с.

АНАЛИЗ РЫНКА ТРУДА ДЛЯ ВЫЯВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ЭКОЛОГОВ-ПРИРОДОПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ

И.Л. Малькова

mi.izhevsk@mail.ru

ФГБОУ ВПО «Удмуртский государственный университет»

Кафедра природопользования и экологического картографирования географического факультета Удмуртского госуниверситета в 2010-2012гг. в рамках реализации международного проекта «Создание сети центров “Тюнинг”» в российских вузах в рамках программы Европейской комиссии Темпус IV «Внедрение методологии “Тюнинг” в систему образования Российской Федерации» входила в рабочую группу по направлению «Экология». На первом этапе реализации данного проекта на основе методологии «Тюнинг», собственного опыта, а также ФГОСа для бакалавров и магистров был составлен список предметно-специфических компетенций. По направлению «Экология» в данный список вошло 18 компетенций. На следующем этапе был проведен опрос участников образовательного процесса с целью выявления важности и уровня реализации выбранных компетенций.

Наибольший интерес представляют результаты опроса работодателей, как основных потребителей конечного продукта образовательных услуг. Общее количество респондентов составило 192 человека: представители министерств и ведомств, производств, природоохранных и образовательных учреждений, то есть те, кто на сегодняшний день формирует рынок труда в области охраны окружающей среды.

Анализ опроса важности предметно-специфических компетенций показал наименьшую сходимость оценочных баллов между группой работодателей и группами преподавателей и студентов. Из наиболее важных для выпускника-эколога были названы следующие компетенции: понимать взаимодействие процессов окружающей среды и оценивать их последствия; знать и понимать основные факты, концепты, процессы, принципы и теории экологии; адекватно оценивать источники информации по вопросам экологии.

Эти же компетенции были указаны как наиболее реализованные. Также в числе наиболее важных работодатели отметили компетенции сугубо практической направленности: понимать принципы деятельности и ответственности специалистов в сфере экологии и их роль в обществе; самостоятельно анализировать элементы окружающей среды в полевых и лабораторных условиях, описывать, оформлять документально и представлять результаты исследования; выбирать и применять необходимые инструменты для анализа и обработки информации по вопросам экологии.

По мнению большинства опрошенных, наименее важными оказались такие компетенции, как: быть способным вести преподавательскую деятельность по направлению «Экология»; понимать и использовать специальные термины при решении экологических проблем. Невостребованной работодателями является компетенция уровня магистра – проводить самостоятельные, оригинальные, научно и практически значимые исследования в сфере экологии.

Средняя оценка уровня реализации предметно-специфических компетенций в группе «Экология» составила 2,995 балла (по 4-бальной шкале). Между группами работодателей и студентов отмечен наименьший уровень сходимости – коэффициент корреляции равен 0,85. Видимо, даже при наличии производственных и предквалификационных практик на старших курсах студенты далеко не всегда адекватно оценивают свои знания, умения и навыки относительно требований работодателей. Хотя следует отметить, что по направлению «Экология» наименьшие оценки уровня реализации компетенций были получены среди преподавателей. Это одна из немногих рабочих групп проекта, в которой преподаватели оценили профессиональную пригодность своих студентов значительно ниже, чем работодатели.

Как наименее реализованные были отмечены следующие предметно-специфические компетенции: быть способным разработать и реализовать стратегический план мероприятий по решению экологических проблем; эффективно применять основные принципы естественных и гуманитарных наук к решению современных экологических проблем. Таким образом, проведенный опрос в рамках проекта Тюнинг позволил выявить, прежде всего, несовпадение требований к компетенциям выпускников со стороны преподавателей и работодателей. Соответственно, это требует более детального подхода к рассмотрению проблемы.

Результаты исследования структуры занятости выпускников очной формы обучения кафедры природопользования и экологического картографирования Удмуртского госуниверситета (1997–2012 годов выпуска), работающих по специальности, свидетельствуют о том, что 54,6% осуществляют профессиональную деятельность в природоохранных службах производственных предприятий; 18,45% задействованы в проектных и проектно-изыскательских организациях; 8,5% – в образовательных и просветительских учреждениях; 18,45% являются представителями органов государственного управления, специально уполномоченных в области охраны окружающей среды и управления природопользованием.

Анализ должностных инструкций инженеров по охране окружающей среды (экологов), не выявил существенной дифференциации в перечне профессиональных обязанностей в зависимости от отраслевой принадлежности предприятий. Работодатель в данном сегменте ожидает, что каждый инженер-эколог может самостоятельно выполнить весь комплекс мероприятий, направленных на уменьшение платежей за негативное воздействие и соблюдение законодательства в области охраны окружающей среды, включающий разработку для предприятия экологических проектов, получение разрешительной документации на выбросы, сбросы, размещение отходов. Нередко достоверность, научная обоснованность и качество выполнения работ отходят на второй план, уступая свое место оперативности, умению отстаивать свое мнение перед контролирующими органами и получить, в конечном итоге, положительное заключение. Данное направление деятельности предполагает выраженное ситуативное проявление компетентности, то есть умение эффективно применять на практике полученные знания, осуществлять оперативное управление в нештатной ситуации.

Работа специалистов экологического профиля в образовательных и просветительских учреждениях характеризуется сочетанием когнитивного компонента в профессиональной экологической компетенции, характеризующего высокий академический уровень экологической образованности и личностного компонента, позволяющего добиваться поставленных педагогических задач.

Должностные обязанности представителей контролирующих органов в области охраны окружающей среды и управления природопользованием строго регламентированы и предполагают умение грамотно применить к конкретной ситуации норму экологического права и методический инструментарий, соблюдая регламенты и неся ответственность за результаты принимаемых решений.

Профессиональные функции специалистов экологического профиля, задействованных в проектных и проектно-изыскательских организациях, заключаются в разработке природоохранной документации (ПДВ, НДС, ПМООС, ТР, ПНООЛР), согласовании и техническом сопровождении экологических проектов, осуществлении работ по экологическому аудиту. Осуществляемая специалистом-экологом экспертная оценка и консалтинг, подразумевают хорошее знание нормативно-правовой базы, инженерно-технологических аспектов и процессов, происходящих в окружающей среде под влиянием хозяйственной и иной деятельности. Необходимо также умение сопоставлять, моделировать и прогнозировать, что носит характер исследовательской деятельности.

Таким образом, сегментирование рынка труда для специалистов экологического профиля и учет профессиональных стандартов является первым этапом в логике разработки компетентностного подхода к образовательной практике студентов.

УДК 911.3

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ШКІЛ БАГЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ МІСТА ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКА

І.С. Мартем'янова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Актуальність теми дослідження на сучасному етапі обумовлена тим, що загальна середня освіта є головним чинником освіченості громадян України. В нашій державі рівень народжуваності зменшується кожного року, і за останні роки скоротився більш ніж у два рази, що вплинуло на зменшення чисельності учнів загальноосвітніх закладів.

Метою даної статті виступає аналіз показників загальної середньої освіти за період з 2001–2012 років для відображення проблем їх розвитку, що є невід'ємним результатом демографічного стану в Україні та м. Дніпродзержинську, яке має статус міста обласного підпорядкування Дніпропетровській області чисельністю населення 243 199 осіб [3].

Зазначимо, що мережа середніх загальноосвітніх закладів у м. Дніпродзержинську почала розвиватися у кінці ХІХ ст., коли були побудовані перші 6 початкових шкіл, а на початку ХХ ст. були відкриті ще 2 гімназії. В 1941 р. у місті була введена обов'язкова чотирирічна освіта, у 1942–1943 рр. навчання відбувалося у 16 початкових школах, навчання у старшій школі відбувалося у приміщеннях сучасних шкіл № 19 та 23. Після ІІ Світової війни кількість загальноосвітніх навчальних закладів постійно зростала і у 2000 р. становила 30 закладів, а у 2012 р. в м. Дніпродзержинську функціонувало 46 загальноосвітніх навчальних закладів загальної середньої освіти, серед яких 39 середніх шкіл, 3 ліцеї, 3 гімназії та 1 колегіум.

Нами був прорахований показник кількості денних навчальних закладів до населення міста, що склав 1,89 закладів/осіб, це говорить про оптимальне забезпечення ЗНЗ населення м. Дніпродзержинська [46].

Встановлено, що на момент 2000-2001 навчального року у школах Баглійського району навчалось 2831 дітей, кількість яких скоротилась до 2039 осіб у 2010-2011 навчальному році (28%).

Гострою проблемою є мала чисельність учнів 9, 10 і 11 класів, про що свідчить зменшення чисельності населення м. Дніпродзержинська з 1996 до 1998 р. (на 9 %).

Станом на 2013-2014 навчальний рік 5,1 % (НВК № 5 і 18) шкіл Дніпродзержинська не набрали 10-ті класи, а 2,6 % (НВК № 32) залишилися без 11-тих класів, ця проблема буде зростати у наступних навчальних роках, так як без 10, а послідовно і без 11 класу наступного року залишаться 4 школи міста (НВК № 7, 24, 42, 44).

Наслідком цієї проблеми є зменшення годинного навантаження у вчителів, особливо викладачів профільних предметів. Пов'язаний із цим питанням розподіл випускників шкіл II та III ступенів (показники співвідношення між чисельністю випускників шкіл III і II ступенів у 2001 р. складали 0,64 особи, а у 2012 – 0,6 осіб, тобто учні надають перевагу навчанню у коледжах та училищах) (рис.1.).

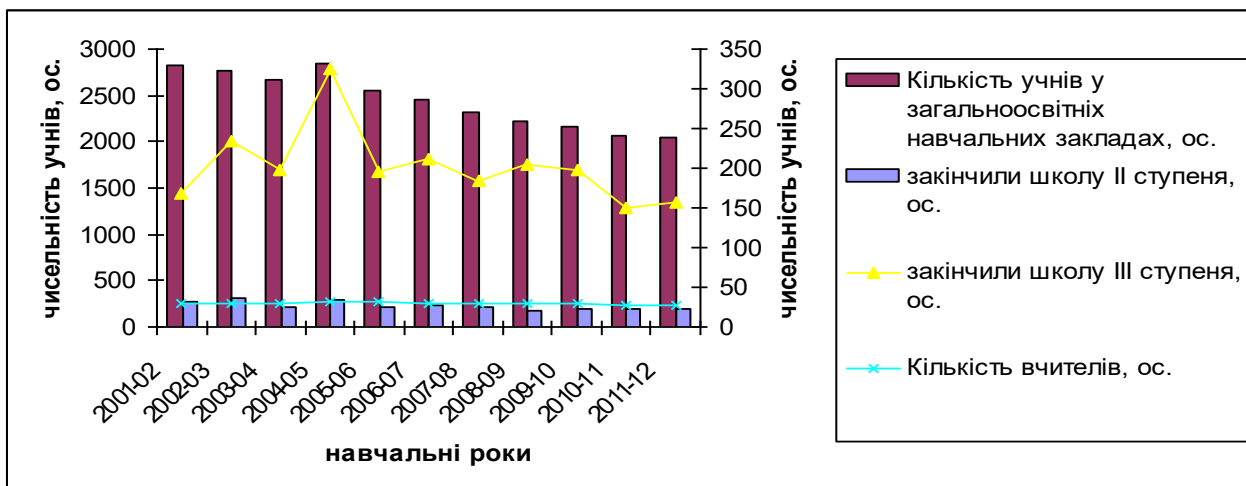

Рис. 1. Динаміка загальної чисельності учнів, випускників II та III ступенів та вчителів у Баглійському районі (складено автором за даними [5-45])

Простежено розподіл учнів загальноосвітніх закладів м. Дніпродзержинська за статевою ознакою. За період з 2001 до 2012 рр. у межах даних шкіл чисельність хлопців перевищувала чисельність дівчат, лише у 2007-08 навчальному році доля хлопців була меншою на 2,6 % від долі дівчат, а у 2008-09 – на 2,36 %. Щодо останніх даних за 2011-12 навчальний рік, чисельність дівчат у всіх загальноосвітніх закладах району складала 971 ос., а хлопців – 994 ос., яких на 2,31 % більше [5-45].

Важливим є аналіз чисельності дітей пільгових категорій, що навчаються у загальноосвітніх закладах м. Дніпродзержинська. Кількість опікуваних дітей та сиріт у загальноосвітніх закладах Баглійського району за період із 2001 до 2012 рр. збільшилася на 63,2%, із яких чисельність дітей, якими опікуються, збільшилась на 93,3 %, а сиріт – на 43,5 %. На період 2011-12 навчального року частка сиріт та опікуваних дітей складала 1,9 % від загальної чисельності школярів Баглійського району [5-45].

Ми простежили динаміку скорочення кількості класів у загальноосвітніх закладах Баглійського району. Кількість класів істотно знизилася за період із 2001 до

2012 роки, це зумовлено закономірним зниженням чисельності населення Баглійського району. Із зниженням чисельності населення немає необхідності у створенні паралельних класів, а у старшій школі кількість класів зменшується через значний відсоток школярів, що закінчили школу II ступеня та поступають до професійно-технічних закладів, коледжів та працевлаштовуються.

Досліджено освітній рівень досягнень школярів у загальноосвітніх закладах Баглійського району. Значну частку школярів, що навчаються на початковому рівні має СЗОШ №42, на середньому рівні навчаються значна частка СЗОШ №19, СЗОШ №20 має значний відсоток школярів дітей, що навчаються на достатньому рівні і найбільше школярів мають оцінки високого рівня у СЗОШ №19. Значний відсоток досягнень займають досягнення середнього рівня, що складає більше половини чисельності школярів району (рис. 2).

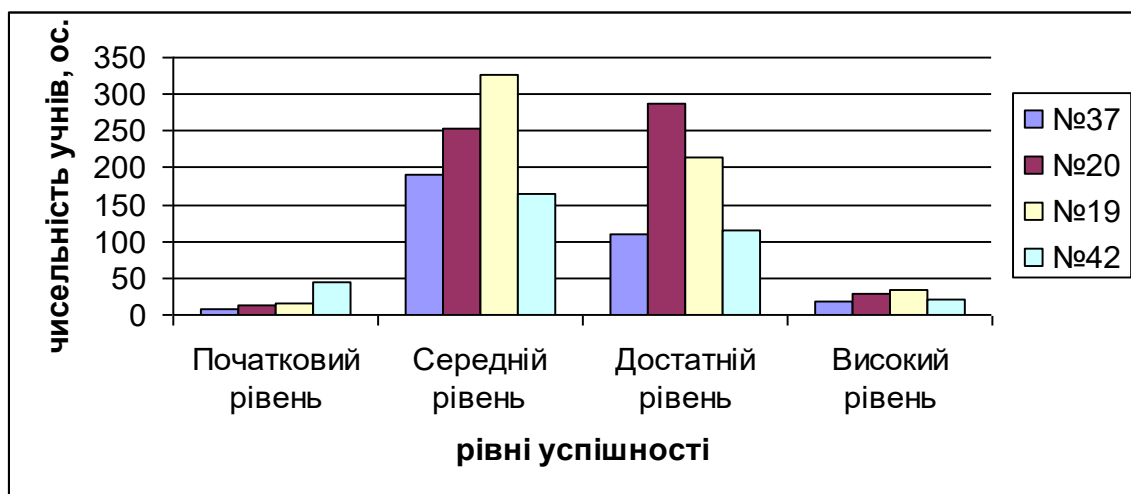

Рис. 2. Успішність учнів ЗНЗ Баглійського району
(складено автором за даними [15; 27; 39; 45])

Простежені показники кількості золотих та срібних медалей, які отримали випускники загальноосвітніх закладів Баглійського району. За період з 2001 до 2012 рр. випускники Баглійського району отримали 30 золотих і 9 срібних медалей. Найбільшу кількість золотих та срібних медалей отримували школярі СЗОШ № 37, доля золотих медалей, що отримали учні цієї школи складає 1/3, а доля срібних – 2/3 серед інших загальних навчальних закладів району. Найменшу кількість медалей отримали учні СЗОШ № 42, серед яких 4 золотих медалісти і відсутні срібні медалісти.

Простежено розподіл вчителів загальноосвітніх закладів Баглійського району за категоріями. Показники категорій вчителів по загальноосвітнім закладам Баглійського району вказують на домінуючу кількість вчителів вищої категорії у СЗОШ № 20, що складає 37,8 % від кількості всіх шкіл району, а найменша кількість вчителів вищої категорії у СЗОШ № 42, що складає 13,5 %. Найбільша та найменша чисельність вчителів спеціалістів зосереджена у СЗОШ № 19 і СЗОШ № 37, що складають 40,9 % і 13,6 % [5-45].

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo/o/o2.html>. 2. Звіти денних загальноосвітніх закладів № 19, 20, 37, 42 на початок 2001/2002 (станом на 5 вересня), Форма № ЗНЗ-1. – Дніпродзержинськ: СШ № 19, 20, 37, 42 2002. – 2 с. 3. Міська рада Дніпродзержинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dndz.gov.ua/?pid=150>

ОБ АКТУАЛЬНОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДИНАМИКИ РЕГИОНАЛЬНОГО КЛИМАТА

Л.Е. Назарова

nazarova@nwpi.krc.karelia.ru

Институт водных проблем Севера Карельского научного центра РАН

Межвековая и внутривековая изменчивость гидрометеорологических полей существенно влияют на состояние природного фона, на котором происходит функционирование водных и наземных экосистем. Расширение дальнейших исследований и получение более детальных выводов об особенностях происходящих изменений климата, о влиянии этих изменений на водные экосистемы, животный мир, сельское хозяйство, лесные массивы, рыбный промысел, также как и комплексная оценка возможных последствий представляют собой актуальную задачу, поскольку при успешном ее решении могут быть установлены причины и масштабы уже произошедших и будущих изменений природных систем, разрабатываться и проводиться необходимые природоохранные мероприятия.

Сельское хозяйство Республики Карелия (Россия) представлено такими отраслями как растениеводство, птицеводство, животноводство, форелеводство, звероводство. В общей структуре земельных угодий республики наибольший удельный вес приходится на леса и древесно-кустарниковую растительность, их площадь составляет 54,7% всей территории. Под поверхностными водными объектами занято 23,2%. На долю болот приходится 15,0%. Сельскохозяйственные угодья занимают лишь 1,2%. Дорогами, застройками и прочими угодьями занято 1,3%. Исходя из этого, наибольшее внимание уделяется развитию лесопромышленного комплекса и использованию озер и водохранилищ для рыболовства и рыбоводства. Активно развиваются форелеводческие хозяйства. Сегодня, по данным общества форелеводов РК, в республике насчитывается около 50 форелеводческих хозяйств, на которых выращивается чуть больше 10 тысяч тонн форели. Это 70 % всей форели, выращиваемой в России. Для успешного развития указанных отраслей большое значение имеет исследование изменений и изменчивости регионального климата. Такие исследования проводятся в Институте водных проблем Севера Карельского научного центра РАН. В работе используются данные многолетних наблюдений на метеорологических станциях и постах системы Роскомгидромета, расположенных на территории республики.

В течение XX и первого десятилетия XXI веков в целом отмечается положительная тенденция изменения средней годовой температуры воздуха по всей территории Карело-Кольского региона. В то же время внутривековой ход среднегодовой температуры воздуха не является монотонно возрастающим: рост температуры с начала века к 1950-м годам сменился похолоданием, на смену которого в 1980-е годы пришла новая волна потепления. Начиная с 1989 года, значения средней годовой температуры воздуха превышали климатическую норму, рассчитанную за 1961–1990 гг., практически во все годы на 1.0-2.0°C. При этом следует отметить, что хотя первое десятилетие XXI и является самым теплым за указанный период наблюдений, внутри этого десятилетия роста годовой температуры воздуха не наблюдается.

Во внутригодовом ходе можно отметить следующие особенности изменения средних месячных значений температуры воздуха (1951–2010 гг.) в Карелии. Наиболее интенсивное потепление отмечается в марте ($+0.5 \dots +0.6^{\circ}\text{C}/10$ лет) и январе (от $+0.3$ в северных районах до $+0.6^{\circ}\text{C}/10$ лет в южных районах Карелии). Повышение температуры в феврале также значительное, $0.4^{\circ}\text{C}/10$ лет по всей территории республики. В период с мая по декабрь, за исключением июля и августа, потепление происходит равномерно по всему исследуемому региону. В августе в северной и центральной части Карелии отмечены тенденции к похолоданию.

Изменения в температурном режиме территории приводят к смещению дат начала и окончания климатических сезонов года. В результате произведенных расчетов было установлено, что даты устойчивого перехода температуры воздуха через $0,5$ и 10°C в сторону повышения и понижения температуры в течение 2000–2010 годов были смещены относительно средних многолетних значений. Наибольшее отклонение от климатических норм характерно для дат наступления и окончания теплого периода года (выше 0°C). Наступление холодного периода года происходило позже многолетней даты на 5–23 дня. В течение 2000–2010 гг. холодный период оканчивался на 10–20 дней раньше средних многолетних значений. В результате наблюдавшихся отклонений дат устойчивого перехода температуры воздуха через 0°C средняя за указанный отрезок времени продолжительность теплого периода года составила 215–225 дней вместо 192–210 дней по климатической норме в Карелии.

Изменения, происходящие в температурном режиме Карелии, отразились на характеристиках ледового режима озер. Так, продолжительность безледоставного периода на Онежском озере возросла в среднем от 215 дней за год в конце XIX в. до 227 дней в первом десятилетии XXI в. Основное влияние на увеличение продолжительности безледоставного периода оказало повышение температуры воздуха в марте, в результате чего озеро стало очищаться ото льда на 8–10 дней раньше [1].

Отклик на изменения погодных условий теплого периода отмечается в перестройке термического режима водоемов, который определяет сроки развития гидробионтов, их жизненные циклы, а наличие определенных температурных условий обуславливает границы ареалов распространения различных видов и возможность их существования в том или ином водоеме. Продолжительность «биологического лета» (период с температурой поверхности воды $\geq 10^{\circ}\text{C}$), за последние 60 лет увеличилась в северных озерах региона на 10–14 суток, а в крупных и средних мета- и гипотермических озерах центральной и южной части региона на 17–24 суток [2]. С увеличением количества дней «биологического лета» при потеплении климата Карелии роль тепловодных рыб в уловах возрастает, а холодноводных – уменьшается.

Для характеристики устойчивости погодных условий холодного периода года были исследованы данные о числе дней без оттепели на территории Карелии за период 1950–2011 гг. Анализ полученных результатов позволил сделать выводы, что в течение последних 20 лет указанного периода зимние сезоны были более неустойчивы, оттепели наблюдались чаще, что привело к повышению средних месячных температур воздуха зимних месяцев. Данные о температуре почвы на глубинах под естественным покровом показали, что в этот же период в южных районах Карелии не наблюдалось промерзания почвы на горизонте 20 см. В центральной и северной Карелии промерзание сохраняется, но средние годовые

значения температуры почвы на глубине 20, 80, 160 и 320 см устойчиво превышают климатические нормы. Аномалии в южной Карелии составляют 1.0–1.5°C, в северных районах – 0.5–1.0 °C.

Список использованных источников: 1. Сало Ю. А., Назарова Л. Е. Многолетняя изменчивость ледового режима Онежского озера в условиях нестационарности климата // Изв. РГО. 2011. Т. 143, вып. 3. – С. 50–55. 2. Ефремова Т.В., Пальшин Н.И. Сроки ледовых явлений на водоемах Северо-Запада России. Метеорология и гидрология. 2011. № 8. С.89–98.

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА»

К.А. Немець, П.О. Кобилін

Konstantin.A.Nemets@gmail.com, kobilin3@rambler.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В умовах переходу України до ринкової економіки, підвищення значимості людського капіталу в економіці держави все більше зростає соціальна складова господарства держави. Значна роль в цьому відводиться соціальній інфраструктурі, яка забезпечує функції гарантування соціальної захищеності людини, підвищення рівня її життя, відновлення потенціалу молодого покоління. Питання розвитку соціальної інфраструктури вивчають різні науки, зокрема соціологія, регіональна економіка тощо, і серед них важливе місце посідає суспільна географія, оскільки вона вивчає територіальні аспекти розвитку соціальної інфраструктури певного регіону, досліджує комплексно природні та соціально-економічні фактори, що впливають на розвиток соціальної інфраструктури в регіоні. Територіальні особливості розвитку соціальної інфраструктури (сфери обслуговування населення) певної території досліджує такий напрям суспільної географії як географія сфери обслуговування (соціальної інфраструктури). Важливим аспектом дослідження в географії сфери обслуговування є питання визначення поняття «соціальна інфраструктура». Метою даної статті є аналіз підходів до розуміння терміну «соціальна інфраструктура». В процесі вивчення літературних джерел стосовно визначення поняття «соціальна інфраструктура», автором було виділено декілька підходів.

І підхід – соціальна інфраструктура розглядається як матеріальна база та її функцією є створення умов зайнятого населення у виробництві. Таке розуміння соціальної інфраструктури поділяють такі вчені як Т. Семенова [15], Жамін В.А. [7], Абрамов М.А. [1]. Для прикладу, за В.А. Жаміним соціальна інфраструктура – «це стійка сукупність матеріально-речових елементів, що забезпечують загальні умови для раціональної організації основних видів діяльності людини – трудовий, суспільно-політичний та інших, – розвиваються в інтересах робітничого класу, всіх трудящих соціалістичного суспільства» [7, с. 14]. Така трактовка була однією з перших, зустрічалася в роботах 1970-х рр., вона мала суто економічний характер, з орієнтацією на виробництво, що й було характерно для багатьох понять, які досліджувалися у той час в СРСР. Для прикладу, Е.Б. Алаєв розумів під соціальною географією «галузь соціально-економічної географії, що вивчає просторові процеси і форми організації життя людей, перш за все з точки зору умов праці, побуту, відпочинку, відтворення життя людини» [2, с. 34].

II підхід – соціальна інфраструктура є сукупність підприємств та установ, що забезпечують нормальні умови проживання населення. Таку точку зору розділяли такі вчені як Л.Н. Карпов [9], Е.Б. Алаєв [2], М.Д. Шаригін [20], О.Г. Топчієв [20], Третяк В.П. [21] тощо. Для прикладу, О.Г. Топчієв під соціальною інфраструктурою розуміє «заклади, підприємства і комунікаційні мережі сфери послуг, що створюють умови для нормальної суспільної життєдіяльності, для відтворення населення та трудових ресурсів, для побутового і культурно-освітнього обслуговування населення» [20, с. 398]. Таке розуміння поняття «соціальна інфраструктура» є найбільш поширеним, яке зародилося також у 1970-х рр., розроблялося активно у 1980 рр. та продовжує трактуватися в роботах українським та російським вчених ХХІ століття. В рамках цього підходу також варто зазначити, що соціальну інфраструктуру розуміють не тільки як сукупність закладів, підприємств, а й як матеріально-технічна база. Такої думки схильні такі вчені як Л.А. Григорьева [18], Ю.Б. Рандалов та Ц.Б. Будаєва [14], М.П. Комаров [10] та інші. Так, Ю.Б. Рандалов та Ц.Б. Будаєва соціальну інфраструктуру трактують як «матеріально-речові елементи, що створюють умови ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя» [14, с. 6]. В.В. Соляр має дещо іншу думку стосовно терміну «соціальна інфраструктура» – «це цілісну систему господарських структур, метою яких є здійснення видів економічної діяльності, що забезпечують матеріальні умови для функціонування і відтворення виробничого комплексу та життєзабезпечення населення регіону, а також специфічні нематеріальні умови розвитку людського капіталу відносно до сучасних напрямів суспільного прогресу» [16, с. 201]. Таке визначення позначає соціальну інфраструктуру як суб'єкта ринкових відносин, у той час як в попередніх дослідженнях соціальна інфраструктура розглядалася в умовах адміністративно-командної економіки.

III підхід полягає в тому, що соціальна інфраструктура розглядається як сукупність галузей народного господарства, що забезпечують задоволення потреб людей. Таку точку зору поділяють В.І. Дриц [6], В.М. Рутгайзер, В.І. Корягіна, Т.І. Арбузова [19], Н.Г. Лукьянова [11] тощо. Для прикладу, Н.Г. Лукьянова під соціальною інфраструктурою розуміє складну, мозаїчну, ієрархічну систему, що включає галузі різного ступеня розвитку та функціонального призначення, загальною метою яких є задоволення потреб населення в різних видах послуг [11]. Погоджуються із трактовкою функції соціальної інфраструктури задоволення потреб населення в його життєдіяльності ряд інших вчених: А.М. Алимов, А.І. Кочерга, В.А. Богаєнко [17], Г.І. Осадча [12], Ю.Н. Казаков, Б.С. Мовчан [8], Ю.Б. Шпильова [23]. Проте вони також у своїх визначеннях також додають функцію нормального проживання населення, про яку згадувалося у II підході.

IV підхід дуже подібний до III, проте існує деяка відмінність: автори уточнюють функцію соціальної інфраструктури в якості задоволення потреб послугами населенню. Такої думки схилиються такі вчені як Л.В. Бондаренко [5], Н.Ф. Голіков, Б.Я. Двоскин [4], М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук [13], Н.М. Вітренко [3] та інші. Для прикладу, М.М. Паламарчук та О.М. Паламарчук розглядають соціальну інфраструктуру як частину загальної інфраструктури, сукупність галузей, міжгалузеве утворення, що спеціалізуються на обслуговуванні населення, забезпечує потреби населення у різноманітних послугах [13, с. 169]. Дане розуміння поняття «соціальна інфраструктура» зародилося у 1980 рр., і почало активно розроблятися у 1990 рр. та ХХІ столітті, що пов'язано із соціологізацією географічної науки, привертання уваги дослідників-економістів (адже соціальна

інфраструктура широко досліджується економістами-регіоналістами) до соціальної складової господарства пострадянських країн. В рамках останніх двох підходів існують різні тлумачення природи соціальної інфраструктури. Мова йдеться про те, чим представлена її матеріальна основа. Одна група вчених її розуміє як галузь, інші – заклади, підприємства, треті – матеріально-речовинна база.

Таким чином, можна зробити висновок, що існує 4 підходи до розуміння поняття «соціальна інфраструктура» з точки зору її функції: I підхід стосується створення умов зайнятого населення у виробництві, II підхід – забезпечення нормальних умов проживання населення, III підхід заснований на забезпеченні задоволення потреб людей, IV – на задоволення потреб послугами населенню. Окрім того, з точки зору матеріального представлення соціальну інфраструктуру розуміють як матеріально-технічну базу, як сукупність закладів, підприємств або сукупність галузей народного господарства. Подібні теоретичні суспільно-географічні дослідження соціальної інфраструктури мають велике значення, оскільки вони систематизують різні підходи до розуміння цього поняття і на основі цього можливо розробити єдину трактовку цього терміну.

Список використаних джерел: 1. Абрамов, М.А. Производство и сфера обслуживания: Размещение, взаимосвязь, комплексное развитие / М.А. Абрамов. – М.: Мысль, 1977. – 239 с. 2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Эндрид Борисович Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 3. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура: содержание и методологии оценки // Региональные проблемы развития социальной и производственной инфраструктуры: Сборник научных трудов / Совет по изучению производительных сил при Госплане СССР, В.С. Найденов. – К.: Б.и., 1990. – 205 с. 4. Голиков Н.Ф. Инфраструктурно-территориальный комплекс: теория, методы, практика / Н.Ф. Голиков, Б.Я. Двоскин. – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 223 с. 5. Бондаренко Л.В. Формирование социальной инфраструктуры села Москва: Советская Россия, 1987. – 207 с. 6. Дриц В.И. Социальная инфраструктура – результат и фактор эффективности производства Москва / Валентин Иванович Дриц. – М.: Наука и техника, 1980. – 278 с. 7. Жамин В.А., Инфраструктура при социализме // Вопросы экономики, 1977. - №2, с. 14-15. 8. Казаков Ю.Н., Мовчан Б.С. Развитие социальной инфраструктуры экономических районов / Отв. Ред. В.С. Кулибанов. – М.: Наука, 1991. – 141 с. 9. Карпов Л.Н. Новые районы в экономике развитых капиталистических стран. М., 1972, с. 99–100. 10. Комаров, М.П. Инфраструктура регионов мира / Михаил Петрович Комаров. – СПб. : Издательство Михайлова В.А., 2000. – 346 с. 11. Лукьянова Н.Г. Пространственная дифференциация социальной инфраструктуры крупного города: на примере Смоленска: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Смоленск, 2011. – с. 22. 12. Осадчая Г.И. Социология социальной сферы [уч. Пособие для высшей школы] / Галина Ивановна Осадчая. – [2-е изд., пераб. И доп.] – М.: Академический проспект. – 2003. – 336 с. 13. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук — К.: Знання, 1998. — 416 с. 14. Рандалов Ю.Б., Будаева Ц.Б. Социальная инфраструктура региона: проблемы развития (на примере Бурятской АССР). – Новосибирск: Наука, Сиб. Отд.-ние, 1989. – 72 с. 15. Семенова Т. Инфраструктура и сфера услуг. – «Мировая экономика и международные отношения», 1971, № 3, с. 116. 16. В.В. Соляр. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку соціальної інфраструктури регіону // Регіональна економіка. – 2012. - № 1. – с. 200-207. 17. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / Под ред. А.Н. Алымов, А.И. Кочерга, В.А. Богаенко. – К. : Наукова думка, 1982. – 335 с. 18. Социальная инфраструктура и уровень жизни населения крупного города / Под ред. Л.А. Григорьевой и др. Л., 1986, с. 94, 95. 19. Сфера услуг: новая концепция развития. /

Під ред.. В.М. Рутгайзер, Корягина В.И., Арбузова Т.И.. – М. : Экономика, 1990 . – 159 с. 20. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії / Олександр Григорович Топчієв – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 21. Третьяк, В.П. Прискорення формування ефективних механізмів функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села / В.П. Третьяк // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х. : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 1964. - N970: Серія: Економічна. Вип.81. – 2011. – С.326-330. 22. Шарыгин М.Д. Социально-экономическая география Урала / Михаил Дмитриевич Шарыгин . – Пермь, 1988 . – 75 с. 23. Шпильова Ю.Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Економічна і соціальна географія». – К., 2006. – 21 с.

УДК 330.534(1)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ РОССИИ И МОНГОЛИИ*

А.Ф. Пасынков, А.А. Некрасов

monografia@mail.ru, nekrasov.ekb@gmail.com

Институт экономики УрО РАН

Исторически сложившиеся тесные связи России и Монголии, в последние двадцать лет несколько ослабшие, проявляются в тесном сотрудничестве народов двух стран по широкому кругу вопросов: от военно-технического до экономического взаимодействия, в области науки и образования и т.д. Одним из таких направлений, еще со времен существования СССР, стало сотрудничество в области оценки результатов функционирования национальной экономики и регионов, включающее в себя широкий круг вопросов: от составления межотраслевых балансов до разработки методов повышения эффективности народного хозяйства. С переходом России и Монголии на путь рыночного развития, обе страны начали использовать методологию международной Системы национальных счетов (СНС) при оценке результатов функционирования экономики.

Основным показателем, характеризующим экономическое развитие территории, в рамках СНС, выступает Валовой региональный продукт (ВРП), он рассчитывается в обеих странах производственным методом, как разница между выпуском и промежуточным потреблением, и представляет собой стоимость товаров и услуг, произведенных для конечного использования. В России наблюдение ведется по 83 субъектам федерации (из них 2 города-субъекта, это Москва и Санкт-Петербург), а в Монголии – по 21 аймаку (та же ситуация по столице – г. Улан-Батор). В Монголии также существует группировка аймаков по укрупненным районам (аналог федеральных округов в России), здесь выделяются округа: Запад, Хангай, Центр, Восток и Улан-Батор [1,2].

В то же время, между системами оценки территорий Монголии и России в рамках СНС имеются существенные отличия. Во-первых, структура показателей валового регионального продукта в статистической отчетности.

* Исследование проводилось при финансовой поддержке Российского гуманитарного научного фонда, грант № 12-22-03001 а/м.

В Российской Федерации ВРП регионов дается в разрезе 14 видов экономической деятельности, таких как: сельское хозяйство, охота и лесное хозяйство (Раздел А); рыболовство, рыбоводство (В); добыча полезных ископаемых (С); обрабатывающие производства (D); производство и распределение воды (Е); строительство (F); оптовая и розничная торговля, ремонт автотранспортных средств, мотоциклов, бытовых изделий и предметов личного пользования (G); гостиницы и рестораны (H); транспорт и связь (I); финансовая деятельность (J); операции с недвижимым имуществом, аренда и предоставление услуг (K); государственное управление и обеспечение военной безопасности, обязательное социальное обеспечение (L); образование (M); здравоохранение и предоставление социальных услуг (N); предоставление прочих коммунальных, социальных и персональных услуг (O); предоставление услуг по ведению домашнего хозяйства (P).

В Монгольских территориальных счетах, несмотря разбивку ВВП по видам хозяйственной деятельности, ВРП аймаков представлено всего лишь тремя укрупненными секторами: а) Сельское хозяйство; б) Промышленность; в) Сервисная деятельность. По-всей видимости, такая структура представления ВРП является для СТС Монголии достаточной, в силу невысокой диверсификации экономики регионов [3].

Большинство аймаков Монголии являются сельскохозяйственными, у некоторых в структуре добавленной стоимости сельское хозяйство занимает до 90%! К промышленно развитым можно отнести лишь 3 территории: Орхон, Говь-Сумбэр и Умьеньговь. Сервисный сектор экономики аймаков Монголии развит по-разному: в среднем он занимает около 40% от ВРП, колеблясь в пределах от 10 (Орхон) до 70% (Улан-Батор).

Вообще, превалирование сельского хозяйства с редкими проявлениями промышленности, а также преобладанием сервисных отраслей в столице можно объяснить невысоким уровнем развития перерабатывающих отраслей в Монголии. Основа экономики – сельское хозяйство – формируется за счет натурального хозяйства и традиционных отраслей на периферии. Бурный рост промышленности, происходящий в ряде аймаков Монголии, в большей своей части обязан различным горнодобывающим проектам, и не связан с последующей переработкой сырья. Улан-Батор, как столица, где формируются основные финансовые потоки и услуги, является некоторым «сервисным центром» всего государства (примерный аналог у нас – это г. Москва). Таким образом, формирование территориальных счетов в Монголии отвечает структуре ее экономики, и выделение дополнительных отраслей целесообразно при развитии, и соответственно, усложнении структуры экономики.

Помимо «раскладывания» ВРП по видам деятельности, в России формируются еще ряд таблиц, в рамках регионального аспекта СНС:

- фактическое конечное потребление домашних хозяйств на территории региона;
- валовое накопление основного капитала;
- оплата труда наемных работников, валовая прибыль (валовой смешанный доход), чистые налоги на производство [4].

В целом, исследование возможностей статистических систем Монголии и Российской Федерации позволило сделать следующие выводы.

1) Процессы формирования статистических систем, а соответственно, и опыт в их создании в Монголии и России достаточно схожи. До начала 1990-х годов использовалась система балансов народного хозяйства, принятая в

«соціалістическому лагері», а з 1991 обоє країни прийняли методологію СНС в якості основного інструмента описання результатів господарської діяльності.

2) В зв'язі з особливостями соціально-економічного розвитку Росії і Монголії, Система національних рахунків у кожного з держав має свої особливості: в Росії реалізується більш «глибока» версія СНС, однак процес значно затягнувся, а в Монголії представлена більш проста структура СНС, однак процес переходу на методологічні принципи СНС проходить значно швидше.

3) Преподсудний висновок і характерен по ситуації з побудовою Системи територіальних рахунків: російські СТС включають в себе більш повний набір показателів функціонування регіональної економіки, а монгольські – найбільш наближені по методології розрахунку до міжнародним стандартам СТС.

4) Формування показателів СТС на муніципальному рівні управління в Росії і Монголії не є пріоритетним, відмінності спостерігаються лише в системі збору інформації – у зарубіжних партнерів вона найбільш наближена до місцевому рівню, а в Росії – централізована на рівні суб'єктів.

5) І останнє, аналіз структури ВРП аймаків Монголії показав певну їх схожість до структурою розподілу доданої вартості в східних регіонах Російської Федерації – в силу приблизно однакових географічних особливостей і системи розселення («центр-периферія»).

Список використаних джерел: 1. Методологічні положення по статистиці. Вип. 5/Росстат. – М., 2006. – 510 с. 2. Statistical systems/Administration and management of statistical organizations in Mongolia 11th Meeting of the Heads of National Statistical Offices of East Asian Countries, 2006, Tokyo, Japan 3. National statistical office of Mongolia, <http://www.nso.mn> 4. Національні рахунки Росії в 1999-2006 роках: Стат. сб./Росстат. – М. – 169 с.

УДК 55.092

МОРСЬКА ГЕОЛОГІЯ – РУШІЙНА СИЛА НАУКОВИХ ІДЕЙ АКАДЕМІКА УАН ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ГАЛУЗІ ГЕОЛОГІЇ ОКЕАНІВ І МОРІВ

С.Г. Половка

sergi_polovka@ukr.net

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Володимир Іванович Вернадський (1863–1945 рр.) – постать добре відома світовій науковій спільноті. Він залишив глибокий слід і наукову спадщину в широкому спектрі природничих наук, не є виключенням і геологія океанів та морів. Після морської глибоководної експедиції дослідників Новоросійського (нині ОНУ імені І.І. Мечникова) університету в Чорне море (1892), яка завершилася відкриттям зараження глибин моря сірководнем. На цьому тлі М.І. Андрусов і М.Д. Зелінський обґрунтували біогенну гіпотезу походження сірководню [2]. Ці наукові напрацювання «підштовхнули» першого Президента УАН акад. В. І. Вернадського до зосередження уваги дослідників природи Землі на необхідності проведення геохімічних досліджень в Азовському морі та вивченні природної радіоактивності Південного берегу Криму. Згодом такі дослідження вилилися у започаткування ним нової науки – біогеохімії.

Вона виникла в XX ст. на перехресті геології, біології та хімії. Основні принципи були сформовані Володимиром Івановичем Вернадським і норвезьким ученим В.М. Гольдшмідтом та розвинені у працях російських дослідників О.Є. Ферсмана і О.П. Виноградова. Завдяки симбіозу наук, нині з'ясовано значну роль розвитку життя на Землі, як фактору, який призвів до утворення органогенних гірських порід (коралові рифи, кам'яне вугілля, торф та ін.), що в свою чергу, як вважають вчені, змінили склад атмосфери та гідросфери, а також безпосередньо мали вплив на геологічні процеси (вивітрювання та ін.) [3].

У подальшому наукові результати морських експедицій спонукали і надихнули В.І. Вернадського розглянути питання походження життя на Землі, згодом створити всесвітньо відоме вчення про біосферу (термін увів Е. Зюсс в роботі «О происхождении Альп», 1875), живу речовину, яка організовує земну оболонку. Академік УАН В. І. Вернадський стверджував, що змінюється не лице Землі, як вважав видатний австрійський геолог Едуард Зюсс, а лице біосфери. Володимир Іванович намалював шлях еволюції біосфери в ноосферу [1], по-скільки ці узагальнюючі вчення фокусують у собі не просто окремі науки або низку природничих наук, але і всю науку і всю політику. Від того, наскільки вдалим виявиться співпраця науки і політики, залежить доля роду людського. Вчення В.І. Вернадського про взаємовідносини природи і суспільства здійснює і нині вплив на формування сучасного екологічного світогляду (саморегуляції біосфери більше не вистачить для збереження її цілісності).

У період апогею «боротьби» фіксистів і мобілістів офіційно було започатковано морську геологію в УРСР (Україні) (1962 р.). Подальший розвиток геології океанів і морів дає поштовх до виникнення концепції літосферних плит. Такий кут зору на землебудову «породжує» нові наукові напрями в різних природничих науках і спонукає до висунення альтернативних думок на усталені концепції. Участь у морських експедиціях надихнули А.Я. Дроздовську по-новому реконструювати природничу історію хімічної еволюції Світового океану й атмосфери в геологічній історії Землі. За допомогою законів термодинаміки вона вперше, довела низку тверджень, які дають підставу до висунення альтернативної думки, щодо поглядів В.І. Вернадського на час зародження життя на Землі (на думку Володимира Івановича атмосферу сформували біологічні організми) і нині потребують осмислення та подальшого розвитку науковою спільнотою [3 - 4].

Сучасні морські геологічні дослідження в ІГН НАН України розвиваються за 8-ма науковими напрямами, до двох із яких «приклав руку» В.І. Вернадський, а саме: морська геоекологія (В.Х. Геворк'ян, В.О. Ємельянов, Є.Ф. Шнюков, О.Ю. Митропольський, А.Я. Дроздовська та ін.) та морська геохімія (О.Ю. Митропольський, А.Я. Дроздовська та ін.) [4]. Починаючи з 90-х років XX ст. дослідники НАН України все більшу увагу приділяють геоекологічному та екогеохімічному напрямкам. Над екогеохімічними дослідженнями конкретних окремих частин шельфу Чорного моря працювали аспіранти та докторанти. Ними захищені 4 кандидатські («Вплив процесів седиментогенезу на створення сучасної екологічної ситуації у Джарилгацькій та Тендрівській затоках» (Т.А. Шостак, 1992 р.), «Пестициди у донних відкладах Азово-Чорноморського басейну та їх вплив на екологічний стан акваторії» (Н.П. Осокіна, 1996 р.), «Антропогенне забруднення донних відкладів північно-західного шельфу Чорного моря важкими металами» (Є.І. Наседкін, 2001 р.) та «Еколого-геохімічна характеристика стану сучасного осаконакопичення в районі придунайського шельфу Чорного моря» (Ю.Д. Степаняк,

2003 р.) та 1 докторська («Теоретичні та методологічні основи вивчення донних відкладів океанів і морів як геоекологічних систем» (В.О. Ємельянов 1994 р.) дисертації. Таким чином, фахівцями зібрано та проаналізовано значний масив даних із широкого спектру забруднень акваторії Чорного моря, що дозволило наукові здобутки узагальнити в монографічних роботах: «Геохимия Черного моря» (авт. А.Ю. Митропольский, А.А. Безбородов Е.И. Овсяный, 1982); «Основы морской геоэкологии» (авт. В.А. Емельянов, 2003); «Геоэкология черноморского шельфа Украины» (авт. В.А. Емельянов, А.Ю. Митропольский, Е.И. Наседкин и др., 2004); «Екогеохімія Чорного моря» (авт. О.Ю. Митропольський, Є.І. Наседкін, Н.П. Осокіна, 2006) [3, 4].

Володимир Іванович Вернадський започаткував історію науки і техніки (1932 р.), як окремий науковий напрям. На питання, яке задавалося йому неодноразово: «Для чого потрібна історія науки?», відповідав: «Щоб найти нове та не робити помилок минулого». Прикладів, коли забуте слугувало (і може слугувати) поштовхом до нового в розвитку природничих наук немало, не є виключенням і морська геологія. Достатньо згадати приклад, коли основні положення тектоніки літосферних плит вже були сформульовані (1972), французькими (Ле Пешон та ін.) та російськими (Л.П. Зоненштайн, О.Г. Сорохтін, В.Ю. Хаїн та ін.) тектоністами, як раптом цілком випадково виявили давно забуту працю англійського вченого Османда Фішера «Фізика земної кори» (1889). В цій науковій роботі за О.Г. Сорохтіним, висловлені, хоча і без вагомих аргументів, всі основні ідеї сучасної тектоніки плит (формування океанічної кори в зонах розтягу, опускання океанічного дна в зонах стиску по периферії Тихого океану під островні дуги і континенти, конвективні потоки підкорової речовини, як рухомий механізм). Вочевидь, на час своєї публікації ці ідеї були настільки революційними, що не сприймалися науковим загалом. Потрібен був час для того, щоб накопичити певний фактичний матеріал і щоб вони знов стали актуальними [3].

Автором цієї наукової праці, в галузі геології океанів і морів через дисертаційну роботу докторського рівня на тему: «Історія морських геологічних досліджень в Україні» [3], було реалізовано одну з наукових ідей В. І. Вернадського – вивчення історії науки і техніки. Де проаналізовано історію морських геологічних досліджень в Україні з її злетами і падіннями, концептуальними моделями шляхів відродження. Це допоможе переосмислити надбання вчених у цій галузі знань та накреслити нові напрями в її розвитку і сприятиме подоланню кризової ситуації, як всередині, так і зовні нашої держави.

Розглянувши історичний зріз значення розвитку геології океанів і морів для висунення наукових ідей акад. УАН В.І. Вернадським та їх реалізації в цій галузі знань, дозволяє зробити узагальнюючий висновок, що ідеї вченого-глобаліста актуальні і нині та займають чільне місце в царині екологічного вивчення акваторії Світового океану серед фахівців даного профілю і такий стан справ сприяє іміджу дослідників України на теренах міжнародної наукової спільноти.

Список використаних джерел: 1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Владимир Иванович Вернадский. - М.: Наука, 1989. – 262 с. 2. Ларченков Е. П. Геология в Одесском университете (Очерки истории кафедры общей и морской геологии) / Ларченков Е. П., Кравчук О. П., Кравчук А. О. – Одесса: Феникс, 2009. – 536 с. – (Возникновения геологи как науки. Основные идеи в период ее становления). 3. Половка С. Г. Історія морських геологічних досліджень в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геол. наук: спец. 04.00.23 «історія геології» / Сергій Григорович Половка; ІГН НАН України. – Київ, 2011. – 36 с. 4. Половка С. Г. Сто морських геологів України / Сергій Григорович Половка. – Київ - Умань: "Візаві", 2007. – 261 с.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ КОРИДОРЫ: ПРИЧИНЫ И ПРОБЛЕМЫ ИХ СОЗДАНИЯ

Н.Н. Пономарева

escongeo@inbox.ru

Новосибирский государственный педагогический университет

Для успешного обеспечения неуклонно растущих объемов международных грузопотоков и потоков информации возникает потребность в создании и развитии международных транспортных коридоров, которые бы обеспечивали высокое качество транспортного информационного обслуживания, сохранность грузов, безопасность их следования, доставку «точно-в-срок», с минимальными транспортными, налоговыми и таможенными издержками. К процессу транспортировки подключаются информационно-аналитические системы и космическая навигация. Телекоммуникации и компьютерные технологии способствуют синхронизации стыковки различных систем транспортировки, хранения и перераспределения грузопотоков.

Прямыми функциями МТК являются обслуживание экспортно-импортных перевозок, а также международного транзита. Поэтому отдаленные торговые партнеры стараются выбирать маршруты с минимальным количеством стран, с наименьшими пограничными сборами, с безопасной политической обстановкой. А исходя из тех экономических выгод, которые дает обслуживание международного транзита, многие страны борются за то, чтобы международные транспортные коридоры проходили по их территории. Кроме того, строительство МТК способствует привлечению иностранных капиталов из заинтересованных стран, повышает эффективность межрайонного транспортного обеспечения производства внутри страны.

Наращению объемов и повышению качества грузоперевозок в современных условиях мирового хозяйства способствует ряд причин:

1. *Углубление международной специализации и кооперирование производства, связанное с переходом от межотраслевого к внутриотраслевому разделению труда.*

Межотраслевое разделение труда, характеризующееся обменом сельскохозяйственной продукции, продовольствия, сырья и топлива на готовую продукцию и господствующее в течение нескольких столетий, замещается и дополняется внутриотраслевым, особенно с развитием наукоемких, высокотехнологичных производств в условиях постиндустриальной экономики. Отсюда, все в большей степени между странами осуществляется обмен товарами разной модификации, что порождает предметную специализацию. Обмен узлами и деталями, компонентами одного и того же готового изделия обуславливает поузловую (или поддетальную) и постадийную (или технологическую) специализацию и кооперирование производства.

Углубление международной специализации и кооперирования производства как на уровне развития межгосударственного, так и межфирменного (между ТНК) и внутрифирменного (между дочерними филиалами одной ТНК) разделения труда сопровождается пространственным расширением производственных процессов,

размещением их отдельных стадий в разных странах мира с целью снижения издержек производства. В результате сотни и даже тысячи предприятий на территории разных стран стали работать по единому технологическому процессу, единым стандартам и нередко в едином ритме. Тем самым нарастает интенсивность международного обмена и расширяется его география.

2. *Смена форм организации производства, переход от фордизма к постфордизму (тоетизму).* В условиях постиндустриализации и глобализации мирового хозяйства, перехода от системы производства на принципе «экономии на масштабах» к системе производства на принципе «экономии разнообразия», т.е. перехода от крупных предприятий с массовым производством продукции к средним и малым предприятиям малосерийного или даже штучного производства, предъявляются новые требования к транспорту – точность, адресность, сохранность, безопасность доставки грузов. Именно это привело к развитию контейнеризации, транспортно-логистических систем, организации интермодальных (межотраслевых) транспортных перевозок, т.е. вовлечению при доставке определенного груза двух и более видов транспорта, и формированию МТК для обслуживания международного перевозочного процесса.

Кроме того, постфордизм формирует новые отрасли международной специализации в странах, где организуется данная система производства. И страны с продукцией этих отраслей включаются в международный перевозочный процесс, увеличивая объемы перевозок.

3. *Формирование нового глобального разделения труда между странами и регионами.* Одним регионам отводится роль производителей высокотехнологичной, наукоемкой продукции (страны «золотого миллиарда»), другим – роль поставщиков топлива и сырья (Россия, Юго-Западная Азия, Африка), третьим – роль поставщиков товаров народного потребления на основе использования дешевого труда (страны Восточной, Юго-Восточной и Южной Азии), четвертым – роль производителей продукции тропического земледелия (страны Латинской Америки). А это, в свою очередь, ведет к увеличению объемов международного обмена, для обеспечения которого необходима развитая международная транспортная инфраструктура.

4. *Переход мирового сообщества к новой экономической политике – либерализации мирового хозяйства.* Если до 70-х годов XX века успешность экономического развития государства видели в создании высокой степени самообеспеченности национальной экономики, чтобы страна была экономически независимой от других государств, в 1970-х годах МБРР выдвинул идею о том, что ключ к развитию экономики страны заключается в ее способности успешно выйти на мировой рынок. Такая экономика более конкурентоспособна и быстро развивается. Данная политика стала проводиться не только в высокоразвитых странах мира, но и в ряде развивающихся государств. Для развивающихся стран это означало внедрение экспортоориентированной модели индустриализации вместо импортозамещения. С 90-х годов XX века в процесс либерализации мирового хозяйства стали включаться бывшие социалистические страны, т.е. страны с переходной экономикой. Все это в итоге способствовало увеличению международного обмена и международных перевозок.

Формирование сети международных транспортных коридоров в мировом хозяйстве представляет собой чрезвычайно сложный процесс, на пути реализации которого возникает целый ряд проблем.

1. *Проблемы экономического характера, связанные с высокой капиталоемкостью и медленной окупаемостью проектов по созданию МТК;*

с отсутствием единого экономического пространства, через которое проходят МТК, что требует пересечения множества государственных и таможенных границ; с конкуренцией стран в выборе маршрута строительства МТК с целью получения доходов от международных транзитных перевозок; с учащением мировых финансовых и экономических кризисов, которые отодвигают реализацию многих проектов по созданию МТК.

2. *Проблемы организационно-технического характера*, проявляющиеся в сложности многосторонних межстрановых согласований работ по проектированию, строительству и эксплуатации МТК; в проведении между странами единой тарифной политики по перевозке грузов; в организации сбалансированных встречных потоков в направлениях следования международных грузов; в создании эффективной сети комбинированных перевозок, включающей разные виды транспорта в составе МТК; в приведении участков МТК на территории разных стран к единым международным стандартам.

3. *Проблемы политического характера*, связанные с политической нестабильностью на территории отдельных стран и регионов; с преобладанием порой у ведущих стран мира геополитических интересов над экономической выгодой при выборе маршрутов формирования МТК.

И, тем не менее, несмотря на все проявляющиеся трудности, нарастающий процесс глобализации мирового хозяйства требует создания соответствующей инфраструктуры, в том числе и транспортной. Отсюда МТК становятся объективной необходимостью для обеспечения эффективных торгово-транспортных взаимосвязей между странами в мировом экономическом пространстве XXI века.

УДК 911.3:32

ВЛИЯНИЕ УРБАНИЗАЦИИ НА ЭЛЕКТОРАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ИЗБИРАТЕЛЕЙ В АРК (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРОВ 2010 ГОДА)

А.Н. Ралко

alex_ralko@mail.ru

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

Постановка проблемы. Наша работа посвящена выявлению зависимости пространственного распределения голосов по АРК на президентских выборах 2010 года от фактора доли городского населения. Влияние соотношения городского и сельского населения на результаты выборов исследуется с самого появления электоральной географии в работе А. Зигфрида (1913) и до наших дней, поэтому фактор голосования «город-село» можно считать классическим.

Региональные электорально-географические исследования дают представления о местных политических особенностях. Представления о местных политических особенностях дают возможность учитывать политическую конъюнктуру при выработке предвыборных кампаний, принятии важных политических и экономических решений и, особенно, при проведении политических реформ.

Цель работы состоит в выявлении зависимости распределения голосов на президентских выборах 2010 года в АРК от урбанизации. Для достижения

поставленной цели необходимо: изучить результаты выборов президента Украины в 2010 году по АРК; построить графики зависимостей количества голосов, отданных за кандидатов от доли городского населения; проанализировать и объяснить графики; подвести итоги.

В рамках выбранной тематики следует выделить работу Е.А. Хана [1], выполненную по результатам президентских выборов 1994 года. Исследование электорального поведения избирателей АРК в указанный период (2010г) не проводилось географами.

Используя официальные данные результатов президентских выборов [2], данные о количестве городского и сельского населения по АРК [3] были составлены графики (рис. 1, 2, 3), где по оси X отложена доля городского населения, а по оси Y – процентная поддержка кандидатов на выборах, явка и голоса против всех (протестное голосование). При этом следует отметить, что поддержка каждого из кандидатов высчитывалась из общего количества избирателей в округе, то есть, при учете явки на выборах. Такой расчет является более корректным, ведь данные о доли городского населения распространяются на весь электорат, в том числе и на «абсентеистов». Для исследования были выбраны результаты первого тура, представляющие для нас больший интерес в виду большего количества кандидатов, ведь при большем количестве кандидатов более полно проявляется политическая стратификация общества. Каждая точка на графике соответствует избирательному округу. Линиями показаны основные тенденции каждого из изображаемых параметров.

На графике (рис. 1) отчетливо видно, что явка на выборы, а также поддержка Януковича В.Ф. практически не зависят от доли городского населения, ведь понижение явки на выборах и поддержки лидера в городах лишь не значительно меньше. Мы это связываем с общеукраинской географической картиной голосований [4], в которой АРК, находясь в составе юго-восточной Украины, голосует традиционно за «пророссийские» силы, электорат которых в городской и сельской местности АРК является доминирующим.

На следующем графике (рис. 2), показывающем соотношение доли городского населения с поддержкой Тигипко С.Л. и Тимошенко Ю.В., наблюдается следующая ситуация. Голоса этих кандидатов оказались в противоположной зависимости от доли городского населения. Тигипко С.Л. получал больше поддержки в городах, а Тимошенко Ю.В. – в сельской местности. Несмотря на такое противопоставление, с нашей точки зрения, причины такого распределения голосов для каждого кандидата являются разными. Причиной поддержки Тимошенко Ю.В. в селах стал политический союз с лидером крымских татар Джемилевым М., который в 2007 году избрался народным депутатом от партии НУ-НС, а в 2012 – от ВО «Батьківщина», при этом, доля крымско-татарского электората, на который он имеет влияние заметно выше именно в сельской местности предгорий АРК. Наиболее показательны в этом отношении округа №8 и №10 (Белогорский, Нижнегорский, Советский, Симферопольский и Бахчисарайский районы).

В городах, или электоральных центрах, возникает прослойка электората, не поддерживающего Януковича В.Ф., но при этом, остающегося в украинском электоральном поле «пророссийским». Ближайшей и самой вероятной альтернативой лидеру на выборах стал Тигипко С.Л.. Незначительное, но все же, повышение поддержки Симоненко П.Н. и протестного голосования (рис. 3) в городах, по нашему мнению, объясняется этой же тенденцией. Результаты по другим кандидатам нами не

исследовались, так как их поддержка оказалась крайне мала и вряд ли может адекватно отражать особенности пространственно-политической структуры.

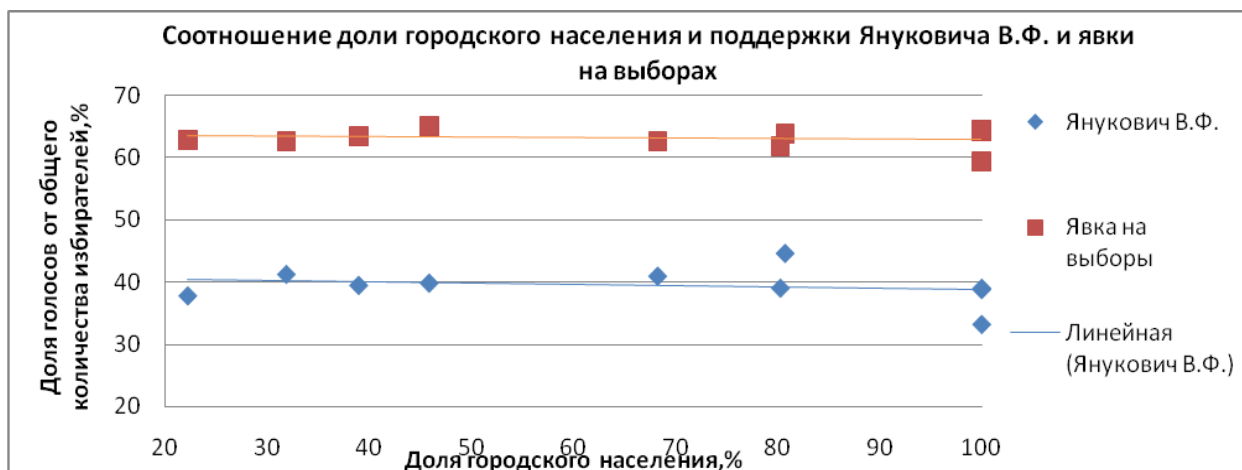

Рис. 1. Соотношение доли городского населения и поддержки Януковича В.Ф. и явки на выборах

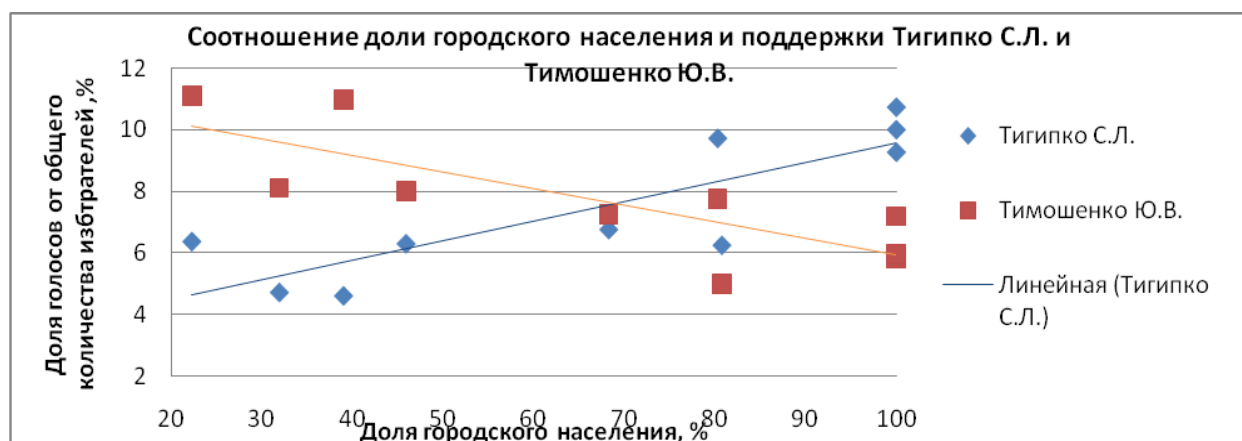

Рис. 2. Соотношение доли городского населения и поддержки Тигипко С.Л. и Тимошенко Ю.В.

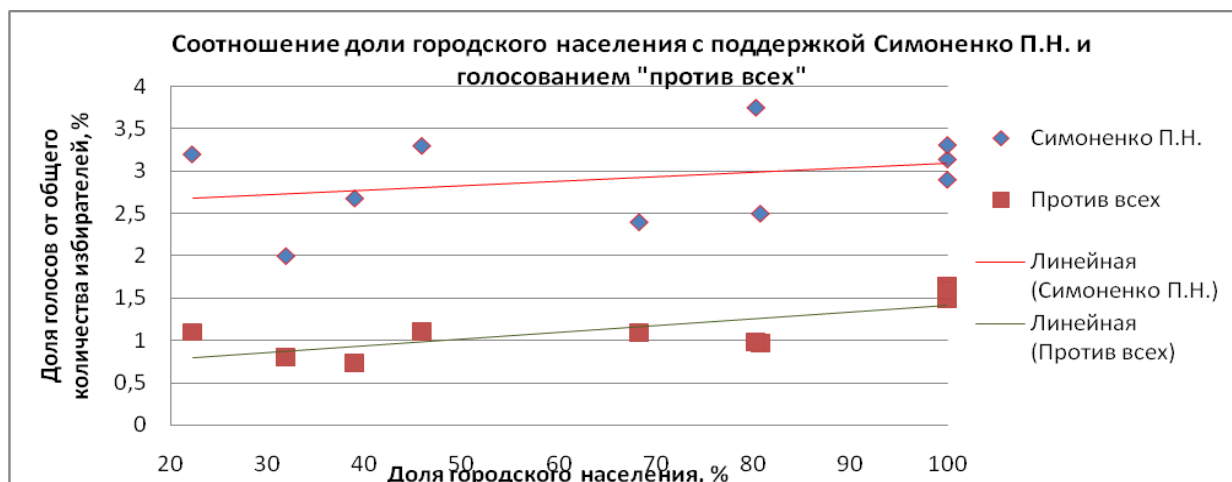

Рис. 3. Соотношение доли городского населения с поддержкой Симоненко П.Н. и голосованием «против всех»

В данной работе нами выявлено влияние фактора «город-село» на результаты президентских выборов 2010 года. Хотя в целом оно не повлияло на исход президентских выборов, но оказало существенное влияние на распределение голосов между ближайшими преследователями лидера, поэтому дальнейшие исследования в данном направлении весьма актуальны. Кроме того, на основании уже проведенных исследований [1], этой работы и изучения результатов других выборных кампаний возможно выделение «электорального центра», «полупериферии» и «периферии», с составлением соответствующей картографической модели.

Список использованных источников: 1. Хан Е.А. Электоральная география Крыма (по результатам выборов в 1994 г.) // Ученые записки Симферопольского государственного университета. — 1997. — №3(42). — С. 83-95. 2. Вибори президента України 2010. Підсумки голосування по регіонах України [Електронний ресурс] // Центральна виборча комісія.- Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>. 3. Експрес-випуск. Чисельність населення на 1 грудня 2010 року [Електронний ресурс] // Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим.- Режим доступу: <http://www.sf.ukrstat.gov.ua/2011/exp16.pdf>. 4. Шаблій О.І. Електоральна географія // Соціально-економічна географія України: навч. посібник / за ред. О. І. Шаблія. — 2-е вид. — Л.: Світ, 2000. — С. 116 — 131.

УДК 911.3

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ Д. ГУРНЯКА

Р.Р. Сливка

romanslyvka@i.ua

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника

Географія територіально-політичних конфліктів — новий напрямок в рамках політичної географії. Його розвиток обумовлений соціологізацією географії та пошуком нових предметних областей, де може бути застосований просторовий аналіз. Історико-географічний підхід до аналізу територіально-політичних конфліктів дасть змогу розглядати конфлікт як просторовий процес із своїми закономірностями розгортання, ескалації та врегулювання.

На важливості історико-географічного підходу в дослідженні географічних процесів акцентують М. Дністрянський [1] та О. Топчієв [2]. Однак у праці словацького географа Данієля Гурняка (Daniel Gurňák) знаходимо оригінальний підхід до застосування історико-географічного аналізу у вивченні політико-географічних процесів. Український науковий спільноті не у повній мірі відомий доробок словацьких вчених в галузі політичної географії. Вважаємо це суттєвим упущенням, оскільки в цій країні сформувалася плеяда вчених, дослідження яких викликають неабиякий інтерес і повагу. До цих імен слід зарахувати Р. Іштока (R. Ištók), А. Дулебу (A. Duleba), О. Крейчі (O. Krejčí), М. Вереша (M. Verešš), В. Лауко (V. Lauko). Словаччина нещодавно пережила ренесанс державності, який подібно до України, пробудив хвилю зацікавлення геополітикою та політичною географією [4, 5, 6, 7]. Ми вже робили побіжний огляд стану висвітлення геоконфліктологічної проблематики у чеських і словацьких фахових виданнях [2]. У даній публікації ставимо собі за мету висвітлення оригінального методичного підходу Д. Гурняка щодо аналізу формування політичної карти Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) та Південно-Східної Європи (ПСЄ).

Праця вченого «Розвиток політичної карти Центрально-Східної та Південно-Східної Європи: історико-географічний аналіз» характеризується чіткими структурою і теоретико-методологічним обґрунтуванням дослідження.

Слід відзначити подібність підходів вітчизняних і словацьких географів у регіоналізації Європи. Вважаємо, що виокремлення ЦСЄ і ПСЄ як особливих історико-географічних данностей є цілком виправданим. Відмінним від українського підходу є зарахування Австрії до ЦСЄ. Автор відзначає, що ці регіони можна охарактеризувати як буферну зону між наддержавами – Росією, Німеччиною та колишньою Османською / Візантійською імперіями [4, s.26]. І Словаччина, і Україна знаходяться під впливом політико-географічних процесів, які розгортаються в обидвох регіонах. Словаччина – як невід’ємна частина Дунайського басейну, що є свосередною цивілізаційною і геополітичною віссю на сході Європи. Україна є в тій самій мірі частиною чорноморсько-дунайського геополітичного континууму. Д. Гурняк констатує багато спільних у історичному і територіальному розвитку двох націй. Автор справедливо зазначає, що традиційні політико-географічні дослідження кордонів мають низку недоліків. Їх критикують за переоцінку політичного чинника їх виникнення і функціонування, однак при цьому ігноруються економічний чи соціальний чинники. Тому останнім відводиться все більша роль у нових підходах до вивчення кордонів. Більш актуальним, на сьогодні, є не питання: «чому і як кордони були створені?», а питання: «як краще діяти, щоб применшити їх негативний вплив на розвиток прикордонних регіонів?». Сама ж проблематика кордонів має комплексний характер, є предметом дослідження політичної географії, історичної географії і геополітики [4, s.20].

Визначаючи історичні рамки власного дослідження вчений висловлює думку, що «період після 1000 р н.е. вже має пряме відношення до сьогодення, звичайно, коли мова йде про Європу, і тому є сенс його дотримуватися. Це робиться не для применшення попереднього розвитку країн, однак доступні історичні та географічні факти більш раннього періоду вкрай уривчасті і ненадійні. На противагу цьому, деякі з початку Х століття можна говорити про безперервний державницький розвиток більшості країн Європи» [4, s.27]. Отже, межами дослідження Д. Гурняк визначив 1001-2000 рр. Автор виділив сім комплексних історико-географічних зрізів, в межах яких відбувалося формування територіальної і політико-правової систем країн зазначених регіонів. Основним джерелом інформації обрано історичні атласи.

Вчений застосував методичним прийом, який передбачає позначення на електронній карті масштабу 1:4000000 меж всіх державних, квазідержавних і автономних територіально-політичних утворень, які існували впродовж 1000 років у межах сучасних держав. У разі відсутності даних про особливості простягання кордонів в минулому (особливо у середньовіччі) автор застосував історичну генералізацію, тобто врахування більш пізніх кордонів, а також особливості рельєфу та гідросітки, які могли б слугувати імовірними кордонами. Д. Гурняк виокремив 2488 територіальних частин та 6171 відрізків історичних та існуючих на політичній карті Європи. Для кожної територіально-політичної структури визначалися державний статус та тривалість існування. Встановлено всі змінні ланки кордону. Їх співставлено із кордонами сучасних держав, що дало змогу вченому визначити стійкість і значимість окремих ділянок кордону [4, s. 28-30]. Вченим використано низку оригінальних методів дослідження: 1. Метод структурних діаграм, які відображають структуру політичної карти (частка

території кожної держави від площі регіону) на різних історичних етапах. 2. Картографічний метод, який передбачав створення «Карти стабільності і актуальності кордонів», «Кількості конституційних і територіальних змін», «Карта територіальної стабільності сучасних держав», «Карта переважаючої державної належності територій», «Карта охоплення регіонів безпосередніми бойовими операціями» [4, s. 28-36].

З точки зору географії конфліктів заслуговує на увагу картосхема «Стабільність і актуальність природних кордонів за 1001-2000 рр.» [4, s.118]. Автор за допомогою стовпчикової структурної діаграми вказує на зміну структури природних кордонів. Згідно неї, від XIII ст. до сьогодні суттєво скоротилась частка річкових кордонів, несуттєво змінилась частка гірських і відчутно збільшилась частка штучно встановлених кордонів. Оригінальною є серія картосхем під загальною назвою «Територіальна і політико-правова нестабільність в контексті відносин між наддержавами». Згідно неї, у середньовіччі на території сучасної України була епоха найбільшої стабільності, яка з кожним століттям змінювалась меридіональною зоною нестабільності, яка переміщувалась із заходу в центр, пізніше південь нашої країни, в XIX ст. – епоха стабільності і в XX ст. – максимальної нестабільності. Ще одною актуальною для українців картосхемою є «Території, які були аренами бойових операцій 1901-2000» [4, s.165], на ній чітко виокремлюється вся територія України, Білорусії, Балтії, заходу Росії, а також заходу Балкан, як найбільш конфліктні у ретроспективі.

Отже, запропоновані Д. Гурняком методи історико-географічного дослідження суттєво доповнюють методологічну базу політичної географії. Їх використання дозволить більш глибоко зрозуміти політико-географічні процеси в регіоні. Перспективним є використання історико-географічного аналізу у вивченні географії сучасних територіально-політичних конфліктів.

Список використаних джерел: 1. Дністрянський М. Геополітика: Навчальний посібник / Мирослав Степанович Дністрянський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 436 с.; 2. Сливка Р.Р. Картографічне відображення політико-територіальних конфліктів у вибраних чеських і словацьких геоконфліктологічних дослідженнях / Роман Радославович Сливка // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2011. – Вип. 14. – С.100-103. 3. Тончієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / Олександр Григорович Тончієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с. 4. Gurňák D. Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy – historickogeografická analýza / Daniel Gurňák. – Bratislava, 2007. – 208 s. 5. Gurňák D. Uvod do politickej geografie, geopolitike a regionálnej geografie / Daniel Gurňák, Tibor Blažik, Viliam Lauko. – Bratislava: Geo-grafika, 2007. – 140 s. 6. Ištók R. Politická geografia a geopolitika / Robert Ištók. – Prešov: KARTPRINT, 2004. – 392 s. 7. Pohl'ady na slovenskú politiku: Geopolitika – Slovenske národné rady – Českoslovakizmus / Miroslav Pekník a kolektív. – Bratislava, 2000. – 759 s. 8. Verešš M. Slovensko: formovanie se územia a národa / Marián Verešš. – Bratislava: Univerzita Komenského, 2005. – 176 s.

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО МІНЕРАЛОГІЧНИЙ ТА ПЕТРОГРАФІЧНИЙ СКЛАД ТЕРИТОРІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ КАРАДАЗЬКОГО ЗАПОВІДНИКА)

О.А. Стецюк

alexandra912@bk.ru

Херсонський державний університет

Освіта – це ресурс як соціально-економічного, так і культурного, духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Створення та відвідання учнями позашкільних навчальних закладів, еколого-натуралістичного, туристично-краєзнавчого напрямів позашкільної освіти, розширить їхній кругозір, знання про навколишній світ. Сучасна освіта дуже мало приділяє уваги для розробки практичних завдань на місцевості, для формування реальних знань та вмінь у дітей. Важливою особливістю в навчанні є застосування наочності на уроках. На прикладі Карадазького природного заповідника ми можемо показати як саме можна прив'язати природне середовище до навчання учнів.

Гірський масив Карадаг розташований в межах південно-східного узбережжя Кримського півострова. Морфологічно Карадаг являє собою складно розчленований скелястий масив, що знаходиться між Судаком та Феодосією і безпосередньо примикає до Чорного моря. Гірський масив Карадаг 100-150 мільйонів років тому, в юрський період, був одним з найбільш активних центрів вулканічної діяльності в Криму і являв собою архіпелаг островів вулканічного походження. Сучасний рельєф Карадага сформувався пізніше – в третинний і четвертинний періоди (50 - 70 мільйонів років тому).

Одним практичних занять, яке можна провести в заповіднику з учнями, може стати пояснення термінів «мінерали» та «гірські породи», та їх пошук на вулканічній групі Карадагу. На території заповідника можна зібрати прекрасну колекцію мінералів та гірських порід які вони вивчали або будуть вивчати в школі на уроках географії. На Карадазі відомо 40 мінеральних видів. Виокремлюється кілька десятків різновидностей кальциту, кварцу, халцедону та опала. Перші роботи з вивчення мінералів Карадага були проведені в 1823 - 1825 рр.. маркшейдером Г. Козіним, що звернув увагу на різноманітність халцедонів. Розквіт мінералогічних досліджень припадає на кінець XIX - початок XX ст. Тут були виявлені мінерали: сидерит, епідот і мезоліт, натроліт, десмін і гейландит, барит, аметист, цитрин, празем і рогівки. Гірські породи, більша їх частина, які складають Карадаг, мають вулканічне походження: андезит, базальт, порфірит.

Карадаг – унікальний геологічний об'єкт, єдиний в Європі древній згаслий вулкан, що зберіг до цього часу сліди, як самого процесу виверження, так і наступних процесів вивітрювання, які створили дивовижної краси природний комплекс. Це один з осередків біорізноманіття в Криму і Україні, місце проживання багатьох рідкісних, зникаючих і ендемічних видів тварин і рослин. На базі заповідника можна організовувати літні табори для учнів різних класів.

Завдяки своєму вулканічному походженню, Карадаг привернув увагу дослідників геологів, таких як Ф.Ю. Левінсон та інших. Слідом за ними прийшли біологи і зоологи. Вчені зі світовим ім'ям, такі як Б.К. Штегман, В.А. Караваєв, внесли свій внесок у вивчення цього дивного за красою та унікального за різноманітністю природно-мінералогічного заповідника. Карадаг є батьківщиною одного з найстаріших наукових установ – Карадазької біологічної наукової станції, заснованої Т.І. Вяземським в 1914 році. Вся територія біостанції зберегла оазис Ботанічного саду. На її території можна також відвідати: Музей «Природа Карадага» з унікальною колекцією птахів, метеликів, небезпечних і рідкісних безхребетних Криму та інших тварин, Морський акваріум з мешканцями Чорного моря, світ мінералів стародавнього вулкана.

Протягом поїздки до Карадагу учні зможуть відвідати цю біостанцію, а також бібліотеку, яка є на території заповідника. На території Карадазького природного заповідника учням зможуть провести екскурсії. Екскурсії є двох видів: сухопутний маршрут і морський (прогулянка на катері). Вже понад 10 років у Карадазькому заповіднику існує спеціальна науково-пізнавальна програма «Екологічна стежка», з якою зможуть ознайомитися учні. Протяжність сухопутної ділянки Стежки – 7 км. І приблизно стільки ж – морський шлях. Пройти по стежці можна різними способами, найбільш повний і вражаючий – маршрут з Коктебеля на біостанції по морю, з відвідуванням музею природи Карадагу і поверненням по суші в Коктебель (4–5 годин). Проводячи екскурсії на Карадазі, можна зробити морську прогулянку уздовж масиву, під час якої можна побачити оригінальні й неповторні скельні утворення, що мають химерні форми.

Список використаних джерел: 1. Двойченко, Петр Абрамович *Минералы Крыма [Текст]* / П.А. Двойченко. – Санкт-Петербург, 1914. – 208 с. 2. Довгаль Ю.М. *Вулканы Карадага [Текст]* / Ю.М. Довгаль, В.Я. Радзивил, В.С. Токовенко и др. – К.: Наук. думка, 1991. – 104 с. 3. Дьяконов А.М. *Карадаг. Научно-популярные очерки. [Текст]* / А.М. Дьяконов, А.Н. Смирнов, М.И. Котов и др.; ред. докт.биол.наук А.Н. Смирнова. – К.: АН ССР, Карадагская биологическая станция, 1959. – 105 с. 4. *Карадаг заповедный: научно-популярные очерки [Текст]* / ред. А.Л. Морозовой. – Симферополь: Н. Оріанда, 2011. – 288 с.

УДК : 373.5.016:911.3 (30+33):[314.01]

НОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПОНЯТТЯ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

О.А. Федій

fedy.alexander@yandex.ua

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

На сучасному етапі розвитку освіти велике значення надається прикладному аспекту засвоєних учнями наукових знань. Формування демографічних понять у шкільних курсах географії є необхідною умовою цілісного підходу в навчанні, вихованні і формуванні свідомості школярів. У зв'язку з профілізацією школи постає необхідність висвітлення нових демографічних понять, які відображають багатогранні аспекти життєдіяльності населення, і публікуються у пресі, висвітлюються на телебаченні та поширюються в буденному житті.

Автори українських підручників із навчальних курсів «Економічна та соціальна географія України» і «Соціально-економічна географія світу» Б.П. Яценко,

В.М. Юрківський, О.О. Любіцева [1], Ф.Д. Заставний [2], С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко [3; 4], В.Ю. Пестушко, Г.Ш. Уварова [6; 7], О.І. Шаблій [8], Л.В. Тименко, О.М. Топузов [10] характеризують демографічні особливості життєдіяльності населення в Україні та світі через поняття «відтворення населення», «природний рух», «народжуваність», «смертність», «природний приріст», «механічний рух», «еміграція», «іміграція», «статеві-вікова структура», «тривалість життя». Більш глибокий аналіз демографічної ситуації у світі з висвітленням нових понять дають В.В. Безуглий, Т.Г. Гільберг, Л.Б. Паламарчук [5], О.М. Топузов, Т.Г. Назаренко, Л.В. Тименко [9].

Поряд з поняттями, які дають повноцінну характеристику населенню, все частіше виникає потреба в розкритті учням 9-х і 10-х класів нових демографічних термінів. Вони виникають внаслідок розвитку географії як науки і поглибленням її міжпредметних зв'язків, особливо з демографією, економікою, соціологією, геополітикою.

Вивчені учнями на уроках географії глобальні світові проблеми, такі як демографічний вибух і демографічна криза, породжують низку нових термінів і понять, які безпосередньо відображають стан суспільства. До них можна віднести «золотий мільярд», «чорна демографічна діра», «демографічне омолодження», «демографічне старіння», «демографічні групи населення». Темпи приросту чисельності населення світу одна з найвагоміших глобальних проблем людства. З 30 на 31 жовтня 2011 року весь світ очікував знаменну подію – народження семимільярдного жителя планети. Більшість науковців дотримуються думки, що зростання чисельності населення планети є небажаним, тому в другій половині ХХ-го століття виникла концепція «золотого мільярда».

«Золотий мільярд» – вираз-термін, яким позначають населення США, Японії, країн ЄС та інших високорозвинених держав з достатньо високим рівнем життя в умовах обмежених ресурсів. Мова йде про розділ населення на мешканців «цивілізованих країн», в яких існують високі соціальні гарантії, умови для особистого розвитку, та мешканців «третього світу», які витіснені з «місця під сонцем» і насправді є жителями сировинних колоній. Концепція «золотого мільярда» є неофіційною версією демографічної перспективи щодо чисельності населення світу, так як суперечить гуманним принципам існування людей на планеті. Учням на уроках географії дане поняття необхідно розкрити як одну з версій в геополітиці, яка виправдовує зменшення чисельності населення у світі. У багатьох країнах Західної Європи спостерігається скорочення чисельності населення із-за перевищення показника смертності над показником народжуваності. Від'ємний природний приріст характерний для Німеччини, Італії, Нідерландів, але для країн Східної і Центральної Європи, особливо Росії, України, Білорусії, Болгарії, Сербії, скорочення чисельності населення набуло катастрофічного характеру. Найгірша ситуація склалася в Україні. Досягнувши показника 52,2 млн. осіб у 1992 році, чисельність населення України у наступні роки постійно зменшувалася, що є ознакою депопуляції. Незважаючи на покращення демографічної ситуації за останні роки, чисельність населення України за оптимістичними прогнозами не перевищить 35–40 млн. осіб, що свідчить про утворення «чорної демографічної діри».

Вивчення напрямів демографічної політики в різних типах країн учнями 9-х і 10-х класів на уроках географії може бути спрямоване на розкриття понять «демографічне старіння» і «демографічне омолодження». Вік є однією з найважливіших характеристик населення, так як демографічні події завжди аналізуються на різних стадіях життєвого циклу людини. Загрозливою для багатьох європейських країн є тенденція зростання в структурі населення частки літніх людей з віком понад 60 років. Цей критерій використовують для оцінки *демографічного старіння* – збільшення частки людей старших вікових груп у населенні. Воно стає державною проблемою, що вимагає

негайного вирішення, так як означає скорочення припливу молоді в економіку, збільшення демографічного навантаження на працездатне населення, породжує нові вимоги до соціального забезпечення і медичного обслуговування. Крайньою межею цієї характеристики є показник 8%. В Україні питома вага осіб у віці понад 60 років у загальній чисельності населення становить 23% і є однією з найвищих у світі.

Демографічне омолодження – процес, який відбувається за рахунок збільшення частки дітей і молодих людей у загальній чисельності населення. Омолодження відбувається при зростанні показників народжуваності, а також є наслідком імміграції молодих людей в окремі країни та її регіони. Серед науковців не існує однозначної думки щодо позитивних наслідків омолодження, так як в країнах з високою часткою дітей і молоді в структурі населення виникають проблеми соціального забезпечення, створення робочих місць тощо. Демографічне старіння і омолодження є крайніми небажаними межами стану суспільства. Шкільна географія має спрямовувати знання учнів на вирішення проблем регулювання відтворювальних процесів та створення раціональної вікової структури населення в країні.

Використовуючи поняття «*демографічні групи населення*», засоби масової інформації підкреслюють, що населення країни не є однорідним. Від переважання тієї чи іншої категорії людей, наприклад, дітей, пенсіонерів, залежать макроекономічні показники в державі, коефіцієнт прожиткового мінімуму, індекс споживчих цін. Визнаючи гостру демографічну проблему сьогодення, політики, науковці, громадські організації прогнозують зменшення чисельності населення в Україні, особливо у працездатному віці. Така ситуація може призвести до зниження темпів національного виробництва, а значить, зменшення економічного потенціалу країни. Внаслідок цього в економіці виник цілий напрям, який отримав назву *демографікс* (demographics) – практичне застосування демографічних знань в бізнесі, менеджменті, маркетингу. Тобто, виробники продукції повинні орієнтуватися на потреби певної категорії громадян, головні ознаки яких вік, стать, освіта, професія, сімейний стан, доходи.

Отже, демографічна характеристика населення на уроках географії є актуальною в усіх аспектах суспільного життя. Нові поняття забезпечують сучасні підходи до висвітлення демографічної характеристики населення України і світу.

Список використаних джерел: 1. Економічна і соціальна географії світу : підруч. для 10 кл. серед. шк. / [авт. кол.: Б.П. Яценко, В.М. Юрківський, О.О. Любіцева та ін.]; [за ред. Б.П. Яценка]. – К. : АртЕк, 1997. – 248 с. – (Трансформація гуманітарної освіти України). 2. Заставний Ф. Д. Економічна і соціальна географія України : підруч. для 9 кл. серед. загальноосвіт. шк. / Федір Дмитрович Заставний ; [5-е вид., із змінами] – К. : Навч. книга, 2007. – 255 с. 3. Кобернік С. Г. Географія : підручн. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Х. : Оберіг, 2010. – 304 с. 4. Кобернік С. Г. Географія України. 8–9 класи: Дидактичний комплекс до вивчення шкільного курсу / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – К. : Стафед-2; Х. : Веста, вид-во «Ранок», 2003. – 216 с. 5. Паламарчук Л. Б. Географія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Л. Б. Паламарчук, Т. Г. Гільберг, В. В. Безуглий. – К. : Генеза, 2010. – 304 с. 6. Пестушко В. Ю. Географія : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2009. – 288 с. 7. Пестушко В. Ю. Географія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. рівень стандарту, авачем. рівень / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2010. – 304 с. 8. Соціально-економічна географія України : навч. посіб. / [за ред. проф. О. І. Шаблія]. – Л. : Світ, 1994. – 608 с. 9. Топузов О. М. Економічна і соціальна географія світу : Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (профільн. рівень) / О. М. Топузов, Т. Г. Назаренко, Л. В. Тищенко. – К. : Пед. думка, 2009. – 304 с. 10. Топузов О. М. Економічна і соціальна географія світу : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Топузов, Л. В. Тищенко. – К. : Зодіак-ЕКО, 2005. – 208 с.

РОЛЬ ЛАНДШАФТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИЗУЧЕНИИ СОСТОЯНИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ В РАЙОНЕ ДЕЙСТВИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ (НА ПРИМЕРЕ КОЛЬСКОЙ ГМК)*

О.А. Хлебосолова¹, М.С. Ларькова², Н.В. Поликарпова³

o.hlebosolova@mail.ru, larkova.maria@gmail.com, polikarpova-pasvik@yandex.ru

¹Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
«Российский государственный геологоразведочный университет имени
С.Орджоникидзе»,

²Федеральное государственное бюджетное научно-исследовательское
учреждение «Совет по изучению производительных сил» при Минэкономразвития и
РАН (СОПС),

³Федеральное государственное бюджетное учреждение «Государственный
природный заповедник «Пасвик»

Современное прикладное ландшафтоведение охватывает широкий круг вопросов, связанных с изучением состояния природной среды в районе действия промышленных предприятий. Важным результатом ландшафтных исследований является создание серий карт (в том числе, с использованием ГИС-технологий), описывающих фактическую ситуацию и моделирующих ее возможное развитие с учетом различных факторов. Полученные данные позволяют разрабатывать рекомендации по оптимизации природопользования, участвовать в оценке природно-ресурсного потенциала и оказываемых территорией экосистемных услуг, создании схем территориального планирования и управления, что свидетельствует об особой значимости ландшафтных исследований в разработке стратегии оптимального развития регионов.

Печенгский район Мурманской области служит типичным примером территории с давним воздействием человека на природу и разнообразием видов природопользования [2, 3, 5]. На протяжении многих столетий местные жители (саамы, русские, норвежцы, финны) активно использовали богатые природные ресурсы края: они ловили рыбу, разводили оленей, вырубали и вывозили лес, охотились, занимались земледелием. Хозяйственное освоение территории сопровождалось постепенной трансформацией коренных ландшафтов, а в начале XX века здесь проявились первые геоэкологические проблемы (сокращение биологического разнообразия, деградация почв, обезлесение территории).

После обнаружения в междуречье Печенги и Паза в 1912г. никеленосных пород началась их активная разведка и добыча: в 30–40-е годы работы проводилась геологической службой Финляндии и компанией «Инко»; с 1944 г. добыча и переработка медно-никелевых руд осуществлялась предприятием Министерства цветной металлургии СССР – комбинатом «Печенганикель» (с 1998 года – Кольской

** Исследование и публикация осуществлены в рамках гранта Всероссийской общественной организации «Русское географическое общество» № 68/213-Н7 («Антропогенная трансформация ландшафтов в районе действия медно-никелевого производства: динамика и оптимизация восстановления»).*

горно-металлургической компанией). Строительство рудников, дорог, населенных пунктов, объектов инфраструктуры, а также воздействие вредных выбросов (прежде всего, выбросов SO₂, Ni, Cu) сопровождалось значительной трансформацией наземных экосистем, расположенных в непосредственной близости от промышленных площадок. В 70–80-е годы экологическая ситуация резко ухудшилась в связи с наращиванием мощности комбината и переработкой норильской руды. Использование нового сырья с высоким содержанием серы не соответствовало технологической схеме производства и привело к быстрой деградации ландшафтов в окрестностях пос. Никель и г. Заполярный, имевшей необратимые последствия.

С начала 90-х годов сокращение вредных выбросов является одним из приоритетных направлений деятельности комбината, здесь была проведена масштабная реконструкция и модернизация производства. Предпринятые меры позволили существенно сократить выбросы загрязняющих веществ, вместе с тем, их негативное воздействие на ландшафты продолжается и сегодня.

В настоящее время на территории Печенгского района в непосредственной близости от предприятий Кольской ГМК проводятся разнообразные исследования, направленные на изучение экологической ситуации и разработку методов оптимизации природопользования [1, 2, 6, 7, 9-11].

Целью нашего исследования, проводившегося в 2013г., стало изучение степени антропогенной трансформации коренных ландшафтов в районе действия предприятий Кольской ГМК (промышленные площадки «Никель» и «Заполярный») и описание оптимальных моделей их восстановления. В процессе исследования были последовательно решены следующие задачи: (1) на основе анализа космических снимков и данных предыдущих исследований определена модельная территория (с учетом градиента аэротехногенного загрязнения); (2) в пределах модельной территории и на участках, представляющих различные варианты лесовосстановления (естественного и искусственного), в мае – августе 2013 г. проведены полевые исследования; (3) на основании полученных данных проведено зонирование модельной территории, отражающее степень трансформации коренных ландшафтов.

Результаты исследования, в том числе предварительное зонирование модельной территории, отражает многофакторный характер антропогенного воздействия, степень которого определяется: (1) расстоянием от источника аэротехногенных выбросов, (2) особенностями циркуляции атмосферы и различиями микроклимата, (3) действием пирогенного фактора и другими причинами. В ходе исследования выявлено несоответствие схемы территориального планирования Печенгского района и реальной пространственной структуры лесной растительности, определены меры по ее оптимизации [4]. Изучение результатов лесовосстановительных мероприятий позволило разработать рекомендации по рациональному использованию имеющихся природных активов территории, в том числе, уникальных коренных ландшафтов (горно-березовых лесов и редколесий). Планом дальнейших работ предусмотрено расширение района ландшафтных исследований, развитие новых подходов, позволяющих проводить интегральную оценку экологического состояния территории, подвергшейся аэротехногенному загрязнению, на основе системного изучения эколого-географических и социально-экономических факторов.

Список использованных источников: 1. Карначев И.П., Коклянов Е.Б., Загвоздина О.И. Характеристика устойчивого развития в природоохранной и трудоохранной сферах деятельности промышленных предприятий Кольского Севера при освоении минерально-сырьевых ресурсов региона // Вестник МГТУ, том 14, №4, 2011, с. 743-750. 2. Кольская горно-

металлургическая компания (промышленные площадки «Никель» и «Заполярный»): влияние на наземные экосистемы / Под общ. ред. Хлебосоловой О.А.- Рязань: НП «Голос губернии», 2012. – 192 с. 3. Ларькова М.С. Особенности освоения российской части бассейна реки Патсойоки (Паз) в XX веке // Вестник МГОУ, серия «Естественные науки», №3, 2012, с. 90–96. 4. Ларькова М.С. Особенности территориальной структуры Печенгского района Мурманской области в природоохранном аспекте // География: инновации в науке и образовании. Материалы ежегодной международной научно-практической конференции LXVI Герценовские чтения, посвященной 150-летию со дня рождения В.И. Вернадского, Санкт-Петербург, РГРУ им. А.И. Герцена, 18-20 апреля 2013 года – СПб.: Астерион, 2013, с. 82–85. 5. Ларькова М.С., Хлебосолова О.А. Этапы освоения бассейна реки Паз во взаимосвязи с типами природопользования (от древних времен до начала XX века) // Вестник МГОУ, серия «Естественные науки», № 1, 2012, с. 102-108. 6. Отчет о научно-исследовательской работе «Экологическая оценка природной среды в районе действия комбината «Печенганикель», включая г. Заполярный и пгт. Никель и их окрестности, в том числе территорию Государственного природного заповедника «Пасвик», и разработка схемы долговременного мониторинга», Раякоски, 2006, 67 с. 7. Программа «Пасвик». Общий отчет. Состояние окружающей среды в приграничном районе Норвегии, Финляндии и России: сост. Каролин Саймон, 2008, 23 с. 8. Схема территориального планирования Печенгского района Мурманской области, утв. Решением Совета депутатов от 24.12.2010 № 184. 9. Хлебосолов Е.И., Хлебосолова О.А., Кушель Ю.А., Макарова О.А. Методы системного экологического мониторинга. – Рязань: РИРО, 2000. – 70 с. 10. Хлебосолов Е.И., Поликарпова Н.В., Хлебосолова О.А., Зацаринный И.В., Трушицына О.С., Зуев Н.В. Экологический мониторинг состояния природной среды в районе действия ОАО «Кольская ГМК» (промплощадки «Никель» и «Заполярный» и территории заповедника «Пасвик») // Экологические проблемы северных регионов и пути их решения. Материалы всерос. конф. с международ. участием. Часть I. Апатиты: Изд-во Кольского научного центра РАН, 2008. С. 168-173. 11. State of the Environment in the Norwegian, Finnish and Russian Border Area. Editors: K. Stebel, G. Christensen, J. Derome, I. Grekelä // The Finnish Environment. – Rovaniemi, 2007, № 6, - 98p.

УДК 911.3

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ГЕОГРАФІЇ ЯК ФАКТОР ОБ'ЄКТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЯКІСТЬ ОТРИМАНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

О.С. Чубрей

zarivnal@ukr.net

Чкрнівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Якість освіти – це показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі, і тому він має розглядатися в динаміці його змін стосовно чинників, які визначають його природу. Саме зовнішнє незалежне оцінювання є однією із складових створеної в Україні системи підвищення якості освіти, найбільш вагомою подією у сфері її реформування.

Сьогодні головним завданням освітян є забезпечення належного рівня підготовки сьогоденних випускників шкіл — завтрашніх вступників, до ЗНО та вдосконалення його змістових, організаційних, методичних та психолого-педагогічних засад, а також відпрацювання механізмів зарахування до вищих навчальних закладів за результатами ЗНО.

З метою виявлення чинників, які впливають на результати ЗНО в Україні та пошук шляхів покращення результатів зовнішнього незалежного оцінювання, нами в 2012-2013 н.р. проведено оціночне дослідження. Воно передбачало здійснення опитування громадської думки серед студентів першого року навчання географічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, що брали участь у зовнішньому незалежному оцінюванні. Також здійснено експертне інтерв'ю із вчителями та учнями 11-их класів Чернівецької області. Нижче наведені результати здійсненого дослідження.

Проведене нами опитування студентів першого року навчання дозволило виявити, що впровадження інновації дозволило забезпечити рівні разом з іншими абітурієнтами можливості вступу до вузу (цю відповідь вибрало 74 % респондентів) і дало можливість об'єктивно оцінити їх знання (так вважають 67 % респондентів). Для 63 % опитаних майбутня здача ЗНО стала стимулом краще вчитися в школі. Ця позитивна тенденція свідчить про те, що ЗНО виконує ще одну зі своїх цілей — мотивує учнів до роботи.

Крім того, цю інновацію респонденти оцінюють як більш об'єктивну. Опитаним було запропоновано оцінити ступінь довіри до результатів тестів за п'ятибальною шкалою, де 1 — не довіряю, а 5 — довіряю повністю. Середній показник довіри склав 4 бали. Проте, відповідаючи на питання, чи відповідали бали, отримані в ході здачі ЗНО, уявленню про рівень їх знань, 70% респондентів дали ствердну відповідь. У кожного десятого (10%) респондента відповідь на дане запитання викликала ускладнення. Майже чверть опитаних (25 %) вважають, що результати ЗНО нижчі за їх дійсні знання.

Середній показник задоволеності організацією ЗНО серед респондентів за п'ятибальною шкалою (де 1 — погана організація, 5 — відмінна організація) склав 3 бали. За правилами організації ЗНО, абітурієнт здає тести з різних предметів в різних навчальних закладах (школах, університетах тощо). Як пояснили респонденти, вони оцінили організацію ЗНО на 3 за п'ятибальною шкалою, оскільки працівники, залучені до проведення ЗНО, з різних навчальних закладів по-різному ставилися до своїх посадових обов'язків: хтось повністю дотримувався розпоряджень та інструкцій, інші ж працівники ігнорували ці розпорядження. Таким чином, ми зафіксували, що на дієвість інновації впливає людський чинник.

Обговорюючи ті труднощі, з якими довелося зіткнутися респондентам, найперше варто відзначити проблеми організаційного характеру, пов'язані з місцем проведення ЗНО, що розташовувалося далеко від місця проживання абітурієнта, і це створювало додаткові незручності (27 %).

Вагоме місце займають проблеми психологічного характеру (21%). Крім того, стрес був обумовлений тим, що тести містили питання за матеріалом, що не вивчається в школі (25%), на помилки в тестових завданнях вказало 15% респондентів, вагоме місце займає ускладнена процедура заповнення тестових бланків та необ'єктивна перевірка тестів (по 11 %). Серед інших варіантів відзначалися такі відповіді: «на місці проведення не до всіх ставилися однаково», «виділено мало часу на написання тестів», «немає практики розв'язування тестових завдань», «некомфортні умови у пунктах тестування», «погана підготовка в школі», «сильна психологічна напруга». Проте, п'ята частина респондентів (20%) не відзначила яких-небудь труднощів у ході проведення ЗНО.

Респонденти, які пройшли ЗНО, вважають, що найбільш вдалим і перспективним формами зарахування до вузу є форми, при яких зарахування

здійснюватиметься на підставі результатів ЗНО і середнього балу шкільного атестата. Результати показують, що випускники бачать перспективи для розвитку зовнішнього тестування, воно користується у них, а значить і в їх родин, більшою довірою. Традиційна форма складання вступних іспитів у вузі підтримується лише 14 % респондентів і, мабуть, сприймається як архаїчна і менш об'єктивна.

Дане дослідження також мало на меті виявити чинники, які впливають на результати зовнішнього незалежного оцінювання, а також знайти можливості покращення результатів ЗНО на прикладі географії.

Основним чинником, що впливає на якість здачі тестів з географії, респонденти називають додаткові заняття (28%), часті тренувальні тестові вправи (19%), добре розвинута інтуїція (18%), знання програмового матеріалу (16%), добре викладення навчального матеріалу вчителем на уроці (12%), особисті якості абітураєнта (7%).

Інститути-посередники (підготовчі курси) і неформальний інститут репетиторства грають істотну роль в процесі вступу абітурієнтів до вузу. Майже половина (46 %) респондентів відзначила, що отриманих в школі знань було недостатньо для успішної здачі тестів, і тільки (7 %) відповіли, що цих знань було достатньо.

Проаналізувавши результати експертного інтерв'ю із вчителями та учнями 11-их класів Чернівецької області, можна зробити певні висновки. Слід враховувати, що психологічний та емоційний стан випускника багато в чому залежить від врівноваженості та витримки його батьків, які мають бути добре поінформовані про особливості проведення зовнішнього незалежного оцінювання. На нашу думку, потребує змін робота шкільних психологічних служб, які можуть розробити методичні рекомендації для учнів, вчителів та батьків з підготовки до незалежного оцінювання знань, починаючи від організації режиму дня та закінчуючи тактикою поведінки під час ЗНО.

Результати напівформалізованого інтерв'ю показали, що вчителі шкіл задоволені інновацією ЗНО лише частково, оскільки, готуючи учнів до складання тестів, вони отримали додаткове навантаження, що поки не компенсується адекватною оплатою їх роботи. Крім того, за словами вчителів, мали місце невідповідності завдань тестів до навчальної програми.

Респонденти оцінюють свій особистий досвід від участі у ЗНО позитивно, тому що воно дозволяє боротися з корупцією, позбавляє абітурієнтів зайвих стресових ситуацій. Це дослідження може дати можливість розробити рекомендації психологів – науковців та практиків – для вчителів, учнів та їх батьків.

Головне – у системі навчання потрібно активніше використовувати тестові технології для контролю знань. Це допоможе учню відпрацювати навички проходження тестів, адже тести дуже давно використовуються в освітній практиці, у тому числі й у вітчизняній, як інструмент педагогічного вимірювання, хоча до цього часу вони не знаходили широкого застосування у наших школах. Учителі, учні та їх батьки обов'язково мають взаємодіяти у процесі підготовки дітей до незалежного тестування.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ГІС-ЗАСТОСУВАНЬ ПРИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

С.В. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сучасний перехідний період до інформаційного суспільства, який притаманний не тільки постіндустріальним країнам Європи і Північної Америки, але й переважній більшості держав «другого» та «третього світу», зокрема – Україні, супроводжується гострою необхідністю збирання, збереження, обробки й аналізу все зростаючих обсягів *просторово-координованої інформації (ПКІ)*, що може виконуватися виключно через *геоінформаційні системи (ГІС)* та релевантні технології. Зараз є достатньо поширеною думка про те, що значення ГІС в сучасній географії можна порівняти лише із тією роллю, яку для даної предметної галузі в епоху Великих Географічних Відкриттів XV–XVII сторіч грали транспортні засоби, через які ці відкриття і були здійснені.

Для вказаної ПКІ в багатьох випадках характерний саме *суспільно-географічний* предметний зміст. Ця інформація використовується в певних дослідницьких, будівельних, моніторингових або кадастрових проектах, коли вона є предметом обробки і аналізу як ГІС, так і *систем автоматизованої комп'ютерної картографії*. Саме останні забезпечують різноманітну візуалізацію результатів геоінформаційного аналізу та моделювання, причому – відповідно до існуючих картографічних стандартів. Слід окремо підкреслити, що протягом майже всього періоду існування геоінформаційних систем (а це вже приблизно 40 років) ГІС-технології використовувалися й використовуються переважно для створення саме загальногеографічних і тематичних карт, у той час, коли ГІС-платформа здатна на значно більше. Щодо суспільно-економічної географії цим більшим є *просторовий аналіз і геоінформаційне моделювання* соціуму і повноформатної інфраструктури сучасної техногенної цивілізації. Саме подібні ГІС-застосування навіть виокремлюють предмет дослідження самостійної предметної галузі – *інвайронментальної географії* [1].

Відповідним предметним фахівцям та особам, які приймають рішення, зараз вже цілком зрозуміло, що без застосування новітніх інформаційних технологій не може бути реалізована, наприклад, актуалізація державної екологічної політики та її розширення до масштабів національної екологічної стратегії. Щодо безпосередньо предмету вивчення суспільно-економічної географії, тут необхідно окремо зауважити, що впровадження ефективної *державної регіональної політики* потребує залучення самих різних методів дослідження. Саме тому розробка методики моделювання та картографування соціально-економічних явищ, їх територіального розподілу та динаміки є актуальною проблемою не тільки для суспільної географії як науки, але й взагалі – актуальної для держави як для суб'єкта соціально-економічної діяльності.

Фіксування закономірностей у розвитку територіально розосереджених *соціогеосистем* різних рангів стає пріоритетом для суспільно-економічної географії та її картографічної предметної галузі, тому важливо створити ефективні засоби збору, обробки, аналізу та використання суспільно-географічних та інших релевантних

даних. Можна легко прийти до висновку, що вказаним вимогам відповідає єдиний дослідницький інструмент – ГІС – якщо звернутися до відомого фундаментального аналізу ролі і завдань геоінформаційних технологій у сучасному світі [2].

У *практичній площині* вказаного вище суспільно-географічного аспекту дослідження територіально розосереджених соціогеосистем сьогодні стає все більше розуміння необхідності широкомасштабних операцій із оцифрування і аналізу в широкому діапазоні традиційно ручних задач, які стосуються підготовки первинної суспільно-географічної та відповідної допоміжної інформації. Наприклад, лісозаготівельники, охочі мати актуальний опис деревних ресурсів, або фахівці із заготовок будь-якої іншої первинної сировини, бачать сьогодні ГІС як єдиний ефективний інструмент для своїх щоденних операцій. Службам надзвичайних ситуацій потрібні ГІС для, наприклад, обчислення оптимальних маршрутів з метою досягнення швидкого відгуку на терміновий виклик. Військові можуть використовувати ГІС для планування бойових операцій і організації пересування військ. Для досягнення кращого обслуговування мобільних клієнтів компанії стільникового телефонного зв'язку повинні розташовувати сигнальні станції так, щоб уникати конфліктів між сусідніми станціями, але при цьому забезпечувати пряму видимість для розповсюдження сигналу. Органи місцевого самоврядування намагаються використовувати ГІС для створення планів розвитку території і для зміни її адміністративного зонування, реагуючи таким чином на зростаючий демографічний тиск. В бізнес-рішеннях ГІС використовуються для маркетингу товарів і навіть для створення списків розсилки на основі вибраних просторових критеріїв. Компанії по торгівлі нерухомістю починають використовувати ГІС для підбору вільних домівок на основі критеріїв замовника, таких як близькість шкіл, тип сусідського оточення або доступ до швидкісних магістралей. Правоохоронні органи можуть використовувати ГІС-технології для накопичення і аналізу інформації про територіальну динаміку різноманітних злочинів. Нарешті, *академічна галузь* суспільно-економічної географії вже починає використовувати геоінформаційні системи для розробки і перевірки гіпотез, що відносяться до територіального розподілу природно-антропогенних феноменів, які мають місце у вигляді надскладних явищ у соціумі.

Спектр можливих застосувань ГІС в суспільно-економічній географії практично необмежений, а число і різноманітність потенційних користувачів ГІС має тут зростати з часом по експоненті. Окремим дуже цікавим ГІС-застосуванням можна вважати впровадження ГІС-аналізу *урбаністичних соціогеосистем* [3, 4]. У вказаних застосуваннях певна ГІС-платформа виявляється не тільки дуже ефективним інструментом аналізу просторової структури окремого міста, або сукупності відповідних населених пунктів, але і потужним засобом аналізу, перевірки і оновлення всього спектру *суспільно-географічних атрибутів* певного міста (структурована цифрова інформація, яка призначена для збереження в базі даних; автоматизованого оновлення і візуалізації результатів її предметного аналізу у будь-якій формі).

Достатньо фахівців вважають, що історично географія переважно використовувала саме *дедуктивні* дослідницькі підходи на відміну від *індуктивного* переходу від окремого до загального при розробці певних умовиводів. Так і у теперішній час створюються гіпотези і розробляються предметні теорії, у тому числі – із застосуванням ГІС-засобів і використанням первинних даних польових досліджень і дистанційного зондування. Отримана похідна інформація аналізується на предмет встановлення нових закономірностей, визначених в інвайронментальних / суспільно-географічних системах, причому, зрозумілим чином, наша наука робить наголос на *просторових аспектах* вказаних закономірностей.

Визначення цих просторових закономірностей зараз може бути ключовим не тільки (а можливо і не стільки) для дослідників природної складової довкілля, скільки саме для фахівців в галузі суспільної географії. Зокрема, на нашу думку, це особливо має відноситися до тих предметних напрямків, які вивчають такі надскладні сучасні явища як *урбанізація, гентріфікація, метрополізація та глобалізація*. В той саме час, великі інформаційні обсяги первинної інформації, похідних даних і кінцевих результатів, які впроваджуються географами, наприклад, щодо дослідження вказаних складних явищ, часто й густо, так би мовити, «привласнюються» представниками більш прикладних дисциплін, наприклад, такими як предметні галузі міського господарства і прийняття рішень. В такому разі саме все ще унікальна, суто географічна методологія застосування ГІС-засобів має надати суспільній географії статус фундаментальної дисципліни щодо вивчення новітніх явищ та трендів у соціумі.

Список використаних джерел: 1. Kostrikov S. *Towards the environmental geography concept* / С.В. Костріков, К.Ю. Сегіда // *Часопис соціально-економічної географії*. – Вип. 14 (1) - Харків: Видавництво ХНУ, 2013. – С. 5-11. 2. Світличний О. О. *Основи геоінформатики* / О. О. Світличний, С. В. Плотницький. Навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2006. – 295 с. 3. Bourne L.S. *Systems of Cities* / Bourne L.S. , Simmons J.W. - NY: Oxford University Press, 1978. – 678 p. 4. Du G.Q. *The Development of Urban Systems and Its Primary Factors in China* / Du G.Q. - University of Tsukuba, Japan – 2010 – 249 p. (in Japanese with English abstract)

УДК 911.3

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В.Ф. Ліхван, Ю.І. Кандиба

geograf22@mail.ru, kand77@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Продовольча безпека є поняттям, яке використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни та світу. В Україні основні засади правового забезпечення національної продовольчої безпеки закріплені в Конституції України (ч. 1 ст. 17). Стаття 2 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року передбачає забезпечення продовольчої безпеки шляхом створення сприятливих економічних, політичних, організаційних, а також правових умов здійснення сільськогосподарського виробництва [3].

Національний інститут стратегічних досліджень України вважає **продовольчу безпеку** таким рівнем продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток [5].

Вагомий внесок у теорію і практику дослідження продовольчої безпеки України внесли такі фахівці як В.Р. Андрійчук, В.І. Богачова, П.П. Борщевський, В.С. Балабанов, Ю.Д. Білик, О.І. Гойчук, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, В.В. Щекович, О.С. Юрчишина та ін. Сьогодні є ряд наукових робіт, пов'язаних зі спробою визначити рівень продовольчого забезпечення населення, зробити його оцінку та створити засоби попередження

виникнення продовольчої небезпеки. Проте більшість з них носить суто економічний та фінансовий характер, що не дозволяє повністю розкрити сутність питання та визначити рівень продовольчої безпеки країни та її регіонів.

Оскільки даною проблематикою займаються вчені різних галузей науки, то існує і ряд визначень даного терміна. З точки зору фахівців-економістів *продовольча безпека* – такий стан економіки, при якому всім і кожному гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших продуктів у якості, асортименті і обсягах, достатніх для фізичного та соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я і відтворення населення країни [4].

З позицій соціальних наук *продовольча безпека* являє собою наявність на продовольчому ринку країни такої кількості продуктів харчування, якої достатньо для підтримання здорового способу життя населення; доступність цих продуктів абсолютно для всіх верств населення [6].

Для комплексного вивчення продовольчої безпеки необхідні також і суспільно-географічні дослідження. Їх актуальність зумовлена поєднанням природних, економічних, соціальних, технічних, екологічних та інших чинників, що впливають на рівень продовольчої безпеки окремих регіонів і країн (рис. 1).

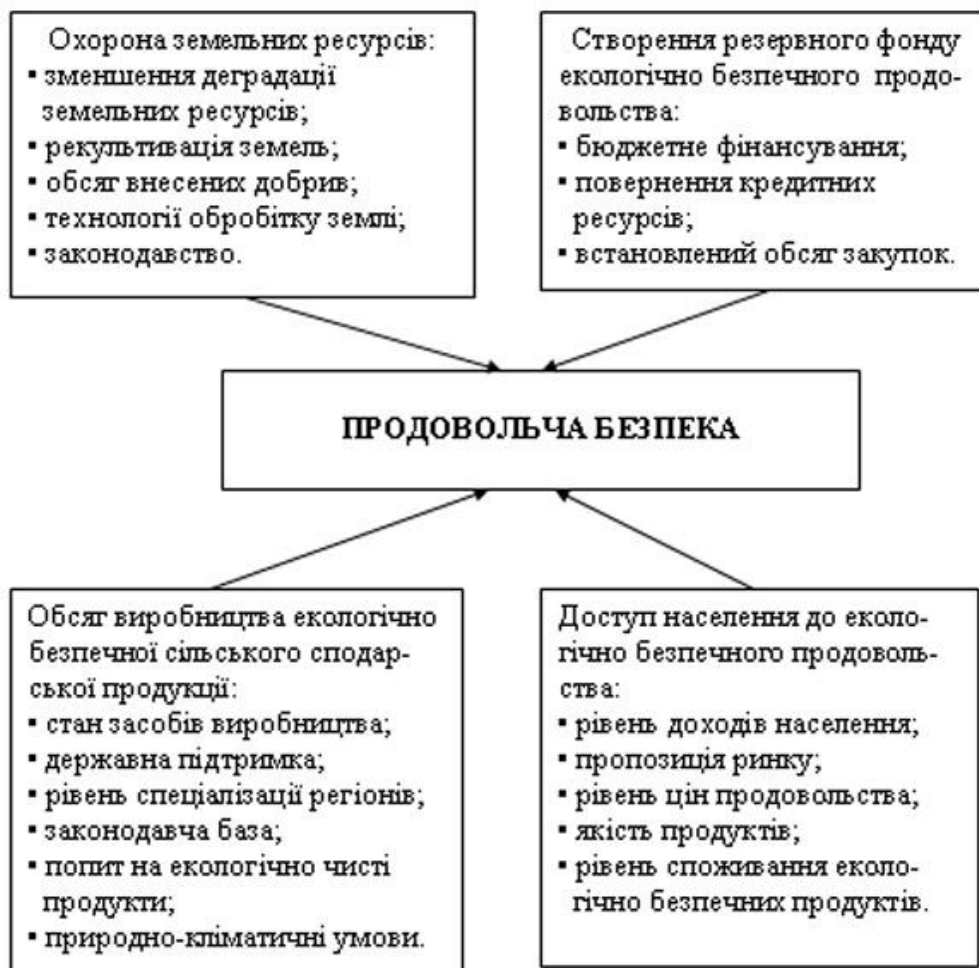

Рис. 1. Фактори продовольчої безпеки [1]

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки країни вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та

вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. Надійність досягнення продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства (відсутність валюти, зростання цін, ембарго тощо) [2].

Забезпечення продовольчої безпеки значною мірою залежить від потенціалу агропродовольчого сектора. Сільськогосподарський потенціал відповідно до проекту «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» є головною основою зростання національного доходу і забезпечення продовольчої безпеки країни. Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує її 17-20% валового внутрішнього продукту.

Зменшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, неспроможність її зберігання або реалізації можуть призвести до виникнення ряду небезпек, які носитимуть досить загрозливий характер. Виникнення продовольчої небезпеки може перерости в більш масштабні явища, такі як фінансова нестабільність, економічна криза та загострення стану національної безпеки країни. Низька ефективність діяльності суб'єктів господарювання, скорочення виробництва, підвищення собівартості продукції при низькому платоспроможному потенціалі населення, неспроможність реалізації продукції, виробництво екологічно небезпечної або неякісної продукції – це неповний ряд факторів, від яких залежить розвиток агропромислового комплексу і, як наслідок, стан продовольчої безпеки країни.

Суспільно-географічні дослідження продовольчої безпеки країни та її регіонів ускладнюються недосконалістю вітчизняної системи статистики. Статистичні дані здебільшого дають інформацію щодо виробництва продукції сільського господарства та харчової промисловості на підприємствах. При цьому відсутня повна і достовірна статистична база щодо господарств населення, роль яких все більше зростає і частка яких у виробництві сільськогосподарської продукції загалом перевищує 50 %. Державою не повністю відстежується ринок виробництва та реалізації всієї сільськогосподарської продукції країни, адже господарства населення не звітують про обсяги виробництва та збуту своєї продукції. Крім того, неповні статистичні дані і щодо споживання продуктів харчування.

Отже, поряд з економічними та соціальними дослідженнями продовольчої безпеки актуальним є і її суспільно-географічне вивчення. Важливого значення при цьому набуває дослідження земельних ресурсів, всіх ланок агропромислового комплексу країни та її регіонів в контексті виробництва якісної, екологічно безпечної та конкурентоспроможної продукції.

Список використаних джерел: 1. Голікова К.П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення / К.П. Голікова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22. – С. 1-5. 2. Джурик Н.Р. Продовольча безпека України / Н.Р. Джурик, С.В. Майкова, Н.Я. Сусол, М.П. Ковальчук, В.В. Гаврилишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 189-195. 3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року. 4. Лукінов І.І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 62-81. 5. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua>. 6. Шебаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК: монографія / О.В. Шебаніна– К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 368 с.

KNOWLEDGE TRANSFER IN REGIONAL DEVELOPMENT

T. Kornieieva

korneevat@yahoo.com

International Business Institute

The transfer of new, economically useful knowledge from universities to the regional economy has recently attracted the attention of academics, professionals and policymakers.

In economic literature it is indisputable that in the medium- and especially in the long-term period production factor knowledge is of the greatest importance for economic growth. In the last few years the significance of universities and public research facilities in production of knowledge was one of the main subjects of discussion. In this context the most important aspect of discussed issues on political and economic grounds was how the transfer of the knowledge from the universities and public research institutions can be improved in order to increase regional and national economic growth.

The governments in leading countries are focused on leveraging public investments in higher education research and development to stimulate innovation, enhance competitiveness and increase economic growth. In order to realize these goals, initiatives to strengthen existing knowledge flows between universities and firms must be developed, and policies to encourage new university-industry linkages must be implemented.

Because of the iterative and personalized nature of the innovation process, knowledge exchange often occurs on a local basis between firms and institutions located in proximity to each other. Hence it is critical for national and subnational governments to work together to encourage publicly and privately-driven policies, programs and initiatives that support development of local and regional university-industry linkages, and ultimately reflect an advanced understanding of the significance of geographical proximity for the knowledge transfer process.

Many universities are the key players in a knowledge transfer process supporting successful regional innovation systems, and they play a huge role in stimulating innovation potential of their local economies. Research-intensive universities play an important role in promoting the economic growth of city-regions through production of basic and applied research and development of highly qualified and skilled personnel. For firms, linkages with universities have measurable impact on their bottom line. For example, Loof and Brostrom find that income from the new product sales is considerably greater for firms that have joint research projects with universities than for non-collaborating firms [1].

Universities also attract talent to their local communities and collaborate with industry, which cumulatively intensifies the flow of knowledge between academic institutions and firms and facilitates technology transfer and commercialization.

Local firms are advantaged with access to new ideas and fresh perspectives on challenging and complex problems through a variety of knowledge transfer mechanisms including consultation, sponsored research projects and recruitment of R&D graduates. Furthermore, many firms engage with local universities to obtain access to the university's facilities, customized training courses, and research results.

However, universities cannot expect to optimize regional knowledge transfer without continued strong support of the government, industry and other actors within the innovation

system. As such, academic and civic leaders, industry partners and policy makers from multiple levels of the government must collaboratively advance a localized view of university-industry knowledge flows and encourage development of new and existing local/regional institutional arrangements and capabilities that will promote closer cooperation between local universities and firms.

In the European countries firms that cooperate very closely with universities, regularly recruit qualified R&D personnel, participate in joint research projects such as doctoral dissertations, have access to customized training courses, research results, R&D infrastructure and university patents and licenses, improve their corporate image through such cooperation, gain indirect access to competitors “know-how”, and to public funding conditional upon collaborative ties with a university [2].

Though the mechanisms of knowledge transfer are similar across regional economies; individual universities differ in the way they contribute to the regional innovation systems in which they are located. Active participation in local economy is, in many ways, a matter of the individual policies pursued by different institutions.

Focusing on the regional knowledge impact of universities, Uyarra identifies a typology of universities in relation to their impact on regional innovation systems, highlighting how these different roles are influenced by different economic, structural, organizational, institutional, and political factors and manifested in multiple mechanisms and scales of engagement [3].

- For the university as *Knowledge factory*, the main role of the institution is to produce scientific knowledge, the primary unit of performance assessment is innovation outputs, institutional engagement with industry tends to be implicitly unidirectional, and the key factors influencing impact are research intensity and outputs, geographical proximity and industry sector.

- For the *Relational university*, the main role of the institution is the exchange of knowledge, the primary unit of analysis is linkages, institutional engagement with industry tends to be implicitly bi-directional, and key factors influencing impact are the size, maturity, R&D intensity and openness of participating firms, the overlap between technical field and industrial sector, and the level of scientists’ research excellence and experience.

- For the *Systemic University*, the institution’s main role is boundary-spanning, the primary unit of analysis is systems and networks, the directionality of institutional engagement is the “triple-helix” between university, industry and government, and key factors influencing its impact include regional system configuration, regional policy, and the institutional capacity of universities.

- In contrast, the *Entrepreneurial University*’s primary role is explicitly focused on active commercialization, the primary unit of analysis is intermediaries such as industry liaison offices and technology transfer offices, institutional engagement is explicitly bi-directional, and key factors influencing institutional impact are organizational structures, managerial practices, and faculty behavior and incentives.

- For the *Engaged University*, the primary focus of the institution is on its developmental role, that main unit of analysis is the spaces of governance in which the university participates, the directionality of engagement is responsive, and key factors influencing impact are the number and synergies between universities, university leadership, and joined up policies and institutional and policy incentives.

The specific geographic environment and historical context in which a university is situated also substantively influences the institution’s capacity to advance knowledge

transfer and technology commercialization. Hence, there is a great deal of variation in the kinds of university-industry partnerships that emerge across different sectors and jurisdictions; the degree of variation ranges from the type of knowledge transfer activities that occur between universities and local firms, to the role the university assumes in technology commercialization.

Universities in the modern world are becoming increasingly entrepreneurial in their approach to knowledge and technology transfer activities, actively seeking to build direct connections with local industry to pursue both individual and joint commercialization opportunities.

References: 1. Loof, H., and Brostrom, A. "Does Knowledge Diffusion between University and Industry Increase Innovativeness?" Paper presented at World Bank-CMI Workshop on University Linkages in Europe and North America, Downing College, Cambridge, September, 2005. 2. Arvanitis, S., Kubli, U., and Woerter, M. "Determinants of Knowledge and Technology Transfer Activities between Firms and Science Institutions in Switzerland: An Analysis Based on Firm Data," Paper presented at World Bank-CMI Workshop on University Linkages in Europe and North America, Downing College, Cambridge, September, 2005. 3. Uyarra, E. "The Impact of Universities on Regional Innovation: A Critique and Policy Implications." Manchester Business School Working Paper, Number 564, 2008. 4. Bramwell, A., Hepburn, N. and Wolfe, D. "Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada". University of Toronto. May, 2012. 5. OECD. "Higher Education and Regions: Globally Competitive, Locally Engaged". Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris. 2007. 6. Hewitt-Dundas, N. "Research Intensity and Knowledge Transfer Activity in UK Universities," *Research Policy* 41: 262-275. 2012.

UDC 911.3

EDUCATION OF THE LOCAL POPULATION FOR OPTIMAL DEVELOPMENT THE NATIONAL PARK «UNA» – IMPERATIVE OR SATISFACTION OF FORM

M. Spahić, A. Korjenić

murizspahic@gmail.com, aidaik@yahoo.com

The University of Sarajevo

Introduction. The primary purpose of protecting certain areas is permanent preservation of their natural diversity and cultural heritage. In order to protected area, in this case the National Park «Una» optimally developed, it is necessary to implement a series of measures to educate local population and awareness of the protection of this area raised to a higher level. Education of inhabitants is estimated by the Management plan in the National Park «Una». However, starting from establishing of the National Park «Una», significant measures on this question have not been implemented to present day.

The subject of research. The National park «Una» is situated in the west-south-west part of Bosnia and Herzegovina an area of 347,7 km². It was proclaimed with this protection category in 2008, first of all, because of mosaic of geodiversity shapes, biological diversification but exceptionally aesthetics value.

As especially important tufa deposits are emphasized, that includes the Una River in tufa flows, unique one in the world. Geomorphologic, climatic and pedologic characteristics of this area influenced development of agriculture which has been major activity of

inhabitants. According to population census from 1991, at the National park «Una» area lived 6632 habitants.

Evaluations from 2008 indicate that today only 1526 habitants live in this area. Establishing of the National park and tourism development will bring functional changes of settlements as well as basic activity of inhabitants in this area. According to Spahić M., 1999, low conscience of people alongside possessing minimal education of quality domain and preservation of physical and social environment, can contribute to destroying all natural values.

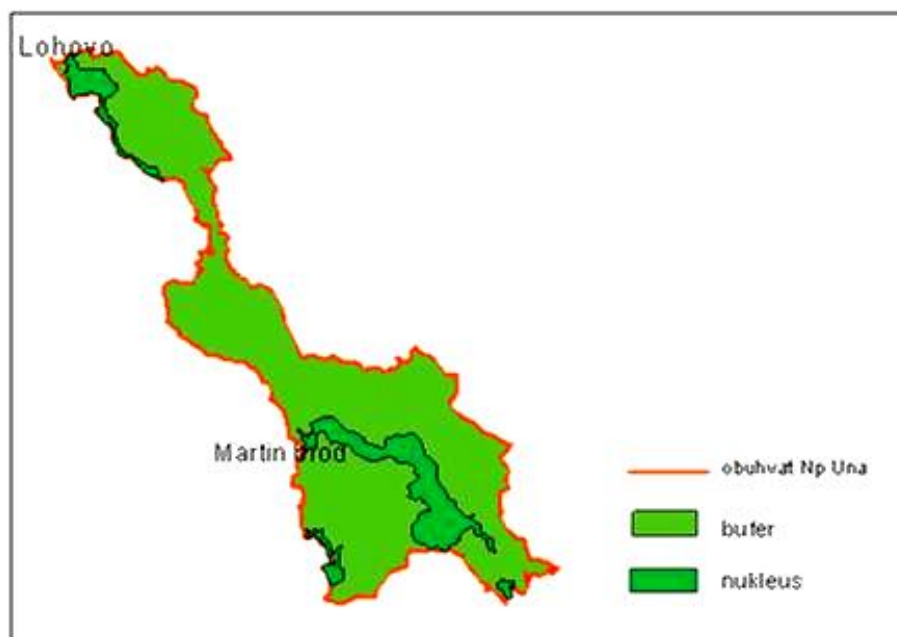

Fig. 1. Space coverage of the National park «Una»

Only with education of local inhabitants and methodical tourism development will be prevented negative influences in protected area.

Discussion. There are 26 settlements existing in the National park area, which are, concerning the number of inhabitants, as well as the way of building and its appearance, rural type. The National park «Una» area, mainly agriculture oriented today, in the forthcoming period will become touristic-recreate zone. Planed development and incomes achieved by sustainable tourism will contribute to preservation and development of this protected area, but also to economical development of the local community as well as wide environment. Tourism development in the National park «Una» should be planned and first of all one should: educate and develop creative awareness at local inhabitants and overall all employed in tourism about tourism development necessities; determine capacity of space in sense of maximum charging, depending on state of physical-geographical conditions; and determine capacity of all the parameters of sustainable development.

Tourism development offers possibility for employment, not only in this sector but in complementary activities as well, and livestock and agriculture products can be direct involved in tourism offer. Agriculture may have a profit from tourism because it has important role as additional employer. Local inhabitants can realise their profit through business of local guides as well, which have comprehensive knowledge about local flora and fauna, land or characteristic geomorphology and hydrology objects. Tourism and construction sector offer better paid workplaces, and can increase problem of reduced labour force in agriculture. Right to stated facts, management of the National park

should establish harmony between protection of natural and areal resources, and values and development of economic activities and local communities. That implies inclusion and coordination of relevant institutions on all governing levels, touristic and other economic subjects, and especially local inhabitants. In order to achieve this, it was necessary to incorporate European principles concerning defining routes and levels of protection natural and environmental. The result of such conduct in Bosnia and Herzegovina had just occurred during the definition and promulgation of the National Park «Una», the third of its kind in Bosnia and Herzegovina. The sequence of actions that preceded the final result is not sufficiently, and in some areas not involving the local community, which according to the European Charter should be involved in public debates. The Preliminary Draft Area plan of specific characteristics «The Una River watershed 2007-2027» was adopted in 2012. However, in this preliminary draft, education of inhabitants is not emphasized in the chapter which describes a programme of rules of area arrangement and activities for implementation of this plan. In addition, this document has no guidelines on the transition and the necessary professional orientation of the agricultural population in the agri-tourism sector. In purpose of managing, protecting, enhancing, using and developing of the National park, the Government of FB&H established the Public firm «The National park Una» in Bihać, that manages the National park, according to the Plan of managing of the National park «Una». With this plan, business affairs were determined which the Public firm should carry out, among other things, to cooperate with local communities for achieve goals of protection and development of the National park, and to expertly help and give advice to land owners and beneficiaries in the National park. It should be emphasized that local inhabitants are not satisfied with former amount of information of activities on establish the Park and the Public firm, and also with information about possibilities for local beneficiaries. It should attach a data that public debate about the Preliminary draft area plan of specific characteristics «The Una river watershed» was not announce on the way that local inhabitants and civil society could participate, as the European Convention for the Protection of environment would be binding. During this year, the only activity which has been implemented on education has been dedicated to employees in the National park «Una», to representatives of special services, organizations and touristic agencies, but not to local inhabitants.

CONCLUSION: Tourism development at the National park «Una» will bring series social-economic effects of the state, regional, but particular of local significance, such are: stimulation of domicile agriculture development; then increasing of local employment, as touristic sector as complementary activities; and development of livestock and agriculture that are directly included in touristic offer. On the other hand, with tourism development and overly of commercialisation traditional hospitality can be lost, local habits and crafts, and autochthon values lose more and more its own significance. Management of the National park «Una» should go in for planned development of tourism, not only to indulgence of legal outlines in point of view to bringing legal documents. The same should be implemented in a whole, not partially. It means, one should reach the balance between infrastructural equipping, development of local communities and protection of physical and social environment in accordance with all decisions of areal-planned documents. Education of local inhabitants and its including into touristic offer, as well as decisions, it is and must be – imperative, which is one of the links to sustainable development.

References: 1. Kicošev, S., Dunčić, D.: *Geografske osnove prostornog planiranja*, Institut za geografiju PMF Novi Sad, Novi Sad 1998. 2. Müller, H.: *Turizam i ekologija*, Masmedia, Zagreb 2004. 3. *Popis stanovništva 1948. godina, knj. IX, SZS FNRJ, Beograd 1954.* 4. *Popis stanovništva 1961. godina, knj. VI, SZS SFRJ, Beograd 1967.* 5. *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981. godine, Statistički bilten 86, Republički zavod za statistiku SR BiH, Sarajevo 1982.* 6. Spahić, M.: *Osnove geoekologije, Harfograf, Tuzla 1999.* 7. *Statistički godišnjak 1945. – 1953. godina, Zavod za statistiku i evidenciju NR BiH, Sarajevo 1954.*

UDC 911.3

IMPLICATIONS OF POLITICAL TERRITORIAL ORGANIZATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ON ITS REGIONAL GEOGRAPHIC DEVELOPMENT

M. Spahić, E. Temimović, A. Korjenić, H. Jahić, E. Hrelja, A. Čatović
murizspahic@hotmail.com; emirtemimovic@yahoo.com; aidaik@yahoo.com;
haris-jahic@hotmail.com; edin_hrelja@yahoo.com, amra-catovic@hotmail.com
University of Sarajevo

Introduction. Considering the problems of geographical regionalization of Bosnia and Herzegovina in light of the Dayton Agreement and the political-geographical differentiation of two entities and the Washington cantonization of the Federation of Bosnia and Herzegovina into ten cantons, clearly imposes a basic question of its total social development in the new non geographical regionalization. The Dayton division of Bosnia and Herzegovina, according to political war imposed, forced, and geographical unfounded stitching implicitly is reflected on its normal functioning and development. The negative implications are real facts because they are a reflection of non-compliance of principles of geographical regionalization. Pre Dayton regional division of Bosnia and Herzegovina acknowledged the physical and social geographical determinants of regionalization. Political divisions of Bosnia and Herzegovina did not acknowledge geographic regional principles which are evident in complex analysis comparing early regionalization of the existing political and territorial organization of Bosnia and Herzegovina. Though analytical procedure the entity borders and lines of cantons in the Federation entity of Bosnia and Herzegovina were mapped using the earlier geographical regionalization of Bosnia and Herzegovina in order to get administrative units that limit its economic activity and integration in the Euro-Atlantic integration. Bosnia and Herzegovina, apart from economic-geographical unsustainability, suffers even in the domain of geographic education within frame of national geography.

The Dayton division of Bosnia-Herzegovina and its consequences. Without entering into detailed analysis of all the consequences of the Dayton line by which Bosnia and Herzegovina is divided into Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska, and the Washington Agreement of cantonization of the Federation of Bosnia and Herzegovina on this occasion some of its inconsistencies will be refined. The Dayton division line between the entities reflects the complexity of its geographical reality.

In review analysis of geographical regionalization, principles and methods of regions and regional entities extraction, especially in its physiognomic, homogeneous, nodal, functional and nodal-functional, relief structure is one of the leading identification factors that determine the type of regions and regionalization of Bosnia and Herzegovina. Spatial frontiers analysis of the main orographic units shows a high level of inconsistency.

The Dayton entity line is a disintegration factor of physiognomic and other established pre Dayton regional entities, which except for relief structures devastatingly affects eight of eleven river systems in Bosnia and Herzegovina.

Disintegration of integrative regional units, around 92% of the area of river basins, is artificially separated on several river basins. In addition, hydrographic systems, which represent the highest form of unity, divided by the Dayton line have caused dissolution of a hydroelectric unique hydropower potential of Bosnia and Herzegovina. Similar problems are recorded in other energy resources of Bosnia and Herzegovina. How much geographic discrepancies there are in the Dayton political-geographical differentiation in the functioning of Bosnia and Herzegovina reveals analysis of earlier geographical regionalization, when regional lines were parallel with Dinaric mountain system. Existing network of entity and cantonal borders are completely opposite to this, following direction of geographic parallels.

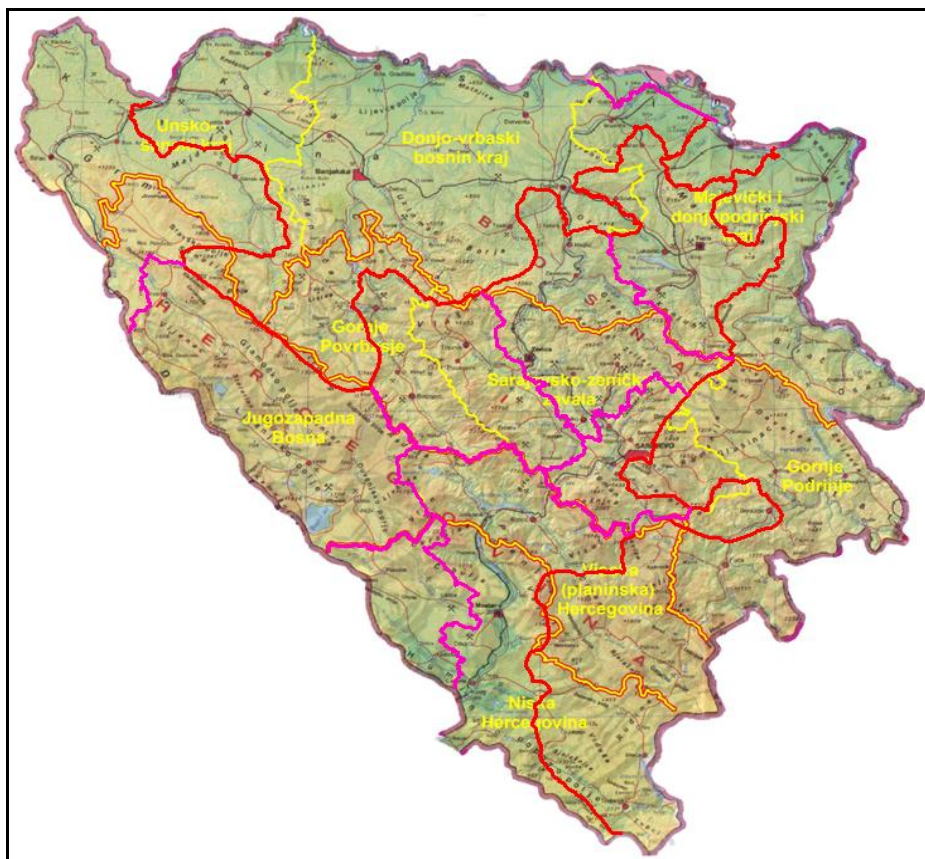

Fig. 1. Complex regionalization of Bosnia and Herzegovina with entity and cantonal lines (Spahić, M., 2007)

Entity and cantonal problems of demarcation and territorial separation processes disunited complex, homogeneous and functional geographic regions and regional development. Political-territorial structure of Bosnia and Herzegovina, among other things, contributes to the disintegration process, and affects slow adoption of general strategy for the development of Bosnia and Herzegovina and its integration in to Euro-Atlantic processes. Networked political disintegration of integrative regional physiognomic territory of Bosnia and Herzegovina reflects even on education system, respectively educational process of the national geography. Documents from the education system of geography adopted at the level of Bosnia and Herzegovina did not solve the issue of regionalization

and regional divisions of Bosnia and Herzegovina. Following the logic of the principles and methods of regionalization of Bosnia and Herzegovina, where the regions in regional geography, among other things, are a basic operating instructional content of the teaching process, impose inevitably abstract of political solution, and the recognition of her statehood status at the United Nations.

Conclusions. Entity and Cantonal unsustainable networked division is not a reflection of geographical understanding of geographic regions. The political and geographical division of Bosnia and Herzegovina limits her territorial, nodal, functional, economic, and thus the complex development. Planned territorial development cannot exist without a regional strategy, which implies natural and social resources provided for regional use. Regionalization of the regional development strategy is based on its functional division considering complex geographical regionalization, concept of the European Union regionalization, sustainable concept of region, comprising future NUTS regions in neighboring compatible European regions. Regionalization of Bosnia and Herzegovina cannot rely on its political division, which has prevented the adoption of a regional strategy of the overall development of Bosnia and Herzegovina. The political elite did not give enough attention to these problems nor acknowledge the achievements of modern regional geography in the area of regional development, which involved experts who have glimpsed the deep core of the principles and methods of scientific regionalization.

References: 1. Haggett, P. 1965: *Locational analysis in Human Geography*; Arnold. 2. Paasi, A. 2003: *Region and Place: Regional identity in question*, *Progress in Human Geography* 27(4) 475-485. 3. Kanaet, T. 1954: *Prirodno-geografske oblasti i područja NR BiH. III kongres geografa Jugoslavije, 14-23 IX 1953*, GD NR BiH, Sarajevo. 4. Petrović, R. 1957: *O problemima geografske regionalizacije Jugoslavije. Geografski pregled sv. 1* GD NR BiH 12-21, Sarajevo. 5. Rogić, V. 1963: *Geografski koncept regije. Geografski glasnik* 25, 113-119. 6. Spahić, M. & Drešković, N. 2011: *Implikacija političko-teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine na njen regionalnogeografski razvoj. Zbornik radova „Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma“* 165-184, Sarajevo. 7. Vresk, M. 1997: *Regionalna geografija danas, Acta Geographica Croatica*, vol.32, Zagreb.

СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ВИМІРІ

І.М. Барило, О.В. Ткаченко

irina.barilo@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Демографічна криза, яка характеризує розвиток українського суспільства після становлення незалежності, є результатом дії ряду соціальних, економічних, політичних та інших чинників. Постійне зменшення чисельності населення, здебільшого за рахунок природного скорочення, є значною проблемою держави, на вирішення якої націлені ряд досліджень та програм [4]. Проте, окрім виявлення передумов та особливостей демографічних процесів в державі, важливим напрямом дослідження залишається визначення регіональних особливостей, тобто вивчення тенденцій демографічного розвитку по регіонах країни, для виявлення притаманних причин та розробки заходів для їх усунення, для подальшої трансформації отриманих результатів із регіонального на національний рівень. В умовах сьогодення підсилюється актуальність досліджень демографічної складової суспільства. Окремі компоненти сучасного стану демографічних процесів в Україні формувалися протягом багатьох десятиліть, задовго до сучасних політичних і соціально-економічних змін. Реакція населення на нові умови життєдіяльності виявляється у зміні демографічної поведінки, зниженні рівня народжуваності, міграційній рухливості тощо. Розуміння значимості геодемографічного розвитку України й сучасні проблеми останнього обумовили актуальність і необхідність демографічних досліджень. Сучасна демографічна ситуація в Полтавській області, як і в цілому в Україні, склалася під впливом ряду економічних, соціальних факторів, що призвело до змін природного та механічного руху населення [1, 5].

Характеризуючи сучасну геодемографічну ситуацію Полтавської області необхідно зазначити, що чисельність наявного населення області постійно зменшується: 1989 р. – 1754,2; 2001 р. – 1652,2; 2007 р. – 1540,5; 2012 р. – 1467,8 тис. осіб. Нині у Полтавській області проживає 3,3% населення України. За кількістю населення Полтавщина займає 11 місце в Україні (рис. 1) [2, 3].

Чисельність населення в області на 1 січня 2013 р. становила 1467,8 тис. осіб, що на 9800 осіб менше ніж у 2012 р. Чисельність населення зменшилася за рахунок природного скорочення (6351 особа), водночас зафіксовано міграційний приріст населення (1184 особи). Порівняно з 2012 р. обсяг природного скорочення зменшився на 629 осіб, або з -10,2 % до -9,5% [3]. Зменшення чисельності населення регіону, в першу чергу, викликано невисокими показниками народжуваності та значною смертністю населення. У 2012 р. кількість народжених склала 14635 осіб, що на 103% чи 468 осіб більше ніж у 2011 р. Також 2012 р. характеризується зменшенням рівня смертності на 161 особу, порівняно з 2011 р.

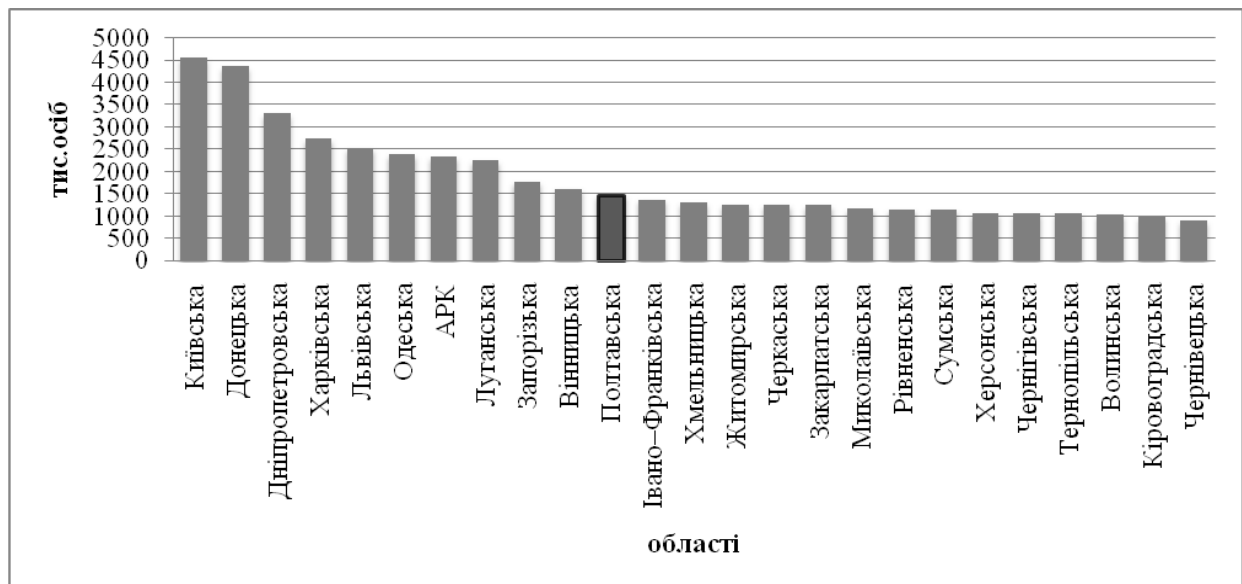

Рис. 1. Розподіл регіонів України за чисельністю населення у 2012 році
(побудовано автором за даними [2])

В містах проживає 61,3% (904,9 тис. осіб) всього населення Полтавської області, сільське населення, в свою чергу, складає 38,7% (572,3 тис. осіб). Цей показник є дещо нижчим в порівнянні із загальнодержавним, де міське та сільське населення мають співвідношення 68,8% та 31,2% відповідно.

У 2012 р. в області міграційний приріст зафіксовано на території Комсомольської міськради, у містах Кременчуці, Лубнах, Миргороді та 22 районах. Поряд з цим у м. Полтаві, Глобинському, Кременчуцькому та Шишацькому районах спостерігалось міграційне скорочення. Серед прибулих із-за меж України в область іммігранти з країн СНД становили 66,5%, з інших країн – 33,5%. Серед вибулих з області за межі України 44,1% виїхали до країн СНД і 55,9% – до інших країн [3].

Отже, можна сказати, що сьогодні демографічна ситуація в Полтавській області є кризовою. Основними причинами, які зумовлюють природне скорочення населення Полтавської області як і України в цілому є: 1) соціально-економічні, що проявляються в низькому рівні доходів населення у поєднанні з європейськими стандартами життя та утримання дитини; 2) екологічні, що проявляються через високий рівень захворюваності населення в результаті забруднення навколишнього середовища різними видами шкідливих речовин; 3) культурно-ментальні, що проявляються в дотриманні певної тенденції щодо кількості народження дітей, віку вступу до шлюбу, зайнятості жінок тощо.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку головними демографічними загрозами для Полтавської області, як і для країни в цілому, вважається депопуляція, старіння населення, нерегульовані міграційні процеси, деградація інституту родини тощо. Основою для вирішення демографічних проблем є, в першу чергу, врегульована регіональна демографічна політика, яка включає в себе зміни чи підтримку демографічних тенденцій.

Список використаних джерел: 1. Немець Л.М. Моделювання демографічної ситуації як важливий напрям суспільно-географічного дослідження населення регіону в контексті системного підходу / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Ю.Ю. Заволока // регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. - Херсон: ПП Вишемирський, 2009. - с. 340-344. 2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua>. 4. Яворська В.В. Геодемографічні процеси і геодемографічна ситуація в регіоні Українського Причорномор'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / В.В. Яворська. – Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова – Одеса, 2003. – 20 с.

УДК 911.3

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ МЕДИЧНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ТА ФАХІВЦЯМИ

С.П. Батиченко

batychenko_sveta@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Основними чинниками захворюваності населення є: спадковість і генетичний фонд; спосіб життя населення (паління, вживання алкоголю, наркотиків, структура харчування, стреси, шкідлива праця, незадовільні умови побуту, гіперурбанізація, гіподинамія); демографічне навантаження (тривалість життя, рівень смертності, статеві-вікова структура населення); рівень розвитку медичної системи та охорони здоров'я населення (забезпеченість медичною інфраструктурою та фахівцями); стан навколишнього середовища (забруднення атмосферного повітря стаціонарними та пересувними джерелами, забруднення ґрунтів, поверхневих та підземних вод); рівень соціально-економічного розвитку території та рівень життя населення (ВВП та ВНП на душу населення, рівень безробіття, доходи та витрати населення, сформованість середнього класу). Своєчасність звернень до спеціалістів, територіальна доступність медичної інфраструктури до населення є бар'єром у поширенні хвороб серед населення. Саме тому, стан розвитку медичної системи та забезпеченість фахівцями є важливим чинником захворюваності населення.

У 2011 році загальна кількість лікарняних закладів України становила майже 2,5 тис. одиниць загальною потужністю 411,9 тис. лікарняних ліжок. За період з 2000 по 2011 роки кількість лікарняних закладів скоротилася в 1,3 разів, а лікарняних ліжок – у 1,1 разів. За показником забезпеченості населення лікарняними ліжками на 10 тис. осіб регіони України значно диференційовані. Найвищим цей показник є в Чернігівській (112 ліжок на 10 тис. осіб) та Закарпатській (78,2 ліжка на 10 тис. осіб) областях. За даними ВООЗ кількість лікарняних ліжок у розрахунку на 10 тис. осіб в Україні складає 87 ліжок, тоді як у Італії даний показник на рівні 36 ліжок на 10 тис. осіб, у Великій Британії – 33 ліжка на 10 тис. осіб, Іспанії – 32 ліжка на 10 тис. осіб.

У 2011 році загальна кількість амбулаторно-поліклінічних закладів в Україні складала 8,2 тис. одиниць. За період з 2000 по 2011 роки кількість АПЗ збільшилася на 11%, також збільшилася їх планова ємність. Так, у 1990 році планова ємність АПЗ становила 173,1 відвідувань за зміну на 10 тис. жителів, а в 2011 році даний показник складав 219,8 відвідувань за зміну. Найвищі показники планової ємності АПЗ у 2011 році характерні для таких регіонів як м. Київ, Кіровоградська, Полтавська, Житомирська області (309,0 – 250,6 відвідувань за зміну). Найнижчі показники характерні для Вінницької, Івано-Франківської, Волинської областей та АР Крим, де показник коливається в межах 162,4 – 177,2 відвідувань за зміну.

Забезпеченість населення України лікарями у 2011 році складала 49,3 на 10 тис. населення (рис. 1). За період 2000–2011 років даний показник збільшився на 7%. У 2011 році найкраще забезпеченим лікарями усіх спеціальностей було населення м. Києва, Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської та Харківської областей (84,1–55,0 лікарів на 10 тис. жителів). Найменша забезпеченість населення лікарями характерна для Херсонської, Кіровоградської, Миколаївської та Чернігівської областей (36–38 лікарів на 10 тис. жителів).

У 2011 році показник забезпеченості населення України середнім медичним персоналом становив 101 працівник на 10 тис. жителів і порівняно з 2000 роком скоротився на 9% (у 2000 році даний показник дорівнював 110,3 працівникам на 10 тис. жителів). Середнім медичним персоналом найкраще забезпечене населення м. Києва, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Чернігівської та Житомирської областей (115–110 працівників на 10 тис. жителів), а найгірше – населення Миколаївської, Київської, Закарпатської, Одеської, Донецької областей (84–93 працівники на 10 тис. жителів).

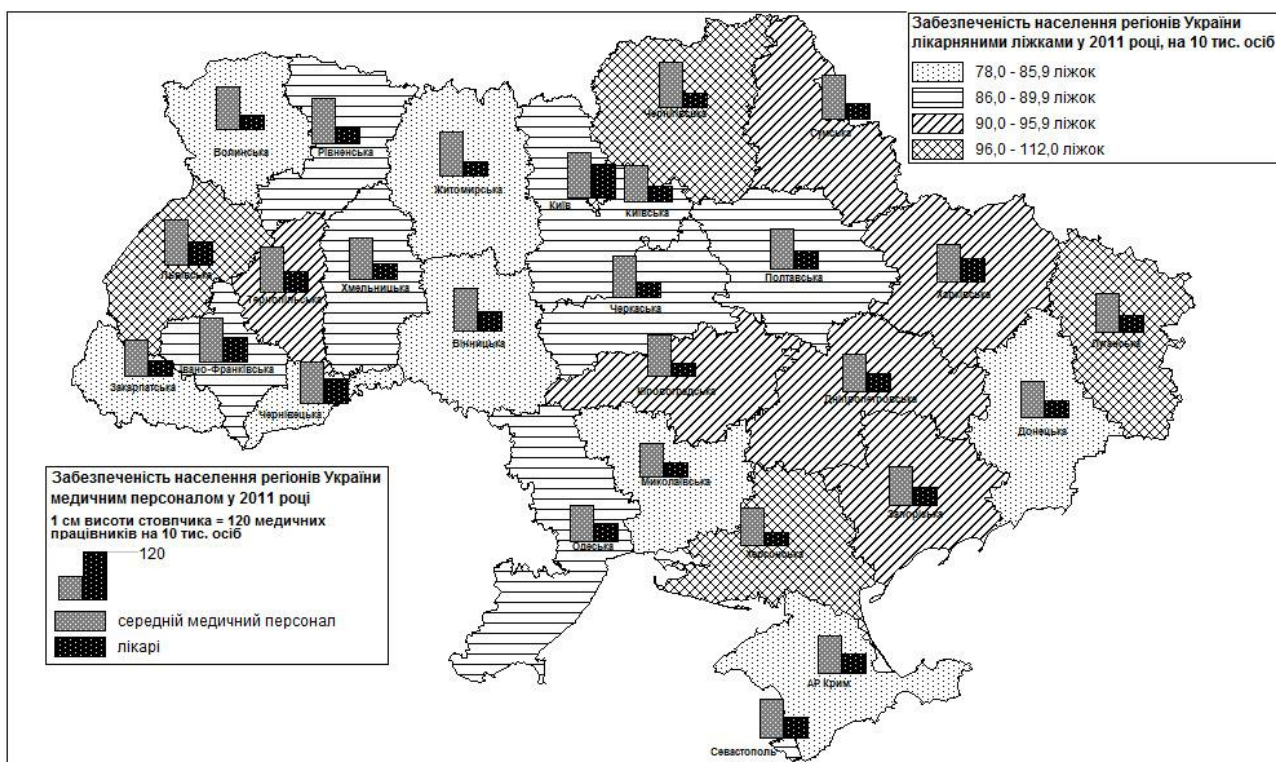

Рис. 1. Забезпеченість населення регіонів України лікарняними ліжками та медичним персоналом у 2011 році

Впродовж останніх років для України характерні негативні тенденції щодо співвідношення між лікарями та середнім медичним персоналом. За офіційно встановленими нормативами оптимальним має бути співвідношення 1:3,5. В 2011 році таке співвідношення складало 1:2, а у 2000 році воно дорівнювало 1:2,4. У 2011 році найкраще співвідношення між лікарями та працівниками середнього медичного персоналу було характерне для Чернігівської області (1:3), а найгірша ситуація склалася у м. Києві (1:1,3).

Для покращення стану здоров'я населення функціонують санаторії, пансіонати з лікування, санаторії-профілакторії, бальнеологічні лікарні тощо. У 2011 році в Україні нараховувалося 453 санаторіїв та 55 пансіонатів із лікуванням загальною

потужністю 125,7 тис. та 14, 9 тис. місць відповідно. Найбільша частка санаторно-курортних та оздоровчих закладів характерна для Донецької, Одеської областей та АР Крим (від 11,0% до 18,1%). Найнижча частка санаторно-курортних та оздоровчих закладів знаходяться на території Чернівецької, Хмельницької та Тернопільської областей (0,4 – 0,6%) (рис. 2).

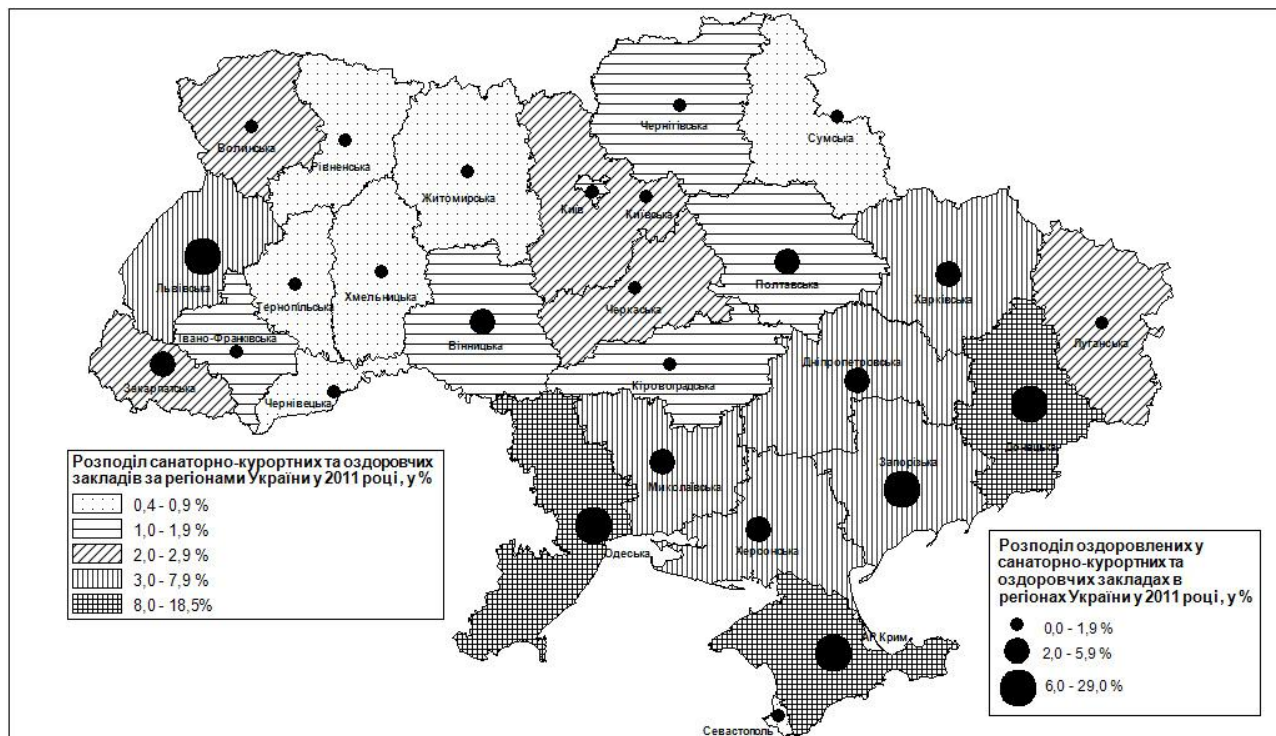

Рис. 2. Діяльність санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Україні у 2010/11 році

У 2011 році в Україні було оздоровлено 2,9 млн. осіб. Найбільша частка оздоровлених характерна для Одеської, Львівської областей та АР Крим (9,0 – 29,0% оздоровлених від загальної кількості), а найменша – для Чернівецької, Сумської, Тернопільської, Чернігівської області (0,2 – 0,5%).

Список використаних джерел: 1. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення: теоретичні та методичні основи//Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К., 2012. – Вип. 2 (65). – с. 45-52. 2. Статистичний бюлетень «Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2011 році /Державний комітет статистики України. – К., 2012. – 89 с. 3. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні у 2011 році / Державний комітет статистики України. – К., 2012. – 91 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТИПОЛОГІЇ РЕГІОНІВ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ*І.В. Білоконь, І.М. Лукаш**kaf_re@ukr.net**Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана*

Розвиток господарства завжди відбувається не лише у часі, але й в просторі. При цьому, якщо його розвиток у часі має лише напрямок від простого до складного, то простір завжди характеризується багатомірністю і неоднорідністю. Параметри просторового розвитку регіону мають динамічний характер, що обумовлено як особливостями комплексного впливу гео економічного положення, природних умов і ресурсів території, так і рівнем її економічного розвитку та наслідками економічного освоєння. Сучасний етап еволюції глобального економічного простору характеризується регіональною соціально-економічною асиметрією. Неоднорідність регіонально-просторового розвитку притаманна кожній країні світу та зумовлена нерівномірністю розміщення по території країни підприємств та видів господарської діяльності і є, в першу чергу, наслідком територіального поділу праці, концентрації і спеціалізації виробництва, урбанізації та розселення населення, гостроти та складності проблем їх соціально-економічного розвитку. Саме ці об'єктивні фактори просторового розвитку зумовлюють наявність в країні регіонів з неоднаковим рівнем економічного розвитку, гостротою і складністю проблем та необхідністю пошуку шляхів вдосконалення управління регіональним розвитком. Наявність регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку вимагає глибоких досліджень закономірностей регіонально-просторового розвитку та розробки методології індивідуального підходу до окремих територій і, в першу чергу, проблемних з метою зменшення асиметрії соціально-економічного розвитку територіально-просторових систем. Враховуючи, що міжрегіональні асиметрії не є постійними і можуть змінюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, державі необхідно не лише створювати умови для зростання і розвитку господарства та необхідних структурних зрушень, але й підтримувати певну однорідність розвитку регіонально-просторових систем. Звідси випливає два взаємопов'язаних завдання у забезпеченні регіонально-просторового розвитку економіки країни – зменшення міжрегіональних диспропорцій у рівнях соціально-економічних показників, забезпечення стійкого розвитку кожного регіону та ефективного управління його соціально-економічним розвитком.

Комплексний розвиток господарства країни неможливий без всебічного соціально-економічного розвитку регіонів як частин її територій. При цьому, регіонально-просторовий розвиток територій завжди супроводжується наявністю певних проблем. Щодо проблемності розвитку регіонів в умовах стабільного економічного розвитку країни вчені виділяють два основні види регіонів: динамічні (піонерні) і проблемні. Динамічні території – це регіони з прогресивним станом економіки, високим рівнем життя населення, стабільною політичною і екологічною ситуацією. До динамічних регіонів відносяться також регіони, які швидкими темпами виходять з кризової ситуації і характеризуються покращенням соціально-економічного стану, зростанням виробництва й доходів до бюджету та зменшенням

безробіття населення. В умовах економічної кризи до динамічних відносяться регіони, які мають активно оптимізувати структуру господарського комплексу та забезпечують зайнятість населення. При цьому оптимальність структури господарства регіонів визначається питомою вагою галузей обробної промисловості та сфери послуг, які є рушійною силою науково-технічного і соціального прогресу, основним джерелом попиту на робочу силу.

На відміну від динамічних проблемними є регіони, соціально-економічний розвиток яких за певних причин суттєво відстає від середнього у державі рівня. Більшість вітчизняних і зарубіжних вчених серед проблемних територій виділяють три основні типи: депресивні, відсталі та кризові. Депресивні регіони характеризуються порівняно високим рівнем економічного потенціалу, значною питомою вагою промисловості у структурі господарства, досить високим рівнем забезпеченості кваліфікованим трудовим потенціалом. Разом з тим, в результаті низької конкурентоспроможності профільюючих галузей, розриву сировинних зв'язків, ці регіони відзначаються глибоким економічним спадом, високим рівнем безробіття, низькою інвестиційною активністю, низьким рівнем фінансово-бюджетного забезпечення і рівнем доходів населення тощо.

До депресивних територій відносяться регіони, економічна відсталість яких зумовлена стагнацією та спричинена структурною кризою, що охопила виробництва, які стали неефективними із-за зміни умов розвитку [3]. Як правило, це старопромислові регіони з переважно видобувними галузями, або традиційними галузями спеціалізації, на яких виробництво відбувається на базі застарілих технологій з високою матеріало- і енергоємністю, низькою рентабельністю. За таких умов до депресивних регіонів України відносяться Поділля, окремі регіони Донбасу, Черкаська, Кіровоградська, Сумська та інші області.

До слаборозвинених або економічно відсталих територій відносяться ті регіони, які мають низькі параметри господарської діяльності, не диверсифіковану структуру економіки, відстають від основних регіонів з розвитку виробничої бази, соціальної та ринкової інфраструктури і характеризуються високим рівнем безробіття та низьким рівнем життя населення. Економічна відсталість таких територій обумовлена як географічними (рельєф, території, особливості агрокліматичних умов), так і історичними чинниками (традиційність виробництва, об'єднання територій з різним рівнем економічного розвитку). До економічно відсталих регіонів в Україні відносяться Північна Буковина і Закарпаття, які довгий час були відірвані від основної території країни; Полісся, що сильно постраждало від аварії на Чорнобильській АЕС та бідний на природні ресурси Північний Крим тощо. Відсталі регіони з'являються, перш за все, в результаті більш швидкого розвитку одних регіонів країни в порівнянні з іншими.

До особливих або кризових регіонів відносяться території, в яких переважають гострі соціально-економічні проблеми і, де в результаті складних умов господарювання, реалізація науково обґрунтованої регіональної політики вимагає спеціальних методів регулювання і управління їх соціально-економічним розвитком. Для таких регіонів необхідні нестандартні підходи в управлінні регіональним розвитком. Це стосується, зокрема, вирішення проблем прикордонних, екстремальних, які характеризуються несприятливими природно-кліматичними умовами, сировинною моноспеціалізацією, нестійким функціонуванням профільних галузей та кризових регіонів, які зазнали руйнівного впливу природних і техногенних катастроф (аварія на ЧАЕС та ін.).

Окремою групою виділяються розвинені регіони, або, так звані, «локомотиви зростання». В групу розвинених (опорних) регіонів відносять в основному індустріально-розвинені райони, агломерації і центри з високим рівнем індустріального розвитку та високим рівнем науково-технічного прогресу. Такі регіони виступають «генераторами» економічного прогресу, полігонами для відпрацювання нових господарських механізмів, як «вікна» до світового ринку. Вважається, що за допомогою таких «локомотивів» можна витягти весь ланцюжок ринкових перетворень у всій країні та забезпечити її конкурентоспроможність у системі світового господарства.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів / Відомості Верховної ради. – 2005. – 51. – С. 548; 2. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для ВУЗов. – М.: изд. Дом ГУВШЭ, 2004. – 495 с.; 3. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та макроекономічний рівень. – Вінниця: Книга Вега, 2007. – 572 с.

УДК 339.972 (478.9)

КРАТКИЙ АНАЛИЗ УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ВОЗМОЖНЫХ ПУТЕЙ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ (СМЯГЧЕНИЯ) В ПРИДНЕСТРОВЬЕ

М.П. Бурла

burla57@list.ru

Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко

Экономическая безопасность подразумевает высокую степень защищенности экономических интересов личности, отдельных социальных групп, корпоративных структур и государства от внутренних и внешних угроз. А.Илларионов под экономической безопасностью понимает «...такое сочетание экономических, политических и правовых условий, которое обеспечивает в длительной перспективе устойчивое производство максимального количества экономических ресурсов на душу населения наиболее эффективным способом» [1].

Составными частями экономической безопасности являются энергетическая, продовольственная, финансовая, валютная, внешнеторговая безопасность. Объектами экономической безопасности являются государство, граждане, социальные группы, предприятия, учреждения и организации, территории. Основным субъектом экономической безопасности выступает государство, которое осуществляет свои функции в этой области через органы законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти.

В качестве основных реальных и потенциальных угроз экономической безопасности Приднестровья можно выделить:

- демографический кризис, сопровождаемый сокращением численности населения, трудового потенциала и количества занятых;
- неустойчивую динамику основных макроэкономических параметров (ВВП, объемов промышленного производства, величины экспорта);
- деформированность структуры экономики, обусловленная гипертрофированной долей отраслей, для развития которых в регионе отсутствуют конкурентные

преимущества (черной металлургии, тепловой электроэнергетики) и незначительной долей видов деятельности, для развития которых регион обладает существенными конкурентными преимуществами (сельского хозяйства, пищевой промышленности);

- устойчивый ежегодный дефицит бюджета, недостаточность инвестиционных ресурсов, обусловившая высокую степень износа основных производственных фондов и инфраструктуры;

- отсутствие достаточных ресурсов для оптимального решения социальных проблем, усиление имущественной дифференциации населения и различий по уровню доходов;

- недостаточную конкурентоспособность отечественных товаров;

- постоянное отрицательное сальдо внешней торговли и быстро прогрессирующий внешний долг республики [2];

- подавляющая зависимость в обеспечении продовольствием от импорта, значительное превышение импорта продовольствия над экспортом;

- отсутствие эффективной политики импортозамещения;

- неэффективное использование основных региональных преимуществ (агроклиматического и биолого-почвенного потенциала, трудового потенциала, экономико-географического положения);

- широкое распространение неформальных отношений, не поддающихся эффективному государственному регулированию;

- пространственную неравномерность распределения экономического потенциала, уровня индустриализации и социально-экономического развития административно-территориальных единиц, наличие депрессивных, кризисных и отсталых в экономическом отношении поселений;

- низкую степень эффективности экономического управления. При относительно низкой фискальной нагрузке сохраняется высокий уровень институциональной (административной) нагрузки на бизнес;

- отсутствие стратегической программы социально-экономического развития региона, абсолютное преобладание оперативных решений над стратегическими.

Перечисленные угрозы могут быть смягчены (частично преодолены) в ближайшей перспективе в результате:

- создания максимально либеральных внутренних условий ведения предпринимательства;

- разработки и реализации комплексной программы развития АПК, направленной на рост производства продовольствия;

- осуществления активной политики импортозамещения, стимулирования экспорта, сокращения отрицательного сальдо внешней торговли и диверсификации экспорта;

- оптимизации макроструктурных пропорций материального производства;

- осуществления перехода на кластерную систему управления;

- создания смешанной пенсионной системы, предполагающей увеличение пенсионного возраста и включающей накопительные элементы;

- усиления адресности и монетизации льгот;

- разработки и реализации программы обязательного медицинского страхования, осуществления перехода от «медикаментозной» медицины к превентивной, основанной на стимулировании здорового образа жизни;

- реформирования системы профессионального образования с учетом состояния и требований регионального рынка труда;

- максимального внедрения инновационных, ресурсо- и энергосберегающих технологий;
- минимизации транзакционных издержек для экономических агентов (упрощения процедур регистрации, сертификации, оформления внешнеторговых сделок, реализации системы регистрации и учета «в одно окно»);
- создания системы налоговых, инвестиционных, социальных и иных льгот для стимулирования развития депрессивных регионов;
- роста уровня социальной защиты населения и стимулирования социальной ориентации бизнеса, доведения величины минимальных социальных пособий и пенсий до уровня прожиточного минимума, сокращения фискальной нагрузки физических лиц с минимальными доходами, увеличения стандартных вычетов, не облагаемых подоходным налогом;
- проведения активной демографической политики, направленной на стимулирование рождаемости, поддержку семьи, рост ожидаемой средней продолжительности жизни и сокращение инфантильной смертности;

Список использованных источников: 1. Илларионов А. Критерии экономической безопасности. Критика С.Глазьева // Вопросы экономики. -1998. -№ 10. С. 32-44. 2. Платежный баланс ПМР за 2012 год // Вестник Приднестровского республиканского банка. -2013. -№ 3. С. 3-12.

УДК 314.87 (478.9)

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ И ТРУДОВОЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ФАКТОР ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

О.Н. Бурла

olga-dnestr2008@mail.ru

Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко

Проблема депопуляции является одной из важнейших среди государств постсоветского пространства, коснулась она и Приднестровья. К концу 80-х годов XX в. наблюдалась положительная динамика численности населения, обусловленная естественным и миграционным приростом. Начиная с первой половины 90-х годов XX в., демографические показатели в Приднестровье постоянно ухудшаются (табл. 1).

Сложившаяся ситуация является следствием нестабильного социально-экономического положения, неясностью стратегических перспектив политического и экономического развития региона, низкого уровня доходов значительного количества лиц в репродуктивном возрасте, роста дороговизны содержания детей. Существенную роль сыграла также смена ценностных ориентиров молодого поколения: сознательное ограничение рождаемости, обусловленное потребностью в непрерывном образовании и карьерном росте, «угроза потери личной свободы», риск потери престижного и высокооплачиваемого места работы.

До 1991 г. Приднестровье характеризовалось большой аттрактивностью и положительным сальдо миграции. Распад СССР и военно-политический конфликт 1992 г. обусловили миграционную убыль. В 1993 г. зафиксировано положительное сальдо миграций, которое носило компенсационный характер. С 1994 г. по настоящее время эмиграция населения существенно превышает величину иммиграционных потоков (табл. 2).

Таблица 1

Естественное движение населения ПМР, человек

Год	Число родив- шихся	Число умер- ших	Естественный прирост(+), убыль (-)	Год	Число родив- шихся	Число умер- ших	Естественный прирост (+), убыль (-)
1990	12043	7256	+4787	2001- 2005	23080	40286	-17206
1991- 1993	27951	22840	+5111	2006- 2010	25429	39568	-14139
1994	8349	8358	-9	2011	4999	7289	-2290
1995	7117	8237	-1120	2012	5173	7280	-2107
1996- 2000	27326	39531	-12205	1990- 2012	141467	180645	-39178

Таблица 2

Миграционное движение населения ПМР

Годы	Прибыло	Выбыло	Прирост (убыль)	Годы	Прибыло	Выбыло	Прирост (убыль)
1990	36029	32926	3103	1996- 2000	67380	94957	-27577
1991	30359	29095	1264	2001- 2005	49778	74758	-24980
1992	21478	32242	-10764	2006- 2010	34207	49649	-15442
1993	22658	21539	1119	2011	7260	9531	-2271
1994	18326	20184	-1858	2012	2157	4136	-1979
1995	14513	22777	-8264	1990- 2012	304145	391794	-87649

Миграционная убыль является следствием отсутствия международного политико-правового статуса региона, распространения кризисных экономических явлений, внешних ограничений, недостаточно высокой заработной платы по сравнению с сопредельными странами (Украиной, Россией, Белоруссией, странами ЕС).

Среди причин эмиграции можно выделить и стремление значительной части населения воссоединиться с исторической Родиной (в первую очередь, с Россией, Украиной, Израилем, Германией). Как правило, регион покидают высококвалифицированные специалисты, имеющие возможность найти более высокооплачиваемую работу по специальности. Устойчивую эмиграционную склонность проявляют выпускники учебных заведений. «Утечке умов» способствуют механизмы квотирования мест в вузах России и Украины для выпускников общеобразовательных учреждений ПМР. Выпускники, пользующиеся данными льготами, после окончания соответствующих учебных заведений в республику не возвращаются.

Отток из региона высококвалифицированной, молодой и активной части людей обуславливает существенные диспропорции в половозрастной, профессиональной, социальной и территориальной структурах населения.

Миграционная и естественная убыль привели к депопуляции территории. За межпереписной период (1989-2004 гг.) численность населения Приднестровья

сократилась с 680,9 до 555,4 тыс. человек. По данным текущего учета на 1 января 2013 г. в ПМР проживало 509,4 тыс. человек, что меньше на 171,5 тыс. человек, или на 25,2%, чем в 1989 г. Особенности естественного и миграционного движения населения обусловили сокращение абсолютного количества и доли детей в общей численности населения и рост доли лиц старших возрастов. За межпереписной период (1989-2004 гг.) доля детей (до 14 лет) сократилась в Тирасполе – с 23,1 до 14,5%, Рыбнице – с 27,5 до 15,8%, а доля лиц старше 60 лет увеличилась в Тирасполе с 11,7 до 16,2%, Рыбнице – с 9,3 до 14,6%. Естественная и миграционная убыль населения, его старение привели к уменьшению общей численности трудовых ресурсов, а падение производства – к сокращению численности занятых, росту демографической нагрузки. С 01.01.2001 г. до 01.01.2013 г. численность трудовых ресурсов сократилась с 409,3 до 315,0 тыс. человек, экономически активного населения - с 208,4 до 145,6, занятого населения – с 205,5 до 140,6 тыс. человек [1, с. 37; 2, с. 40]. Доля занятых в общей численности населения сократилась с 34,8% в 2002 г. до 27,6% в начале 2013 г. [2, с. 40].

Существенно выросли: суммарный коэффициент демографической нагрузки (с 1,87 в начале 2001 г. до 3,62 в начале 2013 г.), специальный коэффициент нагрузки на одного занятого в сфере материального производства (с 4,78 в начале 2001 г. до 11,35 на начало 2013 г.). Также возрос коэффициент нагрузки пенсионерами (количество пенсионеров, приходящееся на 1000 занятых). За 1996-2012 гг. этот показатель возрос с 577 до 990 пенсионеров, что создает значительные сложности в выполнении социальных функций государства.

Кардинальное улучшение демографической ситуации и положения на региональном рынке труда возможно лишь при обеспечении расширенного воспроизводства, включающего создание новых видов деятельности, расширение и модернизацию существующих. Это может быть достигнуто лишь при условии существенной активизации инвестиционной деятельности. Регион характеризуется ограниченными внутренними инвестиционными источниками, поэтому остро нуждается в объемных внешних инвестициях. Привлечению прямых инвестиций может способствовать наличие в Приднестровье дешевой и относительно квалифицированной рабочей силы (показатель минимальной оплаты труда в час не превышает 1 евро), а также предоставление разнообразных преференций для потенциальных инвесторов. Рост инвестиционной привлекательности Приднестровья предполагает:

- разработку внятной стратегии долгосрочного развития, оптимальной промышленной и структурной политики, включающей стимулирование развития видов деятельности, в наибольшей степени соответствующих конкурентным преимуществам региона и рыночному спросу;
- создание устойчивых долгосрочных условий для деятельности и преференций (налоговых, таможенных) потенциальным инвесторам, продолжение практики разработки инвестиционных проектов и их презентации на проводимых международных инвестиционных форумах;
- снижение уровня экономических и неэкономических рисков инвестирования, создание надежной системы страхования инвестиций;
- обеспечение правовых и организационных условий для эффективного развития лизинговых операций.

Список использованных источников: 1. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики (2001-2005 гг.). –Тирасполь: ГСС Министерства экономики, 2006. – 186 с. 2. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики (2008–2012 гг.). –Тирасполь: ГСС Министерства экономики, 2013. – 190 с.

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ (НА ПРИКЛАДІ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ)

П.А. Вірченко, А.Д. Виноградова

japasha@yandex.ru, stasya2794@ya.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються зростанням частки невиробничого сектору та переходом економік розвинутих країн до постіндустріального типу розвитку. У цих процесах певну роль відіграє туристична галузь, яка є складовою невиробничої сфери.

На сучасному етапі у світі спостерігається динамічний розвиток туристичної галузі, на яку припадає 7 % інвестицій та частка якої складає більше 30 % у світовій торгівлі [3]. За даними Всесвітньої туристичної організації, число міжнародних туристичних прибуттів кожного року зростає на 5 % [2]. Таким чином, стійке зростання інтересу населення планети до туристичних подорожей свідчить про значні перспективи розвитку цієї галузі.

Не може залишатись осторонь цих процесів й Україна, яка, як засвідчило проведення «Євро-2012», є привабливою для іноземних туристів. Тай й немало мешканців нашої країни мають інтерес до нових внутрішніх туристичних маршрутів. Отже, вітчизняна туристична галузь має запропонувати споживачам туристичних послуг цікаві місця для відпочинку та пізнання, нові види й напрямки туризму.

В останні роки одним із перспективних напрямків розвитку туристичної індустрії стає гастрономічний туризм. Це один із найбільш динамічно розвинутих сегментів, як туристичної, так і ресторанної сфери у світі. Проте, в Україні тільки відбувається його становлення. Таким чином, питання розвитку гастрономічного туризму в нашій країні є достатньо актуальними.

Аналіз попередніх досліджень. В українській науці дотепер немає єдиного поняття щодо цього виду туризму. У науковій літературі використовується наступна термінологія: гастрономічний туризм, кулінарний туризм, гурман-тури.

Поняття «кулінарний туризм» з'явилося у 90-х роках ХХ століття. Воно було запропоновано професором Огайського університету (США) Лусі Лонгом [1]. З того часу почалися активні наукові дослідження даної проблематики у світі. В Україні питання розвитку гастрономічного туризму набули найбільшої актуальності в останні 5 років завдяки працям та дослідженням таких науковців, як Т. Божук, А. Бусигіної, І. Комаріцького, Т. Кукліної, Л. Прокопчука, В. Федорченка та інших. Проте, питання які стосуються організації гастрономічних турів на регіональному рівні вивчені недостатньо.

Метою дослідження є обґрунтування щодо формування нових туристичних маршрутів у Автономній республіці Крим на прикладі гастрономічного туризму.

Основний зміст дослідження. Аналіз різноманітних соціологічних опитувань засвідчив, що Україна у сусідніх держав асоціюється з місцем відпочинку, фруктами, з самобутньою культурою та смачною національною кухнею [1]. Отже, можна вважати українську національну кухню як один із сегментів розвитку туристичної галузі в країні й активно розвивати гастрономічний туризм, який полягає в ознайомленні

з національними кулінарними традиціями та в дегустації страв певного регіону. З організаторської точки зору він передбачає знайомство з особливостями технологій приготування місцевих харчових продуктів, історією і традиціями їх споживання, а також, можливу участь туриста в приготуванні національних страв, відвідання кулінарних фестивалів та конкурсів. Гастрономічний туризм також можна вважати допоміжним інструментом у пізнанні культурної спадщини країн світу та їх регіонів, так як страви національної кухні є одним із елементів відображення способу життя, світогляду, традицій етносів.

Одним із привабливих в туристичному відношенні регіонів України є Автономна республіка Крим (АРК). Її відвідує найбільше в'їзних іноземних та українських туристів. Саме тому ми зупинимось на питаннях розвитку гастрономічного туризму в АРК. Кримський півострів є не тільки найпривабливішим для розвитку різноманітних видів туризму куточком нашої країни, а й унікальним місцем поєднання багатьох самобутніх культур. Українська національна кухня в АРК гармонійно доповнює страви домашньої кримської кухні та закладів громадського харчування, які пропонують страви різних народів світу.

Кухня корінного населення АРК кримських татар має риси середземноморської. А після депортації кримських татар зі своєї Батьківщини, їхні національні страви увібрали ще й традиції узбецької кухні, яка відрізняється високою калорійністю, наявністю особливих спецій, специфічних добавок місцевої зелені та бавовняної олії.

Вірмени також мають давню історію проживання на території Криму, тому їх національні традиції привнесли певні особливості в загальні принципи приготування страв в АРК у вірменських сім'ях та закладах харчування.

Караїми – ще один малочисельний етнос Криму, що зберіг власні традиції приготування їжі, які відрізняються великою кількістю м'ясних страв. Свій відбиток у національній кухні Криму також залишили греки, які ще в античні часи заснували на території АРК свої міста-поліси. Варто також зазначити, що значну частку населення АРК складають росіяни, тому в місцевих закладах харчування зустрічаються страви російської кухні, знайомі багатьом туристам країн СНД, такі як щі, солянка, окрошка, сирники, млинці, курник та інші. Отже, культурні традиції Криму поєднують у собі особливості національних кухонь багатьох народів. Проте, кожен із вищезазначених етносів разом зі своїми кулінарними традиціями має свій осередок проживання в АРК.

З метою кращого пізнання культурної спадщини АРК, ми пропонуємо туристам відвідати гастрономічний маршрут, який може стати певним етапом їх ознайомлення з місцевими традиціями регіону. Гастрономічний маршрут, на нашу думку, варто розпочати з міста Євпаторії, розташованому на заході півострову (рис. 1).

Це стародавнє місто на II Міжнародній виставці туристичних маршрутів визнали центром гастрономічного туризму Криму. Саме Євпаторія зможе в цілому представити туристам національну кухню Криму. До програми маршруту ми пропонуємо включити (на вибір туристів) відвідування таких закладів громадського харчування, як ресторан української кухні «Будьмо», ресторан єврейської кухні «Йоськин кіт», караїмського кафе «Караман», ресторану кримськотатарської кухні «Джеваль» тощо.

Другим пунктом зупинки нашого маршруту може бути село Пожарське Сімферопольського району. Саме тут розташований культурно-етнографічний центр «Явір», де можна ознайомитися з національними традиціями українців АРК та спробувати типові українські страви.

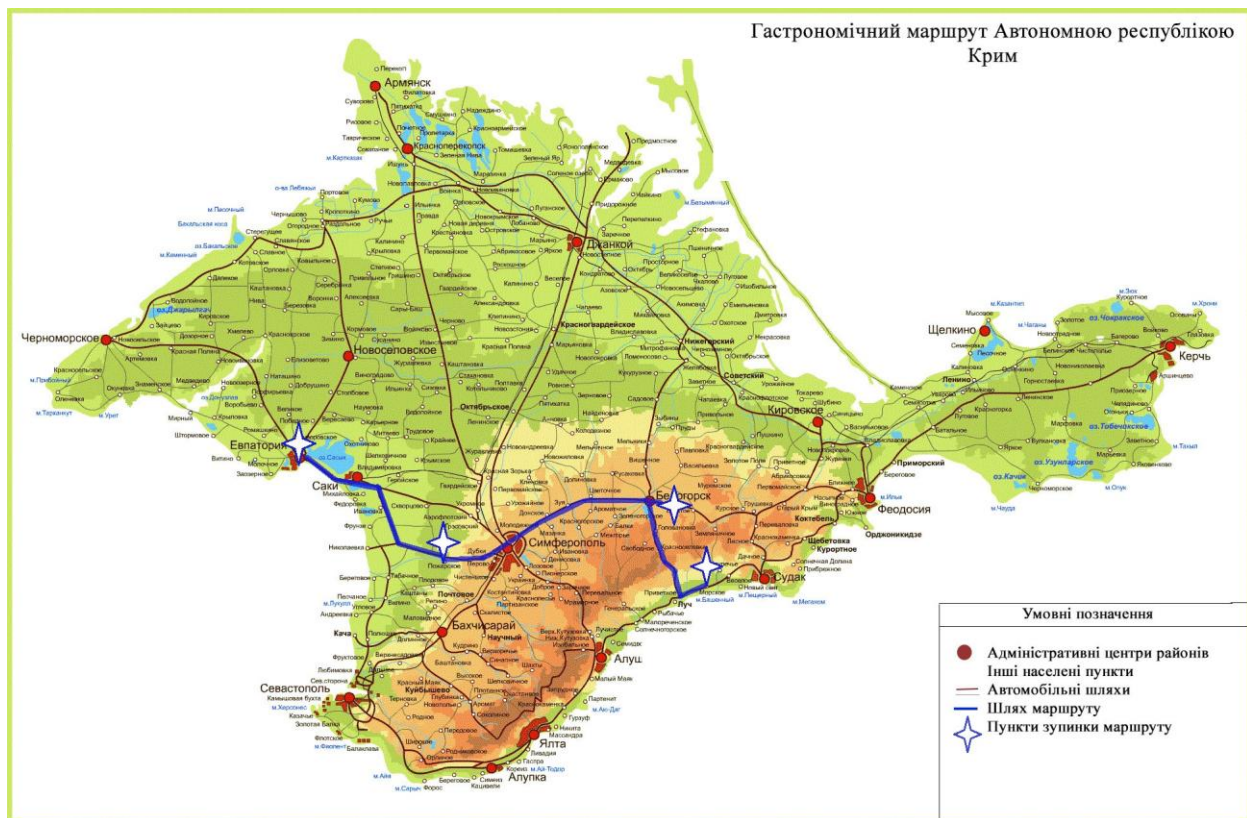

Рис. 1. Схема гастрономічного маршруту, запропонованого авторами.

Знайомство с грецькою кухнею може відбутися у грецькому культурно-етнографічному центрі «Карачоль», який розташований у селі Чорнопіллі Білогірського району. Тут, у приватній грецькій садибі, туристи можуть поринути у смакування грецької національної кухні та познайомитися зі звичаями та традиціями цього етносу.

Як завершальний пункт гастрономічного туру ми пропонуємо туристам відвідати село Морське поблизу Судака. Саме тут розташований кримськотатарський центр «Капсіхор–Ай-Серез». Метою відвідання цього етнокультурного центру є ознайомлення з традиціями та побутом кримських татар. Після прогулянки по старовинному селу, відвідувачам можуть запропонувати різноманітні страви кримськотатарської кухні та цікаву фольклорну програму. Відвідування цього центру варто включати як обов'язковий етап гастрономічних маршрутів у АРК, так як кримські татари є етносом, що сформувався саме в Криму, тому знайомство з їх культурою та національною кухнею допоможе туристам відчувати самотність Кримського півострову.

Висновки. Проаналізувавши гастрономічні уподобання окремих народів, які мешкають в АРК можна зробити висновок про те, що даний регіон України має значні перспективи для розвитку нових напрямків туризму. Однак, культурно-побутові особливості цього регіону в створенні нових туристичних маршрутів використовуються недостатньо. Перспективним напрямком розробки нових привабливих для туристів маршрутів є гастрономічні тури, які дозволяють не тільки ознайомитись з особливостями місцевих національних кухонь різних народів Криму, а й пізнати культурні та історичні традиції регіону. Проведення гастрономічних турів може також супроводжуватись не тільки відвіданням закладів харчування, а й ознайомленням туристів з місцевими пам'ятками історії, культури, архітектури, відвідуванням сакральних об'єктів, відпочинком на морі тощо.

Список використаних джерел: 1. Комарніцький І. О. Кулінарний туризм в Україні: стан і перспективи регіонального розвитку в контексті підготовки до ЄВРО 2012. // Географія та туризм: Наук. зб./ Ред кол. Я. Б. Олійник та ін. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 14. – С. 101-106. 2. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>. 3. Офіційний сайт інформаційного агентства «УНІАН». Режим доступу: <http://www.unian.net/>.

УДК 332.142:354

БЮДЖЕТ РОЗВИТКУ ЯК МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

А.М. Вінграновський

kiev.ukraine @ gmail.com

Міністерство культури України

Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів значною мірою залежить від ефективності реалізації державної фінансової політики, що визначається узгодженістю окремих її складових, серед яких ключову роль відіграє бюджетна політика. Фінансові механізми державного регулювання регіонального розвитку реалізуються як прямими, так і опосередкованими методами, які тісно пов'язані з головними складовими державної фінансової політики. Механізм фінансового регулювання регіонального розвитку включає як безпосередню фінансову підтримку бюджетними коштами (пряме бюджетне регулювання), так і створення умов для використання ринкового механізму стимулювання регіонального розвитку (опосередковане регулювання). Пряме фінансове регулювання регіонального розвитку включає інструментарій бюджетної політики – пряме державне бюджетне фінансування регіонального розвитку (інвестиції з державного бюджету), регулювання міжбюджетних відносин, формування місцевих бюджетів. Опосередковане фінансове регулювання регіонального розвитку базується на використанні інструментів податкової та монетарної політики – форми оподаткування, податкові пільги, окремі заходи цінової, кредитно-грошової політики для стимулювання регіонального розвитку. Виключно важлива роль при цьому відводиться бюджетному регулюванню.

Посилення впливу бюджетної політики на створення сприятливих умов сталого економічного зростання пов'язано з реалізацією механізму бюджету розвитку який уособлює собою так зване фондоутворення видатків інвестиційного та інноваційного характеру. Багато розвинених країн вже досить тривалий час реалізують концепцію бюджету розвитку не тільки на національному, але й на місцевому рівнях.

Бюджет розвитку є складовою бюджету органу місцевого самоврядування. У бюджеті розвитку концентруються фінансові ресурси для підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності, пов'язаної з капітальними вкладеннями та іншими витратами на розширене відтворення з метою соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих її регіонів. Розділення бюджету (державного чи місцевого) на бюджет розвитку та поточний бюджет не є обов'язковим, якщо це не передбачено національним законодавством. В Україні таке розмежування на місцевому рівні передбачено Бюджетним кодексом.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів може розглядатися у двох аспектах. По-перше, як організаційна форма мобілізації частини фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні органів місцевого самоврядування для реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку. По-друге, як система фінансових відносин, що складаються між місцевими та державним бюджетами, а також всередині системи місцевих бюджетів з точки зору досягнення цілей розвитку.

Як організаційна форма мобілізації доходів і здійснення видатків розвитку бюджет розвитку (так само як і місцевий бюджет в цілому) - це балансові розрахунки, які відповідають вимогам складання балансів, тобто він має доходну та видаткову частини, а в його основу закладено принцип збалансування. Водночас бюджет розвитку, як інвестиційна складова місцевих бюджетів є важливою фінансовою категорією, основу якої становить система фінансових відносин, а саме: відносини між місцевими бюджетами і господарськими структурами, що функціонують на даній території; відносини між бюджетами і населенням даної території, що складаються при мобілізації та витраченні коштів місцевих бюджетів; відносини між місцевими бюджетами різних рівнів щодо перерозподілу фінансових ресурсів; відносини між місцевими бюджетами та державним бюджетом.

Важливим у розкритті економічної сутності бюджету є розгляд його функцій. Через розподільчу функцію бюджету розвитку відбувається зосередження грошових коштів з метою їх подальшого використання для задоволення пріоритетних потреб місцевого та регіонального розвитку. Важливим питанням посилення ролі бюджету розвитку в розподільчих процесах є досягнення оптимального співвідношення між різними ланками бюджетної системи. Контрольна функція бюджету розвитку посідає у можливостях щодо здійснення фінансового контролю за джерелами надходжень до нього та їх використанням за цільовим призначенням.

Таким чином, економічна сутність бюджету розвитку місцевих бюджетів проявляється у таких функціях, як:

- формування грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням перспективного розвитку на місцевому та регіональному рівні;
- розподіл і використання цих фондів між інвестиційними проектами та програмами, що мають пріоритетне значення для місцевого та регіонального розвитку;
- контроль ефективності використання бюджетних коштів за цільовим призначенням.

Формування бюджетів розвитку відбувається у межах загальної процедури планування місцевих бюджетів. У багатьох країнах при формуванні місцевих бюджетів використовується програмно-цільовий метод. Процес відбору програм, які фінансуються з бюджету розвитку, в теорії і практиці зарубіжних країн називається процесом капітального програмування. Пріоритетними напрямками посилення впливу бюджету розвитку на соціально-економічний розвиток регіонів є удосконалення процедури їх формування та використання на всіх стадіях бюджетного процесу, зокрема в частині збільшення та диверсифікації джерел надходження коштів до бюджетів розвитку місцевих бюджетів, а також оптимального визначення напрямів використання їх коштів.

Збільшення надходжень до бюджету розвитку, де концентруються фінансові ресурси для підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності, пов'язаної з капітальними вкладеннями та іншими витратами на розширене відтворення з метою соціально-економічного розвитку країни та окремих її регіонів потребує та розширення диверсифікації дохідної бази. Це в пергу чергу потребує удосконалення

системи надання субвенцій з державного бюджету, збільшення кількості податкових джерел, залучення надходжень від амортизаційних відрахувань підприємств комунальної власності. Серед неподаткових джерел надходження бюджету розвитку, на наш погляд, потрібно звернути увагу на поширення практики застосування боргових інструментів та залучення коштів від державно-приватного партнерства.

Ефективність використання бюджету розвитку значною мірою залежить від дотримання таких головних принципів фінансування видатків, як плановість, цільове спрямування коштів, ефективне та результативне їх використання. Крім того, застосування механізму бюджету розвитку на місцевому рівні потребує використання особливих форм фінансового аналізу та оцінки під час бюджетного процесу, оптимального поєднання бюджетних та позабюджетних джерел для реалізації інвестиційних проектів та постійного контролю за використанням коштів бюджету розвитку [1, с.5; 2, с.62].

Список використаних джерел: 1. Чугунов І.Я., Крайник О.П. Бюджет розвитку як складова фінансово-економічної системи регіону // Наукові праці НДФІ №4(37), 2006. – с. 5–11) 2. Павлюк К.В. Проблеми формування бюджету розвитку //Фінанси України. – 2000, № 1. – с.59–65

УДК 911.3

РЕКРЕАЦИОННОЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ В БАЙКАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Е.Л. Воробьевская, Н.Б. Седова

lvorob@mail.ru, nsedova@mail.ru

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

В Байкальском регионе сложилась непростая экологическая, экономическая, социальная обстановка, связанная с одной стороны, с необходимостью охраны Байкальской природной территории, озера Байкал как объекта Всемирного природного наследия, и, с другой стороны, с необходимостью ведения в регионе хозяйственной деятельности. Конфликты между природоохранным и иными видами природопользования возникают в связи с непростыми законодательными коллизиями, связанными с ограничениями хозяйственной деятельности. Были приняты ФЗ «Об охране озера Байкал» и распоряжение Правительства России, согласно которым утверждены границы Байкальской природной территории (БПТ), ее Центральной экологической зоны (ЦЭЗ), буферной экологической зоны и экологической зоны атмосферного влияния; определены разрешенные и запрещенные виды хозяйственной деятельности [2]. Введен запрет на такие ранее основные виды промышленности Бурятии, как заготовка древесины и добыча металлических руд. Категорически запрещена разведка и разработка новых месторождений, в том числе лечебных грязей и минеральных вод, что закрывает возможность дальнейшего развития оздоровительного и лечебного туризма. Существует запрет производства неметаллических прочих минеральных продуктов (кирпича, извести), что выгодно крупным производителям из других регионов и стран, но только не местным жителям и не застройщикам потенциальных туристических объектов.

Работа выполнена при поддержке гранта РФФИ № 13-05-41248.

© Е.Л. Воробьевская, Н.Б. Седова, 2013

Строительство зданий и сооружений разрешено только для создания и развития особо охраняемых природных территорий (ООПТ) федерального значения и особых экономических зон туристско-рекреационного типа (ОЭЗ ТРТ), систем жизнеобеспечения и обеспечения экологической безопасности существующих промышленных, жилых и рекреационных объектов. Это фактически означает запрет на любое новое строительство в городах и поселках в пределах ЦЭЗ, на расширение площадей селитебного хозяйства, а ведь в Центральную экологическую зону попал 141 населенный пункт, включая города Северобайкальск, Байкальск и Слюдянка, насчитывающие 122 тысячи жителей [1]. Не разрешено строительство новых туристических объектов за пределами двух определенных законом ОЭЗ ТРТ [3]. Запрещено размещение рекреационных объектов, временных палаточных городков, туристских стоянок и стоянок транзитного транспорта за пределами ООПТ и ОЭЗ ТРТ без утвержденных в установленном порядке документов территориального планирования – фактически это накладывает запрет на развитие экологического туризма, т.к. он в документах территориального планирования не прописан.

Правительству Бурятии удалось отстоять развитие одной ОЭЗ ТРТ «Байкальская Гавань» в Прибайкальском районе. Развитие Кабанского района (за исключением Каменско-Селенгинского промузла), южных половин Прибайкальского и Баргузинского районов, Северобайкальска и практически всего Северобайкальского района попало под запрет. В Иркутской области строительство ОЭЗ ТРТ «Ворота Байкала» пока под вопросом.

Таким образом, согласно законодательству, перспективы хозяйственной деятельности в пределах ЦЭЗ Байкала, скорее всего, могут быть связаны с туризмом, хотя и в весьма ограниченном масштабе. В связи с развитием ОЭЗ ТРТ, возможен приток большого числа туристов и их сосредоточение на достаточно небольшой территории. Этот факт не может не вызывать озабоченности: с одной стороны, способна ли будет природа Прибайкалья без потерь вынести нагрузку, которая возрастет, по сравнению с сегодняшней, в сотни раз. С другой стороны – как разнообразить отдых людей, которые будут приезжать в «Байкальскую Гавань», сделать его интересным, по-возможности, круглогодичным, рассчитанным на самые разные интересы, уровень подготовки, возраст, финансовые возможности. Немаловажно также учитывать тот факт, что развитие туризма может стать катализатором социально-экономического развития района, который долгое время был в разряде «депрессивных», отсюда происходит постепенный отток местных жителей, отчаявшихся найти себе работу, люди не видели для себя перспектив, бытовые условия их проживания, условия проведения досуга оставляли желать лучшего.

В течение нескольких лет в Прибайкальском районе Республики Бурятия в окрестностях ОЭЗ ТРТ «Байкальская Гавань» проходят комплексные исследования студентов и преподавателей географического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова. Их цель – оценка современного состояния и выявление перспектив развития рекреационного природопользования. Был проведен комплексный анализ рекреационных ресурсов и факторов, влияющих на развитие рекреационного природопользования, на основе которого с учетом различных параметров выявлены территориально-рекреационные комплексы различной степени привлекательности. Были разработаны предложения по организации различных видов туристической деятельности с учетом экологической емкости ландшафтов. Участниками экспедиции проводилось изучение природных особенностей территории, описывались природно-территориальные комплексы ключевых участков, выбранных для целей ландшафтного

картографирования с использованием материалов дистанционного зондирования. Особое внимание уделялось изучению опасных экзогенных природных процессов, а также их возможной активизации в районах антропогенной деятельности. В контексте изучения истории хозяйственной деятельности и современного природопользования были проведены топонимические исследования, проанализировано и систематизировано около 500 топонимов. Данный материал важен для составления ретроспективных карт природопользования, карт природного и культурного наследия, рекреационных карт, где многие объекты могут быть интересными для показа туристам, для организации этнографических, эколого-просветительских, рыболовных, охотничьих, комплексных и других туров. Проводились также социологические исследования, главной целью которых было обоснование перспектив развития рекреации, а также анализ самосознания, выявление жизненных устоев населения в контексте создания ОЭЗ ТРТ «Байкальская Гавань».

В связи с тем, что организация ОЭЗ ТРТ привлечет значительный приток туристов на относительно небольшую территорию, в целях снижения рекреационной нагрузки в местах основного сосредоточения туристов («ядрах»), особенно, в прибрежной зоне Байкала, одной из задач была разработка эколого-этнографических маршрутов, которые привлекут туристов к интересным «периферийным» объектам и будут способствовать реализации программы экологического образования, как местного населения, так и приезжающих сюда на отдых людей.

Таким образом, туризм — это отрасль, которая для некоторых территорий может выступить ключевым фактором развития экономики. Создание ОЭЗ ТРТ в Прибайкальской районе повлечет за собой мультипликативный эффект — улучшится инфраструктура района, будут проведены и реконструированы дороги и другие коммуникации, появятся новые благоустроенные участки и объекты для проведения отдыха, рассчитанные на самых разных потребителей, улучшится коммунальное обслуживание населенных пунктов. Также нельзя не учитывать положительный эффект развития туризма, возникающий в результате создания рабочих мест и реализации товаров и услуг туристам.

Список использованных источников: 1) Байкал: природа и люди. Энциклопедический справочник. - Улан-Удэ, 2009. – 127 с. 2) ФЗ «Об охране озера Байкал» от 1.05.1999; 3) ФЗ от 03.06.2006 N 76-ФЗ «Об особых экономических зонах в Российской Федерации».

УДК 504.75.03

ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ ЮГРЫ

А.М. Выходцев, О.Ю. Вавер

glinkin_05@mail.ru

ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет»

Исследование социальной ситуации в национальных населенных пунктах Ханты-Мансийского автономного округа – Югры проводилось при анализе конфликтов природопользования, формирующихся между недропользователями и коренными малочисленными народами Севера (далее – КМНС). Конфликты природопользования в целом были определены нами как фактор, влияющий на

социальную обстановку в местах проживания коренных народов [1]. Нами были выбраны населенные пункты, имеющие статус национальных поселков, либо являющиеся местом компактного проживания представителей КМНС ХМАО – Югры (ханты, манси, ненцев). Было проведено интервьюирование 187 респондентов в с. Аган и п. Варьёган Нижневартовского района, на территории сельского поселения Угут Сургутского района (включая собственно с. Угут и юрты Кинямины, Нюгломкины, Когончины), сельского поселения Перегрёбное Октябрьского района (в д. Нижние Нарыкары и с. Перегрёбное), сельского поселения Саранпауль Березовского района (в с. Саранпауль, дд. Щекурья, Ломбовож, Ясунт). Материалы, полученные после обработки интервью, сопоставили с официальными отчетами глав муниципальных образований [2, 3, 4, 5].

Ответы на вопрос «Как Вы считаете, какие явления и процессы в наибольшей мере повлияли на условия жизни жителей Вашего населенного пункта за последние пять лет?» показывают, какие процессы и явления определяют «качество жизни» в поселениях. Согласно большинству ответов респондентов, в Саранпауле – это социальные условия, в Угута и Варьёгане – хозяйственно-экономические, в Перегрёбном – демографические. При этом отмечены тенденции к ухудшению: в Саранпауле и Перегрёбном – природных условий, в Угута – экологических, Варьёгане – политических.

В официальных отчетах глав районов, где располагаются данные поселения, отмечена положительная тенденция во всех сферах жизнедеятельности, так как всё решается с помощью эффективного управления территорией, и проблем, на которые указали жители, нет. В то же время, со слов интервьюируемых, выявлено, что падение уровня воды в реках, протекающих около поселений и являющихся базой для добычи рыбных ресурсов, а также постоянные лесные пожары – следствия воздействия антропогенного фактора (активного недро- и лесопользования).

На вопрос «Как Вы считаете, насколько изменился уровень безработицы в Вашем населенном пункте за последние пять лет?» во всех населенных пунктах большинство респондентов ответило, что уровень безработицы высокий и не меняется. Это позволяет оценить остроту данной проблемы для малочисленных народов Югры, так как традиционные виды хозяйствования (рыболовство, охота, оленеводство и сбор дикоросов) всё чаще вытесняются высокодоходными заработками в нефтедобывающей и нефтегазосервисной отрасли, строительстве, торговле. В то же время, по статистике официальных отчетов число безработных в исследуемых районах в 2010-2012 гг. неуклонно сокращалось.

При ответе на вопрос «Как Вы считаете, насколько изменилось число жителей в Вашем населенном пункте за последние пять лет?», снижение численности в поселениях отметили жители Саранпауля и Перегрёбного. Жители Угута и Варьёгана указали на увеличение численности населения (за счет привлечения трудовых мигрантов в сферу строительства и торговли). Согласно официальным данным, здесь регулятором численности населения выступает миграция, характеризующаяся отрицательным сальдо. Причиной ее выступает уже упомянутая проблема отсутствия работы, что особенно сказывается на молодежи и подтверждено ответом на вопрос «Если население Вашего населенного пункта уменьшилось, по Вашему мнению, каковы причины выезда жителей из Вашего населенного пункта?». То, что молодые люди уезжают из родных поселений – состоявшийся факт не только для отдаленных поселений Югры, каковыми являются исследуемые территории, но и для всех сельских и периферийных зон России. Городская жизнь является источником

реализации возможностей россиян. Это доказывается ростом уровня урбанизации, в том числе и в высокоурбанизированной Югре (более 90% населения – городские жители).

Жители всех поселений указали на главные причины выезда, в особенности молодежи, в города – отсутствие работы и низкая заработная плата. Данные причины обусловили вопрос об основных и дополнительных источниках дохода. Ответы на вопросы «Как Вы считаете, что в Вашем населенном пункте является для большинства жителей источником основных и дополнительных доходов?» и «Как Вы считаете, насколько изменились доходы большинства жителей Вашего населенного пункта за последние пять лет?» позволили сделать вывод, что основным источником доходов являются пенсии и различные социальные пособия, а также заработная плата работников муниципальных учреждений (школ, администраций, детских садов, клубов и т.п.). Дополнительные доходы формируются за счет реализации продукции традиционных видов хозяйствования данных поселений: в Саранпауле – рыболовство, мясное скотоводство, оленеводство, в Перегрёбном – рыболовство и сбор дикоросов, в Варьёгане – охота, оленеводство, рыболовство и сбор дикоросов. Лишь в Угута дополнительными источниками доходов является строительство и торговля. При этом жители Саранпауля, Угута и Перегрёбного каких либо изменений в доходах за последние пять лет не отметили, лишь у жителей Варьёгана отмечено повышение доходов. В то же время, согласно цифрам официальных отчетов, именно в Нижневартовском районе рост доходов населения в 2012 году был самый низкий.

Следует отметить, что Саранпауль, Уват, Варьёган и Перегрёбное – отдаленные поселения Березовского, Сургутского, Нижневартовского и Октябрьского районов соответственно. Все поселения расположились на берегах рек Обь, Аган, Ляпин, являющихся часто основными транспортными путями для связи этих населенных пунктов с другими территориями. В результате, по причине отдаленности и труднодоступности, возрастает расходная часть жизни. Без участия жителей поселений в традиционных видах хозяйствования невозможно покрыть расходы доходами, которые формируются в основном от государственной социальной поддержки. Кроме того, некоторые поселения появились раньше многих городов в Югре, и в историческое время являлись опорными пунктами по освоению русскими территории округа. Но, так сложилось, что поселения стали «заложниками» нефтегазодобычи. Они не стали центрами данной отрасли, а продолжают существовать как сельские поселения с однобокой экономикой, формирующейся за счет низкодходных видов традиционного хозяйства (рыболовство, сбор дикоросов, оленеводство, охота) и бюджетных поступлений.

На территории округа явно сформировался особый вид сельских поселений – «резерватов» коренных малочисленных народов, выбравших жизнь в более цивилизованных (чем, например, на стойбище) поселковых условиях. Поселений, где происходит отток молодёжи, ассимиляция с другими народами, доминируют асоциальные факторы (алкоголизм и суицидальные настроения). Поселений, являющимися полностью дотационными и оторванными от «большой» земли, с набором угроз и минимальными возможностями для развития.

В настоящее время существует возможность улучшения социального климата за счет провозглашенного Правительством Югры курса на сокращение диспропорции территориально-пространственного развития за счет формирования «зон» и «полюсов» роста для повышения качества жизни населения [6], а также готовности взаимодействовать с коренными малочисленными народами Югры и поддерживать

их. Но пока претворяется данный курс, происходит активный процесс ассимиляции КМНС, потеря ими традиционных ценностных ориентиров.

Список использованных источников: 1. Вавер О.Ю. Анализ социальных конфликтов природопользования в Ханты-Мансийском автономном округе – Югре / О.Ю. Вавер // *Фундаментальные исследования*. – 2012. – № 11. – Ч. 3. – С. 533-537. 2. Отчёт Главы Нижневартовского района за 2012 год // *Официальный сайт Нижневартовского района*. – Режим доступа: www.nvraion.ru. 3. Отчёт Главы Сургутского района за 2012 год // *Официальный сайт Сургутского района*. – Режим доступа: www.admsr.ru. 4. Отчёт Главы Октябрьского района за 2012 год // *Официальный сайт Октябрьского района*. – Режим доступа: www.oktregion.ru. 5. Отчёт Главы Берёзовского района за 2012 год // *Официальный сайт Берёзовского района*. – Режим доступа: www.berezovo.ru. 6. Отчёт Губернатора Ханты-Мансийского автономного округа – Югры о результатах деятельности Правительства Ханты-Мансийского автономного округа – Югры за 2012 год // *Официальный сайт администрации ХМАО - Югры*. – Режим доступа: www.admhmao.ru.

УДК 332.1:330.55(470.13)

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА НА СЕВЕРЕ РОССИИ

Ю.А. Гаджиев, В.И. Акопов

Институт социально-экономических и энергетических проблем Севера УрО РАН

Главной задачей экономики страны в настоящее время является поиск выхода из стадии стагнации экономики. Практическое ее решение непосредственно связано с преодолением замедления и ускорением экономического роста, поскольку только тогда возможно успешное разрешение многих социальных и экономических проблем страны. Особенно остро эта проблема стоит в регионах Севера в силу высокой стоимости производства и жизнеобеспечения населения. Эти обстоятельства определяют необходимость детального изучения тенденций и особенности экономического роста северных регионов.

Динамика ВРП Севера. В целом по Северу она в 2000-2011 гг. характеризуется неустойчивым трендом [1, С.126-127, 146-147; 2, 296-297]. В ней выделяются периоды *устойчивого роста* ВРП (2000-2008 гг.), *спада* (2008-2009 г.) и *восстановления* (2010-2011 гг.). В первом случае он был обусловлен благоприятными изменениями внешней и внутренней экономической конъюнктуры, во втором – последствиями мирового финансово-экономического кризиса, в связи с сокращением внешнего и внутреннего спроса, а в третьем – ростом экспорта энергоносителей, инвестиций в основной капитал и внутреннего потребления товаров и услуг.

По сравнению с Севером динамика ВРП России была более сглаженной, не было сильного перепада темпов в 2002 г. и 2008 г., хотя спад в 2009 г. был более глубоким [1, С.126-127, 146-147; 2, 296-297]. Несмотря на быстрый рост в 2010 г., с 2011 г. началось замедление темпов роста ВВП России и ВРП Севера, которое в 2012 г. составило, соответственно, 103,4% и 101% (оценка), а в первом полугодии 2013 г. – 101,4% и 100,8% (оценка) [2, С. 198;4]. Основной причиной этого является рецессия экономик стран Евразии и существенное замедление темпов роста экономик США, Китая и Японии, которые снизили спрос на экспортные товары (нефть, газ и т.д.) и ограничили доступность инвестиционных ресурсов (прямые инвестиции и кредиты).

Динамика ВРП по регионам. В годы *устойчивого роста* северные регионы характеризовались достаточно высоким приростом ВРП, который составил 60,1% (по России – 72,4%) [1, С. 146-147; 2, 296-297].. Основными факторами роста были внешние условия – благоприятная конъюнктура на мировых рынках сырьевых товаров и эффект валютного курса, а также внутренние – наличие неиспользованных производственных мощностей, резерв квалифицированной рабочей силы, институциональные и структурные преобразования.

Наиболее высокие темпы прироста ВРП показали Ненецкий АО (165,9%), Чукотский АО (156,3%), где сказался эффект «низкой базы» и возрастающая добыча цветных металлов, Сахалинская область (149,7%) – благодаря нефтедобыче и Архангельская область (132,2%) – вследствие больших заказов в оборонной промышленности. В этом отношении в «аутсайдерах» оказались Магаданская область (4,9%), Мурманская область (12,1%) и Камчатский край (12,6%) из-за слабой инвестиционной привлекательности и эффекта «высокой базы».

Кризисные годы были отмечены небольшим спадом ВРП Севера, который составил -4% (по России – -7,6%), обремененный положительным темпам прироста в Ненецком АО (22,6%), Чукотском АО (13,4%), Сахалинской области (10,9%) и Камчатском крае (5,2%), подкрепленный продолжающимся в них ростом инвестиций в основной капитал.

Наиболее глубоким спад ВРП был в Республике Карелия (-12,4%), Мурманской области (-8,8%) и Ямало-Ненецком АО (-10,2%). В первых двух регионах он объясняется специализацией на обрабатывающих производствах, особо чувствительных к нему, а в последнем – снижением цен и объемов добычи газа из-за мирового финансово-экономического кризиса.

Восстановительный период на Севере характеризуется небольшим приростом ВРП, который составил 4,9% (по России – 10,2%) Наиболее высокими темпами прироста выделялись Ямало-Ненецкий АО (13,1%), Сахалинская область (12,6%) и Республика Коми (8,4%), благодаря росту цен на нефть и газ на мировом рынке, крупным инвестициям в трубопроводный транспорт и заметному увеличению потребления населения. В то же время был отмечен спад ВРП в Чукотском АО (-20,8%), Ненецком АО (-14,9%) и Мурманской области (-0,8%).

Вклад регионов в темпы прироста ВРП. *Предкризисные годы (2005–2008 гг.)* характеризуются положительным вкладом всех регионов в темпы прироста ВРП Севера. Наибольший вклад внесли Ханты-Мансийский АО (47,4%), затем Ямало-Ненецкий АО (16,3%), Сахалинская (9,2%), Республика Саха (Якутия) (7,6%) [1, С.126-127, 146-147; 2, 296-297]. Этому способствовали высокая конъюнктура на энергоносители на мировых и отечественных рынках и дешевые зарубежные кредиты. Мизерный вклад в общие темпы прироста внесли Магаданская область (0,2%), Чукотский АО (1,0%), Мурманская область (1,4%). В целом, вклад северных регионов в прирост ВРП России оставался незначительным – 9,2 %.

Кризисные годы отмечены заметным отрицательным вкладом северных регионов в снижение ВРП страны (-6,5%). Наибольшее влияние на это оказали нефте- и газодобывающие регионы – Ханты-Мансийский АО (-56,9%) и Ямало-Ненецкий АО (42,4%) и регионы с развитой обрабатывающей промышленностью – Мурманская область (-12,7%) и Республика Карелия (-7,4%). Такому положению дел способствовали - резкое сокращение в 2009 г. финансовых ресурсов предприятий из-за снижения мировых цен на нефть и газ, ужесточение условий кредитования, повышение процентных ставок по внешним долгам компаний и дефицит оборотных

средств. В то же время пять регионов обеспечили положительный вклад в прирост ВРП – Ненецкий АО (14,2%) , Сахалинская область (8,3%), , Камчатский край (2,8%) и Чукотский АО (1,5%), благодаря сохраняющейся инвестиционной активности, значительному увеличению потребления домохозяйств и росту государственного потребления.

Восстановительные годы характеризовались положительным вкладом в ВРП большинства северных регионов. Причем подавляющая часть этого вклада приходится на Ханты-Мансийский (39,8%) и Ямало-Ненецкий АО (36,3%) и обусловлена большой долей (около 60%) этих районов в структуре ВРП Севера. Среди северных регионов отрицательный вклад в темпы прироста ВРП внесли Ненецкий АО (-7,1%), Архангельская (-6,3%) и Мурманская области (-5,0%) и Чукотский АО (-2,2%), следствии очень низких приростов инвестиций в основной капитал и потребительских расходов населения.

Таким образом, анализ показывает, что бурный рост, спад и восстановление экономики Севера связан с экспортно-сырьевыми товарами при доминировании добычи углеводородного сырья, ориентированного на внешние рынки. Большой вклад в эти циклы вносили Ханты-Мансийский АО, Ямало-Ненецкий АО и Республика Саха (Якутия). В среднесрочной перспективе сохранится определяющая роль этих регионов в экономическом росте, но в долгосрочной перспективе надо будет отдать приоритет развитию неторгуемых (внутренние ориентированных) отраслей и росту продукции несырьевого экспорта, чтобы повысить роль других северных регионов.

Список использованных источников: 1. Национальные счета России в 2000-2007 годах: Стат. сб. / Росстат. - М., 2008. – 213 с.; 2. Национальные счета России в 2005-2012 годах: Стат. сб./ Росстат. - М., 2013. – 364 с.; 3. Валовой региональный продукт. – URL : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/#. 4. Улюкаев А. Для России загорелся очень серьезный красный сигнал. – URL: http://top.rbc.ru/economics/18/09/2013/877664.shtml?utm_source=gismeteo&utm_medium=news&utm_campaign=gism_top1

УДК 908

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Н.В. Гонтарь

passat01@mail.ru

*Северо-Кавказский НИИ экономических и социальных проблем
Южного федерального университета*

Территориальное социально-экономическое развитие как на глобальном, так и на региональном уровне является результирующей взаимодействия различных акторов территориальных процессов, включая рыночных субъектов, население, систему управления. Одним из вопросов, решаемых в рамках такого взаимодействия, выступает проблема сохранения баланса между эффективностью рыночной экономики и социальной справедливостью в обществе, что, как правило, рассматривается как противоречащие друг другу задачи.

Исследованию вопросов как территориальной справедливости, так и территориальной эффективности посвящена обширная географическая литература:

так, вопросы справедливости в обществе затрагивал в своих работах Ж.-Ж. Элизе Реклю; Б. Дейвисом был введен термин «территориальная

© Н.В. Гонтарь, 2013

справедливость», в зарубежной экономической географии данная тематика исследовалась такими авторами как Р. Гудмен, Р. Кларк, Д. Харвей и другими. В российской географической науке соответствующие вопросы отражены в работах Л.В. Смирнягина, Л.А. Безрукова, ряда других авторов.

В свою очередь, экономические аспекты территориальной эффективности обсуждаются в контексте перераспределения бюджетно-налоговых ресурсов на уровне стран и регионов, что, например, в случае России стало основой эмпирических и теоретических работ по данной теме таких авторов как С.С. Артоболевский, А.Г. Гранберг, Н.В. Зубаревич, В.Н. Лексин, А.Н. Швецов и других. Однако вопрос о рациональном сочетании территориальной справедливости и эффективности остается открытым, в связи с чем востребованными могут оказаться подходы, интегрирующие традиционный инструментарий экономической географии и отдельных ветвей экономической науки (в частности, *Австрийской школы* и ряда других).

Наиболее существенной, ввиду привлекательности идей как территориальной справедливости, так и территориальной эффективности, может быть названа задача интеграции двух данных принципов в практике территориального управления. Вместе с тем, сегодня этому препятствует ряд практик, рассмотрение которых позволяет обозначить пути коррекции ситуации.

Так, сложившаяся сегодня на глобальном уровне (за исключением ряда автаркичных территорий) модель экономики сочетает в себе рыночный обмен («отвечающий» за эффективность экономики) и административное распределение изымаемых из экономики (в виде налогов, включая инфляционный) ресурсов, что призвано (посредством перенаправления ренты и трансфертов между регионами внутри стран, а также в рамках, например, ЕС) обеспечить «территориальную справедливость» (под чем подразумевается преимущественно устранение слишком большой разницы в доходах различных территорий и населения).

Концентрация все более значительных ресурсов в руках государства в сочетании с популярной идеей о социальной миссии последнего формирует мнение о том, что идеологией государства может и должна быть идеология справедливости [4]. Вместе с тем исследователями вполне осознается, что практика реализации территориальной справедливости посредством перераспределительных механизмов снижает эффективность экономики [1]. Возникающие при этом диссонансы принимают в том числе форму инверсии доходов, когда положение бедного (менее эффективного) района после перераспределения может оказаться более выигрышным [3,5].

В целом, как отмечают В.А. Колосов и Н.С. Мироненко на примере российской практики [2], сложившийся механизм распределения материальных ресурсов и привилегий в обществе не признается многими важными субъектами политического процесса и государство не обеспечивает равного доступа граждан к общественным благам (так, регионы не согласны с действующей системой трансфертов).

Сложившаяся практика достижения справедливости за счет понижения эффективности будет истощать себя в перспективе ввиду снижения численности экономически активного населения (что сокращает возможности государства для изъятия ресурсов для их перераспределения), однако такая практика имеет и «врожденные» пороки:

- Недобровольный (в отличие от рыночного обмена, удовлетворяющего обе стороны) характер изъятия ресурсов государством, обеспечиваемый аппаратом принуждения,

- Субъективность распределения, которая проявляется во в целом произвольном выборе индикаторов выравнивания (ВРП, доходы населения, безработица и так далее), размера выравнивания (до уровня 65 %, 75 % или 85 % от среднего уровня), доли территорий, которым оказывается помощь, компонентов качества жизни, подлежащих выравниванию.

Кроме того, картину территориального неравенства может искажать районирование: как об этом говорил Д. Смит [5], районирование может маскировать или подчеркивать территориальное неравенство. Наконец, перераспределительная практика требует существенных транзакционных издержек на содержание государственного аппарата, организующего бюджетные потоки.

Таким образом, существующие теоретические представления и административная практика достижения территориальной справедливости за счет территориальной эффективности нуждаются в коррекции, которая может опираться на принцип добровольности обменов, аналогично рыночным обменам (принудительное изъятие ресурсов не может отвечать задаче установления справедливости). Кроме того, критическому принципу должен быть подвергнут подход изъятия части дохода на основании сравнительно более благоприятных условий в отдельных районах: следует учитывать, что, наряду с административной рентой (которая часто, особенно на постсоветском пространстве, искусственна и требования относительно распределения которой имеют под собой основания) даже благоприятные условия требуют приложения труда для их превращения в производственные ресурсы. Изъятие в этом случае уже не представляется безболезненным, в силу того, что изымаются не абстрактные ресурсы, а результаты труда. Также и рента положения не является достаточным основанием для её перераспределения, будучи результатом долгосрочных усилий, формирующих территориальную эффективность.

Инструментарием достижения цели интеграции территориальной эффективности и справедливости в экономическом аспекте могут служить:

- Урезание объема недобровольной и субъективной перераспределительной деятельности государства,

- Исключение встречных бюджетных потоков, имеющих следствием чистые издержки на их организацию,

- Развитие дистанционного (где это возможно) предоставления государственных услуг для обеспечения справедливого доступа к ним населения удаленных территорий.

В целом внимание к вопросам территориальной справедливости и эффективности должно учитывать возможность сопряжения данных политик.

Список использованных источников: 1. Артоболевский С.С. Идеология региональной политики // Теория социально-экономической географии: современное состояние и перспективы развития. Под. ред. А.Г. Дружинина и В.Е. Шувалова. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮФУ. 2010. – 476 с. 2. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: АСПЕНТ ПРЕСС, – 2001, – 479 с. 3. Кузнецова О. Социальные аспекты федеральной региональной политики // SPERO. 2008. № 9. С. 23–36 4. Наумов С.В. От административных реформ к «предпринимательской модели» государства: опыт экономически развитых стран// Экономический вестник Ростовского государственного университета 2004 т.2 № 2. 5. Smith D. Human geography: a welfare approach. London, 1977.

ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПРОБЛЕМ НА ПРИКЛАДІ ЛОГІСТИЧНОЇ СФЕРИ АВСТРІЇ

В.С. Грицевич, С.І. Улична

gvsmg@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка

Останні десятиріччя характеризуються бурхливим розвитком логістичної діяльності як у країнах Європи, так і в Україні. Логістичні компанії різного рівня та функціонального призначення виникли в більшості середніх та великих міст. Існують суспільно-географічні дослідження цього явища [1,2]. Про новизну логістичного виду діяльності свідчить і той факт, що вона ще не має окремого розділу в Класифікаторі видів економічної діяльності. Однак суспільна значимість цього явища та економічний ефект від нього вказують на необхідність поглибленого суспільно-географічного вивчення логістичної діяльності. Додатковим аргументом та стимулом є те, що логістика тісно пов'язана з географією виробничої та географією транспортної діяльності, які вже давно вивчаються суспільною географією.

Застосуємо аналогію, як метод дослідження, взявши за аналог європейську країну Австрію. Вона випереджає Україну в соціально-економічному розвитку, тому може служити добрим зразком-аналогом, який показує певні риси нашої країни в майбутньому.

Транспортна система Австрії є достатньо розвинутою для логістичної діяльності і включає автомобільні шляхи (близько 200 тис км), залізничні дороги (понад 5,8 тис км), авіаційне сполучення (55 аеропортів), річкове судноплавство (майже 360 км), трубопроводи різного призначення сумарної довжини понад 1,6 тис км. Частина автострад Австрії є платними, вартість одноразового проїзду коливається від 7 до 10 євро.

Фірми, які займаються різноманітними логістичними функціями нерівномірно розміщені на території Австрії. Всього в країні налічується 833 експедиторські фірми, 3181 транспортних фірм і 679 складських установ. За їх представленням федеральні землі Австрії можна поділити на три групи. До першої групи належить сам Відень, який характеризується найбільшою кількістю експедиторських фірм і малою кількістю складів. Другу групу утворюють територіально суміжні землі Нижньої Австрії, Верхньої Австрії та Штирії, у яких спостерігається велика кількість експедиторських фірм і найбільша кількість транспортних фірм та складів. До третьої групи належать федеральні землі Зальцбург, Тіроль, Форарльберг, Каринтія і Бургенланд, які характеризуються найменшою кількістю експедиторських фірм.

Великі логістичні компанії Австрії за рахунок своїх багато чисельних філій утворюють сім територіальних угруповань (поєднань), які можна віднести до міст: Відень, Грац, Лінц, Зальцбург, Філлах, Інсбрук, Фельдкірх. Розміщені ці поєднання по периметру країни, обминаючи гірську центральну частину.

Серед найбільших логістичних компаній можна назвати: «Gebrüder Weiss Transport und Logistik», «Fritz Mayer Internationale Spedition und Transport GmbH», «DB Schenker», «DHL», «Express-interfracht Internationale Spedition GmbH», «DPD», «Lagermax», «Schachinger», «Augustin Network», «Quehenberger logistics», «Drautrans Spedition – und Transport GmbH», «Condor», «Albatros Bau-Transport GmbH»,

«Ing. Hofer Holding GmbH», «Julius Blum GmbH» [3-19]. Річний обсяг обороту першої з них перевищує 1 мільярд євро, а «Augustin Network» і «Quehenberger logistics» мають річний оборот понад 0,4 млрд євро.

Ці компанії не зосереджені в якомусь одному населеному пункті, а мають багаточисельні філії в різних містах країни. Хоча названі компанії є в цілому досить універсальними і багатофункціональними, між ними спостерігаються деякі відмінності. Наприклад, особливістю «Gebrüder Weiss Transport und Logistik» є наявність функцій проектування та оптимізації, компанія «DHL» спеціалізується на експрес- та індивідуальних доставках товарів, деякі компанії не користуються залізничним транспортом, не всі компанії здійснюють митне оформлення товарів, «Albatros Bau-Transport GmbH» спеціалізується на складській логістиці, лише окремі компанії перевозять небезпечні та негабаритні вантажі і т.д. Серед інших виконуваних функцій можна назвати управління ланцюгами поставок, страхові послуги, відстеження вантажів, маршрутизація, логістика окремих галузей.

За географією поставок всі компанії працюють всередині країни, але за її межами серед них виділяються такі. У напрямку Північної Америки працюють лише «Gebrüder Weiss Transport und Logistik» і «DHL». В Азіатському напрямку здійснюють поставки «Gebrüder Weiss Transport und Logistik», «DHL» і «DPD». На країни СНД працює «Express-interfracht Internationale Spedition GmbH». Зв'язки з Україною мають компанії «Gebrüder Weiss Transport und Logistik», «DB Schenker», «DHL», «Express-interfracht Internationale Spedition GmbH», «Quehenberger logistics» і «Condor».

Названі вище територіальні поєднання логістичних компаній також мають певні функціональні особливості. Віденське поєднання концентрує функції управління, координації, консалтингу, митного оформлення, страхування, у поєднанні Філлах – ситуація зворотна. У центральноавстрійських поєднаннях Грац, Лінц, Зальцбург виділяється складська логістика. У західноавстрійських поєднаннях (Інсбрук, Фельдкірх) рідше зустрічається функція відстеження вантажів.

Висновки. Логістика в Австрії базується на розвинутій системі розселення, транспортній мережі та виробничій сфері. Спостерігаються певні територіальні закономірності в кількості та функціональних особливостях логістичних компаній, залежно від відстані до столиці. Територіально самі логістичні компанії утворюють сім компактних угруповань.

Список використаних джерел: 1. Смирнов І.Г., Косарева Т.В. Транспортна логістика: навчальний посібник. –К.: Центр учбової літератури, 2008. 2. Окландер М.А. Логістика: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. 3. http://www.drautrans.co.at/index.php?option=com_conte. 4. <http://www.advantageaustria.org/international/zentral> 5. <http://www.lagermax.com/at-de/> 6. www.europages.com.ru 7. <http://www.advantageaustria.org/zentral/publikationen> 8. <http://www.gw-world.com> 9. http://www.railcargo.com/de/Ueber_uns/index.jsp 10. www.herold.at 11. <http://www.dhl.at> 12. <http://www.express-interfracht.at>. 13. <http://www.dpd.at> 14. <http://www.schachinger.com> 15. <http://www.condor.co.at/de/> 16. <http://www.augustin-network.com> 17. <http://www.quehenberger.com> 18. <http://www.schenker.at/log-at-de/start/> 19. <http://www.mayer.at>

НАСЕЛЕНИЕ – КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

С.Г. Давыдова

sv_davidova@mail.ru

*Российская академия народного хозяйства и государственной службы при
Президенте РФ Новгородский филиал*

На современном этапе развития российского общества необходимы научное осмысление новых демографических реалий, их всесторонний анализ в целях стабилизации воспроизводственных процессов в регионах и выработки социально обоснованной концепции регионального социально-экономического развития. Исследование сдвигов в демографической структуре и характеристиках воспроизводства населения регионов в настоящий период выступает как исследование демографической «проекции» изменившейся социально-экономической реальности.

Территория Новгородской области является типичной среди областей европейской части России. Удобное географическое положение определили исторические особенности заселения территории, ее последующее развитие. Новгородская Земля пережила как периоды бурного роста и процветания, так и состояние относительного застоя и потери своей значимости. В настоящее время это регион, который стремится улучшить показатели своего социально-экономического развития и здесь, без учета особенностей демографического фактора вряд ли можно что-то изменить.

Численность населения Новгородской области на 1 января 2013 года составила 625.9 тысячи человек, в том числе городское население – 441.3 тысячи (70.5% от общей численности), сельское – 184.6 тысячи человек (29.5%). Численность постоянного населения области в течение предыдущего года сократилось на 3.9 тысячи человек (на 0.6%) против 3.1 тысячи человек в 2011 году. В городской местности население уменьшилось на 3.2 тысячи человек (на 0.7%), в сельской - на 0.7 тысячи человек (на 0.4%). По территории Новгородской местности население размещено крайне неравномерно, основная часть населения проживает в районах, имеющих наиболее высокие показатели по уровню социально-экономического развития. В областном центре проживает 35.1% всех жителей области, в начале 2012 года доля Великого Новгорода в численности населения области составляла 34.9%. Среди муниципальных районов наиболее многочисленными по числу жителей являются Боровичский район (68 тысяч человек), Новгородский (60.8 тысячи) и Старорусский (45.7 тысячи человек) районы, наименее населенными - Волотовский район (5.3 тысячи человек), Марёвский и Поддорский районы (по 4.4 тысячи человек) [1] (табл. 1).

Численность населения увеличилась лишь в Новгородском и Шимском муниципальных районах – на 0.9 тысячи человек (на 1.5%) и на 51 человека (на 0.4%) соответственно. Во всех остальных муниципальных районах области численность жителей уменьшилась. Сокращение населения составило от 0.7% в Чудовском районе до 3% в Батецком районе. В Великом Новгороде численность жителей сократилась незначительно – на 22 человека (на 0.01%). Данное уменьшение произошло из-за превышения естественной убыли над миграционным приростом.

Таблица 1

Изменение численности постоянного населения области, Великого Новгорода и муниципальных районов приводится в таблице (на начало года) [1]

	Человек		2013 в % к 2012
	2012	2013	
По области	629748	625855	99.4
в том числе:			
Великий Новгород	219947	219925	100.0
районы:			
Батецкий	6012	5832	97.0
Боровичский	68576	67988	99.1
из него г. Боровичи	53383	53141	99.5
Валдайский	25564	24974	97.7
Волотовский	5399	5289	98.0
Демянский	12480	12138	97.3
Крестецкий	12874	12754	99.1
Любытинский	9440	9216	97.6
Маловишерский	17204	16900	98.2
Марёвский	4474	4420	98.8
Мошенской	6987	6837	97.9
Новгородский	59947	60825	101.5
Окуловский	24810	24181	97.5
Парфинский	14141	14018	99.1
Пестовский	21512	21298	99.0
Поддорский	4484	4397	98.1
Солецкий	14929	14666	98.2
Старорусский	46023	45655	99.2
из него г. Старая Русса	30901	30371	98.3
Хвойнинский	15233	15094	99.1
Холмский	6057	5892	97.3
Чудовский	21805	21655	99.3
Шимский	11850	11901	100.4

Группировка муниципальных районов области по степени влияния показателей естественного движения и миграции на изменение численности населения в 2012 году приведена в таблице 2.

Сравнивая показатели, характеризующие территориальные особенности демографической ситуации и данные по уровню социально-экономического развития муниципальных районов, можно сделать вывод, что территория, которая имеет лучшие демографические показатели, как правило, характеризуется и более высоким уровнем социально-экономического развития.

Группировка муниципальных районов
(составлено автором: по данным [1])

	Число районов в группе	Районы, входящие в группу
Число районов, в которых население увеличилось		
Всего	2	
в том числе за счет:		
превышения миграционного прироста над естественной убылью	2	Новгородский, Шимский
Число районов, в которых население сократилось		
Всего	19	
в том числе за счет:		
естественной убыли	1	Чудовский
естественной убыли и миграционного оттока населения	16	Батецкий, Боровичский, Валдайский, Волотовский, Демянский, Крестецкий, Любытинский, Маловишерский, Марёвский, Мошенской, Окуловский, Парфинский, Пестовский, Поддорский, Солецкий, Холмский
превышения естественной убыли над миграционным приростом	2	Старорусский, Хвойнинский

Поэтому стратегической, долгосрочной целью Новгородской области и других регионов является преодоление процессов депопуляции, и её последствий, на основе укрепления семьи как социального института, развития медицины и социальной поддержки населения, т.е. всего того, что будет способствовать снижению смертности, повышению рождаемости и продолжительности жизни и обеспечивать повышение качества населения и повышение качества его жизни и наоборот...

Список использованных источников: 1. Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.novgorodstat.natm.ru>. (дата обращения 28.09.2013)

ТРАНСФОРМАЦИИ ЛАНДШАФТОВ В ЖЕЛЕЗНОГОРСКОМ ГОРНОПРОМЫШЛЕННОМ РАЙОНЕ КМА

Е.А. Дроздова, А.Г. Корнилов

drozdova@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Территория Курской области, в состав которой входит территория Михайловского горнодобывающего комплекса, располагается на юго-западе Среднерусской возвышенности, представляет собой приподнятую пластовую пологоувалистую эрозионно-денудационную равнину, осложненную системой гряд и холмов, расчлененную речными долинами, балками и оврагами.

Согласно схеме физико-географического районирования, рассматриваемая территория относится к суббореальной области умеренного пояса, Среднерусской физико-географической провинции Восточно-Европейской равнины, к ландшафтной зоне лесостепи на возвышенной эрозионно-денудационной равнине [1]. Ландшафты северо-западной части Курской области являются староосвоенными и испытывают на себе комплексное антропогенное воздействие, связанное с функционированием на их территории сельскохозяйственных и промышленных предприятий, транспортного комплекса [2].

По условиям развития негативных природных процессов северо-запад Курской области традиционно делится на два района. В первый район входят ландшафты эрозионно-денудационных неоген-четвертичных равнин. Район характеризуется развитием почвенно-эрозионных процессов.

Второй район – это ландшафт террасированных речных долин, характеризуется возможным загрязнением подземных вод верхнего горизонта в связи с его плохой геологической защищенностью [1]. Господствующим типом местности является плакорный (51% территории) и приречный (34% площади области). На долю пойменного и надпойменно-террасового типа местности приходится 9,4% и 5,46 % соответственно.

В ландшафтном отношении территория горнодобывающего комплекса представляет собой участок междуречного ландшафта с примыкающими с запада и востока долинно-речными ландшафтами, приуроченными к рекам Чернь и Речица. Сложена девонскими известняками, юрскими и меловыми песчанно-глинистыми отложениями. Лесистость низкая. Леса представлены, главным образом, небольшими участками байрачных и нагорных дубрав, в сильной степени измененных человеком.

Влияние горного производства на окружающую природную среду весьма многообразно и проявляется в прямом и косвенном воздействии на природные ландшафты [3]. Прямое воздействие при горном производстве проявляется в уничтожении растительного покрова, возникновении техногенных форм рельефа,

Исследования выполнены в рамках реализации государственного задания Министерства образования и науки РФ Белгородским государственным национальным исследовательским университетом на 2013 год (№ проекта 5.1739.2011)

деформации участков земной коры и т.д. Воздействие также проявляется в загрязнении воздушного бассейна, поверхностных водотоков и подземных вод, в изменении режима грунтовых вод, также в подтоплении и заболачивании территорий. При открытых горных работах к тому же значительно возрастают площади нарушенных земель. Длительное и интенсивное воздействие на природные ландшафты вызывает их полную, либо частичную деградацию и последующую активизацию природных экзогенных процессов на прилегающих территориях (водная или ветровая эрозия), приводящих, в первую очередь, к нарушению земель, а в дальнейшем полному преобразованию существовавших ранее ландшафтов и потере ими биологической продуктивности [2]. Анализ изменений природных ландшафтов в Железногорском горноромышленном районе свидетельствует, что по степени деструкции природных ландшафтов можно выделить две основные категории:

- зона, коренным образом преобразованная хозяйственной деятельностью человека (техногенная). В ней, прежде всего, происходит нарушение вертикальной структуры ландшафта, преобразуется литогенная основа, что приводит к новому качественному состоянию. Такие ландшафты сформированы в пределах карьеров, отвалов и хвостохранилищ.

- зона прилегающая к техногеннонарушенным территориям, измененная под влиянием хозяйственной деятельности человека (природно-техногенная). Эта зона характеризуется повышенной активностью экзогенных геологических процессов, загрязнением всех компонентов отходами горного производства, в результате чего биологическое разнообразие ландшафтов снижено.

В настоящее время на большей части Железногорского района господствуют антропогенные геоморфологические формы в виде карьера, отвалов вскрышных пород, гидроотвалов и хвостохранилищ. Антропогенный рельеф характеризуется большим, чем природный, вертикальным расчленением поверхности, что отразилось на трансформации естественных характеристик подземного и поверхностного стока, микроклимата и местного климата.

Отвалы окружают карьер с востока, юга и юго-востока, они интенсивно подвергаются самозаростанию, на востоке от карьера располагается хвостохранилище. Горнодобывающий комплекс находится в междуречье рек Речица и Чернь, являющихся притоками р. Свапа, р. Чернь протекает с севера на юг по восточной границе отвала, р. Речица огибает западные границы отвала и карьера. В пойме рек господствуют пойменные разнотравно-сорные ландшафты, агроландшафты под полями и огородами и селитебные территории (с. Остапово, Солдаты, Веретенино). Город Железногорск расположен с северо-западной стороны в 1,6 км от карьера.

В структуре землепользования горнопромышленного района (табл.1) присутствуют пашня и земли под сорными залежами, на долю которых приходится около 8,6 % и 29 % площади соответственно, около 50% земель занимает существующий карьер, отвалы, хвостохранилище, на покрытые лесом территории (залесенные балки, небольшие леса) и закустаренные участки приходится около 7 % территории, крупный лесной массив располагается на юге, в долине р. Свапа, облесена и долина р. Речица, леса по верховьям балок отмечены на западе, юге и востоке района, в то время как закустаренные территории приурочены к северной части рассматриваемой территории. Минимальные площади приходятся на земли под оврагами и балками (2,2% территории), водохранилища (на р. Чернь и р. Рясник).

Экспликация земель Железнодорожного горнопромышленного района

Угодья	Площадь, %
Карьер	14,6
Отвал	15,1
Отвал под самозаростанием	14,4
Промышленные территории	2,7
Хвостохранилище	2,7
Водоемы	0,8
Пашня	8,6
Залуженные участки, пойма рек	3,3
Сорные залежи	29,2
Лесные массивы (в т.ч. лесополосы)	6,5
Овражно-балочные комплексы	2,2
Итого	100,0

Таким образом, нарушенные естественные ландшафты на значительной территории Железнодорожного района заняты горнодобывающим комплексом, вместе с тем, большая территория промышленной зоны занята отвалами вскрышных и скальных пород на которых наблюдается интенсивное самозаростание, то есть идет самореабилитация территории. На прилегающих к промплощадкам территориях признаков выраженного воздействия ГОКа не выявлено, что позволяет утверждать о стабилизации геоэкологической ситуации и создает перспективу парково-рекреационного использования большей части этих земель, включая зону отвального комплекса.

Список использованных источников: 1. Атлас Курской области под ред. Кабанова Р.А. / Федеральная служба геодезии и картографии России, М. 2000. – 48 с. 2. Корнилов А.Г., Петин А.Н., Кичигин Е.В., Присный Ю.А., Колчанов А.Ф., Присный А.В. Современные изменения природных комплексов в Старооскольско-Губкинском промышленном районе Белгородской области // Изв. РАН. Сер. географическая, 2008. – № 2. – С.85-92. 3. Корнилов И.А., Новых Л.Л., Корнилов А.Г. Геоэкологическая ситуация в промышленной зоне Белгородской области // Геология, география и глобальная энергия. 2012. - № 2 (45). - С. 221-227.

УДК 338.48

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФОРМА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПУТИЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Т.В. Ємчук, С.М. Скидан

ietchuk_tania@mail.ru

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пріоритетність розвитку сільського туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села. В українських селах спостерігається зменшення населення, зростання

безробіття, низький рівень сільського населення, масова заробітчанська міграція тощо. Таким чином, розвиток сільського туризму міг би зупинити таку сумну тенденцію, підвищити матеріальний добробут та частково вирішити проблеми зайнятості сільського населення. Тому, метою дослідження є обґрунтування доцільності використання сільського туризму для активізації розвитку сільських територій (на прикладі Путильського району), визначення форм і механізмів його впливу на різні аспекти сільського розвитку.

Путильський район розташований у зоні Карпат, займає південно-західну частину Чернівецької області. Рельєф району гірський, вкритий хвойними та листяними лісами. Територією району протікають річки – Білий Черемош, Путилка, Сірет та Сучава, сотні маленьких річок, джерел (навіть мінеральної води). В оточенні ялиць та смерек розкинулось невелике гірське озеро «Буковинське око» – єдине в Буковинських Карпатах. Район багатий на пам'ятки природи, гідрологічні, геологічні пам'ятки, заповідні урочища тощо.

В релігійній обрядовості путильчан залишилося багато давніх народних традицій. Особливо урочистими є християнські свята: Святвечір, Святий Йордан, Великдень, а колядування – унікальне в усьому світі. На честь Святих у кожному селі зведені храми – пам'ятки сакральної архітектури.

Серед привабливих місць Путильських Карпат є історико-культурні ресурси, зокрема: Братська могила радянських воїнів, садиба Ю.А.Федьковича, садиба Л. Кобилиці, пам'ятник воїнам-прикордонникам застави імені К.Г. Алексєєва, печера, в якій перебував Олекса Довбуш з опришками.

Важливий прошарок історико-культурної спадщини та прихильність туристів становлять пам'ятки, які зберігаються в музеях. В районі діє 9 зареєстрованих громадських музеїв, а також в районі діє багато пришкольніх музеїв та музеїв при бібліотеках. Відвідування музеїв входить до додаткових послуг в сільському туризмі.

На території Путильського району проживає близько – 25,9 тис. чол. Майже половину населення (12,5 тис.) становлять особи непрацездатного віку (діти, підлітки, люди похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями). Кількість осіб у працездатному віці обліковується у межах 13-13,5 тис. осіб. З огляду на таку ситуацію, можна відмітити наявність трудових ресурсів, які можна задіяти в сільському туризмі.

Наслідком деформованої структури зайнятості населення є практично всі наші соціально-економічні проблеми, такі як мізерні доходи, висока вартість товарів і послуг, низька конкурентноспроможність товарів, катастрофічний знос основних фондів, плачевний стан фінансування медицини, освіти, науки, а також відсутність інвестування.

Соціальні та культурні трансформації відносяться до найбільш поширеного ефекту туризму в цілому, які особливо важко оцінити. Однак подібні масштабні зміни викликаються в значній мірі і іншими чинниками, такими як телебачення або урбанізація. З іншого боку, сільський туризм, контрольований місцевим суспільством, може навіть послужити зміцненню традиційних культур у віддалених територіях Путильського району.

Соціальний та економічний розвиток району пов'язують з індустрією туризму, зокрема, сільського. Його розвиток в Путильському районі знаходиться на початковій стадії. Приватні садиби майже усіх сіл району гостинно зустрічають туристів, надаючи різноманітний спектр послуг, зокрема: прогулянки, проживання, харчування, відпочинок, збирання грибів, відвідання музеїв, полювання, катання на лижах та санах, ознайомлення з давніми традиціями та обрядами. При бажанні є можливість

відпочити на березі Черемошу та відвідати пам'ятні та історичні місця. Найбільш розвинутий сільський туризм у селах Підзахаричі, Розтоки та в самій Путилі.

Розвиток сільського туризму в досліджуваному регіоні визначається такими особливостями, як:

- значними природними і історико-культурними рекреаційними ресурсами;
- зростанням популярності альтернативних видів туризму;
- низьким рівнем урбанізації та індустріалізації, для яких характерні: низька щільність населення; мала задіяність працюючого населення в несільськогосподарських професіях.
- значним житловим фондом сільських територій (що пов'язано з відтоком молоді у міста і вільним номерним фондом);
- відносною дешевизною послуг сільського туризму.

Разом з тим розвиток сільського туризму в Путильському районі ускладнюється декількома причинами, головними серед яких є:

- недосконалість нормативно-правової бази;
- низька активність сільських жителів щодо організації власного бізнесу;
- відсутність досвіду такого виду діяльності;
- туризм створює головним чином малооплачувані, сезонні робочі місця, що не дають можливості для росту кваліфікації;
- кваліфіковані робочі місця часто недоступні для сільського населення, і якому не вистачає вмінь і фінансових засобів, щоб вести самостійний бізнес.
- низька якість і комфортність житлового фонду;
- низька якість доріг, а відтак складність у залученні потужних, серйозних інвесторів;
- недостатність забезпеченості автомобільних доріг туристичною, сервісною та інформаційною структурою (відсутність рекламних щитів та єдиної системи маркування автошляхів щодо закладів туризму, в тому числі сільського зеленого туризму).

Узагальнюючи ці та інші відомі приклади розвитку сільського туризму, можна виділити наступні його позитивні економічні і разом з тим соціальні функції:

- створення нових робочих місць для місцевого населення;
- стимулювання традиційних форм природокористування, виробництва екологічно чистих продуктів харчування;
- підвищення рівня доходів та зайнятості сільського населення;
- збільшення інвестицій як в інфраструктуру і сервіс, так і в охорону природи;
- зростання добробуту місцевого населення і розвиток спеціальної освіти, спрямованого на придбання туристичних та природоохоронних професій;
- підвищення культурного рівня населення;
- розвиток ремесел;
- розвиток місцевого самоврядування;
- формування планів розвитку «зсередини», з урахуванням інтересів місцевих жителів.

Прямо чи опосередковано сільський туризм робить сильний вплив на розвиток багатьох інших галузей економіки, на охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, приватне підприємство та ін.

Отже, розвиток сільського туризму для сільських мешканців Путильського району Чернівецької області є актуальним, оскільки може поліпшити соціально-

економічну ситуацію. Він є найкращим стимулом для започаткування й розвитку підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує рівень зайнятості сільського населення. Крім цього, діяльність сільського населення з організації туристичного сервісу стимулює облаштування сільських осель та благоустрій сільської місцевості, створює додаткові шляхи наповнення місцевого бюджету, перетворюється на вагомий чинник перспективного розвитку сільських територій.

УДК 504.54(477.46)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЧЕРКАСЬКОМУ РАЙОНІ

Л.І. Жицька, Т.П. Гончаренко

zludmila2@yandex.ru, schandor@mail.ru

Черкаський державний технологічний університет

Постановка проблеми та актуальність. Сільське господарство має більший вплив на природне середовище, ніж будь-яка інша галузь народного господарства. Причина цього в тому, що сільське господарство вимагає величезних площ. В результаті зазнають змін природні ландшафти відбувається заміна природної рослинності на сільгоспугіддя. Нажаль сільськогосподарські ландшафти виявились нестійкими, адже обробка (опушення) ґрунту, особливо із застосуванням відвального плуга, застосування мінеральних добрив і отрутохімікатів призводить до ряду локальних і регіональних екологічних проблем – дегуміфікація, засолення ґрунтів, втрата родючості [1]. У другій половині ХХ століття також стала актуальною ще одна проблема: зменшення в продукції рослинництва вмісту вітамінів і мікроелементів та накопичення в продукції як рослинництва, так і тваринництва, шкідливих речовин (нітратів, пестицидів, важких металів, гормонів тощо) [2]. Для Черкаського регіону сільгоспвиробництво залишається найважливішою галуззю народного господарства. Проте хаотичне, непродумане, безсистемне реформування даної галузі, екстенсивний розвиток землеробства за останні роки призвели до зростання процесу деградації ґрунтів.

Постановка завдання. Для оцінки ситуації, що склалася важливо проаналізувати регіональні особливості використання орних земель Черкаського району Черкаської області, агрохімічні показники сільськогосподарських ґрунтів, динаміку накопичення важких металів та визначити шляхи поліпшення екологічної ситуації.

Результати досліджень. В Черкаському районі сільгосппідприємства обрали екстенсивний шлях розвитку землеробства. Сільськогосподарські землі району становлять 35% загальної площі, а їх розораність складає 81,8%, що є досить високим показником і не відповідає вимогам раціонального природокористування. Це впливає на процеси дегуміфікації ґрунту – основного чинника його деградації. Середньозважений показник вмісту гумусу в ґрунті становить 2,42%, що є нижче від середнього по області на 22% (3,07). За результатами агрохімічного обстеження у ґрунтах Черкаського району також спостерігається зменшення рухомих форм азоту, фосфору та обмінного калію [3], що відносяться до основних поживних речовин. Разом з цим, за рахунок внесення мінеральних добрив в минулі роки, сільгоспвиробники отримують непогані врожаї сільськогосподарських культур, основними з яких є кормові коренеплоди, цукровий буряк та кукурудза (рис.1).

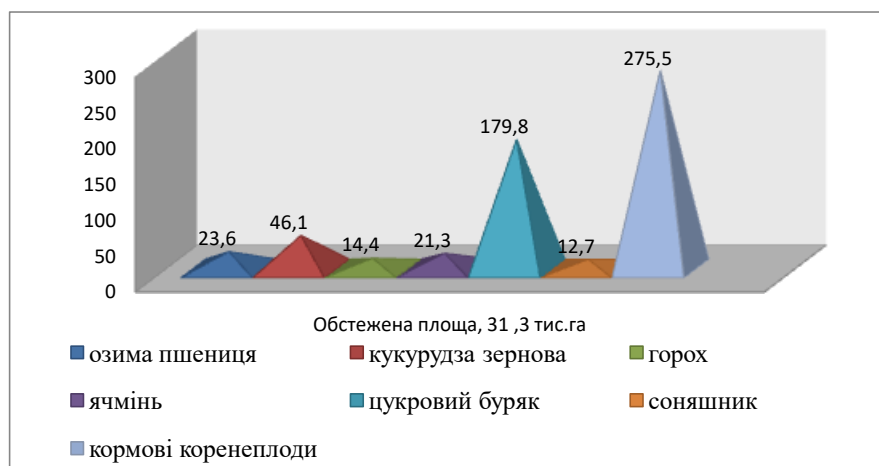

Рис. 1. Врожайність сільськогосподарських культур у Черкаському районі, ц/га.

Дефіцит фосфорно-калійного живлення рослин та зниження процесу вапнування призводить до погіршення фізичних властивостей ґрунтів, що обмежує їх родючість і сприяє збільшенню площ з підвищеною кислотністю ґрунтів. Так Черкаський район займає третє місце по збільшенню площ кислих ґрунтів серед 20-ти районів області (рис.2). Застосування на середньо обласному гектарі 180 кг елементів живлення з мінеральних добрив (а це в основному солі сильних кислот) зумовило зростання кислотності ґрунтів [4,5].

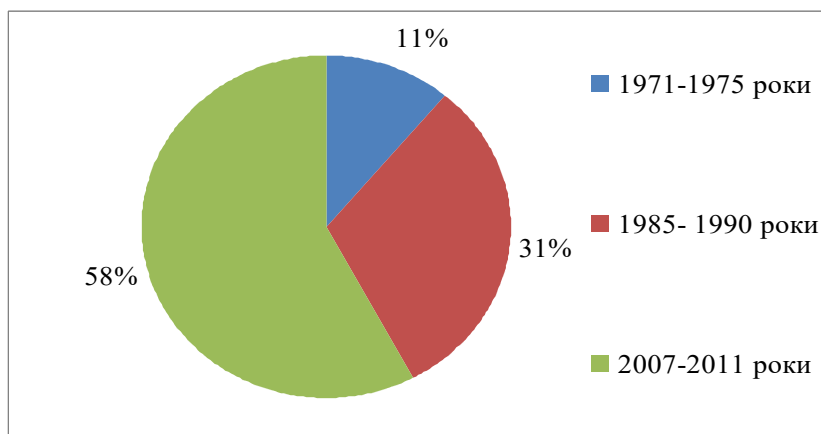

Рис. 2. Динаміка зростання кислих ґрунтів (рН КСl 4,0 – 5,5), %.

Така тенденція негативно позначається на екологічних показниках ґрунту, оскільки сприяє пересуванню шкідливих важких металів по трофічних ланцюгах. Важкі метали, особливо рухомі форми, є небезпечними для розвитку рослин. У мікро долях вони для них корисні, а у великих дозах – призводять до знищення врожаїв. До того ж важкі метали по трофічних ланцюгах потрапляють у людський організм і спричиняють захворювання та новоутворення (ракові пухлини). Контроль таких речовин є надзвичайно важливим. Визначені середньозважені концентрації вмісту рухомих форм солей важких металів у ґрунтах району (таблиця 1) не перевищують гранично допустимі показники, за винятком показників кадмію.

Таблиця 1

**Результати досліджень вмісту рухомих форм солей важких металів у ґрунтах
Черкаського району**

Важкі метали	Кількість проб	Вміст рухомої форми солей важких металів мг/кг			ГДК мг/кг Рухома форма
	проаналізовано	мінімальний	середній	максимальний	
Cu	10	0,13	0,4	0,64	3
Zn	10	1,2	3,17	6,4	23
Pb	10	1,4	2,55	5,3	20
Cd	10	0,32	0,5	0,97	0,7

Як відомо, Cd є другим за списком найбільш небезпечним токсичним компонентом. Причиною надлишку солей кадмію є використання мінеральних добрив, що застосовуються для підвищення родючості ґрунту.

Результати довготривалих досліджень Черкаського обласного державного проектно-технологічного центру охорони родючості ґрунтів і якості продукції [5] також вказують на те, що мінеральний режим ґрунту потребує направленої регулювання. Адже ґрунти, які протягом тривалого періоду використовувались під польовими культурами, при незбалансованому внесенні добрив неодмінно збіднюються на поживні речовини.

Покращенню ситуації сприяло б розкладання кореневих та післяжнивних решток зернових культур, що є важливим агротехнічним прийомом, оскільки у ґрунт потрапляє значна кількість необхідних для рослин поживних речовин, здебільшого зв'язаних з колоїдами. Але у зв'язку з відносно низьким умістом у їхньому складі азоту, процеси мінералізації переважають над процесами гуміфікації, внаслідок досить швидкої мінералізації нестійких безазотистих гумусових сполук. Внесення соломи, як добрива, збагатить ґрунт на гумус, позитивно вплине на фізичні властивості ґрунту, структуру та водний режим. Ґрунти краще протистоятимуть водній та вітровій ерозії.

Висновок. Для збереження родючості, покращення агроекологічного стану ґрунтів Черкаського району потрібно забезпечити щорічне внесення поживних речовин з органічними і мінеральними добривами в оптимальному співвідношенні азоту, фосфору, калію та вапнування кислих ґрунтів. Дуже важливо в сучасних умовах ширше застосовувати органічне землеробство, що сприятиме підвищенню якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. А такі проекти потребують державної підтримки та дотацій.

Список використаних джерел: 1. Землеробство з основами ґрунтознавства і агрохімії / За ред. В.П. Гудзя [2-ге видання]. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 408 с. 2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге видання доповнене і перероблене / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. 3. Екологічна ситуація у Черкаській області за 2011 рік. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Черкаській області. – Черкаси, 2012 – 42 с. 4. Кривда Ю.І. Вивчення придатності методів визначення рухомого фосфору в чорноземних ґрунтах Центрального Лісостепу України / Ю.І. Кривда, Омельницька І.Ю., О.В. Дмитренко, А.М. Василенко, А.І. Буджерак // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 360. – Біологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С.144-154. 5. Кривда Ю.І. Агрохімічна характеристика та стан родючості ґрунтів Черкаської області / Ю.І. Кривда, В.Г. Демиденко, А.М. Василенко. – Холодніянське, 2012. – 39 с.

МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: ПЕРЕПОНА ЧИ СТИМУЛЯТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ?

С.О. Западнюк

svitla_ya@ukr.net

Інститут географії НАН України

Непроста ситуація спостерігається нині у всіх сферах життя населення України. Економічна нестабільність у світі, що вже давно вкоренилася на теренах України і була підсилена внутрішньополітичними чварами та невмілим державним керівництвом, призвела до зменшення інвестицій в економіку регіонів, згорання значної частки підприємств малого та середнього бізнесу, формування його «тіньового» сегменту, виведення діяльності частини підприємств за кордон.

У першому півріччі 2013 р. український ВВП, який є одним із найважливіших показників розвитку економіки, взагалі не зростав, а скорочувався. За інформацією Державної служби статистики, Україна – єдина країна СНД, чий внутрішній валовий продукт скорочується. Спеціалісти вважають, що нині треба казати не про економічний спад, а про обвал практично в усіх галузях, що формують український ВВП, крім аграрного сектору [1].

Відсутність кардинальних позитивних змін у соціальній сфері, зниження якості освіти, проблеми у сфері охорони здоров'я населення зумовили формування в українців усталеної думки про потреби пошуку більш вигідного в усіх сенсах місця проживання або роботи, призвівши до посилення трудових міграцій з України. Проте, загальноєвропейська криза, що виливається у все масштабніше безробіття, зумовлює зміну ставлення корінного європейського населення до українських заробітчани: останні сприймаються як конкуренти у боротьбі за робочі місця. Такий стан речей, на думку експертів, поступово призведе до повернення частини українців додому, де вони неодмінно зіштовхнуться із рядом проблем. Вже зараз соціально-економічна ситуація в Україні шокує наших трудових мігрантів, що повертаються з кризового ЄС на Батьківщину, адже тут набагато важче пережити безробіття, ніж за кордоном. Не лише у трудових мігрантів, але й у корінних жителів виникають проблеми внаслідок бюрократичних перепон, особистісної байдужості чиновників, непродуманої системи постановки на облік безробітних та ін. Про відкриття власної справи важко думати, бо, відкриваючи власну справу в ЄС можна розраховувати на грошову державну підтримку, а в Україні ж, навпаки, почати свій бізнес можна лише витративши величезні кошти на різні довідки, дозволи, папірці та хабарі.

Таким чином, соціально-економічну ситуацію в Україні важко назвати стабільною, що так чи інакше стимулює розвиток міграцій населення. Зворотнім боком такого стану справ є вплив міграцій на розвиток регіонів. Переважно він не є позитивним.

Поміж зовнішніх та внутрішніх міграцій населення більш вагомі виклики соціально-економічному розвитку регіонів України формує перебіг зовнішніх міграцій населення. Вони можуть спричинювати ряд проблем внаслідок стихійного і напівлегального характеру, відсутності мігранта у його сім'ї, втрати професійних навичок і кваліфікації, соціально-економічної та правової незахищеності,

неможливості захистити свої інтереси та ін. І хоч нині, внаслідок розвинення міграційних мереж (соціальних зв'язків, які поєднують країни виходу і входу), наслідки трудових міграцій не є такими непередбачуваними як раніше, відголоски світової економічної кризи створюють для України нову загрозу – перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну.

До небажаних соціально-економічних наслідків міграційних поїздок належить посилення соціальної диференціації населення, особливо помітне на тлі загального зниження життєвого рівня, зниження мотивації офіційного працевлаштування, розвиток «тіньової» економіки та ін.

Проте, не можна не згадати, що, у будь-якому випадку, міграції населення розширюють світогляд, дають змогу отримати нові навички роботи і налагодити професійні зв'язки, але, на жаль, поки що Україна не готова використовувати ці позитивні наслідки міграції для свого регіонального розвитку – перепорою для цього є негнучкий, занадто кон'юнктуризований та бюрократизований державний організм.

З імміграціями населення пов'язане зростання рівня безробіття, зменшення заробітків серед корінного населення, підвищення соціальних видатків, економічний застій.

Нині, незважаючи на непросту соціально-економічну ситуацію в Україні, вона є атрактивною для іммігрантів. Проте часто імміграції є нелегальними, пов'язаними з торгівлею наркотиками та людьми, діяльністю злочинних угруповань, контрабандою зброї, підробкою документів та ін. Нелегальні міграції спричинюють також втрату державою частини фінансових коштів, адже незареєстровані іммігранти не мають можливостей для офіційного працевлаштування і не сплачують податків, що негативно впливає на економіку держави.

У випадку легалізації іммігрантів можна очікувати кращих результатів для розвитку регіонів України, проте слід звернути увагу на те, що ті іммігранти, які залишаються в Україні, надають перевагу більш розвиненим регіонам, що – спільно з міжрегіональними міграціями – загострює диспропорції регіонального розвитку. Окрім того, серед них переважають некваліфіковані спеціалісти, а іммігранти, які мають важливі професійні навички, переважно перебувають на території України транзитом, тому економічні результати від їх діяльності мало відчуються.

Загалом, нині в Україні прослідковуються цікаві міграційні тенденції: 1) внутрішньорегіональні міграції спрямовані переважно із міста в село (+14,7 тис. осіб за 7 місяців 2013 р.); 2) міжрегіональним міграціям властивий аналогічний напрямок руху (+7,8 тис. осіб); 3) імміграція в Україну перевищує еміграцію (міська імміграція: +14,5 тис. осіб; сільська імміграція: +3,2 тис. осіб).

Розраховані нами коефіцієнти результативності міграцій населення свідчать про те, що за 7 місяців 2013 р. міжрегіональні міграції виявилися найрезультативнішими для Київської, Волинської обл. та м. Севастополя (середній рівень результативності (0,3-0,6)). Нерезультативними були міграції для Сходу України (Харківська, Луганська, Запорізька, Донецька, Дніпропетровська обл.), м. Києва, Львівської, Закарпатської, Рівненської, Одеської та Херсонської обл. (показник результативності >1).

Міждержавні міграції населення були результативними для переважної більшості регіонів України, насамперед, для (в порядку зменшення результативності) АР Крим, м. Севастополя, Черкаської, Чернігівської, Луганської, Житомирської, Вінницької, Київської, Рівненської обл. Нерезультативними вони були для Закарпатської та Сумської обл.

Якщо говорити про результативність міграцій для регіонів України в цілому, то можна зауважити, що переважно всюди вона була низькою, середній рівень результативності був властивий лише для м. Севастополя. Нерезультативними були міграції для м. Києва, Львівської, Харківської, Закарпатської, Рівненської, Запорізької, Сумської, Донецької, Херсонської, Дніпропетровської обл.

Представлена вище картина міграцій є як наслідком поглиблення соціально-економічної кризи в Україні, так і поглиблювачем цієї кризи. На нашу думку, за відсутності рішучих кроків на шляху стабілізації економічної та соціальної сфер, співпраці між законодавчими, виконавчими органами влади та науковцями, міграції населення будуть залишатися перепорою на шляху поступу регіонів України, що нині і відбувається.

Список використаних джерел: 1. Зануда А. Економічна стабільність: реальність чи ілюзія? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/07/130725_ukrainian_econom_fake_stability_az.shtml. 2. Від міграції може бути чимала користь для держави, але за певних умов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24901428.html>. 3. «Стабільна» Україна шокує заробітчани, які повертаються з кризового ЄС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/stabilna-ukrayina-shokuye-zarobitchan-yaki-povertayutsya-z-krizovogo-yes.html>

УДК 336.1: 330.534(1)

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СЧЕТОВ

Е.А. Захарчук, Л.С. Заварзина
zakhartchouk@mail.ru, liubov_7@mail.ru
Институт экономики УрО РАН

Используемые в зарубежной и российской практике показатели эффективности экономического развития национальных государств и их регионов, в значительной мере опираются на международную систему оценки экономической деятельности – Систему национальных счетов (СНС). Несмотря на массовое внедрение в мире принципов национального счетоводства на уровне государств, региональные или субнациональные счета (regional accounts) в системе национальных счетов занимают довольно скромное место, поскольку СНС выполняет функции описания, в основном, макроэкономических процессов и результатов деятельности экономики [1].

В настоящее время мировой науке остаются нерешенными проблемы формирования методологии «переноса» принципов и методов оценки экономической деятельности в рамках СНС на более низкий уровень – муниципальных (территориальных) образований [см. подробнее 2]. При решении таких вопросов зарубежные и отечественные ученые сталкиваются с рядом проблем, в частности:

1) *Выбор объекта построения муниципальных счетов.* На местном уровне управления **ни одна страна мира** не пытается сформировать единую систему СНС в рамках существующего административного деления. Дело в том, что существующие между местными территориальными образованиями экономические связи между

Исследование выполнено при финансовой поддержке Российского фонда фундаментальных исследований. Проект № 11-06-00087-а.

© Е.А. Захарчук, Л.С. Заварзина, 2013

местными территориальными образованиями экономические связи настолько сильны, что даже теоретически невозможно выделить направления потоков между ними. Неоднородность муниципалитетов по социально-экономическому развитию и их масштаб, требует проведения сравнительного анализа по сопоставимым по размеру и численности территориальным образованиям, что обуславливает нарезки статистических районов «сверху».

2) *Определение источников данных об экономическом развитии территориальных образований.* Отсутствие централизованной системы сбора данных об экономическом развитии (сопоставимых с СНС) на местном уровне, предопределяет необходимость выработки различных методов формирования массивов данных. Некоторые страны приоритетными для себя считают сбор информации на основе выборочных исследований, другие используют метод «сверху-вниз», когда данные по ВРП регионов тем или иным способом «распределяют» между муниципальными образованиями.

3) *Выделение межтерриториальных потоков.* Анализ зарубежного опыта составления муниципальных счетов показал, что практическое решение данной проблемы не является приоритетным. Исследования в этой области практически не проводятся, так как, во-первых, это требует затрат огромных ресурсов при неочевидном возможном результате, и во-вторых, спрос на такую информацию чрезвычайно скуден.

Учитывая все выше сказанное, становится очевидным необходимость разработки новой конструкции формирования показателей и взаимосвязей СНС в территориальном разрезе «регион – муниципальные образования». В этих условиях было бы логичнее выделить это направление СНС в отдельную систему сателлитных счетов – **Систему территориальных счетов (СТС).**

Поэтому предложим наше видение формирования алгоритмов и взаимосвязей Системы территориальных счетов Российской Федерации, в рамках которого рассмотрим основные принципы и ограничения, закладываемых в методологию ее построения.

1) Базовым принципом формируемой Системы территориальных счетов является ее построение на секторальном подходе к учету экономических операций. Это обусловлено рядом причин, к важнейшим можно отнести: а) Методология СНС изначально построена на необходимости рассмотрения экономики через призму секторов экономики, а отраслевой принцип выступает второстепенным; б) Такой подход позволяет оценить «вклад» в развитие территорий не с позиции агентов «производящих», а с позиции агентов «потребляющих» доходы, что также соответствует методологии СНС; в) Секторальная привязка СТС частично решает проблемы методологического и практического характера по информационному наполнению счетов и показателей территорий.

2) Для упрощения разработки СТС, мы предлагаем ограничить количество формируемых секторов тремя – это государственное управление, корпорации и домашние хозяйства. Как известно, на национальном уровне, согласно методологии СНС, необходимо выделять шесть секторов экономики, однако, на наш взгляд, допустимо на территориальном уровне объединить нефинансовые и финансовые корпорации в один – корпорации, отказаться от выделения сектора «Некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства», а сектор «Остальной мир» использовать в качестве балансирующего показателя оттока и притока ресурсов.

3) В целях упрощения методологической базы и практической работы по составлению СТС, предлагается максимально упростить балансовые соотношения и ввести ряд ограничений и допущений для территориального (точнее, муниципального) уровня. Это относится как к различным досчетам (ненаблюдаемая и скрытая экономическая активность, добавленная стоимость финансового сектора и прочее), так и к строгости построения различных счетов.

Разработку показателей и балансов Системы территориальных счетов предлагается проводить при взаимной увязке **показателей формирования и использования добавленной стоимости** региона РФ и составляющих их территорий (в нашем случае – экономических районов).

Для успешного решения данной проблемы, в первую очередь, для приведения показателей деятельности региона к необходимому для СТС виду, необходима трансформация официальных статистических таблиц СНС в матрицу формирования ВРП по источникам доходов и секторам, где компоненты добавленной стоимости (оплата труда, налоги и валовая прибыль) «раскладываются» по секторам (корпорации, государственное управление, домашние хозяйства). В настоящих условиях (конечно, с некоторой долей условности), в качестве ключа перехода к интегрированной таблице формирования ВРП по источникам доходов и секторам могут служить национальные таблицы формирования валовой прибыли, оплаты труда и валовой добавленной стоимости по видам экономической деятельности и секторам.

Если в Системе территориальных счетов, на уровне региона формирование счетов происходит методом «сверху – вниз», то на муниципальном необходимо использовать метод «снизу – вверх». Счета секторов территорий строятся методологически максимально близко к основным принципам СНС, конечно учитывая ограничения информационного характера, накладываемые уровнем построения счетов. Поэтому мы попытались сформировать счета секторов по «классической» схеме – **через показатели ресурсов и использования добавленной стоимости**, формируемых и распределяемых **именно на территории конкретного территориального образования**.

Несмотря на возникающие сложности методологического, информационного и практического характера с формированием СТС, ее можно и нужно строить, так как она позволяет определить реальный вклад местных сообществ в добавленную стоимость региона, а также, со временем, может стать прекрасной информационной базой для исследования взаимосвязей развития экономики на уровне локальных территорий.

Список использованных источников: 1. *System of National Accounts 1993 / United Nations – Brussels/Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C., 1993* 2. Захарчук Е.А., Пасынков А.Ф. Формирование системы территориальных счетов: зарубежный опыт разработки и возможности построения в России. Препринт. Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2011. – 67 с.

ТУРИСТСКО-ЭКСКУРСИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КОРОЧА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

И.А. Киреева-Гененко, А.Ю. Агаркова

genenko@dsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Любая экскурсия способна выработать у экскурсантов своё отношение к теме экскурсии, деятельности исторических лиц, событиям, фактам, в целом к материалу экскурсии и дать ей свою оценку.

Экскурсия представляет собой наглядный процесс познания человеком окружающего мира, построенный на заранее подобранных объектах, находящихся в естественных условиях или расположенных в помещениях предприятий, лабораторий, научно-исследовательских институтов и т. д.

Предметом исследования являются экскурсионные ресурсы, которые рассматриваются как один из важнейших факторов развития экскурсионного дела, специфические особенности ресурсов региона, определяющие особенности и структуру регионального развития экскурсионного дела в регионе.

Экскурсионные ресурсы – это природные, культурно-исторические, социально-культурные объекты, которые могут служить объектами экскурсионного показа при разработке и проведении услуги «экскурсия», с целью удовлетворения познавательных потребностей экскурсантов [1].

Каждая экскурсия представляет особый процесс деятельности, суть которого обусловлена конкретными закономерностями (тематичность, целеустремленность, наглядность, эмоциональность, активность и др.).

Целью работы является оценка экскурсионной деятельности города Короча Белгородской области.

Экскурсионное дело в Корочанском районе развивается в ходе деятельности Корочанского районного историко-краеведческого музея, который тесно сотрудничает с Корочанской районной библиотекой имени Н.С. Соханской.

Деятельность двух культурно-просветительских организаций направлено на формирование культурного кругозора жителей района, на эстетическое воспитание и бережное отношение к окружающей среде.

На сегодняшний момент в районе широко используется экологический, лечебный и рекреационный туризм (санаторий «Дубравушка»). Местное население для отдыха использует пляжную, лесную зону, т.е. места, выбранные населением самостоятельно для отдыха: Парк «Молодёжный», Парк «Славы», Санаторий «Дубравушка». Так же местным населением используются объекты исторического наследия: Храм Рождества Пресвятой Богородицы, Корочанский районный историко-краеведческий музей, Женская гимназия и т.д. [2].

Нами был разработан туристический маршрут с посещением исторических мест, культурного центра города. Тема экскурсии: Обзорная пешеходная экскурсия по городу «Есть в Короче места заветные...». Вид экскурсии: культурно – историческая. Цель экскурсии: воспитание патриотизма; показ достижения города в экономике страны; показ исторической роли города; эстетическое воспитание и т.д.

В туристическом маршруте будут задействованы различные объекты культурно-исторического наследия. В частности, привлекательные объекты культурного наследия: Храм Рождества Пресвятой Богородицы, Корочанский районный историко-краеведческий музей, Женская гимназия, Памятник Ленину, ООО «Белогорье и К.», Корочанская районная библиотека имени Н.С. Соханской.

Объекты военно-исторического наследия: Ротонда, Оборонительная крепость, Памятник погибшим воинам. Уникальные природные объекты: Родник «Ясный Колодец», Ботанический заказник «Белая гора». Продолжительность маршрута: 64 минуты. Протяженность: 1,5км. В данном туристическом маршруте задействовано 11 экскурсионных объектов (рис.1).

Рис. 1. Схема туристического маршрута «Есть в Короче места заветные...»

Таким образом, оценка экскурсии – это выводы экскурсанта, к которым его подводит экскурсовод. Отношение к экскурсии нужно понимать как: определенный взгляд экскурсанта на исторический период, которому посвящена экскурсия; восприятие каких-либо действий; понимание конкретной ситуации [3].

Были изучены теоретические основы экскурсии; составлена визитная карточка города Короча; разработан туристический маршрут по городу Короча; была выявлена роль рекреационных ресурсов в развитии региона и проанализированы слабые и сильные стороны социально-экономической деятельности города. Выявлены проблемы, ограничивающие использование природного и культурно-исторического потенциала территории. К ним относятся: отсутствие постоянных туристических маршрутов; недостаток квалифицированных кадров; недостаточное развитие туристской инфраструктуры; отсутствие туристической рекламы в регионе.

Список использованных источников: 1. Долженко Р.П. Заветные места города Короча. [Текст]: учебное пособие / Р.П. Долженко – К.: СМЕНА, 2008. – 178 с. 2. Емельянов Б. В. В помощь экскурсоводу. [Текст]: учебное пособие / Б. В. Емельянов – М. «Инфра-М», 1976. – 298с. 3. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. [Текст]: учебное пособие / Б.В. Емельянов – М.: Советский спорт, 2000. – 224 с.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ВАЛУЙКИ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

И.А. Киреева-Гененко, Н.В. Ланина

genenko@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Все населенные пункты принято классифицировать на два больших типа – городские и сельские. Явно различаются крайние варианты этих типов – крупнейшие многомиллионные города и самые мелкие сельские поселения, иногда состоящие лишь из одного дома. Но между ними имеется непрерывная цепочка поселений (сельско-городской континуум), в которой провести четкую границу между городскими и сельскими поселениями почти невозможно. Актуальность темы обусловлена противоречием между увеличивающимся воздействием человека на окружающую среду и недостатком эффективных форм рационального и общественного природопользования.

Город Валуйки образован в 1593 году, как оборонительная крепость на границе Московского государства. Крепость первоначально была населена исключительно военными людьми и защищала от набегов крымских татар. В настоящее время город является административным и культурным центром Валуйского района. Муниципальное образование «Город Валуйки и Валуйский район» состоит из 16 административно-территориальных единиц (2 городских поселения – «Город Валуйки» «Поселок Уразово» и 14 сельских поселений с 96 населенными пунктами). Административным центром района является город Валуйки, расположенный в живописном месте у слияния рек Валуй и Оскол (бассейн Северского Донца), на юго-востоке Белгородской области в 18 километрах от границы с Украиной, в 234 километрах по железной дороге от Белгорода и в 205 километрах от Харькова. Площадь города Валуйки составляет 34 км², население – 34,6 тыс. чел. (2013 г.). Географически находится на юго-западе Среднерусской возвышенности. Рельеф местности пересеченный, холмистый. Климат умеренно-континентальный [1].

Население города Валуйки отличается своим частым посещением природы. В основном это сбор грибов в окрестных лесах города Валуйки и Валуйского района на расстоянии от 3 до 20 км от центра города. Также среди населения города Валуйки популярен такой вид общественного природопользования, как купание на водоеме. Данному виду природопользования предпочтение отдает наиболее молодое поколение и люди среднего возраста. Жители большую часть времени проводят на приусадебных участках и наделах земли, занимаясь овощеводством и садоводством [2, 3]. Валуйчане предпочитают отдыхать, как в черте города, так и за пределами ее. Жители города Валуйки часто выезжают на природу в Байрачный лес, урочище «Валуйская дача», яблоневоый сад.

Популярным рекреационным местом города Валуйки является «Монастырский» лес, расположенный в южном районе города. Отдыхать на водоеме жители города Валуйки предпочитают на реке Оскол, в 3-5 км юго-западнее Валук, на пруду села Солоти, Валуйский район, в 3-5 км севернее города, а так же на реке Валуй в пределах городской черты. Большая часть населения города в летне-осенний период

занимается приусадебным хозяйством, сбором ягод. Причем эти виды природопользования составляют наибольшие части в сравнении с другими видами (табл. 1).

Такие виды природопользования как сенокос и выпас скота, среди населения не популярны. Уникальны случаи сбора лекарственных трав, этот вид природопользования большинство респондентов относят к тем природным ресурсам, которые в прошлом использовались их родителями, бабушками, но не используются сейчас. Некоторые жители предпочитают выезжать на природу за пределы городской черты, например, в сельские населенные пункты: Солоти, Тимоново, Хмелевец, Кузнецовку, Насоново и др. Максимальное расстояние посещений загородных природных мест от города Валуйки составляет 20–25 км.

Таблица 1

Виды общественного природопользования, используемые населением г. Валуйки

№ п/п	Вид общественного природопользования	Число выходов, %
1	Купание на водоеме	17,8
2	Работа на приусадебном и дачном участке	15,5
3	Отдых в лесу	12,0
4	Сбор грибов	11,6
5	Прогулка	10,2
6	Сбор ягод	9,0
7	Рыболовство	7,4
8	Сенокос	6,3
9	Выпас скота	5,0
10	Сбор лекарственных трав	3,7
11	Охота	1,5

Частота посещений природы жителями сокращается по мере удаления от места проживания. Наиболее частыми посещаемыми территориями для всех жителей являются земли самого населенного пункта и прилегающие к нему участки лесных массивов рек Валуй и Оскол. Она характеризуется многообразным использованием природных ландшафтов, наибольшим количеством видов общественного природопользования. При удалении от места проживания общее число видов сокращается. При дальнейшем удалении от места проживания образуются «оторванные» ареалы, представленные в основном небольшим разнообразием видов общественного природопользования, например, лесные массивы, где жители собирают грибы в весенне-осенний период, удалены от населенного пункта до 15-20 км.

На основании полученных результатов можно сделать вывод, население города Валуйки с каждым годом использует все меньше такие природные ресурсы, как сбор лекарственных трав, содержание домашнего хозяйства; в большинстве случаев населением используются рекреационные виды общественного природопользования.

Список использованных источников: 1. Информационно-статистический сборник «Город Валуйки и Валуйский район в 2010 году» / ред.-сост. С.А. Дегтярев. – Валуйки, 2011г. с. 31. 2. Гененко И.А. Закономерности общественного природопользования в городах Белгородской области / И.А. Гененко, А.Г. Корнилов // Проблемы региональной экологии. – 2009. - №6. – С.42 – 46. 3. Гененко И.А., Лопина Е.М., Корнилов А.Г. / Методика изучения социально-географических аспектов общественного природопользования и оценки эстетико-потребительских параметров среды: Методическое пособие. – Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕРА», 2009. – 45 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БУРЯТИЯ

С.Н. Кириллов

skaudi555@gmail.com

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Экологическая ситуация на большей части территории Российской Федерации характеризуется значительным уровнем антропогенной нагрузки на природную среду и отрицательными последствиями экологического характера, связанными с нерациональным природопользованием. Республика Бурятия не является исключением. Определенный вклад в ухудшение экологической ситуации вносят населенные пункты, сельскохозяйственное производство и неорганизованный туризм. Комплексного решения требуют усилия по сохранению уникальной экосистемы озера Байкал [1], являющегося объектом Всемирного природного наследия ЮНЕСКО, в том числе по рациональному использованию природных ресурсов, сохранению мест расселения коренных и малочисленных народов.

Основной целью настоящего исследования явилось выявление тенденций изменения рекреационного природопользования на основе анализа существующих противоречий в осуществлении природоохранной и хозяйственной деятельности.

Для достижения поставленной цели в ходе исследования решались следующие задачи: 1) были охарактеризованы современные тенденции развития рекреационного природопользования, 2) выявлены угрозы сохранению уникальной экосистемы озера Байкал, 3) предложены решения конфликтных ситуаций в рекреационном природопользовании. Летом и зимой 2012–13 годов географическим факультетом МГУ были организованы четыре экспедиции в Прибайкальский и Северобайкальский районы Бурятии. В ходе экспедиций изучались ландшафтная структура и рекреационный потенциал территории, а также проводились социологические исследования, интервьюирование руководителей местных администраций и жителей на предмет перспектив развития туристической отрасли.

Основной целью социологических исследований было выявление мнения местных жителей и приезжих рекреантов об экологических проблемах региона и эффективности их решения местными органами власти, качестве современной туристической инфраструктуры в Бурятии, а также была проведена оценка степени осведомленности местного населения о перспективах развития региона и готовности жителей работать в туристической отрасли.

Социологические опросы проводились методом стандартизированного интервьюирования. Выборка была случайной и составила 105 человек, что удовлетворяет требованиям пилотного социологического исследования. На основе статистической информации, полученной в ходе социологических опросов было построено более 40 графиков и диаграмм, отражающих состояние туристической сферы, и на их основе сделаны предварительные выводы о развитии туризма в двух районах Бурятии.

Работа выполнена при финансовой поддержке РФФИ и РГО (Проект № 13-05-41248).

Также в рамках проведенных исследований использовались методы комплексного картографирования и дистанционного зондирования. Картографический метод исследования играет особую роль в выработке стратегии социально-экономического развития и проведении экологической политики, поскольку является наиболее эффективным инструментом изучения территориальной организации природопользования. Так, составленные на изучаемый регион мелкомасштабные карты позволили оценить степень его освоенности, проанализировать особенности пространственного размещения различных типов природопользования, их территориальное соотношение, взаимодействие и степень адаптированности к природным системам, выявить ареалы возможного возникновения конфликтных ситуаций между различными видами и типами природопользования, а также показать региональные природно-хозяйственные особенности территории, провести ее районирование в целях выработки решений по устойчивому развитию и совершенствованию природоохранной сети, а также по развитию рекреационного природопользования и туристической инфраструктуры.

Особый режим природопользования в Республике Бурятия связан с потерями и упущенными выгодами для экономики региона [3]. Это проявляется в том, что законодательство запрещает или ограничивает более 50 видов экономической деятельности, а также вменяет дорогостоящие обязательства по согласованию экономической деятельности с особым режимом природопользования. В пределах республики находится центральная экологическая зона озера Байкал – территория, которая включает в себя озеро с островами, смежную с озером водоохранную зону, а также особо охраняемые природные территории, прилегающие к озеру Байкал, где действуют строгие природоохранные правила [5]. Буферная экологическая зона – территория за пределами центральной экологической зоны, включающая в себя водосборную площадь озера Байкал в пределах территории России.

Законом об охране озера Байкал в границах центральной экологической зоны установлен запрет на перевод земель лесного фонда в земли других категорий. На территории лесов запрещено проведение сплошных рубок. В Республике Бурятия лесной фонд занимает более 3 млн. га., где создание инфраструктуры для жизнеобеспечения населения и развития особой экономической зоны туристско-рекреационного типа «Байкальская гавань» из-за названных запретов становится практически невозможным, так как для строительства дорог, линий электропередач, связи, водоснабжения и теплоснабжения необходима сплошная вырубка лесов.

Неорганизованные туристы прибывают на берега Байкала не по путевке и не в составе группы. Они вырубают деревья для приготовления пищи и обустройства палаток, оставляют бытовые отходы, занимаются браконьерством, с ними связано возникновение большинства лесных пожаров. Автотуристы наносят наибольший вред окружающей среде, так как они производят больше мусора и не вывозят его с того места, где отдыхали, моют автомобили прямо в Байкале, ездят по степям и песчаным дюнам.

Решение проблемы видится в развитии туристической инфраструктуры и создании туристско-рекреационных зон (ТРЗ). Одной из наиболее активно развивающихся в настоящее время является ТРЗ «Байкальская гавань», которая создается с целью формирования центра международного туризма на востоке России на базе использования уникального природного объекта – озера Байкал, привлечения российских и иностранных туристов. С открытием ТРЗ правительство Бурятии ожидает увеличение притока туристов в четыре раза: с 500 тысяч до 2 миллионов,

поэтому возрастет антропогенная нагрузка [4]. Общая площадь территории ТРЗ – 3613 га. ТРЗ с юга примыкает к долине реки Хаим. Протяженность байкальского побережья составляет 60 км – от поселка Гремячинск до мыса Каткова. На территории ТРЗ находится озеро Котокель, в 20 км южнее расположилась гора Бычья с пиком высотой 1771 м. На территории предполагается развивать рекреационные системы [2] и виды туризма: лечебно-оздоровительный, экологический, горнолыжный, экскурсионный, круизный, этнографический и религиозный. ТРЗ будет обрабатываться антиклещевыми препаратами, в ней будут располагаться специально оборудованные стоянки и кемпинги, прокат туристического снаряжения, а также будет организовано дежурство спасателей и медиков. Будут реконструированы дома отдыха и турбазы.

Социологическое обследование показало, что создание ТРЗ во многом сможет решить местные проблемы. Было выявлено, что 70 % опрошенных местных жителей не хотят менять местожительства, но при этом 50 % населения не хочет, чтобы их дети в дальнейшем проживали в Прибайкальском и Северобайкальском районах Бурятии. Примерно 60 % из всех опрошенных не знают об официальных перспективах развития республики, в том числе о перспективах развития туризма. При выборе из предлагаемого списка перспективных отраслей развития региона 40 % опрошенных местных жителей на первое место по значимости ставят сельское хозяйство, еще около 40 % – считают наиболее перспективной отраслью для дальнейшего развития именно туризм. При этом 60 % опрошенных местных жителей готовы были бы работать в сфере туризма и рекреации, освоив новую специальность.

В ходе анкетирования опрашиваемым предлагалось дать оценку уровня развития туристско-рекреационной инфраструктуры по пятибалльной шкале. Интересно, что оценки местных жителей и приезжих отличаются: примерно 60 % приезжих не довольны качеством существующей туристической инфраструктуры, а среди местных жителей недовольных меньше – всего 40 %.

Проведенные социологические исследования показали, что существующая на сегодняшний день туристско-рекреационная инфраструктура Прибайкальского и Северобайкальского районов не удовлетворяет требованиям большинства рекреантов (в первую очередь приезжих) и требует дальнейшего совершенствования. В тоже время, большая часть местного населения благосклонно относится к возможному развитию рекреационной деятельности и готово способствовать этому.

В Республике Бурятия необходимо основное внимание уделять развитию организованного туризма для людей с разным уровнем дохода, сделать отдых круглогодичным, вовлекать окружающие территории в обслуживание, не нарушая в них экологического равновесия. Доступность информации об отдыхе на Байкале среди российских и иностранных граждан поможет увеличить количество отдыхающих и повысит благосостояние местного населения.

Правительство РФ 27 декабря 2012 года утвердило Федеральную целевую программу «Охрана озера Байкал и социально-экономическое развитие Байкальской природной территории на 2012-2020 годы», которая предполагает выделение 58 млрд. рублей на решение экологических проблем Байкальского региона. Программа призвана решить задачи по сокращению сбросов загрязняющих веществ в озеро Байкал и на его побережье до 50 %, восстановлению до 80 % территории, подвергшейся загрязнению. Программа направлена на ликвидацию прошлого экологического ущерба, снижение текущего негативного воздействия, совершенствование системы экологического мониторинга. Она содержит комплекс

мер по сохранению биологического разнообразия, минимизации природных рисков и развитию экологического туризма.

Список использованных источников: 1. Максимова И.И. Формирование системы управления сохранением озера Байкал. – Иркутск: Изд-во ИГ СО РАН, 2004. – 155 с. 2. Рекреационные системы / Под ред. Н. С. Мироненко, М. Бочварова. – М. Изд-во МГУ, 1986. – 136 с. 3. Сангадиева И.Г., Сангадиев З.Г. Эколого-экономические проблемы исследования Байкальского региона // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. 2011, № 12. – С. 45-50. 4. Чижова В.П. Рекреационные ландшафты: устойчивость, нормирование, управление. – Смоленск: Ойкумена, 2011. – 176 с. 5. Шишканова М.А. Принципы планировочной организации туристско-рекреационных зон Байкальского региона // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2011. № 5. – С. 210-212.

УДК 911.3

МІСТА-СУПУТНИКИ ВЕЛИКИХ МІСТ: СУЧАСНІ ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Т.І. Ключко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міста-супутники – це порівняно нове явище у розселенні. Вони виникли в процесі формування агломерацій протягом ХХ ст. (виключення становлять супутники-резиденції поблизу столиць та фортеці на підступах до великих центрів) [1, с. 108]. Концепція міст-супутників висунута у 1960-х роках містобудівниками В. Давидовичем, А. Афонченком, Н. Солофненком та одержала розвиток у працях учених-географів О. Мінца, О. Назаревського та Б. Хорєва [3, с. 22]. В міському плануванні міста-супутники розглядають як штучно створювані поселення навколо великого міста для вирішення його проблем, регулювання економічної бази, стабілізації або уповільнення зростання чисельності населення. Географічне розуміння міст-супутників ширше. Як зазначає Г. Лаппо, географи до категорії міст-супутників відносять всі поселення, що сформувалися в безпосередньому оточенні великого міста, незалежно від того, виникли вони стихійно чи створювалися спеціально за розробленими проектами. Міста-супутники, що виникають в силу різних причин, мають різне призначення, але всі вони взаємодіють з містом-центром і об'єктивно беруть участь в регулюванні його росту та розвитку [3, с. 103]. До поселень-супутників належать ті міста, селища міського типу та села, які розвиваються поблизу більш великого міста та зв'язані з ним спільністю життя населення – взаємним трудовим та культурно-побутовим тяжінням (достатньо інтенсивним) [2, с. 7].

Розвиток існуючих та будівництво нових міст-супутників розглядається як дієвий засіб обмеження розвитку крупних міст. Ці міста повинні мати міцні виробничі, трудові та соціально-культурні зв'язки з головним містом через те, що основна їх функція – бути «спальнями» для населення великих міст, яке в них працює, але не має житла. Пізніше у містах-супутниках стали створюватися власні робочі місця за рахунок будівництва філій промислових підприємств, розміщених у великих містах, які не мали вільних площадок для розширення, а також розміщення нових промислових підприємств, постачально-збутових баз, автопідприємств, складів тощо [2, с. 22].

Отже, бути супутником – це означає: 1) знаходитися у тісній взаємодії з містом-центром; 2) обслуговувати його потреби; 3) брати участь у розв’язанні його проблем; 4) сприяти реалізації його потенціалу.

Головними ознаками міст-супутників є:

- розташування поблизу метрополіса;
- як мінімум, часткова функціональна незалежність від метрополіса;
- фізична відокремленість від метрополіса сільською місцевістю або природними бар’єрами (наприклад, річкою);
- наявність власної приміської зони (субурбії), населення якої приїжджає до міста-супутника на роботу;
- наявність власного сформованого центрального ділового району (downtown).

На відміну від передмість міста-супутники мають власні робочі місця (не є «спальними поселеннями»), розвинену соціальну інфраструктуру, незалежну муніципальну владу. Фактично, це міні-метрополітенський регіон на окраїні великого метрополітенського регіону. Але міста-супутники суттєво поступаються метрополісу за своїм соціально-економічним значенням.

Виділяються дві основні категорії міст-супутників:

а) міста, орієнтовані своїми функціями на задоволення потреб міста-центра як згустку населення, виробничого, комунально-господарського і будівельного комплексів. Такими є поселення при аеропортах, станціях аерації і водогінних, підприємствах будівельних матеріалів. Сюди ж відносяться центри-постачальники напівфабрикатів і допоміжних матеріалів, деталей, різного обладнання (напр., ліфтів) тощо;

б) центри, що спеціалізуються на видах діяльності і виробництвах, аналогічних тим, які складають верхні яруси функціональної структури головного міста. Такими є центри фундаментальних наукових досліджень, НДДКР, галузей-лідерів, вищої освіти, зберігання інформації, крупні музейні комплекси [3, с. 108-10].

Г. Лаппо підкреслює, що міста-супутники погано вписуються у звичайну типологічну схему. Головними критеріями їх поділу на типи є характер взаємовідносин з містом-центром, а також розвиненість функціональної структури і положення в агломерації. За положенням в системі розселення виділяються такі основні типи міст-супутників: а) місто-передмістя; б) замикаючий супутник; в) центр агломерації другого порядку; г) «супутники-супутників» [3, с. 113]. Виділення міст-супутників, які є передмістями, на нашу думку, є суперечливим.

Ще один критерій типізації міст-супутників – спеціалізація. Розрізняють вузькоспеціалізовані та багатофункціональні міста-супутники. Супутник-вузькоспеціалізований центр має просту функціональну структуру. Такі супутники можуть з часом трансформуватися у супутники-спеціалізовані комплекси та багатофункціональні супутники-конгломерати. Багатофункціональні супутники виникають у вузлових точках агломерації з найкращим ЕГП, нерідко стають центрами агломерацій другого порядку [3, с. 109].

На нашу думку, доцільно визначити такі головні *критерії класифікації міст-супутників:*

- за розташуванням відносно метрополіса: в межах поясу півгодинної, одно- та двохгодинної доступності;
- за функціями: поліфункціональні та монофункціональні (транспортні, індустріальні, торговельно-розважальні, рекреаційні тощо);
- за людністю: малі (до 50 тис. мешканців), середні (до 100 тис.), великі (до 250 тис.);

- за часом заснування: засновані в доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний періоди.

Список використаних джерел: 1. Давидович В. Г. Города и поселки-спутники в СССР // Города-спутники : Сборник. – М. : Географгиз, 1961. – С. 5-39. 2. Доценко А. І. Концепція розселення населення / А. І. Доценко. – К. : РВПС НАН України, 2008. – 72 с. 3. Лаппо Г. М. География городов : Учеб пособие / Лаппо Г. М. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с.

УДК 911.3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ ЯК СТРАТЕГІЧНОГО НАПРЯМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

М.І. Ковалів

mkovaliv@gmail.com

Асоціація економічного розвитку Івано-Франківщини

У сучасних тенденціях й основних факторах, що визначають успіх територіально-адміністративних утворень (територій), все більшого значення набуває туристична галузь, яка розвивається швидкими темпами. Туризм стає однієї з провідних галузей економіки та стратегічним напрямом розвитку цілого ряду територій України. При цьому туризм займає особливе місце в економіці, виконуючи ряд функцій економічного, соціально-культурного, політичного, рекреаційного, виховного та екологічного характеру. Ця галузь господарства є основою для розвитку багатьох галузей господарства. Туризм є одним із самих прибуткових видів бізнесу, що визначає підвищений до нього інтерес підприємців. Подорожі й туризм забезпечують інвестиції, доходи від туристичної діяльності і приносять у скарбницю держави значні податкові надходження. Крім значної статті прибутку, туризм є ще й одним із могутніх чинників посилення престижу регіонів та країни в цілому, зростання її значення в очах світової спільноти і пересічних громадян.

Особливо актуальним є розвиток туризму в малих містах і селах, де на сьогодні спостерігаються найбільші соціально-економічні проблеми. У багатьох незаможних регіонах Європи органи влади заохочують населення розвивати туризм для забезпечення свого виживання. Чимало містечок і сіл, де вже десятиліттями не спостерігається економічна активність, розглядають туризм як засіб економічного відродження. Уряди як «розвинутих» країн, так і тих, «що розвиваються», часто вносять туризм до національних планів розвитку, розглядаючи його як засіб пом'якшення стагнуючих економічних умов, або таких, що погіршуються. Розвиток територій на основі швидкого зростання туристичної галузі передбачаються і в перспективних програмах розвитку цілого ряду територій України.

Однак, задекларувавши туризм як пріоритетний напрям, в органах місцевої влади відсутня дієва система управління галуззю, розроблені програми розвитку туризму в більшості випадків не становлять комплексу взаємопов'язаних правових, економічних та організаційних заходів, як передбачено вимогами Закону України «Про туризм» (324/95-вр) та інших актів законодавства України, а також не забезпечують необхідних умов для збалансованого розвитку як галузі так і території в цілому [1].

Поглиблення процесів глобалізації економіки, загострення проблем екологічної безпеки, технологічні й інформаційні зміни змушують шукати все нові інструменти та механізми забезпечення розвитку туристичної галузі та сталого розвитку територій в цілому. Зміни, що відбуваються можуть бути як позитивними, так і регресивними, глибокими або незначними, стрімко розвиватися, або повільно протікати. Ці зміни можуть відбуватися самі по собі, а можуть піддаватися управлінню. І чим більше спланованими, узгодженими і скоординованими є дії тих, хто здійснює управління, тим більш прогнозованими будуть ці зміни. Особливо актуальним ці процеси стають під час кризи і структурних змін. Вихід із кризи може виявитися хворобливим, якщо економічні процеси будуть пущені на самоплив, і в той же час він може бути більш керованими, якщо місцева влада буде активно впливати на процеси економічного розвитку, використовуючи наявні місцеві переваги і створювати нові. Одним з ефективних інструментів реагування на зміни, впорядкування їх позитивного та негативного впливу на розвиток туристичної галузі, забезпечення сталого розвитку територій є стратегічне управління. Дієвість цього інструменту доведена кількома десятиліттями його застосування на практиці розвитку територій багатьох країн світу. Головним у стратегічному управлінні є процес стратегічного планування в основі якого є формування та впровадження стратегії, під час якого здійснюється глибокий багатоаспектний аналіз стану розвитку галузі, своєчасно виявляються проблеми та впливи на розвиток територій, вирішення яких дозволяє їм нормально функціонувати і розвиватися. Перехід до сучасної якості управління передбачає: по-перше, зміни сутності планування – із засобу адміністративного тиску на інструмент науково обґрунтованих збалансованих рішень для досягнення цілей розвитку галузі; по-друге, посилення стратегічного характеру планування; по-третє, демократизацію процесу вироблення та прийняття планових документів.

Незважаючи на те, що процес стратегічного планування як інструмент стратегічного управління набуває певного значення в Україні, розроблені стратегії переважно носять декларативний характер. Відомо, що стратегічне планування – це набір дій та рішень, які спрямовані на розробку конкретних стратегій, призначених для досягнення поставлених цілей. Однак прийняття Закону України «Про державне прогнозування і розроблення програм економічного і соціального розвитку України» не внесло суттєвих змін в організацію планування на рівні територіальних утворень [2]. Це зумовлено рядом причин. По-перше, діє сила інерції, пов'язана з ще недавнім запереченням державного планового регулювання. По-друге, недостатньою є соціально-психологічна та професійна підготовка апарату управління на місцях щодо вирішення конкретних проблем стратегічного планування. По-третє, повною мірою ще не розроблені теоретичні та методологічні основи стратегічного планування та стратегічного управління в нових умовах господарювання [3]. Як наслідок, відбувається неповноцінне використання результатів наукових досліджень і напрацювань у сфері розвитку територій та основних галузей її господарства. Однак регіональний та місцевий розвиток дедалі більше потребує створення науково-методичної бази управління, організації системи планового регулювання й розвитку території та її основних галузей. Відповідно до зазначених напрямів слід розробляти теоретичні та організаційно-методичні засади стратегічного управління. Як свідчить досвід розвинутих країн, процес стратегічного управління не завершується розробкою Стратегії розвитку територій, для їх впровадження розробляються і реалізуються важливі та взаємопов'язані Стратегії розвитку окремих галузей (напрямків), що відповідають обраним пріоритетам розвитку територій. Відсутність таких підходів при розробці Стратегій розвитку територій призводить до того, що Стратегії залишаються тільки на папері і не мають ефективного впровадження.

З метою недопущення помилок при прийнятті неадекватних рішень щодо прискореного розвитку туризму необхідні стратегії розвитку галузі, які б не тільки давали поштовх для розвитку галузі, а містили цілий ряд комплексних заходів, які б забезпечували сталий розвиток території [4]. Адже роль туризму в соціально-економічному розвитку територій постійно зростає та має чітко виражену територіальну залежність, комплексність і багатофункціональність, високу соціальну та екологічну спрямованість. Туризм може стати ефективним інструментом економічного розвитку тільки тоді, якщо буде повністю інтегрований в місцевий розвиток – соціальний, економічний, культурний і екологічний. Таким чином, під стратегією розвитку туризму розуміється керований процес змін у туристичній сфері, спрямований на досягнення визначеного рівня розвитку, з найменшим збитком для природних ресурсів і найбільшим рівнем задоволення потреб споживачів туристичних послуг й інтересів громадян територіальних громад. Слід зазначити, що під розвитком розуміється процес удосконалювання, у результаті якого забезпечується прогрес і підвищення ефективності функціонування системи розвитку туризму. При цьому прогрес передбачає різні нововведення - виробничі, інформаційні, освітні, соціальні, управлінські й інші. Стратегія полягає в підтримці довготермінового сталого підходу до розвитку територій – її довкілля, економіки, спадщини та населення, балансуючи між потребою збільшити кількість туристів та зберегти й відновити довкілля, що виступає головною причиною для відвідувачів, водночас забезпечуючи створення додаткової вартості через заохочення використовувати місцеві продукти.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 13. 2. Закон України «Про державне прогнозування і розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 25, ст. 195). 3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів від 21 липня 2006 року. №1001/Кабінет Міністрів України/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>. 4. Субстратегія створення туристичної індустрії Прикарпаття – складова стратегічного розвитку регіону. Ковалів М.І., Підлетейчук І.В., Соколова О.В., Федорак В.В., Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем», Івано-Франківськ, 2007, ст. 144.

УДК 911.3

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Т.І. Козак

anfurk@gmail.com

Львівський національний університет імені Івана Франка

Питання реформування місцевого самоврядування є актуальним для України впродовж усього періоду незалежності. У листопаді 1996 року Україною було підписано *Європейську хартію місцевого самоврядування*. Документ зазначає не лише на право місцевого самоврядування, а й на його спроможність для координації регіонального розвитку. Україна перебуває на порозі значних євроінтеграційних процесів, а саме наближення підписання Угоди про асоціацію із ЄС, тому демократичні пріоритети мають стати основою територіального розвитку. Мусимо розуміти, що Європа сьогодні – це самодостатні регіони зі своєю ресурсною базою та зі своїм потенціалом.

Головним завданням реформи має стати створення комфортних умов життя для людей, незважаючи на те, де вони проживають: у столиці, обласному центрі, районному центрі чи маленькому селі. Передбачається, що середня чисельність сільської громади за об'єднання в нову територіальну громаду складе 9 тис. осіб, середня кількість населених пунктів у сільській громаді – 16, очікувана середня площа громади – 400 км². Завдяки такій територіальній оптимізації зросте інтенсивність і щільність внутрішньорегіональних зв'язків, значно зменшиться кількість депресивних регіонів, не будуть полярними розриви в соціально-економічному розвитку. Дана модель територіальної реформи забезпечить чітку вертикаль виконавчої влади, консолідує грошово-фінансові ресурси, скоротить бюрократичний апарат, а отже, межі й потенціал нині тотальної корупції.

Діюча система адміністративно-територіального поділу та виконавчої влади побудована не знизу догори, як би мало бути, а навпаки - згори донизу. Недоліки цього поділу дісталися в спадщину від радянсько-польсько-австрійських часів, коли формування адміністративних кордонів проводилося в інтересах централізованого партійно-бюрократичного управління. Зрозуміло, така авторитарна ієрархія стійка, проте малоефективна. При цьому регіони не мобілізують власних ресурсів, не розвиваються. Вони прагнуть розширити свої владні повноваження, але водночас перекладають розв'язання фінансових проблем на центр. Насправді фінанси у державі створюються на місцях, тому повинні ефективно використовуватись і на цьому рівні. Управління районом побудовано на парадоксі: держава надала місцевому самоврядуванню великі повноваження, потім місцеве самоврядування ці повноваження делегувало місцевим адміністраціям, а ті в свою чергу частину відделегували сільським радам. Гострою є проблематика декларативності місцевого самоврядування. Повноваження сільського та міського голови закінчуються за останньою хатою поселення, а за межами населеного пункту – земля не належить сільській чи міській раді, нею розпоряджається державна виконавча влада.

Самоврядування в районі – точкове, значна частина району перебуває під управлінням президентської вертикалі. Міському самоврядуванню не вигідно інвестувати ці території, бо завтра тут можуть встановити інші «правила гри» і громада міста не буде мати нічого. Для цього в районі потрібно створити базу цієї обслуговуючої кооперації, інфраструктуру для зберігання і переробки цієї продукції, тому не має ніякої мотивації. Значна частина адміністративно-територіальних проектів спрямована на укрупнення регіонів. Об'єднання невеликих і менш розвинутих областей дасть змогу забезпечити значну економію засобів і ресурсів за рахунок скорочення управлінських витрат. Післявоєнний досвід показує, що укрупнення областей (в УРСР до складу Одеської області була включена Ізмаїльська, до складу Львівської – Дрогобицька) не вплинуло негативно на результативність управління їх місцевим господарством. Мала місце чітко виражена тенденція до загального скорочення кількості районів і сільських Рад при практичній незмінності кількості областей [1]. Механічне скорочення в рамках адмінреформи кількості областей призведе до ліквідації місцевого самоврядування. Так званий процес може призвести до пониження статусу районних центрів до сіл, а власне сільським громадам загрожуватиме зникненням. Зокрема, на Львівщині укрупнення адміністративно-територіальних районів може призвести до суттєвого сповільнення розвитку багатьох міст, як це вже було після проведення адміністративно-територіальної реформи в 50-60-х рр. ХХ ст. На мій погляд необхідним є розгляд пропозицій щодо створення окремих нових районів з метою поліпшення розвитку деяких малих міст. Наприклад, на Львівщині науковцями та громадськістю неодноразово зазначалося про відновлення Рава-Руського району.

Доцільність виділення цього району спричинена неоптимальними територіальними розмірами, а саме адміністративного центра району (м.Жовква) для Рава-Руської зони, що створює проблеми для оптимального надання послуг цим населеним пунктам. Новоутворений район у перспективі очікуватиме дотаційне фінансування від держави. Дотаційність може бути ліквідована за рахунок 21 км прикордонного положення із Республікою Польща (Замойське воєводство), що спонукатиме більшим інноваційним інтересам як закордонних, так і українських партнерів. А географічне розташування та природно-рекреаційний потенціал дасть можливість успішно розвивати внутрішній та в'їзний туризм. Доцільним є також підвищення адміністративного статусу окремих прикордонних поселень (наприклад, с. Шегині Мостиського району). Негативом ж цього процесу стане збільшення витрат на адмінперсонал. Проблему із збільшенням адмінперсоналу пропонуємо вирішити за допомогою моделі, котра успішно діє у французьких комунах. Вона передбачає наявність не чисельної кількості місцевих радників, що на волонтерських засадах слідкують за станом території, дорогами, інфраструктурою. Це дозволяє проводити ефективну місцеву політику за рахунок наповнення бюджету громад. Адже в комуні (нашому випадку район) поступатиме на розпорядження значна частина податків та державних дотацій. Повинні створюватись тісні міжрайонні кооперативи в яких кожен район зберігатиме свою незалежність, проте, разом вирішуватимуться питання водо та енергозабезпечення, освітньої й медичної сфер, ліквідація мусору і т.д.

Кооперативи як модель територіальної організації працюватимуть добре, тому що техніка управління поставлена у даному випадку на службу традицій і духу народу, а не покликана збагачувати чиновницькі системи. Проблеми районного значення потрібно вирішувати безпосередньо на місцях, але цьому у нашій державі потрібно вчитись. Коли не буде ефективної роботи усіх одиниць АТУ – загубиться реальний пласт суспільного життя. Це суперечить українській традиції адміністративного управління яка глибоко вкорінилась в менталітет українського народу та характеризується банальним перерозподілом влади й повноважень від одних політичних представників до інших, не зважаючи на потреби місцевих громад. Стратегія розвитку території має базуватись на самодостатності громади, що передбачає добротну бюджетну та матеріально-ресурсну базу. Система територіальної організації розселення в ретроспективному зрізі має значний конструктивний потенціал, який необхідно використати в геостратегії зміцнення української держави, не допускаючи його зниження внаслідок непродуманих реформ, щодо укрупнення чи диференціації АТО [2]. Не докорінна зміна локальних адміністративних одиниць є оптимальним напрямом вдосконалення устрою, а лише окремі структурні зміни в межах існуючої ієрархії, які б покращили соціально-економічну ситуацію і функціональні можливості [3]. Отже, неодноразові зміни статусу, складу та розмірів територій мають низку негативних суспільно-географічних наслідків, подолання яких потребує конструктивних адміністративно-територіальних перетворень. При цьому, головними завданнями цих змін має бути посилення зв'язків локальних територіальних громад з районним центром, зростання функцій і статусу міських поселень та соціально-економічний розвиток сіл. В єдності громади і полягає сила народу України. Наскільки далеко простягатиметься справа місцевого самоврядування залежатиме стійкість держави.

Список використаних джерел: 1. *Географія України (навчальний посібник)* / [відп. за вип. Ф.Д. Заставний]. – Львів: Світ, 1990. – 360 с. 2. *Політична географія та геополітика України (навчальний посібник)* / [відп. за вип. М.С. Дністрянський]. – Тернопіль: Богдан, 2010. — 344 с. 3. *Україна в політико-географічному вимірі (монографія)* / [відп. за вип. М.С. Дністрянський]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.

СУЧАСНА СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ І ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

А.О. Корнус

a_kornus@ukr.net

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Актуальність теми. Структура зайнятості населення є одним з ключових критеріїв, що його використовують при здійсненні географічної типології країн та регіонів. Зайнятість населення різними видами економічної діяльності віддзеркалює різноманітні тенденції і процеси, що відбуваються у соціально-економічному комплексі України: деіндустріалізацію, реаграризацію, терціаризацію та інші. Враховуючи це здійснення типології регіонів України за сучасною структурою зайнятості у них є важливим і актуальним.

За даними офіційної статистики зайнятості населення за видами економічної діяльності можна судити про індустріально-аграрний тип України при значній різноманітності її регіонів. Якщо спробувати класифікувати їх і відшукати їм структурні аналоги серед країн світу чи окремих їх регіонів [1], можна виділити дев'ять типів (регіональних макроструктур зайнятості).

1) *Гіперсервісні* регіони, де на первинний сектор (сільське і лісове господарство) припадає до 1% зайнятих, а на вторинний (промисловість і будівництво) до 20%. Таке співвідношення ми спостерігаємо у США, окремих країнах Західної Європи, як от Люксембург, і «багатих островах» на зразок Сінгапуру, у Росії це тільки Москва. В Україні є лише один гіперсервісний регіон – м. Київ, де у виробництві послуг задіяно 82,6% населення, а у первинному секторі – лише 0,2%.

2) *Сервісні* (постаграрні і постіндустріальні), де на первинний сектор припадає до 5% зайнятих, на вторинний – до 25%, як у ряді країн Західної Європи, Канаді, Кувейті. У Росії це С.-Петербург і крайній Північний Схід, де частка ринку послуг велика через природну слабкість інших секторів, – у цих умовах структура сервісного типу виникає не після, а скоріше замість них. В Україні до цього типу потрапив один своєрідний регіон – м. Севастополь, де у невиробничій сфері трудиться 3/4 населення.

3) *Індустріально-сервісні* регіони мають значну частку населення, зайнятого у промисловості і будівництві – 20-25% та часткою зайнятості населення у галузях, що виробляють послуги понад 60%. В Україні до таких регіонів відносяться Київська та Харківська області.

4) *Гіперіндустріальні*, де частка первинного сектора не вище 5-10%, зате частка вторинного – більше третини і навіть може перевищувати 50%. В Україна такі регіони відсутні (зникли), хоча, наприклад, у Донецькій області ще у 1995 р. у промисловості та будівництві було зайнято понад 55% населення, а у 2000 р. – 52,1%. У світі країн з такою структурою небагато: Німеччина, Чехія, Словаччина.

5) *Індустріальні* з часткою зайнятих в агросекторі від 5-10 до 20%, але дещо з меншою (25-35%) ніж у гіперіндустріальних регіонів – у промисловому. У світі, як і в Україні, їх коло ширше: західноєвропейська напівпериферія (Іспанія, Фінляндія, Угорщина тощо), Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, Об'єднані Арабські Емірати, Японія. У нас до групи з подібною структурою потрапляють східні регіони

і Придніпров'я: Донецька, Дніпропетровська, Луганська і Запорізька області. Варто зазначити, що наприкінці XX століття до цього типу входили і названі нижче Полтавська, Харківська, Київська та Львівська області, де станом на 2000 р. частка найманих працівників, що трудилися у промисловості становила 26-45%. Зникнення в Україні гіперіндустріальних регіонів (наприклад, у 2000 р. в промисловості та будівництві Луганської області було зайнято 52,1% населення) і зменшення кількості індустріальних є свідченням процесу деіндустріалізації, що активно відбувається в Україні у XXI столітті.

б) *Індустріально-аграрні* регіони мають показники, близькі до середньоукраїнських: у сільському і лісовому господарстві зайнято 15-25% населення, у вторинному секторі – від 15% до 1/3 трудящих (Полтавська, Львівська, Сумська, Рівненська, Житомирська та Закарпатська області). У Росії до них відноситься велика частина регіонів російського Нечорнозем'я і ряд південносибірських. Таку структуру мають ще більш далекі околиці Європи: Естонія, Ірландія Португалія, грецький Кіпр, а в Азії – Саудівська Аравія, Південна Корея.

7) *Аграрно-сервісні* регіони мають частку зайнятих у агросекторі до 25-30%, а у галузях, що виробляють послуги, – більше 2/3. До таких регіонів в Україні належить АРК і Одеська область, де у промисловості і будівництві зайнято лише 13,6 і 13,3% населення відповідно.

8) *Аграрно-індустріальні* з 25-30% зайнятих в агросекторі і до 20% у промисловості та будівництві. Цей тип – найчисельніший в Україні, до нього входять третина її регіонів (Черкаська, Івано-Франківська, Миколаївська, Волинська, Чернігівська і Чернівецька, а також Кіровоградська і Херсонська області, що балансують на межі переходу до аграрного типу). У Росії подібні регіони займають степову смугу від Краснодару до Алтаю, у Європі це Латвія, Литва, Польща, Болгарія та Греція, Сирія в Азії, ПАР в Африці. Ще частіше така структура зустрічається в Латинській Америці – від Чилі до Мексики.

9) *Аграрні* регіони мають частку зайнятих у первинному секторі більше 30% і у вторинному секторі – до 15%. В Україні це Тернопільська і Вінницька області, у сільському господарстві яких трудиться 31,1% і 30,2%, а у промисловості і будівництві 13,4% і 13,6% населення відповідно. У деяких джерелах регіони з такою структурою зайнятості називають гіпераграрними.

Проте офіційні цифри не дозволяють побачити ситуацію з тіньовою і вторинною зайнятістю, особливо на землі. А саме вона в останні 15 років стала головним способом виживання для значної частини населення. За деякими оцінками [2], в агросекторі разом з присадибними, садовими і дачними господарствами зайнято удвічі більше населення, ніж за даними офіційної статистики праці. Тобто аграрність багатьох регіонів України є значно більшою.

Аналіз структури зайнятості населення різними видами економічної дозволяє стверджувати, що Україна є індустріально-аграрною державою. За 2007-2011 рр. частка населення, що трудиться у промисловості та будівництві, зменшилися з 19,0% до 16,5% і з 4,9 до 4,5% відповідно, що формально характерно для постіндустріального етапу. Однак одночасно з цим частка працівників у сільському господарстві за названий період не змінилася, а за 2010-2011 рр. навіть зросла на 1,4%. Таким чином, швидше мова може іти не про постіндустріальний розвиток, а про деіндустріалізацію України та її регіонів.

Постіндустріальний розвиток стабільно входить до планів соціально-економічного розвитку міст і районів, різних регіональних і локальних стратегій, але

щоб їх втілити необхідні капітал, інфраструктура, внутрішній чи зовнішній платоспроможний попит. Сервіс у відсталому, бідному і непривабливому місті чи регіоні примітивний і архаїчний.

Підтвердженням цьому є абсолютно мінімальна кількість гіперсервісних та сервісних регіонів у складі України та невелика кількість індустріально-сервісних і аграрно-сервісних – по два. Іншим доказом є зникнення гіперіндустріальних регіонів та зменшення кількості індустріальних, натомість більшість адміністративно-територіальних одиниць відноситься до індустріально-аграрного (6 регіонів) та аграрно-індустріального (9 регіонів) типів. Причому два регіони останньої групи (Херсонська та Кіровоградська) області перебувають на межі переходу у аграрний тип.

У половині регіонів України за 2007-2011 рр. частка зайнятих у сільському господарстві збільшилася, що ніяк не характерно для постіндустріальної економіки. У Сумській області за названий період частка населення, що трудиться у первинному секторі, зросла на 3,8%, у Тернопільській – на 2,9%, Івано-Франківській – на 1,8% і т.п. Навіть у індустріальних Донецькій і Запорізькій областях частка працівників сільського і лісового господарства та рибництва зросла на 2,3% і 1,8% відповідно. Таким чином можемо говорити про тенденцію реагараїзації окремих регіонів України.

Список використаних джерел: 1. Нефедова Т. Г. Городская сельская Россия / Т.Г. Нефедова / Режим доступу : <http://demoscope.ru/weekly/2004/0141/tema01.php>. – вільний. – Заголовок з екрану. – Мова рос. 2. Горбачева Т. Л. Методология и некоторые итоги выборочного обследования населения по проблемам занятости в 1998 году / Т.Л. Горбачева, З.А. Рыжикова // Вопросы статистики. – 1999. – №6. – С. 18-26.

УДК: 911.3:364 (477.85)

ТИПІЗАЦІЯ РАЙОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

І.І. Костащук

ivan_kostaschuk@ukr.net

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

При дослідженні соціальної безпеки адміністративно-територіальних районів Чернівецької області нами було використано 68 індикаторів, що висвітлюють головні аспекти економічного, соціального, екологічного та культурно-освітнього простору.

Для суспільно-географічної оцінки регіональної соціальної безпеки найдоцільніше виділити такі групи індикаторів соціальної безпеки регіонів:

– індикаторами демографічних загроз соціальної безпеки обрано:

- 1) коефіцієнт народжуваності;
- 2) коефіцієнт смертності;
- 3) показник природного приросту;
- 4) пересічна густота населення;
- 5) кількість жінок, що припадає на 1000 чоловіків;
- 6) середня тривалість життя населення;
- 7) середній вік населення;
- 8) медіанний вік населення;
- 9) кількість пенсіонерів;

- 10) чисельність розлучень;
- 11) кількість померлих дітей до 1 року на 1000 народжених;
- 12) кількість емігрантів на 1000 осіб постійного населення;
- 13) кількість самогубств на 10000 жителів;
- 14) забезпеченість населення житлом (у м.кв. на одну особу) та інші;

– *індикаторами працересурсних загроз* соціальної безпеки є:

- 1) рівень безробіття;
- 2) навантаження на одне робоче місце;
- 3) кількість безробітних визначених за методикою МОП;
- 4) кількість працевлаштованих осіб та інші;

– *індикаторами загроз економічного добробуту* населення обрано:

- 1) показник ВВП на одну особу;
- 2) показник ВДВ на одну особу;
- 3) середньорічна заробітна плата;
- 4) середньорічна номінальна заробітна плата;
- 5) місячний дохід населення від підприємницької діяльності;
- 6) місячний дохід населення від домогосподарств;
- 7) сукупний дохід населення;
- 8) обсяг реалізації та надання послуг на одну особу та інші;

– *індикаторами загроз поширення соціальних негараздів* є:

- 1) кількість ВІЛ-інфікованих на 10000 жителів;
- 2) кількість хворих на СНІД на 10000 жителів;
- 3) кількість хворих на активний туберкульоз на 10000 жителів;
- 4) кількість хворих на онкозахворювання на 1000 жителів;
- 5) кількість хворих на розлад психіки;
- 6) рівень злочинності (за видами та ступенем важкості) – всього 12

індикаторів;

- 7) кількість убивств на 10000 осіб постійного населення;
- 8) травматизм на роботі та інші.

Поряд із даними чотирма групами індикаторів соціальної безпеки регіону, які запропоновані О.О. Штельмах [1], ми пропонуємо розглядати ще три групи – індикатори освітньо-культурного рівня населення; політично-електоральної ситуації та екологічного стану.

- *Індикаторами загроз освітньо-культурному рівню населення* є:

- 1) якість знань випускників за результатами ЗНО;
- 2) наповнюваність класів;
- 3) питома вага осіб із вищою освітою;
- 4) кількість будинків культури та місць в них;
- 5) кількість музеїв;
- 6) кількість книг у бібліотеках;
- 7) кількість релігійних громад на 1000 осіб;
- 8) показник етнічної мозаїчності Еккеля та інші;

- *індикаторами загроз рівноваги політично-електоральної ситуації* є:

- 1) електоральна активність виборців;

2) *коефіцієнт електорального вподобання*, який ми пропонуємо розглядати, як співвідношення питомих часток (меншої до більшої не залежно від кандидата), що отримали кандидати в Президенти України у другому турі виборів. Цей коефіцієнт

при однакових симпатіях населення до обох кандидатів буде рівний 1, а при відвертому прихильності одного із них він буде наближатися до 0.

- індикаторами загроз екологічного стану є:

- 1) викиди в повітря діоксину та інших забруднюючих речовин;
- 2) викиди у водне середовище забруднюючих речовин;
- 3) наявність особливо небезпечних відходів (за класами).

Суспільно-географічний аналіз соціальної безпеки передбачає виявлення її регіональних особливостей, з'ясування чинників соціальної безпеки регіонів, типізацію регіонів за складом та інтенсивністю поширення загроз соціальної безпеки. Це є необхідною умовою для розробки заходів регіональної соціальної політики. Регіональна політика соціальної безпеки – це сфера державної діяльності, що пов'язана з реалізацією соціальних інтересів в регіонах та їх захистом від різноманітних загроз.

Внаслідок результатів проведення аналізу за обраними індикаторами нам вдалося встановити п'ять типів районів, за рівнем соціальної безпеки (рис. 1).

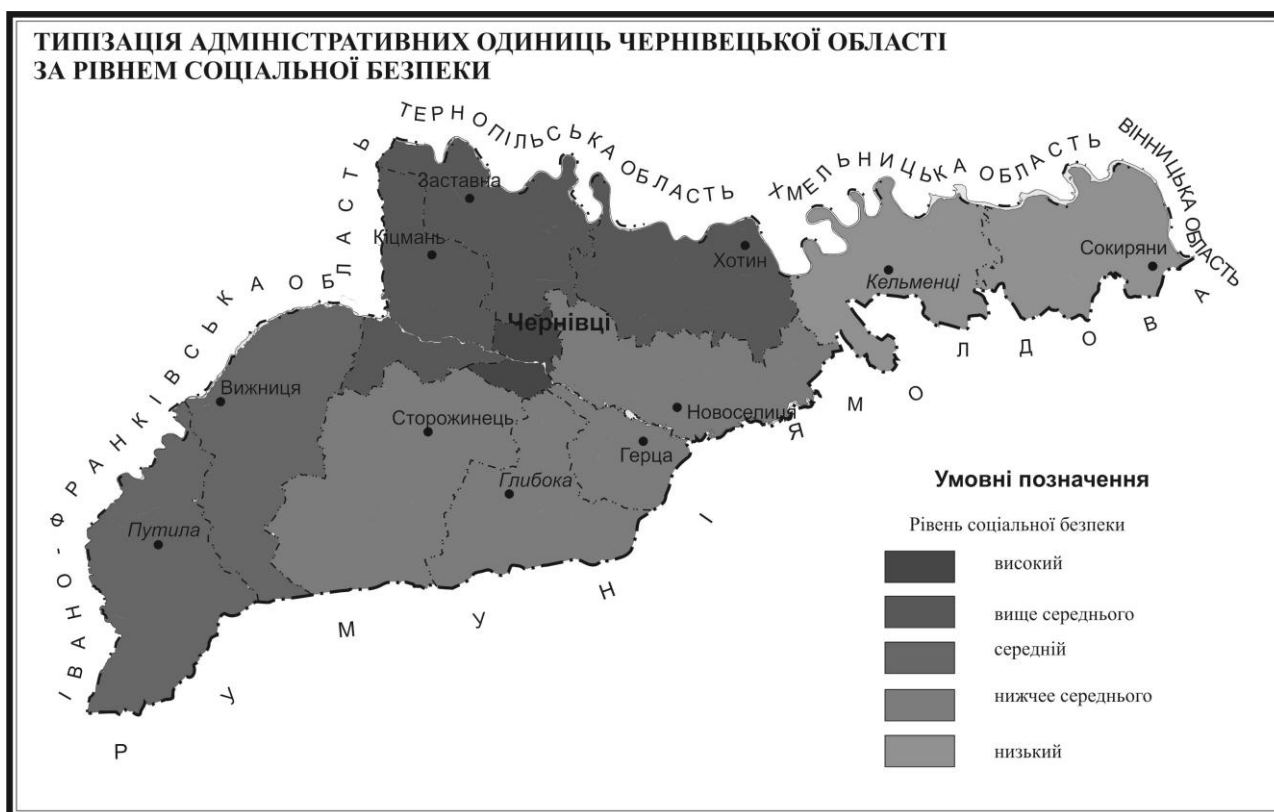

Рис. 1. Типи адміністративних одиниць області за рівнем соціальної безпеки

I тип – високий рівень соціальної безпеки, характерний для м. Чернівці, обласний центр. Посів найвищий критерій. Його стійкими сторонами є економічна, праце ресурсна, освітньо-культурна безпеки, а дестабілізаторами виступають рівень злочинності та захворюваність населення на СНІД/ВІЛ, екологічна безпека.

II тип – рівень соціальної безпеки вищий середнього, посіли три райони – Заставнівський, Кіцманський та Хотинський. Сильними їх сторонами є відносна політико-електоральна стійкість, моноетнічність, а також економічні індикатори; де стабілізатором для Хотинського району є демографічна безпека, а для Заставнівського – працересурсна безпека, для Кіцманського – екологічна безпека.

III тип – середній рівень соціальної безпеки мають Вижницький та Путильський райони. Для них обох є характерними стійка екологічна, політико-електоральна безпека, низький рівень соціального неблагополуччя; дестабілізаторами виступає освітній рівень населення та якість знань учнів.

IV тип – нижчий середнього – Герцаївський, Глибоцький, Новоселецький та Сторожинецький райони. Для них характерною є стійка демографічна безпека, що погіршується політико-електоральною безпекою.

V тип – низький рівень соціальної безпеки характерний для двох районів – Кельменецького та Сокирянського, де сильною стороною є екологічне середовище, а економічна, демографічна, працересурсна безпеки виступають значними дестабілізаторами.

Як бачимо, райони області за ступенем соціальної безпеки розподілилися досить неоднорідно, на що вплинули різні чинники. Нами встановлено, що найбільш помітний вплив на соціальну безпеку регіону мають такі групи чинників, як соціально-економічні, історико-суспільні та природо-екологічні фактори. Особливим чинником, що виступає дестабілізатором освітньо-культурної та політично-електоральної безпеки районів є релігійна активність населення та його етнічна приналежність.

Список використаних джерел: 1. Матеріали Головного управління статистика в Чернівецькій області. 2. Штельмах О.О. Суспільно-географічні аспекти соціальної безпеки регіонів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О.О. Штельмах. – К., 2006. – 20 с.

УДК 314.04(470.5)

О ТИПАХ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ В УРАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ

Д.Н. Липухин

lipuhin.dnl@yandex.ru

Уральский государственный педагогический университет

Исследование проблем геодемографического развития России и отдельных ее регионов в последние два десятилетия приобрели особую актуальность. Это обусловлено длительной депопуляцией российского населения, деформацией половозрастной, брачно-семейной и других структур, нерегулируемой миграцией. Сокращение численности населения России началось по причине депопуляции с 1993 г. Так, за период с начала 1993 г. по начало 2009 г. численность населения страны уменьшилась на более чем 5,8 млн. чел., или на 3,9% [2, с. 21–22]. Подобное сокращение численности населения могло быть еще больше, если бы естественная убыль частично не компенсировалась миграционным притоком населения из-за рубежа.

Не является исключением и Урал, рассматриваемый нами в границах экономико-географического района. Занимая 4,8% территории страны (823,2 тыс. кв. км), Уральский регион сосредоточивает 13,2% российского населения (на начало 2012 г. – 18921,1 тыс. чел.). Сокращение численности населения в регионе началось с 1995 г. За период с начала 1995 г. по начало 2012 г. сокращение численности населения

составило более 1,5 млн. чел., или 7,6%. Если в целом по России население за 2009–2012 гг. увеличилось на 319,2 тыс. чел. (впервые за последние 16 лет) за счет компенсации естественной убыли миграционным приростом [4, с. 76], то Урал продолжает тенденцию снижения общей численности населения, что представляет угрозу региональной демографической безопасности.

Характерной особенностью последних лет стало замедление темпов сокращения населения региона. За период с переписи 2010 г. по начало 2012 года население уменьшилось лишь на 0,14% [2, с. 26]. Причина этого – снижение величины естественной убыли в связи с увеличением чисел родившихся, начиная с 2001–2002 гг. В этот период в наиболее активный детородный возраст входили более многочисленные поколения женщин, родившихся в начале и середине 1980-х гг. Определенный стимулирующий эффект на рождаемость оказали также активные меры помощи семьям с детьми, введенные в стране с января 2007 г.

Чтобы выявить факторы, влияющие на изменение уровня рождаемости в России и Уральском регионе за периоды 1989–2002 гг. и 2002–2011 гг., мы воспользовались индексным методом [1, с. 164–167]. Расчеты показали, что за 2002–2011 гг. общий коэффициент рождаемости на Урале увеличился на 29,2% (табл. 1). При этом за счет некоторого понижения процентной доли женщин репродуктивного возраста в общей численности населения (если бы действовал только данный структурный фактор), он снизился бы на 2,2%, но в то же время увеличился бы на 0,2% за счет некоторого улучшения возрастной структуры внутри женского репродуктивного контингента. Однако увеличение величины общего коэффициента рождаемости было следствием действительного роста рождаемости в Уральском регионе на 31,2%. В России рост рождаемости за 2002–2011 гг. составил 23,5%.

Таблица 1

Компоненты изменения общего коэффициента рождаемости в России и Уральском регионе за период 1989 – 2011 гг., в % [рассчитано автором по данным Росстата]

Период, территория	Изменение общего коэффициента рождаемости за период	в том числе за счет изменения		
		доли женщин 15-49 лет в населении	возрастной структуры женского репродуктивного контингента	возрастных коэффициентов рождаемости
1989-2002 гг.				
Россия	-33,6	+12,3	-10,7	-35,2
Урал	-31,6	+6,7	-5,5	-32,8
2002-2011 гг.				
Россия	+29,9	-6,9	+13,3	+23,5
Урал	+29,2	-2,2	+0,2	+31,2

Вместе с тем, к 2011 г. суммарный коэффициент рождаемости достиг на Урале 1,784, что составляет лишь 84% от «необходимого» для обеспечения простого воспроизводства населения. Это обстоятельство позволяет заключить, что демографический кризис в Уральском регионе продолжается.

Выявление географических различий демографических процессов и структур в регионе проводилось нами на основе статистической модели из 28-ми индикаторов по семи административным территориям Урала за период 2007–2011 гг. (матрица из 196 показателей). По результатам проведенной типологизации с использованием методики

кластерного анализа [3, с. 181–184] в пределах Урала выделено четыре типа геодемографической обстановки, характеризующихся определенной спецификой проявления демографических абл. сов и структур. С увеличением номера типа административных территорий Урала геодемографическая обстановка ухудшается (абл.. 2).

Таблица 2

Типы геодемографической обстановки в Уральском регионе за 2007-2011 гг.*

Тип	Кд 2007/2011 гг., %	Коэффициенты, %о				Доля возрастных групп, %		
		ОКР	ОКС	КЕП	КМП	Дети	Трудоспособ.	Пенсион.
1	99,8	13,6	13,5	0,1	-0,4	18,1	62,0	19,9
2	99,5	12,9	14,6	-1,7	0,7	16,2	61,4	22,4
3	97,8	13,5	15,1	-1,6	-2,9	17,4	61,5	21,1
4	94,7	12,7	16,2	-3,5	-7,3	16,5	59,3	24,2
Урал	98,9	13,2	14,5	-1,3	-0,9	17,1	61,4	21,5

Тип 1, концентрирующий 29,5% населения Урала, характеризуется *относительно благоприятной геодемографической обстановкой*. Его образуют Республики Башкирия и Удмуртия. Это наиболее заселенная и слабоурбанизированная индустриально-аграрная часть Западного Предуралья. Уровень общей рождаемости населения превышает средний показатель по Уралу на 2,3%, а уровень общей смертности – ниже на 6,9%, что объясняется структурным фактором (несколько повышенная доля детских и трудоспособных возрастов, пониженная доля пожилых). Население указанного типа отличается средним уровнем развития демографического старения. Население Башкирии и Удмуртии оказалось более «отзывчивым» на меры государственной помощи семье. Об этом свидетельствуют показатели очередности рождений детей. Например, число детей, родившихся первыми в Удмуртии в 2009 г. выросло по сравнению с 2005 г. на 6%, родившихся вторыми – на 44%, родившихся третьими – на 28%. В сельской местности рост еще более интенсивный: родившихся «вторыми» по очередности рождений – на 51%, «третьими» - на 69%, «четвертыми» - на 43% по сравнению с 2005 г. Примерно такая же ситуация сложилась и в Республике Башкирии.

Кризисная геодемографическая обстановка со слабой естественной убылью, частично компенсируемой миграцией, сложилась в типе 2 (Свердловская и Челябинская области). Здесь сосредоточено 41,2% жителей Урала. Это высокоурбанизированная и высокоиндустриальная горнозаводская часть Урала, для которой типична низкая регулируемая рождаемость и несколько повышенная смертность вследствие старения населения, величина коэффициента старения достигает очень высокого уровня (18,5 – 18,6%).

Кризисная геодемографическая обстановка с сокращающимся населением вследствие естественной убыли и миграционного оттока характерна для третьего типа, который образуют Пермский край и Оренбургская область. Здесь проживает 24,6% населения региона.

* Принятые сокращения: Кд – коэффициент динамики численности населения; ОКР – общий коэффициент рождаемости; ОКС – общий коэффициент смертности; КЕП – коэффициент естественного прироста (убыли); КМП – коэффициент миграционного прироста.

Кризисная геодемографическая обстановка сокращающимся населением из-за значительной естественной убыли и миграционного оттока характерна для 4-го типа (Курганская область). В пределах аграрно-индустриального Зауралья проживает 4,7% населения. Уровень депопуляции в 2,7 раза превышает аналогичный по Уралу, а величина миграционного оттока – более чем в 8 раз, что сильно деформирует половозрастную структуру населения.

Список использованных источников: 1. Борисов В.А. Демография / В.А. Борисов [Текст]: учебник для вузов. – М.: Нота Бене, 2003. – 344 с. 2. Демографический ежегодник России. 2012 (статистический сборник) / [Росстат]. – М.: ИИЦ «Статистика России», 2012. – 535 с. 3. Корнев И.Н., Липухин Д.Н. Геодемографические процессы в регионе [Текст]: монография / Урал. гос. пед. ун-т, Гум. ун-т. – Екатеринбург, 2002. – 258 с. 4. Российский статистический ежегодник. 2012 (статистический сборник) / [Росстат]. – М.: ИИЦ «Статистика России», 2012. – 786 с.

УДК 911.3:332.1](477)

РАНЖУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 2011 РОЦІ

В.В. Ліплянська, Н.А. Горожанкіна
liplyanskaya1993@mail.ru

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Актуальність питань дослідження сфери інноваційної діяльності на сучасному етапі обумовлена тим, що відсутність інноваційних впроваджень є однією з причин неможливості сформулювати раціональний механізм стимулювання інноваційної діяльності і відставання українського виробничого потенціалу від аналогічних потенціалів інших країн.

Стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів-науковців визначають як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним завданням економічної стратегії. Випуск конкурентоспроможної продукції та послуг можливий тільки при розвитку науки, техніки та технологій (рис.1).

Необхідно зазначити, що починаючи з 1999 року, Україна проголосила перехід на інноваційний шлях розвитку. За індексом технологічної готовності, відповідно до доповіді Всесвітнього економічного форуму, у 2009-2010 роках держава посіла 73-тє місце, поступившись таким країнам, як Казахстан, Росія, Польща [1].

За даними Держкомстату, у 2010 р. наукоємність промислового виробництва України не перевищувала 0,4%, а на світовому ринку високотехнологічної продукції частка України складала лише 0,1% [2].

Метод ранжування за комплексом статистичних показників дозволяє визначити проблемність відповідного регіону з того чи іншого параметру щодо інших адміністративно-територіальних одиниць.

Проведене ранжування 24 областей України, Автономної Республіки Крим та 2 міст державного підпорядкування Києва та Севастополя за комплексом статистичних показників, які характеризують розвиток інноваційної діяльності:

- кількість організацій, які виконують науково-інноваційні роботи;
- освоєння інноваційних видів продукції у промисловості;

- кількість впроваджених науково-інноваційних робіт;
- впровадженням прогресивних технологічних процесів у промисловості;
- кількість виконаних науково-інноваційних робіт (виробів, технологій);
- чисельність фахівців, які виконують науково-інноваційні роботи (робіт усього, доктори наук та кандидати наук);
- внутрішні поточні витрати на роботи, виконані власними силами наукових організацій.

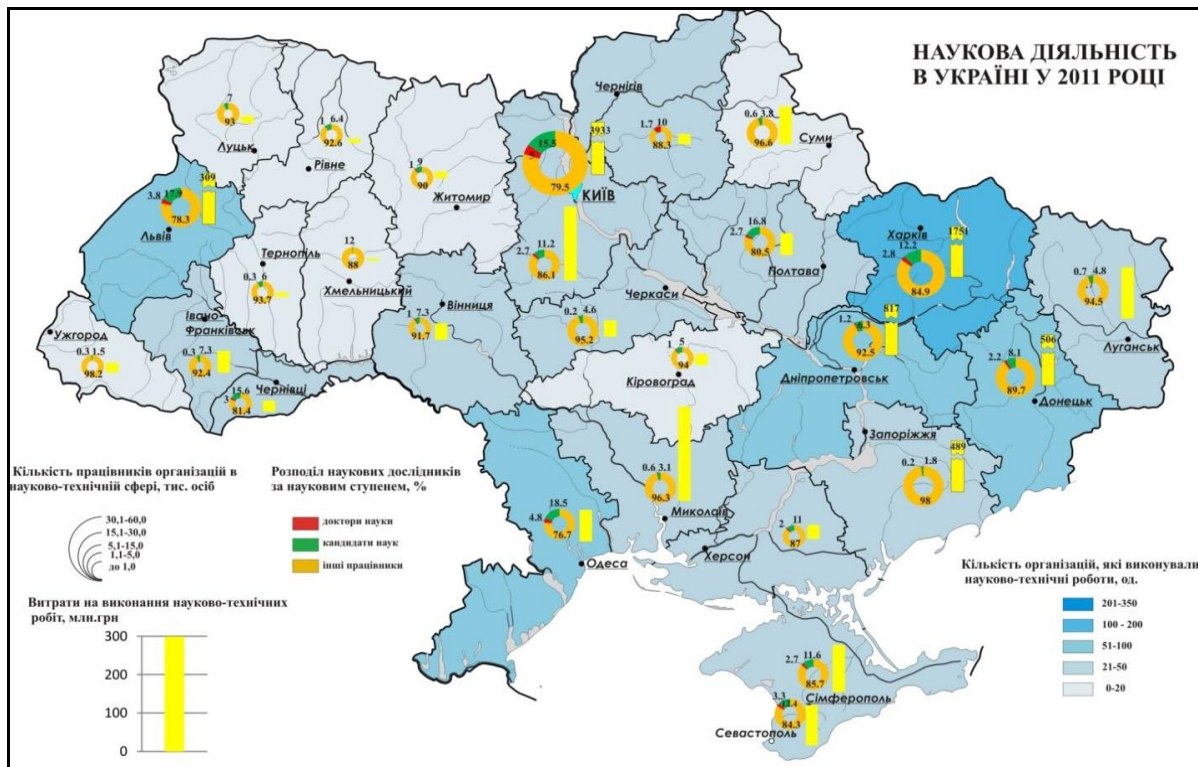

Рис.1. Наукова діяльність в Україні у 2011 році (складено автором за даними [3])

У рамках ранжування кожному регіону було присвоєно місце за 10 статистичними показниками (табл.1), що зазначені вище.

Перше місце належить регіону з самим високим показником, а останнє – з найнижчим. Підсумкове місце регіону визначається згідно з отриманим середньоарифметичним значенням: чим менше місце регіону в ранжуванні, тим вищим є показник інноваційної діяльності.

Якщо регіон займає місце за параметром з першого по друге, то даний показник визначається як високий - «не вимагає втручання» з боку місцевих виконавчих органів влади; з третього по четверте, то показник визначається як хороший; з п'ятого по шосте, то його положення за даним критерієм характеризується як прикордонне - «вимагає заходів, які покращать цю ситуацію» з боку виконавчих органів; з сьомого по восьме – слабкий показник – «потрібні обов'язкові заходи».

Отримані нами результати дозволили позначити слабкі точки кожного з регіонів, а також їх переваги. За результатами дослідження відповідні адміністративно-територіальні одиниці були умовно розподілені на три групи:

- регіони-лідери -1-2 місце;
- регіони з середніми показниками – 3-6 місце;
- регіони-аутсайтери – 7-8 місце (табл. 1)

Таблиця 1

Показники розвитку науково-інноваційної діяльності в Україні

Назва області (міста)	Місце за категорією													
	Кількість організацій, які виконують наукові роботи (од.)	Чисельність фахівців, які виконують наукові роботи, (осіб)			Кількість виконаних наукових робіт, (од.)		Кількість впровадж ення наукових робіт (од.)	Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості (од.)	Освоєння інноваційн их видів продукції у промислов ості	Внутрішні поточні витрати на роботи, виконані власними силами наукових організацій (тис. грн.)	Загальні результати			
		Усього	Доктор а наук	Кандид ати наук	Виробі в	Технол огій					Середнє арифметичне	Загальні результати		
АР Крим	8	6	8	6	8	7	6	6	6	8	6,9	5		
Вінницька	9	8	10	8	7	9	7	9	5	9	8,1	7		
Волинська	10	10	9	10	9	10	10	10	10	10	9,8	8		
Дніпропетровська	6	4	7	5	8	4	4	6	4	4	5,2	4		
Донецька	6	4	7	5	4	3	3	6	4	5	4,7	3		
Житомирська	10	10	10	9	10	10	10	8	8	10	9,5	8		
Закарпатська	10	8	9	7	10	9	10	10	10	9	9,2	8		
Запорізька	9	6	10	8	5	5	5	2	1	5	5,6	4		
Івано-Франківська	9	7	10	9	7	9	6	7	4	9	7,7	6		
Київська	8	6	8	6	6	7	7	9	5	7	6,9	5		
Кіровоградська	10	9	10	10	8	10	10	9	7	9	9,2	8		
Луганська	8	6	10	8	5	6	4	8	8	7	7,0	5		
Львівська	5	5	6	7	5	7	5	8	4	6	5,8	4		
Миколаївська	8	6	10	8	7	8	6	8	8	6	7,5	6		
Одеська	7	5	7	5	5	7	4	8	5	7	6,0	4		
Полтавська	9	7	8	6	5	8	6	9	6	9	7,3	6		
Рівненська	10	10	10	10	6	10	8	10	9	10	9,3	8		
Сумська	9	6	9	7	5	7	5	5	2	8	6,3	5		
Тернопільська	10	10	10	10	9	9	10	5	6	10	8,9	7		
Харківська	3	3	4	3	2	2	2	1	4	3	2,7	2		
Херсонська	9	8	9	8	7	9	9	6	4	9	7,8	6		
Хмельницька	10	10	9	10	10	10	10	8	8	10	9,5	8		
Черкаська	9	7	10	9	6	7	7	9	8	9	8,1	7		
Чернівецька	9	8	9	7	8	10	8	10	7	9	8,5	7		
Чернігівська	9	9	10	9	8	10	9	9	8	9	9,0	7		
м. Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,0	1		
м. Севастополь	10	6	8	7	6	10	7	10	9	8	8,1	7		

Отже, дослідивши регіони, можемо зробити висновки, що основними проблемами розвитку інноваційного комплексу в Україні, який є поєднанням наукового сектору економіки з виробничим є те, що:

- в економіці України експлуатуються переважно попередні технологічні досягнення;

- частка проміжного споживання у структурі випуску залишається на дуже високому рівні;

- інноваційна активність підприємств є низькою.

Список використаних джерел: 1. *Звіт про глобальну конкурентоспроможність* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mee.government.bg/doc_pdf/Resume07.pdf
2. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 3. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://govuadocs.com.ua/tw_files2/urls_2/627/d-626992/7z-docs/1.pdf

УДК 910.1

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ, СОДЕРЖАНИИ И ОСОБЕННОСТЯХ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Э.Т. Люкманов

eldarluk@mail.ru

Московский городской педагогический университет

Идея индивидуальной территориальной идентичности (лат. *identicus* – тождественный) вошла в научный оборот российских гуманитариев в обстоятельствах, когда все общественные науки были переориентированы на западные ценности. Наиболее широко данная идея была воспринята как «восприятие индивидом себя в качестве представителя определенной воображенной общности, основывающегося на единстве проживания, истории и традиций, социокультурного опыта, ценностных ориентаций и образа жизни» [1]. Для ряда российских географов «воображаемое сообщество» стало путеводной линией их изысканий в области территориальной идентичности без сколь либо критической оценки такого представления о данном явлении [2].

На наш взгляд, географический аспект территориальной идентичности следует искать не в воображении, не в социальной или иной гуманитарной среде, не в географически определенном месте, а в закономерностях и особенностях расселения людей в мире, поделенном на государства. Ни в одной работе, касающейся территориальной идентичности, мы не нашли слово «расселение». Между тем, как нам представляется, это – одно из ключевых слов территориальной идентичности, если буквально трактовать это понятие как чувство органической близости, единства (тождественности) людей с «малой родиной», определенным образом реализованное в их расселении. Расселение людей с учетом их чувственного и рационального стремления к «малой родине» – это конструктивный элемент географической концепции территориальной идентичности, позволяющий не «воображать сообщество», а реально регулировать его рациональное размещение географическими познавательными и описательными средствами (образы природы, социальные и экономические предпосылки, в целом – имидж «малой родины»).

По сути, территориальная идентичность – это особая «пространственная форма жизнедеятельности населения» – термина, введенного в научный оборот советским географом Б.С. Хоревым как определение территориальной организации населения [3]. Нам представляется, что такая форма – не из старого ненужного багажа, а вполне жизнеспособная научная дефиниция, отражающая современные процессы расселения населения и учитывающая его особенности и закономерности, ранее не воспринимаемые по идеологическим соображениям. Если территориальная идентичность есть пространственная форма жизнедеятельности людей, а последняя есть территориальная организация расселения населения, то территориальная идентичность есть ни что иное, как территориальная организация расселения населения – одна из форм такой организации, равно как и одна из пространственных форм жизнедеятельности людей.

Основными особенностями территориальной идентичности являются, во-первых, чувство органической близости (тождественности) людей с «малой родиной» как движущей силы пространственного формирования расселения людей и, во-вторых, реальное существование у каждого человека его «малой родины» как системообразующего ядра такого расселения. Разумеется, душевное (чувственное) тяготение к «малой родине» у людей в разной степени развито – от полного безразличия до патологического патриотизма, и играет разную роль в системе всех чувств и обусловлено в своей реализации разными обстоятельствами. Также по-разному проявляется системообразующая роль «малой родины» в расселении своих представителей (питомцев) – от символического рассеянного до комплексобразующего. Именно эти особенности выделяют территориальную идентичность в особую пространственную форму жизнедеятельности населения и только от уровня их функциональной развитости зависит степень зрелости данной формы, ее упорядоченности и рациональности.

Выделенные особенности определяют различные варианты расселения населения. Это могут быть рассеянные в пространстве отдельные люди (их объединения формальные и неформальные), постоянно живущие за пределами своей «малой родины», признающие свое место рождения в качестве таковой и подтверждающие намерение при определенных обстоятельствах туда вернуться. Это могут быть люди и их объединения (формальные или неформальные), постоянно проживающие на своей «малой родине», признающие место своего проживания таковой и не имеющие намерения ее покидать по рациональным соображениям.

По сути, люди, признающие свою «малую родину», живущие в ней или имеющие намерение вернуться в нее, образуют определенную категорию людей, категорию населения страны и мира, которую условно можно назвать «земляки». Данная категория людей имеет формируемые или сформировавшиеся системы расселения, имеющие ту или иную степень развитости (зрелости), упорядоченности и рациональности. Следовательно, речь идет о различных системах расселения людей, тяготеющих к своей «малой родине». Можно выделить, по меньшей мере, две такие системы.

Первая группа людей взаимосвязана намерением вернуться когда-нибудь на «малую родину». Это чувство у них постоянно и поэтому обладающие им люди, возможно не находящиеся между собой в каких-либо отношениях или связях, как множество образуют нечто целое, единое, отвечающее основному признаку системы. Такую систему расселения, основанную на чувственной ценности «малой родины», можно назвать системой чувственных территориальных ценностей.

Вторая группа людей, взаимосвязанная намерением никогда не покидать свою «малую родину», также образует систему, основанную не столько на чувствах, сколько на рациональном мышлении (здесь родня, близкие соседи, работа, домашнее хозяйство и т.д.). В отличие от чувств людей первой группы, выражаемых в намерениях вернуться, чувства второй группы выражены в реальных рациональных действиях, выраженных в формуле «не покидать». Такую систему расселения можно назвать системой рациональных территориальных ценностей.

Фактор притяжения к «малой родине», по сути, выступает как генон-фактор, то есть как совокупность движущих сил, вызывающих процесс такого притяжения. Можно представить шкалу таких движущих сил – начиная от исключительно чувственных – природные, социальные (друзья детства), культурные (фильмы детства) и заканчивая исключительно рациональными – экономические (уровень дохода и качество расхода личного и семейного бюджета), политические (демократия, автократия, олигополия с учетом степени их развитости), а также те же социальные (уровень преступности, социальной напряженности и другое), культурные (разнообразие и качество культурных предложений). Первые возникают на ранних стадиях формирования «малой родины», вторые – на этапе ее текущего переживания и проживания.

Таким образом, территориальная идентичность как особая форма территориальной организации расселения людей представляет собой некую совокупность территориальных систем (подсистем) расселения определенной категории людей. Основными особенностями такой формы расселения являются, во-первых, чувственная близость и/или рациональное мышление, связывающие людей с «малой родиной» и выступающие в качестве движущих сил пространственного формирования их расселения и, во-вторых, реальное существование у каждого человека его «малой родины» как системообразующего ядра такого расселения.

Список использованной литературы: 1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма/ Пер. с англ. В.Г. Николаевой. М.: КАНОН-ПРЕСС-Ц Кучково поле, 2001. 2. Замятин Д.Н. Идентичность и территория: гугагнитарно-географические подходы и дискурсы. Идентичность как предмет политического анализа / Сборник статей по итогам Всероссийской научно-теоретической конференции. М.:ИМЭМО, 2011, с. 203. 3. Демографический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия. Главный редактор Д.И. Валентей. 1985. 4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Пер. Е. Руткевич. — М.: Медиум; Асадегга-Центр, 1995; 5. Крылов М.П. Региональная идентичность в Европейской России. Автореф. дисс. докт. геогр. наук. М., 2006; 6. Смирнягин С.В. О региональной идентичности//Вопросы экономической и политической географии зарубежных стран. Вып. 17 «Меняющаяся география зарубежного мира». Москва – Смоленск: Ойкумена, 2007.

ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ МІСТА ХАРКОВА

А.В. Мазурова, П.А. Вірченко

a.v.mazurova@yandex.ru, japasha@yandex.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Актуальність теми. Перевезення пасажирів у сучасному місті є важливим питанням ефективного функціонування мегаполісу. Збої у роботі міського пасажирського транспорту можуть паралізувати роботу підприємств, установ та організацій, уповільнити торгівельно-фінансові операції, погіршити функціонування інших сфер громадського життя міста тощо. Існування великих і крупних міст без пасажирського транспорту неможливе – адже і виникли вони головним чином завдяки розвитку громадського транспорту.

Розвиток сучасних міст (особливо з населенням 100 тис. мешканців і більше) супроводжується зростанням їх території, міграцією населення в нові околичні райони та приміські зони, віддаленням житлових районів від місць відпочинку і праці. Унаслідок цього відбувається збільшення дальності подорожей городян на роботу й додому, зростання загального часу перебування пасажирів у дорозі, збільшується число мешканців міста, які користуються міським громадським транспортом, зростає середня кількість поїздок городянами. Отже, ефективна робота міського транспорту є важливим питанням функціонування великого міста. Особливо дана проблема актуальна для міст-мільонерів, де гостро стоять питання забруднення навколишнього середовища, а міський електротранспорт, певною мірою, допомагає знизити її гостроту.

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що питання діяльності міського транспорту висвітлені у роботах багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, зазначені проблеми частково висвітлювалися у роботах Н.Н. Казанського, Л.В. Канторовича, Е.П. Качана, Т.Б. Кушнір, О.І. Мірошника Н.В. Правдіна, І.В. Спіріна, Л.Г. Чеканової та інших дослідників. Проте, питання функціонування саме міського електричного транспорту в науковій літературі висвітлені недостатньо.

Метою дослідження є аналіз окремих суспільно-географічних проблем функціонування електричного транспорту міста Харкова.

Основний зміст дослідження. Важливу роль у функціонуванні транспортної мережі великого мегаполісу виконує міський транспорт. У місті Харкові добре розвинена його мережа, що обумовлено великою кількістю населення. Щодня міський транспорт Харкова перевозить близько 2 мільйонів пасажирів [1] та значну кількість вантажів. Надання транспортних послуг городянам забезпечують метрополітен та різні наземні види транспорту – автобуси, тролейбуси, трамваї, маршрутні таксі. Проте, найбільша частка міських пасажирських перевезень припадає на електротранспорт.

Так у 2012 р. метрополітеном, трамваями і тролейбусами у Харкові було перевезено 435,7 млн. пасажирів, що склало 83 % від загальної кількості пасажирів, перевезених в місті. Як свідчать статистичні дані, щоденно міським електричним транспортом в Харкові перевозиться більше 1 млн. пасажирів [2].

У структурі перевезень міським електричним транспортом найбільша частка припадає на метрополітен (рис. 1). Цей факт, на нашу думку, можна пояснити його технічними характеристиками: високою швидкістю переміщення у порівнянні з іншими видами транспорту, великою пасажиромісткістю, зручним для пасажирів розміщенням ліній, відсутністю пробок тощо.

На тролейбусне та трамвайне сполучення припадає відповідно 22 % та 20 % у структурі перевезень пасажирів. Щоденно наземним електричним транспортом користуються близько 536 тис. пасажирів, з них більше половини – безкоштовно [1]. Найчастіше цими видами електротранспорту користуються люди, які мають право на пільговий проїзд і та частина населення, що проживає у тих районах міста, де відсутні або малорозвинені інші види транспорту. Крім того, трамваї та тролейбуси мають меншу швидкість руху, ніж метрополітен та значно меншу пасажиромісткість.

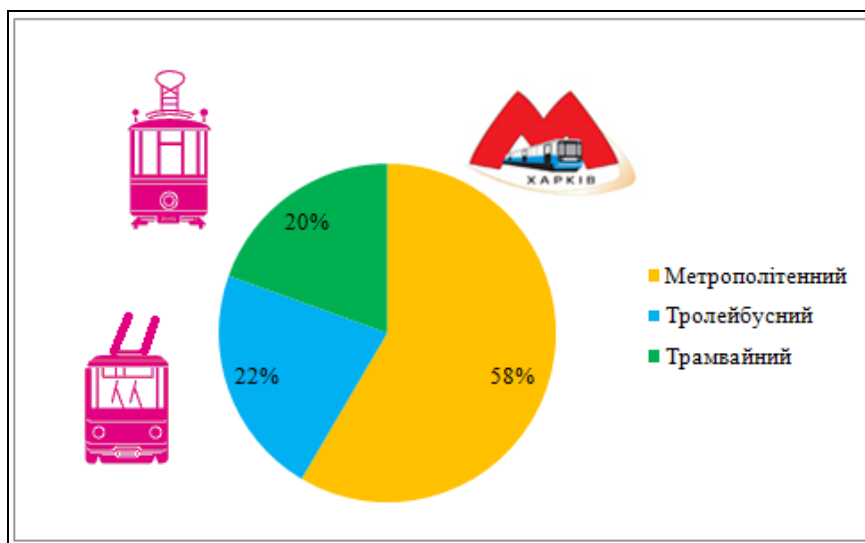

Рис. 1. Структура перевезень пасажирів міським електричним транспортом у місті Харкові за результатами 2012 р. (побудовано за даними [2])

Аналіз перевезень пасажирів міським електричним транспортом у місті Харкові за період з 2000 по 2012 рр. засвідчив наступні тенденції (рис. 2).

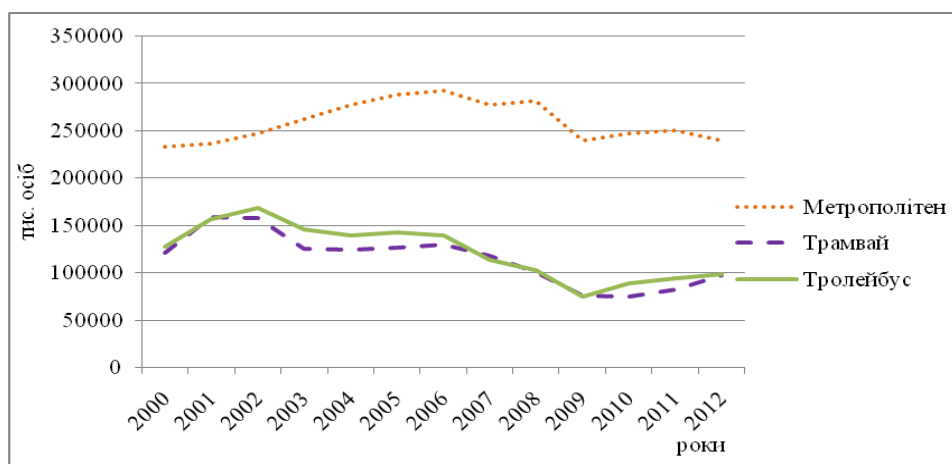

Рис. 2. Динаміка перевезень пасажирів електричними видами транспорту у місті Харкові за період з 2000 по 2012 рр. (побудовано за даними [2, 3])

Робота метрополітену характеризується збільшенням обсягів перевезення пасажирів у період з 2000 до 2006 рр. На нашу думку, таку тенденцію можна пояснити відкриттям нових станцій «Ботанічний сад» та «23 серпня» й зростанням доходів населення тощо. Проте, у 2006 р. відбувається спад обсягів перевезень, що можна пояснити підвищенням ціни проїзду з 0,5 до 0,75 грн. Надалі у роботі метрополітену спостерігались коливальні тенденції в обсягах перевезень пасажирів.

В той же час, у динаміці перевезень пасажирів трамвайним та тролейбусним транспортом зниження спостерігається з 2002 р. Скоріше за все це пов'язано зі зменшенням бюджетного фінансування міського електротранспорту та демонтажем деяких ліній. Також, у зв'язку із закриттям частини промислових підприємств міста втратили значущість так звані «промислові гілки» трамваю та тролейбусу.

У 2009 р. спостерігалось суттєве зниження показників перевезень всіма видами електричного транспорту, що можна пояснити впливом всесвітньої економічної кризи та подорожчанням тарифів на проїзд у метро з 1,0 до 1,5 грн., у трамваях і тролейбусах – з 0,5 до 1,0 грн.

Проте, починаючи з 2010 р. спостерігається незначне зростання обсягів перевезень усіма видами електричного транспорту.

Варто зазначити, що в 2012 р. у зв'язку з проведенням чемпіонату з футболу «Євро-2012» частково був оновлений рухомий склад міського електричного транспорту.

За період з 2000 по 2012 рр. відбулись зміни і довжини шляхів сполучення електричних видів транспорту (рис. 3).

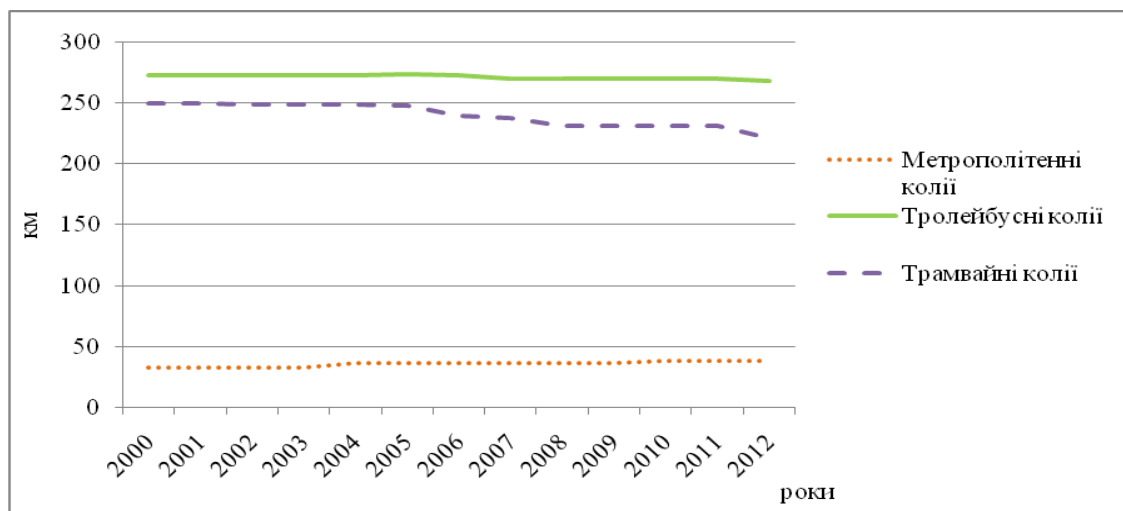

Рис. 3. Динаміка довжини шляхів сполучення електричних видів транспорту в місті Харкові за період з 2000 по 2012 рр. (побудовано за даними [2, 3])

Аналіз графіків на рис. 3 засвідчив, що у період з 2000 по 2006 рр. довжина транспортних ліній всіх видів електротранспорту міста Харкова була незмінною. Однак, починаючи з 2006 р. помітна тенденція до зниження довжини шляхів сполучень електротранспорту, окрім метрополітену. Особливо це характерно для трамвайного сполучення, так як у місті Харкові відбувається демонтаж трамвайних колій, як в центрі міста, так і на його окраїнах, через зниження значущості окремих маршрутів та реконструкцію транспортних магістралей міста з метою збільшення їх пропускної здатності.

Висновки. Проведене дослідження дозволило зробити ряд висновків. На сучасному етапі у місті Харкові спостерігається зниження обсягів перевезень пасажирів електричними видами транспорту, що пов'язано з рядом об'єктивних та суб'єктивних причин.

Зокрема, значна частка пасажирів, яка перевозиться міським електротранспортом має пільги на безкоштовний проїзд. Перевезення пасажирів пільгових категорій повинно компенсуватися перевізникам за рахунок місцевого бюджету. Однак, як свідчить практика, міська влада не завжди своєчасно розраховується з підприємствами міського електротранспорту й не завжди в повному обсязі відшкодовує збитки від перевезення пільгових категорій, що, в свою чергу, спричиняє затримки з виплатою заробітної плати працівникам підприємств електротранспорту, приводить до відсутності коштів на ремонт та оновлення рухомого складу тощо. Крім того, реконструкція міських шляхів, з метою збільшення їх пропускної здатності, веде до демонтажу окремих трамвайних та тролейбусних ліній, що негативно впливає на чистоту повітря в місті. Суспільно-географічні проблеми функціонування електро-транспорту міста Харкова мають важливе соціальне значення й потребують подальших змістовних досліджень для ефективної організації транспортного сполучення.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net> 2. Статистичний бюлетень «Про роботу підприємств транспорту та дорожнього господарства Харківської області за 2012 р.» – Х., 2013. – 13 с. 3. Транспортний комплекс Харківської області у 2011 р. (статистичний збірник) / [під редакцією М. О. Тур]. – Х., 2012. – 98 с.

УДК 314.7

МЕЖДУНАРОДНЫЕ МИГРАЦИИ В ЗАРУБЕЖНОЙ ЕВРОПЕ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Ю.Н. Матвеев

uria-2010@mail.ru

Курский государственный университет

Начало второго десятилетия XXI века стало новой вехой в развитии миграционных процессов в зарубежной Европе. Они характеризуются ещё большим усилением миграционных потоков в регион из развивающихся стран. Причём большинство новых мигрантов в Европу прибывают из государств, охваченных военными конфликтами. В миграционном потоке доминируют выходцы из Ирака, Пакистана, Афганистана, стран Северной Африки, а в последнее время усилился приток иммигрантов из Сирии. Хотя большинство из 2-х млн. сирийских беженцев пока осела в соседних странах (Турция, Иордания, Ливан), в перспективе основная их часть окажется в Европе. Германское правительство уже приняло решение о приёме 105 тысяч сирийских беженцев, которые начали прибывать в страну. Можно предположить, что в итоге численность иммигрантов из Сирии в ФРГ, за счет семейной миграции и нелегалов будет как минимум на 40% выше планируемых цифр. Определённое количество сирийцев обязуются принять и другие страны Европейского союза, включая такие «экономически проблемные», как Испания, Кипр и Греция.

В то же время некоторые страны Евросоюза заинтересованы в усилении притока мигрантов. По мнению ведущих европейских и американских экономистов, переток части избыточных трудовых ресурсов из стран Южной и Восточной Европы в Страны Западной и Северной Европы смог бы снизить остроту экономических проблем, затронувших регион.

Многие страны Европейского союза в настоящее время находятся в состоянии тяжёлого экономического кризиса, о чем свидетельствуют показатели уровня безработицы по ЕС в целом и по отдельным странам. Приток новых иммигрантов из «горячих точек», конечно, не будет способствовать смягчению кризиса в странах Евросоюза. Дополнительная нагрузка на экономики европейских стран только усугубит ситуацию, а в некоторых странах она критическая. Уровень безработицы в 28 странах Евросоюза на 2012 год составил в среднем 11 %, причём в «зоне евро» она превышает 12%. Распределение безработицы по отдельным странам показывает значительные диспропорции. Например, в Австрии уровень безработицы составляет всего 4,4%, в Германии, чуть больше 5%, в Люксембурге и странах Северной Европы от 5% до 6%. При этом в экономиках этих стран имеются сотни тысяч вакантных рабочих мест. В основном это вакансии в высокотехнологичных отраслях промышленности, информационной сфере, жилищно-коммунальном хозяйстве, которые могли бы занять иммигранты из стран Евросоюза, где экономическая ситуация значительно хуже.

До середины первого десятилетия XXI века мигранты из «новых стран» Евросоюза занимали рабочие вакансии в экономике «старых» членов ЕС, и этот процесс шел очень активно. Это даже вызывало опасения со стороны государственных и общественных организаций «старой Европы» за нарушение баланса на рынке труда. Во Франции и Великобритании политики говорили о предстоящем «нашествии польских водопроводчиков», которые якобы отнимут работу у местных работников, что приведёт к обострению социальных противоречий. До 2005 г. процесс трудовой миграции из Восточной Европы в «богатые» европейские страны шёл достаточно активно, но после этого он явно замедлился. Это говорит о том, что потенциал эмиграции восточно-европейских стран ЕС если не исчерпан полностью, то значительно снизился. Конечно, отток населения в более успешные страны Западной Европы из Восточной Европы не прекратится, но это будет в основном интеллектуальная миграция - «утечка умов», которая не может быть масштабной. Из этого можно сделать вывод, что «новые страны» Евросоюза в Восточной Европе не могут быть источником необходимой рабочей силы для более успешных западноевропейских государств, которые в ней нуждаются. К этому нужно добавить, что с 2010 года миграционный баланс между «старыми» и «новыми» странами Евросоюза складывается в пользу последних, а миграция представлена в основном возвратными потоками.

Экономисты и политики Европы считают, что одним из средств выхода из экономического кризиса могла бы стать массовая трудовая миграция из стран Южной Европы, где этот кризис проявляется в наиболее острых формах. Во время своего летнего визита в Испанию канцлер Германии Ангела Меркель призывала молодых испанцев приезжать трудиться в свою страну. Для этих двух стран иммиграция испанцев была бы взаимовыгодной. В Испании уровень безработицы превышает 26%, в Португалии он почти 26%, а в Греции – 27%. Не намного лучше ситуация на рынке труда в Италии и Ирландии. При этом уровень безработицы среди трудоспособной молодёжи (до 25 лет) в той же Испании и Греции выглядит просто катастрофически –

56,1% и 58,7% соответственно. Причём, большинство безработных в странах Южной Европы это квалифицированные работники, а среди молодёжи – лица с высшим образованием или окончившие профессиональные учебные заведения и курсы. Конечно, многие из более чем 10 млн. безработных южноевропейцев могли бы найти работу на севере Европы, но большинство даже не пытаются делать этого, надеясь трудоустроиться дома, что удаётся немногим. Причина такого поведения – достаточно высокие социальные гарантии для безработных, объём которых на «юге» и на «севере» приблизительно одинаков. На протяжении последних 20 лет власти Европейского союза вели политику на «подтягивание» уровня жизни и социальных выплат в более бедных странах Евросоюза до уровня богатых и успешных. Зачастую эта политика проводилась директивно, без учёта экономических реалий. Страны Южной Европы тратили на социальные нужды больше, чем зарабатывали, причем иногда меры по увеличению социальных выплат принимались по прямому указанию правящих структур Евросоюза. В итоге это привело к долговому кризису, и, по сути, к дефолту в Греции и на Кипре, до предела обострила экономическую ситуацию в Испании, Италии, Португалии, Ирландии, в некоторых «новых» странах Евросоюза в Восточной Европе.

На наш взгляд страны Европейского союза должны в ближайшее время выработать необходимые меры в рамках миграционной политики, направленные на привлечение рабочих мигрантов из проблемных стран Евросоюза в более успешные европейские страны. Это позволит снизить остроту экономического кризиса в регионе. В то же время, все принимаемые меры по ограничению притока мигрантов из развивающихся стран вряд ли окажутся эффективными, и с этим Европе придётся мириться.

Список использованных источников: 1. Eurostat News Release 112/2013 – 21 July 2013. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-28072011-AP/EN/3-28072011-AP-PN.PDF ; Population grows in twenty EU Member States// Data in focus. Population and Social Conditions. 38/2013 – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-038/EN/KS-SF-11-038-EN.PDF.

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ М. ЗАПОРІЖЖЯ: ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ ФОРМУВАННЯ

А.Л. Мельничук, М.О. Растворова

melan97@ukr.net, m.a.r.r.y@mail.ru

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Актуальність. Вивчення територіальної ідентичності як чинника, що дозволяє індивіду знайти свій образ та місце у глобалізованому світі, набуває ключового значення для географічної науки. Ступінь інтегрованості індивіда в місцеве культурно-історичне середовище визначає силу його територіальних ідентичності та патріотизму на різних ієрархічних рівнях. Одним з найважливіших завдань регіональної політики України є збереження конкурентоспроможності регіонів та окремих поселень. Підтримка та стимулювання територіальної ідентичності можуть стати одним із ключових методів вирішення цього завдання – територіальна ідентичність стимулює здатність населення до соціокультурної, громадянської, економічної активності.

Метою нашого дослідження став аналіз історичної ретроспективи формування територіальної ідентичності мешканців міста Запоріжжя та її проявів на сучасному етапі. **Методика дослідження.** Дослідження просторової ідентичності передбачає дослідження суб'єктивної географічної дійсності – тобто ментального відображення населенням об'єктивної географічної реальності. Виділяють три основних групи методів дослідження просторової ідентичності:

I. Методи, що базуються на дослідженні просторової ідентичності як явища ментального, як елемента духовної культури, що перебуває у свідомості населення: соціолого-географічний метод, аналіз інформаційних потоків у засобах масової інформації та коментарів відвідувачів електронних ЗМІ, складання ментальних карт та карт ментальних показників.

II. Методи, що базуються на опосередкованому дослідженні виявів ментальних уявлень мешканців (маркерів просторової ідентичності) у соціо-культурному просторі.

III. Методи, що передбачають аналіз історико-географічних передумов, які призвели до формування даної просторової ідентичності.

До даної групи методів належить дослідження історико-географічних умов розвитку територіальної ідентичності в межах визначеної території та дослідження розвитку власне територіальної ідентичності в минулому на історико-географічних зрізах.

Проведене авторами анкетування мешканців міста Запоріжжя на тему «Регіональна ідентичність та місцевий патріотизм» виявило низький рівень більшості показників регіональної ідентичності, в тому числі й в порівнянні з результатами анкетування мешканців міста Вінниця. Причинами низького рівня більшості показників регіональної ідентичності та патріотизму в Запоріжжі є характер заселення міста, недавня його історія як окремого поселення, розмитість етнічного складу населення, низька активність регіональних еліт, наближеність до більшого регіонального центра – Дніпропетровська. У більшості запоріжан перервано духовний зв'язок між історичною спадщиною Козацької доби та сьогоденням. Тому ті передумови та орієнтири регіональної ідентичності, які об'єктивно існують, залишаються не достатньо активними. Проте регіональна ідентичність Запоріжжя – найбільш молода, динамічна та позбавлена застиглих ідеологій і офіційно нав'язаних уявлень у ментальності його мешканців. [1]

На формуванні територіальної ідентичності мешканців вплинули події таких історичних етапів розвитку території сучасного міста Запоріжжя: I. Доба Козаччини, Запорозька Січ; II. Олександрівська фортеця, заснування на території міста поселення німців-мінонітів (в районі Верхньої Хортиці); III. Повітове місто Олександрівськ; IV. Пришвидшені темпи індустріалізації, спорудження ДніпроГЕСу, промислової потужності; V. Запоріжжя як потужний промисловий центр – «Місто сонця та сталі» (назва однієї з частин документального фільму «Три розповіді про Запоріжжя»); VI. «Запоріжжя – краще місто України»: бульвар Шевченка, пл. Фестивальна, пл. Маяковського, фонтани (період керування міського голови О. Поляка); VII. Запоріжжя – забруднений промисловий «динозавр»: закриття заводів, критичність екологічної ситуації.

На нашу думку, серед названих зрізів можна виділити два історичні зрізи розвитку міста Запоріжжя, які найбільш сильно знайшли своє відображення в сучасній територіальній ідентичності мешканців міста як ментальному феномені.

Перший з них узагальнює свідчення славетних подій величезного історичного періоду. Цей період триває з часів перебування кочових племен на цій території до знищення Запорозької Січі в 1775 році – вільної і могутньої козацької республіки, які поширювала свій вплив з маленького острова на великі території Європи. З цього часу скіфські кургани, козацькі укріплення і 700-річний дуб дійшли до наших днів.

Другий історичний зріз охоплює радянські часи, особливо період 1920-1960-х років, і може бути описаний такими образами, як «ДніпроГЕС», «індустріальна потужність», «стрімкий розвиток», «Місто металургів», «Ленін». Місто Запоріжжя було внесено до книги рекордів Гінеса як місто, що має найбільшу кількість назв, пов'язаних з Леніним. Вищеописані історичні зрізи виступають базисом сучасного виміру територіальної ідентичності мешканців міста Запоріжжя.

Значення першого історичного зрізу дуже важливе в наш час, особливо сильним є дух козацтва. В соціальній мережі «ВКонтакте» було проведено опитування користувачів на тему «Чи вважаєте Ви себе гідними нащадками запорізьких козаків?». Відповіді дали 23 особи: 10 з них (43,48%) вважають себе такими і говорять про козацькі коріння власної родини; 9 респондентів (39,13 %) вважають себе гідними потомками козацтва, не зважаючи на те, що їх родина не мала відношення до козацтва; 3 опитаних (13,04 %) не шанують козаків; 1 респондент (4,35 %) обрав відповідь «Ні, я зневажаю все українське. Я – Арсен Ведров*». [3] Вплив козацької ідентичності на міське життя спостерігається і в складі місцевого політикуму: в «Громадській раді» – консультативному органі Запорізької обласної державної адміністрації, до складу якої входить 50 НДО, 3 мають безпосереднє відношення до козаків (Козацьке військо Запорозьке низове, Дитячо-юнацька школа козацького бойового мистецтва «Спас», Запорізька обласна федерація козацького бойового мистецтва «Спас»). [4]

Отже, незважаючи на те, що Запоріжжя як населений пункт і промисловий центр було повністю сформовано в радянський період і під час першого знайомства візуально сприймається саме таким чином, на сучасному етапі рідне місто для його жителів (місцевої культурної еліти) – це колыска волі, пов'язана у свідомості зі скіфами, князем Святославом, Диким полем, козаками. [2]

Висновок. Таким чином, аналіз історичної ретроспективи формування територіальної ідентичності дозволив виявити образи минулого, які знайшли свій прояв в сучасному вимірі територіальної ідентичності мешканців міста Запоріжжя та можуть бути використані в якості інспіраційного інструменту для проведення політики ідентичності та реалізації ендogenous потенціалу розвитку території.

Список використаних джерел: 1. Мельничук А.Л., Гнатюк О.М., Растворова М.О. Порівняльний аналіз регіональної ідентичності, м. Запоріжжя, Вінниця та Київ/ Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Зб. наук. праць – Херсон: ПП Вишемирський, 2011. – 488 с. – С. 213-221. 2. Мельничук А.Л., Гнатюк О. М., Растворова М.О. Територіальна ідентичність населення України: вплив на просторові трансформації // Київський географічний щорічник. Науковий збірник. – Вип. 8. – 2013. – К.: КВ УГТ, 2013. – С. 170-175. 3. Опитування на тему «Запоріжжя – колыска козацтва» в соціальній мережі «ВКонтакте». Інтернет-ресурс. Режим доступу - http://vk.com/topic-2492394_22867339. 4. Склад громадської ради при Запорізькій обласній державній адміністрації. Інтернет-ресурс. Режим доступу - <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000026/26674/sklad-gromadskoj-radi-pri-zaporizkiy-oblasniy-derzhavniy-administratsiji.pdf>

* Арсен Ведров – активіст запорізького Комуністичного руху, зокрема в інтернет-просторі.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ГЕОПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ НА МІКРОРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Р.С. Молікевич, Д.С. Мальчикова

stoa13@rambler.ru

Херсонський державний університет

У сучасній науковій літературі найбільш широко використовуваним терміном є «регіон». Термін «регіональний розвиток» дуже активно використовується вже більше 25 років. Під поняттям «регіон» в найбільш широкому значенні розуміється внутрішньо пов'язана просторова одиниця, розташована в проміжку між місцевим і національним рівнями, мікрорегіон являє собою окрему територіальну одиницю з чітко визначеними кордонами, розташовану в проміжку нижче рівня регіону, але вище рівня села. За критерієм кількості населення мікрорегіон може варіюватися від декількох сіл, в яких проживає декілька тисяч людей, до більш масштабних територій, що включає багато сіл і невеликих міст з можливим проживанням в них до декількох сотень тисяч чоловік. Фактично, він зазвичай охоплює і сільські, і міські поселення.

На мікрорегіональному рівні основною територіальною одиницею для потреб геопланування є низовий адміністративний район. Більшість НАР України мають сільськогосподарське спрямування і разом з тим характеризуються внутрішніми відмінностями в природних умовах, демографічних характеристиках, рівні розвитку господарського комплексу та спеціалізації господарства. Саме такі відмінності є першопричиною утворення внутрішньорайонних територіальних підсистем, які потребують окремих специфічних методів і підходів до планування територій з метою досягнення збалансованого еколого-соціально-економічного розвитку [1].

При дослідженні мікрорегіону, як об'єкту планування, необхідно враховувати географічні аспекти даної території. Початковою стадією дослідження є оцінка компонентно-територіальних утворень природної та господарської підсистем на основі традиційних географічних методів та з акцентом на одержання інформації для наступних (геопланувальних) етапів. При зборі інформації доцільним є використання різноманітної географічної інформації (різноманітні бази даних та тематичні карти). Особлива важливість цього завдання є при плануванні використання земель сільськогосподарського призначення. Необхідно провести детальний моніторинг стану ґрунтів та змін мікроклімату (особливо несприятливих кліматичних явищ) для виявлення точних параметрів найвигіднішого використання земельної ділянки та виділення необхідних сівозміну [2]. Одним із важливих завдань геопланувальної діяльності є складання переліку видів використання природних ресурсів у регіоні. Загальний перелік видів природокористування відомий. Його необхідно адаптувати до мікрорегіонального масштабу і до цільових настанов геопланування регіону. Необхідно також визначити форми територіального поширення різних видів природокористування в мікрорегіоні. Найбільш вдалою є розробка номенклатурних видів запропонована професором Топчієвим О.Г. [4]. Пропонується виділити наступні види:

I - *розселенське природокористування (розселення населення);*

II - *рекреаційне природокористування;*

- III - сільськогосподарське природокористування;
- IV- лісгосподарське природокористування;
- V -водогосподарське природокористування;
- VI -промислове природокористування;
- VII- гірничопромислове природокористування;
- VIII -транспортно-логістичне природокористування;
- IX-оборонне-інфраструктурне природокористування;
- X -біосферно-природоохоронне природокористування.

Але для потреб мікрорегіонального геопланування видова класифікація потребує уточнення номенклатури землекористування (виділення окремих операційно-територіальних одиниць (ОТО) площею 10-20 га). Отже, однією з найбільших методологічних проблем є вибір ОТО відповідних форм і розмірів, які можуть бути показані на карті зручного масштабу. Інша проблема геопланування на мікрорегіональному рівні є планування багаторівневих схем територій відповідно до ієрархічної багаторівневої організації життєдіяльності населення. Тобто на будь-якій території можливо одночасно проводити декілька видів природокористування, що є досить важливим з точки зору вирішення проблеми обмеженості та подальшого скорочення земельного та ресурсного запасів.

Вагомою рисою методології геопланування є те, що в межах сільської місцевості НАР можна диференціювати території з різною стратегією соціально-економічного розвитку. Виділяють такі основні специфічних типи територій [1,3]:

а) передмістя – фактично виступають перехідною зоною між містами та сільською місцевістю і характеризуються динамічними функціональними зв'язками з містом у виробничих, демографічних, розселенських процесах. В НАР, які розміщені в зоні впливу міст, формується особливий тип аграрного природокористування (переважають дрібні та середні господарства з інтенсифікованим процесом виробництва продукції), що є досить важливим при виборі стратегії планування відповідних територій.

б) території розвитку екомережі та рекреаційного природокористування. Розвиток рекреації є досить перспективним у плані поліпшення економічної та соціальної ситуації: створення нових робочих місць, збільшення місцевих бюджетів – що є досить актуальним для депресивних аграрних НАР.

в) приморські райони – досить особливі в плані господарського та рекреаційного використання. З інтенсифікацією розвитку внутрішнього туристичного бізнесу в Україні ця категорія земель потребує особливої уваги.

Отже, проблема раціонального використання земель ставить все глобальніші завдання для геопланування. В подальшому потрібно провести детальний аналіз наявних кадастрових карт та діагностувати стан земельних угідь, розробити оптимальний баланс співвідношення видів природокористування наявних територій.

Список використаних джерел: 1. Мальчикова Д.С. Методи та підходи територіального планування на регіональному рівні / Д.С. Мальчикова // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Вип.7(2). – С. 62-66. 2. Моликевич Р.С. Геопланування сільської місцевості на мікрорегіональному рівні на прикладі Цюрупинського району Херсонської області/ Р.С. Моликевич//Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон:ПП Вишемирський, 2013. – С.150-153. 3. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області). – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с. 4. Топчієв О.Г. Методологічні засади геопланування регіону / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, А.М. Шашеро // УГЖ. – 2010. - №1. – С.23-31.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

В.В. Панкратьєва

dbnecz79@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Україна унаслідувала у спадщину від Радянського Союзу досить розвинену та розгалужену мережу вищих навчальних закладів із кваліфікованим персоналом та потужною матеріально-технічною базою. Особливістю розвитку вищої освіти в Україні у радянські часи була орієнтація на задоволення потреб планової економіки, у зв'язку з чим переважна більшість випускників вищих навчальних закладів були спеціалістами у сфері інженерно-технологічних та технічних спеціальностей. Пріоритетний розвиток надавався технічним, технологічним, медичним, педагогічним та військовим вищим навчальним закладам [1].

Сьогодні вища освіта є важливою складовою безперервної освіти в Україні. Після прийняття у червні 1991 р. Закону України «Про освіту» [2] запроваджено ступеневу систему вищої освіти та чотири рівні акредитації вищих навчальних закладів. З'явилися нові навчальні заклади різних типів і форм власності, збільшився випуск економістів, юристів, менеджерів, соціологів, психологів, філологів та перекладачів за рахунок приватних інвестицій у вищу освіту. Функціонування системи вищої освіти України в нинішніх умовах демографічної та економічної кризи потребує детального аналізу та виявлення сучасних тенденцій її розвитку, чому присвячена дана робота.

На початок 2012/13 н. р. система вищої освіти України включала 823 вищих навчальних закладів (ВНЗ) I–IV рівнів акредитації, з них 646 ВНЗ державної та комунальної форм власності та 177 ВНЗ приватної форми власності. Серед загальної кількості ВНЗ України 489 закладів I–II рівнів акредитації, 334 заклади – III–IV рівнів акредитації [3]. За період 2007/08–2012/13 н. р. кількість ВНЗ в Україні скоротилася на 81 заклад (на 9%), при чому більш динамічними темпами зменшилась кількість ВНЗ приватної форми власності (на 25 закладів, або 12,4% менше), що спричинено рядом демографічних та соціально-економічних факторів. Кількість ВНЗ державної та комунальної форм власності в Україні за останні шість років зменшилася на 56 одиниць, що становить 8%.

В структурі ВНЗ України I – IV рівнів акредитації переважають коледжі (30%) та університети (24%). У тому числі серед ВНЗ державної форми власності найбільшу частку займають університети (35,3%), серед ВНЗ комунальної форми власності – училища (49,3%), а серед ВНЗ приватної форми власності – інститути (36,7%)[3].

За регіонами України ВНЗ розміщені досить не рівномірно. Майже половина всіх ВНЗ України зосереджена у м. Києві та ще в п'яти областях – Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Львівській та Одеській (рис. 1). У розміщенні вищих навчальних закладів за їх типами виявлені наступні територіальні особливості:

- більшість університетів та академій розміщено в м. Києві та в Харківській області (41 та 21 заклад відповідно, або 31,2% від їх загальної кількості по Україні);
- 53% інститутів зосереджено в м. Києві (22 заклади), Донецькій (10 закладів), Харківській (8 закладів), Дніпропетровській (7 закладів) областях, у той же час

Сумська, Черкаська, Чернігівська області у структурі системи вищої освіти інститутів не мають, а в 14 регіонах кількість інститутів становить 1–2 заклади;

- за кількістю коледжів лідерами є м. Київ (23 заклади) та Харківська область (16 закладів); училища та технікуми функціонують переважно в індустріально розвинених Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській областях, у той же час їх кількість в центральних та західних регіонах коливається в межах 1–3 заклади;

- більшість ВНЗ I–IV рівнів акредитації державної та комунальної форм власності розташовані в Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Луганській областях та в м. Києві, приватної форми власності – в м. Києві, Харківській та Донецькій областях.

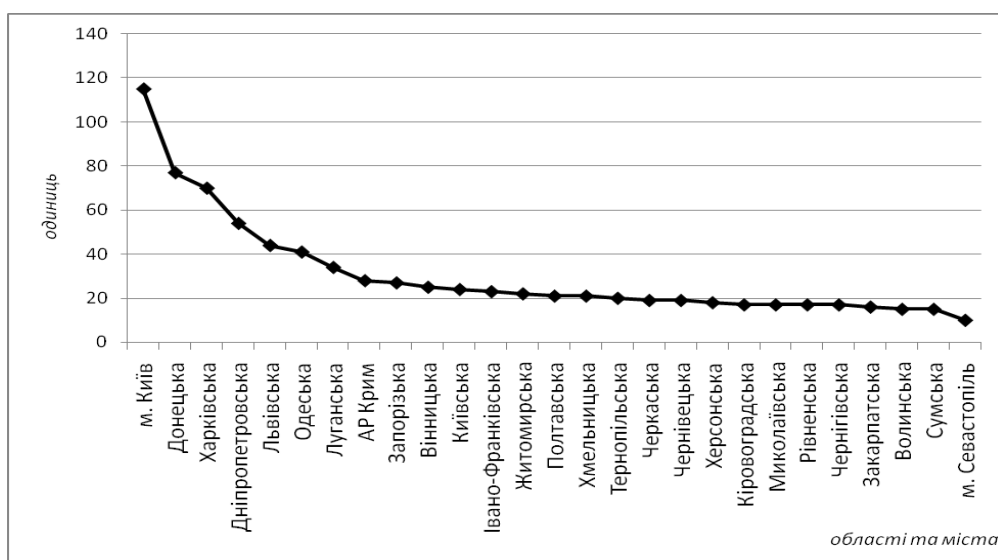

Рис. 2. Ранжування регіонів України за кількістю вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації на початок 2012/13 н. р. (за даними [3])

У ВНЗ України всіх рівнів акредитації на початок 2012/13 н. р. нараховувалося 2 млн. 170 тис. студентів. За період 2007/08–2012/13 н. р. кількість студентів зменшилася на 643,7 тис. осіб (або на 23%). Слід зазначити, що у ВНЗ державної та комунальної форм власності за вказаний період кількість студентів зменшилася на 18,2%, а у ВНЗ приватної форми власності – на 48,4%, що пов'язано із закриттям та реорганізацією приватних ВНЗ в Україні, а також з демографічними, соціальними, економічними причинами.

Перше місце за кількістю студентів належить м. Києву, друге – Харківській області, третє – Дніпропетровській. Також значна частка студентів від загальної їх кількості по Україні навчаються у вищих навчальних закладах Донецької, Львівської, Одеської, Луганської, Запорізької областей. Показник чисельності студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення в середньому по Україні становив на початок 2012/13 н. р. 476 студентів та суттєво відрізняється за регіонами (рис. 2). Безперечним лідером є м. Київ. Вище середнього по Україні значення кількості студентів у розрахунку на 10 тис. населення спостерігаються в Харківській, Львівській, Одеській, Запорізькій областях. Майже в 2 р. нижче, ніж в середньому по країні цей показник в АР Крим, Київській, Кіровоградській, Закарпатській областях.

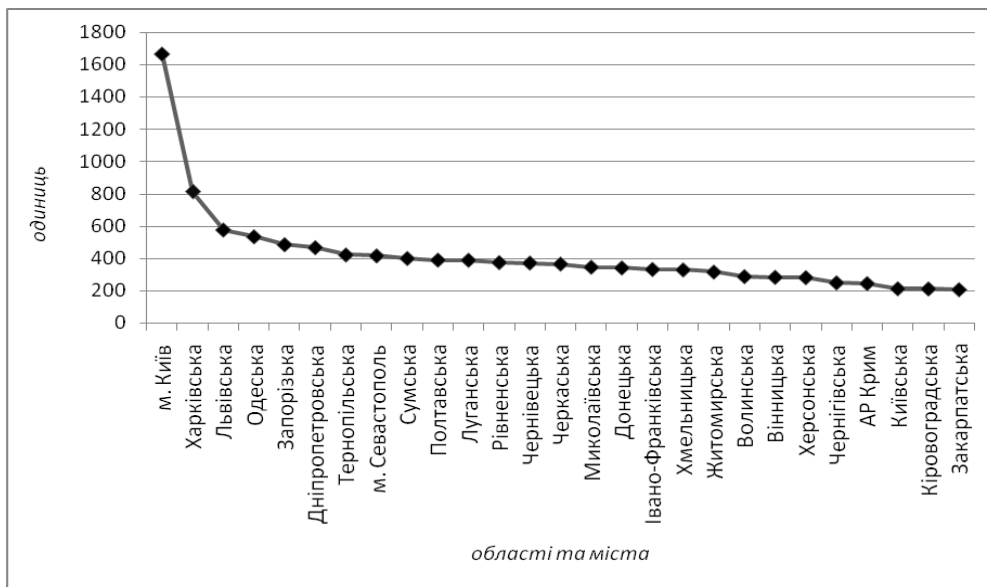

Рис. 4. Ранжування регіонів України за кількістю студентів у вищих навчальних закладах (у розрахунку на 10 тис. осіб населення) (за даними [3])

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки щодо сучасних тенденцій розвитку системи освіти України:

- мережа вищих навчальних закладів скорочується за рахунок зменшення кількості ВНЗ I рівня акредитації у зв'язку з їх включенням до складу ВНЗ III–IV рівнів акредитації у якості структурних підрозділів, або за рахунок підвищення їх статусу, проте кількість вищих навчальних закладів II рівня акредитації зростає;

- більш динамічними темпами зменшується кількість ВНЗ приватної форми власності;

- регіональна структура мережі вищих навчальних закладів утворилася внаслідок дії історичного фактору, а саме планового принципу організації радянського суспільства, за рахунок чого потужні ВНЗ розміщені у промислово розвинених регіонах із високою чисельністю населення. Важливим фактором також виступає платоспроможність населення та його прагнення інвестувати у вищу освіту;

- за кількістю ВУЗів та чисельності студентів у них можна виділити декілька великих центрів, зокрема, Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів, Одеса, центри середньої потужності, а саме Луганськ, Запоріжжя, Суми, Полтава, Тернопіль та ін., а також регіони з незначними показниками системи вищої освіти – Херсон, Чернігів, Кіровоград, Луцьк, Ужгород тощо.

В цілому мережа вищих навчальних закладів в Україні далека від оптимальної, а удосконалення системи вищої освіти потребує детальних досліджень, у тому числі суспільно-географічних.

Список використаних джерел: 1. Загальний огляд системи вищої освіти України / під керівництвом Т. Фіннікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc, 2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>, 3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року. Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – К., 2013. – 188 с., 4. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <http://www.ukrstat.gov.ua>

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.Г. Погребський

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВІЛ-інфекція продовжує займати провідне місце серед проблем у сфері охорони здоров'я більшості країн світу. Принципові відмінності цієї інфекції обумовлені надзвичайною складністю структури епідемічного процесу і багатофакторністю його розвитку. На сьогодні Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС) характеризують ситуацію з ВІЛ-інфекції/СНІДу в світі як пандемію, що має катастрофічні демографічні наслідки для всіх країн.

Епідемія ВІЛ-інфекції в Україні є однією з найтяжчих серед країн Східної Європи та Співдружності Незалежних Держав. Сучасний стан розвитку епідемічного процесу ВІЛ-інфекції в країні характеризується широким поширенням ВІЛ серед різних контингентів населення, у першу чергу серед осіб, які відносяться до груп з високим ризиком інфікування; нерівномірним поширенням ВІЛ-інфекції по регіонах України; зміною домінуючих шляхів передачі ВІЛ; переважним ураженням осіб працездатного віку [2].

За період з 1991 по 2012 рр. в Україні офіційно зареєстровано понад 200 тисяч випадків ВІЛ-інфекції, у тому числі 46 300 випадків захворювання на СНІД та 24 626 випадків смерті від захворювань, зумовлених СНІДом. Епідемічний процес ВІЛ-інфекції в Україні пройшов еволюцію від повільного розвитку, коли щорічно виявляли 30-50 нових випадків інфікування ВІЛ (у період 1991-1994 рр.), до стрімкого зростання числа ВІЛ-інфікованих – більше 1500 осіб щомісяця (з 2008 р.). Інтенсивність епідемічного процесу ВІЛ-інфекції значною мірою обумовлена несприятливими соціально-економічними факторами, що склалися в Україні. Ситуація загострюється ще й тим, що епідемія розвивається на тлі поширення інших соціально-небезпечних хвороб та можливості появи нових, резистентних до лікування, штамів ВІЛ [5].

Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції поступово зростають – починаючи з 1999 р., кількість нових випадків ВІЛ-інфекції щороку постійно збільшується. У 2011 р. в країні офіційно зареєстровано 21 177 нових випадків ВІЛ-інфекції (46,2 на 100 тис. населення) – це найвищий показник за весь період спостереження за ВІЛ-інфекцією в Україні з 1991 р. (рис. 1).

Епідемія ВІЛ-інфекції з 1997 року поширилася на всі адміністративні території України. В межах окремих регіонів епідемія більше концентрується у містах. 77,1% нових випадків ВІЛ-інфекції на 1.01 2012 р. було зареєстровано саме серед міського населення, в той же час частка нових випадків ВІЛ-інфекції серед сільського населення дуже повільно, але теж збільшується. Існує значна різниця у поширеності ВІЛ-інфекції у регіонах України. Найвищі показники поширеності ВІЛ-інфекції, за даними диспансерного обліку, зареєстровано у південно-східних регіонах країни: Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Миколаївській областях, місті Севастополь, а також в АР Крим (605,9 – 361,6 на 100 тис. населення). В цих регіонах

зазначені показники значно перевищують середній у країні, який на початок 2012 року складав 264,3 на 100 тис населення. Найнижчі показники поширення ВІЛ-інфекції, зареєстровано в західних областях, окрім Волинської [1].

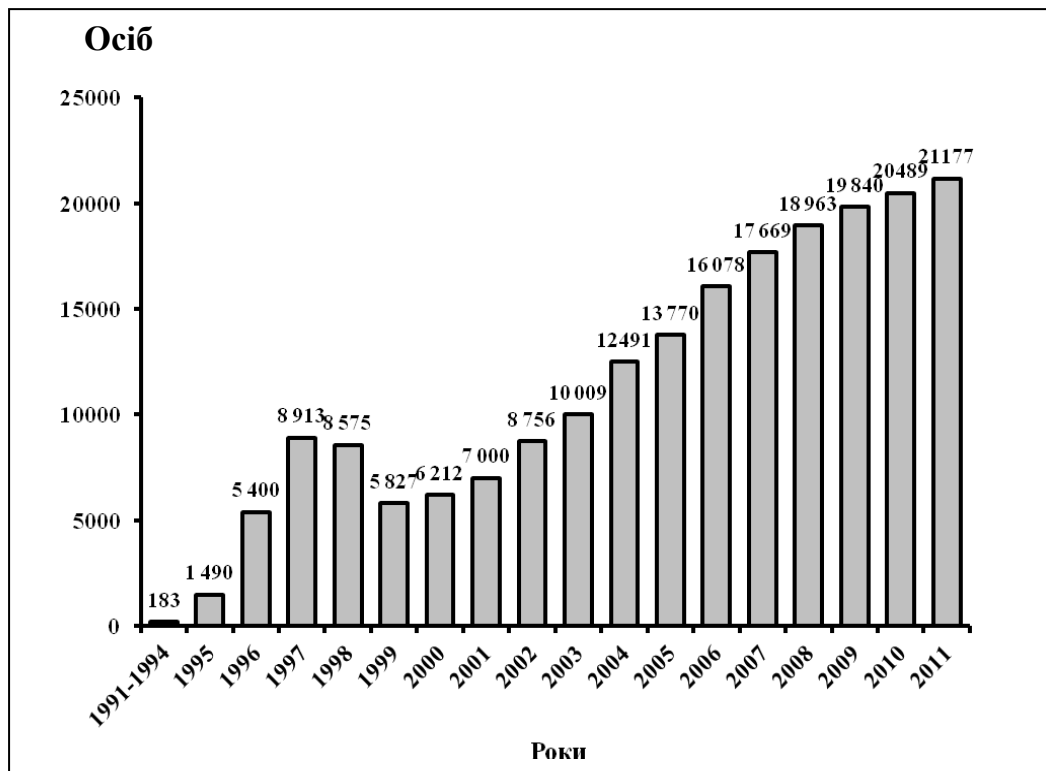

Рис. 1. Динаміка офіційно зареєстрованих нових випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України по роках за період 1991-2011 рр.(побудовано автором за даними[5])

Рівень поширення ВІЛ-інфекції серед населення Волині становить 150,13 осіб на 100 тисяч населення. За цим показником область займає 15 місце в Україні. Найбільше ВІЛ-інфікованих волинян виявлено в Луцьку та Нововолинську – по 23% від загальної кількості. Дещо нижчий рівень виявлення ВІЛ-інфікованих в Володимир-Волинському та Ковельському районах – 16% та 13% відповідно. Водночас, зростає кількість ВІЛ-інфікованих жителів в Любомльському, Шацькому, Ківерцівському, Луцькому, Іваничівському та Рожищенському районах.

Лише за чотири місяці 2013 року з більш ніж 45 тисяч обстежених волинян, виявлено 115 ВІЛ-позитивних. У статеві-віковій структурі нових випадків ВІЛ-інфекції переважають особи віком 25-49 років, частка яких поступово зростає і на початок 2013 року становила 66,3% (1.01.2012 р. – 64,8%;), та чоловіки (2012р. – 54,5 %), хоча їх питома вага має тенденцію до зменшення (2011р. - 56,4%).

Особливо непокоїть тенденція до ураження вірусом набутого імунodefіциту молоді з благополучних сімей, більшість з яких інфікувалися статевим шляхом. Про це свідчать статистичні показники Волинського центру профілактики та боротьби зі СНІДом: у 2005 році частка тих, хто інфікувався статевим шляхом становила 31,2 %, тоді як в 2012 – 65%. За період епідемії на Волині завагітніло 429 ВІЛ-інфікованих жінок, народилося 384 дитини, діагноз ВІЛ-інфікування встановлено у 36-ти. Антиретровірусну терапію в області отримують 275 ВІЛ- хворих на СНІД, з них 31 – дитина [4].

В області ведеться активна політика з профілактики та боротьби з ВІЛ-інфекцією. На виконання Регіональної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД в період з 2009 по 2013 роки на охорону здоров'я були залучені кошти в сумі 5971,6 тис. грн. – з обласного бюджету та 1390,0 тис. грн. – з районних та міських бюджетів. Для поліпшення кадрового потенціалу обласного центру профілактики та боротьби зі СНІДом в штат закладу додатково введено 4,5 лікарські посади та 4 посади середнього медичного персоналу [4]. З метою розширення доступу населення до добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію у Волинській області створено мережу кабінетів Довіри, де можна пройти безкоштовне обстеження на наявність антитіл до ВІЛ. Волинська область включена в план впровадження розширеної антиретровірусної терапії для лікування хворих на ВІЛ/СНІД в Україні. Для впровадження єдиної системи моніторингу протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та оцінки ефективності заходів, здійснених на національному та регіональному рівнях, в області забезпечено діяльність регіонального центру моніторингу та оцінки виконання програмних заходів з протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу при обласному центрі з профілактики та боротьби зі СНІДом.

Список використаних джерел: 1. Медико-демографічна ситуація та основні показники медичної допомоги в регіональному аспекті: підсумки діяльності у 2011 році. / Авторський колектив: Бойко В.Я., Бортко М.П., Брожек В.Л., Буртняк М.М., Василькова Г.М., Ваценюк І.С., Галацан О.В., Гінзбург В.Г., Діденко Л.О., Зозуля А.І., Каневський О.С., Карпінська Л.Г., Клубнікін О.Ю., Кондратюк Н.Ю., Короленко В.М., Кризина Н.П., Крисько М.О., Лисак В.П., Лихотоп Р.Й., Малиш П.М., Моїсєєнко Р.О., Мотовиця Н.Я., Мохорєв В.А., Олінійчук М.Д., Павлюк П.О., Петраєва О.Б., Пологов В.І., Ременник О.І., Руснак В.А., Свестун Н.В., Слабкий Г.О., Толстанов О.К., Торбас О.М., Федоренко С.М., Хотіна С.Г., Шевченко М.В., Шкробанець І.Д., Шніцер Р.І., Яценко Ю.Б. – К.: МОЗ України, 2012. – 192 с. 2. Лехан В.М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / В.М.Лехан, Г.О.Слабкий, М.В.Шевченко – К.: Четверта хвиля, 2009. – 353 с. 3. Нємець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Л.М.Нємець, Г.А.Баркова, К.А.Нємець – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с. 4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. 5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 911.3

СІМЕЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

З.В. Приходько

zoaytit@mail.ru

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Сім'я та родинні зв'язки є суспільними інститутами, важливість яких незаперечна в усі часи. Сім'я – це одна із найбільш стародавніх форм соціальної спільності людей, від якої залежить фізичне відтворення населення, збереження загальнолюдських, родинних і сімейних цінностей.

Однією з найважливіших передумов вирішення гострих соціальних проблем сьогодення є вивчення сім'ї і сімейної структури населення. Суспільно-географічне

вивчення сім'ї передбачає її дослідження і як осередку відтворення населення (репродуктивна функція), і як суб'єкту економічної діяльності (домогосподарство), і як носія важливих соціальних функцій і цінностей.

Сучасний стан функціонування української сім'ї можна оцінити як критичний. Показниками такого стану виступають катастрофічні погіршення матеріального благополуччя сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, динаміка розлучень, трансформація сімейних цінностей, розповсюдження офіційно не оформлених шлюбно-сімейних стосунків, збільшення кількості дітей-сиріт, зростання питомої ваги неповних сімей. Тому дослідження сімейної структури України та її регіонів представляється на сьогодні дуже актуальним. Населення України завжди характеризувалося високим рівнем шлюбності. На початку ХХ ст. в Україні того періоду переважало дрібне селянське господарство, отже ранні шлюби і жінок, і чоловіків були зумовлені виробничою організацією сільської економіки. Крім того, частка молодших вікових груп у населенні, тобто шлюбоздатних контингентів, була дуже високою.

Негативний вплив на формування шлюбно-сімейної структури населення в Україні мали революції та війни першої чверті ХХ сторіччя. Наступні за ними індустріалізація та колективізація внесли ще більшу дестабілізацію. Головного удару по українській сім'ї також було завдано раніше невідомою інституцією розлучення, оскільки усі перешкоди до розірвання шлюбу були зведені законодавством до мінімуму. Так, середня тривалість розірваних шлюбів 1925 року в селах становила 3,80 року, а в містах — 5,39 року [1].

Друга світова війна завдала не лише людських втрат в Україні, а й руйнівним чином подіяла на сімейно-шлюбні відносини. Статеві-вікова структура населення України була на той час вкрай несприятливою для укладання шлюбів через величезні втрати чоловічого населення у воєнні роки. У вікових групах найбільшої шлюбної активності на трьох жінок припадало два чоловіки. Проте коефіцієнти шлюбності залишалися високими (у 1950–1960 роках — 11,7‰), що пояснювалося змінами у шлюбному законодавстві — згідно з Указом від 8 липня 1944 року, лише на зареєстрований шлюб розповсюджувалися взаємні права та обов'язки членів подружжя. Тому багато пар почали оформлювати свої стосунки. Після Указу 1944 року ускладнилася і процедура розлучення, вона передбачала дві судові інстанції з попередньою публікацією у місцевих газетах повідомлення про майбутній шлюбозрозлучний процес. Кількість розлучень різко скоротилася [1].

У середині 60-х років загальний коефіцієнт шлюбності різко впав до 9,4‰, що пояснювалося помітним скороченням генерацій 18–24-річних, народжених у період війни. Але починаючи від середини 60-х років, мінімального шлюбного віку почали досягати генерації, народжені у період повоєнного компенсаційного підйому народжуваності, який почався 1946 року. Упродовж двадцяти років загальні коефіцієнти шлюбності в Україні трималися на рівні 10‰. У 80-ті роки цей показник дещо зменшився у зв'язку з погіршенням вікового складу населення: у шлюбний вік входили генерації, народжені у період зниження народжуваності у 60-ті роки. Зниження числа народжених в 1990-х роках відбувалося одночасно зі значним зниженням числа зареєстрованих шлюбів на тлі спаду демографічної хвилі.

В 2000-2009 рр. щорічно, окрім високосних років, утворювалося біля 300 тисяч сімей, а у передвисокосних — 370-400 тисяч. У 2010 р. було зареєстровано 305,9 тис. шлюбів, у 2011 — майже 350 тисяч. У 2012 р. кількість шлюбів зменшилась майже на 20% порівняно з попереднім роком, склавши 278 тисяч, але це пов'язано,

насамперед, з тим, що 2012 р. був високосним. Експерти запевняють, що нині модель української сім'ї наближається до європейської та американської. Особливо це стосується шлюбного віку, який зростає: середній вік одруження чоловіків становить 30 років, жінок — 27. Найбільша кількість шлюбів за областями України в 2011 р. була зафіксована в АРК (7,3%), Закарпатській (7,1%), Івано-Франківській (7,2%), Київській (7,7%), Одеській (7,3%) та Чернівецькій областях (7,9%), тобто переважно в західних та південних [2].

У 2000-2010 рр. спостерігається позитивна тенденція до зниження розлучуваності як в абсолютному, так і у відносному вимірі. Якщо в 2000 році було зареєстровано 197,3 тис. розлучень (4‰), то в 2010 — 126,1 тис. (3,2 ‰). В 2011 р. було зареєстровано вдвічі менше розлучень, ніж в попередньому 2010-му. Але в 2012 р. коефіцієнт розлучуваності зріс, досягнувши 3,8‰. Цей показник є одним з найбільш високих в Європі (середньоєвропейський коефіцієнт розлучуваності — 2‰).

В 2011 р. найбільше актів розірвання шлюбів було зареєстровано в Донецькій області (11% від загальної кількості по Україні), в Дніпропетровській області (9,2%), у місті Києві (7,8%). Також високі показники у Харківській, Одеській, Луганській областях. Найменше розлучень зареєстровано в західних областях, зокрема, в Закарпатській області, Волинській, Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій. Найбільше розлучень припадає на шлюб тривалістю з 1 до 4 років — 31,7 %, найменше з тривалістю шлюбу до 1 року — 3,1 % [2].

Загальне число сімей в Україні становить понад 14 млн. Найбільш поширеною сім'єю в сучасній Україні є проста сім'я (шлюбна пара з дітьми чи без). Процес нуклеаризації сім'ї, що розпочався ще у XIX ст., триває в Україні й сьогодні. Переважним типом стала малодітна сім'я, відповідно зменшувався й її середній розмір: 1959 року він становив 3,53 чоловіка, 1970 року — 3,44, 1979 року — 3,26, 1989 року — 3,20, 2010 р. — 2,59 особи [3]. Серед сімей з дітьми у віці до 18 років одnodітних — 52,1%; дводітних — 39,5%, тридітних і з більшою кількістю дітей — 8,4%. 79% сімей у містах є одnodітними. В сільській місцевості родини, що мають одну дитину, складають 61%, двох дітей — 33%. 27,5% сімей, де є діти до 18 років — неповні.

Найголовнішими соціально-економічними чинниками, які впливають на процеси шлюбності і розлучуваності та рівень дітності, є дохід та матеріальний рівень добробуту населення, зростання економічної активності жінок дітородного віку, високий рівень безробіття, зокрема, серед жінок, що зумовлює відкладення материнства на невизначений термін; освітній чинник та ін. Найголовнішим завданням, що стоїть у сфері поліпшення сімейної структури населення, є створення можливостей для підвищення якості життя людей. Необхідно виробляти ефективні механізми для створення умов для збереження інституту сім'ї та повноцінного її функціонування. Основною метою державної сімейної політики має стати забезпечення фінансово-економічних та соціально-правових умов для функціонування і зміцнення сучасної української сім'ї, стимулювання народжуваності.

Список використаних джерел: 1. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. — К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. — С. 74-82. 2. Статистичний збірник «Регіони України» за 2011 рік/ За ред. О.Г.Осауленка. — Київ: Державний комітет статистики України. — 2011. — 368 с. 3. Узун С.В. Сімейна структура населення України та гендерні відносини у родині / С.В. Узун // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. — 2010. — Вип. 4. — С. 233-245. 4. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. — К.: АДЕФ-Україна, 2008. — 285 с.

ПРОМИСЛОВІ ВІДХОДИ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

К.В. Савицька

ksusavitskaya@gmail.com

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

Актуальність. Яскравим прикладом регіону, де одним з найважливіших чинників стану екологічної безпеки є формування й накопичення різноманітних промислових відходів є Дніпропетровська область. Передумовами виникнення проблеми відходів у даному регіоні стали наявність великих запасів корисних копалин власне на її території, а також вдале географічне розташування по відношенню до основних сировинно-енергетичних баз країни. Ці чинники обумовили виникнення в останній чверті ХІХ ст. галузей з видобутку й обробки руд чорних металів та їх подальший інтенсивний розвиток. Від того часу почався процес утворення й накопичення промислових відходів, який триває й понині.

Основна маса промислових відходів утворюється на підприємствах гірничодобувної, металургійної, хімічної й електроенергетичної промисловості. Найбільші підприємства, що утворюють відходи (Дніпровський металургійний комбінат ім. Держинського, металургійний комбінат ім. Петровського та інші) функціонують протягом майже 120-річного періоду. Відтак за цей час на території області утворено й накопичено величезні об'єми промислових відходів, які займають значну площу і завдають шкоди природному середовищу й здоров'ю людини.

Мета. Враховуючи виключне значення екологічного стану для життєдіяльності населення Дніпропетровської області, яка посідає перші місця в Україні за показниками щорічного утворення й накопичення промислових відходів, та необхідність оздоровлення середовища існування людини, метою даної роботи було дослідження впливу промислових відходів на екологічний стан регіону.

Результати дослідження. Промислово-господарський комплекс Дніпропетровської області – однієї із найбільш техногенно навантажених областей України, створювався й розвивався майже без урахування екологічних наслідків його функціонування. Цей та інші фактори, зокрема, низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації навколишнього середовища Дніпропетровщини. Забруднення об'єктів довкілля промислових центрів області, великою мірою, відбувається внаслідок утворення, транспортування та розміщення значної кількості відходів гірничодобувних, металургійних, машинобудівних, хімічних та інших підприємств. Для оцінки ступеню та характеру їх впливу на окремі об'єкти навколишнього середовища, умови проживання та здоров'я населення було необхідним здійснення аналізу потоків промислових відходів (ППВ), що супроводжують функціонування основних галузей промисловості Дніпропетровської області.

Як відомо, найбільша питома вага утворення відходів на одиницю корисної продукції притаманна добувним та переробним галузям важкої промисловості. Саме ці галузі розвинені у Дніпропетровській області – одному із найстаріших промислових регіонів України.

Традиційно основна маса промислових відходів Дніпропетровщини утворюється на підприємствах гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості. Деякі з цих підприємств (Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського, металургійний завод ім. Петровського та інші) функціонують з кінця XIX сторіччя [3]. Отже, історично домінування найбільш «відходних» добувних галузей промисловості в Дніпропетровській області стимулюється наявністю тут промислових обсягів корисних копалин, розвиненою інфраструктурою, вдалим географічним розташуванням, необхідною кількістю кваліфікованих кадрів. Дніпропетровська область характеризується найвищим рівнем утворення промислових, в тим числі і токсичних відходів. Найбільш критична ситуація склалась у містах. Безпосередньо в межах території міст області зберігається величезна кількість відходів – більше 95 % від загального об'єму відходів області [1]. Якісні та кількісні характеристики відходів багато в чому визначаються технологічним процесом, в якому вони утворюються. Вивчення основних груп відходів підприємств області дозволило нам виділити та стисло охарактеризувати основні з них.

Найбільші обсяги відходів на території Дніпропетровської області утворюються на підприємствах видобутку й збагачення залізних руд. В цілому за період експлуатації місцевих залізородних родовищ у відвалах накопичилося понад 13 млрд. т розкривних порід і некондиційних руд, а у хвостосховищах – понад 4 млрд. т відходів збагачувальних фабрик [1]. Шламосховища відходів збагачення залізної руди необхідно також розглядати як техногенні родовища та джерело мінеральної сировини на перспективу. Крім заліза, у хвостах міститься фосфор, сірка, алюміній та ін. На даний час на ВАТ «Центральний ГЗК» впроваджуються заходи направлені на утилізацію цих відходів [2]. Значні обсяги відходів утворюються в результаті функціонування потужних металургійних комбінатів у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Кривому Розі та Нікополі. Процес виплавки чорних металів супроводжується утворенням таких видів відходів як шлаки, шлами, скрап, залишки вогнетривкої цегли, сміття, пил. Основну частину твердих металургійних відходів складають доменні шлаки з високим вмістом оксидів металів [3].

На території Дніпропетровської області функціонують підприємства, які експлуатують поклади кам'яного вугілля (шахти та збагачувальні фабрики ВО «Павлоградвугілля»). Значними є обсяги утворення відходів вуглевидобутку (вскришні та вуглемісткі породи) та вуглезбагачення (шлами), які щороку становлять близько 3-4 млн. т. Більшість таких відходів знаходиться у відвалах навколо міст Павлоград, Першотравенськ, Тернівка та окремих шахтних населених пунктів [2].

Однією з провідних галузей господарського комплексу області є хімічна промисловість, для якої характерні широкий асортимент виробничої продукції і значний обсяг відходів. Найкрупнішими джерелами утворення твердих відходів є такі підприємства хімічного комплексу як ВО «Азот» і Придніпровський хімічний завод у Дніпродзержинську, а також ВО «Дніпрошина» і лакофарбовий завод у Дніпропетровську [2].

Висновки. Як було показано вище, домінуючим в Дніпропетровській області способом поводження з промисловими відходами є їх накопичення (складування, поховання, відкрите та закрите зберігання). Місця видалення й зберігання відходів є джерелами хімічного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, статичного навантаження на геологічне середовище, а також естетичного забруднення.

Пріоритетними напрямками стратегії управління відходами є наступні: створення полігонів щодо неутилізованих відходів; застосування сучасних технологій

ізоляції полігонів для збору побутових і промислових відходів від ґрунтових вод; залучення підприємств для роботи з організації збору, обробленню й утилізації небезпечних відходів (наприклад, відпрацьовані акумулятори, нафтопродукти тощо) та надання їм відповідних ліцензій.

Список використаних джерел: 1. Державне управління охорони навколишнього середовища в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]// Спосіб доступу: URL: <http://ecodnpr.dp.ua> 2. Екологічний паспорт Дніпропетровської області (2011 р.) [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/dnipropetrovska> 3. Суматохіна, І. М. Промислові відходи як чинник стану екологічної безпеки регіону: оцінка, картографування, управління [Текст] / І. М. Суматохіна, Н. М. Дук, О. А. Шевченко // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності . - 2008. - № 1. - С. 69-75.

УДК 911.3

АНАЛІЗ ПРОСТОРОВО-СТАТИСТИЧНОГО РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

К.Ю. Сегіда, Ю.О. Горбунова

kateryna_segida@bk.ru, juliet1342@gmail.com

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Демографічна ситуація в Дніпропетровській області сформувалась під впливом ряду факторів, насамперед це особливості господарського освоєння території та потужний промисловий розвиток, що в свою чергу впливає на структуру населення та його розміщення. Розселення населення області зумовлює актуальність проблем раціоналізації розміщення виробничих та соціальних установ (дитячих садків, шкіл та інших закладів середньої освіти, закладів охорони здоров'я, закладів культури тощо). Також вивчення просторового розподілу населення є актуальним при плануванні управління областю та територіальної організації господарства.

Дніпропетровська область формувалась як промисловий центр, ще за часів Радянського Союзу, саме цим можна пояснити нерівномірність розселення населення, там де є промисловий комплекс там спостерігаємо скупчення населення. Саме розвиток промислових центрів призвів до переселення та відтоку частини сільського населення Дніпропетровської області в міста. У міських поселеннях проживає 2,47 млн. осіб або 74,4% від загальної кількості населення області [4]. Середня густота населення області – 105 осіб/км² – більше ніж середня щільність по Україні (76 осіб/км²) [2]. Територія щільно заселена, утім рівномірність розселення населення області у різних її районах неоднакова (рис. 1). Найщільніше заселені придніпровські райони, серед адміністративних районів найбільшу густоту населення має Дніпропетровський (має в своєму складі місто Дніпропетровськ, що має високий рівень розвитку, сюди люди приїжджають на роботу та навчання), Криворізький та Нікопольський райони, це пов'язано з промисловою спеціалізацією району (наявність залізничного та марганцеворудного басейнів), що потребує великої кількості трудових ресурсів. Найменшу щільність населення має Софіївський район, оскільки район межує з більш розвинутими районами, такими як Криворізький та Нікопольський, населення виїжджає саме до цих районів.

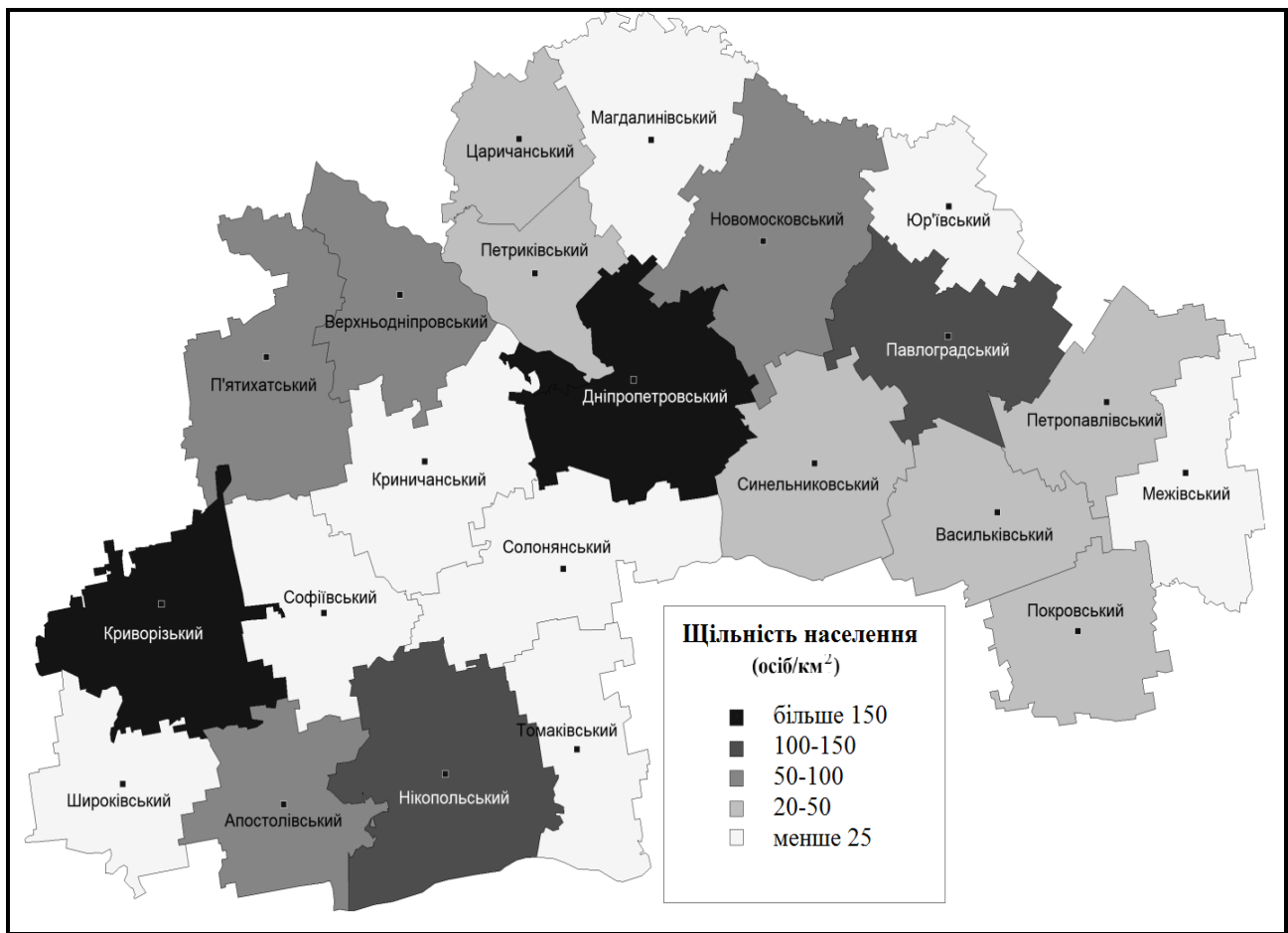

Рис.1. Щільність населення Дніпропетровської області на 2011 рік, осіб/км²
(побудовано за даними [1])

На території області виділяють 3 сформовані агломерації (Дніпропетровсько-Дніпродзержинсько-Новомосковську, Нікопольську, Криворізьку) та таку, що формується (Павлоградська). Вдовж Дніпра, в майбутньому можливе утворення поліцентричної агломерації (разом із містами Запорізької області) [3]. Для аналізу просторового розподілу населення області визначимо арифметичний, медіальний та модальні центри [3, 5] населеності території (рис. 2). Арифметичний центр Дніпропетровської області знаходиться на території Дніпропетровського району, і займає більш-менш центральне положення відносно території області без врахування міськрад. Якщо брати до уваги міськради, то центр зміщений на південний захід, оскільки Криворізький та Нікопольський райони «перетягують» його. Загалом, Дніпропетровський район займає центральне положення, відносно інших районів, також він є одним з найрозвиненіших в області, що призводить до скупчення людей, оскільки є робочі місця та досить високий рівень життя, розвинена інфраструктура. Медіанний та модальний центри розподілу знаходиться теж у межах Дніпропетровського району. Це пояснюється тим там найбільша щільність населення, це зумовлює розташування модального центру, а на розташування медіанного центру впливає центральність району та його високий економічний розвиток. Модальний центр з урахуванням міськрад розміщується у м. Дніпропетровськ, бо там максимальна щільність населення. Отже можна сказати, що на арифметичний, медіанний та модальний центр області не вплинули значною мірою міські ради.

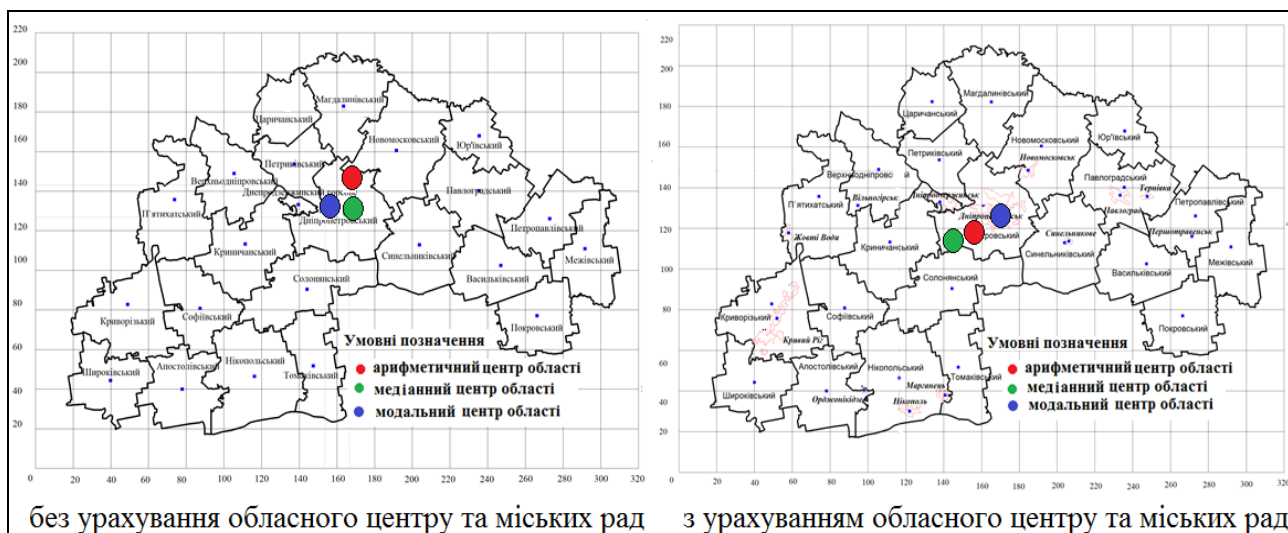

Рис. 2. Арифметичний, модальний, медіальний центри Дніпропетровської області
(побудовано за даними [1])

Для визначення та аналізу розміщення та розсіяння населення визначимо центр тяжіння розміщення населення. Знаходження центру тяжіння будь-якого географічного явища надає можливість виявити, до якого регіону відбувається інтенсивний відтік населення. Центр тяжіння населення обраховується за формулою [3]:

$$x_0 = \frac{\sum_{i=1}^{27} (p_i - p'_i) * x_i + p'_i * x'_i}{\sum_{i=1}^{27} p_i} = 153,6 \quad y_0 = \frac{\sum_{i=1}^{27} (p_i - p'_i) * y_i + p'_i * y'_i}{\sum_{i=1}^{27} p_i} = 125,5$$

де: x_0, y_0 – необхідні координати загального центру; x_i, y_i – координати проміжних центрів тяжіння населення вихідних районів в прийнятій системі координат; x'_i, y'_i – координати адміністративних центрів; p_i – населення району; p'_i – населення районного центру.

За розрахунками центр тяжіння населення області знаходиться в Дніпропетровському районі. Така його дислокація зумовлена перш за все знаходженням неподалік нього адміністративного центру м. Дніпропетровська, що має найбільший вплив на розвиток усіх інших районів і центрів у межах області. У місті працюють два потужні металургійні, два трубопрокатні та два коксохімічні заводи; зосереджені великі підприємства важкого машинобудування, працює один з найбільших у світі завод з виробництва космічної ракетної техніки – «Південмаш», виготовляються будівельні матеріали, продукцію деревообробної промисловості. Діють великі підприємства з випуску харчових продуктів. Потрібно зазначити, що більшість навчальних закладів знаходиться у Дніпропетровську, молодь з усієї області приїжджає сюди на навчання.

За теорією опорних каркасів Лапо (1987 р.) область має нерегулярний (багоядерний) опорний каркас системи розселення, в області переважає промислова форма розселення населення, яка характерна для промислово-видобувних регіонів, у яких важко виявити закономірність у розміщенні більш-менш значних за людністю міських поселень. Система розселення Дніпропетровської області інтенсивно розвивається і змінюється, під дією багатьох факторів, удосконалюються виробничі зв'язки. Тож, специфічна система розселення населення Дніпропетровщини багато в чому зумовлює унікальність демографічних процесів, дослідження яких в умовах сьогодення не втрачають актуальності.

Список використаних джерел: 1. Дніпропетровська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.dp.gov.ua>; 2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 3. Черванёв И.Г. Математические методы в географии / А.П. Голиков, И.Г. Черванев / Минобразования УССР. Х.: ВШ, 1986.; 4. Динаміка чисельності населення великих міст Дніпропетровщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.pavlogradofficial.org/index2.php?option=com_content&task=view&id=2155&pop=1&page=0&Itemid=187 5. Сегіда К. Ю. Методичні основи аналізу розселення населення регіону / К. Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – Вип. 18. – с. 150 – 155.

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ ПОШИРЕННЯ ЕКОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ АР КРИМ

К.Ю. Сегіда, І.О. Дорошенко

kateryna_segida@bk.ru, spelbound@mail.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Автономна республіка Крим відома своїм потужним туристсько-рекреаційним потенціалом, в тому числі на території регіону існують одні з найкращих в Україні природні умови для розвитку екологічного туризму, який набуває все більшого поширення. Для характеристики передумов становлення і розвитку екологічного туризму, важливим є виявлення явищ як антропогенного, так і природного характеру, що впливають на розвиток даного виду туризму в АР Крим. Серед низки чинників, на думку авторів, суттєвою є густота населення, яка визначає фактичну сприятливість тієї чи іншої території для поширення екотуризму. Для туристів, які вважають власне знаходження в середовищі дикої природи за найвищу духовну, фізичну та естетичну цінність, важливим є визначення територій, які є сприятливими для даного виду туризму. Як відомо, загальновизнаного поняття «екотуризму» не існує. Екотуризм визначають видом туризму, який проводиться в межах природних ландшафтів [1]. Я. Олійник вважає, що екотуризм проводиться також і в національних парках та на природоохоронних територіях – адже більшість незайманих антропогенною діяльністю ландшафтів зараз перебувають під охороною [2]. Найширше застосовується розуміння поняття екологічного туризму як такого, що має відбуватися лише на територіях, на яких не поширюється антропогенний вплив – несе він чи позитивні, чи негативні наслідки [4].

За офіційним визначенням Всесвітньої організації дикої природи [5], екологічний туризм – це туризм, який включає відвідання територій з відносно «недоторканою» природою, з метою отримання вражень щодо природних та культурно-етнографічних особливостей даної місцевості, та який не порушує цілісності екосистем та створює такі економічні умови, за яких охорона природи та природних ресурсів, що є вигідним для місцевого населення. Тобто, екотуризм є активною формою рекреації, яка заснована на раціональному використанні природних благ. Вона передбачає відмову від послуг комфорту, масових комунікацій, доступності та використання інших зручних умов для проживання туристів. На противагу цьому, допомагає надбати іншу систему цінностей, якими є спостереження за дикою природою, духовне збагачення, співучасть в охороні природного спадку та знайомство з традиційною культурою місцевого населення.

На даному етапі розвитку цього прогресивного та сучасного виду туризму в АР Крим одним із найважливіших питань є проблема місцезнаходження безпосереднього об'єкту екотуризму – дикої природи. Так, як півострів є одним із найпопулярніших туристсько-рекреаційних об'єктів як загальнодержавного, так і світового рівня, в літній сезон існує низка проблем для організації екотуризму. Насамперед, це збільшення антропогенного навантаження в літній період, що порушує цілісність екосистеми. Низку факторів та явищ, які впливають на становлення та розвиток екотуризму можна умовно поділити на антропогенні та природні [3]. До антропогенних явищ відносять в більшій мірі ті процеси, які негативно впливають на освоєність «дикої природи», та, як наслідок, – на проведення екотуризму. До антропогенних факторів відносять загальну густоту місцевого населення, густоту відпочиваючих та зайнятих традиційними видами туризму, а також місця викидів відходів. Економічний розвиток також має суттєвий вплив, адже розташування промислових об'єктів, родовищ, оброблюваних земель, пасовищ, негативно відображаються на загальному стані природи. До природних факторів, що мають позитивний вплив на заняття екологічним туризмом, відносять природно-кліматичні, ландшафтні, гідрологічні, орографічні, а також природно-естетичні фактори. Неоднаковість територій сприяє різній мірі привабливості, яка визначається сукупністю вищезазначених факторів. Аналіз характеристик, як антропогенних так і природних, що впливають на привабливість заняття екотуризмом, потребує значних часових, аналітичних праць, які представляють собою дуже об'ємну роботу, та не може бути на достатньо висвітлений в даній роботі. Тому роботі втілено спробу вивчення впливу фактору густоти населення, як одного із низки чинників розвитку екотуризму.

На думку автора, найбільш доцільним способом картографічного зображення за даною тематикою буде спосіб ареалів, в межах чого поширене те або інше явище. На карті поширення явища екотуризму та найбільш сприятливих територій для його проведення по адміністративним районам АР Крим можна спостерігати три типи територій: райони, в яких показник густоти населення перевищує 30 осіб/км² (за даними Всесвітньої організації дикої природи даний показник густоти населення є максимальним, щоб вважати територію сприятливою для проведення екологічного туризму [5]), тобто фактично не сприятливі території; райони, в яких показник густоти населення не перевищує 30 осіб/км², тобто сприятливі території; а також, райони, які є сприятливими для проведення екотуризму за густотою населення, проте не є об'єктами даного виду туризму через відсутність пам'яток природи та унікальних ландшафтів дикої природи. На території даних районів можуть переважати природні моно пустельні або моно степові ландшафти, а також території, які під антропогенним навантаженням протягом історичного часу перетворилися на одноманітні видозмінені екосистеми, які не становлять значного інтересу для даного виду туризму. Територія АР Крим має різні умови для розповсюдження екологічного туризму. Адміністративні райони мають різну густоту населення та різноманітні, часто змінені людиною, ландшафти. Найбільш сприятливим районами є Чорноморський, Роздільненський, Советський, Білогірський райони, через значну кількість природних пам'яток та територій природно-заповідного фонду. Це може означати, що в цих районах ще залишилися осередки незайманої природи, існують природні та естетичні ресурси для духовного і фізичного відпочинку людини в середовищі дикої природи. Первомайський район є сприятливим до заняття екотуризмом за густотою населення, проте не є естетично привабливий – на території райони розташовуються лише

історичні пам'ятки місцевого значення, пам'ятки природи республіканського, районного та місцевого значення відсутні. Інші райони за досліджуваним параметром є несприятливими до заняття екотуризмом, зокрема через високий показник густоти населення та рівень господарського освоєння території.

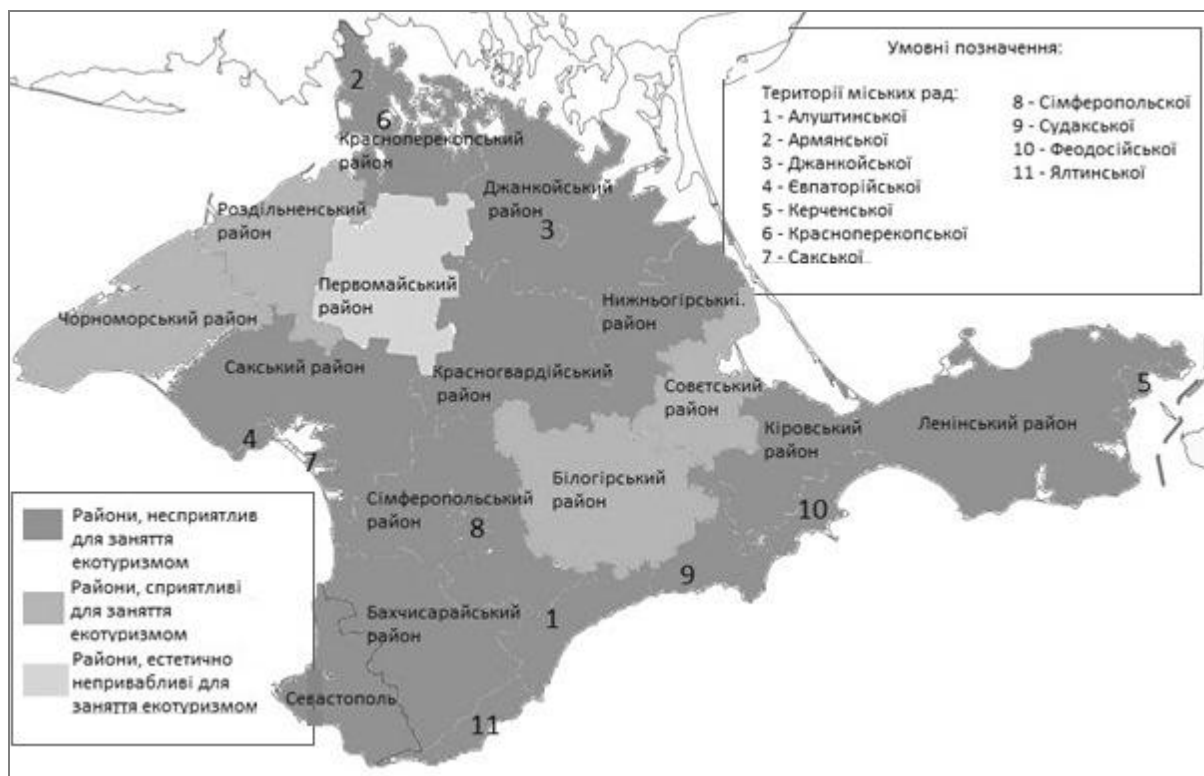

Рис. 1. Сприятливість районів АР Крим для поширення екотуризму (за густотою населення)

Тож, проаналізувавши комплекс чинників, які здійснюють безпосередній або опосередкований вплив на розвиток екотуризму в АР Крим та детально розглянувши вплив одного з найбільш важливих з них – густоти населення, визначено найбільш привабливі для даного виду туризму території, які можуть підвищити рівень розвитку туристсько-рекреаційної діяльності шляхом розроблення маршрутів та пропагування екотуризму.

Список використаних джерел: 1. Воскобойникова Н. Н. Экологический туризм: особенности и перспективы развития / Н. Н. Воскобойникова // *Тр. Акад. туризма*. – Вып. 3. – СПб.: Невский фонд, 2000. – С. 213. 2. Олійник Я. Б. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір / Я. Б. Олійник, В. І. Гетьман // *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Географія*. – Вып. 48. – К.: Вид.-поліграф. центр „Київ. ун-т”, 2002. – С. 5–11. 3. Сергеева Т. Экологический туризм: учебник / Т. К. Сергеева. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 360с. 4. Міщенко О. В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О. В. Міщенко. – Л.: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 5. Офіційний сайт Всесвітнього фонду дикої природи. – Режим доступу: <http://www.wwf.ru>.

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ ЗДОРОВЬЮ НАСЕЛЕНИЯ ПРИ ТЕХНОГЕННОМ ЗАГРЯЗНЕНИИ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)

О.О. Ситникова, Н.В. Чугунова

smeshar@inbox.ru, Chuginova@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Негативное воздействие техногенного загрязнения на окружающую среду представляется на данном этапе развития общества неоспоримым фактом. Техногенное загрязнение представляет опасность не только для естественной природной среды, но и человека, выражающуюся в повышении заболеваемости и смертности среди населения. Антропогенное загрязнение атмосферного воздуха вносит весомый вклад в формирование здоровья населения, что вызывает беспокойство в связи с возрастающими объемами выбросов загрязнителей. Поэтому необходимость выявления и оценки аэрогенного экологического риска для здоровья населения при техногенном загрязнении территории приобретает значительную актуальность.

В качестве объекта нашего исследования выступает население Белгородской области. Предметом исследования является состояние здоровья населения, обусловленного загрязнением атмосферного воздуха. Цель работы – выявление и оценка уровня взаимной связи между критериями общественного здоровья и факторами риска. Для достижения поставленной цели были определены следующие задачи:

- определить методы оценки экологического риска для здоровья населения;
- провести вероятностный математико-статистический анализ взаимовлияния загрязнения окружающей среды и здоровья населения с последующей количественной оценкой уровня аэрогенного риска для здоровья населения;
- рассчитать уровень техногенной нагрузки на окружающую среду;

Поскольку одним из существенных факторов в формировании общественного здоровья является загрязнение атмосферы, а наиболее распространенными загрязняющими атмосферу веществами по Белгородской области являются диоксиды серы, оксиды азота, оксиды углерода, углеводороды, твердые вещества в виде пыли, и пространственная организация общества отличается значительной неравномерностью, то следует предположить, что территории различаются по характеру антропогенной нагрузки, и, следовательно, наличием районов с повышенным риском возникновения экологически обусловленных заболеваний. Для реализации поставленной цели мы воспользовались методом Гамм Т.А., Спигиной А.А. [1], информационно-эмпирической базой послужили статистические сборники по Белгородской области, данные собственных исследований, проведенные ранее.

В результате проделанной работы был определен уровень техногенной нагрузки по муниципальным образованиям области. Комплексный показатель техногенного воздействия колеблется в значительных пределах и позволяет по уровню экологической нагрузки дифференцировать территорию Белгородской области на пять типов экологических районов (рис. 1), среди которых выделяются Губкинский

Старооскольские городские округа – муниципальные образования с высокими коэффициентами техногенной нагрузки. На этих территориях размещены предприятия добычи, переработки черной металлургии, предприятия химической, строительной промышленности, аграрно-промышленного комплекса [3].

Рис. 1. Экологическое районирование Белгородской области по уровню техногенной нагрузки

Выявлено, что высокая степень техногенной нагрузки негативно отражается на здоровье населения, вызывая экологически обусловленные заболевания. Поскольку детский контингент – это своеобразная «индикаторная группа», отражающая реакцию коренного населения на вредное воздействие факторов среды, то мы в исследовании использовали показатели детской заболеваемости.

Рис. 2. Ранжирование Белгородской области по показателям первичной заболеваемости среди детей

Уровень связи между показателями детского здоровья и техногенной нагрузкой мы оценивали с помощью корреляционно-регрессионного анализа [4]. Рассчитанный коэффициент корреляции равен 0,7, что свидетельствует о прямой сильной корреляционной зависимости и наглядно подтверждает выполненная нами картосхема, отражающая уровень первичной детской заболеваемости по муниципальным образованиям (рис. 2) и сопоставление ее с картосхемой 1. Полученные результаты подтверждают влияние техногенной нагрузки на состояние детской заболеваемости. С помощью корреляционно-регрессионного анализа нами была проведена количественная оценка риска для здоровья населения. Количественной характеристикой силы связи служит коэффициент парной линейной корреляции, рассчитываемый по формуле:

$$r = \frac{\sum(x_1 - M_1) * (x_2 - M_2)}{\sqrt{\sum(x_1 - M_1)^2} * \sqrt{\sum(x_2 - M_2)^2}} \quad (1)$$

где x_1 , x_2 - значения первой и второй переменных;

M_1 и M_2 - средние значения первой и второй переменных.

В качестве переменных рассматриваются показатели состояния окружающей среды и критерии общественного здоровья.

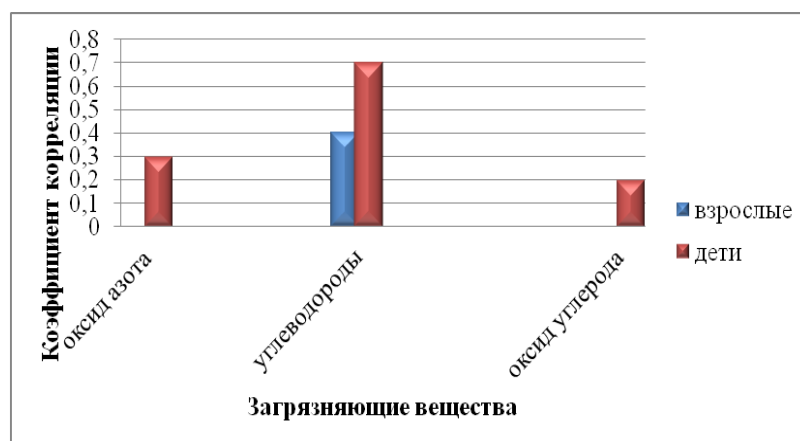

Рис. 3. Корреляционные связи общей заболеваемости населения с концентрациями загрязняющих веществ в атмосфере Белгородской области

При анализе зависимости общей заболеваемости населения от загрязнения атмосферы мы установили наличие существенной связи ($r > 0,4$) заболеваемости взрослого населения с содержанием в атмосфере углеводородов (рис. 3). По другим параметрам корреляционная связь не достигает порога достоверности, что часто встречается в медико-географических исследованиях, особенно в малых выборках, это свидетельствует о наличии определенной, но слабо выраженной закономерности. Для детского населения отмечена прямая сильная корреляционная зависимость между общей заболеваемостью и содержанием в атмосфере углеводородов ($r > 0,70$), и наличие прямой корреляции средней силы с содержанием в атмосфере оксида азота ($r > 0,30$). Данные ингредиенты, присутствующие в атмосфере, безусловно, не могут оказать прямого воздействия на возникновение инфекционных заболеваний среди населения, однако, возможен их косвенный вклад в виде воздействия, например, на уровень общего иммунного статуса жителей области [2].

Экологическая безопасность и устойчивость развития общества возможны лишь при наличии контроля состояния окружающей среды, контроля источников антропогенного воздействия на окружающую среду и наличии эффективного

механізму управління природопольовуванням. Для зниження екологічного ризику необхідно проводити екологічну політику, складовими компонентами якої можуть бути: удосконалення технологічних процесів в чорній металургії, модернізація транспортних мереж, високе озеленення міст з введенням в склад садок газостійких зелених насаджень; забезпечення всіх підприємств області очисними спорудами.

Список використаних джерел: 1. Гамм, Т.А., Калієв А.Ж. Вестник ОГУ. / В.А. Трумель. // Дифференціація території по екологічним показателям техногенної навантаження. – 2004 г. – №9. – С. 98-101. 2. Куропан С.А. Медико-географічна оцінка атмосферних факторів, впливаючих на населення промислового мегаполіса (на прикладі г. Воронежа) / С.А. Куропан, Ю.Н. Барвітенко, В.М. Щербаков // Проблеми регіональної екології. – 2008. – №3. – С. 183-189. 3. Охорона навколишнього середовища в Белгородській області. Стат. сб./Белгородстат. – Белгород 2012 – 140 с. 4. Ситнікова О.О. Особливості і динаміка медико-демографічних процесів сучасної геосистеми регіону. Белгородська область // Природно-антропогенні геосистеми: світової і регіональний досвід досліджень: IV Молодіжна наукова школа-семинар і конференція; 13-16 вересня 2012 г.; Курська біосферна станція ІГРАН: Тезиси доповідей / Склад. Шоркунов І. Г. – М.: «11-й ФОРМАТ», 2012.- С. 29-31.

УДК 336.71:338.24

РЕГІОНАЛЬНИЙ БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

С.Ф. Смерічевський, О.І. Клімова

jencapriati@narod.ru

Донецький державний університет управління

Однією з кількох спільних рис більшості країн з ринковою економікою у розвинених, а також у слаборозвинених країнах є нерівномірний розподіл економічної діяльності у межах кожної країни. Так, розвинені регіони України, де зосереджені найбільш конкурентоспроможні галузі промисловості, функціонують поряд з економічно відсталими регіонами, які характеризуються відсутністю ділової активності з незначними перспективами зростання. Цей факт зазвичай можна пояснити такими чинниками, як збільшення доходів або зовнішніми факторами. Доступність фінансових ресурсів ніколи не можна вважати фактором, що впливає на регіональний економічний розвиток. Однак коли враховуються транзакційні та/або інформаційні витрати, можна легко зрозуміти, що у реальному світі регіональні кредитні ринки принаймні частково сегментовані. Тим не менш якщо кредитні ринки географічно сегментовані, то фінансові змінні можуть бути фундаментальним фактором, який пояснює розрив між доходами та випуском і невдалу конвергенцію між регіонами. У сучасних умовах в Україні винятково важливого значення набуває забезпечення стійкості та повноцінного функціонування регіонального банківського сектора – регіональної мережі кредитних організацій, здатних забезпечувати регіональний сегмент економіки повним спектром банківських послуг, та особливо реальний сектор економіки довгостроковими кредитними ресурсами.

Одним із найбільш пріоритетних механізмів залучення довгострокових фінансових ресурсів в економіку регіонів України сьогодні є регіональний

банківський сектор. Успішне вирішення даної проблеми значною мірою визначає ефективність вітчизняної економіки в цілому. У зв'язку з цим необхідний пошук нових завдань економічного й соціального розвитку регіонів України, активізації регіональної економічної політики. Одним із найважливіших напрямків регіональної економічної політики є інвестиційна політика й політика розвитку регіонального банківського сектора. Банківський сектор відіграє значну роль у розвитку ринкового механізму. Від його ефективності у значній мірі залежить результативність антикризового економічного розвитку та фінансової стабілізації [1].

Регіональність у банківському секторі виступає важливим фактором, який забезпечує ефективність діяльності комерційних банків України, та їх подальший розвиток має відбуватися з урахуванням особливостей регіону, де вони створені (здійснюють діяльність). Можна також стверджувати, що в сучасних умовах питання регіоналізації стають наріжним каменем процесу формування стратегії розвитку держави в цілому та її фінансової системи зокрема [2]. Справедливим є твердження, що банківський сектор стає тим більш ефективним (у тому розумінні, що він покращує стан економіки в цілому), чим краще банки збирають та обробляють інформацію про підприємства. Якщо такого роду інформація розподіляється не рівномірно, а зосереджена там, де розташовані підприємства та проекти, тоді банківський сектор, в якому переважають регіональні банки, буде більш сприятливим для периферійних регіонів. З огляду на певні припущення, регіональні банки можуть кредитувати менше регіональних інноваційних підприємств (тобто таких підприємств, які у більшій мірі, ніж інші, стимулюють економічне зростання), незважаючи на те, що вони мають більш широкий спектр інформації про такі підприємства порівняно з іншими банками.

У зарубіжній практиці регіональними вважаються ті банки, діяльність яких обмежена певною територією (штатом, землею, областю). В Україні такого правила й такої категорії не існує, хоча традиційно при проведенні досліджень до регіональних банків відносять банки, зареєстровані на території певного регіону, включаючи філії банків іншого регіону, столичних та іноземних банків. На нашу думку, під регіональними банками слід розуміти такі банки, які офіційно зареєстровані у регіоні, утворені регіональними засновниками, здійснюють більшість своїх операцій усередині регіону, а також глибоко пов'язані з місцевим соціально-економічним середовищем і володіють широким спектром достовірної інформації про місцевих позичальників. Таким чином, вони знаходяться у найкращому положенні, щоб розподілити фінансові ресурси серед регіональних підприємств. З іншого боку, банки, які здійснюють більшість операцій по всій країні, визначатимуться як банки національного масштабу. У слабо розвиненому периферійному регіоні України, де місцеві галузі промисловості є не дуже продуктивними й динамічними, одна лише наявність регіональних банків може стати бар'єром для регіонального розвитку, стримуючи появу інноваційних (для регіону) підприємств, тобто таких підприємств, які більше функціонують за межами регіону й мають довгострокові проекти. Для фінансування таких підприємств регіональним банкам доведеться покладатись на незначний та із затримками приток депозитів.

Необхідно чітко відрізняти діяльність регіональних банків у добре розвинених регіонах України та у периферійних регіонах. Перші вкладають свої кошти у динамічне економічне середовище, в якому інновації швидко змінюються, та яке набуло досвіду й поведінкових навичок, необхідних для надання належної фінансової підтримки для вивчення нових інвестиційних проектів. Навпаки, у слабо розвинених периферійних регіонах це ще не відбулося та регіональні банки не можуть становити

інтерес для інноваційних підприємств. У таких регіонах зв'язок між регіональними банками та регіональними підприємствами може бути викривленим, залишаючи регіональну економіку на нестабільному етапі зростання. Отже, можна зробити висновок, що у периферійних регіонах України однієї наявності регіональних банків недостатньо для того, щоб сприяти упровадженню інновацій, розвитку динамічного регіонального підприємництва і, отже, зростанню регіональної економіки. Таким чином, коли мобільність капіталу є недосконалою, регіональний банківський сектор може бути ключовим фактором економічного розвитку периферійних регіонів. Починаючи з відмінностей регіональних банків і банків національного масштабу, головним питанням залишається те, яка структура регіонального банківського сектора найбільше сприятиме регіональному економічному розвитку. Для регіональних процесів зростання фундаментальна роль регіонального банківського сектора полягає у прийнятті рішення про кредитний розподіл, тобто у спрямуванні фінансових потоків у регіональні інноваційні підприємства, які є занадто малими або новими для виходу на національні фінансові ринки. У периферійних регіонах регіональні банки, володіючи більш широким спектром і більшою кількістю інформації про соціально-економічне середовище у регіоні, можуть бути менш схильними до фінансування інноваційних інвестиційних підприємств, ніж банки національного масштабу.

Отже, під структурою регіонального банківського сектора, яка найбільше підходить для розвитку периферійних регіонів України, можна вважати таку, в якій переважає сильна інтеграція між регіональними банками й банками національного масштабу. Така інтеграція може ґрунтуватись на прозорій конкуренції, угодах щодо покриття ліквідності, щодо злиття регіональних банків із національними фінансовими холдингами тощо. Ключовим фактором є те, що регіональні банки мають залишатись самостійними, наскільки це можливо. Необхідно забезпечити таку структуру регіонального банківського сектора, яка виводить регіональні банки на більш широкі горизонти для здійснення діяльності та зберігає їх близькість до регіональних ринків.

Список використаних джерел: 1. Вагизова В.И. Роль региональной банковской системы в развитии взаимодействия реального и финансового секторов экономики / В.И. Вагизова // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 1 (33): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-ecopomy.ru/art.php?nArtId=3010>. 2. Яремчук М.В. Основні напрями регіонального розвитку банків України / М.В. Яремчук // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 2. – С. 45 – 48.

УДК 359.09

РЕСТОРАННА ЛОГІСТИКА: ВРАХУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

І.Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

Світова економічна криза 2008–2009 рр. не оминула Україну, зокрема, ресторанний бізнес, який почав гарячкові пошуки тієї «рятункової соломинки», яка б забезпечила виживання ресторанних компаній та їхніх підприємств за непростих кризових та посткризових умов. Для багатьох ресторанів такою «соломинкою»

виявилась логістика, опанування теорією та методами якої та їх впровадження у ресторанний бізнес стало визначальною ознакою успішних проектів у галузі масового харчування України останнього часу. Логістика нині все ширше використовується ресторанами не тільки в ефективній організації процесів постачання (постачальницька логістика в ресторанному бізнесі), але в інформаційному забезпеченні, створенні та управлінні ланцюжками постачання та інтегрованими логістичними системами ресторанних підприємств та компаній. Такі тенденції розвитку ресторанної логістики в Україні передбачалися автором ще в 2009–2010 рр., незважаючи на те, що тоді логістика в ресторанному бізнесі України була «terra incognita». Отже, останнім часом найбільш інформовані та просунуті українські ресторатори почали спішно вивчати закордонний досвід застосування логістичних підходів у ефективній організації ресторанного господарства, зокрема, в процесах постачання. Приміром, данська логістична фірма HAVI Logistics є спеціалізованою на наданні логістичних послуг з постачання таким мережам масового харчування, як мережа стейк-хаусів «Bone's» (Данія, з 2004 р.); мережа мінімаркетів на бензозаправках «British Petroleum» (BP) у Голландії та Польщі, де HAVI Logistics постачає весь асортимент свіжих, охолоджених та заморожених продуктів, а також тютюнових виробів (відповідно – з 2005 та 2008 рр.); мережа кав'ярень «Coffeeheaven» у Центральній Європі, зокрема, в Польщі, де це один з найбільш популярних споживчих брендів («Coffeeheaven» створена у 1999 р. згідно концепції кав'ярні, що відповідає сучасному стилю життя, де каву та їжу подають у релаксованих та стильних умовах); найбільша світова мережа та служба доставки «Domino's Pizza» (DP) (заснована у 1960 р., нині нараховує понад 9000 закладів у всьому світі, у т.ч. в Україні), зокрема, в Австрії, де з розподільчого центру DP у Ензінгені здійснюються поставки до 12 піцерій; мережа стейк-хаусів «Jensen's Bothus» у Данії та Швеції (займає третє місце на ресторанному ринку Данії), постачання яких здійснюється через РЦ HAVI Logistics у Данії (асортимент -400 найменувань товарів) з 2007 р. тощо.

Деякі ресторани (наприклад, російський «Разгуляй») розробляють концептуальні положення логістики постачання для закладів масового харчування. Згідно цих положень логістика постачання ресторану спирається на стратегію динамічного розвитку, мета якої – забезпечити високу якість обслуговування споживачів, оперативно реагуючи на появу нових та зміну минулих умов. Виділяють два аспекти динамічності: 1. Швидкість реагування на зовнішні умови : ресторан, як динамічна організація уважно та постійно відслідковує запити споживачів та оперативно на них реагує. 2. Здатність коригувати логістичні характеристики з урахуваннями запитів окремих споживачів. Організація є сфокусованою на споживачах, тобто намагається забезпечити повне задоволення запитів споживачів; створює зручний доступ споживачів до своєї організації; гнучко та оперативно реагує на запити, що змінюються; проектує логістику так, щоб вона не тільки повністю задовольняла запити споживачів, але й перевиконувала їх; здійснює післяпродажні перевірки з тим, щоб перевідчитися, чи споживачі залишилися задоволеними і після здійснення купівлі; турбується про підготовку майбутніх угод, завжди зберігаючи контакти зі своїм споживачами, потенційними відвідувачами тощо. Підтримка тісного контакту з клієнтами в ресторанному бізнесі забезпечує його ефективність – як у емоційному сенсі (психологічне задоволення), так і в професійному (високий рівень пропонованих послуг).

У логістиці ресторанних послуг першочергову роль відіграє планування завантаження клієнтських зал, яке можливо здійснити, як правило, лише на основі прогнозу відвідуваності, який не може бути стовідсотково точним. Здійснюючи

планування потрібних потужностей ресторану, а відповідно після цього – планування потреб у ресурсах, фахівець-логіст ресторану виконує наступні завдання: а) вивчає прогноз попиту та визначає потрібну потужність ресторану для його забезпечення; б) визначає потужність ресторану, що є нині; в) виявляє різницю між потрібною та наявною потужностями ресторану; г) розробляє альтернативні варіанти, що дозволяють усунути цю різницю; д) порівнює варіанти та обирає найкращий з них; е) реалізує оптимальний, за необхідності модифікований варіант; є) контролює результати.

Однією з важливих типових завдань логістики у сфері масового харчування є визначення оптимального місця розміщення ресторану, складу, виробничо-дистрибуційного центру та інших елементів логістичного ланцюжку в ресторанному бізнесі (ЛЛРБ). Рішення з розміщення елементів ЛЛРБ є надзвичайно важливими, оскільки вони впливають на показники роботи ресторану протягом багатьох років, тобто мають довгостроковий характер. Якщо організація зробить помилку та відкриє ресторан у невдалому місці, вклавши у нього значні кошти, то виправити ситуацію, переїхавши на нове місце, буде не так просто, оскільки це потребуватиме великих фінансових, трудових, часових витрат, призведе до втрати часу, клієнтів, замороженню капіталів, зниженню конкурентоспроможності. Щодо ресторану «Разгуляй», то місце його розміщення та складських приміщень було обрано, з точки зору логістики постачання, в цілому вдало. При виборі місць розміщення ресторану і складів були враховані наступні чинники: а) ресторан розташований в історичній частині міста, яку часто відвідують туристи; б) ресторан і склади мають зручний під'їзд з боку центральних вулиць міста, що близько знаходяться; в) ділянка, де знаходиться ресторан, є ретельно спланованою з тим, щоб в'їзд автівок з товаром не був утруднений; г) основні конкуренти розміщуються в інших частинах міста. Також враховувалися інші важливі чинники такі, як: потенціал розширення або здійснення змін, ситуація на місцевому ринку робочої сили, чисельність працівників, їх кваліфікація та продуктивність, природні умови тощо.

Світовий досвід з ресторанної логістики показує новітні тенденції її розвитку – у напрямку створення інтегрованих ланцюжків поставок у ресторанному бізнесі та розширених процесів управління цими ланцюжками. Мета – задовольнити бажання споживачів отримати якісну їжу за низькими цінами. Досягти цієї мети доволі складно, оскільки у багатьох відношеннях ресторанний бізнес переповнений парадоксами. Так, споживачі прагнуть якісних продуктів харчування за доступними цінами, свіжість продукту є обов'язковою умовою, незалежно від сезону; вартість і якість обслуговування клієнтів повинні постачатися у комплекті та не бути надмірними; якщо ресторани претендують виконувати замовлення швидко, то споживачі хочуть цього іще скоріше тощо. Такі різні, подекуди протилежні, вектори вектори споживчих та ринкових чинників, що тягнуть ресторан в різні боки і призвели останнім часом до усвідомлення важливості логістики та ланцюгів поставок у ресторанному бізнесі, які логічно стають основною платформою для вирішення цих протилежних проблем з метою збільшення загального прибутку ресторану чи мережі. Перманентна економічна криза у всьому світі не оминула і індустрію масового харчування. Скорочуються кошториси держав, зменшуються доходи населення і його попит на товари та послуги, у т.ч. на послуги закладів масового харчування – ресторанна індустрія це відчула однією з перших, так, загальна кількість відвідувань ресторанів у США зменшилася з 362,7 млрд. у 2008 році до 60,6 млрд. у 2011 р.

Список використаних джерел: 1. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: Навч. пос. / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов – К.: Обрії, 2011.-544с. 2. Смирнов І.Г. Ресторанна логістика: міжнародний та український аспекти / І.Г.Смирнов // Зовнішня торгівля: право та економіка.-2009.- №4(45).-С.4- 18. 3. HAVI Logistics- ведучий поставщик логистических услуг[електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.havi-logistics.com> 4. Концептуальные положения логистики снабжения ресторана «Разгуляй»[електронний ресурс].- Режим доступу : <http://www.bibliafond.ru>

УДК 551.4: 911.3

СТУПІНЬ УРАЖЕНОСТІ СЕЛЯМИ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

О.О. Трофімова

lelya_shel@mail.ru

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Виклад основного матеріалу. Сельові явища особливо посилилися в Українських Карпатах упродовж останніх десятиріч. Їхня діяльність призводить до негативного впливу на навколишнє середовище регіону, спричинює економічний, соціальний та екологічний ризики і, нерідко, призводить до катастрофічних наслідків: руйнування будівель, споруд, транспортних магістралей, мостів та інших об'єктів, ліній зв'язку і ЛЕП, замулення водосховищ, а також занесення уламковим матеріалом цінних земельних угідь.

Сельові явища в Українських Карпатах мають регіональні особливості. Найнебезпечнішим вважають Свидовецько-Горганський регіон, де розвинені водно-кам'яні і грязе-кам'яні потоки. Живлення їх посилюється обвальними сходами. Провідне значення у формуванні селів як у кожному сельовому районі, так і по всій території Українських Карпат, відіграє транспортний процес, на який припадає 65 % усіх випадків сельоутворення. Найсприятливіші умови для формування селів виявлено у Верхньопрутсько-Черемоському і Білочеремосько-Путильському сельових районах, частина яких розташована в горах Ворохта-Путильської Верховини і в найвищій частині Карпат – Чорногорі. Тут рельєф характеризується різкими формами, глибоко врізаними долинами і крутими схилами, що, своєю чергою, зумовлює значні ухили сельових русел [1]. Сельонебезпечними є практично всі притоки основних річок Закарпаття. Найбільшою активністю характеризуються басейни річок Черемош, Дністер, Тиса, Прут. Селі також періодично спостерігаються в басейнах річок Косівки, Шопурки, Тересви, Бистриці Надвірнянської, Серету, Дністра, Пістинки, Боржави, Ріки та у передгір'ях Вулканічного хребта [2].

Степінь ураженості сельовими потоками земельних угідь залежить від природних та антропогенних чинників формування селів. Серед природних чинників, які зумовлюють сельові явища у Карпатах, виділяють: велику розчленованість басейнів гірських річок, значні вріз та похил русел, наявність крутих схилів, слабку денудаційну стійкість флішових товщ, значну потужність пухкого матеріалу на схилах гір, поширення безлісних площ, великий поверхневий стік. Найчастіше селі виникають під час тривалих злив. У період інтенсивних дощів поверхневий стік здатний наносити значну шкоду земельним угіддям гірського регіону. Антропогенні

чинники представлені інтенсивними рубками лісів, розробкою корисних копалин, проривом гребель ставків і водосховищ, нерегульованим випасом худоби на полонинах тощо. Відомо, що важливим чинником, який впливає на перебіг сучасних сільових процесів в Карпатському регіоні, є стан рослинного покриву – переважно лісів, що вкривають значні площі водозборів. Такі несприятливі явища, як водокам'яні й грязьокам'яні потоки активізувалися високими темпами у зв'язку з суцільним вирубуванням лісів. Вирубування лісів на крутих схилах і знищення заростей ялівцю в субальпійській зоні викликало посилення площинного змиву, обвальо-осипних і зсувних процесів, які істотно відіграють істотну роль у живленні сільонебезпечних потоків.

Слід враховувати також те, що більша частина поверхні в горах (понад 90%) - це схили. Інтенсивне використання людиною гірських угідь призводить до ерозії ґрунтів. Ерозія ґрунтів і сільові потоки, які виникають внаслідок повеней, зазвичай завдають непоправної шкоди земельним угіддям. Така ситуація потребує забезпечення невиснажливого природокористування і запобігання негативних впливів при експлуатації ресурсів гірських районів. Останнім часом спостерігається тенденція збільшення частоти проходження сільових потоків. Так, в окремих випадках, селі реєструються кожні 2–3 роки, хоча ще 50 років тому сільопрояви відмічалися лише 1 раз на 8 років [2]. Збільшення інтенсивності та періодичності сільових процесів значно підвищує масштаби деградації земельних угідь гірської території та рівень екологічних ризиків. У Карпатському регіоні намітилась стійка тенденція до зменшення площі сільськогосподарських угідь. За даними Інституту землеустрою Української аграрної академії наук, площа еродованих земель у Карпатському регіоні за останні роки зросла більш як в 3 рази (з 215,3 до 719,7 тис. га). Найбільше уражені орні землі: частка еродованої ріллі в регіоні Карпат вже становить 40,5 % [3].

Такий високий показник ураження угідь ерозією переважно зумовлений господарською діяльністю: нераціональною структурою угідь, вирубуванням лісів, безсистемним випасанням худоби на схилах, невиконанням елементарних протиерозійних заходів, в результаті чого продуктивний гумусовий шар сільськогосподарських земель все більше потерпає від ерозійних процесів.

Значні площі на території регіону перебувають під впливом сільових процесів та вимагають термінових заходів з їх попередження і ліквідації. Так, за даними державного управління екологічної безпеки в Закарпатській області, в останні роки повністю був змитий верхній шар ґрунту на значних площах сільськогосподарських угідь: пошкоджено 11,0 тис. га ріллі, 6,2 тис. га сіножатей і пасовищ, занесено мулом 204 км меліоративних каналів. Відновлення порушених земель особливо актуальне для гірських районів Карпатського регіону. На сьогодні в регіоні нараховуються 12 742 га порушених земель. Так, на гірські райони у Львівській області припадає майже 11% порушених земель. Потребує рекультивації понад 100,0 тис. га сільськогосподарських угідь, розмито дамби, порушено гідротехнічні споруди, меліоративні канали [3].

Висновки. Українські Карпати характеризуються високим показником сільової активності. Спостерігається тенденція до підвищення інтенсивності та збільшення площі земель, охоплених сільовими процесами. В результаті цього ступінь загальної деградації та ураженості селями земельних угідь постійно зростає. Ситуація погіршується через активну господарську діяльність та нераціональне використання земельних ресурсів у регіоні.

Карта поширення селів в Українських Карпатах [4] свідчить, що найбільший показник ураженості сільовими процесами земельних угідь спостерігається в басейнах річок Лімниця та Кісва (катастрофічні грязьокам'яні селі); у басейнах Ріки, Тересви, Чорної Тиси, Білої Тиси, Чорного Черемошу, Білого Черемошу поширені наносоводні та грязьокам'яні селі.

Характеризуючи вплив сільових процесів на земельні угіддя та ступінь їх деградації, слід враховувати, що сільові явища можуть мати локальний характер прояву та виникати на ділянках, де раніше не спостерігалися. Зазвичай, це трапляється в результаті різких змін умов на певній ділянці (землетрусів, вибухових робіт при прокладанні доріг, випаданні інтенсивних опадів), тобто при раптовому створенні сприятливих умов для проходження сільових потоків.

Деградація земельних угідь в результаті сільових процесів потребує детального вивчення окремих гірських територій і сільонебезпечних басейнів, а також процесів, що здатні впливати на активізацію селів. Мінімізація сільової діяльності є необхідними кроком на шляху оптимізації загального розвитку Карпатського регіону.

Список використаних джерел: 1. Библюк Н. І. Небезпечні стихійні явища в Карпатах: причини виникнення та шляхи їх мінімізації / Н. І. Библюк, І. П. Ковальчук, О. С. Мачуга // *Екологія довкілля та раціональне природокористування*, Львів: РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 6. – С. 105-119. 2. Активізація небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП. – Київ: Державна служба геології та надр України, Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2013. – 24 іл. – 98 с. 3. Колодійчук І. А. Сільськогосподарські угіддя Карпатського регіону: проблеми використання, охорони і відтворення / І. А. Колодійчук // *Аграрна економіка*, 2009, Т. 2, № 3-4. – С. 63-67. 4. Національний атлас України / Інститут географії НАН України. ТОВ «Інтелектуальні системи ГЕО» [Електронний ресурс]: Українські Карпати. Селі - К., 2008. – 440 с.

УДК 339.923

10-ЛЕТИЕ ЕВРОРЕГИОНА «СЛОБОЖАНЩИНА»: ИТОГИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРЕПЯТСТВИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ

П.А. Черномаз

pavel.chernomaz@gmail.com

*ГП «Харьковский региональный научно-производственный центр стандартизации, метрологии и сертификации»,
Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина*

7 ноября 2013 г. исполняется 10 лет с момента учреждения украинско-российского еврорегиона «Слобожанщина». Этому событию предшествовала шестилетняя подготовительная работа по обоснованию идеи создания такого трансграничного образования, внесения ее в стратегические документы по региональному развитию. Поэтому развитие трансграничного сотрудничества в рамках еврорегиона «Слобожанщина» прошло и предполагает в дальнейшем следующие этапы [1]:

1) возникновение и обоснование идеи создания первого украинско-российского еврорегиона «Слобожанщина» [2-3];

2) внесение положения о создании еврорегиона в официальные документы местных органов власти;

- 3) подписание документов об учреждении еврорегиона (7 ноября 2003 г.);
- 4) принятие еврорегиона «Слобожанщина» в Ассоциацию европейских приграничных регионов (АЕВР);
- 5) разработка стратегии развития еврорегиона; 6) разработка и обеспечение реализации программ и проектов трансграничного сотрудничества;
- 7) мониторинг и оценка программ и проектов трансграничного сотрудничества.

Как результат инициирования вопросов трансграничного сотрудничества, связанных в последующем с созданием еврорегиона «Слобожанщина», 22 марта 2002 г. администрации Харьковской и Белгородской областей обратились к президентам Украины и России с просьбой дать соответствующие поручения правительствам относительно активизации двусторонних консультаций между Министерствами иностранных дел обеих стран, целью которых было бы подписание «Соглашения об упрощении таможенного и пограничного режимов для обеспечения первоочередных потребностей жителей приграничных районов Харьковской и Белгородской областей» [4]. Осуществилась эта инициатива 21 апреля 2006 года в Москве, где было подписано соответствующее межправительственное соглашение, касающееся приграничных районов всего украинско-российского пограничья. В ее развитие 18 октября 2011 года в Донецке в ходе Второго российско-украинского межрегионального экономического форума подписано новое «Соглашение между Правительством Российской Федерации и Кабинетом Министров Украины о порядке пересечения российско-украинской государственной границы жителями приграничных регионов Российской Федерации и Украины». Оно предусматривает распространение упрощенного режима пересечения российско-украинской государственной границы на жителей приграничных регионов, в частности, Белгородской и Харьковской областей в целом, то есть жителей всего еврорегиона «Слобожанщина», а не только приграничных районов. 22 февраля 2012 г. Верховная Рада Украины приняла закон о ратификации этого соглашения. С российской стороны соглашение вступило в силу без ратификации.

Однако это, пожалуй, самое главное достижение, связанное с 10-летним развитием трансграничного сотрудничества в еврорегионе «Слобожанщина», которое на сегодня прошло остановилось на этапе разработки стратегии развития. В нем только начато формирование институциональной структуры, он очень слабо использует свой потенциал и требует наполнения конкретными реализуемыми проектами для решения насущных общих задач. Перечислим причины (или проблемные вопросы), которые, по нашему мнению, тормозят развитие сотрудничества в рамках еврорегиона «Слобожанщина»:

- 1) нестабильность украинско-российских отношений и их зависимость от личных симпатий и политической воли руководителей;
- 2) по отношению к еврорегиону со стороны властей превалирует формально-демонстрационный подход;
- 3) не сформирована четкая институциональная структура еврорегиона, а значит, нет автономного механизма развития; 4) не существует отработанного механизма совместного украинско-российского стратегического планирования развития еврорегиона; 5) отсутствуют реальные источники государственного финансирования как из центрального, так и из местных бюджетов;
- 6) на украинско-российском участке границы не действуют масштабные европейские программы, поддерживающие трансграничное сотрудничество (Европейский инструмент соседства и партнерства и др.);

7) бизнес не заинтересован вкладывать средства в проекты еврорегиона даже по схеме государственно-частного партнерства, т.к. со стороны государства отсутствует стимулирование (льготные условия).

Создание эффективных механизмов трансграничного сотрудничества является чрезвычайно своевременной задачей как для внутреннего развития сопредельных пограничных регионов, так и для укрепления добрососедских отношений между Украиной и Россией.

С этой целью нами произведен SWOT-анализ российско-украинского трансграничного сотрудничества, позволяющий по-новому взглянуть на текущую ситуацию и перспективы, которые открываются для еврорегиона «Слобожанщина» [5].

Выводы. Еврорегион «Слобожанщина» выступил в роли катализатора процессов украинско-российского трансграничного сотрудничества, направленных на улучшение жизни населения приграничных регионов. По его примеру на пограничье Украины и России за последнее десятилетие сформировался каркас территориально компактных еврорегионов, в основе которых лежат соглашения между расположенными по обе стороны границы территориальными органами власти и самоуправления. В этот каркас, кроме «Слобожанщины», входят еврорегионы «Днепр» (2003 г.), «Ярославна» (2007 г.) и «Донбасс» (2010 г.). В то же время дальнейшее эффективное развитие сотрудничества в рамках этих еврорегионов требует выработки действенных механизмов финансовой поддержки совместных программ и проектов. Дальнейшему развитию сотрудничества также должна способствовать имплементация подписанного Украиной в ноябре 2011 г. и Россией в июне 2012 г. Протокола № 3 к Мадридской конвенции о трансграничном сотрудничестве, предусматривающего создание и деятельность «объединений еврорегионального сотрудничества» со статусом юридического лица и правом на собственный бюджет. Это будет сопряжено с необходимостью уточнения юридического статуса уже существующих еврорегионов, прежде всего с целью получения и эффективного использования финансирования для реализации совместных проектов.

Список использованных источников: 1. Черномаз П.А. Еврорегион «Слобожанщина»: этапы формирования и перспективы развития // *Международное сотрудничество приграничных регионов: история, экономика, политика, культура. Материалы междунаrod. науч.-практ. конф., Курск, 19-20 сент. 2011 г.* – Курск: Изд-во VIP, 2011. – С. 160-165. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5203> 2. Голиков А., Черномаз П. Еврорегион «Слобожанщина» как форма трансграничного сотрудничества сопредельных областей Украины и России // *Регион: Проблемы и перспективы.* – 1997. – № 4. – С. 52-54. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/5204> 3. Черномаз П.А. Еврорегион «Слобожанщина» – перспективы трансграничного сотрудничества Харьковской области // *Вестник торгово-промышленной палаты: Совместный выпуск Харьковской и Белгородской ТПП.* – 2002. – № 11. – С. 15-16. 4. Голиков А.П., Черномаз П.А. Анализ проблем трансграничного сотрудничества России и Украины // *Регіон: стратегія і пріоритети / Укр. науково-практ. журнал.* – Х.: Науково-дослідний інститут регіональної політики ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – № 5. – С. 15-32. 5. Chernomaz P. Russia – Ukraine // *Swot Analysis and Planning for Cross-Border Co-operation in Northern Europe. Prepared by Institute of International Sociology of Gorizia (ISIG) for the Council of Europe*, 2007. – P. 112-123. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/1208>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

М.О. Шмагельська

mari.shm@yandex.ru

Вінницький кооперативний інститут

У сучасних умовах, коли проблема розробки систем стійкого соціально-економічного розвитку є досить актуальною й адекватно відбиває суспільно-економічні відносини, програмно-цільовий підхід включається в загальну технологію прогнозування планової діяльності. Роботи, пов'язані з теорією і практикою регіонального програмного планування, набувають ще більш важливого значення.

Проблеми прогнозування та управління соціально-економічним розвитком регіону в умовах побудови ринкової економіки знайшли висвітлення в публікаціях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема таких, як Г. Балабанова, В. Геєць, М. Долішнього, Б. Данилишина, А. Єпіфанова, С. Іщука, Ф. Заставного, С. Злупко, Б. Кваснюка, С. Кіреєва, Т. Клебанова, В. Кравців, В. Куценко, В. Мікловди, І. Міхасюка, С. Романенка, Л. Руденка, Д. Стеценка. Практика стратегічного планування на рівні області незначна й базується переважно на використанні іноземного досвіду з його адаптацією до українських умов [1].

Умови для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення створює державна стратегія регіонального розвитку [2]. Питанням вирішення проблем розвитку регіонів присвячена Державна стратегія регіонального розвитку України, яка розрахована на період до 2015р. Вона визначає пріоритети регіональної політики з точки зору загальнодержавних, обласних потреб на період до 2015 року [3].

Аналізуючи програми та стратегії соціально-економічного розвитку регіону (області) слід зазначити, що основними складниками регіонального розвитку є: а) екологічний, який охоплює всі аспекти, пов'язані з охороною довкілля та раціональним використанням природних ресурсів; б) економічний - передбачає стійку динаміку економічного зростання для забезпечення підвищення добробуту мешканців; в) соціальний - передбачає поліпшення соціальних умов для мешканців відповідної території, зокрема й щодо праці, відпочинку та проживання.

Державна стратегія регіонального розвитку реалізується через створення стратегій розвитку регіонів, що впроваджуються на основі збалансованого поєднання місцевих і національних інтересів та ресурсів. Економічна політика регіону розглядається центральними органами з позиції місцевого самоврядування. Вихідною позицією управління є комплексний розвиток регіону і задоволення на цій основі соціально-економічних потреб його населення.

Розроблення та впровадження стратегій розвитку регіону передбачає аналіз розвитку виробничих і соціальних комплексів та їх інфраструктурних блоків: будівельного, житлово-комунального, соціально-культурного, оздоровчого, освітнього, торгово-сервісного. Перед регіональною владою постає завдання з коригування та

модернізації документів програмно-стратегічного характеру. У Вінницькій області одночасно діють Стратегія регіонального розвитку області на період до 2015 року (затверджена рішенням обласної Ради № 291 від 1 червня 2007 р.) та Стратегія економічного і соціального розвитку області на 2005-2015 роки (затверджена рішенням обласної ради від № 910 від 12 жовтня 2005 р.). Остання оперує дещо застарілими даними: від припущень щодо світового розвитку до прогнозу основних параметрів розвитку України та області зокрема [2].

Розроблення та впровадження стратегій розвитку регіону пов'язані з виконанням наступних етапів: *1 етап – підготовчий*: проводиться ініціювання розроблення стратегії, аналіз зацікавлених сторін, формування робочих груп, формування секретаріату, підготування плану інформування та залучення громадськості; *2 етап – формулювання бачення розвитку регіону*; *3 етап – аналіз регіону*; *4 етап – формування пріоритетів, цілей і дій*; *5 етап – схвалення та впровадження стратегії*; *6 етап – моніторинг та оцінювання реалізації стратегії* [1].

Так, при формуванні стратегій розвитку територіальних громад області до 2020 р. (згідно рішення обласної ради № 277 від 14 лютого 2012 р.) на першому етапі, протягом квітня–травня 2012 р., були розроблені методичні рекомендації, проводились навчальні семінари з сільськими, селищними та міськими радами міст районного значення з питань розробки територіальних стратегій розвитку громад.

На другому етапі розроблення та впровадження стратегій відбувались публічні обговорення основних пріоритетів стратегічного розвитку територіальних громад із залученням науковців, аналітиків, засобів масової інформації на засіданнях виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, а згодом – на загальних зборах громадян за місцем проживання. При цьому було застосовано проектно-орієнтований підхід до формування та реалізації регіональних цільових програм різної спрямованості. На сьогодні власні стратегії соціально-економічного розвитку мають не всі райони області (затверджено у Томашпільському, Бершадському, Гайсинському, Тростянецькому, Калинівському, Оратівському та деяких інших районах; на стадії розробки – у Жмеринському та Іллінецькому районах).

Особливе місце при розробленні та впровадженні стратегій розвитку належить формулюванню мети Стратегії. Розробляючи Стратегію необхідно вибудувати таку систему пріоритетів, цілей і завдань, які б стали для регіону джерелом оновлення, джерелом мотивації, джерелом позитивної політики і продуктивної влади [4]. Основних пріоритетів, як правило, шість: а) розвиток людського потенціалу; б) проблеми екологічної безпеки і використання рекреаційного потенціалу; в) інвестиційно-інноваційний розвиток галузей економіки; г) міжнародне та транскордонне співробітництво; д) просторовий розвиток та територіальне планування; е) формування позитивного іміджу регіону.

Метою Стратегії регіонального розвитку Вінницької області на період до 2015 року є створення умов для підвищення якості життя та добробуту населення на основі зростання конкурентоспроможності області, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, забезпечення сталого розвитку на сучасній технологічній основі, комплексного економічного і соціального розвитку міст, районів, селищ і сіл області [2].

Розроблення та впровадження стратегій розвитку територій регіону мають неабияке значення у територіальному поділі праці, адміністративно-економічному управлінні, виділенні територій з різним станом ринків праці, товару, послуг тощо.

Такі ринкові елементи є інтеграторами економік різних регіонів, перетворюючи господарство кожного регіону в єдину господарську систему країни.

Дослідники і практики приділяють значну увагу вивченню регіонів, їх ресурсних багатств і можливостей використання, економічному і соціальному розвитку регіонів тощо. Стратегічне планування сприяє формуванню узгоджених поглядів, виробленню бачення гармонійного соціально-економічного розвитку відповідної території, оптимальному використанню обмежених ресурсів регіону та слугує інструментом для діалогу влади з представниками інших секторів територіальної громади.

Список використаних джерел: 1. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: Практичний посібник / За ред. І. Санжаровського. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с. 2. Стратегія економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2005-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua>. 3. Куйбіда М., Черніцина К. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів // Демократичне врядування / Науковий вісник. – 2010. – Вип. 5. – С. 35-45. 4. Кукса І.М., Гончаров Є.В., Чернякова І.С. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

УДК 911.3:008–027.511

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ МАКРОРЕГИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ МИРА

П.В. Шуканов

Полтавский университет экономики и торговли

Изучение современных общественно-географических процессов непосредственно связано с применением цивилизационной парадигмы развития антропосферы, которая разработана и развивается на основе синтеза сакрально-научных и естественнонаучных знаний. По мнению наиболее известных представителей данной парадигмы (Ф. Гизо, Л. Гумилёва, Н. Данилевского, П. Сорокина, А. Тойнби, С. Хантингтона, О. Шпенглера и др.) специфические этнокультурные общности формируются и развиваются вокруг относительно однородного цивилизационного ядра (концентра), которое является наиболее устойчивым во времени и пространстве [1]. Значение цивилизационной парадигмы состоит в том, что она позволяет выделить в географическом пространстве суперсистемные культурно-исторические типы развития и соответствующие им макрорегионы в качестве предварительного и условного обобщения в области изучения важнейших особенностей и закономерностей территориальной организации общества.

С точки зрения цивилизационного подхода в основе каждого макрорегиона выделяется своеобразное ядро, вокруг которого происходит концентрация и формирование цивилизационного пространства. Поскольку в период глобализации важным процессом является международная регионализация мира, в качестве таких ядер (концентров) мы рассматриваем наиболее устойчивые, влиятельные и привлекательные интеграционные объединения или наиболее значимые государства мира. В контексте формирования глобального цивилизационного пространства все страны воспринимаются как реальные или потенциальные части различных макрорегионов геосферы. Каждый такой макрорегион, по нашему мнению, уже

формируется на основе определённого интеграционного ядра, которое в целом соответствует тому или иному культурно-историческому и цивилизационному концентру. Следовательно, необходимо обосновать выделение таких макрорегионов и выявить переходные зоны, в которых сосредоточены страны, пока ещё не вошедшие ни в одно из выделенных интеграционных объединений. С учётом доминирующего влияния современной приоритетности социально-экономического развития, можно определить наиболее вероятные тенденции (перспективы) интеграции государства на основе своей цивилизационной идентификации. Например, конкретными показателями для такого обоснования могут быть торгово-экономические (статистические) данные, которые характеризуют степень взаимосвязи и взаимозависимости между различными странами мира, как в конкретном регионе, так и в глобальных масштабах. В результате проведённых нами исследований выявлены следующие наиболее устойчивые и привлекательные интеграционные объединения мира как регионального так и глобального значения: АСЕАН (Ассоциация государств Юго-Восточной Азии), ССАГПЗ (Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива), САМ (Союз арабского Магриба), ЕврАзЭС (Евразийское экономическое сообщество), ЕС (Европейский Союз), СААРК (Южно-Азиатская ассоциация регионального сотрудничества), САДК (Сообщество развития Юга Африки), НАФТА (Североамериканское соглашение о свободной торговле), МЕРКОСУР (Общий рынок стран Южной Америки), АНЗСЕРТА (Австрало-Новозеландское соглашение о свободной торговле) (табл. 1).

Таблица 1

Макрорегиональная структура глобального цивилизационного пространства,
2012 г. (составлено на основе данных [4, 5])

Макрорегион	Интеграцион-ное ядро (количество стран)	Интеграционные центры	Доля ядра в макрорегионе, % от:		
			ВВП	насе- ния	территор ии
I. Западно-Евразийский	ЕС (27)	ФРГ, Франция, Великобритания	88,7	81,8	54,0
II. Восточно-Евразийский	ЕврАзЭС (5)	Россия	81,9	64,2	92,1
III. Восточно-Азийский	АСЕАН (11+2)	Китай, Япония	89,2	95,4	88,7
IV. Южно-Азийский	СААРК (8)	Индия, Пакистан	100	100	100
V. Афразийский	ССАГПЗ (6) и САМ (5)	Саудовская Аравия, Алжир	47,3	22,8	43,0
VI. Центрально-южно-Африканский	САДК (14)	ЮАР	51,0	41,2	65,4
VII. Северо-Американский	НАФТА (3)	США	97,0	85,0	94,9
VIII. Южно-Американский	МЕРКОСУР (6)	Бразилия	73,5	72,3	78,3
IX. Австрало-Тихоокеанский	АНЗСЕРТА (2)	Австралия	97,4	74,8	93,8

Однако, учитывая противоречивую сущность цивилизационных полей, которые накладываются и проявляются в границах выделенных переходных зон, возможны различные варианты дальнейшего развития стран, входящих в эти зоны.

Естественнонаучным основанием для их расположения в пределах конкретного макрорегиона являются результаты как проведённого нами кластерного анализа [2], так и конкретные экономические показатели экспортно-импортной взаимосвязи между различными странами и регионами мира. Например, основанием для отнесения Афганистана к Южно-Азийскому, а не к Афразийскому макрорегиону служит не только его вхождение в один кластер со странами выделенного региона, но и в одно интеграционное объединение СААРК, являющееся ядром данного макрорегиона. Кроме того, географическое распределение внешней торговли свидетельствует о том, что основными внешнеэкономическими партнерами Афганистана являются Пакистан и Индия, на которые приходится 66,2 % экспорта страны. В то же время на долю основных внешнеторговых партнёров Афразийского макрорегиона (Иран, ОАЭ, Ирак) приходится только 13,7 % экспортируемой продукции (рассчитано нами по данным ООН [3]). Аналогичная ситуация с Турцией, которую по совокупности показателей целесообразно относить к Западно-Евразийскому макрорегиону, интеграционным ядром которого является ЕС. Она входит в один кластер с некоторыми членами ЕС (Румыния, Болгария, Латвия, Венгрия, Литва, Эстония), которые подобны с ней по уровню развития и имеют однонаправленный вектор цивилизационной ориентации. Основными торгово-экономическими партнёрами Турции являются страны Западно-Евразийского макрорегиона (Германия, Великобритания, Италия, Франция и Испания), на которые в совокупности приходится около 35% ежегодного экспорта страны. Кроме того, с 1996 г. Турция находится в Таможенном союзе ЕС, что свидетельствует об однозначности цивилизационного выбора государства на основе геоэкономических приоритетов.

В связи с проблемой определения конкретных границ цивилизаций мы предлагаем рассматривать территориальную организацию общества на уровне мировой цивилизации как единой социогеоэкономической системы, которая может соответствовать не только локальному, региональному, но и глобальному уровню развития антропосферы. Следовательно, в нашей концепции выделение макрорегионов позволяет систематизировать абстрактное представление о конкретном географическом пространстве. В результате можно выявить потенциально-функциональную возможность стимулировать вокруг себя процесс создания глобального цивилизационного пространства, но уже в геосферном единстве всех макрорегионов мира. Если макрорегион не будет выполнять эту функцию и не сможет конкурировать с другими макрорегионами в данном процессе, тогда он будет постепенно ими поглощаться и в перспективе станет второстепенной частью глобальной социогеоэкономической системы.

Список использованных источников: 1. Философский словарь / [авт.-сост. И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба]. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с. 2. Шуканов П.В. Глобальний цивілізаційний простір: науково-методологічні засади суспільно-географічного дослідження : [монографія] / П.В. Шуканов ; за наук. ред. проф. К.А. Нємця. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 287 с. 3. *International Trade Statistics Yearbook (2011 ITSY), Volume II* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://comtrade.un.org/db/help/ServiceMessage.aspx?rowID=553>. – Title from display. 4. *World DataBank* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/country/> – Title from display. 5. *World Economic Outlook Database* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx/> – Title from display.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО І СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

В.В. Яворська, О.І. Ніколаєва

yavorskij@te.net.ua

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

Зміни в динаміці загальної чисельності населення визначаються змінами у розміщенні міського і сільського населення

Демографічна ситуація, що склалася в нашій країні в останні роки, незважаючи на ряд позитивних змін, продовжує викликати серйозну занепокоєність і характеризується складними і неоднозначними процесами у розвитку народонаселення. Сьогодні темпи демографічної трансформації в країні такі, що якщо не вжити енергійних зусиль, криза може перерости в катастрофу.

Аналіз статистичних показує що в період з 1989–2011 рік загальна чисельність населення України зменшилась з 51,7 млн. осіб у 1989 році до 45,8 млн. осіб у 2011 році тобто на 5,9 млн. осіб або на 11,5%, міське населення – на 3,1 млн. осіб або на 9,1% та сільське – на 2,8 млн. осіб або на 16,3%. Територіальні відмінності зміни динаміки чисельності населення представлені рис.1.

Загальна чисельність населення у всіх регіонах мала стійку тенденцію до зменшення, найбільше скорочення загальної чисельності у абсолютних значеннях відбулось у Донецькій області 899,4 тис. осіб (16,9%), Дніпропетровській області – 544,7 тис. осіб (14%) а найбільше скорочення у відносних показниках мала Чернігівська область 22,4% (або 317 тис. осіб).

Міське населення зросло лише в Хмельницькій області на 4,7 тис. осіб або на 0,6%, Київській -14,5 тис. осіб або на 1,4%, Волинській – 18,8 тис. осіб або на -3,6% та лишилась майже на не змінною в Івано-Франківській області (збільшилась на 45 осіб). В решті обласних регіонів відбулось зменшення різного ступеню.

Найбільш суттєве зменшення сільського населення відбулось в наступних обласних регіонах: Чернігівська область - 251,1 тис. осіб або 38%, Сумська область - 169 тис. осіб або 30,9% і лише в двох регіонах відбулось збільшення сільського населення – в АРК воно збільшилось на 5,5 тис. осіб або на 0,8% та в Закарпатській на 46,3 тис. осіб або на 6,3%.

Якщо на початку століття в Україні переважало сільське населення — близько 82% всього населення, то нині майже 68% її населення мешкає в міській місцевості.

Показник питомої ваги міських жителів має суттєві територіальні відмінності — від 37,5% в Закарпатській області до 90,5% в Донецькій. Аналіз даних показує, що лише в 6 областях країни переважає сільське населення (Вінницька – 50,4%, Закарпатська – 62,8%, Івано-Франківська – 56,7%, Рівненська – 52,2%, Тернопільська – 56,2%, Чернівецька – 57,9%., а в решті регіональних одиниць частка міського населення становить понад половину населення. Такі особливості територіальної концентрації населення та наявні відмінності соціально-економічного, екологічного та політичного розвитку обумовили і своєрідність зрушень в загальній чисельності населення України та її регіонів.

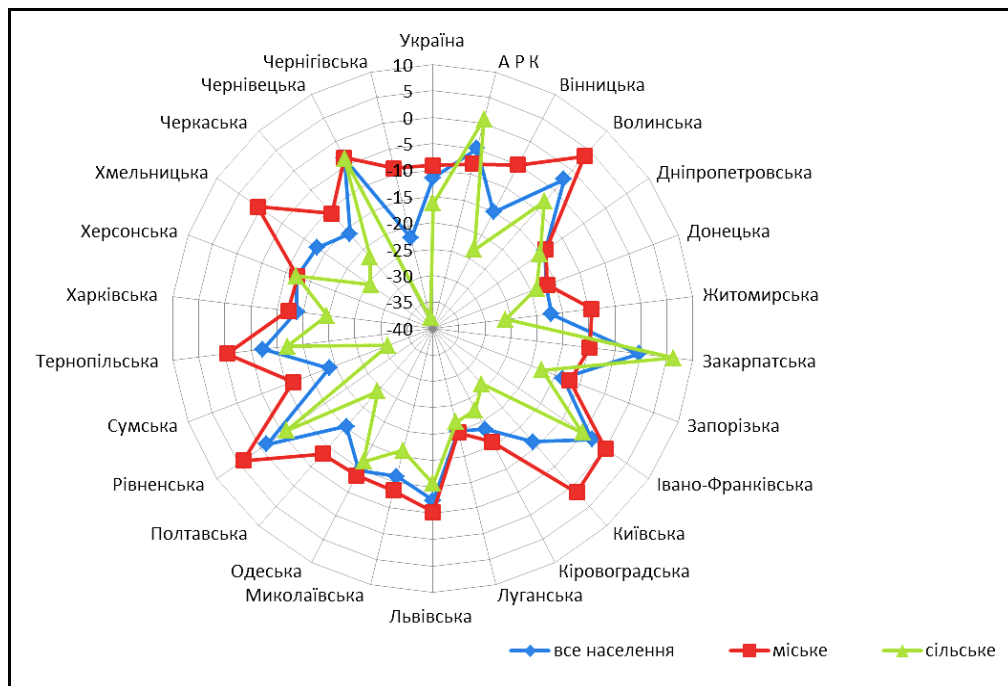

Рис. 1. Темпи зміни чисельності населення в регіонах України (1989–2011 рр)

Зазначена динаміка чисельності сільського населення має значні територіальні відмінності. Так, якщо за 1989–2011 роки чисельність сільських жителів Автономної Республіки Крим, Закарпатської областей зросла, то в решті областей країни відбулося скорочення чисельності сільського населення. При цьому найбільший приріст сільського населення був характерним для Автономної Республіки Крим. Найбільше скорочення сільського населення (майже на третину) відбулося у Чернігівській, Вінницькій, Хмельницькій, Житомирській та Сумській областях. Таким чином, розміщення населення по території та особливості його зосередження в різних типах поселень обумовлені специфікою соціально-економічного розвитку країни, конкретними зрушеннями в економічній і соціальній сферах, а також у територіальній структурі і організації народного господарства, особливо галузей матеріального виробництва.

Зупинимось більш детально на аналізі рівнобіжностей динаміки частки міського та сільського населення України та її обласних регіонів протягом 1989–2011 років. Аналіз статистичних даних свідчить, що частка міського населення протягом значного періоду мало стійку тенденцію до зростання майже у всіх обласних регіонах (табл. 1.), винятком є лише 4 регіони України. Це – АРК та Закарпатській області частка міського населення зменшилась на 3,2% та 9,5% відповідно, та Херсонська та Чернівецька області де частка міського населення не змінилась в порівнянні з 1989 роком. В решті регіонів відбулось підвищення частки міського населення, але амплітуда мала різну інтенсивність від 0,2% (Донецька і Дніпропетровська області) до 17,6% (Чернігівська). Менш повільно міське населення збільшувалось у високо урбанізованих регіонах: Дніпропетровський – 0,2%, Донецький – 0,2%, Луганський – 0,3%, Запорізький – 1,6%, Харківський – 1,8%, натомість у менш урбанізованих регіонах частка міського населення зросла значно вище так у Чернігівському – 17,6%, Хмельницькому – 15,9%, Київському – 14,4%, Вінницькому – 11,7%. В Україні часта міського населення в цілому за період 1989–2011 років збільшилась на 2,7% тобто з 66,9% до 68,7%.

Інша ситуація спостерігається в сільській місцевості, найбільші втрати сільського населення в відбулися в аграрних Чернігівській – 20,2%, Хмельницький – 14,2%, Київський – 16,6%, Вінницький – 9,4% і лише два регіони мали збільшення частки сільського населення за цей період це – АРК-6,0% та Закарпатська область 6,6%. Таблиця 3.2. наглядно демонструє групування регіонів України за збільшенням та зменшенням частки сільського та міського населення. Нами була розроблена шкала інтенсивності зміни частки населення

Таблиця 1

Місце обласних регіонів у системі зміни частки міського-сільського населення за (1989–2011 роки)

Сільське населення		Міське населення			
		Значне збільшення понад 10 %	Середнє збільшення від 2–10%	Не значне збільшення до 2%	Зменшення або стагнація
	Значне зменшення понад 10 %	Київська, Хмельницька, Чернігівська	Житомирська, Полтавська, Сумська,,		
	Середнє (помірне) зменшення від 2–10%	Вінницька,	Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Черкаська	Донецька, Луганська, Одеська, Харківська, Запорізька	
	Не значне зменшення до 2%			Дніпропетровська	
	Збільшення або стагнація				АРК, Закарпатська, Херсонська, Чернівецька

Для сільського населення було обрано три інтервали зменшення населення та четвертий збільшення або стагнація, така сама градація була обрана і для міського населення три інтервали збільшення і один зменшення або стагнації. Проведена систематика візуально групує регіони щодо їх місця у системи регіонів відносно положення змін частки міського-сільського населення.

Виділяється група регіонів які мають найбільшу частку збільшення міського (понад 10%) найбільшу частку зменшення сільського населення(понад 10%) мають наступні області – Київська область, Хмельницька, Чернігівська, до цієї групи тяжіють Вінницька область в якій міське населення збільшилось понад 10% а сільське зменшилось до 10% та група регіонів Житомирський, Полтавський та Сумський в яких частка збільшення міського населення коливається в межах до 10% а частка зменшення сільського перевищує 10%.

Друга компактна група регіонів має середні значення збільшення частки міського та зменшення частки сільського населення від 2 до 10 % це такі регіони як Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Черкаська.

Для третьої групи регіонів характерне не значне збільшення частки міського населення до 2% та незначне або помірне зменшення частки сільського населення – це урбанізовані регіони Донецький, Дніпропетровський, Луганський, Запорізький, Харківський, Одеський.

До четвертої групи віднесені регіони для яких характерно зменшення або стагнація частки міського населення та збільшення або стагнація частки сільського населення це – АРК, Закарпатський, Херсонський, Чернівецький.

Слід зазначити, що регіональні особливості демографічної ситуації формуються під дію зовнішніх та внутрішніх чинників даної країни, у тому числі й природних умов, демовідтворювальної якості населення (генофонду), правових, моральних та релігійних норм, адміністративно-регулятивних актів, екологічних, політичних, соціальних умов проживання тощо. Найбільш значущим фактором формування чисельності сільського населення є соціально-економічні умови, що склалися в Україні у певні періоди її історичного розвитку.

Оскільки основною економічною базою господарського розвитку сільської місцевості є сільськогосподарське виробництво, то в залежності від профілю цього виробництва в певних природних і соціально-економічних умовах здійснювалося відтворення загальної чисельності населення, а також розміщення по території певних населених пунктів.

За останні 25 років загальна економічна криза в усіх регіонах України призвела до повсюдного різкого погіршення демографічної ситуації. Крім суто економічних та екологічних чинників, причинами погіршення демографічної ситуації є безсистемний підхід до керування адміністративними територіями та регіонами; відсутність ефективної регіональної геодемографічної політики

Список використаних джерел: 1. Грінченко А.Ю. Пріоритетні напрями регіональної демографічної політики / А.Ю. Грінченко// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnpau/2010_154_2/10gai.Pdf 2. Демография: учебник / [под общ. ред. Н.А. Волгина]. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : РАГС, 2007. – 440 с. 3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : УЦРС, 2006. – 138 с. 4. Муромцева Ю.І. Демографія : навч. посіб./ Ю.І. Муромцева. – К. : Кондор, 2009. – 300 с. 5. Топчієв О.Г., Теоретичні постулати нового адміністративно-територіального устрою України. Зб.наукових праць: Наукові пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра./ О.Г.Топчієв, В.В. Яворська. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009.- С.29-32. 6. Указ Президента України № 341/2001 Про Концепцію державної регіональної політики від 25.05.2001. <http://www.uapravo.net>. 7. Хомра А.У. Региональная демография//Система знаний о народонаселении./А.У.Хомра – М.: 1991.– С. 126-132.

ПОСЕЛЕНСЬКА МЕРЕЖА ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ: ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

Ю.К. Яковлєва¹, О.Л. Закотнюк²

yakovleva_donetsk@mail.ru, 4520oks@rambler.ru

¹*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

²*Донецький інститут економіко-правових досліджень НАН України*

Соціально-економічний розвиток Донецького регіону тісно пов'язаний з історією заселення його території та особливостями господарського освоєння, що позначилося не тільки на географічній карті, а й визначило коло соціально-економічних проблем на сучасному етапі розвитку. Територія Донецької області – пізно заселений регіон України. Тільки в XVI сторіччі береги Сіверського Донця (північ області) починають заселяти українські козаки, а також селяни-втікачі з Правобережжя України та з Росії, 1642 роком датовані письмові згадки про Святогірський монастир (нині Святогірська лавра), поселення біля якого вважаються першими поселеннями на території регіону; вони були важливими стратегічними пунктами, що грали значну роль в обороні південних кордонів Московської держави.

У числі перших укріплених населених пунктів (рис. 1) з'являється місто Тор (тепер Слов'янськ), будівництво укріплень якого пов'язане із соляними промислами на Торських соляних озерах – важливим промисловим об'єктом для держави. З метою ще надійніше захистити їх від татарських набігів закладається поселення Маяки (нині с. Маяки), укріплювально-оборонна функція була покладена і на поселення Козацька Пристань, або Городок (район сучасного пмт Райгородок), на початку XVIII століття засноване містечко Бахмут (нині Артемівськ) – ще один район видобутку солі в регіоні. З 1734 року в результаті стимулювання царським урядом заселення південних земель козаки засновують Нову Січ, значна частина якої охоплювала й територію донецького краю (Кальміуська та Самарська паланки), де інтенсивно створюються нові козацькі поселення, які пізніше переросли в хутори й села [1, с. 10-11]. Найбільше зимівників, слобод та інших козацьких поселень зосереджувалося на берегах річок Кальміус, Кривий Торець та Вовча; уже в середині XVIII ст. вони переросли в чималі поселення, а саме: значні за чисельністю населення слобода Ясинівська (де пізніше засноване місто Макіївка), зимівник Домаха (поблизу Маріуполя) тощо [3].

У другій половині XVIII ст. у результаті чинності указу царського уряду про переселення в Приазов'я християнського населення з Криму на території області (правобережжя р. Кальміус та Азовське узбережжя) засновано понад двадцять грецьких поселень, у т.ч. м. Маріуполь [1, с.15], багато з яких і зараз зберегли свої етнічні риси і є популярними курортними населеними пунктами (с. Ялта, Урзуф та ін.). У той самий період царським урядом роздаються значні ділянки землі офіцерам і високопоставленим чиновникам з метою створення на цій території міцної класової опори в особі великих земельних власників, і на місці цих ділянок виникають кріпацькі селища.

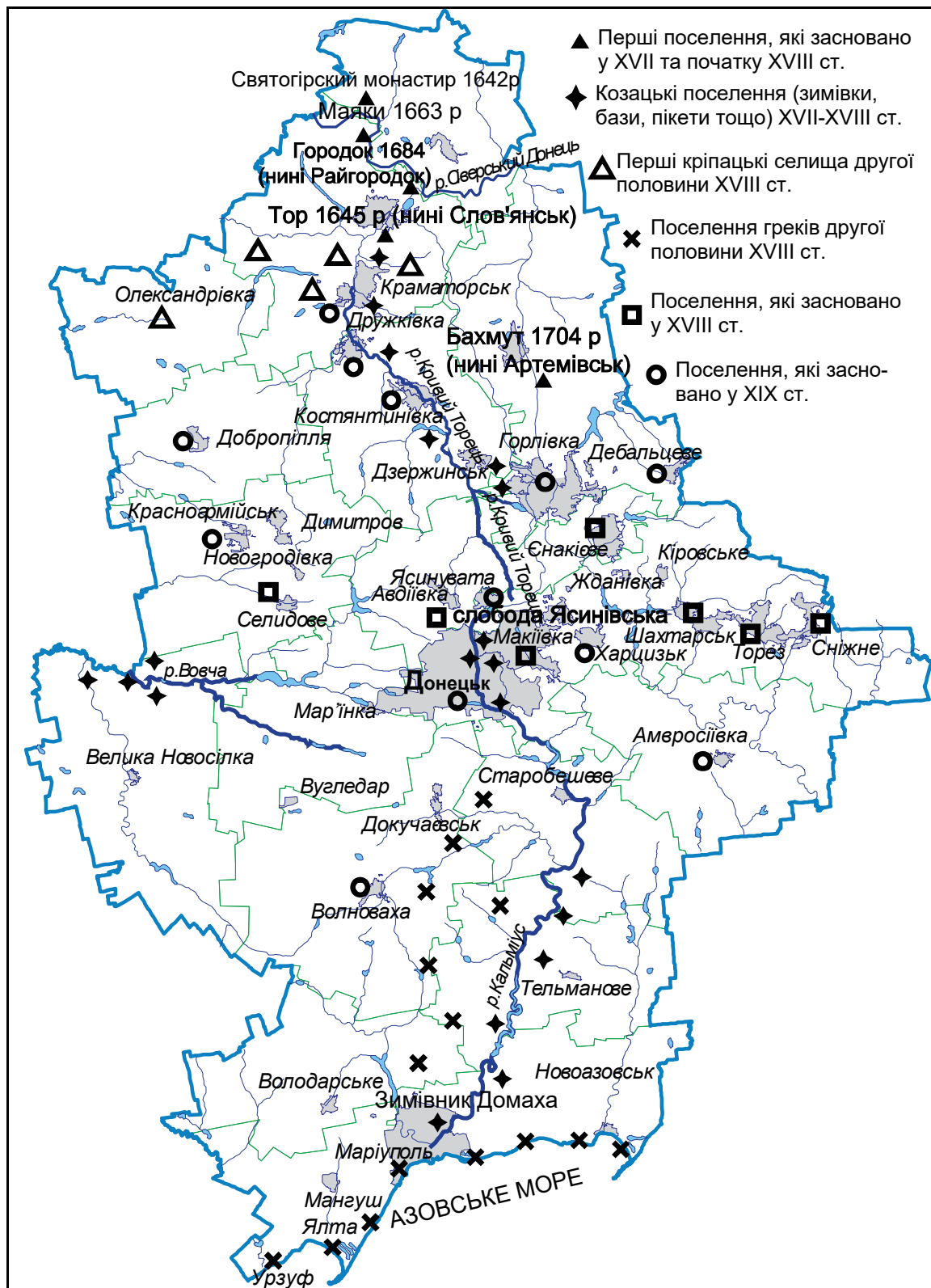

Рис. 1. Історико-географічні аспекти формування поселень на території Донецької області*
 (складено автором з використанням даних джерел [3], [5])

На рубежі XIX і XX століть у результаті інтенсивного гірничого видобутку, розвитку обробної промисловості, залізничного транспорту вже існує більшість сучасних населених пунктів, посилюється роль промислових підприємств як містоутворювальних чинників, стрімко розростаються робочі селища, розвиваються

міста, що вже сформувалися, посилюється приплив робочого класу, збільшується кількість міського населення – формується соціально-економічний прообраз території Донецької області як індустріального лідера СРСР. Той каркас поселень, який сформувався за період, що передувє бурхливому вже радянському індустріальному підйому, у XX столітті продовжує «шліфуватися» під впливом радянських принципів удосконалення територіальної структури народного господарства. Інтенсифікація виробництва кінцевої продукції вугільно-металургійного комплексу регіону – прокату чорних металів з одночасним нарощуванням виробництва товарного вугілля і коксу – обумовлює і нарощування всіх відповідних технологічних ланок, а отже, – чисельне й територіальне зростання міських поселень. Ця особливість розвитку промисловості Донецької області та Донбасу є однією з найважливіших економічних передумов появи і розвитку міських агломерацій, формування яких відбувалося як унаслідок територіальної концентрації населених пунктів навколо великих і найбільших міст, так і в місцях локалізації природних ресурсів, зокрема в районах із домінуванням добувної промисловості. Оскільки матеріальною основою урбанізації в Донбасі було нарощування промислового потенціалу, міста традиційно розглядались як «поселенський додаток до індустріального розвитку» [2, с. 95]. Виникнення більш ранніх шахтарських міських поселень, на відміну від молодих радянських містечок, у більшості випадків відбувалося внаслідок об'єднання кількох гірняцьких населених пунктів (Дзержинськ, Торез, Сніжне, Шахтарськ) або на місці невеличкого селища (Селидове, Вуглегірськ). Пізніше укрупнення таких шахтарських міст відбувалося шляхом їх включення до міської смуги розташованих поблизу інших населених пунктів (з урахуванням економічної доцільності) [2, с. 92-93]. Так на території області утворюються зони майже суцільної забудови із щільністю населення, що перевищує 300 чол. на 1 км² (1960-ті, 1970-ті роки), де мало відкритих просторів, оскільки багато міст вже фактично з'єдналися.

Таким чином, велика питома вага міського населення у поєднанні з його високою щільністю і промислово обумовленим характером розміщення формує особливий тип розселення людей у специфічних умовах Донбасу. На порівняно невеликій території – центральній гірничопромисловій частині Донецької області, утворилася суцільна система міст, єдина урбанізована територія [6, с. 160-162]. У 1967 році показник кількості міських поселень на 1 тис. км² території Донецької області в 3,5 рази перевищував аналогічний показник в Україні і більш ніж у 30 разів – у СРСР.

Деякі населені пункти регіону виникли просто посеред степу поблизу вугільних родовищ, або на околицях великих індустріальних центрів – тобто їх поява диктувалась насамперед необхідністю розробки вугільних родовищ та будівництва шахт. Тому багато з них опинилися віддаленими від розвинених промислових міст регіону та не були повноцінно інтегровані у процеси урбанізації. За ступенем інтегрування у міське життя шахтарі та їхні родини як мешканці передмістя та периферії поступались іншим категоріям промислових робітників [2, с. 92-95].

Традиція ігнорування багатьох соціальних аспектів при заснуванні населених пунктів зміцнилася ще в XIX столітті, коли «забудова робітничих селищ велася безсистемно, без будь-якого благоустрою.... У соціальному плані міста Донбасу кінця XIX–початку XX ст. представляли спрощений зліпок структури суспільства того часу, ядро якого становили представники привілейованих верств, які у своїй діяльності щодо налагодження міського життя виходили з інтересів самодержавства, капіталістів, що швидко збагачувались» [4, с. 70].

Подібні тенденції спостерігаються і надалі. У 20-х роках ХХ століття в Донбасі форсується зростання міських поселень у дусі вже радянського часу – регіон стає ареною містобудівного експериментування, для якої специфічною рисою і проблемою була «дисперсність міського розселення: наявність безлічі селищ-колоній при підприємствах, слабко пов'язаних між собою» [4, с. 70]. Соціалістичні ідеї того часу страждали на схематизм, не враховували матеріальні можливості країни, виходили передусім з ідеологічних настанов й ігнорували специфічні особливості розвитку місцевих міських спільнот, традиції міської культури. Підхід до типового економічного заводського житлового будівництва в кінці 1950-х рр. як до засобу вирішення житлової проблеми призвів до стандартизації та схематизації проектування міст, ігнорування місцевих особливостей. Повсюдно зросли схожі один на одного безликі райони-спальні [4, с. 71-74].

Із розміщенням і розвитком нових галузей промисловості мережа міст і селищ ущільнюється, збільшуються розміри міст, ускладнюється містоутворювальна база, у якій виникають такі тенденції: великі міста мають багатогалузеву структуру промисловості, нарощують потужну економічну базу, свого роду «запас міцності», що дозволив «підтримати» власну й регіональну економіку у складний період формування незалежності України, а малі та середні міста характеризуються одностороннім розвитком економіки, і це з 1990-х років зумовить їх соціально-економічний занепад.

Особливості формування поселень зумовили й деякі диспропорції у структурі сучасного міського середовища. Так, формування у старих вугільних районах децентралізованих форм розселення, де селища будувалися біля кожної шахти, відстань між якими іноді складала всього 2-5 км, призвело до того, що з розвитком промисловості та зростанням чисельності населення дрібні селища зрослися з новим міським середовищем, та стали частиною сучасних міст. На їх території опинилася вся виробнича інфраструктура і промислові відходи, що надалі зумовило нераціональну соціоекологічну територіальну структуру міст через наявність териконів, відвалів, порізаності сельбищних зон залізничними шляхами виробничого призначення, використання міських територій під малоповерхову забудову.

Як результат місто, яке формувалося, розростаючись, нібито «поглинало» в себе великі промислові підприємства, які в період свого заснування разом із робітничими селищами концентрувалися на міських околицях, а зараз опинилися розташованими в центральних або наближених до центру районах міст, де зосереджується значна частина міського населення. Недооблік темпів розвитку сучасної структури міст призвів до того, що, наприклад, такі промислові підприємства-гіганти як Донецький металургійний завод, Макіївський металургійний комбінат, сусідні коксохімічні виробництва сьогодні оточені масивними сельбищними зонами. Через багато десятиліть жителям Донецького регіону дісталися у спадок міста, візитною карткою яких стали гігантські промислові та техногенні об'єкти, що «птопають» у сучасних центральних, ділових і спальних районах. Образ високих технологій сучасності у поєднанні із силуетами териконів, шахтних вентиляційних стовбурів і заводських труб – типовий міський пейзаж. Так, ділові будівлі у стилі Hi-tech, у тому числі споруджений за новітніми технологіями до Євро 2012 стадіон «Донбас Арена» та інші, представляють центральну частину Донецька на тлі безлічі териконів, у тому числі й тих шахт, потенціал яких вичерпано ще в кінці ХХ століття. І якщо естетичний аспект – невелика проблема, то екологічна складова соціально-

економічного розвитку міст Донецької області – це значна проблема з невизначеною перспективою рішення.

Надмірне техногенне перевантаження великих міст, ізолюваність і занепад монопрофільних містечок обумовлюють істотні диспропорції у розвитку регіону й визначають ряд соціально-економічних проблем, які по праву претендують поповнити об'єктно-предметну область подальших суспільно-географічних досліджень. Особливої уваги заслуговує переосмислення принципів територіальної організації виробництва, формування нових сельбищних зон, у тому числі з використанням цінного потенціалу сільських територій області, з обов'язковим урахуванням екологічного чинника й помилок двохсотлітнього історичного досвіду становлення та розвитку великого індустріального регіону.

Список використаних джерел: 1. История городов и сел. Украинской ССР (Донецкая область)/пред. редколлегии Ерхов Г.П. / Институт истории Академии наук УССР. – ХКФ им. Фрунзе, 1976. – 812 с. 2. Кузіна К.В. Соціально-економічні процеси у монопрофільних шахтарських містах Донбасу (1950-1980-ті роки): монографія / К.В. Кузіна, З.Г. Лихолобова. – Донецьк: [б. в.], 2010. – 335 с. 3. Пірко В.О. Козацтво на Донеччині в XVI- XVIII ст. / Роль козацтва в історії Донецького регіону: зб. наук. Праць / За ред. Чернишова О.І. – Донецьк: Каиштан, 2006. – С. 5-13. 4. Социально-экономическое развитие городов промышленного региона / [В.Н. Амитан, В.В. Финагин, А.А. Лукьянченко и др.]; под. ред. В.Н. Амита. – Донецьк: ІЗПІ НАН України, «ООО Юго-Восток ЛТД», 2002. – 254 с. 5. Цвейбель Д.С. Как заселялся наш край / Д.С.Цвейбель // Неизвестное об известном: краеведческие очерки / Сост.: З.П. Капраленко. – Донецьк: Донбасс, 1978. – С. 37-54. 6. Экономика Донбасса (Экономический очерк развития Донбасса). – под. общ. ред. чл.-корр. АН УССР А.Н. Алымова. – М.: Экономика, 1971. – 262 с.

УДК 911.3

ШКОЛИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СФЕРИ КУЛЬТУРИ РЕГІОНУ

О.О. Яновська

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сфера культури являється важливим елементом регіональної соціогеосистеми. Одним із головних її компонентів являються школи естетичного виховання (ШЕВ), які належать до позашкільних навчально-виховних закладів (ПНВЗ) та виконують різноманітні функції. ПНВЗ – це широкодоступні заклади освіти, які надають знання, формують вміння та навички за інтересами, забезпечують потреби особистості в творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створюють умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [1, ст. 1].

У 2012-2013 навчальному році в Харківській області діяло 78 ШЕВ, серед яких 70,51% становили музичні школи, 16,67% – школи мистецтв, 8,97% – художні школи, по 1,28% хореографічна школа та хорова школа. Найбільше їх знаходилося в місті Харкові (23), Харківському (8), Балаклійському (4), Зміївському (3) районах, м. Лозова (3) (рис. 1). Практично всі ШЕВ області функціонують у містах і лише 5 із них працюють у сільській місцевості.

Послугами ШЕВ у 2012-2013 навчальному році скористалося 15696 учнів, що становило 8,1% від загальної кількості учнів загальноосвітніх початкових закладів області. У 2013 році 137 учнів ШЕВ вступили до ВНЗ мистецького спрямування (71 з обласних ШЕВ та 123 із ШЕВ м. Харкова), що становило 12% від загальної кількості випускників 2012-2013 навчального року. Учні ШЕВ активно беруть участь у творчих змаганнях. У 2012-2013 навчальному році серед 3500 учасників творчих конкурсів обласного рівня переможцями стали 557, в творчих конкурсах міжнародного та всеукраїнського рівня взяли участь 1110 учнів, 418 із них стали переможцями.

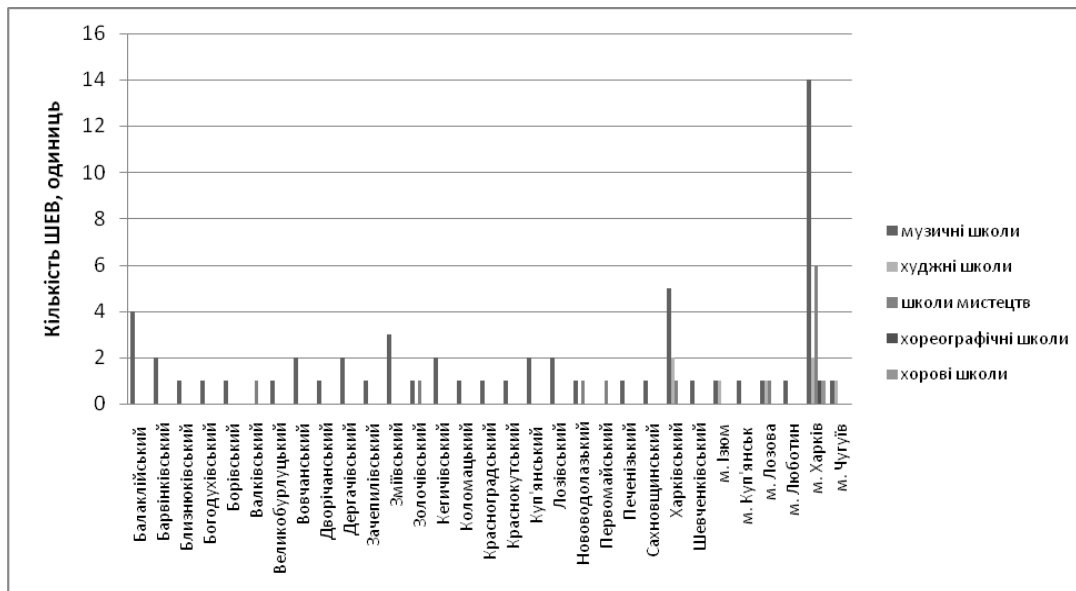

Рис. 1. Розподіл ШЕВ по містах і районах Харківської області за 2012-2013 н.р.
(побудовано автором за даними [2])

Всього у ШЕВ Харківської області працюють 1560 педагогічних працівників. 65% з них мають повну вищу освіту, 1,4% – базову вищу, 30,5% – неповну вищу та 0,4% освіти не мають. Що стосується кваліфікаційних категорій викладачів, то 3,8% з них мають педагогічне звання, 14% – вищу категорію, 19% – першу категорію, 16% – другу категорію, 18% – спеціалісти, та 32% – 8, 9 розряд. Більша частина педагогічних працівників ШЕВ віком понад 40 років (309 осіб до 30 років, 307 осіб мають вік від 31 до 40 років, 464 особи віком від 41 до 55 років і 380 осіб віком понад 55 років). У 2012-2013 навчальному році в Харківській області було проведено 47 навчально-методичних заходів для працівників ШЕВ, з них 5 майстер-класів та 20 семінарських занять. Їх відвідали 1291 педагогічний працівник – 920 з м. Харкова та 371 з інших регіонів області (це становило 84% від загальної кількості пацючих у ШЕВ викладачів та концертмейстерів). Основними проблемами функціонування ШЕВ Харківської області, як і України в цілому, являються застарілість обладнання (особливо це характерно для музичних ШЕВ, яких у регіоні більшість), оплата батьками більшості дітей культурно-освітніх послуг, організація підвищення кваліфікації педагогічних працівників ШЕВ тощо. До того ж падає популяризація ШЕВ серед населення, а також зростає конкуренція з боку приватних танцювальних студій та репетиторів. Так, існує нестача соціальної реклами про особливості діяльності, можливості, культурні програми ШЕВ, в той же час як існує значна кількість реклами про престижність вивчення іноземних мов, відвідування танцювальних студій та заняття різними видами боротьби. Через це, а також популяризацію

комп'ютерних ігор та слабкий контроль з боку батьків, діти не відвідують ШЕВ. У сільській місцевості постає проблема нестачі самих ШЕВ. Найближчі з них можуть знаходитися у районному центрі і діти часто не мають можливості їх відвідувати. До того ж виникає проблема різноманітності ШЕВ.

Серед основних шляхів подолання проблем, які виникають перед ШЕВ можна назвати створення умов для участі дітей в мистецьких заходах, конкурсах, фестивалях, проведення більшої кількості цікавих масових заходів, придбання нових технічних засобів (аудіо, відео апаратури), придбання нових інструментів, запровадження нових методів навчання, встановлення граничного розміру батьківської плати за навчання, поповнення бібліотечного фонду нотною літературою, підручниками та мистецькими виданнями тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що Харківська область має значні перспективи для розвитку ШЕВ. Проте, конкуренція з боку приватних студій та репетиторів, а також ряд інших проблем ускладнюють їхнє функціонування. На наш погляд, потрібно підвищувати популяризацію ШЕВ серед населення, особливо дітей шкільного віку, а також створити більше ШЕВ чи хоча б гуртків при загальноосвітніх навчальних закладах у сільській місцевості для забезпечення дітей культурно-освітніми послугами.

Список використаних джерел. 1. Аналітичний огляд перспектив розвитку системи позашкільної мистецької освіти України (м. Харків та Харківська область) / Експериментальна Веб-сторінка науковців українського центру культурних досліджень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culturalstudies.in.ua/2011-7-9.php> 2. Дані Департаменту культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації про контингент учнів у ШЕВ Харківської області. 3. Закон України від 22. 06. 2000 р. № 1841-III «Про позашкільну освіту»: за станом на 01. 01. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1841-14> 4. Обласний навчально-методичний центр підвищення кваліфікації працівників культосвітніх закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onmcpk.kh.ua>

UDC 911.3

MEASUREMENT AND COMPARISON OF THE FACILITIES IN CZECH REPUBLIC REGIONS

M. Zábaj

zabaj@hotskolabrno.cz

College of Business and Hotel Management in Brno

Ensuring of sustainable development, standard of living improving, building of infrastructure and preservation of cultural heritage belongs besides to other things to main tasks and aims of government, state institutions and even business subjects of each country, namely in national, regional and local levels. Successfulness in these fields is showing also in sector of incoming tourism as part of national economy [2].

On the one hand it is necessary to create conditions for potential visitors with using of natural, cultural, economic, technological and legislative attributes. On the other hand it is necessary to make analysis for development of individual regions and destinations both for certain period and for certain territory with their mutual comparison in given country or even in the international level. However the problem is caused by heterogeneity of surveyed

areas which is based on difference of such indicators like for example area size, climatic conditions, quantity and quality of accommodation and food facilities, natural and cultural heritage, density of transport and engineering networks. Thus, it is very important to invent such method which will be able to quantify these factors. Moreover heterogeneity of consumers-visitors-guests and their wishes, needs, expectations, priorities and shopping behaviour cause another complication as well. In this case it is impossible to avoid certain rate of subjectivity. Suggested method is able to apply even for various destinations because tourism destination can be taken either like one complex product which is composed from many partial products or like collective producer [1].

It is suitable to mention the basic facts about Czech Republic whose total area according to Czech Statistical Office (CZSO) is 78 866.1 km² and it ranks as according to information from United Nations the 21st place in Europe and the 115th place in the world. Number of inhabitants in fourth quarter of 2012 was according CZSO 10 516 125 which means average density of population 133.34 inhabitants/km². Czech Republic is divided into 14 self-governing regions from 2000. The biggest one is Central Bohemia with area 11 015.30 km², the smallest one is capital city Prague with area 496.1 km², which has however the highest density of population – 2 513.16 inhabitants/km². The lowest density of population is in Southern Bohemia region – 63.30 inhabitants per km² [3].

The main factors are chosen to compare the facilities of regions in Czech Republic from the perspective of attractiveness for tourism and hotel management – protected areas (PA), transport infrastructure (TI), spa (S), cultural heritage (CH) and sights included in UNESCO (SU). These characteristics were assigned according to their importance weights, which were then multiplied by the sign of the scale of 0 (the worst or missing) – 14 (the best), which assesses the level of the factor in each region. In Tab. 1 points are in this way calculated for each factor and region (the first value is the mark and the second one – the same for all regions – is the weight). Sum of points for each region is given in the last column, according to which subsequently can sort the ranking of regions according to their attractiveness. Based on the achieved results in the top places in the attractiveness of the region were ranked Highlands, Prague, Southern Bohemia, and Liberec regions. At the other end of the scale is then located South Moravian, Silesian and Pilsner regions. However, it is necessary to take into account the restrictive conditions that affect the explanatory ability of the calculated data:

1. There are not given all factors that influence the final decision of a potential visitor (such as financial options, distance, social and political situation of the region) in given results.
2. It is a subjective method in which different decision criteria are assigned by weights according to the personal impression of the author. In practice, it is then necessary to define the target group and take into account the needs and priorities and accordingly then select the importance of each factor.
3. For each region can be added personal experiences, recommendations or references and other visitors' findings resulting from promotional campaigns of regional institutions or business subjects.

At the overall level and the value of each region, which it considers a potential customer, has also influenced attitudes and behavior of local populations to tourists, namely not only foreign but also domestic tourists. It should be noted that tourism together with other sectors of the national economy plays an essential role in the economic, cultural and environmental development of each region. For this reason, it is necessary to state institutions, business subjects and all residents work together to create suitable conditions in this area.

Table 1

Attractiveness of the regions in Czech Republic according to weighted factor score approach (elaborated by author with using of [4-17])

Regions	PA (0,25)	TI (0,10)	S (0,10)	CH (0,30)	SU (0,25)	Total
Highlands	4*0,25=1	9*0,1=0,9	0*0,1=0	1*0,3=0,3	14*0,25=3,5	5,70
Prague	1*0,25=0,25	2*0,1=0,2	0*0,1=0	14*0,3=4,2	4*0,25=1	5,65
South. Bohemia	11*0,25=2,75	3*0,1=0,3	5*0,1=0,5	1*0,3=0,3	7*0,25=1,75	5,60
Liberec	14*0,25=3,5	10*0,1=1	5*0,1=0,5	2*0,3=0,6	0*0,25=0	5,60
Ústí nad Labem	12*0,25=3	12*0,1=1,2	5*0,1=0,5	1*0,3=0,3	0*0,25=0	5,00
Hradec Králové	10*0,25=2,5	11*0,1=1,1	7*0,1=0,7	2*0,3=0,6	0*0,25=0	4,90
Olomouc	6*0,25=1,5	7*0,1=0,7	14*0,1=1,4	1*0,3=0,3	4*0,25=1	4,90
Pardubice	5*0,25=1,25	13*0,1=1,3	2*0,1=0,2	2*0,3=0,6	4*0,25=1	4,35
Karlovy Vary	9*0,25=2,25	5*0,1=0,5	12*0,1=1,2	1*0,3=0,3	0*0,25=0	4,25
Centr. Bohemia	3*0,25=0,75	14*0,1=1,4	5*0,1=0,5	2*0,3=0,6	4*0,25=1	4,25
Zlín	13*0,25=3,25	1*0,1=0,1	5*0,1=0,5	1*0,3=0,3	0*0,25=0	4,15
South Moravian	2*0,25=0,5	4*0,1=0,4	5*0,1=0,5	1*0,3=0,3	7*0,25=1,75	3,45
Moravia-Silesian	8*0,25=2	6*0,1=0,6	5*0,1=0,5	1*0,3=0,3	0*0,25=0	3,4
Pilsner	7*0,25=1,75	8*0,1=0,8	2*0,1=0,2	1*0,3=0,3	0*0,25=0	3,05

References: 1. JAKUBÍKOVÁ, D. *Marketing in Tourism*. 1st ed. Prague: Grada, 2009. 288 p. ISBN 978-80-2473247-3. 2. RYGLOVÁ, K., BURIAN, M., VAJČNEROVÁ, I. *Tourism – Business Principles and Opportunities in practice*. 1st ed. Prague: Grada, 2011. 213 p. ISBN 978-80-247-4039-3. 3. Czech Republic. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-25). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/kraje-cr.html>. 4. Central Bohemia region. (on-line). c2012, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.risy.cz/cs/krajske-ris/stredocesky-kraj/kraj/vybavenost-kraje/kulturni-zarizeni/>. 5. Basic data about South Moravian region. (on-line). c2011, (cit. 2013-02-20). Available from: <www.kr-jihomoravsky.cz/>. 6. Prague. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-02). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-mesto-praha.html>. 7. Southern Bohemia region. (on-line). c2012, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.risy.cz/cs/krajske-ris/jihocesky-kraj/kraj/vybavenost-kraje/kulturni-zarizeni/>. 8. Pilsner region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-plzensky.html>. 9. Karlovy Vary region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-karlovarsky.html>. 10. Ústí nad Labem region. (on-line). c2012, (cit. 2013-02-16). Available from: <www.risy.cz/cs/krajske-ris/ustecky-kraj/kraj/vybavenost-kraje/kulturni-zarizeni/>. 11. Liberec region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-liberecky.html>. 12. Hradec Králové region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-kralovehradecky.html>. 13. Pardubice region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-pardubicky.html>. 14. Highlands region (on-line). c2012, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.risy.cz/cs/krajske-ris/vysocina-kraj/kraj/vybavenost-kraje/kulturni-zarizeni/>. 15. Olomouc region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-olomoucky.html>. 16. Moravia-Silesian region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-15). Available from: <www.ceska-republika.estranky.cz/clanky/hl_-kraj-moravskoslezsky.html>. 17. About region. (on-line). c2013, (cit. 2013-02-26). Available from: <www.kr-zlinsky.cz/o-kraji-cl-17.html>

СЕКЦИЯ 3.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЗВИТОК РЕГИОНОВ

УДК. 911.3:379.85

ОЦЕНКА РЕКРЕАЦИОННЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (КАЗАХСТАН)

Л.Ю. Абулхатаева

I_abulkhataeva@mail.ru

*Институт географии Национального научно-технологического холдинга «Парасат»
Министерства образования и науки Республики Казахстан*

Костанайская область, образованная в 1936 году, в современных границах заселена была еще в давние времена. Эта территория в VI в. входила в состав Тюркского каганата. В VIII-IX вв. здесь обосновались предки казахов. Территория области располагается на северо-западе Казахстана, протянувшись с севера на юг на 700 км и с запада на восток от 250 км до 400 км, занимая площадь в 196 тыс. км², что составляет около 8 % территории республики. Для основной части территории характерен равнинный рельеф. Костанайская область обладает богатым, разнообразным туристическим потенциалом. По статистическим данным на 2012 г. в области зарегистрированы 45 турфирм [1], из них 6 направлены на занятие туроператорской деятельностью и 39 – турагентской. Туристские фирмы области нацелены на организацию лечебно-оздоровительного, экологического, охотничьего и промышленного туризма. По данным ГУ «Управление туризма, физической культуры и спорта акимата Костанайской области», на территории области насчитывается 92 объекта туризма. В перечень объектов питания, отдыха, развлечения и придорожного сервиса вошли 547 объектов. Туроператорами области разработаны 43 туристских маршрута по области [2]. Лечебно-оздоровительный туризм, возникший в области одним из первых и представленный известным в Казахстане и в странах СНГ санаторием «Сосновый бор», является основным видом рекреационной деятельности в области.

Недалеко от г. Костаная (45 км) на территории огромных заповедных хозяйств «Аман Карагай» и «Ара Карагай» расположены естественные озера с лечебной водой. Леса этих хозяйств богаты дичью, грибами и ягодами. Эти места считались лечебными и пользовались популярностью с незапамятных времен у населения этого края. Научные изыскания, проводимые в районе озер, определили не только целебность их вод, но и огромные подземные запасы минеральной воды и грязи. В 1981 году здесь на базе дома отдыха «Сосновый бор» был открыт одноименный санаторий. Сейчас это целый комплекс лечебно-оздоровительных объектов. Санаторий рассчитан на 400 мест и располагает стационарным бассейном с минеральной водой, хорошо оборудованным спортивным залом, комфортной сауной, русской баней, которая находится на берегу озера. По своему составу минеральная вода санатория «Сосновый бор» близка к минеральным источникам знаменитого курорта «Пятигорский», а также является аналогом воды «Карловы Вары», «Моршин» и «Ессентуки - 17».

Богатство края составляют «островные» сосновые леса, которые по массивам песков заходят далеко на юг вглубь сухих степей. Крупными борами в области считаются Аракарагай, Аманкарагай, Наурзум-Карагай. Леса для проведения рекреационной деятельности являются важнейшим объектом. Это не только аттрактивный элемент для развития отдыха и туризма, но и объект для большого количества рекреационных занятий.

Богат и разнообразен животный мир области. Наиболее ценными охотничьими угодьями являются тростниковые озера области. Они богаты не только рыбой. На озерах многочисленны колонии лысухи, серого гуся, шилохвосты, серой утки, кряквы, чирка и многих других птиц. Встречаются гнездовья лебедей, серых журавлей. Из промысловых млекопитающих на озерах обитают водяная крыса, ондатра, кабан. В пустынных районах крайнего юга области обитают стада сайгаков.

Богатство видов охотничье-промысловых зверей и птиц позволяет в регионе организовывать охотничьи туры, рыбалки с отдыхом на берегах озер и рек. В Костанайской области 48 разнообразных охотничьих хозяйств, общей площадью 3 727 тыс. га, что составляет 19,0 % территории области. Две организации – ТОО «Safari» и «Vorwerk» – предлагают свои услуги в организации и проведении охоты и рыбалки для любителей. К услугам гостей имеются благоустроенные охотничьи домики, комфортабельные вагончики, юрты, спутниковый Интернет и телевидение, баня, современные лодки и катера, снегоходы, вездеходы, квадроциклы. Предлагается попробовать свои силы в гонках на внедорожниках, а в зимнее время года на снегоходах, а также конные прогулки и спортивные игры на воздухе, агротуризм.

Красота и привлекательность пейзажей является определяющим фактором при организации рекреационных мероприятий. Наиболее аттрактивными в регионе можно считать многочисленные озера, поймы р. Тобол, р. Тургай, территории с березовыми и березово-осиновыми колками и ленточные сосновые боры.

Костанайская область богата памятниками культуры, градостроительства и архитектуры и археологии. Постановлением акимата Костанайской области от 1 июня 2010 года № 207 был утвержден Государственный список памятников истории и культуры местного значения. В соответствии со списком в области зарегистрировано более 700 памятников: из них градостроительства и архитектуры по области – 32, по городам – 59, археологических памятников по области насчитывается 497, а по городам – 126. Среди наиболее интересных памятников можно отметить Могила Шокай аулие (1775-1858) в ауле Шокай Алтынсаринского района, памятник Беимбету Майлину в с. Красносельское Тарановского района, Мавзолей Ибрая Алтынсарина к западу от с. Мичуринское в Костанайском районе, Свято-Никольская церковь (1799 г.) в с. Пресногорьковка Узынкольского района. Города Костанайской области представлены областным центром г. Костанай, городами областного подчинения Аркалык, Лисаковск, Рудный и районного подчинения Житикара. Общим для городов области (кроме г. Костанай) является то, что их образование связано с разработкой крупных месторождений. Города молодые, возникли в основном в первой половине XX в. Пережив во время перестройки трудные времена, сейчас города постепенно возрождаются.

Главным культурным центром области, конечно же, является г. Костанай. Город Костанай образован в 1879 г. Уже в начале XX в. он являлся крупным торговым центром и был одним из важных связующих Азию и Россию звеньев. В 50-е годы прошлого века в связи с освоением целинных и залежных земель население города и области значительно увеличилось. В Костанайе около 30 учреждений культуры. Это – русский и казахский театры драмы, кинотеатр, филармония, два музея. На правом

берегу р. Тобол в 7-ми километрах от города находится могила Ибрая Алтынсарина известного в Казахстане просветителя и педагога. Украшением города являются мечеть им. Марал Ишана и девятиглавый православный собор с колокольной. В последние годы здесь построены: крытый спортивно-развлекательный комплекс Ледового дворца, аквапарк в виде гигантского спрута, торговая зона Сити. Центр города – пешеходная зона. Летом излюбленное место отдыха горожан берег р. Тобол, здесь помимо существовавших муниципальных пляжей оборудован ряд частных пляжей, которые предлагают не только отличный сервис для отдыхающих, но и широкий выбор водных развлечений. Важным объектом культуры является Дом Дружбы, где в выставочном зале проходят выставки самобытного творчества представителей разных национальностей, населяющих областной центр и всю область в целом. Единственный в Казахстане музей игрушки, обосновавшийся в г. Костанай, собрал экспонаты из разных стран и разных времен. Богат город и объектами питания и размещения, способными удовлетворить любой вкус.

Таким образом, сочетание уникальных природных условий, культурно-исторического наследия и развивающейся инфраструктуры способствует созданию и развитию в Костанайской области разносторонней рекреационной деятельности.

Список использованных источников: 1. Туризм Казахстана 2007-2011 / Статистический сборник / Астана, 2012, 136 с. 2. Социально-экономический паспорт Костанайской области / Управление экономики и бюджетного планирования/ г. Костанай, 2011. 83 с. 3. Туризм Казахстана 2006-2010/Статистический сборник / Астана, 2011. 152 с.

УДК 911.3 (477.86)

ВИКОРИСТАННЯ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ

Я.Д. Атаманюк, І.І. Закутинська

jaroslava@i.ua

*Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

У останні роки чітко окреслення меж приміської зони та оцінка можливостей використання даної території для організації туристичної діяльності набувають важливого значення. Виникає необхідність здійснення комплексних наукових досліджень приміської зони. В цьому аспекті інтегрування наукового знання, вдосконалення існуючих і розробка нових методів дослідження є необхідними умовами наукового підходу раціоналізації використання даної території для розвитку туризму.

Окремі аспекти розвитку приміської зони розглянуто у працях таких вчених: Г. Денисик, Б. Пасацький, К. Мезенцев, О. Топчієв, Е. Перчик та інші. Про особливості туризму у приміській зоні згадують у своїх дослідженнях М. Крачило, О.М. Ігнатенко, О. Бейдик, Й. Гілецький, О. Бачинська та інші.

Територія приміської зони Івано-Франківська в сучасних соціально-демографічних умовах набуває певних змін. Збільшується частка житлової забудови, що використовується сезонно та вільних житлових будинків, які не використовуються зовсім, а це в свою чергу формує передумови рекреаційної спеціалізації цих поселень.

Звичайно основою туристичного розвитку приміської зони повинні стати позиції сталого туризму, які спрямовані перш за все на збереження культурної складової території, екологічних процесів, біологічного різноманіття тощо. Приміська зона міста Івано-Франківська володіє необхідним рекреаційно-туристичним потенціалом, використання якого допоможе забезпечити стійкий розвиток туристичної інфраструктури, привабити інвесторів та партнерів для реалізації відповідних програм розвитку.

Відпочинок у приміській зоні, не дивлячись на короткочасність, може бути дуже різноманітний. Важливим є те, що даний туризм немає обмежень щодо віку, стану здоров'я, фізичної підготовки тощо і, що немаловажно, є маловитратним. Відпочинок у приміській зоні є доступним і цікавим для дітей (відпочинок із батьками або організований відпочинок із однолітками: робінзонади, пішохідні екскурсії), школярів (краєзнавчі дослідження, туристичні конкурси, екскурсії), молоді (розважальне дозвілля), людей середнього віку (відпочинок з сім'єю і друзями) та пенсіонерів (яким часто за станом здоров'я заборонені тривалі поїздки). Подорожі рідною місцевістю не тільки допомагають позбутися стресів, але й сприяють вихованню патріотизму та любові до свого краю. Такі мандрівки здатні задовольнити як фізіологічні (потребу тіла у відпочинку), так і соціальні (потребу у спілкуванні) та духовні (потребу у пізнанні) потреби туристів. Не дивлячись на порівняно невелику територію, у приміській зоні можливим є організація як стаціонарного так і маршрутного (кочового) туризму. Відвідування приміської зони може відбуватися цілорічно. Для організації відпочинку у приміській зоні в основному на сьогодні використовується автомобільний транспорт (близько 80% усіх поїздок), частку якого можна було б зменшити за рахунок популяризації пішохідних та веломандрівок, а також використання гужового транспорту (в основному коней) тощо.

Гострою проблемою в останні роки постають питання організації соціального туризму, тобто подорожей які повинні субсидуватися за рахунок коштів з державного бюджету для підтримки людей з низьким рівнем доходу тощо. Концепція соціального туризму також частково може реалізовуватись за рахунок відпочинку у приміській зоні.

Слід пам'ятати, що підвищення якості управління територією області та прийняття ефективних рішень у сфері туризму передбачає забезпечення раціонального використання земель не тільки конкретних населених пунктів, але і прилеглих до них територій. Чинне законодавство сприяє оптимальному залученню мінеральних і рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини, захисту територій від несприятливих природних явищ, запобіганню виникнення техногенних аварій тощо. Завдяки цьому у приміській зоні Івано-Франківська розвиток туристичної інфраструктури на перспективу передбачає вирішення різноманітних завдань, із яких найважливішими видаються наступні:

- запровадження системи просторового планування розвитку території для мінімізації негативних наслідків від діяльності в сфері туризму;
- рівномірна розбудова закладів розміщення та харчування з різним рівнем обслуговування; спорудження рекреаційної, культурно-розважальної та спортивної інфраструктури, що спрямована на конкретних споживачів;
- розбудова туристичної інфраструктури в межах заповідних територій;
- ширше використання атракцій регіону для потреб туристів;
- покращення доступності для осіб з обмеженими можливостями та літніх людей.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

О.А. Баталов

batalov@niss.gov.ua

Національний інститут стратегічних досліджень

Державно-приватне партнерство (далі – ДПП) являє собою рівноправне та взаємовигідне співробітництво між державою, територіальними громадами та приватними інвесторами у межах реалізації проектів, спрямованих на вирішення важливих для регіону проблем. Зростання зацікавленості держави у розвитку ДПП пов'язане з його перевагами щодо залучення ресурсів (у першу чергу фінансових та інвестиційних). Поява приватного інвестора забезпечує більш ефективне використання фінансового ресурсу на стадії реалізації проекту та здатне підвищити доходність об'єктів у ході їх подальшої експлуатації. Механізм ДПП формує підґрунтя для спільної відповідальності держави, громади та бізнесу за розвиток секторів, що мають пріоритетне значення для регіональної економіки. Зокрема, йдеться про реалізацію інфраструктурних проектів (перш за все дорожньо-транспортної інфраструктури), модернізацію сфери житлово-комунального господарства (водопостачання, водовідведення, утилізація сміття тощо), житлове будівництво. Потужний потенціал ДПП існує й у сфері розвитку енергетики (у т.ч. впровадженні технологій відновлюваної енергетики), інноваційного та венчурного підприємництва, формування регіональної інформаційної та освітньої систем.

Практика використання механізму ДПП у регіонах України демонструє його значний потенціал щодо стимулювання регіонального розвитку. Зокрема, застосування ДПП передбачене невід'ємною умовою успішної реалізації Національних проектів. Так, саме на засадах ДПП у межах реалізації Національного проекту «Енергія природи» в Одеській області будуються сонячні електростанції загальною потужністю 220 МВт та реалізуються інвестиційні проекти за напрямом «Біржа проектів» [3]. Застосування ДПП передбачено також і у процесі реалізації проектів інфраструктурного розвитку.

Значного поширення в регіонах України набула реалізація ДПП у формі концесії, що застосовується у сфері надання житлово-комунальних послуг (організація та надання послуг зі збору та вивозу сміття, теплозабезпечення, водопостачання та водовідведення). Водночас, необхідно визнати, що практика механізму концесії характеризується територіальною нерівномірністю застосування: станом на кінець 2012 р. в регіонах України діяло 74 укладених договорів концесії, 55 з яких – лише в АР Крим. Кількість укладених договорів концесії в межах всієї України є явно недостатньою (при цьому тільки впродовж 2012 р. було розірвано 8 договорів через недостатність обсягів інвестування) [1].

Попри низку успішних прикладів, варто зазначити, що *ефективність використання механізму ДПП у регіонах України перебуває на досить низькому рівні, свідченням чого є:*

1. Низька частка (не більше 10 %) приватних інвестицій при реалізації більшості проектів ДПП (за світовими стандартами такі проекти взагалі не можуть вважатись

державно-приватними) [4]. Решту витрат за проектами ДПП доводиться фінансувати з державного (або регіонального) бюджету. Так, на початковому етапі підготовки України до проведення чемпіонату «Євро-2012» планувалось за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів профінансувати не більше 52% вартості усіх запланованих робіт. Проте внаслідок труднощів із залученням приватних інвесторів державі довелося профінансувати понад 80% усіх видатків [1].

2. Проекти ДПП в Україні майже не використовуються для реконструкції та будівництва автомобільних доріг – в Україні немає жодного діючого концесійного договору щодо побудови автомобільних шляхів. Окремі проекти пропонувалися неодноразово (у 2008 р. – будівництво кільцевої дороги в м. Києві, у 2010 р. – автодороги Львів-Краківець), проте жоден з них не був реалізований на основі концесії.

3. В Україні взагалі не зафіксовано випадків успішного залучення коштів приватного бізнесу до реалізації стратегічно важливих гуманітарних проектів.

Серед системних проблем використання механізму ДПП на місцевому і регіональному рівні доцільно виокремити такі:

- значна частина об'єктів, на яких передбачається реалізація проектів на засадах ДПП, є недостатньо привабливими для приватних інвесторів (зазвичай це об'єкти ЖКГ із застарілим обладнанням, що потребують значних фінансових ресурсів при невизначених термінах отримання прибутку від їх експлуатації);

- у вітчизняному законодавстві не передбачено норм, що існують у розвинених країнах (обговорення умов виплати приватним власникам компенсацій у випадку невиконання державою своїх зобов'язань за укладеними договорами, відшкодування різниці у тарифах тощо);

- майже не використовується досвід країн ЄС щодо співпраці держави та бізнесу на засадах ДПП у гуманітарній сфері;

- високий рівень корупції, що збільшує транзакційні витрати бізнес-структур та мінімізує підприємницьку ініціативу приватних інвесторів;

- недостатня фахова підготовка державних службовців, які займаються питаннями ДПП, низький рівень їх мотивації щодо пошуку та роботи з приватними інвесторами;

- низькі показники обізнаності представників бізнесу щодо переваг використання механізмів ДПП в процесі розвитку підприємницької діяльності.

Пріоритетними напрямками використання механізму ДПП в регіонах України є:

1. Побудова нових та реконструкція старих автомобільних доріг на умовах концесії. Так, за даними Державної служби автомобільних доріг України, понад 90% українських доріг потребують ремонту, а для задоволення потреб української економіки у найближчі роки потрібно збудувати ще понад 4,5 тис. км нових доріг [2].

2. Модернізація об'єктів сфери житлового-комунального господарства (у т.ч. впровадження нових енергоощадних та очисних технологій, підвищення енергоефективності будівель, поліпшення якості питної води тощо).

3. Геологічна розвідка родовищ та видобуток корисних копалин. В Україні традиційно актуальною залишається проблема видобутку власного природного газу (зі сланців або на шельфі Чорного моря), що дозволить суттєво знизити залежність національної економіки від імпорту енергоносіїв. Водночас, реалізація подібних інвестиційних проектів потребує залучення потенціалу ДПП.

4. Реалізація проектів у гуманітарній сфері (освіта, наука, екологічний туризм, рекреація, охорона пам'яток культурної та природної спадщини). Механізм ДПП

матиме вагомий позитивний ефект в процесі оновлення матеріально-технічної бази начальних закладів, проведення ремонтно-реставраційних робіт на об'єктах культурної та історичної спадщини, для розбудови природних заповідників. В обмін приватні інвестори можуть отримати право на частину прибутку від туризму, популяризації здорового способу життя, проведення масштабних спортивних заходів та формування екологічної свідомості (культура ресурсозбереження та поводження з відходами) тощо.

Список використаних джерел: 1. Васильців Т., Мокій А., Флейчук М., Дацко О. Напрями розвитку державно-приватного партнерства у реалізації потенціалу ЄВРО-2012: [Електронний ресурс] / Т. Васильців, А. Мокій, М. Флейчук, О. Дацко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1059/#_ftn1. 2. Демішкан В. Перспективи дорожнього будівництва із застосуванням механізмів державно-приватного партнерства: [Електронний ресурс] / В. Демішкан. – Режим доступу: <http://investukr.com.ua/get-news/485/>. 3. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління Національними проектами України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua>. 4. Шевченко О. Механізми стимулювання міжрегіонального співробітництва в Україні : [Електронний ресурс] / О. Шевченко. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1056/>.

УДК 332.1:631

МІСЦЕ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

В.В. Безуглий

Vetalbezugly@ukr.net

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Дніпропетровська область є старопромисловим районом розвинутої індустрії, вона володіє майже 50% загальнодержавних запасів корисних копалин. На її обласний центр – Дніпропетровськ припадає майже 30% загальнорегіонального обсягу промислової продукції. Тут склався потужний поліфункціональний промисловий комплекс, в якому 66,7% обсягу реалізованої продукції припадає на обробну промисловість (у тому числі на металургію та оброблення металу – 44,4%, машинобудування – 6,3%, харчову – 6,2%, хімічну і нафтохімічну – 5,2%), видобувну – 21,1% (у тому числі видобування неенергетичних матеріалів – 18,2%, енергетичних – 2,9%), виробництво та розподілення електроенергії, газу і води – 8,9%. В усьому обсязі реалізованої продукції вагому частку (85,1%) складає сировинна продукція, тоді як частка інших груп товарів, які свідчать про технологічну здатність продукувати готовий до споживання продукт, є незначною – всього 14,9%. Звідси й формується структура потреби господарського комплексу області в професійному та кваліфікаційному складі зайнятого населення.

Займаючи 5,3% території України з часткою населення 7,4%, Дніпропетровська область є одним із провідних регіонів України, економічний розвиток якого значною мірою визначає загальну ситуацію в державі. Передусім це потужна промисловість, високорозвинена транспортна й фінансова інфраструктури, вдале географічне положення, багаті природні ресурси та родючі землі. Дніпропетровщина підтримує економічні відносини з основними світовими ринками, у тому числі з ринками країн Європи та СНД. На Дніпропетровщині виробляється 100% товарної марганцевої руди

та 81,9% залізної руди, 75,4% труб, 57% феросплавів, 36,4% металопрокату, 34,2% чавуну, 32,1% сталі, 30% прокату, 25,8% коксу, 19,6% шин, 16,4% цементу, 12% вугілля, 14,6% мінеральних добрив, 20,2% телевізорів, 33,6% м'яса тощо.

Проаналізувавши понад 70 соціально-економічних показників Дніпропетровської області, було визначене місце Дніпропетровщини у загальному обсязі виробництва України.

Так, до першої групи належать ті виробництва та інфраструктурні показники, в яких область є беззаперечним лідером у державі (виробництво труб великого й малого діаметрів, профілів із чорних металів, сталі, коксу та напівкоксу, сірчаної кислоти, фарб і лаків на основі полімерів, миючих засобів, ковбасних і хлібобулочних виробів, соняшнику, поголів'я свиней, планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів тощо). Дніпропетровщина здавна позиціонувалася, як індустріальна область, так як має надзвичайно потужну сировинну забезпеченість. Тому нині тут функціонують 64 підприємства, які виробляють майже 25% від усього обсягу виробництва України. Хімічна промисловість хоч і переживає занепад, але показники хімічного виробництва продовжують посідати лідируючі позиції. Провідне місце в хімічній промисловості також пов'язане із забезпеченістю сировиною, вдалим місцеположенням області на перетині транспортної мережі, що допомагає легко збувати продукцію та неабияку роль зіграла забезпеченість висококваліфікованими кадрами. У сільському господарстві лідерство за збиранням соняшників пояснюється тим, що Дніпропетровщина знаходиться в найсприятливіших природних умовах для вирощування цієї культури, до того ж посівні площі під соняшник більші, ніж в інших областях.

До другої групи відносяться 28 соціально-господарських показників, за якими область посідає провідні місця (2–5 місце). До цієї групи входять прокат чорних металів, виробництво чавуну, мінеральних добрив, молока і кисломолочних продуктів, м'яса, плодів та ягід, овочів, зернових культур, виробництво яєць, кількість дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, лікарняних ліжок і лікарів усіх спеціальностей, закладів культури (театрів), поголів'я птиці тощо. Сільське господарство розвивалося в області екстенсивним шляхом. Нині за посівними площами область посідає одну з лідируючих позицій, проте вона почала поступатися тим областям, де були запроваджені програми інтенсивного розвитку сільського господарства, тому ці області засіваючи значно менші площі вже зараз починають випереджати Дніпропетровщину в показниках валового збору врожаю. По всій Україні спостерігається зменшення поголів'я великої рогатої худоби, це стосується і Дніпропетровщини, яка останнім часом змінює свою спеціалізацію з розведення великої рогатої худоби на розведення свиней та птахів. Із цим пов'язана тенденція зменшення виробництва кисломолочних та молочних продуктів і збільшення поголів'я птахів та свиней, що в свою чергу допомагає утримувати показники з виробництва яєць та м'яса. Щодо розвитку соціальної сфери, то Дніпропетровщина мало чим поступається таким розвинутим областям, як Київська (разом із Києвом), Харківська, Донецька й це відбивається в соціальних показниках.

Третя група характеризується доволі низькими значеннями соціально-господарських показників (6–12 місця). До неї увійшло 11 показників (виробництво борошна, соняшникової олії, винограду, поголів'я овець і кіз, вилов риби, кількість готелів, санаторіїв і пансіонатів із лікуванням, закладів культури (бібліотек), будинків та пансіонатів відпочинку, охоплення дітей дошкільними навчальними закладами тощо). За цими показниками Дніпропетровщина програє конкуренцію іншим

областям через менш сприятливий природно-ресурсний потенціал області для даних виробництв. Яскравим прикладом є вирощування винограду, який є дуже вимогливим до сонячного тепла та ґрунтів. Саме тому його вирощування на Дніпропетровщині є дуже складним. Виробництва переробної промисловості, що потрапили до групи направлені суто на забезпечення внутрішніх потреб області. За кількістю дошкільних закладів, бібліотек і санаторіїв область ніколи не посідала провідних місць в Україні, проте з кожним роком їх стає все менше і менше, що пов'язано з відсутністю фінансування та подекуди з відсутністю потреби в них. Будинків відпочинку і готелів також не дуже багато. Ще кілька десяти років тому Дніпропетровськ був закритим містом, і для забезпечення місцем проживання гостей міста вистачало кілька центральних готелів («Дніпропетровськ», «Україна», «Рассвет» тощо). За радянських часів ситуація мало чим змінилася, Дніпропетровщина й зараз не відзначається широкою туристичною привабливістю, тому й нові готелі майже не будуються.

До останньої групи увійшли 13 показників, які характеризуються дуже слабкою значимістю та розвитком (виробництво взуття, цукрових буряків, картоплі, жирних сирів, молока, заготівля ліквідної деревини, поголів'я великої рогатої худоби, відтворення лісів, обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства, кількість музеїв тощо). Область останнім часом стрімко втрачає позиції у виробництві молочної та кисломолочної продукції, що пов'язано з тим, що на Дніпропетровщині було змінено спеціалізацію фермерських господарств із розведення великої рогатої худоби на свинарство та птахівництво. Продукція цих виробництв не створюється з метою конкуренції, вона спрямована на забезпечення суто внутрішніх потреб, адже більшість поголів'я великої рогатої худоби перебуває у власності селян. Є Дніпропетровщина і аутсайдером щодо показників лісового господарства. І на це впливає суто природні особливості, так як лише 5% території області вкрито лісами і це робить неможливим розвиток лісового господарства.

Таким чином, проведений аналіз стану соціально-господарських показників Дніпропетровщини свідчить, що господарчий потенціал області використовується не повною мірою: лише 39 із 70 соціально-господарчих показників, що були розглянуті, займають провідні позиції, і свідчать про вагомую роль соціально-господарського сектору виробництва Дніпропетровщини в національному господарстві України.

Список використаних джерел: 1. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2012 рік / Головне управління статистики в Дніпропетровській області: відп. за вип. І. В. Почиталіна, 2013. – 513 с.

УДК 332.1:631

РОЗВИТОК ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ ГОСПОДАРСТВА ПРОМИСЛОВОЇ ОБЛАСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ)

В.В. Безуглий, О.М. Маменко

tamenkoaleks@mail.ru

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Дніпропетровська область є однією з найурбанізованіших областей України. У ній переважає міське населення, що пов'язано з індустріальним характером виробництва. За рівнем урбанізації Дніпропетровщина поступається лише

Донеччині. У період розквіту радянської влади Дніпропетровська область перебувала в числі одного з найрозвиненіших в економічному плані регіонів. Це, у свою чергу, зумовило і розвиток сфери послуг. Особлива увага на Дніпропетровщині приділяється освіті, а саме створенню мережі сучасних освітніх закладів, зорієнтованих на розвиток особистості молоді. Зосереджений тут і значний науково-технічний потенціал. Недарма Дніпропетровщина носить славу космічної столиці України.

В області успішно розвивається інфраструктура електрозв'язку. Створені магістральні й супутникові канали телекомунікаційного зв'язку, що забезпечує надання якісних послуг зв'язку всім споживачам. У 2011 р. популярністю серед населення користувалися послуги кур'єрської діяльності та комп'ютерного зв'язку (збільшення доходів порівняно з 2010 р. на 45,7% і 4,6% відповідно). Область забезпечена мобільним зв'язком у стандартах GSM, NMT, 3G, стільникового зв'язку стандарту D-AMPS, радіотелефонним зв'язком. Діють мережі Українського мобільного зв'язку. Бурхливо розвивається комп'ютерна мережа Інтернет. Послуги мобільного зв'язку в області надаються 11 операторами, які обслуговують 3,8 млн користувачів і ця кількість перевищує кількість населення області на 500 тис. Кількість абонентів мережі Інтернет порівняно з минулорічними показниками зросла на 18,4% і склала 238 тис. осіб, з яких 84,8% – користувачі домашнім Інтернетом. Чисельність абонентів кабельного телебачення становить 266 тис.

В області постійно розвиваються галузі освіти, охорони здоров'я, культури та спорту. На Дніпропетровщині функціонують 1036 загальноосвітніх шкіл. У школах-інтернатах створено умови для навчання та виховання дітей-сиріт та дітей, які мають вади здоров'я. Велика увага приділяється підготовці національної еліти – інтелектуального потенціалу держави, яка навчається в закладах освіти нового типу, створено: 17 гімназій, 28 ліцеїв, 80 навчально-виховних комплексів, 27 спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням окремих предметів, 7 санаторних шкіл. Багато зроблено для національного відродження школи. Успішно діють психологічна та соціальна служби освіти. Дніпропетровський вузівський регіон об'єднує 56 державних вищих навчальних закладів, у тому числі 31 – I-II рівня акредитації та 25 – III-IV рівня акредитації, в яких на 2011 р. навчалось 162,6 тис. студентів денної, заочної та вечірньої форм навчання. Для проживання іногородніх студентів використовуються 119 гуртожитків [1]. За кількістю вищих навчальних закладів Дніпропетровська область посідає одне з перших місць в Україні (рис. 1).

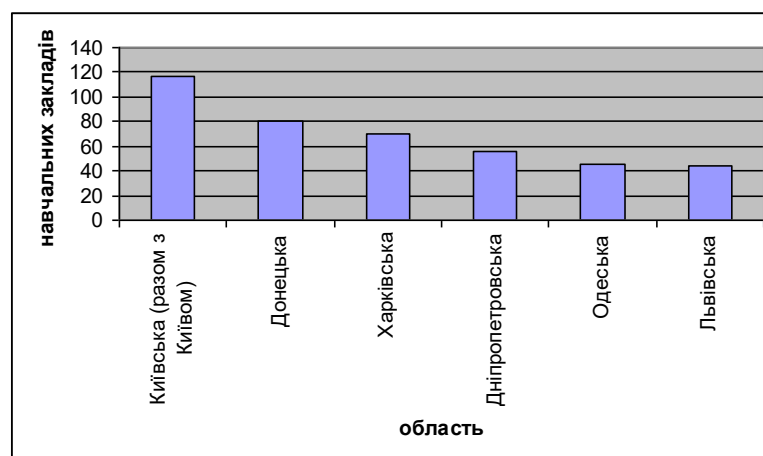

Рис. 1. Кількість навчальних закладів I-IV рівнів акредитації за регіонами на 2011 рік

В області забезпечене функціонування 953 дошкільних закладів, в яких здобувають дошкільну освіту 105,3 тис. дітей. На Дніпропетровщині зосереджений значний науково-технічний потенціал, тут діють 55 науково-дослідних і 21 конструкторська організація, Придніпровський науковий центр НАН України, в яких працюють 4486 кандидатів наук, 753 докторів наук, 6 членів-кореспондентів та 9 академіків НАН України. Ще в далекі довоєнні часи Дніпропетровщину прославляли наукові школи академіків Л.В. Писаржевського, Д.І. Яворницького, О.К. Бродського, Д.О. Свиренко та ін. В післявоєнні і сьогоденні роки цю славу традицію підтримували наукові школи М.К. Янгеля, О.П. Чекмарьова, Г.А. Воловика, В.М. Потураєва, В.В. Пилипенко, М.І. Гасик, Г.Г. Півняка. Вони виконують багатопланові завдання: від формування і реалізації космічної програми України до створення енергозберігаючих екологічно чистих технологій у гірничій справі, металургійній і хімічній промисловості, будівництві та сільському господарстві.

Дніпропетровщина являє собою унікальний осередок культури. В області налічується 1475 закладів культури, працює 12 державних театрів та 3 концертні організації, функціонує 22 державних музеї, з них 7 – системи Міністерства культури України, 173 музеї функціонують на громадських засадах, з них 42 мають звання «народний», в області працюють Будинки органної та камерної музики, обласна філармонія, 817 бібліотек, 599 клубів і будинків культури, 88 початкових мистецьких навчальних закладів та 5 вищих мистецьких навчальних закладів I рівня акредитації.

Дніпропетровщина – має унікальний культурний потенціал. Петриківський розпис став не лише візитною карткою Дніпропетровщини, а й всієї України. В 2012 р. Міністерство культури України визначило петриківський розпис об'єктом (елементом) нематеріальної культурної спадщини України. Також цей розпис було номіновано до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Нині ця унікальна техніка малювання перетворилася на своєрідний бренд. Наприкінці січня 2013 року був створений так званий логотип «Петриківка». Його безкоштовно передали майстрам знаменитого селища, аби вони могли доводити покупцям автентичність своєї продукції.

Величезного значення у вихованні свідомості людини нового тисячоліття займають бібліотеки, книжковий фонд яких складає 20,6 млн примірників. На Дніпропетровщині бережно ставляться до пам'яток історії та культури, яких тут налічується 11 тисяч. В області традиційно розвинена мережа спортивних споруд, дитячо-юнацьких спортивних шкіл і спортклубів: 83 стадіони, 52 плавальних басейнів, 1240 спортивних залів, 445 стрілецьких тирів, 1336 приміщень для фізкультурно-оздоровчих, 3959 спортивних майданчиків та гімнастичних містечок, 53 майданчики зі штучним покриттям, 5 кінноспортивних баз. У регіоні функціонує 119 спортивних шкіл та спеціалізованих юнацьких закладів, за цим показником область посідає 3 місце в Україні.

З 1 січня 2012 р. розпочалася реформа охорони здоров'я в Україні, до «пілотних регіонів» реформи потрапили: Вінницька, Донецька, Дніпропетровська області і місто Київ. Новий курс розвитку медицини спрямований на надання якісної безкоштовної медичної допомоги, створення інституту сімейних лікарів і державний контроль за якістю медичних послуг. Згідно із цим, на Дніпропетровщині були створені медичні заклади нового типу, запроваджені прогресивні форми медичного обслуговування. Вперше на Україні регіональний проект розроблявся комплексно, за європейськими зразками, із залученням міжнародних експертів, спираючись на найкращий світовий досвід. Нині в області існує розвинена мережа закладів охорони здоров'я, в яких

функціонує 31,1 тис. ліжок (3 місце в Україні), амбулаторно-поліклінічна мережа загальною потужністю 77,7 тис. відвідувань за зміну. У лікувально-профілактичних установах працює близько 15 тис. лікарів і понад 34 тис. молодших медичних спеціалістів (4 місце в Україні). В області на 10 тис. осіб припадає 48,7 лікарів. Лікувально-діагностичну та організаційно-методичну допомогу в області надають 20 обласних лікувально-профілактичних установ. Найпотужніша обласна лікарня ім. Мечникова є одним із найстаріших лікувальних закладів України, яка в 1998 р. відсвяткувала своє 200-річчя.

Споживчий ринок Дніпропетровської області – це потужний господарський комплекс, що налічує більше 18 тис. магазинів із реалізації продовольчих товарів, у т.ч. магазинів ритейлерів – понад 500 одиниць та 4,5 тис. підприємств ресторанного господарства всіх форм власності. У 2011 р. питома вага роздрібного товарообороту області в загальнодержавних обсягах становила 8,7%, обсяг роздрібного товарообороту склав 97,3 млрд грн. Житлово-комунальне господарство області об'єднує понад 180 підприємств і організацій, із загальною чисельністю 52 тис. працюючих. Споживачам області надається понад 40 видів послуг підприємствами житлово-комунального господарства.

Дніпропетровщина сьогодні впевнено посідає провідні позиції в розвитку економіки, промисловості та господарського комплексу країни. Вона є одним із найбільш привабливих і перспективних регіонів України з точки зору реалізації масштабних інвестиційних проєктів, а продукція провідних підприємств області – флагманів вітчизняної промисловості – відома далеко за межами нашої держави. На сьогодні область зберегла свій високий інтелектуально-науковий потенціал і не дарма Дніпропетровщину подекуди називають візитною карткою України в розвитку наукоємних технологій.

Список використаних джерел: 1. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2012 рік / Головне управління статистики в Дніпропетровській області: відп. за вип. І. В. Почиталіна, 2013. – 513 с.

УДК 911.3

РЕГИОНАЛЬНЫЙ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПРОДУКТ КАК КАТАЛИЗАТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

Н.М. Борисенко

n_borisenko@mail.ru

Белорусское общественное объединение «Отдых в деревне»

Белорусский государственный университет

Туризм прямо или косвенно охватывает около 27 различных отраслей экономики. Это говорит о том, что мультипликационный эффект от развития туризма распространяется на различные сферы социально-экономической деятельности в стране, регионе или туристической дестинации. Следовательно, туризм можно рассматривать как значимый катализатор социально-экономического развития.

В странах, где отсутствует уникальное торговое предложение в области туризма, его развитие требует дополнительных усилий и вложений. В качестве примера можно привести такую страну как Беларусь.

В странах, где отсутствует уникальное торговое предложение в области туризма, его развитие требует дополнительных усилий и вложений. В качестве примера можно привести такую страну как Беларусь.

Беларусь с одной стороны обладает значительными природными ресурсами (около 20.000 рек, 10.000 озер, 34% территории покрыто лесом, значительные площади заняты болотными массивами и т.д.). С другой стороны конкурентоспособность вышеупомянутых ресурсов в туристическом смысле относительно невысока в сравнении, например, с горами или морским побережьем. Либо даже в сравнении со странами-соседями (Литвой, Латвией, Польшей), где природный потенциал во многом схож с Беларусью и соответственно может составить достойную конкуренцию, особенно в случае более развитой инфраструктуры. Аналогичная ситуация прослеживается и в области историко-культурного наследия. Беларусь не может похвастаться памятниками мирового значения, которые сами по себе могли бы быть уникальной туристической «приманкой». Однако сложившаяся ситуация не означает, что развитие туризма в Беларуси не имеет перспективы. Данная ситуация говорит скорее о том, что при развитии туризма необходимо использовать нестандартные инновационные подходы и расставлять иные акценты.

Речь идет, в первую очередь, о выявлении тех ресурсов, которые могут стать конкурентоспособными на том или ином туристическом рынке. В Беларуси, например, особую ценность представляет так называемый «человеческий потенциал» – гостеприимные люди, способные создать благоприятный образ страны в глазах туриста. Во-вторых, необходимо определить целевую аудиторию и рынки, на которых туристический продукт Беларуси будет обладать достаточной привлекательностью. И, безусловно, ключевым моментом является разработка целостного привлекательного туристического продукта, способного конкурировать на рынке и удовлетворять запросы туристов.

Понятие «туристический продукт» можно рассматривать с точки зрения того, кто его создает (хозяина усадьбы, туроператора и т.д.), и с точки зрения конечного потребителя (туриста). В первом случае «туристический продукт» - это все то, что туристы покупают отдельно (например, транспортную услугу или проживание) или в виде определенного комплекта (пакета) услуг (*sensu stricto*), а также сочетание того, что туристы делают, и наличия приспособлений и услуг, которыми они пользуются с этой целью (*sensu largo*) [2, с. 14]. Во втором случае туристический продукт охватывает пережитый опыт с момента выхода туриста из дома и до момента возвращения, в полном объеме. Важно понимать, что современные туристы гораздо более требовательны, поэтому при разработке туристического продукта следует использовать современные подходы, такие как интерпретация природного и культурного наследия, внедрение квестов и прочее.

По мнению автора для Беларуси наиболее подходящим является формат регионального туристического продукта. Регион в данном случае подразумевает не административную единицу, а скорее территорию, объединенную едиными туристическими ресурсами (например, исторически значимой темой, природным объектом – пущей, болотным массивом, рекой и т.п.). В качестве примера можно привести регион Налибокской пуцы (крупнейшего лесного массива Беларуси, который охватывает несколько административных районов) либо регион в южной части Беларуси, объединенный рекой Припять, который можно назвать «Полесской Амазонией» благодаря богатейшим природным и культурным ресурсам. Выделение региона является довольно условным, во многом это определяется имеющимися

предпосылками для развития туризма, наличием и составом инициативной группы по развитию туризма в регионе, готовностью к партнерству и взаимодействию при разработке общего регионального турпродукта.

В качестве темы для регионального туристического продукта может выступать общее историческое прошлое (военная кампания, исторические события), этнографическая общность, природный объект. Отдельной темой может выступать региональный фестиваль, праздник, ярмарка. Такое событие может быть как самостоятельным туристическим продуктом, так и составляющей частью регионального турпродукта. Кроме того, наличие такого мероприятия само по себе выступает инструментом привлечения внимания к региону и катализатором социально-экономического развития.

Особенно важно в масштабе региона задержать туризма на максимально продолжительный срок. Если турист приезжает в регион на один день, его визит приносит минимальный экономический эффект. В случае, если турист задерживается на ночлег, то экономический эффект от его пребывания в регионе значительно возрастает. Имеется в виду не только прямой доход объектов туризма, но и косвенные выгоды (турист тратит деньги на заправке, в магазине и т.п.).

Если говорить о Беларуси, то стоит подчеркнуть высокую конкуренцию между регионами, так как зачастую они обладают схожим природным и историко-культурным наследием. В такой ситуации особое значение приобретает выбор темы регионального туристического продукта, которая может стать уникальным торговым предложением. Каждому туристическому региону необходимо выделиться и постоянно поддерживать высокую планку, чтобы быть конкурентоспособным на туристическом рынке. В случае если эта задача решена успешно, туристический продукт становится реальным катализатором социально-экономического развития региона через:

- продвижение региона и привлечение к нему внимания потенциальных туристов;
- стимулирование предпринимательской активности местного населения;
- прямой и косвенный доход от развития туризма в регионе;
- привлечение внимания потенциальных инвесторов;
- снижение оттока населения из региона;
- вовлечение молодежи в развитие туризма;
- повышение уровня самосознания местного населения.

Безусловно, это не все возможные эффекты от развития туризма на региональном уровне. Кроме положительных эффектов есть и отрицательные (истощение ресурсов, со временем спад интереса к развитию туризма у местного населения, непостоянство спроса и, следовательно, доходов от туризма и т.п.). Однако в целом туризм для многих регионов, в особенности тех, где другие сферы экономической деятельности недостаточно развиты, является существенным катализатором социально-экономического развития.

Список использованных источников: 1. Клищунова, В. А. Создание регионального туристического продукта на основе культурно-исторического и природного наследия в Прибужском регионе: интегрированный подход / В. А. Клищунова // Архитектурное наследие Прибужского региона. Сохранение и культурно-туристическое использование: Материалы III междунар. науч.-практ. конф. — Брест: БрГТУ, 2012. — С. 63—66. 2. J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata. Podręcznik*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2002.

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ И ПЛАНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Л.П. Васильева

luda@vib.edu.ru

НОУ ВПО Вологодский институт бизнеса

Трансформационные процессы, происходящие в российской экономике столь многогранны, что вне характеристики их возможных трендов принятие большинства управленческих решений чревато негативными последствиями. Поэтому важной функцией органов исполнительной власти России является прогнозирование и планирование социально-экономического развития страны и регионов, с помощью которого можно определить и рассмотреть возможные варианты развития и выделить наиболее оптимальные направления региональной социально-экономической политики. Социально-экономическое планирование приносит необходимый эффект в масштабах страны, если базируется на целостной непротиворечивой методологии, позволяющей использовать определенный набор общих методов и алгоритмов.

В Российской Федерации комплекс обеспечения государственной деятельности по социально-экономическому прогнозированию и планированию регламентируется Федеральным законом от 20.07.1995 № 115-ФЗ «О государственном прогнозировании и программах социально-экономического развития Российской Федерации».

Прогнозирование регионального развития – это предвидение социально-экономической ситуации в регионе на перспективу с учетом существующих показателей, динамики их изменения и возможных «возмущающих» воздействий. В отличие от прогнозирования планирование регионального развития предполагает не просто пассивное предвидение развития ситуации в регионе, но и активное воздействие на нее посредством принятия и реализации соответствующих управленческих решений с целью достижения желаемого (планируемого) состояния. Таким образом, планирование развития регионов – это моделирование будущего социально-экономического состояния регионов с учетом как независимых от субъектов управления внешних факторов, так и принимаемых ими управленческих решений [1]. Вологодская область в числе первых регионов приступила к системному прогнозированию и стратегическому планированию социально-экономического развития [2]. В 1998 году Администрацией области был сформирован интегрированный пакет видения будущего, который включал в себя миссию, доктрину, а также протоконцепцию, которая в совокупности с индикативным планированием трансформировалась в Концепцию развития Вологодской области, разработанную в 2004 году.

В марте 2006 года Концепция Стратегии области была одобрена на заседании Межведомственной комиссии в Министерстве регионального развития России, на котором было отмечено ее высокое качество. В феврале 2007 года работа Правительства Вологодской области по социально-экономическому развитию была одобрена Правительством Российской Федерации. В 2010 году Стратегия социально-экономического развития Вологодской области на период до 2020 года доработана с учетом влияния мирового финансового кризиса.

Методы исследования, используемые при разработке Стратегия социально-экономического развития Вологодской области на период до 2020 года: SWOT-анализ, программно-целевой метод, сценарный подход.

При прогнозировании социально-экономического развития Вологодской области была использована система моделей (рис. 1.), состоящая из межотраслевой модели экономики РФ, межотраслевой модели СЗФО и непосредственно модели Вологодской области. Необходимость такого модельного построения обусловлена тем, что, ориентируясь только на систему региональных показателей, невозможно предсказать влияние факторов общероссийской экономической конъюнктуры на развитие региональной экономики.

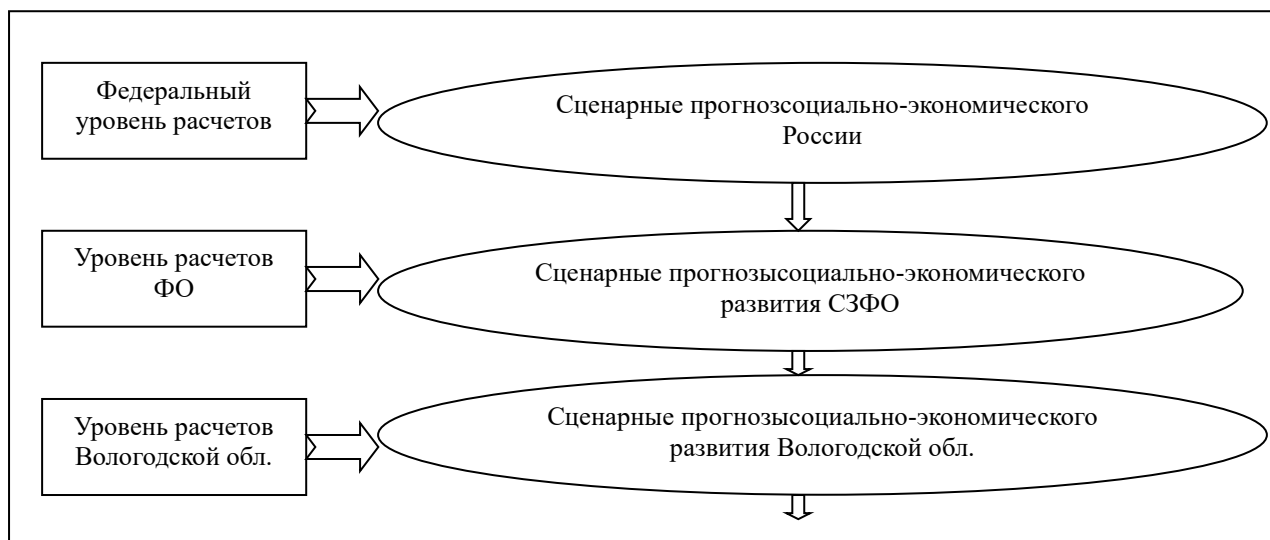

Рис. 1. Схема разработки прогноза социально-экономического развития Вологодской области

Инструментом реализации комплексного планирования социально-экономическим развитием области определен регламент системы индикативного управления.

В Вологодской области элементы индикативного управления стали внедряться в практику государственного управления экономикой региона с 2000 года. За это время система индикативного управления доказала свою эффективность и сегодня рассматривается как механизм координации интересов и деятельности государственных и негосударственных субъектов управления экономикой и основывается на разработке системы индикаторов социально-экономического развития.

Сущность индикативного управления заключается в целенаправленной деятельности органов государственной власти региона, муниципальных образований и хозяйствующих субъектов в процессе совместной разработки и реализации долгосрочных целей и приоритетов социально-экономического развития региона. В этой связи индикативное управление как процесс предусматривает реализацию следующих функций [3]: установление целей (целеполагание); прогнозирование; планирование; финансирование; мониторинг и контроль.

При формировании системы индикаторов на всех уровнях управления следует отметить две важные проблемы, которые требуют своего решения. Во-первых, необходимо правильно поставить цели развития для каждого субъекта управления и

перевести їх в площину конкретних індикаторів. Во-вторых, індикатори кожного рівня управління повинні бути узгоджені між собою.

Одним из путей решения первой проблемы может быть применение сбалансированной системы показателей (ССП). Применение ССП на региональном уровне позволит трансформировать показатели стратегии развития региона в показатели текущих планов конкретных хозяйствующих субъектов, а также обеспечить обратную связь, т.е. учесть интересы и намерения хозяйствующих субъектов в региональной стратегии.

Эффективным инструментом решения второй проблемы – согласования целей и индикаторов разных уровней управления – является соглашение о социально-экономическом сотрудничестве между органами исполнительной власти региона, муниципальными образованиями и хозяйствующими субъектами. Соглашение описывает целый перечень количественных и качественных показателей, которые предполагают достигнуть хозяйствующие субъекты, а также меры взаимного согласования интересов.

Таким образом, на наш взгляд ключевым вопросом государственного стратегического планирования станет реализация принципа внутренней сбалансированности, при сохранении принципа самостоятельности выбора путей решения.

Список использованных источников: 1. Методологические основы стратегического планирования в регионе [Электронный ресурс]. URL: <http://eizvestia.isea.ru> (дата обращения: 30.11.2011 г.) 2. Региональная стратегия экономического роста – 2005. [Текст] / Коллектив авт. под рук. В.А. Ильина. – Вологда: ВНКЦ ЦЭМИ РАН, 2005. – С.75. 3. Чмышенко Е. В. Стратегическое планирование как фактор регионального развития // Вестник ОГУ. – 2010. – № 1. – С. 77-82.

УДК 911:3

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА УМОВ ВПЛИВУ СТОЛИЦІ ТА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Л.М. Воловик

olimp-geograf@mail.ru

*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди*

Істотні зміни, що відбулися в соціально-економічному розвитку України за умов ринкових перетворень, значно вплинули на регіональний розвиток, у тому числі столичної Київської області. Переважна більшість адміністративних районів втратила свої позиції в економічному розвитку і соціальній сфері, знизилася зайнятість населення, посилюються міграційні процеси, зокрема до м. Київ. Продовжується депресивний стан сільської місцевості.

Райони столичної області, з одного боку, є самодостатніми завдяки наявності місцевих передумов для розвитку їх господарства, соціальної сфери, інфраструктури. З другого – вони знаходяться під впливом столичного міста, виконуючи важливі функції, такі як продовольчого забезпечення, виробничо-розвантажувальна,

природоохоронна, інфраструктурна, рекреаційна. Нині постає необхідність вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем переважної більшості адміністративних районів області, створення в них робочих місць і підвищення зайнятості населення на місцевому рівні, зниження міграційного відтікання населення. Це сприятиме не тільки зростанню економічної потужності самих районів, підвищенню рівня та якості життя їх мешканців, а й позитивно впливатиме на розвиток столиці, ефективність її співпраці з ними.

Особливо важливими є дослідження столичної області із суспільно-географічних позицій. Воно включає обґрунтування використання природно-ресурсного потенціалу районів Київської області, формування спеціалізації господарства, особливостей розселення населення, розвитку соціальної сфери, міграційних процесів. Це ті важливі питання, які найбільшою мірою впливають на соціально-економічний розвиток регіону[1].

Специфічними є соціальні проблеми, що виникають у адміністративних районах у сучасних умовах. Зниження життєвого рівня спонукає їх населення до міграції у столицю чи її приміську зону, де є вільні робочі місця, значно вищий рівень доходів, наявні ринки збуту продовольчої продукції.

Соціально-економічний розвиток столиці в умовах суспільних трансформацій, інтеграції у світові господарські структури, територіальна організація господарства зумовлюють посилення її впливу не тільки на приміські райони, а й на віддаленіші. Відстеження цих процесів потребують нових підходів у визначенні ролі області у розвитку столиці в умовах ускладнення економічного, політичного, соціального життя, а також пошук нових форм співпраці. Під впливом інновацій столиця постійно набуває нових соціальних якостей і господарських функцій, які посилюються завдяки створенню конкурентного середовища і формуванню нових економічних відносин між центром і областю. Розвиток інноваційних конкурентоспроможних видів господарської діяльності спричиняє позитивний вплив на приміську зону і віддалені території. Це сприяє раціональному та ефективному розвитку столиці, і відповідно Київської області.

Серед напрямів впливу столиці на райони Київської області виділяються економічні, соціальні, екологічні, демографічні, науково-технічні, поселенські. Удосконалення територіальної організації виробництва на основі комплексного використання інтегрального потенціалу, поліпшення господарських зв'язків, наближення максимальною мірою підприємств до споживача є основою соціально-економічного піднесення області. Використання переваг територіального поділу праці та формування регіональних ринків з урахуванням особливостей, що склалися у співпраці зі столицею, є одним з головних аспектів закріплення фінансової самостійності адміністративних районів. Це сприяє формуванню місцевих бюджетів з переорієнтацією їх із дотаційних в бюджети розвитку.

Одним із важливих чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток Київської області, є ресурсний потенціал. Це та основа, на якій базується господарська діяльність, формується територіальна структура виробництва і розселення населення, відбувається співпраця зі столицею. За умов ринку використання внутрішнього потенціалу столичної області стає головним ресурсом їх розвитку.

Найважливішу роль у формуванні господарської діяльності відіграють земельні, мінерально-сировинні, водні, лісові та рекреаційні ресурси. Все більшого значення набувають наукові, інформаційні та інтелектуальні ресурси. Науково-технічний

прогрес, глобалізація економіки, посилення конкуренції ставлять нові вимоги до освоєння та використання ресурсів. У виробничих затратах зростає тенденція до зниження частки мінерально-сировинних, рослинних, лісових ресурсів.

Сучасний розвиток столичної області, формування її господарської структури та спеціалізації відбувається під впливом як природних, так і соціально-економічних чинників. Слід зазначити, що за умов ринку роль природних чинників дещо зменшується, водночас зростає значення економічних, соціальних, інформаційних чинників, інтелектуального потенціалу.

Нині головну роль у розвитку столичної області відіграють природні чинники, серед них земельні ресурси, що є основною складовою їх інтегрального потенціалу. Земля – це найцінніший ресурс для створення економічного потенціалу. Завдяки використанню землі формується близько 92% обсягу продовольчого фонду та 67% товарів народного споживання. У структурі земельних ресурсів переважають сільськогосподарські угіддя (59%), де основне місце займає рілля (81%). На забудовані землі припадає 4% території [2]. Структура земельного фонду Київської області свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння території.

Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу області нерозривно пов'язане з підвищенням конкурентоспроможності виробництва, зниженням його ресурсоємності. Для раціонального природокористування велике значення має впровадження сучасної техніки і нових технологій в економіці, істотне підвищення ролі інтелектуального потенціалу, удосконалення виробничих і виробничо-територіальних форм господарської діяльності. Головними пріоритетами у використанні ресурсів є також запровадження інновацій, ресурсозберігаючих технологій, екологізація виробництва.

Основними галузями спеціалізації є: добувна та переробна промисловість, сільське господарство, будівництво, лісове господарство, транспорт. Окрім агропромислової продукції область є виробником таких важливих видів продукції, як сільськогосподарська техніка, автомобільні шини, електроустаткування, електрообладнання для автомобілебудування, електророзподільча та контрольна апаратура [2].

Агропромисловий комплекс є основою спеціалізації області. Галузеву структуру АПК формує сільське господарство, промисловість з перероблення сільськогосподарської сировини (харчова, деякі галузі легкої), виробництво засобів виробництва, заготівля; транспортування продукції; технічне обслуговування виробництва. Рівень розвитку АПК досить високий.

Одним з головних чинників розвитку Київської області є інвестиційна діяльність. Від інвестицій залежить господарський розвиток, соціальні програми, розвиток інфраструктури, рекреаційної сфери, охорона навколишнього середовища. Особливо важлива їх роль у соціальному розвитку, покращенні умов життя населення, зниженні рівня безробіття.

Столиця спричиняє великий вплив на формування демографічної ситуації області. Можливість працевлаштування у столиці за відсутності робочих місць у районах області, належної оплати праці зумовлює посилення міграції населення.

Список використаних джерел: 1. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / За ред. В.П. Нагірної. – К.: Акад. праці і соц. Відносин Федерат. Проф. спілок України, 2010. – 280 с. 2. Статистичний щорічник Київської області за 2011 рік. – К.: Головне управління статистики у Київській області, 2012. – 542 с.

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ВИКЛИКИ В РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬНОГО РИНКУ*А.І. Гончаренко**lazulai@ram**Вінницький інститут економіки Тернопільського національного
економічного університету*

В умовах розгортання процесів глобалізації та зважаючи на світові тенденції щодо зростання дефіциту продовольчих товарів і підвищення рівня цін, останні можуть трактуватись як виклик для розвитку вітчизняного виробництва та формування продовольчого ринку. Формуються нові глобальні комплекси, серед яких і світовий продовольчий ринок. У зв'язку з цим Україна може зайняти провідне місце серед світових виробників продовольчої продукції. При цьому слід враховувати стан, тенденції та зміни загальносвітового розвитку, що формується в країнах з різним соціально-економічним рівнем.

Основною тривалою тенденцією розвитку світової продовольчої системи є абсолютне зростання виробництва агропродовольства при зменшенні частки аграрного сегмента в загальному світовому виробництві. За даними ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН), з початку 60-х років XX ст. кількість продовольства на душу населення у світі збільшилась на 20%, сьогодні на кожну людину припадає в середньому 2700 калорій в день, тоді як мінімальна потреба людини становить 2100 калорій. Це означає, що проблема голоду пов'язана не стільки з недостатністю продовольства, а з недоліками системи розподілення, економічної нерівності і слаборозвиненості окремих країн світу [1, с.269].

Сучасний стан продовольчої безпеки вимагає виділення її в рамках економічної політики держави як самостійну проблему, вирішення якої передбачає розробку стратегії розвитку системи продовольчої безпеки та її параметрів. Запропоновані концептуальні підходи до визначення напрямів, цілей, завдань, принципів та етапів її реалізації. Стратегія національної продовольчої безпеки має охоплювати питання підвищення виробництва продовольства, якості та конкурентоспроможності продуктів харчування і сільськогосподарської продукції, сталий соціальний розвиток села, підвищення рівня життя населення. Для досягнення поставленої мети необхідно створити умови для розширеного відтворення в АПК, який є системоутворюючим ядром формування продовольчої безпеки країни. Вирішення цього завдання можливе лише на основі реформування аграрної сфери при державному регулюванні агропромислового виробництва. Масштаби регулювання залежать від рівня економічного і соціального розвитку економіки, збалансованості попиту і пропозиції на аграрних ринках. Практика показала, що ринок і держава не завжди справляються з тими завданнями, рішення яких чекає від них суспільство. Ці невдачі в економічній теорії позначаються словом «failures», яке можна перевести як «провали». Важливо підкреслити, що ці небажані рішення є не наслідком помилок суб'єктів ринку або дії яких-небудь сторонніх причин, а результатом дії саме самого ринку, як частини спільного ринку.

У сучасних економічних системах можна виділити наступні провали ринку: тенденції до встановлення монополії. З причини нестійкості ринкової системи кожен

виробник прагне в цілях отримання максимального прибутку, подавити конкурентів. Враховуючи ці чинники, цілком можливо переростання конкуренції в олігополію або навіть монополію. Це пов'язано також і з тим, що сучасний ринок не має важелів, протидіючих тенденції монополізації, нерівномірність поширення інформації в ринковому середовищі [2, с. 69].

Тому, практика реалізації Державної стратегії продовольчої безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, що реалізуються на основі якісних індикаторів і кількісних показників, які визначають параметри продовольчої безпеки. Така система складає основу і зміст агропродовольчої політики держави [3].

Відсутність стратегічного підходу до розв'язання проблеми насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва на основі якісної імпортозамінної продукції призвела до значного дисбалансу між попитом і пропозицією на окремих товарних ринках. Між тим в умовах стагнації попиту на світових ринках зміцнення та розбудова внутрішніх ринків є одним із найбільш дієвих та ефективних інструментів забезпечення антикризової стійкості, стимулювання економічного розвитку й економічної модернізації.

Зміцнення та підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку потребує концентрації зусиль на таких основних напрямках [4]:

1. Удосконалення організаційно-економічних засад функціонування внутрішнього ринку;

2. Розширення місткості внутрішніх ринків через стимулювання інвестиційного і споживчого попиту;

3. Зниження рівня монополізації ринків у коротко- та середньостроковій перспективі у спосіб формування адекватного інституційно-правового середовища для розвитку конкуренції та свободи підприємницької діяльності;

4. Врегулювання проблемних питань у сфері державних закупівель.

У середньостроковій перспективі загальносвітові тенденції розвитку продовольчого ринку формуватимуть низку викликів та матимуть наступні наслідки:

- наростання ресурсних дисбалансів у світі, зокрема дефіцит продовольства, стимулюватимуть зростання цін на продукцію аграрної галузі;

- актуальна на сьогодні модель захисту внутрішнього ринку України від цінових коливань (адміністративне регулювання цін, заборона або обмеження експорту тощо) є не лише неефективною в умовах відкритої ринкової економіки, але й демотивує аграрне виробництво як таке;

- висока інвестиційна привабливість аграрного виробництва сприятиме збільшенню конкуренції між країнами, що мають аналогічний Україні значний аграрний потенціал;

- нерівномірність світового розвитку аграрного виробництва, викривлення конкурентної ситуації через поширення протекціоністських заходів, зростання відставання країн, що розвиваються, від світових лідерів;

- глобалізація переробної промисловості та трансфер виробництв (особливо в трудомістких галузях) з розвинених країн в країни, що розвиваються, збереже в ролі важливого джерела конкурентних переваг низькі витрати, що робить конкуренцію з боку ринків з низькими витратами й цінову конкуренцію одними з ключових зовнішньоекономічних ризиків.

Ці тенденції можуть діяти як активний стимул поживавлення виробництва та експорту сільгосппродукції, джерело додаткових фінансових ресурсів для розвитку та

капіталізації сектору, підґрунтя для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу як важливої та поки що недостатнім чином розкритої національної конкурентної переваги [5]. Такі виклики здатні спровокувати низку ризиків, що впливатимуть на динаміку розвитку продовольчого ринку України і соціально-економічний розвиток країни в цілому.

Список використаних джерел: 1. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шуравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с. 2. Камінська Т. В. «Провали» глобального ринку / Т. В. Камінська // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2011. – № 2. – С. 69–72. 3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с. 4. Глобальні ризики і виклики розвитку економіки України та цілі стратегії модернізації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.govfor.com>. 5. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка / Я. Жаліло, О. Собкевич, В. Русан та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

УДК 911.3

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА СТАН РАЙОННИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

В.В. Грушка

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Глобальна фінансово-економічна криза 2007–2009 років негативно позначилася на економіці України в цілому і суттєво змінила перебіг суспільно-географічного процесу на всіх рівнях адміністративного устрою держави. Особливо болісно відреагували на неї старопромислові регіони з розвиненим промисловим виробництвом, до яких відноситься і Дніпропетровщина.

Для аналізу впливу цього загрозливого прояву глобалізації ми використали методику багатовимірної класифікації соціогеосистем у нормованому просторі за комплексом статистичних показників, розроблену на кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна [1, 2, 3, 4, 5 та інші]. Суть її зводиться до того, що всі статистичні параметри соціогеосистем нормуються шляхом розрахунку індексів (змінюються в інтервалі 0–1) і отриманий нормований багатовимірний простір проектується на площину. Кожна аналізована соціогеосистема на цій проекції представляється у вигляді багатокутника, площа якого пропорційна ступеню розвитку системи. Аналізуючи зміни площі багатокутника у часі, можна досліджувати динаміку розвитку соціогеосистем, а, виконуючи порівняльний аналіз соціогеосистем на фіксовані моменти часу, ранжують соціогеосистеми за рівнем розвитку. Другий метод багатовимірної класифікації полягає у сумуванні всіх значень індексів кожної соціогеосистеми в певні моменти часу і визначенні особливостей динаміки її розвитку, або порівняльних характеристик у сукупності соціогеосистем.

Окрім вказаних показників системного розвитку також використовувались показник однорідності розвитку соціогеосистем та інформаційна ентропія. Однорідність розвитку визначалася за векторною сумою сторін багатокутника на проекції багатовимірного простору на площину. В ідеальному випадку, коли

соціогеосистема має пропорційний розвиток за всіма координатами, ця сума наближається до 0. В іншому випадку, коли соціогеосистема має певну господарську спеціалізацію або з інших причин має несиметричний розвиток, векторна сума сторін багатокутника відхиляється від нуля. Показник інформаційної ентропії одночасно характеризує ступінь впорядкованості соціогеосистеми і її здатність до саморозвитку (еволюції). Високе значення інформаційної ентропії свідчить про її слабку впорядкованість і переважання ймовірнісних процесів, Зниження значення інформаційної ентропії характеризує підвищення рівня впорядкованості і переважання детермінованих процесів. У першому випадку соціогеосистема має більш високий еволюційний потенціал і здатна до адаптування в широкому інтервалі змін навколишнього середовища. У другому – її еволюційний потенціал відносно малий і вона має низьку здатність до адаптації, але функціонує дуже ефективно у стабільних умовах. Отже, оптимальне співвідношення детермінованих і випадкових процесів у соціогеосистемі, що забезпечує належний еволюційний потенціал і ефективне функціонування соціогеосистеми, є найбільш прийнятним її станом.

Для аналізу впливу глобальної кризи використовувалось 106 статистичних параметрів стану навколишнього природного середовища, захворюваності і смертності населення районних соціогеосистем Дніпропетровської області за період 2007–2011 роки. Враховуючи специфіку даного дослідження, а саме – оцінка впливу стану навколишнього природного середовища на здоров'я населення, висновки з виконаного аналізу можна проектувати на характеристику стану здоров'я населення. У даному випадку важко вказати прямі механізми впливу глобальної фінансово-економічної кризи на стан здоров'я населення Дніпропетровщини, але посилення соціальної напруги, викликане кризою, через психологічні фактори, безумовно, вплинуло на соціальне і фізичне здоров'я людей, що й доводиться результатами описаного дослідження. Слід також підкреслити, що різні за рівнем розвитку і природно-екологічними умовами райони Дніпропетровської області по-різному реагували на кризу, у зв'язку з чим показники системного розвитку суттєво диференційовані за територією.

У зв'язку з необхідністю компактного представлення інформації на графічних матеріалах використовуються скорочені назви районів Дніпропетровської області (таблиця 1).

Таблиця 1

Відповідність скорочених назв районів

№	Назва району	Скор.	№	Назва району	Скор.
1	Апостолівський	<i>Апс</i>	12	Петриківський	<i>Птр</i>
2	Васильківський	<i>Всл</i>	13	Петропавлівський	<i>Птп</i>
3	Верхньодніпровський	<i>Вхд</i>	14	Покровський	<i>Пкр</i>
4	Дніпропетровський	<i>Днп</i>	15	П'ятихатський	<i>Птх</i>
5	Криворізький	<i>Крз</i>	16	Синельниківський	<i>Снл</i>
6	Криничанський	<i>Кри</i>	17	Солонянський	<i>Слн</i>
7	Магдалинівський	<i>Мгд</i>	18	Софіївський	<i>Сфс</i>
8	Межівський	<i>Мжв</i>	19	Томаківський	<i>Тмк</i>
9	Нікопольський	<i>Нкп</i>	20	Царичанський	<i>Црч</i>
10	Новомосковський	<i>Нмс</i>	21	Широківський	<i>Шрк</i>
11	Павлоградський	<i>Пгр</i>	22	Юр'ївський	<i>Юрв</i>

Аналіз площі багатокутників. Пелюсткова діаграма з відображенням площі багатокутників районів на три моменти часу наведена на рис. 1.

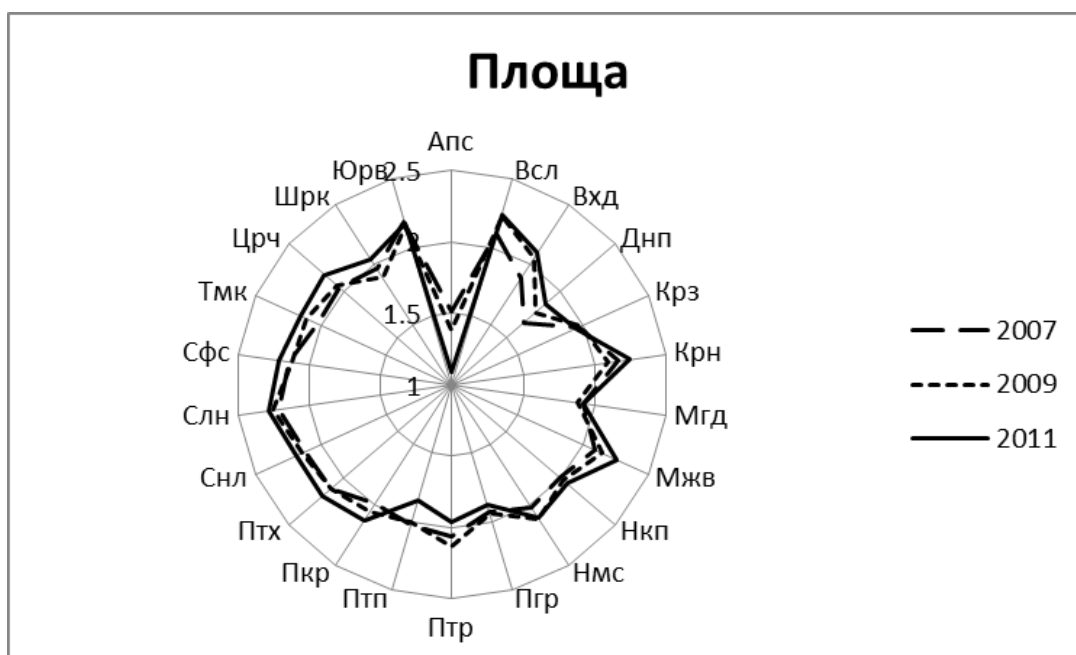

Рис. 1. Діаграма розподілу площі багатокутників районів Дніпропетровської області

З наведеної діаграми видно, що стан здоров'я населення у більшості районів у 2011 році дещо покращився. Виняток складають Апостолівський, Петрорпавлівський, Петриківський і Павлоградський райони, що можна пояснити особливостями розвитку господарства в них. Зокрема, для Апостолівського району характерний розвиток найбільш «брудних» галузей промисловості – металургійної та коксохімічної, вплив яких на природне середовище є кумулятивним.

Аналіз суми індексів. Пелюсткова діаграма з відображенням суми індексів районів наведена на рис. 2.

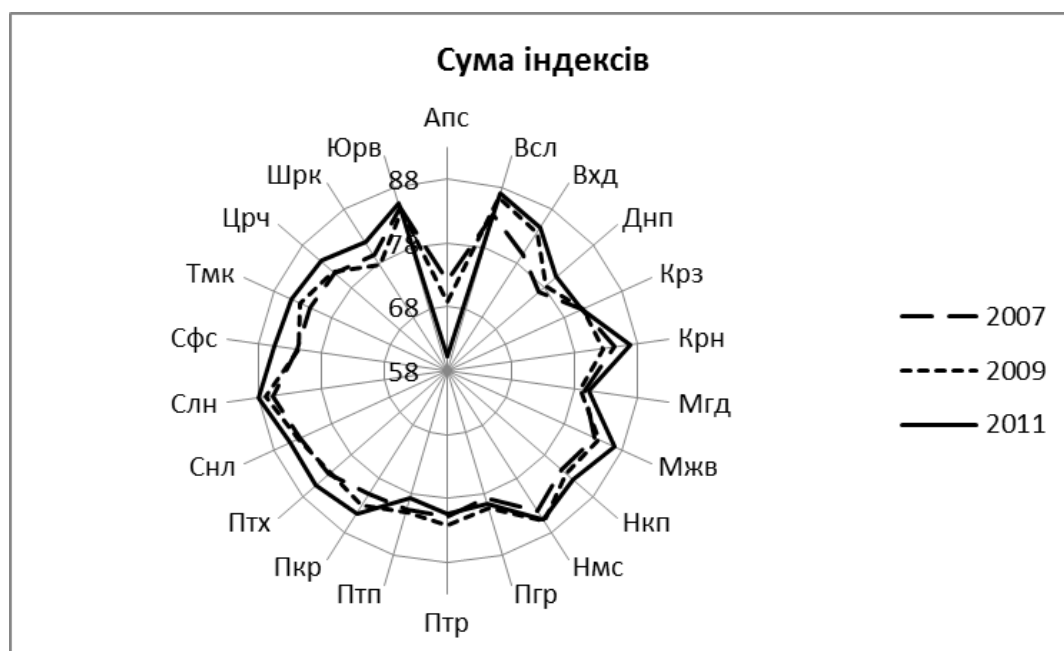

Рис. 2. Діаграма розподілу суми індексів районів Дніпропетровської області.

Висновки з порівняльного аналізу суми індексів практично збігаються з результатами аналізу площі багатокутників. Деяка різниця в деталях графіків пояснюється різною роздільною здатністю методів багатовимірної класифікації – графоаналітичний метод (за площею багатокутників) має більшу точність.

Аналіз показника однорідності розвитку. Стосовно показника однорідності розвитку необхідно зазначити, що в контексті тематики даного дослідження неоднорідність розвитку соціогеосистем повинна розглядатися як показник переважання деяких груп захворювань і концентрації груп забруднювачів порівняно з іншими. Пелюсткова діаграма з відображенням змін показника однорідності наведена на рис. 3.

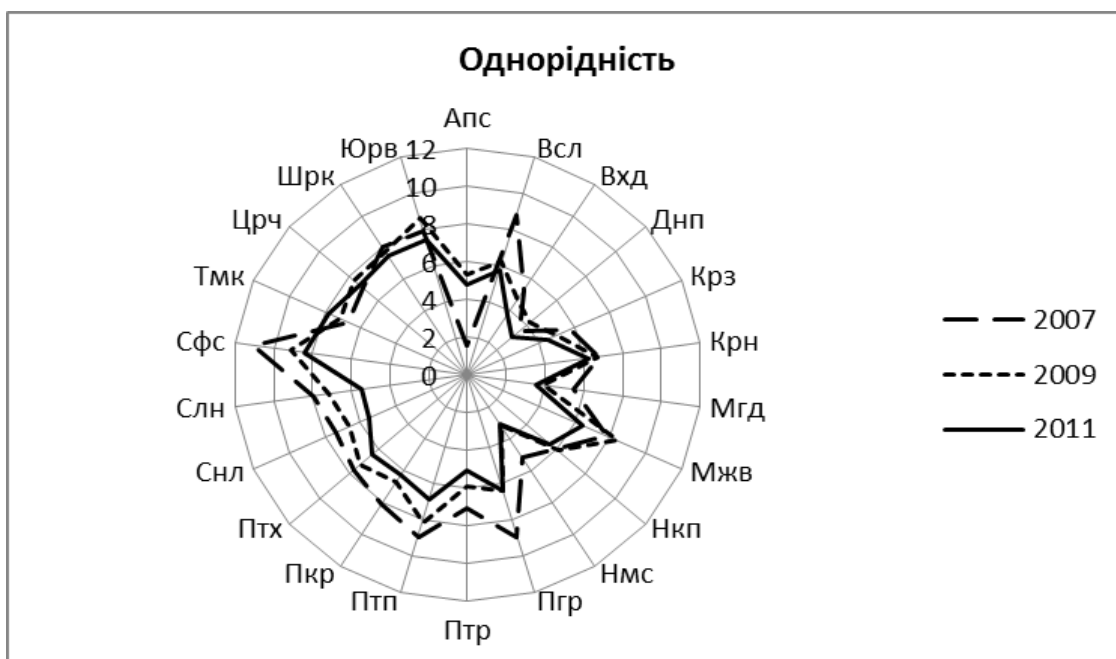

Рис. 3. Діаграма розподілу показника однорідності районів Дніпропетровської області.

Аналіз розподілу показника однорідності дає можливість зробити висновок, що для більшості районів Дніпропетровщини характерне зменшення спеціалізації захворювань, що можна пояснити частковим зменшенням антропогенного навантаження на природне середовище, зокрема викидів промислових підприємств в атмосферу, внаслідок чого спостерігається зменшення захворюваності на деякі екологічно залежні групи хвороб. Разом з тим, Апостолівський і, частково, Томаківський райони «випадають» із вказаної загальної тенденції, що свідчить про особливості досліджуваного процесу в цих районах. У всякому випадку отримані результати обґрунтовують необхідність постановки у вказаних районах спеціальних комплексних суспільно-географічних досліджень.

Аналіз показника інформаційної ентропії. Показник інформаційної ентропії в контексті даного дослідження можна розглядати як ступінь «налаштованості» або «готовності» даного об'єкту до загострення екологічної ситуації і посилення захворюваності населення. Крім цього, деякою мірою інформаційна ентропія характеризує можливість ефективного управління досліджуваним процесом, як прояв впорядкованості або організованості відповідної соціогеосистеми. Пелюсткова діаграма з відображенням змін інформаційної ентропії наведена на рис. 4.

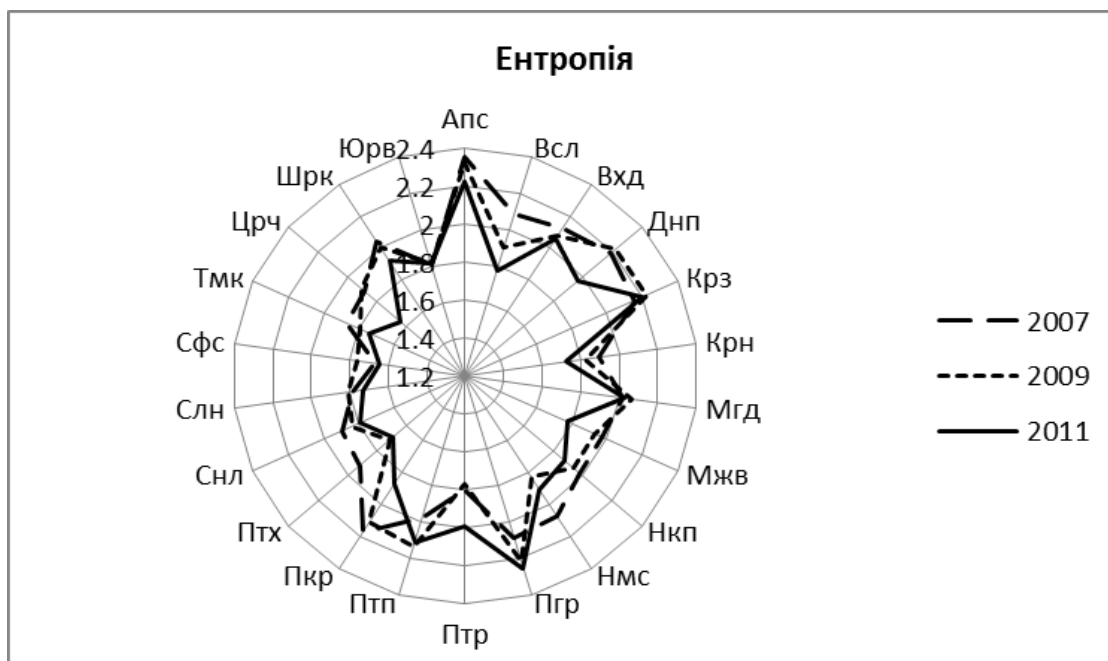

Рис. 4. Діаграма розподілу інформаційної ентропії районів Дніпропетровської області

Аналіз змін інформаційної ентропії показує, що майже половина районів Дніпропетровської області характеризуються потенційною небезпекою загострення екологічної ситуації і відповідного посилення захворюваності населення. Можна побачити, що це, перш за все, райони з відносно розвинутою промисловістю – Апостолівський, Верхньодніпровський, Дніпропетровський, Криворізький, Павлоградський, Петропавлівський, Покровський.

Висновки. Виконане дослідження показало, що райони Дніпропетровської області в контексті розглянутої тематики по-різному відреагували на глобальну фінансово-економічну кризу. За різними системними показниками є група районів, які потенційно небезпечні з точки зору загострення екологічної ситуації і погіршення стану здоров'я населення.

Список використаних джерел: 1. О. Машков, К. Немець. Графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно – географічних об'єктів//Часопис соціально – економічної географії. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – вип. 8(1). – с. 30 – 35. 2. О. Машков, К. Немець. Графоаналітичний метод оцінки однорідності розвитку соціогеосистем//Часопис соціально – економічної географії. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – вип. 9(2). – с. 39 – 42. 3. Немець Л.М., Олійник Я.Б., Немець К.А. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні. – Київ – Харків: РВВ ХНУ, 2003. 4. Немець К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем: Монографія. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. 5. Немець Л.М., Немець К.А. До методики соціально-географічного дослідження регіонального розвитку України//Суспільно – географічні проблеми розвитку продуктивних сил України. Тези доп. III Всеукраїнської наук.–практ. конф. (Київ, 20 – 21 квітня 2004 р.). – Київ, Обрії, 2004, с. 30 – 32.

**ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ В ПРОДОВОЛЬЧОМУ СПОЖИВАННІ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ****Н.В. Гусєва***gusewa-nv@yandex.ua**ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**«Всякий есть что он есть»**Людвиг Фейербах*

Життєво необхідним компонентом споживання населення є продукти харчування, оскільки їжа є джерелом енергії для роботи всіх систем організму, поставляє «матеріал для будівництва» нових клітин і внутрішньоклітинних компонентів, постачає біологічно активні речовини (вітаміни), відіграє інформаційну роль (служить для організму хімічною інформацією про навколишнє середовище, завдяки якій він може до нього пристосуватись) тощо [3]. Кожній людині необхідне повноцінне, тобто збалансоване й раціональне, харчування. Воно забезпечує відновлення фізіологічних сил, достатній рівень розумової та фізичної здатності, обмін речовин, опірність організму до несприятливих факторів навколишнього середовища, впливає на стан здоров'я, працездатність, настрій та тривалість життя людини. Кількість, якість, асортимент споживаних харчових продуктів, своєчасність і регулярність приймання їжі мають важливе значення у житті людини. Для нормальної життєдіяльності необхідний повноцінний набір продуктів харчування з врахуванням індивідуальних особливостей людини, характеру й інтенсивності роботи та умов проживання. Цей набір повинен включати в оптимальній кількості та в певних співвідношеннях всі необхідні для людини компоненти: білки рослинного й тваринного походження, жири, вуглеводи, вітаміни, макро- та мікроелементи тощо. Недостатня чи надмірна кількість продуктів харчування, які споживає людина, значні перекоси в необхідному співвідношенні їх компонентів та зловживання деякими продуктами завжди ведуть до негативних змін в здоров'ї та стані людини [4, 6].

Раціональне харчування передбачає вживання різноманітних харчових продуктів як рослинного (фрукти, ягоди, овочі, злаки, крупи), так і тваринного (молочні, рибні, м'ясні продукти, яйця) походження.

Існуючі варіанти групування країн світу за особливостями харчування (зокрема, за Г. Керієлом [5, с. 137–140], Г. В. Вторушиною [1, с. 314–315] та ін.), статистичні середні раціони, які для держав світу виводить Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО), дані Державної статистичної служби України [8] свідчать, що для населення України, в т. ч. й Луганської області основними продуктами харчування є м'ясні, молочні, рибні і хлібні продукти, картопля, овоче-баштанні й плодово-ягідні культури, яйця, цукор, олія [2]. Дані про споживання населенням України і Луганської області зазначених продуктів в 1990 і 2012 рр., а також мінімальні й раціональні норми харчування представлені в табл. 1 і графічно показані на рис. 1 (на рис. 1 мінімальні норми й реальне споживання населенням продуктів харчування розраховані пропорційно до раціональних норм, які взяті за одиницю).

Таблиця 1

Норми харчування та споживання населенням України і Луганської області основних продуктів харчування (на одну особу в 1990 і 2012 рр.) (за даними Держслужби статистики України) [8]

№ з/п	Основні продукти харчування	Реальне споживання населенням основних продуктів харчування				Норми харчування	
		Україна		Луганська область		раціональні	мінімальні
		1990 р.	2012 р.	1990 р.	2012 р.		
1	М'ясо та м'ясопродукти (включаючи субпродукти та жир-сирець), кг	68,2	54,4	79,9	48,7	52	83
2	Молоко та молочні продукти, кг	373,2	214,9	381,6	185,9	341	380
3	Яйця, шт.	272,0	307,0	236,0	301,0	231	290
4	Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупи, борошно, бобові), кг	141,0	109,4	124,9	112,4	94	101
5	Картопля, кг	131,0	140,2	98,7	133,3	96	124
6	Овочі та баштанні культури, кг	102,5	163,4	99,7	156,6	105	161
7	Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино), кг	47,4	53,3	37,5	43,2	68	90
8	Риба та рибні продукти, кг	17,5	13,6	15,6	13,6	12	20
9	Цукор, кг	50,0	37,6	48,8	41,1	32	38
10	Олія, кг	11,6	13,0	13,5	13,4	8	13

З табл. 1 і рис. 1 (Б) видно, споживання населенням Луганської області основних продуктів харчування є незбалансованим як за обсягом, так і за структурою. Так, споживання цілого ряду продуктів (*м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, плодів, ягід і винограду*) не досягає навіть мінімальних фізіологічних норм, не говорячи вже про раціональні. *Овочі і баштанні культури, рибу і рибні продукти* луганчани споживають хоч і вище мінімальної норми, проте нижче раціональної. В той же час раціон середньостатистичного жителя Луганщини в 2012 р. характеризувався надлишковим споживанням *яєць, хлібних продуктів, картоплі, цукру і олії*. Треба зазначити, що і недоспоживання одних продуктів, і переспоживання інших становить серйозну загрозу здоров'ю. Так, молоко і молочні продукти є одними з найцінніших продуктів харчування, оскільки містять всі основні поживні речовини (білки, жири, вуглеводи), макро- і мікроелементи (Ca, P, Zn, Mg, K, Mn, Cu, Co, Fe), мінеральні солі, вітаміни (особливо A, D, B₁ и B₂), ферменти, гормони; фрукти – це, як відомо, багате джерело вітамінів, клітковини, мінеральних і поживних речовин, фактор підвищення імунітету людини тощо; риба і рибні продукти містять близько 10-ти різних видів білка, а також вітаміни A, D, E, залізо, фосфор, кальцій, магній, цинк, селен тощо. З іншого боку, надмірне вживання яєць сприяє збільшенню рівня холестерину в крові та підвищує ризик розвитку атеросклерозу у людини. Переспоживання хлібних продуктів, багатих на легкозасвоювані вуглеводи, збільшує калорійність добового раціону людини, що може призвести до ожиріння, цукрового діабету, захворювань шлунково-кишкового тракту тощо. Крім того хліб є головним джерелом надходження солі в організм людини, оскільки в хлібобулочних виробках, що випікаються в Україні, солі вдвічі більше, ніж в європейських. Надлишкове вживання цукру часто є причиною ожиріння, цукрового діабету, атеросклерозу, захворювань серцево-судинної системи, зубів, порушення обміну речовин тощо [7].

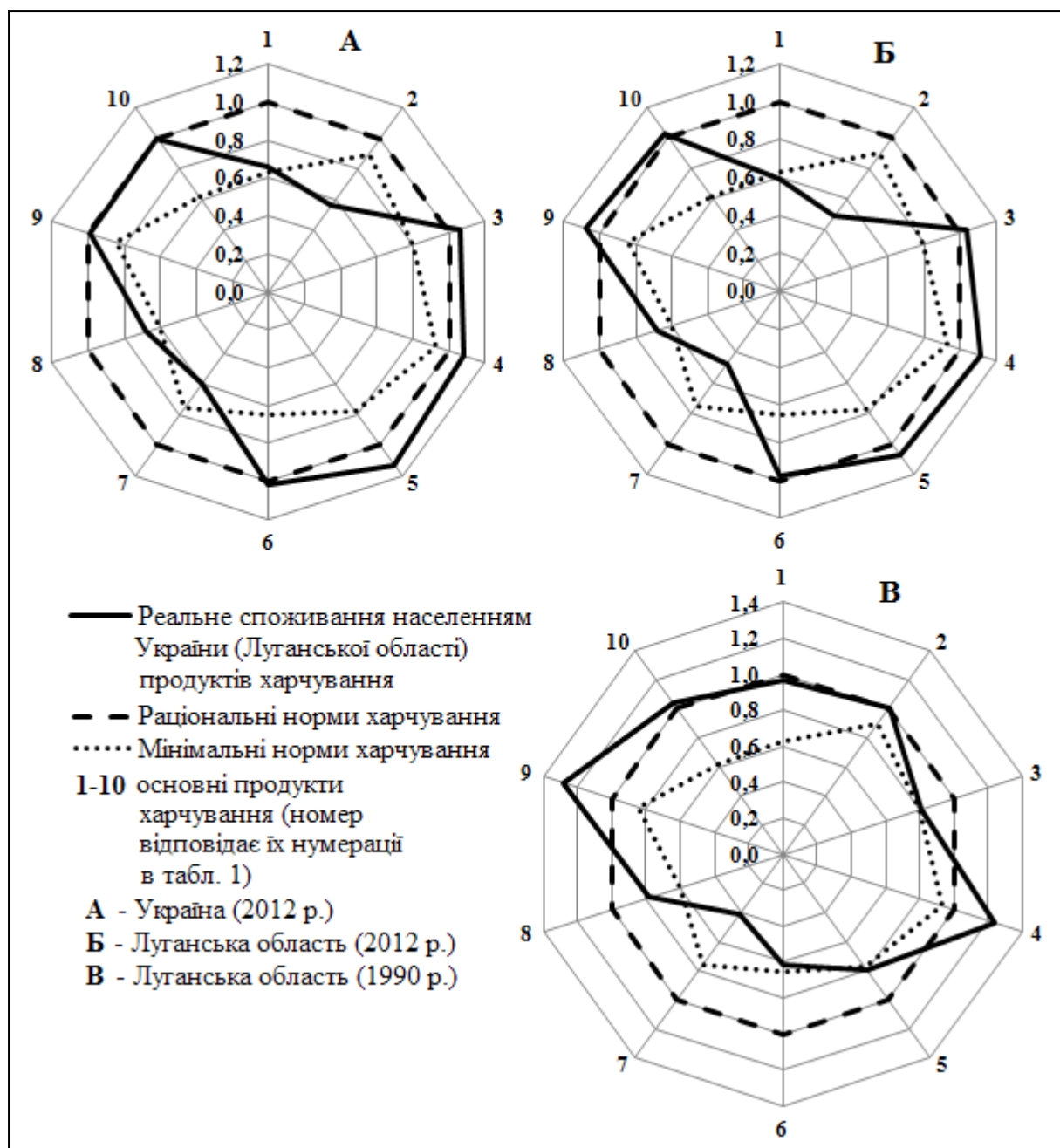

Рис. 1. Норми харчування і реальне споживання населенням України і Луганської області основних продуктів харчування (побудовано автором)

Якщо порівняти споживання продуктів харчування населенням України і Луганської області (рис. 1 (А і Б), табл. 1), то слід зазначити, що обсяг і структура раціону луганчанина дещо гірші, ніж середньостатистичного українця. Так, негативним показником є те, що жителі Луганської області менше, ніж в середньому по Україні, споживають м'яса і м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, овоче-баштанних і плодово-ягідних культур, винограду, проте більше – хліба і хлібних продуктів, цукру, олії.

Порівнюючи споживання продуктів харчування населенням Луганської області в 1990 і 2012 р. (рис. 1 (Б і В), табл. 1), можна дійти висновку, що раціон луганчанина в 1990 р. був в цілому збалансованішим і раціональнішим, оскільки жителі споживали більше м'яса, молока, риби і продуктів з них, проте менше – яєць і картоплі (хоча, слід

зазначити, що споживання цукру, олії, хлібних продуктів було дещо більшим, а овочів і фруктів – меншим, ніж у 2012 р.).

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогоднішній день раціон жителів Луганської області є нераціональним як за кількістю споживаних продуктів, так і за їх співвідношенням. Таке неправильне харчування призводить до погіршення стану здоров'я людей, їх працездатності, позначається на тривалості життя. Причинами такого неповноцінного харчування є в першу чергу низька платоспроможність населення, яка викликана, з одного боку, недостатніми доходами (хоча й одними з найвищих в Україні, оскільки Луганщина за доходами на 1 особу останніми роками стабільно займає 7-е місце), а з іншого – високими цінами на цілий ряд продуктів харчування. Так, в 2012 р. середні ціни реалізації молока і молокопродуктів в господарствах населення Луганської області були одними з найвищих в Україні – 3526,5 грн. за тонну (дорожче тільки в Донецькій, Закарпатській, Чернівецькій, Київській областях і АР Крим), плодів і ягід – 10567,6 грн. за тонну (вища вартість тільки в Донецькій і Чернігівській областях). В той же час, середні ціни реалізації яєць (840,7 грн. за 1 тис. шт.) і овочів (2641,6 грн. за тонну) в господарствах населення були чи не найнижчі в державі (5-те місце за цінами на яйця і 7-е – на овочі) [8]. Також на споживання продуктів харчування впливає рівень розвитку та спеціалізація агропромислового комплексу, мережа торговельних підприємств тощо.

Список використаних джерел: 1. Вторушина А. В. Структура потребления продуктов питания как показатель качества жизни населения: Россия в контексте мирового развития / Анна Владимировна Вторушина // Материалы VI всероссийской научной конференции «Сорокинские чтения» «Стратегия инновационного развития России как особой цивилизации в XXI веке»: Сборник тезисов (Москва, 1-2 декабря 2010 г.). – М., 2010. – С. 313-316. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.socio.msu.ru/documents/science/Sorokin2010-tezisy.pdf>; 2. Гусева Н. В. Регіональні особливості споживання продовольства населенням України / Н. В. Гусева // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукові пошуки географічної громадськості: минуле, сьогодення, майбуття», присвяченої 75-річчю Луганської області (8-10 жовтня 2013 р., м. Луганськ). – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 139-146; 3. Значение питания для организма [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/medicina/znachenie-pitaniya-dlya-cheloveka.html>; 4. Значення раціонального харчування та гігієнічні вимоги до нього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nemk-sport.at.ua/index/znachennja_racionalnogo_kharchuvannja_ta_gigienichni_vimogi_do_nogo/0-31; 5. Лавров С. Б. Глобальная география. 10-11 классы: Учебное пособие / С. Б. Лавров, Ю. Н. Гладкий. – 3-е изд., стер. – М.: Дрофа, 2009. – 321 с.; 6. Продукти харчування людини – значення, якість, склад, забрудненість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-5082.html>; 7. Рациональное питание. Основные положения теории рационального сбалансированного питания [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.e-reading-lib.com/chapter.php/1000926/35/Eliseev_Yuriy_-_Obschaya_gigiena%3A_konspekt_lekciy.html; 8. Сільське господарство України за 2012 р.: Статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 392 с.

КАРТОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ ЮГА РОССИИ

А.О. Дайкер

ann.daiker@gmail.com

Южный федеральный университет

Картографический анализ социально-экономического развития муниципальных образований Юга России (под Югом России будем понимать совокупность территорий 13-ти субъектов Южного и Северо-Кавказского федеральных округов: Ростовская, Волгоградская, Астраханская области, Краснодарский и Ставропольский края, Республики Калмыкия, Дагестан, Чечня, Ингушетия, Северная Осетия-Алания, Кабардино-Балкария, Карачаево-Черкесия и Адыгея) в течение постсоветского периода может быть успешно проведен на основе базы данных муниципальной статистики в разрезе муниципальных районов и городских округов субъектов Южнороссийского макрорегиона.

В проводимом исследовании основными источниками муниципальной статистики послужили: сайт Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации (Росстат) (в том числе База данных показателей муниципальных образований Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации; Центральная база статистических данных Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации; различные статистические сборники, представленные на сайте в электронном виде, а также в печатном виде – в Ростовстате); сайты Территориальных органов федеральной службы государственной статистики субъектов Юга России; индивидуальные запросы в Территориальные органы федеральной службы государственной статистики субъектов Юга России; официальные сайты Администраций муниципальных образований.

Особенностями сбора муниципальной статистики Юга России являются: сложная структура организации базы местного самоуправления; трансформация административно-территориального устройства некоторых субъектов на протяжении 1989-2010-х гг. (разукрупнение, переименование); реализация административной реформы на местах; изменение методологии сбора муниципальной статистики на протяжении исследуемого периода; неполнота, фрагментарность сбора статистической информации, особенно в республиках Северного Кавказа, а также завышение (занижение) ряда показателей; неполнота, фрагментарность представленной информации в свободном доступе; противоречивость статданных, полученных из разных источников по одним и тем же показателям; вынужденная потребность заказывать статданные в Территориальных органах федеральной службы государственной статистики субъектов Юга России; высокая стоимость заказываемых данных.

Важная особенность сбора статистической информации состоит в том, что некоторые субъекты Юга России на протяжении исследуемого периода проводили административно-территориальные преобразования, делясь на более мелкие муниципальные районы, как правило, по национальному признаку, что можно

проиллюстрировать на примере ряда субъектов, а в Чеченской Республике и Республике Ингушетия до сих пор не решены территориальные претензии по поводу Сунженского района. Данные обстоятельства затрудняют анализ, сопоставление и картирование территориальной структуры макрорегиона, так как в статистических источниках более раннего периода не представлены данные согласно современному административно-территориальному делению. Всего Юг России насчитывает 259 муниципальных районов и 60 городских округов.

Рассмотрим социально-экономическое развитие муниципальных образований Юга России на примере демографических характеристик городских и сельских территорий макрорегиона (см. рис.).

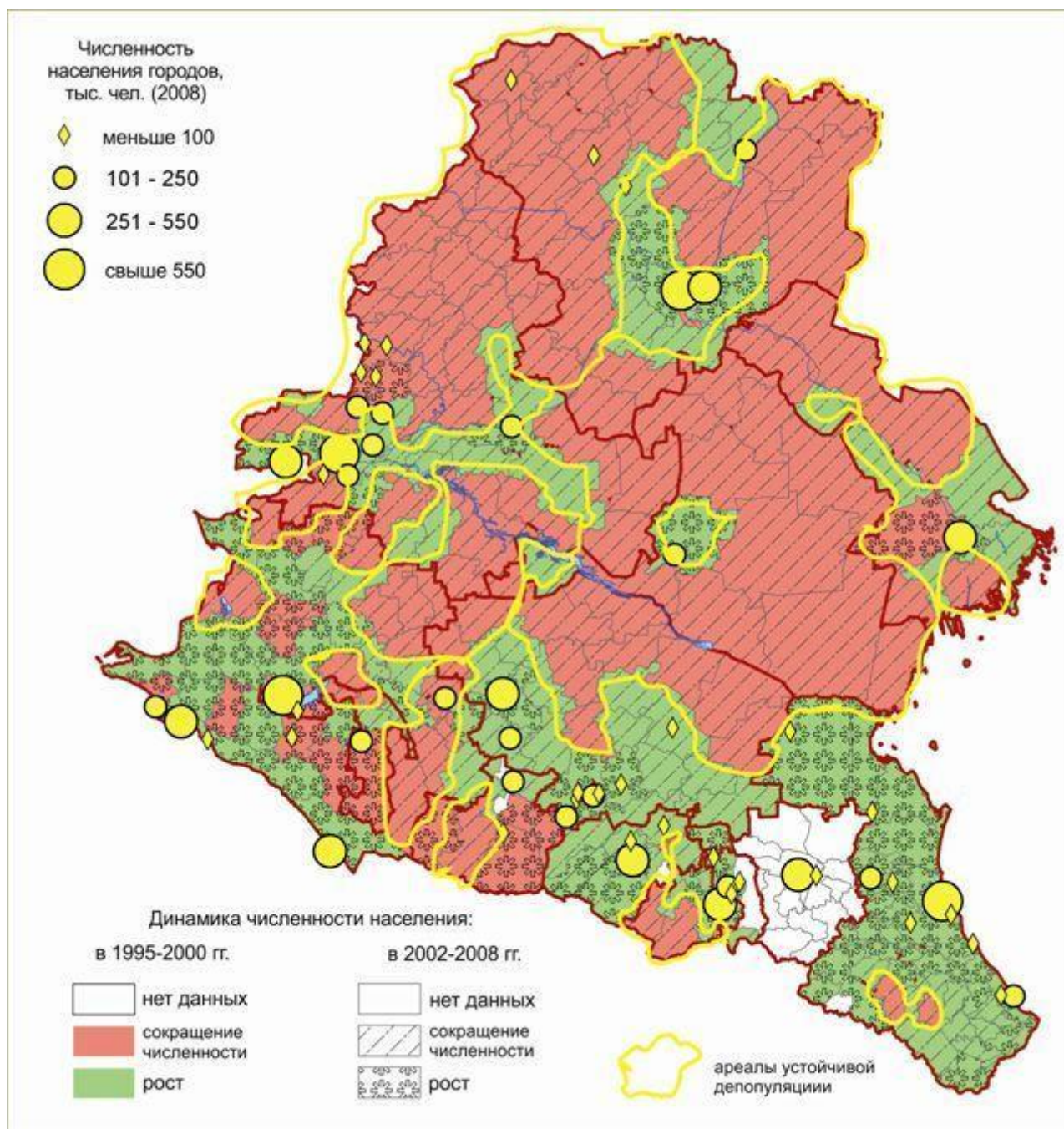

Рис. 1. – Основные ареалы сельской депопуляции на Юге России (составлено автором)

На данной картосхеме динамика численности населения на Юге России представлена двумя периодами: 1995–2000 гг. (показана цветом) и 2002–2008 гг. (показана штриховкой поверх цвета). В результате наложения штриховки поверх цвета выявлены ареалы устойчивой депопуляции, отмеченные контуром. Выявлено, что доминантной тенденцией социально-экономического развития муниципальных образований южного макрорегиона является «экономико-демографическое опустынивание» [1] подавляющей части сельских территорий. К ареалам устойчивой депопуляции можно отнести наибольшую часть территории Юга России, особенно Ростовскую, Волгоградскую и Астраханскую области, Республики Калмыкия и Адыгея, северные районы Ставропольского края, западные районы Карачаево-Черкесии. Центрами притяжения населения являются все столичные города макрорегиона и наибольшая часть территории Краснодарского края, рост населения наблюдается повсеместно в муниципальных районах Дагестана (кроме некоторых высокогорных), в северных районах Республики Северная Осетия-Алания, в Эльбрусском, Чегемском, Черекском районах Кабардино-Балкарии, в районе Кавказских Минеральных Вод (данные по Чеченской Республике частично отсутствуют). В целом, демографо-воспроизводственное лидерство на Юге России продолжают удерживать Республики Дагестан, Чечня и Ингушетия.

Список использованных источников: 1. Атлас социально-экономического развития Юга России / под ред. А. Г. Дружинина. М.: Вузовская книга, 2011. 144 с.; 2. Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации (Росстат). URL: <http://www.gks.ru>.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЗАКЛАДАМИ КОМПЛЕКСУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

О.М. Данілова

danilovaolganik@ukr.net

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Здоров'я є не лише однією з найважливіших життєвих цінностей, основою життя людини та способом її існування, але й одним із визначальних чинників розвитку економіки країни, показником її благополуччя, індикатором результативності й ефективності соціальних реформ. Як вказують експерти ВООЗ, здоров'я населення – це фактор довготривалого стійкого економічного зростання, підвищення національного доходу, що у свою чергу впливає і на соціальне благополуччя, сприяє безперервному економічному зростанню і зниженню рівня бідності. Саме ступінь орієнтованості держави на покращення здоров'я громадян, вдосконалення діяльності сфери охорони здоров'я і є одним із основних, показників розвитку держави, її цивілізованості і конкурентоспроможності.

З цією метою нами було проаналізовано регіональні відмінності забезпеченості закладами охорони здоров'я у Чернівецькій області.

У систему охорони здоров'я України входять заклади всіх форм власності – державної, комунальної, приватної, колективної та видів – лікувально-профілактичні, санаторно-курортні, діагностичні, аптечні, науково-медичні та ін., а також відповідні органи виконавчої влади, які здійснюють управління ними.

Організація медичної допомоги в країні ґрунтується на єдиних принципах. Вона підпорядкована етапності у діагностиці захворювань та ступеневості в обслуговуванні та лікуванні населення: першим найнижчим ступенем є первинна допомога, яку надають у сільській місцевості фельдшерсько-акушерські пункти, в міській – амбулаторно-поліклінічні заклади, тобто в територіальних межах першого порядку; другий ступінь – надання початкової спеціалізованої допомоги (терапевтичної, хірургічної, педіатричної, акушерсько-гінекологічної), яка реалізується в поліклініках і лікарнях (для сільських жителів – у поліклініках і лікарнях, розташованих у межах містечок або великих селах), тобто в конкретних територіальних межах другого порядку – визначених районах; третій ступінь – це міські центри спеціалізованої допомоги, консультативні кабінети, що служать для надання допомоги міським та сільським жителям і мають свої зони обслуговування, які звичайно охоплюють адміністративний район або кілька адміністративних районів; четвертий ступінь – комплексна спеціалізована допомога, яку надають для всіх жителів в обласних лікарнях чи обласних консультаційних поліклініках; п'ятий ступінь – вузька і рідкісна спеціалізована допомога, яка здійснюється в регіональних або загальнодержавних центрах [1, 2].

Чернівецька область має достатньо розвинену мережу об'єктів охорони здоров'я в яку входять лікарні, амбулаторно-поліклінічні заклади, станції швидкої медичної допомоги, стоматологічні поліклініки, аптеки, диспансери, заклади спеціалізованої допомоги тощо. Усі об'єкти в межах області пов'язані між собою та утворюють складну, відкриту систему охорони здоров'я із системоформуючим центром у місті Чернівці. За кількістю лікарняних закладів Чернівецька область (67 одиниць загальною місткістю 8070 ліжок станом на 2010 рік) посідає друге місце в Західному соціально-економічному районі після Львівської [3]. У межах досліджуваного регіону спостерігаються значні відмінності у рівні забезпеченості закладами охорони здоров'я в розрізі адміністративних районів, що підтверджується проведеною нами рейтинговою оцінкою за абсолютними та відносними показниками.

Серед абсолютних показників, що використовувались для рейтингового оцінювання ми враховували кількість лікарняних, амбулаторно-поліклінічних та аптечних закладів. Лідером за рейтинговою оцінкою абсолютних показників в області є місто Чернівці – 211 закладів. У розрізі адміністративних районів першість утримують Сторожинецький район (47 закладів) та Новоселицький (46) райони. Найменша кількість закладів охорони здоров'я у Путильському районі – 10. За кількісними показниками забезпеченості закладами охорони здоров'я найбільш забезпеченими регіонами є Сторожинецький, Новоселицький та Глибоцький райони, а також місто Чернівці. Середнє забезпечення закладами охорони здоров'я мають Вижицький, Сокирянський, Кіцманський та Хотинський райони. Найменш забезпеченими є Герцаївський, Кельменецький, Заставнівський та Путильський райони. Відносними показниками, що характеризують забезпеченість закладами охорони здоров'я, є: кількість лікарняних ліжок на 10000 осіб населення, місткість амбулаторно-поліклінічних закладів та забезпеченість населення мережею аптечних закладів на 10000 осіб населення у розрізі адміністративних районів. Оцінювання проводилось за кожним із вище зазначених показників. Найвищий рейтинг присвоювався адміністративним районам з найбільшими відносними показниками забезпеченості. За сумарним показником забезпеченості закладами охорони здоров'я виділяються регіони із найвищим рівнем забезпеченості (м. Чернівці, Сторожинецький, Кіцманський та Новоселицький райони); середнім рівнем

забезпеченості (Вижницький, Глибоцький, Хотинський та Сокирянський райони); низьким рівнем забезпеченості (м. Новодністровськ, Путильський, Герцаївський, Заставнівський та Кельменецький райони).

Список використаних джерел: 1. Вороненко Ю.В. *Основи організації та управління системою охорони здоров'я* / Ю.В. Вороненко, А. В. Підаєв, В.М. Пономаренко та ін. – К.: Здоров'я, 2003. – 156 с. 2. Гладун З.С. *Державне управління в галузі охорони здоров'я* / З.С. Гладун. – Тернопіль : Укрмедкнига, 1999. – 312 с. 3. *Охорона здоров'я та соціальна допомога у Чернівецькій області: Статистичний збірник*. – Чернівці: Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2012. – 80 с.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Г.Є. Дудкіна

anpadudkina85@gmail.com

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Донецька область є потужним індустріальним регіоном України, але з глибокою внутрішньою диференціацією розвитку (центральні райони й агломерації відрізняються прогресивним розвитком, а периферійні райони – зростанням монофункціональності й зниженням темпів розвитку). В сучасних умовах, особливо на регіональному рівні, інвестиції виступають засобом активізації соціально-економічних перетворень, структурних зрушень у господарстві й гарантування технічного прогресу. Тому, для збалансованого розвитку Донецької області важливим є здійснення аналізу ефективності інвестиційного процесу на внутрішньо-регіональному рівні, а також визначення пріоритетних напрямів розвитку інвестиційної діяльності.

Метою дослідження є виявлення внутрішньорегіональних особливостей інвестиційної діяльності у Донецькій області.

Для вирішення поставленої мети у нашому дослідженні за допомогою методу кластерного аналізу було згруповано адміністративно-територіальні одиниці Донецької області за подібністю розвитку інвестиційної діяльності. Для цього було відібрано 12 статистичних показників (економічних, соціальних, демографічних) по містах та районах Донецької області. Відібрані показники були нормовані за допомогою методу лінійного шкалювання. У дослідженні кластеризація виконана із застосуванням методу Варда. Критерієм об'єднання об'єктів у кластери є мінімум відстані між показниками, що їх описують (евклідова відстань).

За результатами кластерного аналізу у 2011 р. було виділено групи адміністративно-територіальних одиниць Донецької області за подібністю розвитку інвестиційної діяльності (рис. 1–2):

- перша група з високим рівнем розвитку інвестиційної діяльності;
- друга група індустріальних районів з дуже високим рівнем розвитку інвестиційної діяльності;
- третя група міст добувної промисловості з досить високим рівнем розвитку інвестиційної діяльності;

- четверта група з дуже низьким рівнем розвитку інвестиційної діяльності;
- п'ята та шоста групи з низьким рівнем розвитку інвестиційної діяльності.

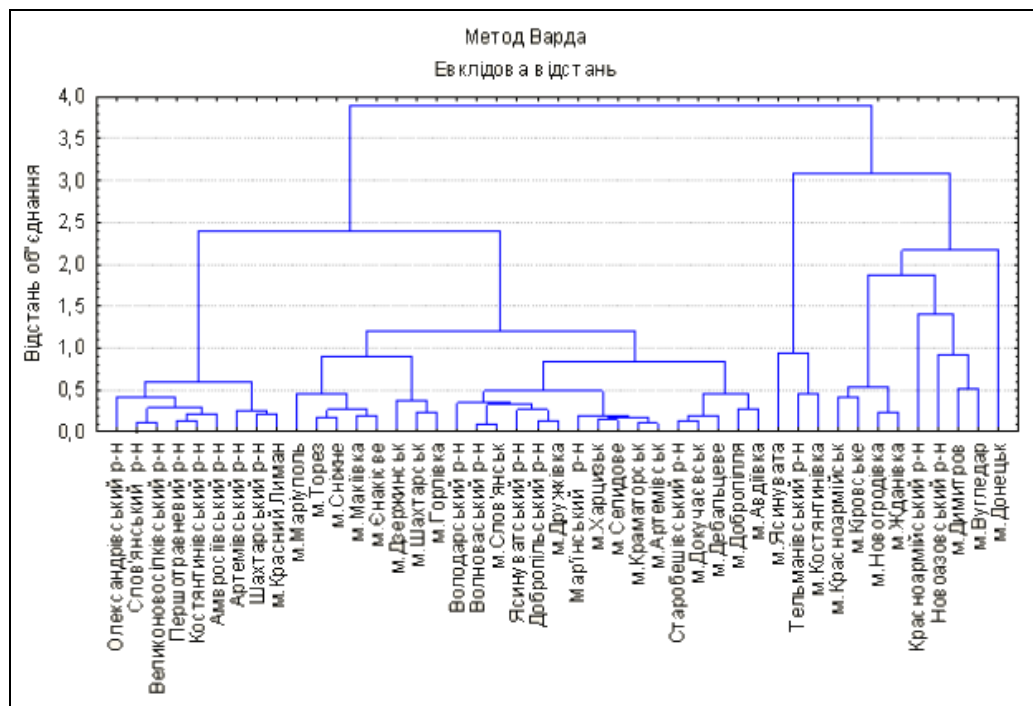

Рис. 1. Дендрограма адміністративно-територіальних одиниць Донецької області за рівнем розвитку інвестиційної діяльності у 2011 р.
(обчислено та побудовано за даними [1; 2])

Отже, територія Донецького регіону за подібністю розвитку інвестиційної діяльності умовно поділяється на відносно благополучні (перша, друга й третя) й відносно неблагополучні (четверта, п'ята й шоста) групи адміністративно-територіальних одиниць. До відносно благополучних груп належить обмежена кількість адміністративно-територіальних одиниць, які досить компактно розташовані в межах регіону. Особливу увагу привертає Красноармійський район з містами обласного підпорядкування в його межах (Димитров, Красноармійськ й Новогродівка), а також Новоазовський район з вигідним економіко-географічним положенням.

Так, першу групу утворює монокластер, потужний багатофункціональний обласний центр – м. Донецьк. Показник інвестування на душу населення становить 9405 грн (середній показник по області дорівнює 4902 грн).

Другу групу становлять індустріальні райони Красноармійський, Новоазовський та міста Димитров й Вугледар з дуже високим рівнем розвитку інвестиційної діяльності. Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності представлена видобувною (вугільна галузь) та обробною (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів) промисловістю. Середній показник інвестування на душу населення другої групи становить 27756,5 грн, що майже 5,7 разів більше, ніж в середньому по області. Слід зауважити, що інвестиції у цих адміністративно-територіальних одиницях спрямовані переважно в традиційні галузі спеціалізації Донецької області.

Третю групу утворюють міста – центри видобувної промисловості Жданівка, Новогродівка, Кіровське (монофункціональні поселення) й Красноармійськ з досить високим рівнем розвитку інвестиційної діяльності. Середній показник інвестування

на душу населення становить 7336,2 грн, що майже в 1,5 рази більше, ніж середній показник по області. Таким чином, до відносно неблагополучних груп належить переважна більшість адміністративно-територіальних одиниць Донецчини.

У складі цих груп особливо виділяється четверта група, яку утворюють міста Константи́нівка й Ясинувата, а також Тельманівський район з дуже низьким рівнем розвитку інвестиційної діяльності. Це обумовлено не досить привабливою для інвестування структурою господарства цієї групи (горношахтне й металургійне машинобудування, металургійна галузь й сільське господарство). За обсягом інвестування посідає найнижчі позиції в регіоні: середній показник інвестування на душу населення становить 2135,7 грн, що 2,3 рази менше, ніж в середньому по області.

Рис. 2. Групування міст та районів Донецької області за подібністю розвитку інвестиційної діяльності у 2011 р. (побудовано за даними [1;2])

П'яту групу районів з низьким рівнем розвитку інвестиційної діяльності формують переважно центральні райони (Старобешівський, Добропільський, Ясинуватський, Волноваський, Володарський, Мар'їнський) й більшість міст обласного підпорядкування (Авдіївка, Добропілля, Дебальцеве, Докучаєвськ, Артемівськ, Краматорськ, Селидове, Харцизьк, Дружківка, Слав'янськ, Горлівка, Шахтарськ, Дзержинськ, Єнакієве, Макіївка, Сніжне, Торез, Маріуполь). Середній рівень інвестування на душу населення складає 2901,1 грн.

Шосту групу утворюють периферійні райони (Константинівський, Артемівський, Амросіївський, Першотравневий, Шахтарський, Слав'янський, Олександрівський, Великоновоселківський) та м. Красний Лиман з низьким рівнем розвитку інвестиційної діяльності. Середній рівень інвестування на душу населення досить низький і складає 2329,6 грн.

Висновки. Донецька область за подібністю розвитку інвестиційної діяльності умовно поділяється на відносно благополучні й відносно неблагополучні групи адміністративно-територіальних одиниць. До відносно благополучних груп належать багатофункціональні міста й деякі центри видобувної промисловості з досить привабливою для інвестування структурою економіки, а також деякі райони з вигідним економіко-географічним положенням. До складу відносно неблагополучних груп входять переважно периферійні райони й монофункціональні поселення, а також багатофункціональні міста, що знаходяться в зоні впливу обласного центру.

Список використаних джерел: 1. Статистичний збірник „Інвестиції та будівельна діяльність у Донецькій області в 2000–2011 рр.“ / за ред. Л. П. Базмет. – Донецьк : Голов. упр. статистики у Донецькій області, 2011. – 97 с. 2. Статистичний щорічник Донецької області за 2011 рік / за ред. О. А. Зеленого. – Донецьк : Голов. упр. статистики у Донецькій області, 2012. – 494 с.

УДК 338. 486 : 338.1

ВЛИЯНИЕ ТУРИЗМА НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

О.В. Дышкантюк, В.Д. Олейник

dyshkantyuk@ukr.net, v.oleynik777@mail.ru

Одесская национальная академия пищевых технологий

Рост влияния туризма на мировую экономику в целом, на экономику отдельных стран и регионов является одной из наиболее значительных и постоянных тенденцией, которые позволяют способствовать формированию и развитию глобальной мировой экономики. Туризм служит источником притока иностранной валюты и капитала в страну, способствует диверсификации экономики, возникновению новых отраслей, обслуживающих сферу туризма, созданию новых рабочих мест, повышению привлекательности страны для деловых иностранных кругов, содействует развитию инфраструктуры, стимулирует развитие проблемных регионов [3].

В туристическом плане Украина имеет ряд преимуществ в сравнении с другими странами, которое выражены в ее физико- и экономико-географическом положении, огромном природном, культурном, рекреационном потенциале. В списке Всемирного

наследия ЮНЕСКО в Украине значатся семь наименований (на 2013 год), что составляет 0,4 % от общего числа (981 на 2013 год). Шесть объектов включены в список по культурным критериям, один из них признан шедевром человеческого гения (Софиевский собор) и один объект включён по природным критериям (буковые леса Карпат). Кроме этого, по состоянию на 2013 год, 15 объектов на территории Украины находятся в числе кандидатов на включение в список Всемирного наследия UNESCO [4]. Естественно, что главным центром формирования туристического спроса является город Киев, в котором находятся 3 объекта со списка Юнеско, ряд других достопримечательностей (Крещатик, площадь Независимости, Андреевский спуск...). Еще одной изюминкой города стал парк-миниатюр расположенный на территории гидропарка. В парке, площадью 1.8 га, выставлены модели архитектурных объектов Киева. Достойные места в туристической индустрии занимают АРКрым, Одесса Львов. Однако для устойчивого развития туризма государству необходимо целенаправленное, комплексное развитие не только крупных городов, но также малых и средних. Государственная программа по развитию малых городов страны одним из приоритетных направлений развития малых и средних городов определяет «сохранение культурного наследия, реставрация и реабилитация объектов культурного наследия, возрождение и поддержка развития народных художественных промыслов и ремесел, разработка маршрутов туристических путешествий малыми городами» [1].

Среди 180 городов страны, которые обнародованы Ассоциацией городов Украины 111 городов или 62 % являются малыми городами с населением от 10 до 50 тыс. человек. Обратим внимание на показатель доли местных бюджетов в сводном бюджете Украины. Заметим, что с 1995 по 2003 года удельный вес доли местных бюджетов в сводном бюджете находился в диапазоне 30-40 %. Однако с 2004 года его доля снизилась и составляет примерно 25 %. Средний размер дотаций от доходов городских бюджетов по малым городам Украины, имеющих статус городов областного значения и численности населения до 50 тыс. человек в 2010 году составил 23,7%, учитывая что средняя доля официальных трансфертов этих городов в процентах в городские бюджеты составляет 51,6%. Это означает, что фактически финансовая способность малых городов Украины на 75 % зависит от внешних поступлений, а средний размер выполнения годовых показателей доходов бюджетов малых городов не достигает 100 %.

Общая потребность в работниках по состоянию на 2011 г. в малых городах превышала 10 тыс., однако количество созданных рабочих мест за 2010 год достигло 33 тыс. Это означает, что по определенным причинам рабочие места в малых городах фактически не заполняются [2]. В тоже время малые городские поселения вместе с сельскими являются чрезвычайно важными для развития туризма. Они имеют большое количество памятников культуры, которые в своем большинстве и неплохо сохранились. Эти поселения являются «хранителями национальной памяти народа», его самобытности, традиций. Направлениями развития туризма в таких городах может стать культурно-познавательный, сельский, спортивный, рекреационно-оздоровительный, религиозный, этнографический, событийный, ностальгический туризм. Но вместе с тем существуют факторы, которые сдерживают развитие туризма:

- «имидж» страны в экономико-правовом поле в мире;
- малое количество гостиниц туристического класса с современным уровнем комфорта и набором услуг;

- слабое развитие придорожного сервиса;
- слаборазвитая туристическая инфраструктура;
- отсутствие благоприятных условий для развития сферы услуг;
- недостаточная информативность и рекламная деятельность страны, богатой туристическими ресурсами.

В целом, если сравнить законодательно-правовую базу в области туризма Украины и других стран (Польши, Венгрии, России), то она является больше декларативной из-за недостаточности научно обоснованных приоритетов и направлений развития туризма, отсутствия соответствующего финансирования.

Список источников: 1. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 24, ст.332. 2. Артеменко А.Г. Проблемні аспекти розвитку малих міст України на підставі аналізу їх основних соціально-економічних показників // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2012. - №3. – С.14-19. 3. Валько Д. Проблемы и перспективы туризма в малых городах республики Беларусь // Материалы четвертой очно-заочной научно-практической конференции. - С.18-20. 4. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://whc.unesco.org>

УДК 332.143:332.33

СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ – ВАЖЛИВОГО ЗАСОБУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Т.О. Євсюков, І.П. Ковальчук, А.В. Коваленко

taras.yevsyukov@gmail.com, kovalchukip@ukr.net, anna.kovalenko15@mail.ru

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Актуальність питання розробки реєстру особливо цінних земель (далі – ОЦЗ) визначається низкою обставин:

- глобалізацією продовольчої кризи, загостренням екологічних проблем, втратою продуктивних земель;
- ключовою роллю ОЦЗ у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку суспільства;
- динамічними змінами стану земельних ресурсів та їх використання, зумовленими трансформаційними змінами аграрної сфери та урбанізаційними процесами;
- відсутністю у системі Державного земельного кадастру цілісної, повноцінної та достовірної інформації про географію ОЦЗ, параметри їх стану та використання;
- необхідністю забезпечення інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств, установ та організацій і громадян інформацією про всі земельні ділянки та гарантування достовірності системи земельно-кадастрової інформації.

За таких обставин, важливим науковим і практичним завданням стає впровадження нових підходів до обліку ОЦЗ, створення їх реєстру (на національному та регіональному рівнях) з подальшою інтеграцією у кадастрово-реєстраційну систему. Зазначена інформаційно-аналітична база ОЦЗ на різних територіальних рівнях стане надзвичайно важливим кроком подальшого посиленого контролю за додержанням спеціального режиму використання ОЦЗ.

Аналіз останніх наукових досліджень. Досліджувана проблема перебуває в полі зору багатьох науковців. Зокрема, представники землевпорядної школи Д.С. Добряк, О.П. Канаш та А.Г. Мартин дослідили науково-методичні засади та особливості формування переліку регіональних ОЦЗ і підходи до їх виокремлення [1, 2]. Л.Я. Новаковський, М.А. Олещенко пропонують алгоритм розробки матриці з визначення площ категорій земель за річним звітом з кількісного обліку земель за формою 6-зем, яка дозволяє обчислювати площі категорій земель і склад земель у них аналітичним способом (з виділенням категорій земель, які віднесені до особливо цінних) [4]. П.Ф. Лойко розглядає підходи до розробки Загальноросійського реєстру найбільш цінних сільськогосподарських земель [3]. Разом з тим, критичний аналіз останніх наукових досліджень та публікацій, що стосуються вивчення ОЦЗ, дає змогу констатувати, що недостатньо опрацьованими залишаються питання, пов'язані з розробкою наукових підходів до створення реєстру ОЦЗ регіонального рівня.

Таким чином, головною **метою** дослідження є обґрунтування підходів до розробки реєстру ОЦЗ на регіональному рівні та подальшої його імплементації в кадастрово-реєстраційну систему України.

Виклад основного матеріалу. Діючи нині підходи до формування, обліку та охорони ОЦЗ, брак інформації про їх сучасний стан, географічне поширення і вартість не завжди забезпечують ефективну охорону, збереження та раціональне використання цієї категорії земель.

Водночас, практика зарубіжних країн свідчить про те, що питанням охорони та збереження ОЦЗ приділяється значна увага. У багатьох зарубіжних державах проводиться жорстка політика збереження потенціалу орних земель з одночасним їх інтенсивним використанням. При цьому земельні ділянки продуктивних земель внесені до національних реєстрів, що є серйозним бар'єром при спробі вилучення їх для несільськогосподарських потреб [3].

Таким чином, одним із важливих заходів збереження ОЦЗ є створення і підтримання в актуальному стані загальнодержавного та регіональних реєстрів ОЦЗ.

На нашу думку, наповнення реєстру регіонального рівня інформацією про ОЦЗ повинно здійснюватися поетапно за таким алгоритмом:

- на першому етапі варто централізовано внести інформацію про поширення ОЦЗ на основі раніше розробленої документації із землеустрою (використовуючи картограми агропромислових груп ґрунтів на відповідні території, проекти формування меж адміністративно-територіальних одиниць (сільських, селищних, міських рад та населених пунктів), проекти організації території земельних часток (паїв) тощо), що зберігається у Державному фонді документації із землеустрою, а також архівах головного та регіональних науково-дослідних і проектних інститутів землеустрою. Визначення переліку особливо цінних агропромислових груп ґрунтів повинно здійснюватися у межах відповідних таксонів природно-сільськогосподарського районування. Подальше формування реєстру ОЦЗ слід проводити на різних територіальних рівнях – локальному (точковому), місцевому, регіональному, національному та у перспективі – глобальному.

Кадастрово-реєстраційна система має бути наповненою картографічною і семантичною інформацією про поширення особливо цінних груп ґрунтів в межах сільських (селищних) рад, адміністративного району, області та України в цілому. Крім ґрунтів, реєстру мають підлягати земельні ділянки та землі, що згідно з встановленими законодавством критеріями відносяться до ОЦЗ (землі природно-

заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі історико-культурного призначення; землі, надані в постійне користування НВАО «Масандра» та підприємствам, що входять до його складу тощо). Наявність такої бази даних у подальшому дозволить опрацьовувати отримані результати у межах відповідних територіальних виділів та узагальнювати її (вивчати закономірності поширення, структуру ОЦЗ, робити їх оцінку тощо).

- на другому етапі необхідно здійснити уточнення зареєстрованих даних з позиції просторової локалізації ОЦЗ. Уточнення меж, на нашу думку, необхідно здійснювати з урахуванням фактичного землекористування, відображеного на ортофотопланах, а також на основі великомасштабного обстеження ґрунтового покриву України.

Необхідно, щоб інформація про ОЦЗ оприлюднювалася на офіційному веб-сайті Держземагентства – Публічній кадастровій карті України. Це дозволить враховувати відповідні дані при прийнятті рішень з планування територій та організації раціонального використання земель, що обмежуватиме «тіньовий» перерозподіл ОЦЗ, допомагатиме здійснювати державний, самоврядний та громадський контроль за їх використанням й охороною.

Висновки. Створення реєстру ОЦЗ регіонального рівня дозволить глибше вивчати земельно-ресурсний потенціал регіону, його потенційні можливості господарського, природоохоронного, культурно-духовного, рекреаційного та іншого використання, інвестиційну привабливість територій, запроваджувати заходи та рекомендації з раціонального землекористування, здійснювати моніторинг земель, прогнозувати параметри використання земельних ресурсів.

Формування реєстру ОЦЗ регіону слугуватиме важливим засобом його соціально-економічного розвитку та сприятиме зростанню рівня власної конкурентоспроможності регіону. Дані реєстру ОЦЗ регіонального рівня повинні інтегруватися до Державного земельного кадастру.

Запропоновані підходи до розробки реєстру ОЦЗ стануть важливим кроком, який дозволить посилити контроль держави за використанням та охороною земель, що мають особливу цінність.

Список використаних джерел: 1. Канааш О.П. Деякі підходи до складання регіональних переліків особливо цінних земель / О.П. Канааш, А.Г. Мартин // *Землепорядкування*. – 2003. – №4. – С. 45–48. 2. Канааш О.П. Основні проблеми сільськогосподарського земельнооціночного районування / О.П. Канааш // *Землепорядкування*. – 2001. – № 4. – С. 35-38. 3. Лойко П.Ф. *Землепользование: Россия, мир (взгляд в будущее). Книга первая* / П.Ф. Лойко; Государственный университет по землеустройству. – М., 2009. – 332 с. 4. Новаковський Л.Я., Олещенко М.А. *Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування: монографія* / Л.Я. Новаковський, М.А. Олещенко. – 2-ге вид., доп. – К.: Урожай, 2009. – 276 с.

**КОМПЛЕКСНОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА НА ПРИМЕРЕ ДЕЛЬТЫ
Р. ЧЖУЦЗЯН*****В.В. Жигулева, Ю.М. Шиганова****v.zhiguleva@mail.ru**Институт Дальнего Востока Российской Академии наук*

Региональная политика являлась всегда важным звеном экономической политики китайского руководства, что определяется значительной территорией страны и неравномерностью природных и географических условий отдельных районов. Если до 1978 г. особый крен в региональной экономической политике был направлен на внутренние районы страны, а восточные районы рассматривались как источник средств и техники, то с началом реформ китайское руководство сделало ставку на ускоренное развитие восточного региона и использование его естественных относительных преимуществ. Именно здесь отрабатывались методы и формы проведения реформ, получившие в российской китаистике определение как реформы анклавно-отраслевого типа. В ходе реформ провинция Гуандун превратилась в основной производственный и экспортный центр Китая, она обеспечивает ускоренную интеграцию страны в мировую экономику. При этом центром хозяйственной деятельности провинции является зона «Дельты Жемчужной реки» (по-китайски *Чжуцзян*), обеспечивающая 79.2% ВРП Гуандуна* и занимающая лишь 30.5% его территории**. Стремительное развитие зоны Дельты реки Чжуцзян началось с проведения с 1978 г. политики реформ и открытости и создания здесь первых СЭЗ. Сегодня можно говорить о комплексном существенном социально-экономическом прогрессе региона за 35-летний период.

Несмотря на выгодное географическое положение на побережье Южно-Китайского моря, возможность контактировать с остальным миром к концу 70-х гг. XX в. Гуандун представлял собой отсталую периферийную, пограничную, относительно неосвоенную провинцию со слабой промышленной базой и преобладающей долей сельскохозяйственного населения. В 1979 г. провинция Гуандун была выбрана в качестве полигона для апробации новой политики руководства Китая, реформ и открытия экономики внешнему миру за счет близости к капиталистическому Гонконгу, наличия многочисленных выходцев из региона за рубежом (хуацяо), относительной дешевизны рабочей силы. Анклавный, осторожный, постепенный характер реформ объясняется стремлением руководства Китая минимизировать их социальные и экономические издержки, а также избежать резких перемен. Помимо проведения преференциальной региональной политики, местным властям предоставлялись автономность в сфере планирования, ведения внешнеэкономической деятельности, бюджетная и валютная самостоятельность.

Основной особенностью реформ в провинции было создание на ее территории 3-х первых СЭЗ (Шэньчжэнь, Чжухай и Шаньтоу), расположенных непосредственно в дельте реки Чжуцзян.

*«Гуандун туңцзи няньцзянь 2012» («Статистический ежегодник по провинции Гуандун за 2012 год» (электронная версия), таблица 20-1, 20-2, <http://www.gdstats.gov.cn/tjnj/2012/ml1.htm>.

**Там же

Первыми инвесторами пров. Гуандун стали хуацяо, предприниматели из Гонконга и Макао. В 1980-е гг. в связи с постепенным ростом стоимости труда и земли в Гонконге начался перенос производства для сокращения производственных издержек на север – в пров. Гуандун, точнее в дельту Жемчужной реки. К середине 1990-х гг. 90% пластиковых производств, 85% электроники, 90% часов и игрушек предприятий Гонконга и более 95% игрушечных производств из Аомэня (Макао)* было перенесено на территорию дельты Жемчужной реки. Эта система получила название «с фасада – магазин, со двора – производство» (*цяньдянь, хоучань*). Фасадом были Аомэнь или Гонконг, на территории, которых основными направлениями деятельности компаний были управление, финансы, разработка, дизайн, маркетинг и т.д., отсюда поступали капитал, оборудование, технологии, велось управление, остальная часть производственного процесса (производство, сборка) велась на территории Китая.

Следствием открытия экономики и притока иностранного капитала стало постепенное развитие промышленности, первоначально легкой, освоение простых перерабатывающих производств, компенсационная торговля («*сань лай и бу*»): переработка давальческого сырья (*лай ляо цзягун*), сборочные производства (*лай цзянь чжуанпэй*), производство по образцам поставщика (*лай ян цзя гун*), новых форм собственности, создание совместных предприятий, обеспечение их необходимыми коммуникациями и объектами инфраструктуры, создание рабочих мест, что привело к началу активной миграции населения из соседних провинций (Сычуань, Гуанси, Хунань, Хэнань, Хубэй, Аньхуэй и т.д.**). Если в 1979 г. в провинции Гуандун была зарегистрирована первая в Китае компания с иностранным капиталом, то по данным на март 2010 г. число таких компаний составило уже 90557***, причем в течение 30 лет провинция постоянно занимала первое место в Китае по данному показателю. Таким образом, был найден источник капитала, валютных поступлений и технологий, необходимых для развития производственного сектора как для самой провинции Гуандун, так и для внутренних районов страны. Развитие торговли и расширение экспорта способствовало диверсификации, росту, прогрессу производства и формировало ориентированную на экспорт промышленность.

Ситуация на внешнем и внутреннем рынках, изменения, связанные со спросом, а также увеличение форм и объемов инвестирования сказывались на структуре промышленности Гуандуна. В начале 80-х гг. шло развитие производств традиционных потребительских товаров – текстиля, одежды, продуктов питания, а также новых товаров – стиральных машин, цветных телевизоров, бытовых холодильников. Постепенно происходило усиление рыночной конкуренции, возрастала себестоимость производства при одновременном сокращении спроса. На рубеже 80-х – 90-х гг. наблюдалось замедление темпов роста легкой промышленности, производства потребительских товаров, увеличились темпы роста новых базовых отраслей – производства электроники и коммуникационного оборудования, электрических машин и приборов. Рост производства опирался, главным образом, на экстенсивное вовлечение все большего объема факторов.

Быстрое развитие промышленности в данном регионе привело к существенному изменению структуры внутреннего регионального продукта. Если в 1978 г. соотношение сельского хозяйства, промышленности и сектора услуг составляло 29,8:46,6:23,6, то в 2000 г. – 9,2:46,5:44,03, а в 2010 г. – 4,9:50:45. Ускоренное развитие

* *Куашицзи дэ Гуандун гунъе/Гл.ред.: Лу Пин, Сюй Чжоюнь. (Промышленность провинции Гуандун при переходе в новый век) Гуанчжоу, 1999, стр.108.*

** <http://www.people.com.cn/GB/paper49/11465/1034720.html>

*** http://www.gd.gov.cn/tzgd/gdtzdt/201005/t20100514_120666.htm

сферы услуг, в частности финансового сектора, привело к сокращению доли сельского хозяйства в создании ВРП. В настоящее время по показателям добавленной стоимости объемы тяжелой промышленности существенно превышают объемы легкой. Основу промышленности провинции составляют отрасли, связанные с электронной информацией, электрооборудование и нефтехимия, получили развитие новые высокотехнологичные отрасли – информационные технологии, биотехнологии, производство опто-электронного оборудования и новых материалов. Традиционные базовые отрасли, давшие толчок быстрому экономическому росту, требуют реформирования и модернизации.

Наибольшее число предприятий, выпускающих продукцию с высокой добавленной стоимостью, сконцентрировано на территории дельты р. Чжуцзян, в городах Гуанчжоу и Шэньчжэнь. В то же время происходит изменение географического распределения промышленности от концентрации отдельных производств вокруг центров инфраструктуры к созданию промышленных баз, срастанию их с научно-техническими комплексами и образованию межотраслевых производственных кластеров. Дельта реки Чжуцзян, которая обеспечивает 80.0% и 83.2% объемов промышленного производства и сектора услуг, 95,3% и 96,3% объемов экспорта и импорта провинции, является основной промышленной и финансовой базой провинции. Средний прирост ВРП в пров. Гуандун за период с 1990 по 2011 гг. составил более 14%* (в то время как по Китаю – 10.4%**), подушевого показателя – более 10% (за 1995-2011 гг.)***. По данным на 2010 г., подушевой показатель ВРП в дельте Жемчужной реки (68633 юаней или 10558.9 ам.долл.) в 1.5 раза превышал показатель провинции Гуандун (44736 юаней – 6882.5 ам.долл.) и в 2 раза средний показатель по Китаю (30015 юаней – 4617.7 ам.долл.), что а показатели по отдельным городам провинции превысили пороговое значение для стран с высоким уровнем дохода (11 166 ам.долл.) по классификации Всемирного банка****. Провинция Гуандун характеризуется ускоренными темпами индустриализации и образования крупных городских агломераций. По уровню жизни населения 8 из 9 городов Дельты (Шэньчжэнь, Дунгуань, Чжухай, Шуньдэ, Гуанчжоу, Фошань, Чжуншань и Хуэйчжоу) уже достигли уровня, превышающего «среднюю зажиточность» (пост-сяокан)*****.

Несмотря на выдающиеся успехи, в регионе и, в целом, в Китае достаточно поздно начался процесс индустриализации и с момента начала реформ он шел по пути догоняющего развития, актуально стоит проблема обновления модели экономического роста. Становится очевидным, что высокие темпы роста не являются показателем абсолютного успеха в развитии и связаны с серьезными издержками. Будущее стабильное комплексное развитие региона возможно только с учетом экологического, социального факторов, развития непродовольственного сектора, а также за счет выпуска уникальной, инновационной продукции.

* Гуандун тунцзи няньцзянь 2012» («Статистический ежегодник по провинции Гуандун за 2012 год» (электронная версия), таблица 20-3, <http://www.gdstats.gov.cn/tjnj/2012/ml1.htm>.

** Чжунго тунцзи чжайяо 2012 (Краткий статистический справочник Китая 2012). – Пекин, 2012, стр.13.

*** Там же.

**** Сайт группы Всемирного банка, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTRUSSIANHOME/PROJECTSRUS/0,,contentMDK:22045557~pagePK:41367~piPK:51533~theSitePK:3319376,00.html#mid>

***** http://www.cctv.com/life/baike/090302_1135.html

ЗАЛЕЖНІСТЬ «РАНГ – ЛЮДНІСТЬ» МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ РЕГІОНУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЇХ РОЗВИТКУ

Л.Б. Заставецька

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У процесі вивчення населених пунктів регіону використовується багато традиційних і модерних методів дослідження. Серед останніх – методи математичного моделювання, вони дозволяють у поєднанні з традиційними (літературний, історико-географічний, картографічний, статистичний та ін.) глибше проаналізувати структуру та динаміку розвитку поселенської мережі, її функціонування у певних умовах. Про зміну ролі міст у системах розселення свідчать дослідження динаміки міських поселень, проведені Ю. Пітюренком (1983), О. Шаблієм (1983), Б. Заставецьким (1987), Д. Ткачем (1997), Т. Заставецьким (2004), А. Мозговим (2004) та ін.

Для вивчення взаємного розвитку міських поселень у системах розселення застосовують формулу Ципфа («ранг-людність»), що дозволяє визначити стан поселення залежно від його рангу за людністю. Вона має такий вигляд:

$$\log \bar{N}_j = \log C - a \log j, \text{ де:}$$

C – коефіцієнт, який дорівнює розрахунковій людності першого міста в системі;

a – тангенс кута нахилу лінії регресії у логарифмічних координатах;

j – ранг міста за фактичною людністю.

За допомогою цієї формули нами встановлено залежність людності міст від їх рангу для Тернопільської, Хмельницької та Закарпатської областей у 1970 р. і 2013 р. (приклад графіка подано для Тернопільської області на рис. 1, а отримані показники – у таблиці 1). Зокрема виявлено наростання контрастності першого міста у системі (обласний центр), збільшення розриву між фактичною і теоретичною людністю цих міст у всіх обласних системах розселення. Розрахунки, проведені нами є свідченням посилення централізації в розвитку обласних систем розселення усередині – кінці минулого століття, та початком їх децентралізації на початку нинішнього (табл. 1).

Таблиця 1

Закон Ціпфа для різних областей і років

Області	1970	2013
Тернопільська	31 міське поселення $P(k) = \frac{56,9}{k^{0,914}}$	35 міських поселень $P(k) = \frac{112,1}{k^{1,067}}$
Хмельницька	32 міських поселення $P(k) = \frac{166,8}{k^{1,253}}$	37 міських поселень $P(k) = \frac{414,2}{k^{1,516}}$
Закарпатська	23 міських поселень $P(k) = \frac{88,1}{k^{1,023}}$	32 міських поселення $P(k) = \frac{141,6}{k^{1,126}}$

У цих формулах: k – ранг міського поселення, $P(k)$ – теоретична чисельність населення k -го міського поселення. У виразі $P(k) = \frac{A}{k^b}$, A – теоретична чисельність населення першого міста, b – швидкість спадання кількості населення, залежно від рангу міського поселення.

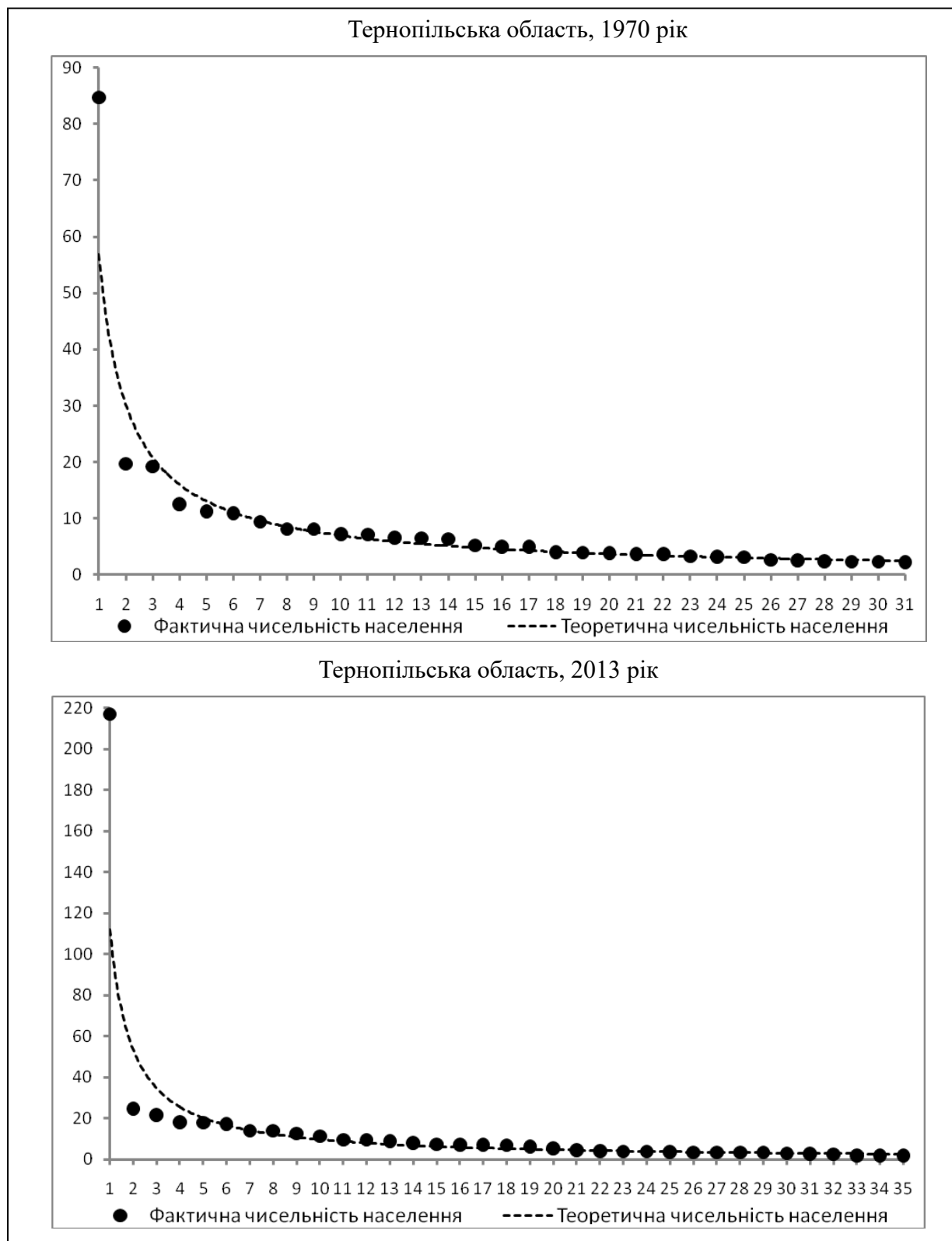

Рис. 1. Графіки залежності «ранг-людність» для міст Тернопільської області

У тих системах, де контрастність між першим і другим за людністю містами не була значною (Дніпропетровська, Закарпатська, Кримська, Полтавська, Хмельницька), сформувалися системи розселення з двома центрами: Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ, Ужгород і Мукачеве, Полтава і Кременчук, Хмельницький і Кам'янець-Подільський, Сімферополь і Севастополь; вони утворюють так звані бінарні системи розселення, в яких функції обласного центру частково перерозподіляються між двома містами. У Закарпатській і Хмельницькій областях обласні центри значно відстають від теоретичних значень людності, а другі за величиною міста (Кам'янець-Подільський і Мукачеве) значно випереджають теоретичні значення. Інші міста у цих системах розвиваються відповідно до теоретичних значень, а у Закарпатській області багато навіть випереджають теоретичні показники. Чисельність населення міст Хмельницький і Ужгород є недостатньою на фоні інших міст систем розселення. У них спостерігається зростання швидкості спадання населення, що є ознакою певного дисбалансу систем розселення. Такі системи, як відзначає А. Доценко, що сформувалися у специфічних природних та історичних умовах, будуть пропорційно розвиватися у перспективі [1, с.304].

Список використаних джерел: 1. Доценко А.І. Територіальна організація розселення (теорія та практика). – К.: НАН України, РВПС України, К.: «Фенікс», 2010. – с. 356. 2. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. – с. 359. 3. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: [монографія] / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2009. – с. 444.

УДК 332.143

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ

М.В. Иващишина

Mavra6@yandex.ru

Майкопский государственный технологический университет

В настоящее время в развитии Адыгеи присутствует перспективное и приоритетное направление, которым является туризм. Развитие туризма оказывает мультипликативный эффект на экономику республики. А именно, повышает привлекательность Адыгеи в области предпринимательства и делового сотрудничества, создаёт стимулы для притока капитала в экономику. Развитие туристско-рекреационного комплекса способствует развитию транспорта, сферы услуг, агропромышленного комплекса и перерабатывающей промышленности.

Адыгея обладает уникальным природно-ресурсным потенциалом. В республике есть все для активного отдыха и экологического туризма. В настоящее время в реестр основных туристских ресурсов Республики Адыгея внесено 270 природных и социально-культурных объектов, о которых имеется краткая информация, отражающая название объекта, месторасположение, статус, степень использования.

Более трети площади Адыгеи занимают особо охраняемые природные территории различного статуса и категорий. Шесть наиболее крупных особо охраняемых природных территорий, представляющих собой редкие по сохранности и уровню биологического разнообразия горные угодья, занимающие 14% всей площади

Адыгеи, в декабре 1999 года были включены в список Всемирного природного наследия ЮНЕСКО в составе номинации «Западный Кавказ», что подтвердило особую ценность и мировую значимость этих объектов. Это – Кавказский государственный природный биосферный заповедник, в том числе 73 356 га его угодий, находящихся на территории Адыгеи, его охранный зона, природный парк «Большой Тхач», памятники природы «Верховья рек Пшеха и Пшехашха», «Верховье реки Цице», «Хребет Буйный».

Основной задачей является реализация стратегия развития в рекреационных целях территорий республики, особенно Майкопского района, для чего наращивается туристская инфраструктура, организуются мероприятия республиканского масштаба, например, такие, как фестиваль адыгейского сыра, который впервые прошёл в 2010 году. Можно выделить следующие основные направления стимулирования развития сферы туризма в республике, которые происходят посредством реализации мероприятий, осуществляемых региональными органами власти:

- развитие инженерной (обеспечивающей) инфраструктуры;
- продвижение туристского продукта на внешнем и внутреннем рынках;
- создание инвестиционных площадок.

По первому направлению – развитию инженерной (обеспечивающей) инфраструктуры в рамках Федеральной целевой программы «Юг России 2008-2013 годы» в 2012 году была освоена сумма 306,45 млн. рублей на реконструкцию в Майкопском районе автодороги от Даховской до плато Лагонаки, строительство моста и путепровода. Создание горноклиматического курорта «Лагонаки» позволит привлечь в Адыгею до 2019 г. около 27,6 млрд. федеральных средств и частных инвестиций. Частные инвестиции при реализации проекта составят 7,6 млрд. рублей и около 20 млрд. рублей – из федерального бюджета. Кроме того, будет создано около 15 тыс. рабочих мест, напрямую связанных с туризмом, и около 10 тыс. рабочих мест, сопряженных с туризмом. Работа над созданием горноклиматического курорта «Лагонаки» в Адыгее уже началась, и первый из трёх этапов, рассчитанный до 2013 года, будет связан с экспертизой документов, подготовкой земельных участков, формированием территорий для включения в особую туристско-рекреационную экономическую зону. Адыгея за предыдущие годы уже направила на развитие инфраструктуры района, где будет располагаться часть горноклиматического курорта, около 1 млрд. рублей. Курорт «Лагонаки» включен в федеральный проект по созданию туристического кластера в Северо-Кавказском федеральном округе, Краснодарском крае и республике Адыгея. Общий требуемый объем финансирования проекта – около 450 млрд. рублей. [2]

По второму направлению – продвижению республиканского туристского продукта на международном и российском рынках, важным является развитие сотрудничества с другими регионами и странами, участие в выставках и форумах. На международных выставках совместно с Комитетом Республики Адыгея по туризму и курортам участвуют предприятия туристской и санаторно-курортной сферы. В 2012 году Республика Адыгея приняла участие в ряде выставок и форумов:

- Международная туристская выставка «ЕМИТТ – 2012» (г. Стамбул);
- Международная туристская выставка «Интурмаркет – 2012» (г. Москва);
- Туристская ярмарка «Мир без границ 2012» (г. Ростов на Дону);
- Международный инвестиционный форум «Сочи 2012» (г. Сочи).

С целью продвижения туристского продукта Республики Адыгея также проводились спортивно-туристские и культурно-познавательные мероприятия, направленные на популяризацию различных видов отдыха в регионе (соревнования по внедорожному автотуризму «Февральские окна – 2012», «Интерралли Белая – 2012», День «Черкесской груши» и др.) [3].

По третьему направлению – созданию и подготовке инвестиционной площадки разработаны и проведены мероприятия по созданию туристско-рекреационного комплекса Республики Адыгея общей площадью 700 га, располагающейся в 5,5 км северо-западной с. Хамышки Майкопского района Республики Адыгея. В частности, в 2012 году были проведены:

- работы по установлению границ 73 земельных участков (земельные участки поставлены на кадастровый учёт);
- работы по проведению радиологических изысканий;
- работы по инженерно-геологическим изысканиям.

Развитие туризма в Республике Адыгея осуществляется в рамках целевых федеральных, республиканских и ведомственных программ. Очевидно, что туристский бизнес должен быть рентабельным, иначе он не сможет стать экономическим благом для охраняемых природных территорий и местного населения.

Для создания устойчивой системы развития туризма необходимо подготовить единый реестр туристских ресурсов, исключить незаконное предпринимательство в сфере туризма, теневую зарплату, использовать все не введенные в эксплуатацию здания гостиниц, кафе, кемпингов, шире использовать возможности особо охраняемых территорий, вовлечь в туристскую деятельность и другие районы Адыгеи, которые также обладают туристским потенциалом. Развивать, например, такие объекты, как Краснодарское водохранилище, дендропарк в поселке Гончарка [1].

Список использованных источников: 1. Евстафьева А. Адыгея туристская: проблемы, задачи, цели // Советская Адыгея. 21.06.2011. 2. Инвестиции в создание горноклиматического курорта «Лагонаки» в Адыгее за 8 лет могут достичь 28 млрд. [Электронный ресурс] / В ОТПУСК.РФ. Режим доступа: <http://www.votpusk.ru/news.asp?msg=359998#ixzz2gwXU8sdh>. 3. Информация по итогам социально-экономического развития Республики Адыгея за 2012 год [Электронный ресурс] / Министерство экономического развития и торговли Республики Адыгея. Режим доступа: http://www.minecora.ru/doc/dokl_2012.doc.

УДК 911.3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ НА БАЗІ МОРСЬКИХ ТОРГОВИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ

Є.В. Ігнатенко

ignatenkoevgeniy1989@gmail.com

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Актуальність проблеми. Сьогодні, в результаті світової глобалізації та інтеграції світової економіки кардинально змінилися і функції сучасного морського торгового порту. Із пунктів перевантаження морські порти перетворилися на потужні портово-промислові комплекси та вузли транспортно-логістичні систем, а вміння

швидко переорієнтовуватися на зміну кон'юнктури світового ринку сприяє більш ефективному розвитку морського торгового порту і як результат підвищує ефективність функціонування національного транспортного комплексу та реалізації транзитного-транспортного потенціалу країни.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженнями особливостей діяльності морських торгових портів та питаннями їх трансформації під впливом ринкового середовища займалися зарубіжні і вітчизняні науковці: Винніков В.В., Дженінгс Б., Дергаусов М.М., Дукруерт Ц., Зубенко В., Ковалевич В.М., Ковбатюк М.В., Колодін А.Л., Кочура С.Н., Маселко Т., Мюлер Г., Ніцевич А.А., Новікова А.М., Олефір І.М., Полянська А.С., римачов М.Т., Прокоф'єва Т.А., Сирийчик Т., Смирнов І.Г., Співаковський С., Степанкова Т., Степанов О.О., Топчієв О.Г., Хомич Л.В., Чекаловець М.В. та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження. *Транспорт* (від лат. *transporto* – переносу, переміщую) – одна з найважливіших інфраструктурних галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби народного господарства і населення в усіх видах перевезень[1]. *Логістичний центр (ЛЦ)* – це просторово-функціональний об'єкт з властивою йому інфраструктурою та організацією, в якій реалізуються логістичні послуги, пов'язані з прийомом, зберіганням, розподілом і видачею товарів, а також суміжні послуги, що надаються незалежними по відношенню до відправника або отримувача господарськими суб'єктами, в тому числі і інтермодальні перевезення. [7].

Так, зорема, у транспортній стратегії України на період до 2020 року одним з пріоритетів розвитку морського транспорту є підвищення ефективності проведення логістичних операцій у морських портах [6].

Визначимо чому ж розвиток логістичних центрів на базі морських портів і логістичних операцій в них, має таке перспективне значення. *По-перше*, сучасний морський порт є не просто проміжною ланкою між різними видами транспорту, але і грає активну роль у світовій транспортній системі, в результаті диверсифікації портових послуг, які вже вийшли за рамки звичайних портових функцій [4;5]. Так, сучасний морський торговий порт служить поєднуючою ланкою для руху вантажів між сушею і морем; виступає як центр зберігання вантажів, їх перевалки та переробки; може бути місцем розташування зони переробки промислового і комерційного експорту та імпорту. *По-друге*, порт є центром комерційних послуг, надаючи своїм користувачам комплекс послуг з перевалки вантажів, виступає в ролі центру індивідуального обслуговування, центру технічних послуг, екологічного центру і митної зони, а також має всі можливості для створення промисловості в припортовій зоні [4;5]. *По-третє*, сучасний морський порт орієнтований на комплексну обробку і розподіл інформаційних потоків, пов'язаних з обслуговуванням вантажопотоків.[3] Якщо в минулому, основним критерієм розвитку порту виступала його інфраструктура, то сьогодні до нього додається інформаційна, логістична і промислова функція, тобто змінюється функціональна структура порту.

Логістичний центр, який формується на базі порту планується як інтермодальний транспортно-логістичний комплекс, що має необхідний сортувальний парк і технічне оснащення, який здійснює стандартний комплекс послуг (виконання вантажно-розвантажувальних робіт, контейнеризацію, фасування та інші послуги з доданою вартістю, виконання всіх вимог держорганів з проходження митних, карантинних та інших процедур і т.п.) як багатофункціональний термінальний комплекс, розташований в транспортних вузлах, що виконує логістичні функції у

вантажах, що проходять і функції центру транспортно-логістичного обслуговування торгових мереж, що забезпечує координацію і взаємодію різних видів транспорту [2].

Отже, розвиток логістичних центрів на базі морських портів сприятиме:

- розвитку морських портів як центрів економічного і промислового зростання регіону, через ефективне стратегічне планування, удосконалення навігаційного та інформаційного забезпечення перевезень, скороченню часу транспортування й переробки вантажів, розвиток системи транспортно-експедиційного обслуговування, розвитку інфраструктури в напрямку об'єднання різних видів транспорту, підвищення швидкості та пропускної спроможності національної мережі міжнародних транспортних коридорів, зростання вантажної бази та пропускної спроможності морських портів, збереження товарів з дотриманням всіх вимог, щодо безпеки і цілісності, спрощення митних та адміністративних процедур, що забезпечить вільний вихід на локальний, регіональний і міжнародний ринок;
- становленню морського порту, як основної ланки в інтегрованому транспортному ланцюзі, реалізації інтермодальних та мультимодальних перевезень;
- залученню до українських морських портів трансконтинентальних вантажопотоків з Європи до Азії та зростанню обсягів транзитних перевезень;
- більш ефективній співпраці з іноземними портами;
- розширенню номенклатури традиційних послуг і пропозицій логістичного ланцюга;
- підвищенню продуктивності виробництва, удосконаленню технології перевезень на основі логістичних принципів та розвитку транспортно-складських комплексів;
- росту зайнятості населення приморських регіонів та портових міст, подальшому розвитку портово-промислових комплексів та припортових зон;
- росту конкурентоспроможності транспортно-логістичних підприємств та портів в цілому;
- прискоренню європейської інтеграції України в транспортно-логістичну систему Європи та світу та формуванню позитивного іміджу держави.

Висновок. Сьогодні морські торгові порти відіграють значну роль, у внутрішній, а особливо у зовнішній торгівлі держави, вносячи значну частку фінансових потоків до держбюджету. Проте, останні два десятиліття свідчать про відсутність ефективної комплексної державної політики розвитку портово-промислових зон України. Тому розвиток сучасних логістичних центрів на базі портів, за умови підтримки з боку держави, сприятиме підвищенню ефективності функціонування портів, зростанню їх конкурентноздатності у Чорноморському регіоні та розвитку національної транспортно-логістичної мережі.

Список використаних джерел: 1. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./Редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. К.: "Українська Радянська Енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т.3:П-Я. 480 с. 2. Кородюк И.С. Региональные транспортно-логистические системы: вопросы теории и практики: Монография / И.С. Кородюк, С.А. Кархова. - Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2008. - 335 с. 3. Крушкін Е.Д. Управление бизнесом морского порта. / Е.Д.Крушкін // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць Одеськ. нац. морськ. ун-та. – Вип.7. – Одеса, 2000. – С.80-96. 4. Совершенствование управления морскими торговыми портами: учебное пособие / В.И. Чекаловец, А.Л. Колодин, Г.П. Столяров и др. – Одесса: ОНМУ, 2002. – 142 с. 5. Степанов О.Н., Стратегическое управление развитием морского порта. / О.Н. Степанов. – Одесса: Астропринт, 2005. – 324 с. 6. Транспортна стратегія України на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням КМУ від 20.10.2010 №174-р. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-p>. 7. Red. Kisperska-Moroń D., Krzyżaniak S., „Logistyka” Poznań 2009 Biblioteka Logistyka str.287-290. 8. Хомич Л. В. Ігнатенко Є.В. Сучасні проблеми розвитку та функціонування морських портів України / Україна: географія цілей та можливостей. Збірник наукових праць. Том 2. Київ. «Університетська книга». – 2012. – С. 303-307. 9. Хомич Л. В. Розвиток морських портів у контексті розширення транспортно-розподільчого та транзитного потенціалу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_hom.htm

УДК 502.131.1

АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

С.А. Игнатенко

svetla-ignatenko@yandex.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

На современном этапе развития общественно-историческому процессу присущи глобализация и динамизм, которые, с одной стороны, способствуют увеличению темпов экономического роста и тем самым обеспечивают возможность удовлетворять возрастающие потребности все большего числа населения планеты, а с другой – влекут за собой неопределенность и неустойчивость развития, выступают дестабилизирующим фактором, существенно осложняющим управление социально-экономическими системами [3].

Усиление влияния глобализации придает проблеме перехода социально-экономических систем на модель устойчивого развития особую остроту, вызывая повышенный интерес к ней как отечественных, так и зарубежных ученых. Исходя из этого *целью* нашего исследования является анализ устойчивого развития социально-экономической системы Белгородской области.

На сегодняшний день устойчивое развитие регионов обеспечивается достижением социальной и экономической стабильности, планомерного развития производительных сил и общественных отношений, обеспечением условий для материального благополучия, духовного развития и социальной самореализации человека, сохранением и рациональным использованием окружающей среды без ущерба интересам будущих поколений. Безусловно, определяющее значение в этом имеет устойчивость социально-экономического развития страны в целом. Для оценки устойчивости социально-экономических систем российскими и зарубежными учеными предлагается значительное число методик. Однако в настоящее время общепринятой методики нет. Большинство методик имеют ряд недостатков, которые не позволяют объективно оценить устойчивость системы. Но они вполне могут стать методологической базой для обоснования системы показателей и разработки методики оценки устойчивости региональной социально-экономической системы [1].

В России ведущим критерием оценки устойчивости социально-экономического развития региона является состояние здоровья населения. В связи с этим важной проблемой остается определение количественных показателей уровня здоровья и их взаимосвязей с показателями социально-экономического развития и состояния

окружающей среды. Нами был рассчитан коэффициент корреляции между состоянием здоровья населения Белгородской области и состоянием окружающей среды, который равен 0,878, что свидетельствует о сильной корреляционной зависимости между двумя показателями. Таким образом, одним из факторов в формировании общественного здоровья является загрязнение окружающей среды. По оценкам экспертов, с плохим состоянием окружающей среды связано 20% всех заболеваний, а вклад атмосферного загрязнения в структуру смертности составляет не менее 40 тысяч случаев ежегодно.

Анализ статистических данных Белгородской области по выбросам в атмосферу загрязняющих веществ показал: объем выбросов в атмосферу от стационарных источников увеличивается (рис. 1.), что влечет за собой ухудшение показателей состояния здоровья населения [2]. Рост заболеваемости населения расценивается многими аналитиками как угроза социальному благополучию, так и экономической безопасности страны, т.к. здоровье является особым экономическим ресурсом, которое во многом определяет эффективность устойчивого социально-экономического развития.

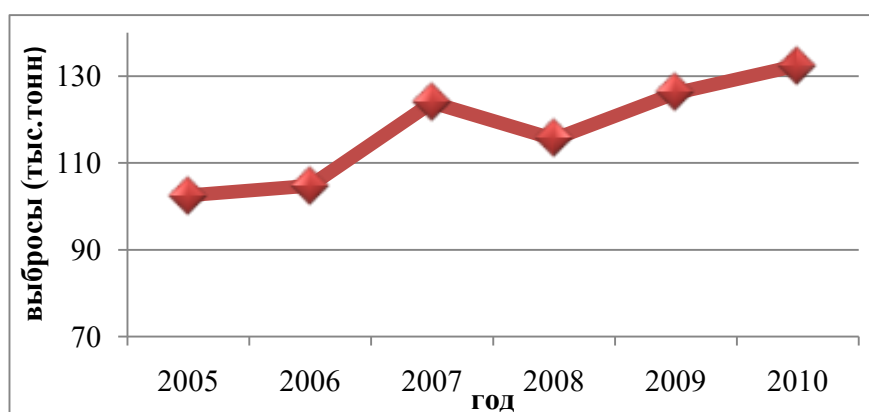

Рис. 1. Выбросы загрязняющих веществ от стационарных источников Белгородской области 2005–2010 г

Еще одним интегральным показателем оценки устойчивого развития региона является показатель «продолжительность жизни – душевой валовой региональный продукт» («ПЖ – ВРП душ») [1]. Взаимосвязь душевого ВРП и продолжительности жизни объясняется тем, что увеличение ВРП на душу населения создает материальные условия и возможности для человека (здравоохранение, образование, культуру, спорт, строительство жилья).

В Белгородской области отмечены положительные тенденции роста ожидаемой продолжительности жизни – 71,7 год, что превышает российские показатели и является самой высокой по ЦЧО (табл. 1.). Как видно из таблицы, за 2008–2011 гг. наблюдается тенденция роста ВРП области, при этом отмеченный в 2009 г. незначительный спад проявлялся из-за общего спада мировой экономики [2]. На сегодняшний день ведущими отраслями, составляющими основной объем ВРП Белгородской области, являются такие сферы, как промышленность (в структуре которой 46% приходится на черную металлургию), сельское хозяйство, оптовая и розничная торговля, строительство, транспорт и связь. Необходимо отметить, что именно предприятия черной металлургии, аграрного сектора загрязняют все компоненты природы, воздействуя на здоровье населения области, способствуя возникновению экологически обусловленных заболеваний. Разработка проблем охраны окружающей среды в районах

металлургических баз является особенно актуальной и практически необходимой в условиях перехода к рыночным отношениям.

Таблица 1

Интегральный показатель «продолжительность жизни – душевой валовой региональный продукт» (составлено по источнику [2])

№	год	ВРП душ (руб.)	ОПЖ (лет)
1	2011	333502	71,7
2	2010	260016	71,3
3	2009	199231	71,1
4	2008	208695	70,5
5	2007	156302	70,3
6	2006	118243	69,3
7	2005	95243	68,4

Таким образом, в Белгородской области достигнут достаточно высокий уровень экономического и социального развития, но лимитирующим фактором в контексте устойчивого развития является экологическое развитие территории. Экологизация социально-экономического развития районов старого промышленного освоения осложняется сформировавшейся за многие годы антропогенной нагрузкой на их территорию и накопившимся прошлым экологическим ущербом, который в Белгородской области представляет риск для нынешней экономики в виде нарушенных и загрязненных земель, больших объемов токсичных отходов, заболеваемости и смертности населения, деградации экосистем.

Список использованных источников: 1. Давыдянц Д.Е. Критерии показателя и оценка социально-экономической эффективности // Вопросы статистики. – 2002. – № 8 – С. 73–78. 2. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области: Сб. стат. / Белгородстат. – Белгород, 2012. – 234 с. 3. Ускова, Т.В. Управление устойчивым развитием региона [Текст]: монография / Т.В. Ускова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.

УДК 911.3: 379.85

ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Р.Ж. Келинбаева

*Институт географии Национального научно-технологического холдинга «Парасат»
Министерства образования и науки Республики Казахстан
zhar80@mail.ru*

Туризм играет все возрастающую роль в социально-экономическом развитии многих регионов в рыночных условиях. Наличие необходимых туристско-рекреационных ресурсов стимулирует внимание администрации регионов к новой сфере деятельности при разработке стратегий регионального развития.

В силу своих природно-географических условий и особенностей исторического развития Мангистауская область располагает необходимыми ресурсами для развития туризма и рекреации.

Здесь, как утверждают специалисты, сосредоточено около 50% уникальных памятников истории и культуры Казахстана: многочисленные архитектурные, исторические памятники, каменные изваяния человека и животных, оригинальные находки на раскопках крепостей Кызыл-Кала и Шеркала, составляющие культурное и этническое наследие народа, населявшего территорию в различные исторические эпохи [1].

Природные богатства Мангыстау, пустынная местность с тысячами останцовых гор, живописных каньонов, ущелий оврагов и барханов также обладают большими рекреационными возможностями.

Основу рекреационного использования территории составляет Каспийское море. Детерминирующая функция водного компонента проявляется в том, что с водой связаны многие популярнейшие варианты рекреационных занятий: рыбалка, катание на лодках, водных лыжах, катамаранах, прогулки на яхтах, подводное плавание, пляжный волейбол и т.д. Присутствие водного зеркала повышает эстетические качества пейзажей, которые открываются перед туристами. Практически, все туристские базы, базы отдыха Мангистауской области размещаются в непосредственной близости от моря.

Анализ особенностей размещения рекреационных ресурсов Мангистауской области позволил выявить несколько различных по своей функциональности туристско-рекреационных систем (ТРС).

1. ТРС – Карагие включает: прибрежную зону Каспийского моря – залив Бековича-Черкасского; минеральные воды местного значения; Карагия-Каракольский заказник. Площадь составляет 137,5 тыс. га, в 85 км от г. Актау. Западная часть охраняемой зоны: Карагие, одна из самых глубоких впадин в мире (132 метра ниже уровня моря).

2. ТРС – Кендирли включает: прибрежную зону Каспийского моря – залив Кендирли и Казахский; крупную базу отдыха «Кендирли»- 133 тыс. кв.м.; культовый объект –Темир-баба.

3. ТРС – полуостров Тупкараган: прибрежная зона Каспийского моря – Острова Тюленьи в Каспийском море; памятники истории и культуры: Канга-Баба, Кыштым, Молла-тас и др.; г. Форт-Шевченко. В городе мемориальный музей Т. Шевченко, музей этнографии Мангыстау, дом-музей Мурын-Жырау, лечебные грязи и минерализованные воды, руины, останки стен и строений города Кетиккала, памятники гражданской архитектуры.

4. ТРС – Сарытас-Кошак: прибрежная зона Каспийского моря (благоприятные условия для морского купания (130 дней/год)); Актау-Бозащынский заказник, расположен на юго-западной части п-ова Бозащы и в западной части хребта Северный Актау с прилежащей к нему с севера приморской равниной по обе стороны залива Кошак; палеолитные мастерские в каньонах: «Капамсай», с отвесными стенами высотой до 70 м, «Шакпакатасай», «Каракуак» и живописный «Шульдор»; исторические памятники: Шакпак-ата, Султан-Епе, Уштан, Даниспан и др.; Киактинское месторождение лечебных грязей – Юго-Западный Бозащы около а. Киякты

5. ТРС – Центральная часть горного Мангыстау: Оазис «Акмыш» родник и старинный сад конца 19 вв.; руины средневековой крепости или караван-сарая «Кызыл-кала» в 100 м от сада «Акмыш»; ущелье Самал в 500 м к юго-западу от «Акмыш»; источники минеральных вод в долине Когез, Сиыр-су; Пещеры Данисман-мола, Темир-абдал, высотой до 3 м; останцовая скала «Шеркала», напоминающая

юрту, высотой отвесных скал до 200 м, с причудливыми пещерами, гротами, скалами. Одновременно историко-архитектурный комплекс; останцовые горы «Айракты», в 5-6 км от Шеркала. Группа гор «Акмыштау»; петроглифы подземных пещер «Айракты» 18-19 вв.: «Картина мира», «Степная симфония», «Демонический мерген» и мн. др.; поле шаровидных конкреций «Торыш» между Каратау и уступами Северного и Южного Актау; разноцветные глины юрского периода в ущелье «Кокала»

6. ТРС – Бекет-ата-Кызылсу: места паломничества – подземные мечети Бекет-ата (в 80 км от с. Сенек), Масат-ата, Шопан-Ата; места народных промыслов; месторождения лечебных грязей в 15 км к востоку от некрополя Шопан-ата; обширный солончак «Тузбаир» в виде каскада глинисто-известняковых ступеней – западный чинк Устирта; останцовые горы Бокты; Бозжира –долина окруженная амфитеатром природных причуд: каньонами, горами-башнями, горами-замками, горами-юртами.

7. Бейнеуская ТРС: места паломничества – подземные мечети Бекет-ата в Старом Бейнеу; места народных промыслов в а. Бейнеу; «нематериализованные» объекты местного значения. Местность отражена в эпических произведениях народа «Сорок батыров Крыма».

Развитие пригородного отдыха. Областной центр Мангистауской области – г. Актау расположен на побережье Каспийского моря. Близость морского берега и развитость инфраструктуры города является главной предпосылкой развития здесь пригородного отдыха. Территория также включает часть Карагия-Каракольского заказника – озеро Караколь – длинное пресноводное озеро к югу от Актау с многочисленными поселениями фламинго. А также в городе находится единственный в Западном Казахстане Экспериментальный Мангышлакский ботанический сад. В данный момент в пригородной зоне функционирует свыше 16 баз отдыха и 12 пляжей. Всего в области в 2011 г. функционирует 34 туристских фирм и индивидуальных предпринимателей [2].

К услугам отдыхающих предоставляются пригородные пляжи «Манила», «Нур плаза», «Достар», база отдыха гостиничного типа «Стигл»[3]. В летний период также функционируют базы отдыха «Серебряные пески», «Караколь», «Акку», «Мангистау», «Чайка», «Факел», «Морячок», «Комарово». В летнем сезоне оздоровительный отдых для детей предлагают следующие загородные базы отдыха: «Алау», «Толкын», «Фламинго», «Волна», «Шагала», «Дарын». Все загородные оздоровительные учреждения являются собственностью промышленных предприятий и различных ТОО: ДОЦ «Алау» (АО «Мангистаумунайгаз»), ДОЛ «Волна» (ТОО «Егин-Су»), ДОЛ «Фламинго» (ТОО «Ер-А») и ДОЛ «Акку» (ТОО «Сеним»), «Шагала» – ТОО РЦ «Шипагер». Также на базе школ функционируют пришкольные оздоровительные летние лагеря.

Список использованных источников: 1. Кондыбай С. Эстетика ландшафтов Мангистау: перспективы для развития туризма. – Алматы: Изд-во «Арыс», 2005. – 176 с. 2. Туризм Казахстана. Статистический сборник на казахском и русском языках / под ред. А.А. Смаилова. – Астана: Агентство Республики Казахстан по статистике, 2012. – 136 с. 3. Акимат Мангистауской области [Электронный ресурс] – www.mangystau.kz 4. Официальный сайт Комитета индустрии туризма Министерства индустрии и новых технологий Республики Казахстан [Электронный ресурс] - www.kit.gov.kz

РОЛЬ КРУПНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ХОЛДИНГОВ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КЕМЕРОВСКОЙ ОБЛАСТИ)

Е.Г. Колесникова

elenakolesnikova39@gmail.com

ФГБОУ ВПО «Кемеровский государственный университет»

Основой любого экономически развитого государства и его регионов являются крупные корпорации и компании, активно сотрудничающие с предприятиями малого и среднего бизнеса, органами государственной власти, обществом.

В современных экономических условиях крупные корпоративные объединения, к которым следует относить холдинговые компании, финансово-промышленные группы в рамках хозяйственных региональных структур интересны тем, что они помогают региону получить: рыночный эффект (обеспечивают высокую конкурентоспособность региона, инвестиционную привлекательность, условия и возможности для предпринимательской деятельности); социальный эффект (организуют новые рабочие места, приводит к росту дохода на душу населения); экономический эффект (способствуют максимизации регионального продукта и дохода, наполняют региональный бюджет).

Крупные компании, обладая высоким финансовым потенциалом, могут являться исполнителями региональных программ, участвовать в инновационных проектах региона, с ними можно заключать перспективные соглашения о сотрудничестве. За счет компаний обеспечивается переток технологий, квалифицированных кадров и капиталов, сохраняются и развиваются кооперированные связи по выпуску сложной конечной продукции, расширяются инвестиционные и экспортные возможности региона.

На территории Кемеровской области, экономика которой специализируется на добыче полезных ископаемых, производстве металлургической и химической продукции, начиная с 1995 года, формируются крупные холдинговые компании. На сегодняшний день их насчитывается 9 (табл. 1).

Характеризуя промышленные холдинговые компании Кемеровской области можно классифицировать их по следующим признакам:

1). По месту формирования головной компании:

- в регионе (ХК «Сибирский деловой союз», ХК «Сибирский цемент», ХК «Сибуглемет»),
- вне региона (ХК «Мечел», ХК «Газпром»).

2). По характеру связи между отдельными предприятиями холдинга:

- вертикальные (ХК «Уральская горно-металлургическая компания»),
- горизонтальные (ХК «Газпром»),
- конгломератные (ХК «Сибирский деловой союз»).

3). По охвату видов экономической деятельности:

- монопрофильные (ОАО «Газпром», ХК «Сибирский цемент»),
- многопрофильные (все остальные холдинги Кемеровской области).

Таблица 1

Виды экономической деятельности холдинговых промышленных компаний

№	Холдинги	Год входа на региональный рынок Кемеровской области	Добыча топливно-энергет. полезных ископаемых	Добыча полезных ископаемых, кроме топливно-энергетич.	Металлургическое производство	Производство кокса, нефтепродуктов и ядерных материалов	Химическое производство	Производство подвижного ж/д состава	Производство и распределение электроэнергии	Производство прочих неметаллических минеральных продуктов
1.	ХК «Евраз Группа С.А.»	2001	Δ	Δ	Δ	Δ				
2.	ХК «Сибирский деловой союз»	2004	Δ				Δ	Δ	Δ	
3.	ХК «Газпром» (включая «Газпромнефть»)	2010				Δ				
4.	ХК «Уральская горно-металлургическая компания» (УГМК)	2005	Δ	Δ	Δ					
5.	ХК «Сибирская угольная энергетическая компания» (СУЭК)	2003	Δ						Δ	
6.	ХК «Мечел» (ОАО «Южный Кузбасс»)	2003		Δ	Δ					
7.	«Промышленно-металлургический холдинг»	2008			Δ	Δ				
8.	ХК «Сибирский цемент»	2004								Δ
9.	ХК «Сибуглемет»	1995	Δ			Δ				

Для оценки вклада компании в экономическое развитие региона предлагается использовать метод эконометрического моделирования (основанный на корреляционно-регрессионном анализе).

В качестве результирующей переменной (y) в регрессионной модели используется ВРП региона, в качестве объясняющих переменных (x_i) – годовая выручка i -той холдинговой компании (таблица 2). Источником информации является консолидированная бухгалтерская (финансовая) отчетность холдинговых компаний, данные Росстата по Кемеровской области.

Для включения в исследование были выбраны компании в силу следующих причин: доступность консолидированной отчетности; соответствие стратегий компаний стратегиям социально-экономического развития региона и РФ[1]; наличие в компании политики устойчивого развития, соответствие деятельности современным требованиям менеджмента качества; холдинг «Сибирский цемент» – одна из немногочисленных промышленных холдинговых компаний, образованных на

территории Кемеровской области, поэтому данные таких компаний обязательно должны включаться в исследование.

В ходе проведения корреляционно-регрессионного анализа холдинговые компании «ЕвразГрупп» и «Газпром» выбыли из рассмотрения, в модель были включены компании «СУЭК» (x_1) и «Сибирский цемент» (x_2)

Проведенный регрессионный анализ позволил определить параметры модели и построить числовую модель конкретного вида для оценки вклада холдинговых компаний в экономику региона.

$$y = 41367,7 + 10,14 x_1 + 38,3 x_2 + e \quad (1).$$

В данном уравнении коэффициент при переменной x_1 свидетельствует о том, что при увеличении выручки ХК «СУЭК» на 1 млн. руб., ВРП региона увеличится на 10,14 млн.руб., а при переменной x_2 : увеличении выручки ХК «Сибирский цемент» на 1 млн. руб. ВРП региона увеличится на 38,3 млн. руб.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что холдинговые компании, сформированные в регионе и полностью работающие в нём, вносят больший вклад в формирование ВРП региона, по сравнению с холдинговыми компаниями, использующими регион, как территорию присутствия.

Роль холдинговой компании в социальном развитии региона можно проиллюстрировать на примере холдинговой компании «СУЭК».

Первое Соглашение о сотрудничестве (социальном партнерстве) между администрацией Кемеровской области и ХК «СУЭК» было подписано в 2004г.

В соглашении значительное место уделено финансированию социальных программ. В 2004 году СУЭК выделило на эти цели 30 млн. рублей. Компания профинансировала ремонт ряда медицинских, образовательных и спортивных объектов, предоставила средства для закупки машин «скорой помощи», пожарных и милицейских автомобилей, школьных автобусов.

В заключении можно отметить следующее:

1. В каждом конкретном регионе можно разработать собственную классификацию холдинговых компаний.
2. Оценка вклада холдинговой компании в социально-экономическое развитие региона может проводиться по разным направлениям: политика, экономика, социальное развитие, экология, наука и другие.
3. Такая оценка необходима для определения рейтинга компаний, с целью привлечения их к реализации приоритетных направлений развития региона и взаимовыгодного сотрудничества с региональными органами управления.

Список использованных источников: 1. Стратегия социально-экономического развития Кемеровской области до 2025 г. URL: www.ako.ru

СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*О.Г. Корнус**Olesya01041979@yandex.ru**Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка*

Демографічна ситуація, що склалася в Сумській області характеризується як кризова. Глобальна тенденція зниження народжуваності посилилася у зв'язку з економічною кризою, невпевненістю у майбутньому, зниженням рівня добробуту населення, руйнуванням системи дошкільного та позашкільного виховання, незадовільним станом репродуктивного здоров'я населення. Через низьку народжуваність деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціал. Саме населення є одним із індикаторів соціально-економічного розвитку як держави, так і регіонів. У зв'язку з цим і виникає потреба деталізації демографічних досліджень на регіональному рівні. **Метою статті** є дослідження статеві-вікової структури населення Сумської області.

Кількість постійного населення Сумської області станом на 1.01.2012 р. становила 1152,3 тис. осіб (2,5% від загальної чисельності населення України). Статева структура всього населення області досить стабільна, у ній переважають жінки. Одним із головних чинників, що впливає на загострення демографічної кризи у Сумській області є низька народжуваність. У регіоні спостерігалось поступове зменшення народжуваності до 2002 р., коли коефіцієнт народжуваності досягнув свого мінімального значення (6,7‰). Протягом 2003–2009 рр. народжуваність поступово зростала, коефіцієнт народжуваності у 2009 р. досяг 9,1‰. Однак, вже протягом 2010 р. відмічалось незначне зниження рівня народжуваності. У 2011–2012 рр. народжуваність знову починає зростати. З 1985 р. по 2006 р. спостерігалось зростання смертності, досягнувши найвищого показника 19,3 на 1000 осіб. Далі коефіцієнт смертності поступово знижувався і у 2012 р. становив 16,6‰. Незважаючи на незначне зростання народжуваності у останні роки спостерігається природне скорочення населення як у міських поселеннях, так і у сільській місцевості. Найгірший показник природного скорочення був зафіксований у 2005 р. Саме цей рік є переломним у демографічній ситуації в області. Вже з 2006 р. спостерігається уповільнення темпів природного скорочення населення.

За період, що минув після проведення I Всеукраїнського перепису населення відбулися певні зміни у статеві-віковій структурі населення регіону. Станом на 01.01.2012 р. у регіоні нараховувалось 524977 чоловіків (45,6%) та 625164 жінок (54,4%). Спостерігається постійне переважання жінок у загальній чисельності її населення. Перевага чисельності жінок над чоловіками пояснюється нижчою смертністю серед жінок та активною міграцією чоловіків за межі області у пошуках роботи. У 2012 р. в області у розрахунку на 1000 чоловіків припадає 1191 жінка. У 2012 р. у віковій категорії 0-15 років кількість осіб становила 156,1 тис. осіб. Серед дітей переважає чоловіча стать – 80250 осіб (51,4%), жіноча стать становить 75881 (48,6%), що пояснюється частішим народженням хлопчиків. Перевага чоловічої статі спостерігається до 29 років включно, а далі переважають жінки, особливо у віці 65 років і старше (у 2 рази).

Наочне уявлення про статеві-віковий склад населення Сумської області та його динаміку дають статеві-вікові піраміди, побудовані на 2001, 2005 та 2012 роки (рис. 1).

Рис. 1. Статеві-вікові піраміди населення Сумської області за 2001, 2005 та 2012 роки (побудовано за даними [1-4])

Вікова структура є своєрідною характеристикою режиму відтворення населення та характеризується постійним зростанням частки осіб пенсійного віку та зниження частки дітей у загальній чисельності населення Сумської області. Це свідчить про те, що в регіоні склався звужений тип відтворення населення. Як видно з рис. 1. у 2001 р. найбільш чисельною була вікова група 40–44 роки, а на другому місці – вікова група 60–64 роки. Найменшою за чисельністю населення була вікова група 0-4 роки. У 2005 р. найбільшою за чисельністю населення стає вікова група 45–49 років, а

найменшою залишається вікова група 0–4 роки, що свідчить про регресивний тип відтворення поколінь. Низька питома вага дітей та велика кількість населення у віці, старшому за працездатний зумовлює старіння населення області.

Статеві-вікова піраміда 2012 р. показала певні зміни в демографічній ситуації регіону. Слід відмітити розширення в основі піраміди, що свідчить про зростання народжуваності. У віковій групі 0–4 роки стало на 39,3% більше населення порівняно з 2005 р. Найбільш чисельною є вікова група 25–29 років – 93017 осіб, а найменш чисельними віковими групами є група 5–9 років (45014 осіб) та 10–14 років (47727 осіб).

Із загальної кількості, населення у віці молодшому за працездатний нараховувалось 144585 осіб (12,6%), працездатному віці – 740458 осіб (64,4%), віці старшому за працездатний – 265098 осіб (23%). Чисельність населення працездатного віку у 2001 р. була на 22,1 тис. осіб меншою, ніж у 1989 р. і становила 73,2 тис. осіб, або 90,7% від рівня 1989 р. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. показав, що, незважаючи на скорочення абсолютної чисельності, частка населення працездатного віку зросла до 56,6% порівняно з 1989 р. (52,9%). Зокрема, серед працездатного населення дещо збільшилася частка молоді у віці 16-29 років (з 17,8 до 19,2%), але насправді спостерігався процес скорочення абсолютної чисельності населення даної вікової групи (з 25,5 тис. осіб до 24,9 тис. осіб). Одночасно із зростанням частки населення працездатного віку, відзначається скорочення частки групи осіб молодше працездатного віку, яка знизилася з 21,5% у 1989 р. до 12,6% у 2012 р. і зниження частки осіб старше працездатного віку, при одночасному скороченні абсолютної чисельності тієї й іншої групи.

Зафіксована за 1989–2001 рр. тенденція скорочення демографічного навантаження на населення у працездатному віці, протягом 2001–2012 рр. продовжилася. У віковій структурі населення відбувалося скорочення демографічного навантаження на населення працездатного віку з 893 осіб (1989 р.) до 628 осіб (2001 р.) на 1000 осіб працездатного віку. Протягом 2001–2012 рр. демографічне навантаження на населення у віці 16-59 скоротилося до 578 осіб на 1000 осіб працездатного віку.

Отже, враховуючи вищезазначені тенденції розвитку демографічної ситуації у Сумській області та особливості динаміки статеві-вікової структури населення, можна спрогнозувати подальше скорочення чисельності населення. Все вищесказане є свідченням необхідності вдосконалення як регіональної програми демографічної політики, так і обласних програм соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел: 1. Населення Сумської області за 2011 рік: [демографічний щорічник] / [за ред. Л. І. Олехнович]. – Суми : Сумське обласне управління статистики, 2012. – 258 с. 2. Статеві-віковий склад населення за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. – К. : Державний комітет статистики, 2003. – 402 с. 3. Статистичний щорічник Сумської області за 2006 рік / [за ред. Л. І. Олехнович]. – Суми : Сумське обласне управління статистики, 2007. – 668 с. 4. Статистичний щорічник Сумської області за 2010 рік / [за ред. Л. І. Олехнович]. – Суми : Сумське обласне управління статистики, 2011. – 672 с.

МАЛИНІВСЬКА ПРОМИСЛОВА ЗОНА ЯК ОБ'ЄКТ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Г.О. Кулешова, М.О. Логвинова

aafranchuk@mail.ru, geo94mari@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В інвестиційній політиці Харківської області головний акцент робиться на залучення інвестицій безпосередньо в райони. Сьогодні від ефективної інвестиційної політики залежить стан виробництва, можливості структурної перебудови економіки, підвищення соціально-економічного рівня населення, що особливо важливо на локальному (районному) рівні.

Обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ), залучених в економіку Харківської області, збільшуються щороку. Так, у 2007 році обсяг ПІІ склав 983,7 млн. дол. США, а вже у 2012 році – 2814,3 млн. дол., тобто збільшився майже у 3 рази (рис. 1). Проте розподіл прямих іноземних інвестицій в райони Харківської області досить нерівномірний. Найбільш привабливими для іноземних інвесторів є Чугуївський (8,8 % від загального обсягу прямих інвестицій області), Харківський (7,9 %) та Балаклійський (2,3 %) райони [1].

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Харківську область та Чугуївський район за період 2007-2012 рр. (побудовано за даними [2])

Упродовж 2007-2012 рр. обсяги ПІІ, залучених в економіку Чугуївського району, поступово збільшувалися. Винятком став 2008 рік, за підсумками якого обсяг ПІІ скоротився на 43,2 млн. дол. США від рівня відповідних показників 2008 року, що обумовлено економічною кризою того часу. Станом на 1.01.2013 р. обсяг ПІІ, залучених в економіку Чугуївського району, становить 202,4 млн. дол. США. За обсягом ПІІ Чугуївський район займає перше місце серед районів Харківської області [2].

Обсяг ПІІ в Чугуївському районі на душу населення станом на 01.01.2013 р. склав 4,3 тис. дол. США (на початок 2012 р. – 3,6 тис. дол. США). Підприємства району отримали ПІІ з шести країн світу, з яких найбільш значні кошти вкладено інвесторами з Кіпру та Панами. Основна частина (99,2%) прямих іноземних інвестицій, що надійшли до Чугуївського району, були розподілені між 5 підприємствами, серед яких 4 знаходяться на території «індустріального майданчика» – Малинівської промислової зони.

Малинівська промислова зона – одна із перших, що була створена навколо міста Харкова. Її функціонування дало можливість надати інвесторам вільний майданчик з необхідною інфраструктурою для швидкої реалізації інвестиційних проектів у різних галузях економіки. Вибір місця для будівництва промислової зони не випадковий. Селище міського типу Малинівка має ряд переваг для іноземних інвесторів, тобто певних чинників та факторів інвестиційної привабливості [2]. Зокрема, селище міського типу Малинівка має вигідне географічне положення, оскільки розташоване у центральній частині Чугуївського району. Відстань до районного центру міста Чугуєва становить 5 км, до обласного центру – міста Харкова – 47 км автошляхами та 59 км залізницею. Велике значення має близьке розташування селища до кордону з Російською Федерацією, а також проходження через північно-східну окраїну селища автомобільної магістралі державного (Київ – Харків – Довжанський) та автомагістралі міжнародного значення (Кале – Брюссель – Краків – Київ – Волгоград – Ташкент – Алмати – Ріддер). Малинівка розташована неподалік від Харкова, тому має відносно невелику відстань від Харківського аеропорту, що є позитивною ознакою для інвесторів. У районному центрі є власний військовий аеродром зі злітно-посадковою смугою першої категорії, а також оновлений, реконструйований за європейськими стандартами залізничний вокзал (через місто проходить залізнична магістраль Харків – Куп'янськ). Чугуївський район володіє висококваліфікованою робочою силою, а також має значний туристсько-рекреаційний потенціал (територією селища протікає найбільша річка Східної України – Сіверський Донець).

Сприятливий інвестиційний клімат, налагоджена, максимально спрощена процедура оформлення дозвільних документів, підтримка місцевої влади іноземних інвесторів сприяли тому, що на території Малинівської промислової зони, площею 81,1 га, з 2005 року відбувається реалізація ряду інвестиційних проектів наступних підприємств: ТОВ «Лікєро-горілочний завод «ПРАЙМ» (виробництво алкогольних напоїв); ТОВ «Малинівський склозавод» (виробництво високоякісної скло продукції); ПрАТ «KGS & Co» (виробництво алюмінієвих ковпачків для скляної тари); філіал ЗАО «Укрпапірінвест» (виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів з них); ООО «Хошин-Капітал» (виробництво штучного хутра); ТОВ «Тавана» (торгівельна частина); ТОВ «Бікорм» (виробництво кормових дріжджів для тваринницької галузі виробництва); ПАТ «ТММ-Енергобуд» (виробництво елементів трубопроводів високого, середнього та низького тиску для атомних і теплових електростанцій).

Найбільш привабливим підприємством для іноземних інвесторів є ТОВ «Малинівський склозавод» (рис. 2). Сьогодні у підприємство вкладено 91,1 млн. дол. США іноземних інвестицій. Завод виробляє високоякісну склопродукцію для лікєро-горілочної й консервної промисловості [4].

Будівництво нового лікєро-горілочного заводу компанії «Олімп» було розпочате у липні 2003 року у Малинівці. Основна причина вибору саме цього майданчика – великі запаси артезіанської води із унікальним хімічним складом. Компанія «Олімп» у

2006 році відкрила новий завод ТОВ «Лікero-горілчаний завод «ПРАЙМ», який оснащений найсучаснішим іноземним устаткуванням. Сумарний обсяг інвестицій склав 60 млн. дол. США [3].

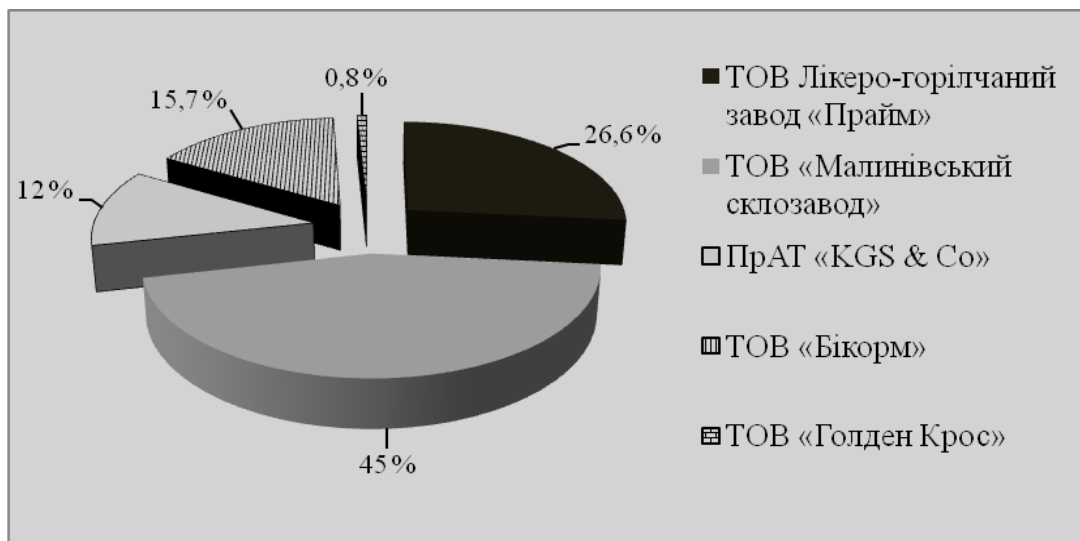

Рис. 2. Структура розподілу прямих іноземних інвестицій серед підприємств Чугуївського району Харківської області у 2012 році (побудовано за даними [2])

Будівництво підприємства з виробництва алюмінієвих ковпачків (ЗАТ «KGS&Co») було розпочате в серпні 2003 року. Це підприємство єдине в Україні, яке має замкнений цикл виробництва. Обсяг іноземних інвестицій у підприємство склав 24,3 млн. дол. США [5]. ЗАТ «KGS&Co» здійснює зовнішньоекономічну діяльність. Обсяг експорту за 2012 році склав 4,6 млн. дол. США (42 % від загального експорту району). Обсяг імпорту – 6,3 млн. дол. США (78 % від загального імпорту району). Сировина для виготовлення алюмінієвих ковпачків імпортується з Швейцарії, Німеччини, Білорусії, Росії, Болгарії.

В 2007 році розпочате будівництво четвертого підприємства в Малинівці – ТОВ «Бікорм» корпорації «ПРАЙМ» з виробництва кормових дріжджів для тваринницької галузі сільського господарства. У підприємство вже вкладено іноземних коштів на суму 31,8 млн. дол. США.

Таким чином, завдяки залученню іноземних інвестицій у будівництво підприємств Малинівської промислової зони, в Чугуївському районі обсяг промислового виробництва у 2,6 р. перевищив обсяг агропромислового. Ці зміни сприяли перетворенню Чугуївського району із сільськогосподарського в потужний промисловий. Досвід функціонування Малинівської промислової зони свідчить про інвестиційну привабливість Харківського регіону. Подібні проекти слід реалізовувати і в інших районах області, що вимагає проведення комплексних суспільно-географічних досліджень бізнес-середовища та інвестиційних можливостей регіону на локальному рівні.

Список використаних джерел: 1. Харківська область у 2012 році : статистичний щорічник. – Х. : Харківське обласне управління статистики, 2011. – 577 с. 2. Офіційний сайт Чугуївської районної державної адміністрації. 3. Офіційний сайт ТОВ Лікero-горілчаний завод «Прайм». – Режим доступу: www.prime-vodka.com/ru/main/ 4. Офіційний сайт ТОВ «Малинівський склозавод». – Режим доступу: www.malglass.com/ 5. Офіційний сайт ПрАТ «KGS & Co». – Режим доступу: www.kgs.com.ua/

НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ

Г.В. Курило, А.А. Мозговий

Gallin2@mail.ru

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Азія, як частина світу, є надзвичайно цікавим туристичним регіоном. На її території зародились більшість давніх цивілізацій, які ще досі зберігають свої таємниці. Азія має величезну площу – понад 44,0 млн км² і майже всі види природних ресурсів і природних комплексів, які зустрічаються на нашій планеті. Не дивно, що туристичні ринки азійських країн розвиваються в постміленіумні роки швидко й динамічно, особливо це стосується країн Східної Азії, що мають крім потужної історико-культурної спадщини та екзотичної природи, ще й значний економічний потенціал – відомий каталізатор туристської активності.

Туристська активність розуміється як подорожі по країні або виїзд за кордон соціальних суб'єктів з метою безпосереднього задоволення своїх пізнавальних, духовних, інтелектуальних, релігійних, оздоровчих, ділових, спортивних, фізичних потреб. А туристична діяльність – це підприємницька діяльність підприємств, організацій на туристичному ринку, спрямована на задоволення потреб суб'єктів туризму [2].

Стає очевидним, що Східна Азія є безумовним лідером на субконтиненті не тільки за кількістю населення, яке наближається до 1,5 млрд осіб, а й за рівнем економічного розвитку. Обсяг ВВП цього регіону за останнє десятиліття майже подвоївся, переважно за рахунок Китаю та Південної Кореї. Поки що, як за обсягом ВВП, так і за рівнем розвитку технологій та якістю життя своїх мешканців, Японія значно випереджає інші країни Східної Азії. Цим пояснюється роль цієї держави як в макрорегіоні, так і в світі. Проте потенційним лідером у Східній Азії безумовно є Китай, який володіє грандіозним людським та природно-ресурсним потенціалом, і вже нагромадив достатні кошти та технології для пришвидшеного економічного розвитку й світового лідерства в галузі туристичної діяльності [5]. Об'єднання КНДР та Республіки Кореї в одну державу поки що видається проблематичним, але цілком може здійснитися у подальшому майбутньому, що дало б потужний поштовх для розвитку об'єднаної Кореї.

Як відомо, регіональний ринок туристичних послуг являє собою відкриту соціально-економічну систему з високим рівнем саморегуляції, основу якої складають високолокалізовані взаємовідносини, пов'язані із виробництвом, збутом і споживанням туристичних послуг або комплексного турпродукту в межах певної території, причому критерієм виділення регіонального ринку виступає як місце купівлі туристичного пакету, так і місце споживання туристичних послуг, що входять до його складу [3]. Інструментом урівноваження туристичного попиту та пропозиції є ціни – основний індикатор єдності регіонального ринку.

Глобальна фінансова криза 2008 року – глибока фінансова криза, найгірша криза з часів Великої депресії, наслідки котрої вже понад п'ять років впливають на розвиток глобальної економіки. Під час фінансової кризи 2008–2009 років світ вступив

в глобальну рецесію, яка викликала згорання бізнесу, зростання безробіття і скорочення державних доходів. Деякі з найбільших і найбільш шанованих банків, інвестиційних компаній і страхових компаній або оголосили про своє банкрутство або були на грані цього. Майже у всіх промислово розвинених країнах і багатьох країнах з ринком, що розвиваються, оголосили рятувальні пакети для економічного та фінансового сектора. Криза виявила фундаментальні слабкості фінансових систем у всьому світі, наочно продемонструвала, на скільки взаємопов'язаними і взаємозалежними є національні економіки сьогодні [1].

Країни Східної Азії були вражені економічною кризою на досить ранньому етапі, але стали першими, де проявилися ознаки відновлення – у серпні 2010 року спостерігалось 14% зростання кількості міжнародних туристичних прибуттів. Це в порівнянні з передкризовим 2008 роком склало збільшення показника міжнародних туристичних прибуттів на 10 млн осіб, в більшості туристичних напрямів спостерігалось зростання на 20% і більше [4].

Як відзначає статистичне відомство КНР, під впливом глобальної фінансової кризи 2009 рік став найбільш важким роком для китайської економіки, але незважаючи на труднощі, китайському уряду вдалося у короткі терміни стримати помітне зниження темпів росту економіки завдяки проведенню активної фінансової політики і поміркованої м'якої грошово-кредитної політики, а також за рахунок ряду заходів для забезпечення росту економіки, перебудови економічної структури, поглиблення реформ і поліпшення добробуту населення.

У зв'язку з проведенням Олімпіади-2008 у Пекіні Китай став одним зі світових лідерів у сфері в'їзного туризму. Згідно з даними Пекінського статистичного управління, у січні-лютому 2008 роки обсяг в'їзного туризму в китайській столиці склав 492 тис. осіб, збільшившись на 12,8 % в порівнянні з тим же періодом минулих років [4].

Зростання обсягу в'їзного туризму було забезпечено за рахунок збільшення числа зарубіжних туристів: в перші два місяці 2009 року Пекін прийняв 424 тис зарубіжних туристів з приростом показника у майже 18 %. Того року Китай вийшов на четверте місце в світі за обсягом ринку туризму після США, Японії та Німеччини. Згідно зі статистикою, доходи індустрії туризму і подорожей в Китаї виросли в 2008 році на 13,3% в порівнянні з 2007 роком і досягли 3370 мільярдів дол. США [4].

Економіка Японії, яка глибоко інтегрована у світову економіку, гостро відчувала негативний вплив глобальної економічної кризи на розвиток усіх галузей промисловості, фінансового сектору та зовнішньої торгівлі. Проте, наприкінці 2009 р. завдяки впровадженню антикризових економічних пакетів японського уряду та незначному покращенню світової економічної кон'юнктури, економіка країни почала демонструвати перші ознаки пожвавлення, в тому числі і в сфері туризму.

Отже, глобальна фінансово-економічна криза справила відчутний вплив на розвиток туристичної діяльності в країнах Східної Азії. Зауважимо, що ситуація на національних туристичних ринках цього регіону 2008–2009 років характеризувалася певною неоднозначністю: з одного боку, спостерігалось стрімке падіння показників міжнародних туристичних прибуттів на Корейський півострів та, особливо, до Японії; з іншого – зростання цього ж показника в материковому Китаї, як певної «інерції» олімпіади. Показною є також ситуація в Монголії, де наслідки світової фінансово-економічної кризи для розвитку туризму лишилися майже невідчутними, через низький рівень розвиненості цієї галузі в країні.

Хоча минуло вже понад п'ять років з початку глобальної фінансово-економічної кризи її наслідки досі є помітними. Так, зокрема, туристичний ринок Японії досі не відновився до рівня докризового, це ж стосується й відновлення масштабів ділового туризму в регіоні. Також в розпал кризи було заморожено ряд інфраструктурних проектів, реалізація котрих сприяла б розвитку туризму в регіоні.

Проте, характеризуючи стан розвиненості туризму в регіоні, слід зазначити, що ситуація доволі динамічно змінюється в позитивному напрямку. Крім того, східноазійські країни мають всі передумови для прискореного розвитку міжнародного туризму: потужну історико-культурну спадщину, унікальні природно-рекреаційні ресурси та значний економічний потенціал, що в найближчій перспективі має забезпечити світове лідерство Східної Азії в розвитку туризму.

Список використаних джерел: 1. Глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 роки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. 2. Головащенко О.В. Туристична діяльність: людинотворчий вимір / Головащенко Ольга Вячеславівна // Нова парадигма: Альманах наукових праць. Випуск 20. – Запоріжжя: Видавництво ЗДУ, 2000. – С. 42 – 47. 3. Забалдіна Ю. Б. Методи дослідження кон'юнктури регіональних ринків туристичних послуг / Юлія Борисівна Забалдіна // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – №5. – Т.3. – С. 83–86. 4. Світова туристична організація. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://unwto.org/en/about/unwto> 5. Туристичне країнознавство. Країни лідери туризму / За ред. проф. Любіцевої Ольги Олександрівни. – К.: Альтерпрес, 2008. – 435 с.

УДК 620.9(477.53) «712»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Л.М. Кушнір, Р.В. Шевченко

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка

Порушення проблеми. На сьогоднішній день у галузевій структурі господарства Полтавської області вагомому роль відіграє паливно-енергетичний комплекс (ПЕК), оскільки складає 56 % промислового виробництва області. Саме тому в умовах жорсткої конкуренції на світових ринках, оцінка його реального стану та перспективності є життєво необхідною для нормального розвитку промисловості регіону та української держави. Проблемами розвитку та перспективності ПЕК держави та окремих областей займалися науковці Інституту географії НАН України та ВНЗ Полтави. Проте їх дослідження стосувалися окремих галузей ПЕК, або проводились відносно давно. Метою статті є суспільно-географічна оцінка сучасного стану ПЕК Полтавського регіону та виявлення проблем комплексу з метою подальшого прогнозування його діяльності.

ПЕК Полтавщини на сьогоднішній день представлений такими галузями: 1) нафто-газова; 2) нафтопереробна; 3) гідроенергетика; 4) теплоенергетика. Також перспективними можна назвати: 1) промисловість з видобутку торфу; 2) буровугільну промисловість; 3) енергетику з відновлювальних джерел [1; 5, с. 25]. Промисловий видобуток нафти в регіоні розпочався в 1951 р., а газу — 1957 році [5, с. 123].

На сьогоднішній день розвідані запаси газу сягають 500 млрд. м³ з щорічним видобутком (станом на 2011 рік) 7517,3 млн. м³, нафти — 22 млн. т та 297,1 тис. т, а газового конденсату 45 млн. т та 530,0 т відповідно [6, с. 70]. Також авторами було обчислено ресурсозабезпеченість регіону паливними корисними копалинами. Так, при відповідному рівні видобутку у 7517, млн. м³/рік, запаси природного газу вичерплюються приблизно через 65 років, нафти при 297,1 тис. т/рік через – 74 роки, а газового конденсату при 530 т/рік через – 85 років. Тобто розвідування нових родовищ, чи подальше дослідження старих, повинно стати пріоритетом енергетичної політики обласної влади та уряду країни.

Найбільші родовища нафти і газу на Полтавщині мають майже півстолітню історію промислового видобутку. Серед них виділяють такі: 1) Глинсько-Розбишівське (Лохвицький р-н); 2) Солохівське (Диканський р-н); 3) Машівське (Машівський р-н); 4) Опішнянське (Зіньківський, Котелевський р-ни); 5) Гадяцьке (Гадяцький р-н); 6) Розпашнівське (Карлівський р-н); 7) Тимофієвське (Гадяцький р-н); 8) Котелеське (Котелевський р-н); 9) Яблунівське (Лохвицький р-н); 10) Матвієвське (Котелевський р-н); 11) Ковердинське (Шишацький р-н) [2, с. 57].

Полтавська нафта високоякісна, оскільки в її складі до 55% світлих нафтопродуктів, мало сірки. В супутніх газах майже 70% пропано-бутанових легкозаймистих фракцій, у зв'язку з чим вони є цінною сировиною для хімічної промисловості. Деяка кількість видобутої в області нафти і газового конденсату нафтопроводом і залізницею направляється на ВАТ «Кременчукнафтооргсинтез» (з 2010 року ПАТ «Укрнафта»), яке виробляє близько 70 видів нафтопродуктів. За обсягом продукції це одне з найбільших підприємств Полтавщини і другий за потужністю нафтопереробний завод України [5, с. 124].

В той же час існує ряд проблем в розвитку нафто-газової галузі. Серед них: 1) застарілість виробничих фондів (особливо фонди ПАТ «Укрнафта»); 2) мала інвестиційна привабливість регіону для іноземних компаній; 3) нестабільність у регуляторній сфері. Серед перспективних родовищ можна виділити: Загорянське, Пірківське, Воліховське, Чутівське, Яблунівське, в яких при значних капіталовкладеннях можна видобувати сланцевий газ [4, с. 7].

Родовища торфу переважно знаходяться у західній та північно-західній частині області, їх більше 100, причому їх площа складає 110000 га [5, с. 25]. Його використовують як добриво, підстилку для тваринництва чи іноді – як паливо для домашнього господарства. Щодо покладів бурого вугілля, то вони розташовані в Кременчуцькому районі, проте через необхідність високих капіталовкладень та зональність, видобуток поки що не ведеться.

Другою макроланкою комплексу є електроенергетика. На Полтавщині вона представлена двома класичними видами – ГЕС та ТЕС, а також електростанціями з відновлюваних видів енергії (*проте їх майже не враховують*). Загалом в області діє більше 200 станцій та підстанцій. Область має слаборозвинену енергетику, бо забезпечує себе лише на 20-22%, як приклад у 2011 році область виробила енергії 1265,3 млн. кВт/год. [6, с. 73], а обсяги споживання становили понад 5000 млн. кВт/год. Найбільшими підприємствами регіону є Кременчуцька ГЕС та ТЕС. перша потребує капітального ремонту, а для другої доцільно добудувати енергоблок Е-500. Поряд з великою ГЕС в Кременчуці, в області за останні 5 років почали розбудовувати малі ГЕС: Шишацька, Кунцівська, Опішнянська, Остап'євська, Сухорабівська станції, котрі мають потужність від 0,150 до 0,600 МВт та виробили енергії за 2012 рік

3,750 млн. кВт/год. енергії. Ці станції обслуговують селища та підприємства АПК області [1].

Область має достатньо розгалужену систему ліній електропередач. Енергія з системи «Харківенерго» надходить до 3 опорних пунктів «Полтава», «Кременчук» та «Миргород», які з'єднані електромагістраллю потужністю 330 тис. В. Загальна протяжність ліній електропередач в області становить 41204,0 км. З них в аварійному стані 25009,0 км, тобто зношеність ліній становить 60,7% (31,4 % в середньому по Україні). Головними енергетичними підприємствами області є ПАТ «Полтаваобленерго», котре тримає на балансі всі наземні лінії електропередач, трансформатори, підземні кабелі та Кременчуцька філія «Укргідроенерго», до активів якої належить Кременчуцька ГЕС [3, с. 12].

Висновок. Оцінюючи розвиток ПЕК Полтавської області встановлено, що головною галуззю ПЕК Полтавської області є нафто-газова, яка також виступає найпотужнішою в Україні. Цьому сприяли як природно-географічні, так і соціально-економічні чинники. Проте після розпаду СРСР, держава не може утримувати фінансові проекти, щодо розробки нових чи для більшого освоєння старих родовищ. Тому доцільно створити інвестиційний клімат не лише в країні, але і в області, що дасть змогу іноземним компаніям прийти на наш ринок. Також незмінною проблемою регіону є слабка енергозабезпеченість. Область забезпечує власні потреби лише на 20-22 %. Тому для збільшення виробництва енергії в області потрібно терміново реконструювати та модернізувати Кременчуцьку ГЕС та ТЕС, ремонтувати лінії електропередач, впроваджувати електростанції з відновлювальних джерел енергії, як наприклад, ЕКО ТЕС на біогазі та соломі. Всі ці заходи необхідні для збільшення енергетичної незалежності Полтавщини та України, котра зараз терміново потребує власних вуглеводнів через величезні ціни на світовому ринку.

Список використаних джерел: 1. Відновлювальна енергетика. Сучасний стан [Електронний ресурс]: данні Держенергоефективності 2012 рік. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/vidnovlyuvana-energetika>. 2. Закалюжний В. М. Полтавська область. Геолого-географічний нарис (Навчальний посібник) / В. М. Закалюжний, Г. Ф. Джурка. — Полтава: [б. в.], 2000. — 130 с. 3. Електроенергетика України: Стан і тенденції розвитку : (доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. — 2012 — № 6 . — С. 2-42. 4. Зезекало І. Г. Перспективи видобування вуглеводневої сировини на Полтавщині [Текст] / Зезекало І. Г., Джурка Г. Ф. // Менделєєвські читання : збірник наукових праць регіональної науково-практичної конференції, (Полтава, 11-12 жовтня 2012 р.) / м-во освіти і науки, молоді та спорту України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка [та ін.] — Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2012. — С. 7-11. 5. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [За ред. К. О. Маца]. — Полтава: Полтавський літератор, 1998. — 336 с. 6. Потвська область у 2011 році (статистичний щорічник) / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Полтавській обл. [ред. Л. В. Калашник]. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012 . — 410 с.

ТРАКТОВКА ПОНЯТИЯ «МЕСТНЫЙ БЮДЖЕТ» В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ

Ю.И. Маркуц

j_markuts@mail.ru

Донецкий национальный университет

Местные бюджеты – основная составляющая местных финансов, объективная необходимость которой впервые возникла во времена общинного строя и сформировалась ранее, чем институт государства. На текущем этапе развития Украины особое внимание центральных органов власти, органов местного самоуправления, ведущих ученых и экономистов направлено на объективную необходимость реформирования системы местных финансов, а потому вопросы эффективного формирования и расходования средств местных бюджетов приобретают особую актуальность. В этой связи понимание сущности и особенностей трактовки понятия «местный бюджет» позволит более качественно, рационально и правильно подходить к системному процессу реформирования.

В соответствии с действующим законодательством Украины решение социально-экономических задач, которые возложены на органы местного самоуправления требуют соответственного финансового обеспечения, что неизбежно приводит к появлению категории «местные бюджеты», которые согласно Бюджетному кодексу Украины представляют собой бюджет Автономной Республики Крым, областные, районные бюджеты и бюджеты местного самоуправления [1]. В свою очередь, для более точного осмысления данной трактовки рассмотрим определение «бюджет», представленного в этом же нормативном акте: «бюджет – это план формирования и использования финансовых ресурсов для обеспечения задач и функций, которые осуществляются соответственно органами государственной власти, органами власти Автономной Республики Крым, органами местного самоуправления на протяжении бюджетного периода» [1]. Считаем, что данная официальная трактовка учитывает плановый характер сущности категории «бюджет», однако не раскрывает его содержания как экономической категории.

Что касается научной трактовки понятия, то современные отечественные и зарубежные ученые и экономисты по-разному определяют категорию «местные бюджеты». Так, М.И. Кульчицкий трактует его следующим образом: «**Местные бюджеты** – это система формирования, распределения и использования финансовых ресурсов для обеспечения местными органами власти возложенных на них функций и задач, как собственных, так и делегированных» [3, с.99]. Данное определение практически полностью совпадает с определением местных финансов, данным О.А. Сунцовой, за исключением того, что она выделяет не только финансовые ресурсы местных органов власти, но и «денежные и другие» [7, с.20]. **Местные бюджеты** автор трактует как фонд финансовых ресурсов, которые находятся в распоряжении органов исполнительной власти соответствующего органа местного самоуправления для выполнения возложенных на него функций, предусмотренных конституцией [7, с.58]. О.Д. Василик предлагает рассматривать **местные бюджеты** в двух аспектах: во-первых, как организационную форму мобилизации части

финансовых ресурсов в распоряжения местных органов самоуправления, а во-вторых, как систему финансовых отношений, которая складывается между местными и государственным бюджетом. [8, с.181]. По мнению В.И. Кравченко **местный бюджет** следует рассматривать как правовой акт, как план (смету) расходов и доходов соответствующего органа власти или самоуправления и как экономическую категорию. А.Е. Буряченко считает, что **местные бюджеты** как экономическая категория отображает денежные отношения, которые возникают между местными органами самоуправления и объектами распределения созданной стоимости в процессе формирования средств, которые используются на социально-экономическое развитие регионов и улучшение благосостояния населения. Как финансовый план, по мнению автора, местный бюджет представляет собой систему организованных органами местного самоуправления мероприятий на социальное и экономическое развитие регионов и стоит из двух частей – доходов и расходов. В Современном экономическом словаре под редакцией Б.А. Райзберга указано следующее определение местного бюджета: «**Местный бюджет** – бюджет административно-территориальных единиц, управляемых местными органами власти» [6, с.222]. О.Д. Данилов понимает под **местными бюджетами** основную финансовую базу, которая сосредоточена в распоряжении местных советов народных депутатов и органов местного и регионального самоуправления, которые составляют, рассматривают, утверждают и выполняют свои бюджеты, распоряжаются переданными в их подчинение предприятиями и получают от них доходы [2, с.299]. М.И. Ткачук трактует понятие **местный бюджет** как «основной финансовый план органа местного самоуправления, которые отражает экономические отношения по поводу формирования, распределения и использования централизованного фонда средств» [4, с.8].

Считаем целесообразным поддержать точку зрения О.П. Кириленко, которая отмечает, что различные подходы к трактовке местных бюджетов обусловлены исходными взглядами в определении формы, содержания, юридического и экономического предназначения исследуемой категории. В свою очередь, по мнению А.О. Епифанова и И.В. Сало на экономическую сущность местных бюджетов влияют объективные и субъективные факторы. К первой группе авторы относят состояние экономики, характер производственных отношений, уровень развития производительных сил, а также особенности, присущие отдельным областям: природные (наличие полезных ископаемых, нефти, газа), экономические (структура экономики и ее отраслей), социальные (количество учебных, культурных и других заведений); вторая группа включает внешнюю и внутреннюю политику государства, прогнозы экономического развития, политическая, экономическая ситуация в стране и т.д. [5, с.233]. Несмотря на такое многообразие представленных определений, все ученые и экономисты единогласно разделяют мнение о местном бюджете как о целостной сложной системе, которая играет важнейшую роль в решении общегосударственных задач и задач местного уровня. Таким образом, местные финансы, влияя на социально-экономическое развитие территории, обеспечивают население общественно полезными благами и услугами, способствуют экономическому росту. Посредством местных бюджетов осуществляется финансовое выравнивание развития территорий, которые в следствие социальных, экономических, географических и других условий отстают в развитии. Так, от финансовой ситуации на местном уровне зависит совершенствование не только финансового пространства региона, но и макроэкономической ситуации в целом.

Список использованных источников: Бюджетный кодекс Украины от 08.07.2010 №2456-VI [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/> 2. Фінанси у запитаннях і відповідях / за заг. ред. О.Д. Данілова. – К.: «Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2006. – 444 с. 3. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування / М.І. Кульчицький // Фінанси України. - №9. – 2001. – С.98-104. 4. Государственный бюджет / под ред. Ткачук М.И., Заяц Н.Е., Ханкевич Л.А. – Минск: Відшэйшая школа, 1995. – 240 с. 5. Єніфанов А.О. Регіональна економіка / А.О. Єніфанов, І.В. Сало. – К: Наукова думка, 1999. – 343 с. 6. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 480 с. 7. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О.О. Сунцова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 488 с. 8. Василик О.Д. Державні фінанси України / О.Д. Василик. – К.: Вища школа, 1997. – 383 с.

УДК 339.3

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТОРГОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В РОСТОВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ

Ю.Н. Меринов¹, Ю.Ю. Меринова²

yumerinov@gmail.com, yuliyamerinova@yandex.ru

¹Ростовский филиал Российской Таможенной Академии,

²Южный Федеральный Университет

Деятельность торговых предприятий чаще всего в статистических учреждениях фиксируется по уровню товарооборота. Этот показатель позволяет в современных условиях оценивать дифференциацию торгового обслуживания по разным территориям, но не дает возможности четко отслеживать динамику развития розничной торговли. Данная проблема связана с непредсказуемыми темпами инфляции, с неуправляемым повышением цен торгующими организациями с целью компенсации своих затрат за счет потребителя. Поэтому рост товарооборота может происходить (особенно в кризисные моменты) не за счет увеличения объемов продаваемых товаров, улучшения качества и повышения ассортимента, а за счет ажиотажного спроса на любой товар (в т.ч. весьма низкого качества) во время резких скачков инфляции при низких доходах населения.

Можно констатировать, что в настоящее время произошло восстановление потребительского рынка, объёмы которого были подорваны в 2008-2009 гг. Довольно высокими темпами увеличиваются обороты в организованной розничной торговле, что в целом можно рассматривать как благоприятное явление, способствующее повышению качества обслуживания населения. Только за последние 6 лет товарооборот розничной торговли увеличился в 2,37 раза, достигнув в 2010 г. уровня в 464,1 млрд. руб. (самый высокий показатель среди всех субъектов ЮФО) [1]. Основной объем товарооборота области приходится на РА. Причем доля агломерации имеет четкую тенденцию роста (если в 2005 г. на её долю приходилось 70,3 % товарооборота области, то в 2010 г. – 72,1 %) [1], [2]. Ведущие позиции и в областном и в агломерационном товарообороте розничной торговли принадлежит Ростову-на-Дону (соответственно более 50 и около 70 %). На порядок ниже товарооборот в Таганроге и Новочеркасске. Такое положение объясняется как традиционной концентрацией потребителей в этих поселениях, так и благоприятными условиями инвестиционного и транспортно-географического положения. Однако бурное развитие

товарооборота розничной торговли в Аксайском районе (табл. 1) связано не только с активным развитием г. Аксая и поселений расположенных вдоль транспортной магистрали М4, но прежде всего вводом в действие с 2008 года ряда крупных торговых комплексов в пределах административных границ Ростова и Аксайского района. Такое развитие является ярким примером агломерирования.

Таблица 1

Динамика оборота розничной торговли по всем каналам реализации, млрд. руб.
(составлено автором по данным [1], [2])

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ростовская область	195,8	239,4	319,5	423,4	396,7	464,1
Ростовская агломерация	137,7	170,2	228,6	306,5	283,8	334,8
Доля агломерация в области, %	70,3	71,1	71,5	72,4	71,5	72,1
Ростов-на-Дону	99,9	124,6	167,8	223,0	198,0	233,1
Доля Ростова в области, %	51,0	52,0	52,5	52,7	49,9	50,2
Доля Ростова в агломерации, %	72,5	73,2	73,4	72,8	69,8	69,6
Азов	2,6	3,4	4,7	5,8	5,8	6,9
Батайск	2,3	2,8	3,7	5,3	5,4	6,7
Новочеркасск	8,6	10,5	15,2	19,6	18,6	21,6
Таганрог	12,2	14,8	19,3	25,3	23,4	26,1
Всего по городам	125,6	156,1	210,7	279,0	251,2	294,4
Азовский	1,9	1,8	2,5	3,1	3,2	3,9
Аксайский	3,8	4,7	6,1	13,3	18,9	24,1
Багаевский	0,6	0,8	1,0	1,1	1,0	1,2
Кагальницкий	0,9	1,0	1,2	1,4	1,5	1,6
Матвеево-Курганский	0,8	1,0	1,3	1,6	1,7	1,9
Мясниковский	1,3	1,5	1,8	2,2	1,8	2,2
Неклиновский	1,4	1,7	2,0	2,3	2,0	2,4
Октябрьский	1,4	1,6	2,0	2,5	2,5	3,1
Всего по районам	12,1	14,1	17,9	27,5	32,6	40,4

В относительных показателях область также удерживает лидирующее положение (на начало 2010 г. товарооборот на душу населения составил 108,3 тыс. руб.) среди всех субъектов ЮФО, но, к сожалению, уступает средним показателям по России [1]. В пределах агломерации лидером по этому показателю выступает, по выше указанным причинам, Аксайский район, имеющий уровень в 2,2 раза превышающий среднеобластной показатель. Далее, с превышением общеоблстного уровня идут Ростов и Новочеркасск. Однако товарооборот на душу населения в розничной сети других административных единиц РА уступает среднеобластному уровню. Связано это с предпочтением жителей агломерации приобретать товары длительного спроса в крупных торговых организациях чаще всего концентрирующихся в крупнейших городских поселениях, тем более, что развитие транспортной инфраструктуры обеспечивает как возможности небольшой временной затраты на посещения этих центров, так и более благоприятное сервисное обслуживание.

В силу дисперсного размещения сельских поселений и необходимости привязки торговых точек к местам проживания населения количество магазинов и торговых площадей, в расчете на душу населения, всегда было и будет оставаться более многочисленным, чем в городах. Однако в абсолютном выражении лидерство по

общему количеству предприятий и торговых площадей будет оставаться за крупнейшими городами агломерации.

По показателям общего товарооборота на душу населения всех торгующих организаций можно наблюдать стабильное превышение в городских поселениях по сравнению с сельскими. В этом отношении лидирующие позиции удерживает Ростов-на-Дону (213,6 тыс. руб./чел. в 2010 г.), который не только занимает 1-е место среди всех административных единиц, но и превышает почти в 2 раза среднеобластной показатель (108,3 тыс. руб./чел.). На 2-е место в РА вышел Новочеркасск (127,7 тыс. руб./чел.). В остальных городах товарооборот ниже среднего уровня по области. Среди сельских районов безоговорочным лидером является Аксайский район (234,5 тыс. руб./чел.), а остальные объекты в 2 раза уступают среднеобластному уровню [1].

С 2009 года в области и агломерации началось сокращение общего количества торгующих предприятий. Это обусловлено сокращением количества объектов малых форматов, процессом оптимизации размещения и сокращения количества нестационарных торговых объектов, прежде всего в Ростове (в котором до настоящего времени концентрируется около 30 % областных и 60 % агломерационных магазинов и торговых центров), Таганроге и в меньшей степени в Багаевском районе. При этом повсеместно продолжалось увеличение торговых площадей.

Существенное значение в удовлетворении спроса населения на различные виды товаров оказывает рыночная торговля. Хотя ее значимость в последние годы неуклонно сокращается, однако, долевое участие в обороте розничной торговли (в 2000 г. – 33,9%; в 2001 г. – 31,5%, в 2005 – 25,9 %, в 2010 г. – 12,0%) остается достаточно высокой. Общее количество рынков всех видов и специализаций в Ростовской области и в агломерации с 2000 по 2010 гг. сократилось почти в 2 раза. Но в пределах административных единиц динамика количества рынков имеет значительные различия. Наибольшее сокращение данного показателя произошло в Ростове (с 65 до 19 единиц), небольшой рост количества рынков наблюдался только в Азовском, Аксайском и Мясниковском районах [1], [2]. По всей видимости это связано с формированием в Донской столице системы супер- и гипермаркетов (в основном иногородних фирм), проводящих политику снижения цен по большинству видов товаров, что приводит к неконкурентоспособности большинства мелких предпринимателей торгующих на рынках. Данный вывод находит подтверждение и в практически неизменяемых показателях товарооборота на душу населения рыночной сети.

В институциональной структуре оборота розничной торговли области, ведущие позиции занимают субъекты малого предпринимательства (более 50 %). Они преобладают в обороте почти всех субъектов агломерации. Исключением выступают Батайск и Аксайский район, где основная продажа товаров осуществляется через крупные и средние организации (соответственно 50,9 и 87,0 %).

Список использованных источников: 1. Статистический сборник «Социально-экономическое положение городских округов и муниципальных районов Ростовской области. 2010»: Стат.сб./Ростовстат – Ростов-н/Д, 2011 – 426 с. 2. Статистический сборник «Социально-экономическое положение городских округов и муниципальных районов Ростовской области. 2006»: Стат.сб./Ростовстат – Ростов-н/Д, 2007 – 417 с.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ОДЕСИ

Н.Є. Нефедова

nefedovanina@ukr.net

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Приморське географічне положення, сприятливий клімат і, насамперед, наявність унікальних природних бальнеологічних ресурсів зіграли вирішальну роль у становленні санаторно-курортного господарства Одеси.

Історія формування і розвитку санаторно-курортного господарства Одеси бере початок з 1820-х років XIX століття і пов'язане з освоєнням природних бальнеологічних ресурсів (лікувальних грязей та ропи лиманів). На березі Куяльницького лиману був відкритий перший лікувальний заклад, призначений для відпустки «тепліх ванн» [2, 3]. Початок розвитку курорту Куяльник поклав дивізійний лікар Е.С. Андріївський (особистий лікар генерал-губернатора Новоросії графа Воронцова М.С.). У 1843 році був відкритий ще один лікувальний заклад на Хаджибейському лимані, а в 1853 році – на Сухому лимані. У 1876 році було створено Одеське бальнеологічне товариство, організаторами якого були професори О.О. Мочутковський і А.А. Веріго. Почесними членами цього товариства були видатні вчені-медики М.І. Пирогов, С.П. Боткін та ін. До кінця XIX століття курорт Куяльник набуває велику популярність. Сюди приїжджають хворі з різних куточків Росії, з Австрії, Болгарії, Німеччини, Румунії, Туреччини [3].

Розвиток Одеси як приморського кліматичного курорту йшло по шляху відкриття приватних закладів для відпуску морських ванн в межах Одеси на Ланжероні, в Отраді, Люстдорфе, Лузанівці та забудови передмість і приморської частини міста приватними дачами. У 1914 році був відкритий Лермонтовський морський курорт [2].

Новий етап розвитку санаторно-курортного господарства розпочався у 1920-х роках XX століття після Громадянської війни. У 1928 році в Одесі був створений науково-дослідний інститут курортології. Виникли нові курортні зони в Аркадії, на Середньому і Великому Фонтані, в Чорноморці і Лузанівці. Більшість здравниць формувалися як спеціалізовані медичні установи. До 1941 року в Одесі працювало близько 50 санаторіїв і будинків відпочинку, де лікувалось і відпочивало 150 тис. осіб. Післявоєнний період характеризується розвитком лікувальної бази санаторіїв. У 1992 році науково-дослідний інститут курортології був перетворений в Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології.

Сучасний період характеризується значним скороченням санаторно-курортної бази Одеси – за 2000–2011 роки кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів Одеси скоротилася майже в два рази з 55 до 32, а кількість місць з 17 тис. місць до 10,6 тис. місць [1, 4, 5]. У той же час санаторно-курортне господарство Одеси зберегло свою спеціалізацію і продовжує розробляти нові методики і технології медичного лікування та реабілітації.

Санаторно-курортне господарство Одеси представлено різноманітними установами, серед яких 19 санаторіїв, у тому числі 4 дитячих, 8 санаторіїв-профілакторіїв, один пансіонат, 5 баз відпочинку, а також Український дитячий центр

«Молода гвардія» та інші. Їх медичний профіль – лікувально-реабілітаційний, лікувально-оздоровчий та оздоровчий. Частка установ з лікуванням та медичною реабілітацією від загальної кількості місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах в Одесі складає 79,8% або 9 тис. місць, у тому числі лікувально-реабілітаційних – 68%, або 7,7 тис. місць, лікувально-оздоровчих – 11,8% або 1,3 тис. місць. В оздоровчих закладах (пансіонати та бази відпочинку) налічується 2,3 тис. місць або 20,2% від загальної кількості місць у закладах санаторно-курортного господарства.

У 2011 році кількість осіб, які перебували в установах санаторно-курортного господарства склало 74,3 тис. осіб, у тому числі більше половини пролікувалося у лікувально-реабілітаційних установах – 42,2 тис. осіб (56,8%), у лікувально-оздоровчих – 20,1 тис. осіб або 27,1% та оздоровилось в оздоровчих закладах – 12 тис. осіб або 16,1% усієї кількості осіб, які перебували в установах санаторно-курортного господарства м. Одеси. Особливості територіальної організації санаторно-курортного господарства міста Одеси відображає проведене районування, яке базувалося на особливостях територіального розподілу установ санаторно-курортного господарства за їх медичним профілем, на особливостях планувальної, функціональної організації та адміністративно-територіального поділу Одеси. На території міста Одеси можна виділити три санаторно-курортних райони – Північний, Центральний, Південний, у межах яких виділяються такі підрайони, як Куяльник, Лузанівка, Ланжерон, Аркадія, Великий Фонтан, Дача Ковалевського, Чорноморка.

Північний санаторно-курортний район розташований у Суворовському адміністративному районі міста Одеси. Його спеціалізація визначається наявністю лікувальних грязей та ропи Куяльницького лиману, родовищем мінеральних вод, природного пляжу Лузанівка. Тут зосереджено більше третини всього ліжкового фонду санаторно-курортного господарства Одеси (4,2 тис. місць). У 2011 році лікування отримали 14,7 тис. осіб або 19,8% всіх осіб, які лікувалися та оздоровилися в Одесі. У цьому районі розташовані відомий курорт Куяльник, де працює клінічний санаторій імені Пирогова, розрахований на 3 тис. місць одночасного заїзду. У 2011 році тут пролікувалось 5,5 тис. осіб. Курорт спеціалізується на лікуванні хворих із захворюваннями суглобів, опорно-рухового апарату, хворих дитячим церебральним паралічем, нервової системи, шкірних захворювань та ін. В Лузанівці розташований Український дитячий центр «Молода гвардія», розрахований на 1200 місць одночасного заїзду та в якому щорічно оздоровлюються понад 9 тис. дітей.

Центральний санаторно-курортний район сформувався у прибережній смузі Приморського адміністративного району міста Одеси та включає такі підрайони, як Ланжерон і Аркадія. Загальна місткість санаторно-курортного господарства становить 3,3 тис. місць або 28,6% місткості всіх санаторно-курортних закладів Одеси, з них у лікувально-реабілітаційних установах зосереджено 2 тис. місць (61,7%), у лікувально-оздоровчих – 1,2 тис. місць або 36,7% місткості установ Центрального району, у 2011 році тут пролікувалося 37,7 тис. осіб або 50,8% всіх осіб, які лікувалися та оздоровилися в Одесі. Тут функціонують санаторії «Лермонтовський», «Одеса», імені Чкалова. Клінічний санаторій «Лермонтовський» є базовим багатопрофільним закладом Українського НДІ медичної реабілітації та курортології. Як цілісний реабілітаційний комплекс санаторій «Лермонтовський» призначений для медичної та соціально-психологічної реабілітації хворих різного профілю. Лікувальна база санаторіїв має грязелікувальні відділення, де використовують для процедур грязі Куяльницького лиману. Санаторій «Одеса» має свій лікувальний пляж.

Південний санаторно-курортний район розташований у Київському адміністративному районі міста Одеси та включає такі підрайони, як Великий Фонтан, Дача Ковалевського та Чорноморка. В цьому районі зосереджено 4 тис. місць або 34,9% всього ліжкового фонду санаторно-курортного господарства Одеси, в яких пролікувалося та оздоровилось 21,9 тис. осіб або 29,5% всіх осіб, які лікувалися та оздоровилися в Одесі. Тут розташовані такі санаторно-курортні заклади, як санаторій «Чорне море», «Червоні Зорі», «Одеський», санаторій матері і дитини «Зелений Мис», дитячий спеціалізований санаторій «Люстдорф» та інші.

Список використаних джерел: 1. Нефедова Н.Є. Рекреаційний комплекс / Н.Є. Нефедова; авт. колектив: О.Г. Топчієв [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін.] // *Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник* – Одеса: Астропринт, 2012. – С. 209–222 2. *Одесса. Город – агломерация – портово-промышленный комплекс* [под общ. ред. д.г.г., проф. А.Г.Топчиева]. – Одесса: АО БАХВА, 1994. – 360 с. 3. *Одесса. 1794-1894. Издание городского общественного управления к столетию города.* – Одесса, 1895. – 836 с. 4. *Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Одеській області.* – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2012. – 133 с. 5. *Статистичний щорічник Одеської області за 2011 р.* – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2012. – 540 с.

УДК 911.3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Н.Є. Нефедова, В.М. Ільїн

nefedovanina@ukr.net, geografic89@mail.ru

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Промисловість Одеського регіону формувалась під впливом його приморського положення, високого агровиробничого потенціалу, значної концентрації центрів підготовки кадрів та наукових закладів. Перші промислові підприємства на території області виникли наприкінці XVIII століття в процесі господарського освоєння території регіону та носили мануфактурний характер. Будувались вони здебільшого в припортових зонах та передмістях Одеси (Пересип, Слобідка) та спеціалізувалися в основному на переробці сільськогосподарських продуктів, що надходили для продажу до Одеського порту. За часів дії режиму «порто-франко» в 1819-1849 рр. розвитку набули швейні підприємства, як наслідок заборони на ввіз цілого ряду імпортних тканин до Одеського порту [2]. Згодом, вже наприкінці XIX століття тут почали розвиватись досить складні підприємства, передусім машинобудівної та харчової промисловості. В другій половині XX століття розвиток промисловості в регіоні, як і в цілому по країні, набув пріоритетного значення, з'явилися нові високотехнологічні галузі, такі як верстатобудування, приладобудування, виробництво медичного устаткування. Вже на початку 1990-х років промисловість давала більше двох третин всього обсягу виробництва, займаючи провідне місце як за абсолютними показниками, так і за загальною часткою в господарстві регіону.

Приморське положення та наявність великих портів зумовили розвиток галузей, що обслуговують морський транспорт, портове господарство та рибпромисловий

флот: судноремонт і суднобудування, виробництво контейнерів і канатів, холодильного устаткування, обладнання для переробки риби і морепродуктів. У портових комплексах зосереджена переробка експортної та імпоротної сировини: зрідженого аміаку та карбаміду на експорт – на Одеському припортовому заводі; імпортованих нафти, джуту, чаю, харчових концентратів – в Одесі, зрідженого природного газу – в Іллічівську [2, 3].

За умов переходу до ринкової економіки, кількісний та якісний склад галузей промислового виробництва зазнав значних змін. Передусім, необхідно зазначити значний спад промислового виробництва як в абсолютних показниках (зменшення обсягів валової продукції промисловості в фактичних цінах), так і в відносних показниках (зменшення частки добувної та переробної промисловості в загальному обсязі продукції регіону). Фактично, структурна перебудова економіки позначилася стагнацією виробництва практично в усіх галузях промислового виробництва. Так, значно зменшилась частка виробництва машинобудування – з 26,5% у 1990 році до 15,6% у 2011 році, легкої промисловості – відповідно з 9,5% до 1,3%. Водночас, частка хімічної промисловості збільшилась з 5,1% (1990 р.) до 24,3% (2011 р.). Але необхідно зауважити, що це пояснюється не збільшенням обсягів виробництва відповідної продукції, а зменшенням обсягів виробництва інших галузей промисловості, за рахунок яких і було досягнуто таких показників. У той же час, внаслідок зменшення обсягів виробництва галузей агропромислового комплексу, значно скоротилось виробництво обладнання для харчової промисловості, сільськогосподарського машинобудування. Відбулись структурні зміни у зайнятості населення. На початок 1990-х років за зайнятістю населення сфера матеріального виробництва Одеського регіону становила близько 75%, а сфера послуг – 25%. Власне на промисловість приходилося 40% або 242,9 тис. осіб від всієї кількості зайнятих. У 2000 році кількість зайнятих у промисловості скоротилася до 130,4 тис. осіб, а в 2011 році вже становила 74,7 тис. осіб (табл.1). Станом на 01.01.2012 року в Одеському регіоні було зареєстровано 1580 підприємств виробничої діяльності, серед яких переважна більшість (1534 підприємства або 97%) відносилася до обробної промисловості [1].

Таблиця 1

Основні показники промисловості Одеського регіону [2, 3, 4, 5]

Показники	1990*	1995	2000	2008	2011
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	242,9	140,9	104,6	88,3	74,7
Основні засоби промисловості, млн. грн.	4700	89632	7214	12324	13651
Обсяг реалізованої продукції, млн.грн.	6747	1375	3808	27871,7	28414,7
Рентабельність операційної діяльності, %	-	2,5	12,6	0,1	0,9
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн.	276,25	70,68	305,08	1570,48	2612,02
Частка регіону у промисловому виробництві України, %	3,5**	2,1**	1,7**	3,1	1,9

* Ціни 1990 року вказані в карбованцях.

** Розраховано на основі звітних матеріалів Головного управління статистики України.

Провідними підприємствами регіону є ПАТ «Лукойл-Одеський НПЗ», що спеціалізується на виробництві продуктів нафтопереробки, і є одним з найбільших підприємств цієї галузі в Україні, ПАТ «Одеський припортовий завод», що виробляє мінеральні добрива та аміак на основі сировини, що надходить до заводу шляхом аміакопроводу «Самара – Одеса», завод металевих виробів «Стальканат», машинобудівні підприємства «Будгидравліка», ПАТ «ЗПК», ПАТ «Одесакабель», підприємства харчової промисловості «Левада», «Одеський консервний завод», «Одеський коньячний завод» [3, 5]. Всього разом ці підприємства у 2011 році виробили продукції на 28,4 млрд. грн., що становило 46,2% всього валового регіонального продукту Одеської області [6]. Частка регіону у промисловому виробництві за обсягами реалізованої продукції України за останні роки скоротилася з 3,1% до 1,9%.

Територіальна організація промисловості Одеського регіону також зазнала кардинальних змін. У 1990 році в межах Одеського регіону виділяли три промислові зони – це Одеська промислова агломерація, Задністровська та Північна промислові зони. Територіальний розподіл виробництва товарної продукції промисловості був нерівномірний і відображав особливості приморсько-фасадної організації господарства регіону. У структурі виробництва промисловості частка Одеської промислової агломерації становила 78,9%, Задністровської промислової зони – 12,9%, Північної промислової зони – 8,2% [2]. На даний час Задністровська та Північна промислові зони втратили комплексний характер розвитку промисловості і зберегли тільки невеликі підприємства. Зараз частка реалізованої продукції промислових підприємств Одеської агломерації становить 89,2% всієї реалізованої промислової продукції Одеського регіону, у тому числі промислові підприємства м. Одеси виробляють 70% всієї реалізованої продукції промисловості регіону. Далі йдуть м. Южне – 14,0% всієї промислової продукції регіону, м. Іллічівськ – 2,7%, Овідіопольський район – 2,5% [1, 3, 5].

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що поряд з об'єктивними процесами поступового переходу від індустріально-орієнтованої економіки регіону до економіки послуг, існують реальні сучасні проблеми розвитку промисловості, які потребують вирішення. Перед промисловим виробництвом постає завдання підвищення конкурентоспроможності промислової продукції за рахунок впровадження новітніх технологій, збереження та нарощування обсягів виробництва, здійснення вдалої промислової та кадрової політики як на державному та регіональному рівнях, так і на рівні власне промислових підприємств.

Список використаних джерел: 1. Довідник промислових підприємств Одеської області у 2011 р. Статистичний бюлетень – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2012. – 273 с. 2. Одесская область: Территориальная организация и структура хозяйства. Концепция социально-экономического развития / А.Г. Топчиев, Н.П. Михайлова, А.С. Молодецкий, Н.Е. Нефедова, А.И. Полоса и др. – Одесса, Маяк, 1991 – 312 с. 3. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник / Одес.нац.ун-т ім. І.І. Мечникова; О.Г. Топчієв [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін]. - Одеса: «Астропринт», 2012. – 336 с. 4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> 5. Стан та тенденції розвитку промислових підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності в Одеській області. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2012. – 15 с.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛЕСОМЕЛИОРАТИВНОГО ОБУСТРОЙСТВА НА ПРИМЕРЕ ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

Р.В. Овсянкин, Е.А. Иванцова

Roma-ovsyankin25@yandex.ru

Волгоградский государственный университет

Активная экономическая деятельность по хозяйственному освоению и использованию природных ресурсов обширных территорий зоны сухой степи в пределах границ современной Волгоградской области ведется уже более столетия. В настоящее время территория области интенсивно используется в сельскохозяйственном производстве, в некоторых районах активно ведутся процессы добычи минерально-сырьевых ресурсов (нефть, газ). Административный центр субъекта является крупным промышленным комплексом. По территории области проложены важные экономические артерии – автотрассы федерального и регионального значения, железные дороги. Вследствие антропогенного преобразования степных ландшафтов, техногенного воздействия на экосистемы, почвы подвергаются разрушению, на них возникают и развиваются такие деградиционные процессы как эрозия, дефляция, засоление, заболачивание. Растут масштабы потери почвой плодородия – одной из важнейших эколого-экономических функций, обеспечивающих рост сельскохозяйственных культур, выращиваемых на территории области. Создание защитных лесонасаждений в различных отраслях экономики: сельском хозяйстве, строительстве, добыче минерально-сырьевых ресурсов, конструировании санитарно-защитных и зеленых зон крупных городов – один из способов снижения негативного воздействия на ландшафты области.

По данным комитета лесного хозяйства, в Волгоградской области общая площадь лесополос, расположенных на землях сельхозназначения, составляет около 110 тысяч гектаров. Степень защитной лесистости изменяется от 0,38% на юго-востоке до 2,67% на северо-западе области [1]. Защитные лесонасаждения занимают небольшую удельную площадь, но выполняют целый ряд важных эколого-экономических функций: регулируют сток с водосбора, защищают сельскохозяйственные угодья и населенные пункты от суховеев и пыльных бурь, увеличивают урожай сельскохозяйственных культур, повышают плодородие почв; улучшают условия выпаса скота, являясь при этом дополнительным источником питания. Лесополосы обладают и рекреационными, эстетическими функциями и составляют экологический каркас территории и являются одним из элементов устойчивости ландшафтов. Следует отметить, что работы по выращиванию леса с целью повышения хозяйственной ценности территории, ведутся более 100 лет. Один из наиболее известных объектов – искусственный массив сосны на арчединских песках, целью посадки данного лесного массива стало закрепление песков. Следствием природных эрозионных процессов является разрастание оврагов и балок по территории области. Овражно-балочная сеть снижает экономическую полезность территории, делая ее непригодной для ведения сельского хозяйства. С начала XX века начаты активные работы по посадке деревьев и кустарников на террасах и откосах оврагов с целью предотвращения их разрастания. Также более ста лет назад началась посадка леса в районе Ергенинской возвышенности. С середины XX века реализуется проект по созданию зеленого кольца вокруг города Волгограда.

Создание лесонасаждений вдоль сельскохозяйственных угодий позволяет повысить урожайность выращиваемых культур в 1,5-2 раза. В масштабах области экономический эффект от лесомелиоративных работ превышает отметку в 1 млрд. рублей, затраты же на поддержание экологических функций полевых полос в десятки раз ниже, и тем не менее с начала 90-х годов XX века объемы средств на проведение мероприятий по уходу за лесонасаждениями постоянно снижаются.

Экономический эффект создания лесонасаждений складывается из полезных экологических функций лесополос. Одна из таких функций – способность ассимилировать загрязняющие вещества от источника воздействия. Благодаря такому свойству лесополос снижен уровень воздействия на окружающую среду вокруг многих антропогенных объектов (промышленные предприятия, автодороги, электростанции и т.д.). Доказано, что масштабы загрязнения окружающей среды от автотранспорта, идущего по автотрассе, по обочинам которой созданы лесополосы, гораздо ниже, чем на тех участках, где лесополос нет. А ведь вдоль многих автодорог в области располагаются сельскохозяйственные угодья. Лесонасаждения в таком случае предотвращают потенциальный экономический ущерб от воздействия автотранспорта на объекты сельского хозяйства, ассимилируя загрязняющие вещества, выбрасываемые автотранспортом. Зеленые насаждения в городе Волгограде представлены в виде: санитарно-защитных зон, зон культурного отдыха, придорожных насаждений, а также старовозрастных посадок на Ергенинской возвышенности. Зеленые насаждения в городе снижают загрязненность атмосферного воздуха, в данном случае экономический эффект состоит из множества компонентов. В процессе жизнедеятельности лесные сообщества ежедневно перерабатывают огромные объемы воздуха – до 500 тыс. м³/га леса. Такой объем воздуха может очиститься от примесей ежедневно, если только концентрация и доза выбросов не является повреждающими для растений [1].

В настоящее время по результатам мониторинга зеленых насаждений области и города, состояние многих лесополос оценивается как удовлетворительное и неудовлетворительное. В лесонасаждениях не ведутся лесовосстановительные работы. На сегодняшний момент только 4 тыс. га насаждений поставлены на кадастровый учет. По оценке специалистов прогнозируется дальнейшее снижение хозяйственной ценности территории области вследствие развития эрозионных процессов.

Список использованных источников: 1. Лесные насаждения в Волгоградской области // Лесополосы Волгоградской области от 30 сентября. – Режим доступа: <http://www.duhzemli.ru>

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ СУПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА

Н.В. Омельченко

docik-natusik@mail.ru

Херсонський державний університет

Електоральна географія є одним з найважливіших прикладних, суспільно-значущих напрямів географії. Просторова диференціація результатів виборів спостерігається не тільки в межах країни, на регіональному рівні, але й на рівні великих міст, що зрозуміло викликає прискіпливу увагу у широкого кола дослідників,

в тому числі географів [3]. Вважається, що інтерес до електоральної географії в професійному колі географів зрозуміло тільки завдяки наявності наступних умов:

1. Вибори (різних рівнів) мають суспільне значення (результат незапрограмований та впливає на подальший шлях країни або адміністративної одиниці);

2. Результат має суттєву просторову диференціацію [1].

Саме просторова диференціація результатів виборів є предметною сутністю більшості робіт суспільних географів, присвячених дослідженню електоральної поведінки [2, 4, 5]. Цікавим об'єктом електоральної географії, на нашу думку, може стати велике місто, при чому не тільки за результатами місцевих виборів (в ради та мерів), але й виборів парламентських та президентських.

Проблемним питанням дослідження міст є вибір операційно-територіальних одиниць (ОТО). Дуже часто, в суспільно-географічних дослідженнях, місто розглядається як симплекс – найменша, неділима одиниця дослідження з гомогенними властивостями. Існуючий міський районний поділ, на рівні якого фіксується соціально-економічна інформація для дослідження міста, на нашу думку, занадто узагальнений і вимагає більш детального дослідження.

Тому, в якості ОТО доцільним є використання існуючої сітки виборчих дільниць. Їх густа мережа, особливо в мікрорайонах висотної забудови, дозволяє отримати репрезентативну мережу, яка є носіями багатьох географічних ознак.

В узагальненому вигляді методи дослідження електоральної поведінки населення великого міста та очікувані результати їх застосування наведено в таблиці 1. Зрозуміло, що наведені методи та підходи не відображають всього спектру можливих суспільно-географічних засобів досягнення результату та потребують вдосконалення та подальших розробок.

Таблиця 1

Методи, підходи та очікувані результати дослідження електоральної поведінки населення

Метод	Очікуваний результат
Картографічний	Побудова мережі ОТО, створення тематичних картосхем результатів зонування, оверлейний аналіз, районування території об'єкта дослідження
Математично-статистичний	Розрахунок інформаційної бази, районування, багатовимірної типізації ОТО, встановлення регресійно-кореляційних залежностей між кількісними показниками електоральної поведінки та незалежними ознаками
Порівняльно-географічний	Порівняльна характеристика виділених внутриміських районів з особливостями демографічної поведінки населення

Список використаних джерел. 1. Пилипенко І.О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с. 2. Пилипенко І.О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області / І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 246: Географія. – Чернівці: Рута, 2005. – С.181-189. 3. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ.

географ. спеціальностей. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 4. Хан Є.А. Електоральна географія Криму: Автореф. дис. ... канд. геогр. наук/ Одеський державний університет ім. І.І. Мечнікова. – Одеса., 1999 – 20 с. 5. Шишацький В.Б. Деякі електорально-географічні особливості перебігу президентських виборів в Україні у 2004 р. // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Збірка наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2005. – С. 258-262

УДК 911.6

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

А.С. Пестич, М.Д. Горячко

alpestich@gmail.com

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Инвестиционная деятельность является одним из самых сложных, разнообразных и разнонаправленных видов экономической деятельности. Она включает в себя немалое число факторов, которые необходимо исследовать различными методами: от количественных до качественных

Инвестирования – процедура рискованная: неизвестно, успешен ли будет проект, окупится ли он, будет ли приносить прибыль. Поэтому инвестору нужна комплексная оценка инвестиционной привлекательности территории, что уже является задачей не только экономической, но и географической. Оценка привлекательности территории осуществляется множеством компаний по всему миру. Их опыт, усиленный географическими знаниями о территории и методами, поможет составить наиболее оптимальную и верную оценку инвестиционной привлекательности регионов.

Распад СССР привел к появлению новых государств, одним из которых является Украина. Территориально неоднородная, её современные границы определились лишь в 1954 году. В разные исторические периоды эта территория находилась в составе разных государств, поэтому в региональном разрезе она представляет собой слабо похожие друг на друга части. Именно неоднородность территории этого государства и побудила к выбору данной темы.

Основная цель работы – провести оценку инвестиционной привлекательности регионов Украины для разных типов инвесторов и посмотреть, насколько существенны различия между регионами. Для достижения поставленной цели решается ряд следующих задач, таких как: исследование основных понятий, касающихся инвестиционного анализа, выделение различных факторов для разных видов инвесторов, анализ опыта исследования инвестиционной привлекательности территории, выбор показателей и определение методов для различных инвесторов, оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины для различных инвесторов.

Объем прямых иностранных инвестиций в экономику Украины в 2012 году составил 52,7 млрд долларов США. Анализ изменения доли инвесторов с 1995 года позволяет увидеть, что переломным стал 2005 год. С 1995 по 2004 год основным инвестором в экономику Украины были США. В это же время снижалась доля Германии, но росла доля Кипра и Нидерландов. В 2005-2006 годах резко выросла доля Германии за счет покупки «Криворожсталь» компанией Arcelor Mittal Germany.

Доля США начала резко снижаться и достигла 2% в 2012 году, а доля Кипра росла, причем с 2011 года доля Кипра превышает суммарную долю прочих инвесторов. Также выросла доля Австрии, но снизилась доля Великобритании.

В структуре основных инвесторов в экономику Украины резко выделяются такие страны как Кипр (29%) и Виргинские острова (3%). Объясняется это достаточно просто: основной поток финансов из этих стран осуществляется украинскими и иностранными предприятиями, зарегистрированными на их оффшорной территории. Суммарная доля оффшоров в объеме ПИИ в экономику Украины составляет практически 1/3. Динамика ПИИ в промышленность между тем показывает, что до 2005 года в структуре лидировала пищевая промышленность. Однако, после покупки «Криворожстали», лидером стала металлургия. Но тем не менее, с 2008 по 2012 доля металлургии упала на 10 процентных пунктов, а доля пищевой выросла на пять, что может свидетельствовать о насыщении инвестициями металлургии и опережающем развитии пищевой промышленности. В то же время растет объем инвестиций в третичный сектор, который опередил промышленность после 2004 года.

Общий объем капитальных инвестиций в регионы Украины в 2011 году составил 81,8 млрд долларов США. На один только Киев приходится 16% всех капитальных инвестиций в регионы страны. Суммарно первые пять регионов (Киев, Донецкая, Днепропетровская и Киевская области и АР Крым) привлекают более половины всех капитальных инвестиций. Один лишь Киев получает капитальных инвестиций столько же, сколько последние 12 регионов. Практически все регионы-лидеры (кроме Львовской области и Крыма) – это промышленные регионы востока Украины. Географическое разделение на лидеров и аутсайдеров здесь присутствует весьма наглядно: старопромышленные русскоязычные регионы Востока и Юга Украины относятся к лидерам по объему капитальных инвестиций. Несколько выбивается из общего фона Львовская область, однако она является одной из крупнейших на Украине по численности населения, с большим числом городов, относительно промышленно развитой, поэтому её положение среди лидеров не вызывает сильного удивления. К 2008 году лишь шесть регионов смогли преодолеть уровень 1990 года по объему привлеченных капитальных инвестиций: Киев и Киевская область, Севастополь, Черновицкая, Ивано-Франковская и Львовская области. Промышленные субъекты востока так и не смогли достигнуть советского уровня. Географическое разделение регионов присутствует и при рассмотрении регионов с точки зрения инвестиций в отрасли и её динамики: капитальные инвестиции в промышленность идут в основном в восточные регионы, а в сектор услуг – в западные и столичный.

Внутрирегиональное распределение прямых иностранных инвестиций еще более неоднородно. На долю Киева в 2011 году пришлось 47,3% всех ПИИ в регионы Украины. В сумме с Днепропетровской областью они дают практически 2/3 всех ПИИ в регионы Украины, причем в 2005 году по объему ПИИ Днепропетровская область опережала столицу за счет покупки «Криворожсталь» компанией Arcelor Mittal Germany. Поскольку столь крупная сделка может изменить всю инвестиционную картину в государственном масштабе, можно сделать вывод о том, что территория Украины недоинвестированна.

Привлекательность регионов и городов Украины для инвестиций и бизнеса оценивалась уже не раз. Разные исследователи используют свои подходы к её анализу. Например, специалисты Донецкого национального университета оценивают риск и потенциал территории, исходя из производственных значений, а РА «Эксперт» – исходя из гораздо более широко набора показателей. Вместе с тем, несмотря на

различия в методах и факторах, в лидерах зачастую оказываются одни и те же регионы: Киев и Киевская область, Донецкая, Днепропетровская, Львовская, Запорожская, Полтавская, Одесская, Харьковская области. На основании существующих методик разработана собственная, выбраны показатели инвестиционного риска и потенциала, вычислены веса.

Распределение регионов по инвестиционному потенциалу указывает, что вне зависимости от типа инвестора наиболее инвестиционно привлекательными являются одни и те же регионы: лидеры, как и аутсайдеры, практически не меняются. С точки зрения инвестиционной привлекательности Украина заметно делится на привлекательный, но рискованный восток, среднепривлекательный, слабopотенциальный и слабо рисковый запад и малопривлекательный, слабopотенциальный и высоко-рисковый центр. К числу наиболее привлекательных регионов относятся столичный регион, восток Украины и Львовская область. У этих регионов привлекательность повышена по разным причинам: у восточных – за счет мощного промышленного потенциала, у Львовской – за счет более развитой инфраструктуры и более мощного человеческого потенциала.

Список использованных источников: 1. Агеенко А.А. Методологические подходы к оценке инвестиционной привлекательности отраслей экономики региона и отдельных хозяйствующих субъектов. // Вопросы статистики. – 2003. -№6 2. Гришина И.В.: «Анализ и прогнозирование инвестиционных процессов в регионах России». – М.: СОПС, 2005. – 256 с. 3. Инвестиционный рейтинг регионов Украины, Эксперт.

УДК 911.3

ПЕРИФЕРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ

І.О. Пилипенко

pilipenko11@i.ua

Херсонський державний університет

Контрасти між центром і периферією пов'язані з тим, що зародження технологічних, соціальних і інших нововведень відбувається нерівномірно й не повсюдно. Центр – місце їхнього генерування, периферія – середовище їхнього поширення. Центр і периферія зв'язані між собою потоками інформації, капіталу, робочої сили й т.п. Рушійною силою, що забезпечує розвиток і відтворення систем «центр – периферія», служить якісна трансформація центра за рахунок генерування, впровадження й дифузії нововведень. Постійна інноваційна діяльність створює умови для її розвитку в межах центра, забезпечуючи тут максимальний доступ до інформації, зв'язків, капіталу, у результаті чого виникають нові функції, концентруються новітні технології, наукомісткі галузі виробництва, відбуваються зрушення у кваліфікаційному й соціальному складі населення. Для дослідження центрo-периферійних відношень та зв'язків нами обрано Причорноморський суспільно-географічний район України та його сусідів (обласного рангу) першого порядку.

Підкреслимо, що особливістю Причорноморського регіону (окрім АРК та Одеської області) є відносно незначна кількість міст, тому для цього регіону вплив обласних центрів буде надзвичайно високим. Крім того, обласні центри виконують

Підкреслимо, що особливістю Причорноморського регіону (окрім АРК та Одеської області) є відносно незначна кількість міст, тому для цього регіону вплив обласних центрів буде надзвичайно високим. Крім того, обласні центри виконують багато безальтернативних функцій (перш за все – управлінських, адміністративних, є важливими медичними і культурними центрами), які, певною мірою, нівелюють відміни у демографічному потенціалі міст. Тому, для розрахунку радіусів безпосереднього впливу міст ми вважаємо за доцільне використовувати такі показники:

1. Міста – обласні центри. Радіус безпосереднього впливу складає годинна автодоступність – близько 80 км.

2. Міста із чисельністю населення понад 50 тисяч осіб (з урахуванням населених пунктів у підпорядкуванні міськради) – півгодинна доступність – близько 40 км.

Окрім оцінки радіусів впливу міст регіону, нами розраховано ранги суспільного розвитку, який є інтегральною оцінкою якості життя населення. 196 адміністративно-територіальних одиниць регіону дослідження проранжовано від 1 (Одеса) до 196 (Іванівський район Одеської області).

Радіуси міст на прилеглу територію, ранги суспільного розвитку адміністративно-територіальних одиниць регіону дослідження наводимо на рис.1.

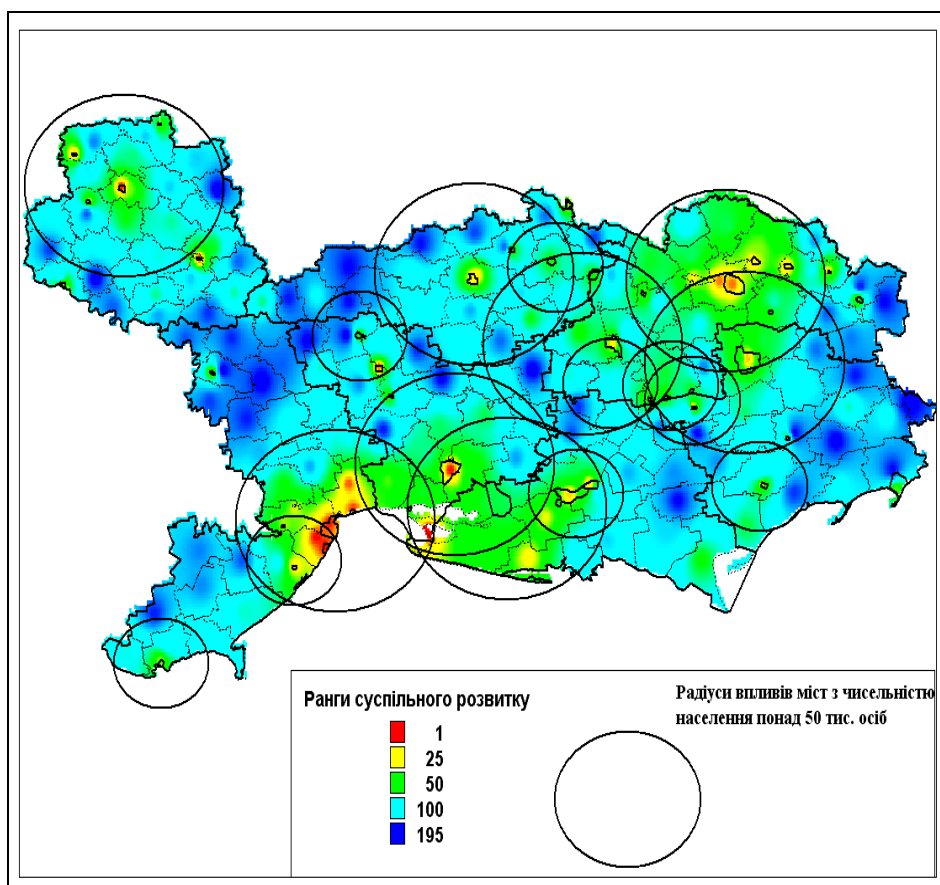

Рис. 1 Ранги суспільного розвитку та радіуси впливу міст

Як бачимо, на північному та східному кордонах Причорноморського району утворюються суспільні периферії, які не підпадають під безпосередній вплив великих та середніх міст. Відстані в цих векторах є такими, що значно перевищують середню відстань між обласними центрами – сусідами першого порядку межових суспільно-географічних районів України. Безумовно, для Причорноморського району в цілому

суттєвий вплив на середній розмір розглянутої ознаки формує АР Крим зі своїм унікальним географічним положенням.

Таким чином, в межах Причорноморського району ми можемо виділити дві суспільно-географічні периферії, а саме – Північну (одесько-вінницьку) та Східну (запорізько-херсонську).

При виконанні подальших завдань дослідження ми розглянемо також показники у Вінницькому регіоні, оскільки Північна периферія та її вінницька ділянка має, на відміну від Східної (запорізької) надзвичайно великі розміри.

До складу визначених об'єктів, периферій входять такі адміністративні одиниці:

А) Одеська область – м. Котовськ, Ананьївський, Балтський, Кодимський, Котовський, Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський, Савранський, Фрунзівський райони;

Б) Херсонська область – Великопетиський, Верхньорогачицький, Генічеський, Іванівський. Нижньосірогозький, Новотроїцький райони;

В) Вінницька область – Бершадський, Крижопільський, Піщанський, Тростянецький, Чечельницький та Ямпільський райони.

Оверлейний аналіз зон впливу міст регіону дослідження та рангів суспільного розвитку адміністративно-територіальних одиниць (АТО) дозволяє зробити такі висновки:

1. Як правило, АТО з глибинним суспільно-географічним положенням мають негативні показники суспільного розвитку, які значно відрізняються від АТО з центральним положенням;

2. Сучасна схема адміністративного поділу характеризується ексцентричним положенням адміністративних обласних центрів, що сприяє формуванню суспільно-географічних периферій та їх надзвичайному відставанню від центрів;

3. В результаті формуються свого роду «безміські» території, які характеризуються відсутністю прямого, сильного впливу міст, особливо великих;

4. В межах Причорноморського суспільно-географічного району, в його українському пограниччі, виникли 2 периферії, різні за розмірами, демографічним та економічним потенціалом;

5. Зазначені периферії виникли і розвиваються внаслідок сукупної дії ряду чинників, серед яких слід відзначити фактор суспільно-географічного положення.

Список використаних джерел. 1. Пилипенко І. О. Суспільно-географічна сутність та специфічні риси периферії як елементу геопростору / І. О. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Вип. 6 (1). – С. 61-65. 2. Мальчикова Д. С. Фактор відстані у геопросторовій організації суспільства / Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко // Географія і сучасність. Зб. наук. праць Націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2009. – Вип.22. – С.134-139. 3. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія Запорізького та Херсонського пограниччя // Розвиток географічної думки на півдні України : проблеми і пошуки: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 27-28 вересня 2006 р., Мелітополь / М-во освіти і науки, Мелітопольський держ. пед. ун-т. – Мелітополь : Вид-во “Мелітополь”, 2006. – С. 126-129.

ІННОВАЦІЙНА КОМПОНЕНТА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

І.О. Полевич

ggfekonom@yandex.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізації цих викликів зазначено інноваційний розвиток економіки держави та окремих її регіонів пріоритетним напрямом [5]. В сучасних ринкових умовах стає все більш актуальною задача визначення внутрішніх резервів економічного розвитку, рішення якої пов'язується в першу чергу з розробкою нових підходів до визначення сутності та структури економічного потенціалу регіону.

У широкому значенні потенціал – це сукупність наявних ресурсів, які можуть бути використані для досягнення певної мети [6]; це наявні засоби, запаси, джерела, які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети; це сукупність усіх наявних можливостей, засобів у певній галузі, сфері [4, с.11]

Економічний потенціал регіону – сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Він характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [2].

Економічний потенціал регіону включає чотири головні компоненти, які, в свою чергу, являються потенціалами сукупного економічного потенціалу. Економічний потенціал регіону можна представити у вигляді комплексу взаємопов'язаних потенціалів (рис. 1). Інноваційний потенціал – комплекс взаємопов'язаних ресурсів і здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність економіки регіону до розвитку на основі постійного пошуку, використання та розвитку нових сфер і способів ефективною реалізації фактичних та потенційних ринкових можливостей. Інноваційний потенціал регіону є ядром її економічного потенціалу, органічно входячи до складу кожної з його частин. У зв'язку з необхідністю постійного пристосування економіки регіону під дію зовнішніх факторів (світових тенденцій) саме достатність інноваційного потенціалу є вирішальною у забезпеченні еколого-економічної безпеки країни, зростання національної економіки та її сталого розвитку [7].

Інноваційна компонента являє собою потенціал знань в процесі реалізації досягнень науково-технічного прогресу, тобто сукупна здатність суспільства, яким воно володіє на даному етапі свого розвитку, в забезпеченні найбільш повного використання ресурсів економічного потенціалу [2, с.106].

За оцінками [2, с. 107], в структурі економічного потенціалу Харківської області відсутні частка інноваційної компоненти. В той же час відзначається [6, с. 195], що інноваційна складова економічного потенціалу регіонів України розвивається за останніми даними у м. Києві та Харківській області, де частка підприємств, які

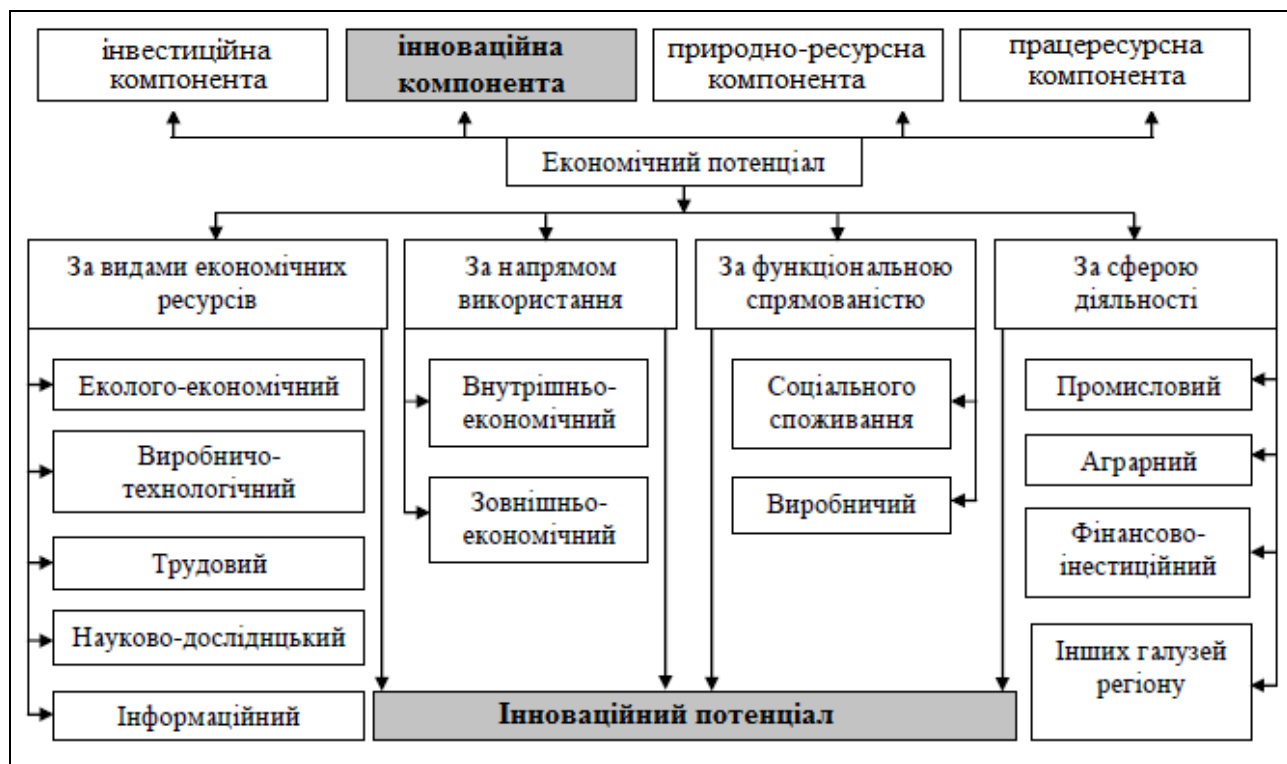

Рис. 1. Складові компоненти та класифікація видів економічного потенціалу: місце інноваційної складової (побудовано автором за даними [2, с.104, 7])

Інноваційний потенціал – комплекс взаємопов’язаних ресурсів і здатностей до їх реалізації, що визначають спроможність економіки регіону до розвитку на основі постійного пошуку, використання та розвитку нових сфер і способів ефективної реалізації фактичних та потенційних ринкових можливостей. Інноваційний потенціал регіону є ядром її економічного потенціалу, органічно входячи до складу кожної з його частин. У зв’язку з необхідністю постійного пристосування економіки регіону під дію зовнішніх факторів (світових тенденцій) саме достатність інноваційного потенціалу є вирішальною у забезпеченні еколого-економічної безпеки країни, зростання національної економіки та її сталого розвитку [7].

Інноваційна компонента являє собою потенціал знань в процесі реалізації досягнень науково-технічного прогресу, тобто сукупна здатність суспільства, яким воно володіє на даному етапі свого розвитку, в забезпеченні найбільш повного використання ресурсів економічного потенціалу [2, с.106].

За оцінками [2, с. 107], в структурі економічного потенціалу Харківської області відсутні частка інноваційної компоненти. В той же час відзначається [6, с. 195], що інноваційна складова економічного потенціалу регіонів України розвивається за останніми даними у м. Києві та Харківській області, де частка підприємств, які активно впроваджують інновації, становить 23,9% і 19,7% відповідно. Тож, можна вести мову про те, що Харківська області як потужний економічний, науковий, індустріальний центр знаходиться на етапі розвитку інноваційної компоненти в регіональній економіці.

Враховуючи історичні традиції Харкова як провідного наукового та освітнього центру, наявність у ньому багатогалузевого науково-технічного потенціалу та проголошену політичним керівництвом країни довгострокову орієнтацію на інвестиційно-інноваційну стратегію розвитку, своєчасним є створення та розвиток в Харкові потужного інноваційно-технологічного комплексу [1]. В той же час, на

сьогодні в Харківській області через низьку конкурентоспроможність продукції за останні роки пішли з ринку або перебувають на цій межі багато з відомих в недалекому минулому підприємств машинобудування та електронної промисловості (наприклад, Південкабель, ФЕД, верстатобудівний завод, Електроважмаш та інші). Саме ці великі підприємства вносять основний внесок у порівняно непогані інтегральні показники інноваційної активності промисловості регіону, однак серед інноваційно активних харківських компаній практично відсутні малі та середні підприємства, які апріорі найвищим інноваційним потенціалом і є найактивнішими інноваційними суб'єктами в країнах – світових лідерах [3].

До специфічних рис інноваційного потенціалу Харківського регіону відносяться [1-7]:

- особливості індустріального розвитку (більшість великих підприємств області, створених у першій половині минулого століття і раніше, організовані за індустріального типу і в силу цього об'єктивно не володіють високим інноваційним потенціалом, а значить – і інвестиційною привабливістю, технологічне відставання більшості виробництв від світового рівня),
- особливості малого підприємництва (більшість з малих підприємств Харківської області зайняті в торгівлі, будівництві, громадському харчуванні, ремонті техніки та інших подібних секторах; малих технологічних підприємств дуже мало);
- особливості наукової сфери (низький рівень комерціалізації створюваних об'єктів інтелектуальної власності), проблеми галузевих наукових установ.

Тож, Харківська область є індустріально та економічним розвинутим регіоном України, залишається потужним науковим центром, має одні з найкращих перспектив на найвагоміших передумов розвитку інноваційного потенціалу. В той же час, варто розуміти, що інноваційна орієнтація економіки є новим напрямом в розвитку, тому не має належного інституційного та організаційного підґрунтя, основою якого мають виступати результати комплексних досліджень із врахуваннями часових та територіальних особливостей за допомогою сучасних методів та спеціальних методик суспільно-географічних досліджень.

Список використаних джерел: 1. Булыга С.Н., Гусев В.А. Инновационный потенциал Харьковской области и некоторые возможности его использования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/30561/1/82.pdf> 2. Голюков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голюков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224 с. 3. Інформаційний портал Харків інноваційний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inno.kharkov.ua/?p=7420> 4. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У 3-х частинах: підручник. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с. 5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/doccatalog/list?currDir=48718> 6. Томарева-Патлахова В.В. Економічний потенціал регіонів: сучасний стан та аналіз використання / В. В. Томарева-Патлахова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля № 1(190) Ч.1 2013. – с. 191-197. 7. Школа В.Ю. Економічний потенціал регіону та його складові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25831/1/Shkola.pdf>

ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СОСТОЯНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОДСИСТЕМЫ

Т.А. Полякова

polyakova_t@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Устойчивое развитие современного города – это исключительно актуальная задача, решение которой направлено на обеспечение высокого качества городской среды, высокого качества жизни, равновесия города и природной среды. Взаимозависимыми и взаимодополняющими компонентами устойчивого развития являются экономическое развитие, социальный прогресс и охрана окружающей среды [2]. Социальный компонент устойчивости развития ориентирован на человека и направлен на сохранение стабильности социальных и культурных систем.

Управление устойчивым развитием города базируется на использовании специальных показателей – индикаторов устойчивого развития. В своей работе для выбора показателей, оценивающих развитие городов, мы использовали методику, предложенную Х. Босселем, адаптированную директором ИПОС СО РАН Цибульским В.Р. для российских городов. Данная методика позволяет выбрать показатели для территории, города, поселка, основная глобальная ориентация которых – устойчивое развитие. Эта цель определяет не конкретно достижимые показатели и состояние системы, а некоторое ее качество или «жизнеспособность» – устойчивость движения системы. Это качество определяется базовыми ориентирами: существование, эффективность, свобода действий, безопасность, адаптивность, сосуществование (табл.). При выборе показателей, отражающих состояние социальной подсистемы городов Белгородской области, мы руководствовались принципами объективности и доступности информации, что позволило нам выявить наиболее актуальные показатели подсистем по каждому базовому ориентиру.

Так, по нашему мнению, наиболее объективным показателем для ориентира «существование» подсистемы, будет служить показатель «темпы прироста населения». Ориентир «эффективность» подсистемы оценивался с помощью показателя «Коэффициент младенческой смертности». Выбор данного показателя объясняется тем, что он имеет высокую вариабельность в зависимости от уровня социально-экономического развития, состояния системы здравоохранения, санитарно-эпидемиологического благополучия населения и ряда других факторов. Свободу реагирования и действий в соответствии со своими потребностями социальной подсистемы можно оценить с помощью показателя «Коэффициент демографической нагрузки». Для оценки безопасности социальной подсистемы городов был выбран показатель «Число зарегистрированных преступлений на 100 тыс. населения». Рассматриваемый показатель связан с другими показателями, которые соотносятся с причинами, воздействием и общественным реагированием. Снижение уровня преступности дает основание надеяться на безопасное социально-экономическое и индивидуальное развитие в городе.

Способность социальной подсистемы адаптироваться к новым требованиям можно оценить с помощью показателя «Обеспеченность жильем». Данный показатель, характеризует качественный уровень жизни населения. Это важный элемент устойчивого

развития общества и один из индикаторов социоэкологической ситуации. Наличие отдельного жилища является значимым фактором, который оказывает большое влияние на сам факт формирования семьи, её качество и образ жизни. Для оценки сосуществования социальной подсистемы городов выбран показатель «Количество разводов на душу населения». Данный показатель является актуальным и служит индикатором степени социальной и личной удовлетворенности населения.

Таблица 1

Базовые ориентиры систем (по Х. Босселю) [3]

Базовые ориентиры	Жизнеспособность системы, оказывающей воздействие	Вклад в систему, испытывающую на себе воздействие
Существование	Совместима ли данная система со своим конкретным окружением и способна ли она к существованию в этом окружении?	Вносит ли данная система свой вклад в поддержание существования системы, испытывающей на себе воздействие?
Эффективность	Отличается ли она эффективностью и рациональностью?	Способствует ли она рациональному и эффективному функционированию общей системы?
Свобода действий	Обладает ли она необходимой свободой реагирования и действий в соответствии со своими потребностями?	Способствует ли она свободе действий общей системы?
Безопасность	Отличается ли она безопасностью, надежностью и стабильностью?	Способствует ли она обеспечению безопасности, надежности и стабильности общей системы?
Адаптируемость	Способна ли она адаптироваться к новым требованиям?	Способствует ли она гибкости и адаптируемости общей системы?
Сосуществование	Является ли она совместимой с интерактивными системами?	Способствует ли она совместимости общей системы с ее партнерскими системами?

Жизнеспособность социальной подсистемы мы оценивали по параметрам качества с помощью «Звезды ориентиров», на лучи которой наносили значения изменений показателей за 5 лет (рис. 1). Если увеличение или уменьшение показателя способствует повышению качества, то изменения показателя определялось как отношение последующего года к предыдущему. В том случае, когда рост или уменьшение показателя снижает качество, изменения показателя рассчитывалось как отношение предыдущего года к последующему.

Сравнивая между собой «звезды», полученные в результате оценки качества социальных подсистем городов Белгородской области, можно говорить о том, что наибольшая социальная устойчивость характерна для г. Шебекино и г. Старого Оскола, наименьшая – г. Валуйки. Основными факторами, влияющими на ее снижение, являются: старение населения, высокие уровни младенческой смертности и разводов на 1000 зарегистрированных браков, что указывает на недостаточно эффективную социальную политику региона.

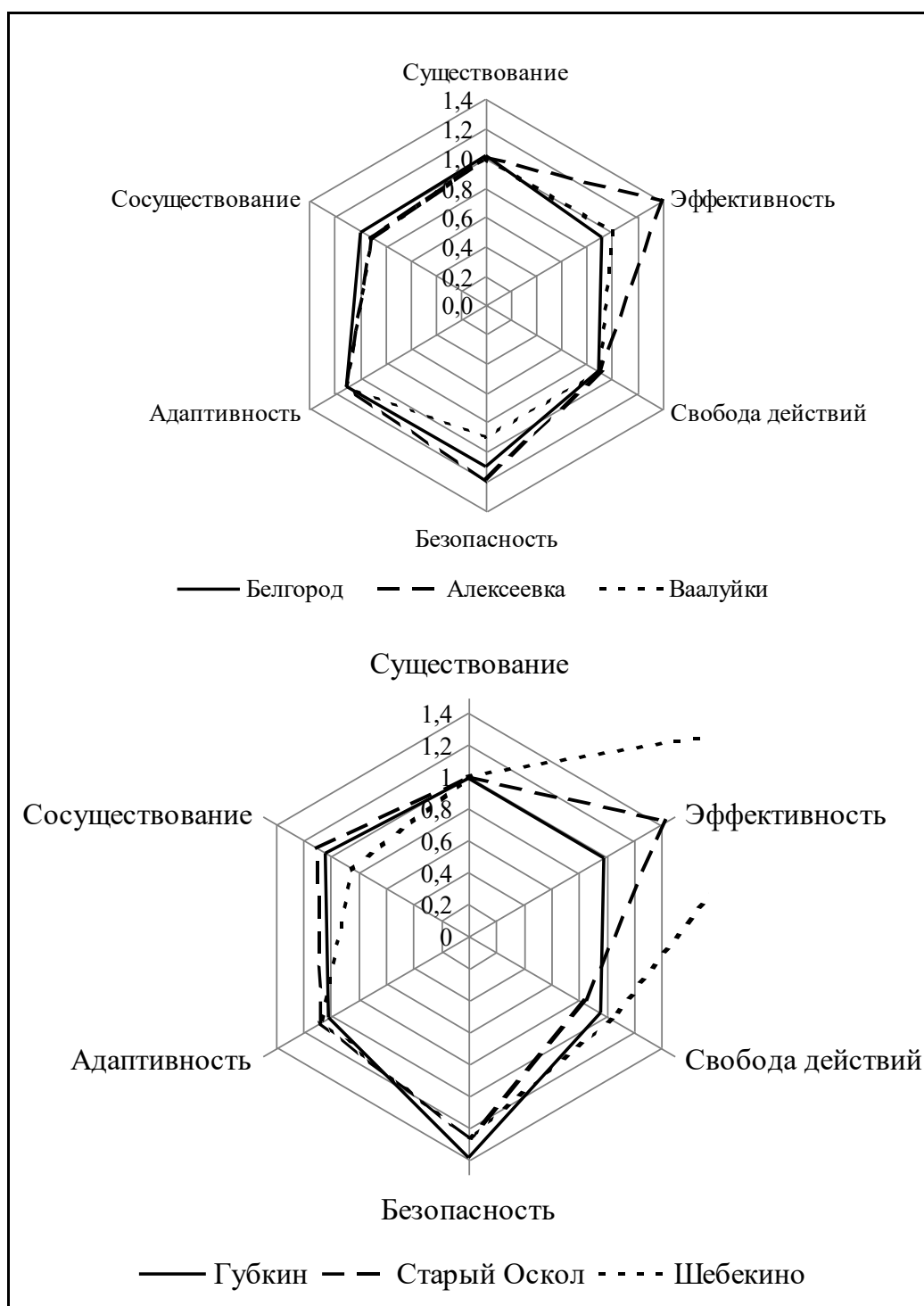

Рис. 1. «Звезды ориентиров» для социальной подсистемы городов Белгородской области, 2008-2012 гг.

Список использованных источников: 1. Основные показатели социально-экономического положения муниципальных районов и городских округов Белгородской области: стат. сб. / Белгородстат. – Белгород, 2012. – 308 с. 2. Повестка дня на XXI век [электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 г. 3. Тюмень: показатели устойчивого развития / В. Р. Цибульский. – Тюмень: Изд-во ИПОС СО РАН, 2004. – 308 с.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ДЛЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

А.В. Попков

alexey.popkov@hp.com

Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова

Целью данной статьи является анализ возможностей применения методов математико-картографического моделирования для решения задач территориального планирования и детальное рассмотрение возможностей построения математико-картографических моделей именно этой тематики. Кроме того, будут рассмотрены подходы и варианты применения некоторых методов нейросетевого анализа и генетических алгоритмов для целей математико-картографического моделирования в территориальном планировании.

В ходе освоения различных методов математико-картографического моделирования было замечено, что применяющиеся в разных сферах и областях географической науки и практической деятельности методы имеют по своей сути множество общих формальных моментов и пересечений в математической части. Например, модели снижения размерности многомерных географических данных, относящиеся к классу моделей структуры содержательных характеристик явлений [2], берут свое начало в факторном анализе и методе главных компонент, в то время как тот же факторный анализ используется для дополнения исходных данных, заполнения области «незнания» [1].

Это свидетельствует об использовании общепризнанных научных исследований, обширных источников математического знания, математических алгоритмов и приемов, таких, как целых разделов алгебры, вычислительной, дискретной математики, исследований нейронных сетей и искусственного интеллекта и многих других. Тем не менее, несмотря на общие начала математико-картографических методов, применяются в географических исследованиях они совершенно по-разному. Применение известных математико-картографических методов и их комбинаций в территориальном планировании урбанизированных территорий, в частности, будет рассмотрено на примере муниципального района «Раменки». Новизна исследования заключается в способе применения видového разнообразия математических моделей, их модифицированных версий и картографировании явлений в недостаточно развитой с этой точки зрения сфере территориального планирования.

Теоретической основой для применения моделей структуры, взаимосвязей и динамики пространственных и содержательных характеристик явлений послужила книга В.С. Тикунова «Моделирование в картографии» [2]. Стоит отметить, что в данном труде очень четко классифицированы модели на такие, как: структуры, взаимосвязи и динамика пространственных и содержательных характеристик явлений, что находит четкое соответствие в способах применения данных видов математико-картографических моделей. Например:

1. Модели структуры **пространственных** характеристик явлений основаны преимущественно (за исключением моделей аппроксимации поверхностей

пространственных географических распределений) на данных местоположения явлений (объектов), что обеспечивает им широкое практическое применение, так как географическое явление или объект по определению должен иметь пространственную привязку (координаты). Другими словами, любые объекты, располагающиеся в системе координат, (в том числе, географической) могут быть исследованы с помощью математико-картографического метода моделирования структуры пространственных характеристик.

2. С другой стороны, модели структуры **содержательных** характеристик явлений опираются на описательную часть явлений или объектов и используют только смысловые, содержательные характеристики объектов, которые уже впоследствии можно нанести на карту. Данный метод моделирования может быть применен для любых географических (и не только) объектов, имеющих атрибутивную информацию. И чем больше атрибутивных характеристик будет иметь объект, тем целесообразнее будет применение данного метода для моделирования структуры содержательных характеристик явлений.

Кроме того, последовательная классификация моделей структура -> взаимосвязь -> динамика однозначно соответствует процессу исследования заданной тематики, что еще больше подчеркивает практическую значимость и применимость данных методов математико-картографического моделирования.

В качестве математико-картографической модели была выбрана модель пространственного расположения точечных объектов, отображающая на карте показатель равномерности их размещения. Под точечным объектом будет пониматься любой геометрический пространственный объект, имеющий две координаты и означающий объект из реального мира, который может выражаться в точечное представление на карте. Показатель равномерности в каждой точке вычисляется по формуле:

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{12} \sum_{i=1}^{12} (d_i - \bar{d})^2}, \quad \bar{d} = \frac{1}{12} \sum_{i=1}^{12} d_i, \quad \text{где } d_i - \text{расстояния между шестью окружающими}$$

центральный пункт точками, а также между данными точками и центральной.

Абсолютно равномерной (эталонной) сетью точек является гексагональное их расположение по территории, поэтому ищется именно 6 ближайших точек, образующих шестиугольник с равными сторонами – ячейку сети. Все 12 расстояний в такой сети будут равны, а результат вычисления формулы будет равен нулю (что соответствует абсолютной равномерности сети) [2]. Результат вычисления по данной формуле является среднеквадратичным отклонением среди двенадцати расстояний и отражает степень равномерности в центральной точке относительно ее соседей. Применяя данную формулу ко всем точкам территории можно получить качественно новые данные, которые будут использованы для дальнейшей визуализации. Данная методика может быть использована в территориальном планировании на различных масштабных уровнях для нахождения оптимального расположения объектов:

Уровень муниципальных районов: сети обслуживания (пункты производственной сферы: питания, рекреации, розничной торговли, банковских учреждений, жилищного строительства, ландшафтной архитектуры, коммуникаций (например, базовые станции сотовой связи) и т.д.)

Региональный и федеральный уровень: сети населенных пунктов, транспортных узлов.

В некоторых случаях производить расчет равномерности размещения точечных объектов территории нецелесообразно, так расположение объектов часто сильно зависит от обуславливающих факторов, например:

1. Расчет равномерности размещения остановок общественного транспорта следовало бы производить с учетом его зависимости от расположения линейных дорожных объектов. Возможно простое вычисление среднеквадратичного отклонения расстояний между остановками вдоль линейного объекта.

2. Производственная сфера ярко выражена сильной зависимостью от доступности ресурсов и различного рода экономических факторов.

В данной статье рассмотрена методика математико-картографического моделирования для целей территориального планирования на примере равномерности расположения точечных объектов на территории. Рассмотрены положительные и отрицательные стороны моделирования, а также различные аспекты практического применения данной методики.

Список использованных источников: 1. Пугенко А.А. Нейросетевой анализ в геоинформационных системах. Красноярск, 2000. <http://pca.narod.ru/PitDiss.htm>; 2. Тикунов В.С. Моделирование в картографии: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 405 с.

УДК 911.3

ОПЫТ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В РАЗВИТЫХ СТРАНАХ МИРА

Л.А. Попов¹, Е.Л. Ильина¹, А.Н. Латкин¹, Т.В. Литвиненк^{1,2}
popov@rea.ru, el.ilina@inbox.ru, latkin@list.ru, tamaralit@bk.ru

¹Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова

²Институт географии РАН

Агротуризм рассматривается как один из видов альтернативного туризма не оказывающий отрицательное воздействие на окружающую природную среду и ландшафты, а также приносящий пользу местному населению [3]. Интерес к агротуризму проявляется начиная с 1980-х гг. из-за роста спроса городского населения на отдых в сельской местности и усилий фермеров увеличить свой доход в условиях сельскохозяйственного кризиса. Агротуризм также стал стимулироваться различными фондами, особенно в развитых странах Европы и Северной Америки, для социально-экономического роста сельских территорий. Результаты исследований различных аспектов агротуризма широко представлены в научных публикациях [1, 3-4 и др.]. Несмотря на разнообразие используемых в мире терминов и определений (agricultural tourism, farm tourism, farm vocation tourism, agritourism, and agri-entertainment), имеется несколько базовых общих элементов в традиционной концепции агротуризма: (1) агро-туризм является частью сельского туризма и осуществляется в сельской местности; (2) ознакомление с сельско-хозяйственной деятельностью является одной из основных целей агротуристов; и (3) туристские услуги обычно предоставляются семьями фермеров [2].

Значительных успехов агротуризм достиг в развитых странах Европы и Японии. Во многих европейских странах (среди которых Испания, Италия, Франция) существуют ассоциации агротуризма, которые поддерживаются государством. Развитие агротуризма стимулирует сохранение культурных традиций, изучение истории, возрождение традиционных ремёсел, экономическое развитие отдалённых сельскохозяйственных территорий, занятость местного населения в сфере услуг и в производстве экологически чистых продуктов питания.

Примером успешного развития агротуризма в Европе является Финляндия. Развитие отдыха на селе в этой стране входит в число национальных приоритетов. Здесь государство активно помогает фермерам разрабатывать свои продукты и оказывать услуги многочисленным сторонникам экологического и дружественного окружающей среде отдыха. В настоящее время более 15% агротуристических объектов Финляндии получают от туристической деятельности основной доход.

В Финляндии насчитывается более 2000 агротуристических хозяйств и несколько десятков ассоциаций, которые объединяют фермеров по интересам. Одни из крупнейших – объединение Suomen Maaseutumatkailuyrittäjät ry со 192 участниками и ассоциация Lomarengas, в которой представлено 3800 объектов проживания в деревенских усадьбах, домах и коттеджах. В числе крупнейших агротуристических ассоциаций Финляндии – организация ECEAT Finland, в которую входят фермеры, ведущие своё хозяйство в соответствии с принципами органического земледелия. Эта ассоциация издаёт путеводитель The Finnish Green Holiday Guide, где представлено 50 действующих в Финляндии экологических поселений.

Большинство агротуристических усадеб в Финляндии сосредоточена в центральной и восточной частях страны. Среди них есть аутентичные сельские комплексы, с музеями быта, демонстрацией ремёсел, катанием на собачьих и оленьих упряжках, знаменитой финской сауной и рыбалкой. С 2000 г., многие усадьбы получают отличительный знак качества – «Uniquely Finnish – Maakuntien Parhaat». Он выдаётся тем хозяйствам, которые представляют либо традиционные ремёсла, либо традиционные финские кулинарные деликатесы. Органические фермы имеют целый ряд других отличий, таких как AURINKOMERKKI (сертификат безопасности продовольствия), MALO (экопроживание) и LEPPÄKERTTU-MERKKI (национальный сертификат органического земледелия).

В Японии агротуризм как и другие виды альтернативного туризма успешно развивается с 1990-х гг. Экспедиционные исследования в префектуре Шига и других регионах Японии выявили, что в этой стране преобладают однодневные поездки с целью сельскохозяйственной деятельности в отличие от стран Европы, где имеют место, преимущественно, поездки с одной и более ночевкой и размещение в домах фермеров. Кроме этого, рынок агротуристских услуг в регионе рассчитан, в основном, на жителей этой или соседних префектур. Это отличается от других азиатских стран (за исключением Китая), где такого рода услуги преимущественно ориентированных на иностранных туристов [4]. На локальном уровне можно выделить несколько типов объектов агротуризма: (1) объекты (обычно фермерские гостевые дома), где семьями фермеров предлагаются «настоящие» агротуристские услуги такие как проживание, питание, развлечение, занятие сельским хозяйством; (2) объекты, расположенные на рисовых и овощных полях, где люди (обычно горожане) арендуют землю и сами (или с помощью местных фермеров) выращивают экологически чистые рис или овощи для опыта и удовольствия; (3) агросадки («pick-your-own» farms), где население получает удовольствие от сбора собственными руками ягод, фруктов и орехов; (4) места прямой продажи фермерами собственной сельскохозяйственной продукции потребителям, дающие туристам возможность насладиться широким спектром местной продукции; (5) объекты, расположенные на сельскохозяйственных полях, где общественность (обычно школьники или студенты) получает от местных фермеров знания и опыт сельскохозяйственной, главным образом экологически безопасной, деятельности; (5) агропарки с развлечениями «агротуристского типа», но со слабой связью с местной фермерским производством и

сельской культурой территории [2]. Аналогично европейским странам, в Японии агротуризм поддерживается государством. В основном, правительство префектур поддерживает фермеров занимающихся агротуризмом и продвигает на рынок их агротуристские услуги. Учитывая имеющиеся экологические проблемы сельского хозяйства, агротуризм рассматривается в этой стране как альтернатива массовым видам туризма и способ поддержки экологически безопасного сельского хозяйства местных сообществ.

Опыт Финляндии и Японии показывает, что успех агротуризма обеспечивают следующие факторы:

1. Высокая экономическая эффективность модели на микроэкономическом уровне.

2. Высокая конкурентоспособность турпродукта по показателю цена-качество, заложенная в его микроэкономической модели.

3. Модель удовлетворяет запросы широкого социального слоя – среднего класса (учитывает специфику его образа жизни и потребностей), что обеспечивает стабильно высокий уровень платежеспособного спроса на международном рынке туруслуг в секторе агротуризма.

4. Концепция агротуризма учитывает современную тенденцию к индивидуализации пакета туруслуг и росту индивидуального, семейного и малогруппового туризма.

5. Концепция агротуризма учитывает тот факт, что агротуризм способен поддерживать экологически безопасное сельское хозяйство местных сообществ и, таким образом, внести вклад в охрану окружающей среды.

6. Ключевым фактором превращения этого направления в сектор туристической индустрии является государственная поддержка.

Несмотря на вышеизложенную ситуацию в развитых странах мира, агротуризм в России (за исключением дачной рекреации) находится в зачаточном состоянии, его успешное развитие сдерживается многими факторами. Опыт успешного развития агротуризма в развитых странах мира является важным источником информации для принятия правительственными органами различных уровней, предпринимателями и местными сельскими сообществами в России научно обоснованных решений относительно организации агротуризма и близких типов туризма.

Список использованных источников: 1. Куликов А.Л., Пашенцев В.В. Основы концепции развития эко-агротуризма в российской провинции // Туризм: право и экономика. – М.: Юрист, 2004, № 3. – С. 15-24. 2. Литвиненко Т.В. Туризм и рекреация в регионе озера Бива (Япония) // Известия РАН. Серия географическая, 2009, № 6. С.31-45. 3. Anthopoulou T. (2000) Agrotourism and the rural environment: constraints and opportunities in the Mediterranean less-favoured areas. *Tourism and Environment: Regional, Economic, Cultural and Policy Issues*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht, Boston, London: 357–373. 4. Telfer D. J. (2002) Agritourism – a path to community development: the case of Bangunkerto, Indonesia. *Tourism and Sustainable Community Development*, 242–257.

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ АДЫГЕЯ

Л.В. Реунова

reunova@rambler.ru

Майкопский государственный технологический университет

Республика Адыгея является аграрной республикой, но кроме сельского хозяйства имеется достаточно развитый комплекс промышленных перерабатывающих предприятий. Ведущими отраслями промышленности Адыгеи являются лесная, деревообрабатывающая, лесохимическая, легкая, пищевая, производство стройматериалов. В отраслевой структуре промышленности наибольший удельный вес приходится на обрабатывающие производства – 85,6%; производство и распределение электроэнергии, газа и воды – 7,0%; добыча полезных ископаемых – 7,4%. В обрабатывающих производствах традиционно наибольший удельный вес занимают производство пищевых продуктов, включая напитки, и табака – 55,9%; целлюлозно-бумажное производство – 14,1%; производство резиновых, пластмассовых изделий – 12,5% [2].

Стоит отметить, что развитие пищевой промышленности определяется, в том числе, удачным сочетанием сырьевого и потребительского фактора в данном регионе. Второе место, принадлежащее целлюлозно-бумажному производству, не характерно для кавказских регионов (уступает только Краснодарскому краю и Ростовской области). Ведущие отрасли промышленности здесь – мебельная и деревообрабатывающая. Основной центр производства – Майкоп (выпускаются деревянные строительные детали, пиломатериалы). Продукция целлюлозно-бумажной промышленности производится на предприятии «Картонтара» в Майкопе.

В республике отсутствуют предприятия черной и цветной металлургии и химической промышленности, что объясняется неудачным сочетанием факторов для развития данных отраслей промышленности. Анализ в целом по промышленности Адыгеи показывает, что объём отгруженных товаров за 1 полугодие 2013 года составил 14 464,8 млн. рублей, в т.ч. крупными и средними предприятиями 11 472,2 млн. рублей (табл. 1). Структура промышленности представлена на рисунке 1.

За период с 2007 по 2011 гг. валовый региональный продукт в Адыгее увеличился в 1,5 раза. Индекс промышленного производства за 10 месяцев 2012 года составил 106,4%. Однако в январе-июне 2013 г. по сравнению с соответствующим периодом 2012 г. он составил 100,5%, а в 1 полугодии составил 102,8% (табл. 2). Такой небольшой рост объясняется тем, что в республике экономика носит в основном аграрный характер.

По данным Минэкономразвития и торговли Адыгеи, в составе обрабатывающих производств наибольший рост производства наблюдается в следующих таких видах деятельности, как: производство кокса, нефтепродуктов и ядерных материалов (800%); производство электрооборудования, электронного и оптического оборудования (143%); прочие производства (119,3%); производство резиновых и пластмассовых изделий (114,7%); добыча топливно-энергетических полезных

ископаемых (в 44 раза); производство кокса, нефтепродуктов и ядерных материалов (в 8 раз). Рост по последним двум направлениям обеспечен за счёт ООО «Южгазэнерджи», которое в во второй половине 2012 года начало добывать природный газ и производить газовый конденсат [2].

Таблица 1

Отгружено товаров собственного производства, выполнено работ и услуг собственными силами 6 мес. 2013 г. в разрезе субъектов ЮФО РФ, в действующих ценах

Наименование субъектов ЮФО	Добыча полезных ископаемых		Обрабатывающие производства		Производство и распределение электроэнергии, газа и воды	
	млн. рублей	в % к 1 полугодью 2012 года	млн. рублей	в % к 1 полугодью 2012 года	млн. рублей	в % к 1 полугодью 2012 года
Республика Адыгея	1 076,7	165,3	12 375,4	116,4	1 012,7	91,6
Республика Калмыкия	702,9	139,9	391,0	97,5	1 156,9	108,8
Краснодарский край	9 762,3	107,9	227 664,2	106,1	50 648,2	101,3
Астраханская область	41 489,8	148,1	18 219,7	117,0	8 937,8	105,4
Волгоградская область	20 764,0	110,4	233 457,1	102,8	28 900,3	109,1
Ростовская область	8 128,5	90,5	248 398,3	110,5	43 837,5	105,2

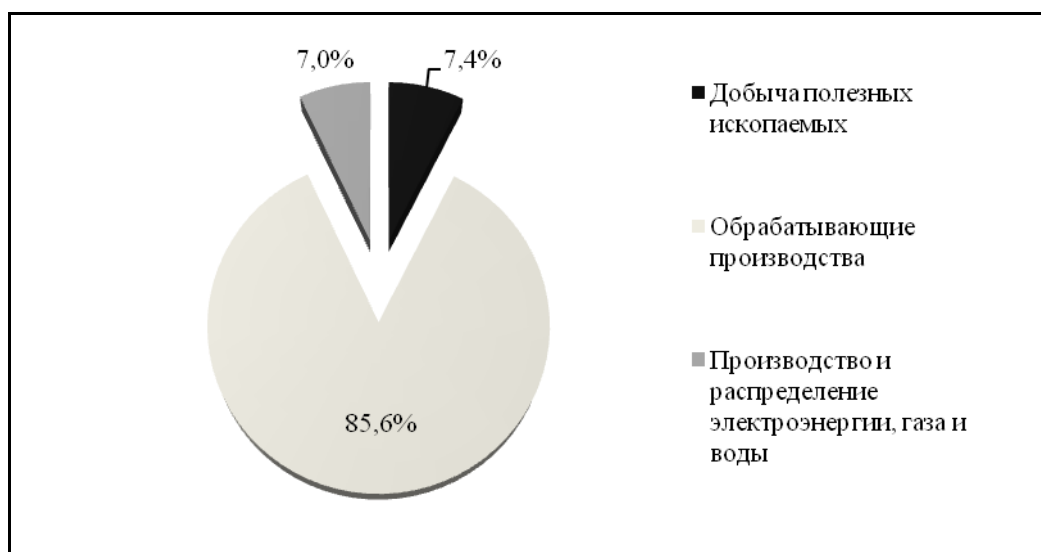

Рис. 1. Удельный вес основных видов промышленной деятельности в структуре объёмов отгруженных товаров собственного производства, выполненных работ и услуг за 1 полугодие 2013 года

Как видно из таблицы 2, перспективы развития промышленного комплекса Республики Адыгея, в первую очередь связаны с обрабатывающими производствами, в частности с производством пищевых продуктов, для которого республика располагает собственными агроклиматическими ресурсами. В данном направлении необходимо усилить позиции имеющихся крупных перерабатывающих предприятий с целью более полного ими использования местного сырья, устранения посредников на рынке сельхозпродукции, и тем самым снижения себестоимости производимой

продукции. Необходимо также привлечение крупных инвестиций для создания новых производств (мясные полуфабрикаты, колбасные изделия, овощные консервы и т.д.) с целью переработки производимого в республике сырья и создания полной цепочки добавленной стоимости.

Таблица 2

Индекс производства в 1 квартале 2013 г. в разрезе субъектов Южного федерального округа РФ в % к 1 кварталу 2012 года

Наименование субъектов ЮФО	Индекс промышленного производства	Индекс производства по видам деятельности			Рейтинг по индексу промышленного производства
		добыча полезных ископаемых	обрабатывающие производства	производство и распределение электроэнергии, газа и воды	
Республика Адыгея	102,8	223,4	100,5	85,4	4
Республика Калмыкия	146,4	131,9	175,5	104,8	1
Краснодарский край	104,4	102,4	102,2	116,1	3
Астраханская область	142,5	180,1	107,1	92,2	2
Волгоградская область	99,8	97,4	99,8	102,7	6
Ростовская область	102,5	95,4	105,4	93,4	5

Основная проблема промышленности республики – высокая степень физического и морального износа основных фондов организаций, слаборазвитая инфраструктура, дефицит финансовых средств, низкий уровень создаваемой на территории республики добавленной стоимости. Исходя из сложившейся ситуации, необходимо направить усилия на активизацию действующих производств, что может реализовываться при сравнительно небольших инвестициях. Приоритетными для промышленности должны стать энергоэффективные производства и предприятия с углубленной переработкой сырья и высокой добавленной стоимостью. В связи с отсутствием достаточных мощностей по электроэнергии многие предприятия не могут расширить производство. Для решения этой проблемы разработана схема и программа развития электроэнергетики Республики Адыгея на 2012–2016 годы, которая станет основой для формирования инвестиционных программ электросетевых и генерирующих компаний [1].

Список использованных источников: 1. Глава Адыгеи Аслан Тхакушинов: «В Адыгее возлагают большие надежды на развитие туристического кластера, который станет локомотивом развития экономики [Электронный ресурс] / Официальный интернет-сайт исполнительных органов государственной власти Республики Адыгея. Режим доступа: <http://www.adygheya.ru/press/news/show/?newsid=5742>. – Загл. с экрана. 2. Информация по итогам социально-экономического развития Республики Адыгея за I полугодие 2013 года [Электронный ресурс] / Министерство экономического развития и торговли Республики Адыгея. Режим доступа: <http://www.minecora.ru/doc/info1pol2013.DOC>.

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГАЗОВИЙ ХАБ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

І.І. Ровенчак, М.А. Ярошевич

maryana-ya@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка

Західний регіон України володіє розвинутою транспортною інфраструктурою. Зокрема, в цьому регіоні високий рівень розвитку отримав газопровідний транспорт [1]. Він включає в себе системи магістральних газопроводів, які мають в основному транзитне значення.

Україна націлена на те, щоб з урахуванням її геополітичного становища побудувати абсолютно ліберальний сучасний газовий хаб [4]. Метою є створення конкурентноспроможного газового сховища у порівнянні з існуючим Центральноєвропейським (Баумгартеном, Австрія) та проєктованим Південноєвропейським (північна Італія).

Західноукраїнські газосховища по свої суті вже є газовим хабом, оскільки проєктувалися та будувалися на перетині потужних магістральних трубопроводів, якими до останніх років постачалося до 75% російського газу до країн Євросоюзу. На сьогоднішній день обсяги транзиту поступово зменшуються, зважаючи на останні дії російського «Газпрому» [3].

За даними Gas Storage Europe (GSE, Європейське об'єднання операторів сховищ природного газу), заповнення ПСГ пулу «Баумгартен» станом на 8 вересня 2013 р. становило: Австрії — 56,55% (від максимально можливої технічної місткості), Чехії — 77,21, Угорщини — 43,32, Польщі — 95,89 та орієнтовно Словаччини — 58,39%. Загалом по пулу «Баумгартен» наповнення газом — близько 59,51%.

За останній рік (з 12 серпня 2012 р. по 12 серпня 2013 р.) максимальна завантаженість ПСГ, які ми розглядаємо, становила: Австрії — 95,87% (від максимально можливої технічної місткості), Чехії — 97,77%, Угорщини — 59,81%, Польщі — 100% і Словаччини — 96,52%. Для всього пулу ПСГ «Баумгартен» — 83,75% (табл. 1).

Для порівняння: завантаженість підземних сховищ газу Німеччини за той же період становила 90,64% [5]. Висока максимальна завантаженість свідчить про актуальність використання українських підземних сховищ газу в середньоєвропейському регіоні [4]. Підключення українських операцій могло б значно оживити та розширити діяльність усіх складових Середньоєвропейського газового хабу і мало б зацікавити представників газового ринку країн Центральної Європи.

Фактично Східноєвропейський газовий хаб передбачатиме розвиток кількох різних напрямів роботи газового ринку. Один із них – напрацювання технічної та правової бази для реверсних постачань газу з Європи. Ще один напрям – розвиток власного видобутку газу, як традиційного, так і сланцевого. Вже найближчим часом Україна планує провести роботи на своїх підземних сховищах газу, які дадуть можливість розширити спроможність газосховищ з нинішніх 31 млрд кубометрів до 50 млрд кубометрів. Українські сховища газу – найбільші в Європі, а після реконструкції в них можна буде зберігати майже 10% усього річного обсягу споживання газу країнами-членами ЄС [3].

Таблиця 1

Технічні характеристики сховищ пулу «Баумгартен» станом на 12.08.2013 р.

Характеристика	«Баумгартен-Австрія»	«Баумгартен-Чехія»	«Баумгартен-Угорщина»	«Баумгартен-Словаччина»	«Баумгартен-Польща»	Пул сховищ «Баумгартен»
Заявлена максимальна технічна місткість сховищ, млрд м ³	3,63	2,69	6,17	2,87	1,82	17,17
Заявлена максимальна технічна здатність закачування, млн м ³ /добу	35,52	29	45,05	34,75	20,5	164,82
Заявлена максимальна технічна здатність відбору зі сховищ, млн м ³ /добу	44,16	40	79,58	41,5	33,85	239,09
Середньорічний ступінь заповнення за період 12.08.12 р – 12.08.13р, %	49,3	54,2	41,4	53,18	84,7	51,4
Заповнення на 12.08.13р., млрд м ³	1,425	1,625	2,48	1,31	1,612	8,451

Після вступу до Європейського енергетичного співтовариства у 2011 році Україна отримала системну основу для реформування ринку газу за європейськими принципами. На сьогоднішній день певні кроки вже зроблено – у 2010 році ухвалено закон «Про засади функціонування ринку природного газу». Пізніше скасована монополія «Нафтогазу» України на імпорту та реалізацію імпортованого газу. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, затвердила порядок поступу до газових мереж, прийняла рішення про надання статусу кваліфікованих споживачів та гарантованих постачальників. Теоретично Україна може отримувати з Словаччини до 30 млрд кубометрів газу щорічно, що фактично дорівнює обсягам поставок «Газпрому». Оператор ГТС Словаччини – Eustream, згідно норм європейського енергетичного законодавства, повинна забезпечувати доступ всіх зацікавлених компаній до транзитних потужностей, в тому числі у напрямку до України. Однак на практиці, «Газпром», який підписав з Eustream двадцятирічний контракт на транспортування 50 млрд кубометрів газу щорічно, вимагає погодження режимів роботи словацької ГТС і фактично блокує реверс. На сьогоднішній день першим претендентом на використання українських підземних сховищ газу з поміж європейських компаній, є німецька компанія RWE Supply & Trading. Компанія ще в літку 2012 року уклала угоду з «Нафтогазом» про постачання газу. Угода передбачає можливість поставки до 5 млрд кубометрів газу щороку з подальшим збільшенням до 10 млрд кубометрів. Перші поставки газу з використанням реверсної схеми розпочались у листопаді минулого року з території Польщі [3].

Таким чином, на нашу думку є всі підстави вести мову про формування в Західному регіоні України потужного газового хабу. Цей «Східноєвропейський хаб» повинен стати важливим чинником забезпечення надійності безперервного постачання газу в країні Середньої та Західної Європи. Є всі передумови для того, щоб цей хаб досягнув рівня

Центральноевропейського (Австрія) та Німецького хабів, а також перевершив Південноєвропейський (північна Італія).

Список використаних джерел: 1. Ровенчак І.І. Транспортний комплекс // Соціально-економічна географія України / За ред. О.І. Шаблія. Львів: Світ, 2000. с. 380–388; 2. Яцківський Л.Ю., Зевкалов Д.В. Загальний курс транспорту. – Київ, 2007. – с. 454; 3. Газовий хаб // 5 питань про газову біржу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/46939/5_pytan_pro_gazovu_birzhu_Gazovyy_khab; 4. Україна хоче бути газовим хабом Європи // BBC Україна [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/05/130504_ukraine_gas_eu_it.shtml; 5. Використання підземних сховищ у торгівлі природним газом. Європейський досвід для України // Дзеркало тижня. Україна [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/vikoristannya-pidzemnih-shovisch-u-torgivli-prirodnim-gazom-yevropeyskiy-dosvid-dlya-ukrayini-.html

УДК 911.3 : 338.4

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ВЕЛИКИХ МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

І.Р. Рудакевич
ivaco@ukr.net

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

Розвиток туристичної галузі у сучасному світі неможливий без наявності відповідних для нього установ, споруд, обладнання й комунікацій, сукупність яких утворює туристичну інфраструктуру. Вона є визначальною для розвитку багатьох міст і регіонів, а від її наявності суттєво залежить функціонування туризму на цих територіях. Особливо актуальним розвиток туристичної інфраструктури є для міст Західного регіону України, які приймають основні потоки подорожуючих із європейських країн. Для їх обслуговування необхідний високий рівень розвитку інфраструктури для задоволення потреб туристів у розміщенні, харчуванні, дозвіллі, перевезеннях і комунікації. Дослідження актуальних проблем розвитку туристичної інфраструктури західноукраїнських міст здійснювалися багатьма вченими, однак прикладних праць з цієї тематики є зовсім небагато. З них можна виокремити публікації С. Кузика, О. Любіцевої, М. Мальської, М. Рутинського, О. Стецюк, Ю. Зінька. Окремі компоненти туристичної інфраструктури великих міст Заходу України досліджені у працях М. Мацяха, Я. Мариняка, М. Назарука, І. Пандяка й інших авторів. Щоправда проблеми розвитку туристичної інфраструктури у цих містах залишаються недостатньо дослідженими, особливо у контексті євроінтеграційних процесів.

Метою цієї публікації є геопросторовий аналіз розвитку компонентів туристичної інфраструктури великих міст Західного регіону України.

У сучасній науці існують різні підходи до визначення поняття туристичної інфраструктури. Найпоширенішим серед науковців є її означення як сукупності підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей в оздоровлення та відпочинку, а також шляхів сполучення, транспорту й об'єктів розміщення туристів [1, с. 154]. Поширений ще інший підхід, згідно якого туристична інфраструктура – це сукупність транспортних, гастрономічних, екскурсійних, інформаційних, пізнавальних, торговельних, фінансових й інших послуг, які надаються на певній території туристам [3, с. 208].

Узагальнивши всі підходи до визначення цього поняття, нами запропонована спрощена дефініція, згідно якої *туристична інфраструктура міста* – це сукупність підприємств, закладів, споруд і обладнання, а також транспортних шляхів і об'єктів, що забезпечують потреби туристів у відпочинку та пізнавальній діяльності на міській території. До неї належать такі сфери людської діяльності як транспортна система, готельне і ресторанне господарство, туристичні підприємства, атрактивні об'єкти (заклади дозвілля, культури, відпочинку тощо) [2, с. 113].

До великих міст Західного регіону України у цьому дослідженні належать сім обласних центрів – Львів, Луцьк, Рівне, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, які мають подібні чи й спільні риси у плануванні, історичному розвитку, географічному положенні та розвитку туристичної сфери.

Розглянемо особливості розвитку різних компонентів туристичної інфраструктури у цих містах. Основою розвитку туризму та інших сфер людської діяльності у сучасному місті є транспортна інфраструктура. Вона включає транспортні шляхи (автомобільні й залізничні), автобусні та залізничні вокзали, аеропорти, різноманітні допоміжні споруди, транспортні підприємства, депо тощо [2, с. 114]. У великих містах Західного регіону України розвинуті системи автомобільного, залізничного, електричного й авіаційного транспорту. Розвитку транспортної сфери цих міст сприяє їх розташування на перетині важливих транзитних пасажирських (у т.ч. туристичних) і вантажних потоків. Показники розвитку автомобільного та електричного транспорту великих західноукраїнських міст наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники розвитку транспортної інфраструктури великих міст Заходу України
(за матеріалами міських рад)

Міста	Кількість автобусних маршрутів	Кількість автобусів на маршрутах	Кількість тролейбусних маршрутів	Кількість тролейбусів на маршрутах	Довжина вулиць, км
Львів	53	600	10	60	580
Тернопіль	32	200	9	50	209
Луцьк	32	200	11	45	260
Рівне	43	300	9	55	257
Івано-Франківськ	46	250	9	32	181
Чернівці	44	280	10	80	528
Ужгород	35	300	-	-	160

У всіх перелічених містах функціонують залізничні вокзали і станції, міжміські автовокзали та приміські автостанції, які також концентрують туристичні потоки у цих поселеннях. Діючі аеропорти обслуговують пасажирів у Львові, Івано-Франківську, Чернівцях та Ужгороді, звідки відправляються від одного до десяти авіарейсів. Лєтовища Луцька, Рівного та Тернополя тимчасово не функціонують.

Однією з найважливіших складових туристичної інфраструктури міста є готельне та ресторанне господарство. У більшості великих міст Заходу України діють від 14 до 25 готелів і лише у Львові налічується 66 таких об'єктів. Однак в розрахунку

на 100 тис. мешканців міста найкраща забезпеченість готельними підприємствами в Ужгороді (21 об'єкт) (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку туристичної інфраструктури великих міст Заходу України
(за матеріалами міських довідкових служб)

Міста	Кількість готелів	К-ть готелів на 100 тис. мешканців	Кількість закладів харчування	Кількість закладів харчування на 100 тис. мешканців
Львів	66	9	1500	204
Тернопіль	19	8,5	270	124
Луцьк	14	6,6	262	124
Рівне	17	7	230	92
Івано-Франківськ	20	8,5	260	104
Чернівці	23	9	280	112
Ужгород	25	21	245	209

Натомість закладів харчування у всіх великих містах Заходу України приблизно однакова кількість – 230-280 об'єктів, однак у Львові їх чисельність перевищує 1500, що пов'язано із більшою кількістю населення і туристичних потоків. Забезпеченість населення закладами харчування найвища в Ужгороді та Львові, а найнижча – у Рівному та Івано-Франківську (табл. 2).

Важливим компонентом інфраструктури туризму міст є туристичні підприємства, кількість яких коливається в кожному з них від 30 до 100, а у Львові – декілька сотень. Частина туроператорів організовують тури в межах свого міста.

Останнім важливим компонентом туристичної інфраструктури міста є заклади дозвілля й відпочинку. До них належать музеї, галереї, театри, кінозали, торгово-розважальні центри, клубні установи, тематичні парки, спортивні споруди та інші заклади культури й відпочинку. Більшість з таких об'єктів переважно сконцентровані у центральних частинах міст, притягуючи додаткові туристичні потоки.

Серед проблем розвитку туристичної інфраструктури великих міст Західного регіону України варто виділити переважно поганий стан дорожнього покриття, недостатню кількість парковок, надмірну концентрацію закладів відпочинку і харчування у центрі поселень та недостатня їх кількість в окраїнних житлових масивах. Відповідно заходи щодо розвитку цієї інфраструктури повинні бути спрямовані на рівномірний її розвиток і доступність для різних категорій туристів і населення.

Список використаних джерел: 1. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія / С.П. Кузик. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 254 с.; 2. Рудакевич І.Р. Геопросторові аспекти підготовки туристичної інфраструктури міста Тернополя до «Євро-2012»/ І.Р. Рудакевич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. – Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка. – Вип. 1.– 2011.– С. 113– 118. 3. Рутинський М.Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008.– 440 с.

РОЛЬ МІСТ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ (ЕНДОГЕННА КОНЦЕПЦІЯ)***І.Г. Савчук***ivansavchuk@yahoo.com**Інститут географії НАН України*

В європейських розвинутих країнах останнім часом набула поширення концепція ендогенного розвитку. Вона спирається на розвиток певної місцевості на основі накопичених знань, умінь і навичок місцевого населення, інфраструктури, виробничого потенціалу. Її економіко-географічну сутність розкриває модель загальної просторової рівноваги П. Кругмана — зростання прибутків за довершеної конкуренції зумовлене впливом ефекту агломерування на мобільність виробництва. У моделі ендогенного розвитку ефективна організація промислового виробництва у мережах місцевих малих і середніх підприємств концентрується у певному виді промислової діяльності чи у фільтрі зі спеціалізованого виробництва, що спроможна до великої гнучкості у відповідь на різноманітні запити товарів і послуг. Кооперація між спеціалізованими фірмами сприяє появі конкурентоспроможної продукції, що експортується.

Для позначення сучасних форм просторової організації економіки у рамках концепції ендогенної економіки застосовують поняття «конкурентний полюс» (*rôle de compétitivité*). Він поєднує риси класичного полюсу зростання і кластера. Кластер є «географічно локалізованою виробничою системою..., що спирається на потенціал внутрішнього розвитку даної території» [7, р. 28]. При цьому, акцентується увага на тому, що, завдячуючи зосередженню у певному місці передових науково-дослідних лабораторій та інноваційних підприємств, цей конкурентний полюс стає світовим лідером у виробництві певного товару чи створенні/наданні певної послуги. Успішний розвиток такого полюсу «ґрунтується на наданні цінності типовим рисам території та її образу..., що спирається на дії з валоризації місцевого потенціалу, високий рівень кооперації між підприємствами, включно зі спеціалізованою підготовкою персоналу та на більше методологічну, ніж фінансову підтримку» [4, р. 75] з боку міжнародних і національних установ. В основі його створення є не державна цілеспрямована регіональна політика, а місцева ініціатива, яка базується на приватних коштах і ресурсах, що дозволяють використати існуючий економічний потенціал певної невеликої території для розвитку новітніх галузей господарства. Варто наголосити, що всі існуючі конкурентні полюси мають виразну експортну орієнтацію. Ці концептуальні положення було покладено в основу теоретичної конструкції «Європа регіонів», що передбачає децентралізацію влади та збільшення повноважень регіональних і локальних територіальних одиниць, підтримку прямих міжнародних зв'язків та посилення присутності на іноземних ринках, що дозволяє підвищувати конкурентоспроможність країни та її регіонів.

* Дослідження проведено у рамках підтриманої ДФФД науково-дослідної теми «Міські простори і мережі» проект № Ф33.6/001 (договір №Ф33/27-2013 на виконання науково-дослідних робіт від 14.05.2013 р.)].

Новим у цьому контексті є регіональна політика країн-членів ЄС, спрямована на підтримку розвитку кластерів, що сприяють не лише збереженню рівня та якості життя у рамках локальних систем розселення, а й зумовлюють подальший економічний розвиток всієї сільської місцевості.

Головними чинниками стабільного функціонування кластерів є наявність [4, р. 70]:

- 1) значної кількості кваліфікованих працівників, які спілкуються між собою;
- 2) гнучкого достатньо значного ринку праці;
- 3) гарантованого ринку постачання і збуту.

Їх характерною рисою є виразна експортна орієнтація. «Особливо вигідним для регіонального розвитку є існування зовнішньоорієнтованих кластерів, які не залежать від місцевих природних ресурсів і не обмежені місцевим ринком» [1, с. 70]. Такого типу кластери з часом утворюють індустріальні округи у низці розвинутих країн світу, які стають полюсами облаштування території (*pole d'aménagement du territoire*), що «спрямовані на місцевий розвиток, створені і підтримуються територіальними органами влади» [4, р. 70]. У такому полюсі розвитку соціальна, економічна і поселенська еволюція відбуваються у рамках єдиного проекту розвитку території, адже «не має динамічної сільської місцевості без динамічних міст» [5, р. 272]. В основі його утворення лежать процеси концентрації населення і промисловості на певній обмеженій території.

Зміна акцентів у розвитку сільської місцевості ЄС зумовила інший погляд на регіон та регіональну політику в цілому. Усвідомивши необхідність тісного зв'язку між центром і периферією, одночасний розвиток обох цих складових поляризованого регіону у рамках єдиної національної економіки і системи розселення, необхідно проводити, враховуючи важливість зовнішніх ринків збуту продукції як запоруки наявності гарантованого попиту на виготовлену продукцію, посилення її конкурентних позицій. Цієї мети можна досягти шляхом вироблення відповідної виробничої спеціалізації та включення у міжнародну кооперацію з іншими виробниками та торговельно-збутовими організаціями. Це дозволяє стверджувати, що полюсами зростання у сільській місцевості повинні бути саме кластери, адже «кластерний підхід виконує важливу соціальну функцію, сприяє забезпеченню робочими місцями сільських жителів та наповненості місцевих бюджетів із найефективнішим використанням існуючого ресурсного потенціалу і конкурентних переваг всієї території регіону», а не лише одних міст [2, с. 145]. Водночас при цьому не слід забувати про те, що використання місцевого потенціалу сприятиме створенню робочих місць, покращенню умов життя і збереженню довкілля [3, р. 39].

У результаті постає необхідність розвитку цілісних поліцентричних регіональних та особливо національних господарських систем. Розуміння національної економіки як монолітного утворення, де домінують відцентрові господарські відносини, змінилось усвідомленням її мережовості та полімасштабності впливів різних економічних процесів, видозмінених під впливом глобалізації. Аналіз досвіду практичної реалізації теоретичних положень концепції ендегенної економіки у різних країнах показав, що позитивний ефект досягається лише за умови, коли у полюсі зосереджено такі види виробництва, що відповідають виробничій спеціалізації регіону, задіяні місцеві ресурси та використовуються нові складові інтегрального потенціалу території, особливо у контексті орієнтації збуту продукції за кордон. Особливо важливого значення у цьому контексті набуває експортний потенціал території.

Нині на перший план висунуто тезу про необхідність надання державної підтримки у створенні полюсів зростання у сільській місцевості на базі

експортоорієнтованих кластерів, що спираються на локальні розселенські системи з центрами у малих міських поселеннях. У цьому контексті слід розуміти сільські території як складові зон випереджального розвитку, де «малі міста і сільські центральні місця дедалі більше перетворюються на центри сільськогосподарських спеціалізованих територій» [6, р. 280]. У результаті постають конкурентоспроможні поліцентричні національні господарські і розселенські мережі, тісно інтегровані у світовий економічний простір.

Список використаних джерел: 1. Лоренцен, Э. Пространственные измерения инновационного процесса / Энн Лоренцен / Синергия пространства: региональные инновационные системы, кластеры и перетоки знания / [отв. ред. А.Н. Пилясов]. – Смоленск: Ойкумена, 2012. – С. 69-87. 2. Мигунова, О.А. Кластерный подход к территориальной организации региональной экономики / О.А. Мигунова / Территориальное планирование: новые функции, опыт, проблемы, решения : сб. ст. / [под ред. А.И. Чистобаева]. – СПб : Изд-во СПб ун-та, 2009. – С. 145-153. 3. Charte de développement du Pays Aigoual Cévennes Vidourle : en 2 parties. – Parte 2. Projet de territoire. – Ganges : SEGARD, 2006. – 42 p. 4. Créativité et innovation dans les territoires : rapport / Godet Michel, Durance Philippe, Mousli Marc. – Paris : DATAR, 2011. – 108 p. 5. Kayser, B. Les petites villes françaises / Bernard Kayser // Revue de Géographie Alpine. – 1972. – T. LX. – P. 269-284. 6. Kluge, K. Development of agriculture and its effects on spatial structure in rural territories / K. Kluge / Additional Volume 12. International geography'76. – M. : S.e., 1976. – P. 278-208. 7. Törnqvist, G. Contact systems and regional development / Gunnar Törnqvist. – Lund : C.W.K. Gleerup, 1970. – 148 p.

УДК 911.3

ІСТОРИЧНІСТЬ МІСТ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ В ТУРИЗМІ РЕГІОНУ

Н.І. Середя

Інститут географії НАН України

Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів демонструє необхідність пошуку нових механізмів регіональної політики. Реалізація конкурентних переваг окремих територій може відбуватись за умов реалізації стратегій розвитку, сформованих на конкретних видах господарської діяльності. Одним із видів діяльності, що демонструє тенденції зростання в глобальному масштабі, є туризм та рекреація. Формування постіндустріального суспільства супроводжується зростанням попиту на послуги, в тому числі і на відпочинкові. Серед сучасних теоретичних та прикладних концепцій просторового розвитку туристичної діяльності особливий інтерес становить теорія полюсів зростання, згідно з якою в межах держави завдяки реалізації регіональної політики формується різнорівнева система полюсів росту.

Туризм як вид господарської діяльності може розвиватися і на базі природних передумов, і на основі історико-культурної спадщини. Це особливо актуально для Чернігівщини, де сконцентрована значна частина ресурсів, що використовуються для розвитку пізнавального та інших видів туризму. Потенційними полюсами зростання в туризмі можуть стати історичні міста, де зосереджені сакральні, оборонні споруди, а також палацово-паркові комплекси та інші матеріальні пам'ятки, що відображають події різних історичних періодів. За оцінками дослідників область має значні

біосоціальні ресурси – місця, пов'язані з подіями життя видатних осіб [1]. Їх використання може стати потужною базою для розвитку подієвого туризму.

Територія сучасної Чернігівської області характеризується давнім заселенням, цікавою історією міського розвитку та урбанізаційних процесів, значною збереженістю культурної спадщини в містах та сільських населених пунктах. Туризм для цієї території є не тільки засобом популяризації культурної спадщини, а й важливою перспективною сферою діяльності. Розглядаючи туристичну діяльність в межах досліджуваної території з позиції теорії полюсів зростання слід виокремити точкові елементи в територіальній структурі, які мають позитивну динаміку (туристичних потоків, закладів розміщення). Слід зазначити, що туристичні маршрути на Чернігівщині формуються з прив'язкою до наявної транспортної системи.

Туристична діяльність у давньому Чернігові розвивається переважно за рахунок об'єктів культурної спадщини різних історичних періодів, через пізнавальний та подієвий туризм. В зоні впливу обласного міста знаходиться смт. Седнів зі збереженими пам'ятками. В сільській місцевості в зоні впливу найбільшого міста області будуються нові заклади для розміщення (еко-садиби, готельні комплекси), розвивається сільський зелений туризм. Ніжин, Борзна, Батурин – історичні міста-пам'ятки міського розвитку, розташовані в напрямі на північний схід регіону. Пам'ятки, залишені багатонаціональною громадою Ніжина, є особливо привабливими. Однак інфраструктура розвинена слабо а наявні атракційні ресурси (включаючи нематеріальні активи «грецького осередку Лівобережжя», «ніжинських огірків» тощо) популяризовані слабо. Давнє місто Борзна з тривалою і насиченою історією, поки що недостатньо популяризоване, має перспективи розвитку подієвого туризму. В давньому центрі Гетьманщини Батурині розбудовується заповідник «Гетьманська Столиця» та формується інфраструктура для розміщення туристів. Це один з потенційних полюсів росту в туризмі Чернігівщини.

Лінія на схід від Чернігова зв'язує Новгород-Сіверський, де туристичні пропозиції формуються на основі діючого музею «Слово о Полку Ігоревім», історичне містечко Сосницю з гарними передумовами для розвитку подієвого туризму та селище міського типу Короп, що визначається вдалим поєднанням архітектурних пам'яток, місць для подієвого туризму та природних умов. Південна частина області представлена містами Прилуки та Ічня. Навколо останнього розміщені пам'ятки садово-паркового мистецтва (дендрологічний парк «Тростянець», історико-культурний заповідник «Качанівка» тощо). Туристична привабливість цієї території посилюється Ічнянським національним парком. Тут також знаходиться історичне містечко Срібне. Місто Остер, смт. Козелець, а також Міжрічинський національний парк, що розташований у південно-західній частині області, визначають атрактивний профіль цієї території. Пам'ятки міських поселень цих населених пунктів є частиною багатьох туристичних маршрутів, починає розвиватись сільський зелений туризм.

Давнє місто, а тепер селище міського типу Любеч дещо віддалене від основних туристичних потоків, однак унікальна історичність робить його потенційним центром наукового, пізнавального та подієвого туризму. Пам'ятки минулих епох, що збереглися досліджуються та популяризуються. Особливістю розвитку пізнавального туризму в межах Чернігівської області є те, що більшість діючих туристичних пропозицій є короткотривалими. Найпоширенішими є одноденні екскурсії та тури вихідного дня. Це звужує економічні можливості туристичних центрів.

Цікавим аспектом є пропульсивність туризму, що розвивається на основі історичних міст. Чи впливає розвиток туризму в містах на прилеглу сільську місцевість, чи

формується інфраструктура для розміщення та відпочинку туристів? Це можна простежити на прикладі розвитку сільського зеленого туризму – нового виду туристичного продукту, який почав розвиватись в пострадянський період і має значні перспективи. В ринкових умовах попит на послуги породжує пропозицію, тому найчастіше садиби розміщуються поблизу туристичних об'єктів міських населених пунктів і пропонують у якості атракції не тільки відпочинок на лоні природи, а й відвідування багатой культурної спадщини Чернігівщини. Так одна із перших садиб зеленого туризму «Соколиний Хутір» була створена поблизу Качанівки, діють садиби зеленого туризму поблизу Тростянця, біля Ічнянського національного парку і в межах Мезинського національного парку [2].

Звичайно найбільше нових інфраструктурних об'єктів з'являється біля Чернігова, що пов'язано із розширенням зони впливу найбільшого міста області. Туристична діяльність, навіть у поєднанні із рекреацією, у інших історичних містах поки формує дуже слабкий пропульсивний ефект, який проявляється у будівництві закладів обслуговування туристів чи інших інфраструктурних об'єктів.

Отже, історичність міст Чернігівщини є важливою передумовою формування туристичних центрів. У Чернівці, Новгород-Сіверському, Батурині, Козельці туристична спеціалізація є важливою, однак не головною. Об'єкти, що становлять пізнавальну цінність, включені в туристичні маршрути різних територіальних рівнів. Особливістю сучасного розвитку туристичної діяльності є переважна орієнтація на короткотермінове перебування споживачів послуг. Це пов'язано з відсутністю необхідної інфраструктури (готелі, кафе, ресторани), слабкою промоцією історичної та культурної унікальності території, відсутністю розроблених кількадечних маршрутів для підвищення економічного ефекту відвідування туристами даних населених пунктів.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с. 2. Сільський зелений туризм в Україні. Чернігівська область. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/taxonomy/term/21>

УДК 911.375.62

К ВОПРОСУ ОСВОЕНИЯ ЗЕЛЕННЫХ ПРОСТРАНСТВ В ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ

А.И. Синегубов

ale.sinegubov@gmail.com

Пермский государственный национальный исследовательский университет

Архитектурно-художественный облик города, как и качество его среды, во многом зависят от площади озеленения территорий, находящихся в его пределах. Они оказывают также значительное влияние на возможности организации полноценного отдыха городских жителей, на их психологическое состояние. Отметим, что жители и туристы оценивают облик города более высоко, когда есть достаточная площадь озелененных территорий. Именно поэтому градостроительные нормы всегда предусматривали определенную площадь озеленения на одного жителя, а также еще дополнительное количество зелени.

Главное условие органического развития города в природном окружении – это тесная взаимосвязь внутренних и внешних открытых пространств, их непрерывность, глубокое проникновение в городскую застройку лесопарков, лугов, широких набережных и т. п. Наиболее привлекательным для туристов и местного населения становится город, который имеет зеленые коридоры, которые смогли представлять целостную систему зеленого пространства.

Сейчас особое значение приобретают связи жилых районов с местами отдыха на пороге города. Возможность прогулки от дома до леса, озера, парка – на лыжах, велосипеде, просто пешком оценивается жителями как большое преимущество. Специалистами доказано большое значение зеленых разрывов в застройке для улучшения микроклимата и санитарно-гигиенического состояния среды, причем таких, которые связывают город непосредственно с внешним зеленым поясом. Понятно также, что такие вводы природы в город открывают исключительные возможности для построения архитектурно ландшафтных ансамблей большого масштаба, обогащают внешний облик города, вносят определенный композиционный акцент или тему [1]. Изучение природных особенностей, влияющих на формирование облика города, берет свое начало в 20 веке в Западной Европе, но с проблемой нерационального использования таких зон человечество встречалось и ранее.

Современный крупный город не может существовать без зеленых пространств. Существует принципиальное отличие в озеленении крупного города от озеленения малых и средних. Если для малых и средних городов сады, парки, набережные – элементы хотя и желательные, но не обязательные, во всяком случае, не жизненно важные, то крупный город наших дней просто не может существовать без открытых озелененных пространств. От них зависят качество окружающей жизненной среды в целом, состав воздуха, которым мы дышим, возможности повседневного досуга, активного отдыха, эстетические впечатления, наше физическое и душевное благополучие. В малых и средних городах такой проблемы не существует, так как воздействие внешней ландшафтной среды ввиду незначительных размеров застроенного массива, не превышающего нескольких квадратных километров, ощущается в любой его части, расстояние до природного окружения в пределах пешеходной доступности [2].

Некоторые специалисты считают, что если лесистость зоны окружения города менее 5%, то внутри городские зелёные массивы должны быть увеличены до 35% общей площади города. Если же лесистость окружения более 35%, то внутригородские насаждения могут занимать 15–20% от общей площади города. Эти цифры опираются на расчеты потребностей городского населения с точки зрения экологических условий жизни; они значительно превышают существующие градостроительные нормы и расчеты для конкретных городов [3].

В городах должна проектироваться единая система парков, скверов, бульваров и других видов озеленения. Особый эффект достигается, если обеспечивается непрерывность зеленой сети. В связи с этим необыкновенно привлекательна идея, получившая название поляризованный ландшафт, или зеленые коридоры, пронизывающие города по их радиусу. Ее автор Б.Б. Родоман отмечает, что при движении вдоль включенного в такую сеть зеленого коридора по тропе, изолированной растительностью и рельефом от городского шума и вида зданий, рекреационное пространство практически бесконечно, хотя и занимает ничтожную площадь. Ответвления от зеленой сети должны подходить к каждому жилому комплексу. Таким образом, осуществляется связь с природой в городах. Необходимо

учитывать и то, что город, развиваясь и расширяясь, все больше сокращает общение человека с природой, а внутригородские насаждения, эту связь поддерживают.

Формирование зеленой территории в центре города – средство создания архитектурного пространства, продолжающего и развивающего ансамбль города. В этом случае природные элементы: рельеф, вода, насаждения – дополнение к открытой архитектурной композиции. Создание целостной рекреационной территории города, по которой можно пройти пешком, попадая не в современный экономический центр, а сплошную зеленую зону, становится весьма весомым аттракционным пунктом привлечения большого количества туристов. Рекреационная территория может переходить из зеленых зон в зоны историко-культурные.

Однако, английский ученый Том Тернер в работе «Пост-постмодернистский взгляд на городской дизайн и планирование» ссылаясь на работу Джозеля Гарро («город-окраина») заявил, что зеленые пространства просочившись в город почти разрушат его. При капиталистическом укладе, городская земля в центре городов становится все более и более дорогой, экологическое планирование заставляет властей создавать парки в центре, которые в свою очередь еще больше увеличивают цены на м². Гарро заметил, что из-за высокой цены, сложных транспортных условий и экологических норм центр города становится недоступным, в следствии чего города начинают развеваться не к бизнес центру, а к спальным районам, это приводит к формированию городов-окаин.

Один из примеров городов-окаин – Зеленое кольцо Оттавы, которое было предложено Ж. Жебером в 1950 г. в рамках своего мастер-плана. Зеленое кольцо использовалось для ограничения области, в которой могло бы разместиться около 500 000 человек. Лимит был выбран с учетом обеспеченности области коммунальными услугами [4]. В конце 90-е гг. 20в. Города Каната, Ститсвилль и Орлеан, которые до этого находились за пределами Зеленого Кольца развиваясь, «разорвали» зеленое кольцо и стали «городами-окаинами» Оттавы.

В современной науке сформировались и частично претворены в жизнь различные концептуальные решения, связанные с освоением зеленых зон. Ученые подчеркивают тот факт, что взаимосвязь внутренних и внешних открытых пространств, их непрерывность, глубокое проникновение в городскую застройку лесопарков, лугов, широких набережных – это главное условие органичного развития города. Планомерное управление природным комплексом наиболее целесообразно начинать с зеленых зон; объемно-пространственные свойства их ландшафтов необходимо использовать для создания психологически комфортной городской среды.

Список использованных источников: 1. Вергунов А.П. Ландшафтное проектирование.- М.: Высшая школа. 1991. 2. Кочнева Н.Н. К вопросу о формировании зеленых пространств крупного города. // Архитектон. 2004. №6. 3. Микулина Е.М. Взаимодействие города и окружающей среды. М.: МАР-ХИ, 1985. 4. Eggleston W. The Queen's Choice // The National Capital Commission. Ottawa, 1961. 325 p. 5. Turner T. Greenways, blueways, skyways and other ways to a better London Landscape and Urban Planning, Volume 33. London. 1995. P.269–282. 6. Turner T. City as landscape a post-postmodern view of design and planning. London. 1996.

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КРАСНОДАРСКОГО КРАЯ

М.Н. Соколова

margu@rambler.ru

*Кубанский институт социэкономки и права (филиал) Академии труда и
социальных отношений*

Перспективы регионов России в первую очередь обусловлены базовыми факторами, которые формируют преимущества или барьеры пространственного развития. В «новой экономической географии» (П. Кругман и др.) выделены две группы таких факторов.

1. Факторы «первой природы»: обеспеченность природными ресурсами и выгодное географическое.

2. Факторы «второй природы»: агломерационный эффект и высокая плотность населения; человеческий капитал; институты, способствующие улучшению предпринимательского климата и др.

Особенностью регионального развития в России является повышенная роль факторов «первой природы», прежде всего – обеспеченности минеральными ресурсами, наиболее востребованными глобальным рынком (нефть, газ, металлы). Факторы «второй природы», как и фактор географического положения, в большинстве случаев работают как барьеры развития.

В 2012 году в экономику Краснодарского края инвестировано почти 800 млрд. рублей с темпом роста 102,2%. При этом иностранные инвесторы вложили в экономику края более 1,1 млрд. долларов – в 1,4 раза больше, чем в 2011 году. В 2012 году в Краснодарском крае завершено 56 крупных инвестиционных проектов общей стоимостью 105,5 млрд. рублей, создано более 3,7 тыс. новых рабочих мест.

В большинстве секторов экономики Кубани улучшилась экономическая конъюнктура, увеличилось производство товаров и услуг, при этом почти на треть выросли финансовые результаты деятельности организаций. В целом индекс промышленного производства сложился на уровне 103,7%. Темпы роста в транспортном комплексе, общественном питании, розничной, оптовой торговле, сфере платных услуг населению, связи в 2012 составили от 101% до 110%. Опережающими темпами (6-7 процентов за год) росли розничные продажи, оборот общественного питания и платных услуг населению.

Настоящий рекорд поставлен в жилищном строительстве - ввод жилья в 2012 году возрос почти на 17%. Однако в целом в отрасли строительства в связи с завершением строительства олимпийских объектов отрицательная динамика - 98,5% к уровню предыдущего года. В результате природных катаклизмов и АЧС в прошлом году в крае существенно снизились объемы производства в сельском хозяйстве – они составили всего лишь 90,2% к уровню 2011 года. Но даже в этот неурожайный год в крае было произведено 7,2% сельскохозяйственной продукции России. Тем не менее, снижение сельскохозяйственного производства и капитального строительства оказало негативное влияние на качество роста всей экономики края. Прирост ВРП края по итогам 2012 года составил только 1,5 процента.

Однако даже в этих сложных условиях удалось обеспечить достаточно высокую динамику уровня жизни населения. На Кубани снизился и без того один из самых низких в стране уровень регистрируемой безработицы – с 1% в декабре 2011 года до 0,8% в декабре 2012 года. Реальные располагаемые денежные доходы выросли на 5,2% к 2011 году. Величина среднедушевых денежных доходов в прошлом году достигла 19,9 тыс. рублей в месяц. При этом номинальная заработная плата возросла на 18,3%, а среднемесячный размер оплаты труда составил 21,9 тыс. рублей [1].

Приоритетными направлениями социально-экономического развития Краснодарского края являются: агропромышленный, топливно-энергетический, транспортный, курортно-рекреационный комплексы, машиностроение, лесное хозяйство, деревообработка и мебельное производство, промышленность строительных материалов. В АПК Краснодарского края стратегическими задачами являются развитие сельского хозяйства, сельхозпереработки и инфраструктуры рынка продукции АПК для удовлетворения потребностей населения края и обеспечения продовольственной безопасности РФ, обеспечение ведущей роли края в формировании крупного агропромышленного кластера на Юге России.

В топливно-энергетическом комплексе планируется реализовать стратегические действия инфраструктурного характера, направленные на повышение надёжности и качества, обеспечение необходимых объёмов энергоресурсов края, которые группируются в Комплексную программу «Развитие топливно-энергетического комплекса Краснодарского края». В транспортном комплексе стратегическими задачами являются развитие транспортной инфраструктуры края для наиболее эффективного использования международных транспортных коридоров и формирования в крае макрорегионального центра дистрибуции товаров и услуг.

Стратегическая инициатива края в развитии индустрии гостеприимства заключается в эффективной реализации потенциала края в туристско-рекреационной сфере и создании конкурентоспособного высокоэффективного туристско-рекреационного комплекса. Особое внимание необходимо уделить проекту комплексного развития территорий края, а именно туристско-спортивному горноклиматическому комплексу «Красная Поляна» в Сочи. Реализация проекта позволит увеличить загруженность города в зимний период, увеличить количество отдыхающих до 1 млн. человек. Для расширения применения экономических и правовых механизмов государственной поддержки развития санаторно-курортного и туристского комплекса предполагается создать на территории края особую экономическую зону туристско-рекреационного типа.

В строительном комплексе планируется реализовать стратегические действия инфраструктурного характера, направленные на удовлетворение спроса отраслей экономики края на капитальное строительство и спроса на жилищное строительство, которые группируются в Комплексную программу «Развитие строительного комплекса Краснодарского края». В крае наблюдается устойчивая тенденция к росту пассажиро- и грузопотока. Транспортный комплекс края обеспечивает реализацию экономических и внешнеполитических интересов России в зоне черноморского и средиземноморского международного экономического сотрудничества, вносит существенный вклад в повышение «связности» территории страны.

Край обладает высоким научным и образовательным потенциалом по целому ряду направлений (АПК, медицина и т.д.), а в сотрудничестве с Ростовской областью (Ростов-на-Дону и Таганрог) способен сформировать научно-образовательный центр федерального значения [2].

Список использованных источников: 1. Заседание коллегии министерства экономики Краснодарского края [Электронный ресурс] / Официальный сайт администрации муниципального образования Тимашевский район. Режим доступа: <http://www.timregion.ru/news/rss/12809-2013-03-11-13-01-38>. – Загл. с экрана. 2. Стратегия развития внешнеэкономической деятельности Краснодарского края до 2020 г. [Электронный ресурс] / Краснодар. Режим доступа: http://investment.krd.ru/foreign/guidelines/strategy/Strategia_VED_KK_do_2020.pdf.

УДК 332 (075)

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМ ФОНДОМ ГОРОДА СТРОИТЕЛЬ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

А.Б. Соловьев, Д.В. Богат

solovev@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Город Строитель расположен в 22 км севернее областного центра – г. Белгорода, в юго-западной части Центрально-Чернозёмного района, в водоразделе бассейнов Дона и Днепра. Строитель – центр Яковлевского района Белгородской области.

При изучении теоретических аспектов управления было выделено четкое определение земельного фонда города, под которым следует рассматривать совокупность всех земель города в динамичном многообразии различных форм собственности и типов землепользования, административных и хозяйственных структур, юридических и физических лиц, связанных правоотношениями по поводу распределения и использования земли [2]. Комплексный анализ управления земельным фондом г. Строитель Белгородской области показал, что нормативно-правовой базы местного самоуправления, которая находится в стадии формирования, недостаточно для комплексного, полноценного и эффективного управления земельно-имущественным комплексом. Земельный фонд города Строитель – совокупность всех земель, входящих в городскую черту. Как показал анализ данных, в последние годы, площадь земельного фонда города Строитель увеличивается – если в 2010 году она составляла 2393 га, то в 2011 году уже 2898 га, а в 2012 году – 3019 гектаров. Площадь земельного фонда города растет за счет включения в городскую черту земель сельскохозяйственного назначения для развития ИЖС.

В последние годы: растет площадь земель индивидуальной застройки и земель сельскохозяйственного назначения; уменьшается площадь земель резерва. В 2011 году площадь земель индивидуальной жилой застройки города в 2011 году увеличилась на 437 га и составила 1300 га, за счет предоставления в г. Строитель 435 га земель Белгородской ипотечной корпорации (БИК) под ИЖС. В 2012 году площадь земель города Строитель увеличилась на 121 га: за счет передачи земель БИК под ИЖС, а общая площадь всех земель города достигла отметки в 2019 гектаров.

Проведенный анализ свидетельствует о преобладании в городе Строитель по площади селитебной зоны – 26% всей территории города. С учетом развития ИЖС площадь селитебной зоны будет расти. Значительный процент занимают: зона естественного ландшафта, рекреационная и зона транспортной инфраструктуры.

Основные меридиональные направления и основные широтные направления имеют внешние выходы, вдоль которых исторически разместилась одноэтажная

застройка, ранее вошедшая в территорию города. Вектор развития города – север и северо-восток. На западе промышленная зона и вдоль западной границы города проходит федеральная автодорога Москва – Симферополь («Крым»). Планировочное и функциональное зонирования территории представляет собой выделение в пределах города по территориальному признаку, с определением видов градостроительного использования выделение районов и подрайонов на предмет рационального хозяйственного использования земель. Так на практике выявились множество ошибок и недочетов. Градостроительные предложения могут быть следующие: уменьшение класса вредности промышленных предприятий – установка очистительных сооружений и фильтров, снижение шумового загрязнения; постепенный вывод жилой застройки из санитарно-защитных зон, озеленение порядка 40% территорий санитарно-защитных зон.

В архитектурно-планировочном решении функционального зонирования территории города необходимо предложить новые площадки: рекреационных зон, парков, питомников. Для улучшения экологического состояния города необходимо дополнительно построить объездные дороги, увеличить долю озелененной территории, вынести крупные промышленные предприятия из центра города в промышленные зоны. Необходимы градостроительные мероприятия по выводу площадки полей фильтрации. Предлагается вынос за пределы города (в обход) газопровода высокого давления не могут проходить по территории города.

Разрозненные территории зеленых насаждений общего пользования необходимо организовать в единую систему с выходами за пределы города. Ввиду трудностей организации отдыха горожан на пляжах города возникает необходимость строительства бассейнов (открытых и закрытых) во всех районах города.

По результатам исследования были выявлены наиболее распространенные случаи нарушения земельного законодательства в городе Строитель:

- использование земельных участков без оформленных правоустанавливающих документов на землю или их самовольное занятие;
- использование не по целевому назначению соответствующей категории земель и разрешенным использованием или неиспользование земельного участка, предназначенного для сельскохозяйственного производства или жилищного строительства;
- невыполнение предписаний об устранении нарушений земельного законодательства в установленный срок.

В Белгородской области в 2012 году была проведена новая кадастровая оценка земель населённых пунктов [1]. В результате стоимость земель г. Строитель возросла более, чем в 2 раза, а по землям отдельных функциональных зон в 3 и более раза. Это приведет к значительному увеличению налоговых поступлений в бюджет города в 2014 году, но явится дополнительной фискальной нагрузкой для жителей города.

В результате реформирования земельно-имущественных отношений и совершенствования системы управления земельными ресурсами должны вырасти доходы бюджетов всех уровней, сохранены природные свойства и качество земель в процессе их использования, созданы условия для развития реального сектора экономики, сформирован полноценный рынок земли и иной недвижимости, обеспечены конституционные права и гарантии граждан и юридических лиц на землю.

Эффективное управление земельным фондом города Строитель является весьма сложным процессом в плане достижения грамотного размещения производственных мощностей, развития инженерной и транспортной инфраструктуры, создания комфортных условий проживания населения (строительство жилья, расширение

рекреационных зон, экологическая безопасность), экономического развития, резервирования дополнительных земель под различные муниципальные нужды в перспективе. Развитие города Строитель, по нашему мнению, предполагает выход за пределы существующих территориальных границ и требует поглощения новых территорий, незаселенных или с уже созданной инфраструктурой, например, вовлечение в свою территорию мелких сельских населенных пунктов. Как показал анализ, площадь совокупного земельного фонда города за последние 4 года выросла на 21%. В абсолютных показателях рост составил 752 гектара. Рост преимущественно происходит за счет включения в состав земельного фонда города земель сельскохозяйственного назначения пригородных районов. С учетом тренда увеличения площади земельного фонда г. Строителя необходимо будет решить ряд проблем с помощью разработки комплекса мероприятий, который позволит сделать управление новыми землями более гибким. Предлагаемый комплекс мероприятий по оптимизации системы управления земельным фондом города Строитель может дать значительные экономические, правовые, социальные и экологические эффекты

Список использованных источников: 1. Об утверждении государственной кадастровой оценки земель населенных пунктов Белгородской области. Постановление правительства Белгородской области от 12.11.12. 2012 года. № 448 –пп. Режим доступа: <http://r31.kadastr.ru>. 2. Теория и методы управления земельными ресурсами: Сборник научных трудов / Под ред. А. А. Варламова. – М.: ГУЗ, 2001. – 180 с.

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯКОСТІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА М. КИЄВА ЗА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ ОСВОЄНІСТЮ

Ю.Ю. Стеблецька

stebelek@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ яскраво відрізняється за більшістю показників якості життя мешканців на тлі інших регіонів України. За рівнем соціально-економічної освоєності він є практично незмінним лідером. Офіційне населення Києва становить майже 3 млн. жителів, якщо до цього числа додати офіційно не зареєстрованих жителів та людей, що приїжджають до столиці, виходить, що Київ щоденно надає для близько 5 млн. осіб широкий спектр соціальних послуг та вибору робочих місць. Для комфортної життєдіяльності такої кількості населення, повинна діяти якісна та територіально розосереджена мережа об'єктів соціальної інфраструктури та місць прикладання праці.

Житловий фонд міста Київ складає 60,6 млн. м². Найбільша кількість будинків спостерігається у Голосіївському, Дарницькому та Солом'янському районах. Архітектурно-планувальна забудова міста визначається високою щільністю розміщення будівель, їх багатоповерховістю, високим рівнем розвитку систем комунального обслуговування, внутрішнього транспортного сполучення, засобів зв'язку тощо. Разом з традиційною для соціалістичного часу мікрорайонною забудовою, відбувається ущільнення житлової забудови в центральній зоні, де зводились персоніфіковані житлові комплекси вище середнього класу, а також реконструйовано райони садибної забудови, де з'явилися будинки клубного типу, таунхаузи, особняки, що задають нові стандарти життя сімей з високим рівнем доходів. [1, с. 140-145]

Заклади *освіти та охорони здоров'я* в Києві розміщені відносно рівномірно. У столиці катастрофічно не вистачає дитячих садків. Найбільше загальноосвітніх шкіл зосереджено у Деснянському і Дніпровському, а також Святошинському районах, найменше – в Печерському. Високою концентрацією вищих навчальних закладів Києва характеризується Шевченківський район. До послуг населення десятки лікарень, поліклінік, оздоровчих центрів, а також санаторіїв та бази відпочинку, розташованих у приміській зоні. Зараз у столиці налічується велика кількість підприємств *торгівлі та громадського харчування*. Найвища забезпеченість населення торговою площею в магазинах в Оболонському, а найнижча – в Солом'янському районі. Традиційними для Києва залишаються ринки. Забезпеченість населення посадочними місцями в об'єктах ресторанного господарства найвища в Печерському та Шевченківському районах, а найменше – в Солом'янському місць. Новими об'єктами публічного простору стали торговельні і *торговельно-розважальні центри*.

У Києві яскраво виділяються три райони, кількість *закладів культури* в яких найбільша: Шевченківський, Подільський і Печерський. Лідером за кількістю *парків та скверів* є Шевченківський район, проте загальна площа цих зелених насаджень, далеко не на першому місці. Попереду всіх Дніпровський район. Голосіївський район також не відстає, він являється одним із «зелених» центрів міста. Київ, як столиця, виступає основним *політико-адміністративним центром* держави, тут розміщені установи всіх гілок влади. Розташовані адміністративні будівлі переважно в історичному ядрі міста. Проте, деякі дипломатичні представництва іноземних держав, почали переносити свої заклади на периферію, у зв'язку з обмеженістю площ будівель в центрі міста. Так як, Київ – це сучасне місто, що динамічно розвивається важливу роль в економіці міста відіграє *третинний сектор економіки*. Фінансові, маркетингові, юридичні організації, а також адміністрації великих підприємств, в переважній більшості, розміщують свої офіси в великих бізнес центрах. Професійні офісні центри класів А та В розміщені в Центральному Діловому Районі, офісні центри класу В та В+ починають зводити в прилеглих до нього районах. Невирішеним на сьогодні залишається питання будівництва цілого ділового району «Київ-Сіті». [1, с. 140-145] Київ один з *провідних промислових центрів* України. Найбільша кількість промислових підприємств розташована у Голосіївському, Святошинському, Солом'янському, Шевченківському районах. За рахунок постійного зростання чисельності населення Києва і відповідно потреб для задоволення комфортного життя цього населення, в місті представлений потужний *будівельний комплекс*. Значну частку робочих місць забезпечують організації міського пасажирського *транспорту*. Київ не втрачає й статусу *наукового центру* України. Рівень соціально-економічної освоєності території м. Києва визначався показниками забезпечення жителів місцями прикладання праці та соціальною інфраструктурою. Для аналізу якості міського середовища для проживання людей було виділено 85 житлових масивів з переважаючою *сільбищною функцією*. Рівень соціально-економічної освоєності території охарактеризовано за двома факторами та п'ятьма показниками, які відображають різноманіття місць прикладання праці та послуг. Показники забезпеченості робочими місцями (в офісних центрах та на промислових підприємствах) та соціальною інфраструктурою (кількість шкіл, закладів охорони здоров'я і площа торговельно-розважальних комплексів) розраховувалися з урахуванням чисельності населення житлового масиву.

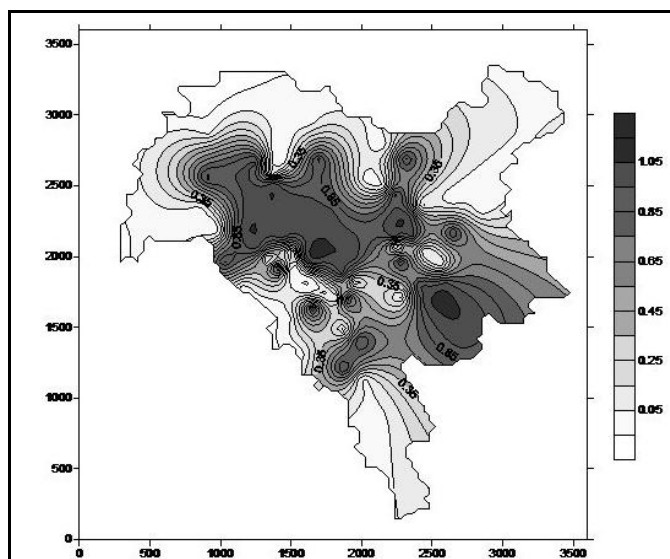

Рис. 1. Рівень соціально-економічної освоєності м. Києва

Отже, найкраща соціально-економічна освоєність спостерігається в історичному ядрі, де концентруються соціально-економічні об'єкти та проживає відносно невелика кількість людей: Район Хрещатика, Паньківщина, Кудрявець. Другу групу за даним показником склали житлові масиви, що взяли на себе функцію «альтернативного» центру: Поділ, Татарка, Микільська Слобідка, Лівобережний, Дегтярі, Куренівка, Корчувате, а також Галагани та Пирогів. Третю групу у переважній більшості склали великі житлові масиви, які розміщені поблизу промислових утворень, і тільки починають освоювати вільний та нерационально використаний простір для власних потреб: Нижня Солом'янка, Шулявка, р-н вул.Ванди Василевської, Лук'янівка, Батієва Гора, Чоколівка, Оболонь, Комсомольський, Соцмісто, Березняки, Саперна Слобідка, Голосіїв, Відрадний, Нивки, Сирець, Позняки, Осокорки, Харківський, Воскресенка, Микільська Борщагівка, Вигуровщина-Троєщина, Виноградар, сел. ДВРЗ, Бортничі, Нижні Бортничі, Замковище, Берковець, також в цю групу ввійшли Печерськ, Нова Забудова, які мають відносно велику кількість населення, як для центра і тому, відповідно більшу завантаженість соціальної інфраструктури; всього 28 масивів. Четверту групу сформували житлові масиви, яким не вистачає поблизу місць прикладання праці: Чорна Гора-Звіринець, Русанівка, Деміївка, Верхня Солом'янка, Першотравневий, Совки, Олександрівська Слобідка, Кадетський Гай, Караваєві Дачі, Ширма, Святошин, Академмістечко, Лісовий, Біличі, Новобіличі, Мишоловка, Феофанія, Теремки-1, Теремки-2, Жуляни, Південна Борщагівка, Мостицький, Мінський, Пріорка, сел. Троєщина, Стара Дарниця, Нова Дарниця, сел. Осокорки, Пуща-Водиця, Биковня, Райдужний, Вітряні Гори; всього 33 масиви. І останню групу склали села, в яких взагалі відсутні як об'єкти соціальної інфраструктури, так і робочі місця: Чапаєвка, Катеринівка, сел. Шевченко, сел. ДВС, Рибне, Конча-Заспа, Дніпровська Пристань, Редькін, Лукове, Микільський хутір, Чайка, Мриги.

Оцінка соціально-економічної освоєності території, характеризує нерівномірність його розподілу по території міста при чітко вираженому домінуванні центральної частини міста, яка відрізняється високими рівнями концентрації місць прикладання праці та соціальної інфраструктури. Такий високий рівень прояву цих факторів завжди має обмежене розповсюдження і поза центральної частини міста зустрічається лише в громадських центрах загальноміського значення.

Список використаних джерел: 1. *Drapikovsky A., Ivanova I. Land Use System Transformation in a Post-Socialist City //Київський географічний щорічник.–2013. – Випуск 8 – с. 140–145.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Є.Ю. Телебєнєва, О.В. Полевич

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

За рівнем забезпеченості, загальноекономічним потенціалом регіони України істотно відрізняються один від одного. Харківщина відрізняється високим рівнем економічного розвитку серед інших регіонів країни. У нових умовах модернізації економічного, суспільного і культурного життя Харківщина прагне зберегти свій унікальний потенціал, здобути нову якість регіональної ідентичності з урахуванням історичних традицій і глобальних тенденцій у світі.

Харківська область згідно рейтингу інвестиційної привабливості регіонів (розрахованому Київським Інститутом Реформ) віднесена до групи «лідерів» і увійшла до шістки найбільш інвестиційно привабливих областей України.

Зараз відбуваються зміни в структурі господарського комплексу, змінюється виробнича спеціалізація, активно ведеться робота щодо видобування сланцевого газу. У зв'язку з цим відбуваються зміни у системі управління, трансформується структура господарської системи. Враховуючи значний економічний потенціал Харківської області, тематика даного дослідження є дуже актуальною в умовах сьогодення.

Регіональна економіка є структурним підрозділом національної економіки, що функціонує в межах певної території (регіону). На відміну від національного господарства регіональній економіці властива деяка усіченість, недостатня комплексність, більш рельєфно виражена господарська спеціалізація. В тій чи іншій мірі все це відноситься і до економіки Харківського регіону.

Традиційно, економічний потенціал розуміють як «здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних послуг, відповідних потребам суспільства на даному етапі його розвитку» [1]. Економічний потенціал регіону включає чотири головні компоненти (інвестиційний, інноваційний, природний, трудовий), які в свою чергу є складовими сукупного економічного потенціалу (рис. 1). У сумарному обчисленні економічний потенціал Харківської області можна оцінити в 24444 млн.грн (станом на 2011 рік). Найбільш вагома компонента в економічному потенціалі регіону – інвестиційний потенціал. В економічному потенціалі Харківської області на інвестиційну складову доводиться 42,8%, трудовий потенціал – 36,1%, природно-ресурсний потенціал – 21,1% [2, 4]. Величина економічного потенціалу істотно варіює в територіальному відношенні. Територіальні відмінності між районами Харківської області в забезпеченості, як сумарним економічним потенціалом, так і складовими його потенціалами, досить значні [2]. Так, в обласному центрі – місті Харкові – зосереджено понад 50 % всього економічного потенціалу області, а в таких районах як Барвенківський, Близнюківський, Боровський, Дворічанський, Зачепилівський, Золочівський, Коломакський, Печенізький і Сахновщинський цей показник не досягає навіть 1 % [2].

Найбільш високими показниками територіальної диференціації серед ресурсів локальних потенціалів районів Харківської області (не враховуючи обласний центр)

характеризуються інвестиційні ресурси (різниця між екстремальними значеннями – 46,4 разів), трудові (13,6 разів) і природні (19,7 разів) ресурси. Більш суттєву оцінку забезпеченості економічним потенціалом районів Харківської області дають його питомі показники в розрахунку на душу населення і одиницю території.

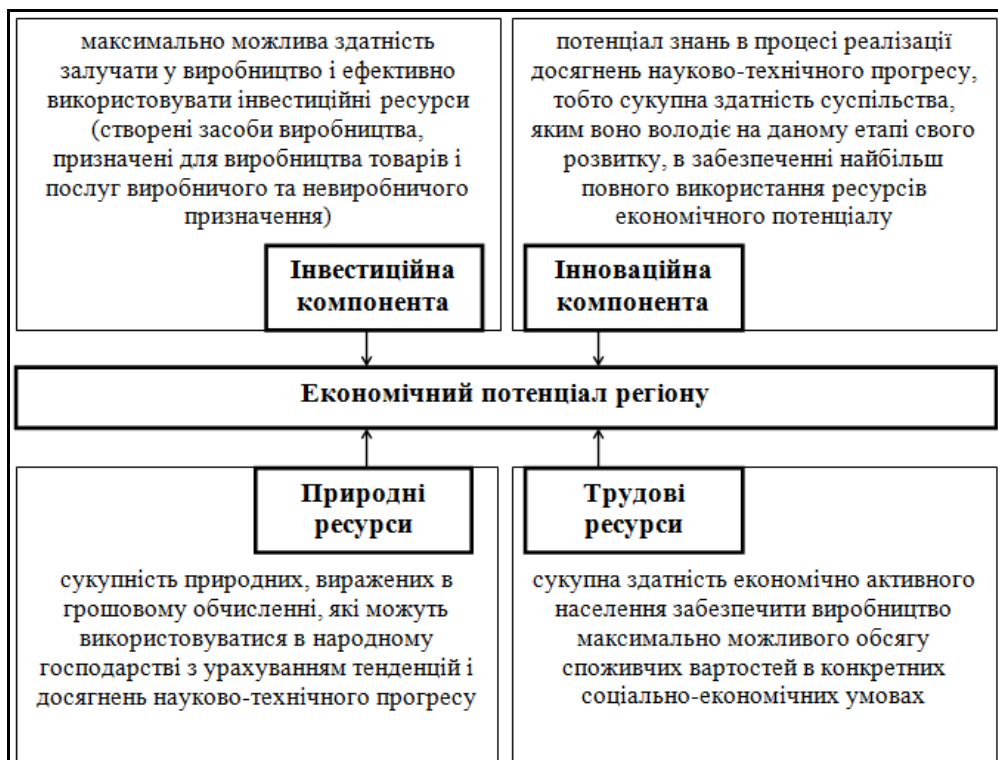

Рис. 1. Економічний потенціал регіону

Відмінності питомого показника економічного потенціалу на душу населення між районами області становлять біля 4,9 разів (18,72 тис. грн. у Коломацькому та 3,79 тис. грн. у Дергачівському районах). Різниця в забезпеченості економічним потенціалом у розрахунку на одиницю території (не враховуючи м. Харків, де даний показник становить 425,47 тис.грн./100 м²) становить 4,6 разів (7,02 тис.грн./100 м² – Балаклійський і 54 тис.грн./100 м² – Печенізький райони) [2, 4].

Регіональна економіка Харківської області являє собою відносно потужний господарський комплекс, який за своїм виробничим і науково-технічним потенціалом можна віднести до найбільших в Україні. Маючи 5,2 % території і 6% населення, регіон виробляє 6,1 % сумарного ВВП країни. За цим показником Харківщина посідає четверте місце в Україні (після Києва, Донецької та Дніпропетровської областей) [1]. Отже, все зазначене вище визначає актуальність подальших сучасних комплексних суспільно-географічних досліджень економічного розвитку Харківського регіону.

Список використаних джерел: 1. Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан та перспективи: монографія / А. П. Голіков, Н.А. Казакова, М. В. Шуба / За ред. чл-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 104 с. 2. Давискіба Є.В. Економічна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону // Вісник Міжнародного Слов'янського університету (м. Харків). Економіка. – 2003. – Т.6. - № 1. 3. Давискіба Є. В. Економічна оцінка трудового потенціалу регіону // Тези Міжнар. наук. - практ. конф. «Україна наукова – 2003». - Дніпропетровськ: Наука і освіта. - 2003. 4. Дорошенко Ю. А. Економічний потенціал території. - СПб. : Хімія, 1997. - 237 с. 5. Жулавській А. Ю., Джайн І.О. Економічна оцінка трудового потенціалу регіону // Вісник Сумського державного університету. - 1998. - № 3 (11). - С.113 -120. 6. Лукьянчиков М. М. Економічна оцінка природних ресурсів // Питання оцінки. - 1997. - № 4.

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

О.І. Тимчук

oryslava.tymchuk@gmail.com

Львівський національний університет імені Івана Франка

Актуальність теми дослідження. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні відбуваються кардинальні зміни у релігійній сфері [2]. Особливо відчутними і специфічними ці зміни є у Західному регіоні України. Загалом цей регіон, в основних рисах трансформувався з моноконфесійного в поліконфесійний.

Метою статті є дослідження особливостей геопросторового розміщення основних конфесій, що функціонують у Західному регіоні України.

Викладення результатів дослідження. Для визначення територіальних масштабів Західного регіону України необхідно звернутися до соціально-економічного районування. Різні автори в залежності від історичного розвитку, природних умов, природно-ресурсного потенціалу, адміністративного устрою, демографічної тощо, пропонують свої варіанти регіоналізації країни.

Проф. Олег Шаблій притримується такого підходу – «соціально-економічний район – це великий регіон України, територія якого тісно пов'язана з найбільшим розташованим на ній населеним пунктом – демографічним, урбаністичним, соціальним, культурним та економічним ядром, що визначає її головні зовнішні функції і геопросторову організацію» [3, с. 480]. Він виділяє шість районів: Центральний, Західний, Північно-Східний, Східний, Центральньо-Східний та Південний. До складу Західного регіону входить вісім областей, а саме: Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська та Волинська області. Акад. Максим Паламарчук, наприклад, виділяє також шість макрорегіонів: Центральний, Донецький, Західний, Придніпровський, Причорноморський, Харківський [1, с. 406]. У порівнянні з районуванням О. Шаблія він відносить Хмельницьку область не до Західного регіону, а до Центрального. Ми у своєму дослідженні будемо притримуватися районування проф. О. Шаблія.

В Західному регіоні України розташована Львівська область, яка має найбільше в Україні зареєстрованих релігійних організацій (рел. орг.) – 3 035. Вона вирізняється цією особливістю і у Західному регіоні. На другому місці з меншою кількістю релігійних організацій знаходяться Рівненська і Волинська області – 1 512 і 1 552 відповідно (рис 1.). Найменшу кількість релігійних громад має Чернівецька область, що можна пояснити невеликою кількістю населення в області і відповідно меншою представленістю тут релігійних громад. У когорту із найменшими показниками входить ще й Івано-Франківська область (1 390 рел. орг.).

У складі релігійних організацій переважаючою є поліконфесійна структура. Православні конфесії домінують у Волинській (67,4 %), Рівненській (66,3 %), Хмельницькій (68,2 %) та Чернівецькій (53,5 %) областях, а найменше у Львівській (30,8 %). Українська греко-католицька церква традиційно, що склалося протягом історичного розвитку території, переважає на Галичині, у Львівській (50,4 %),

Івано-Франківській (50,4 %) та Тернопільській (45,9 %) областях. Досить специфічна ситуація спостерігається у Закарпатській області, що усі конфесії більш-менш мають однакову кількість релігійні організації 39,4 % – православні, греко-католики і протестанти – 25,4 % і 23,6 % відповідно і 11,7 % припадає на інші конфесії, що найбільше у регіоні.

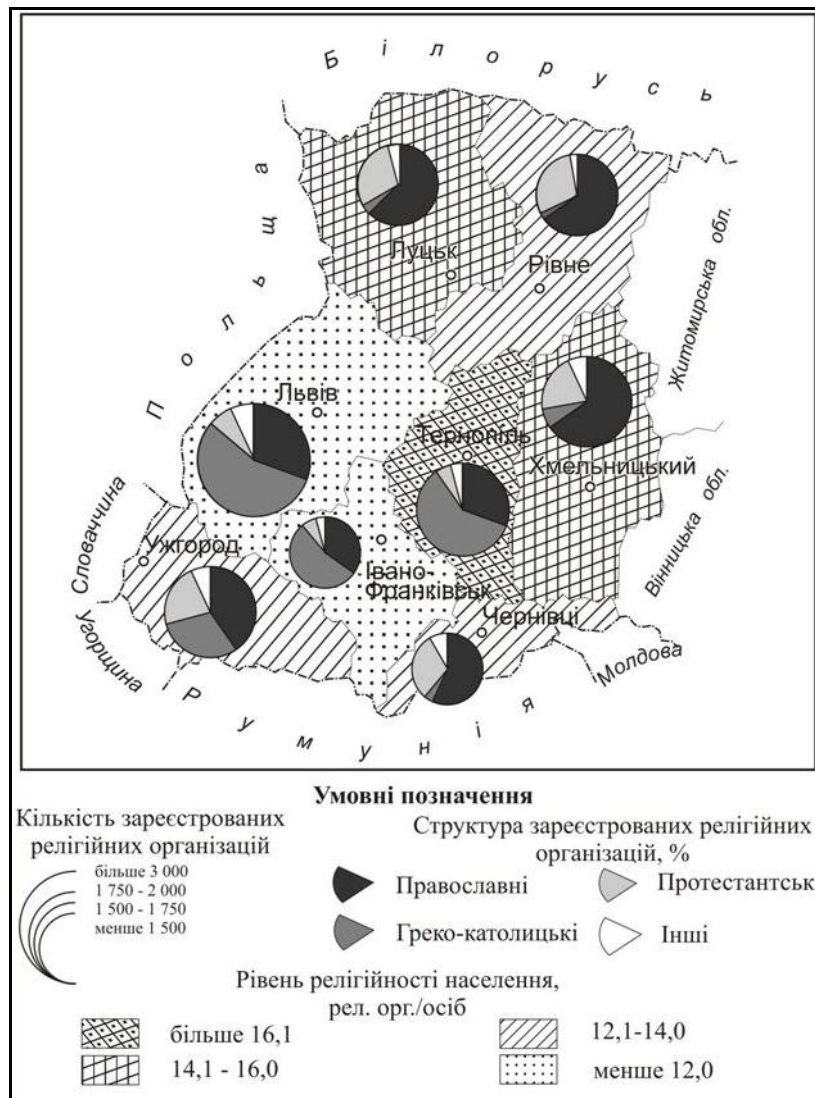

Рис. 1. Релігійні організації та їх структура Західного регіону України, 2013 р. (розроблено за [4]).

Найбільше православних організацій у Хмельницькій області, яка розташована ближче до Центральної України, найменше у Львівській області, що здавна була осередком греко-католицизму. Українська греко-католицька церква переважає – у Львівській області, найменше представлена у Рівненській (0,6 %). Протестанти зміцнюють свої позиції у Чернівецькій області (37,1 %) і поступають іншим релігійним організаціям у Львівській. Хоч може скластися оманливе враження, що у Львівській області їх сконцентрована велика кількість привабливістю території та велику кількість їхніх представництв. Рівень релігійності населення Західного регіону України обернено пропорційний кількості зареєстрованих релігійних організацій у регіоні і прямо пропорційний від кількості населення в ньому. Західний регіон має найбільшу релігійність по Україні загалом. Найбільша релігійність населення

спостерігається у Тернопільській області – 16,5 рел. орг. / осіб, а найменше у Івано-Франківській і Львівській – 10,1 рел. орг. / осіб і 11,9 рел. орг. / осіб відповідно. Ситуація у Львівській області пояснюється великою кількістю релігійних організацій і населення. Чернівецька область характеризується малою кількістю релігійних організацій і населення, але середньою релігійністю. Близькою до середньої релігійності населення відзначається Рівненська область (13,1 рел. орг. / осіб).

Висновки. Отже, особливістю геопросторової організації релігійної сфери Західного регіону України є те, що тут концентрується найбільша кількість релігійних організацій серед областей України. У межах Західного регіону виділяються наступні субрегіони: Галичина (Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області), який характеризується переважанням греко-католицизму, третиною православ'я і малим відсотком протестантизму; Волино-Подільський (Волинська, Рівненська і Хмельницька області) – з домінуванням православ'я, дуже малим відсотком греко-католицизму та четвертиною протестантизму; Буковина (Чернівецька область) – переважання православ'я, третина протестантизму і дуже малим відсотком греко-католицизму; Закарпаття (однойменна область) – з невеликим переважанням православ'я та однаковою кількістю греко-католицизму і протестантизму.

Список використаних джерел: 1. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 416 с. 2. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження. – Львів: ЛНУ, 2008. – 240 с. 3. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблій О.І. Вид. друге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с. 4. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2013 року (Форма № 1). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=51&Itemid=79&lang=ru

УДК 314 (476)

ТРАНСФОРМАЦИЯ МАЯТНИКОВОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ БЕЛАРУСИ В ТРАНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД

А.Н. Титов, Е.А. Антипова

antitov@tut.by, antipovaekaterina@gmail.com

Белорусский государственный университет

Маятниковая миграция – это условное название регулярных (обычно – ежедневных) поездок населения из одного населённого пункта (места жительства) в другой – на работу или учёбу и обратно. Маятниковая миграция является результатом несоответствия размещения производства и расселения людей. Особенно она развита в пригородных зонах крупных городов, городских агломерациях, мегалополисах. Данный вид миграции возникает в обществах, где доступ к современным транспортным средствам позволяет людям жить вдалеке от места своей работы [1].

Целью данного исследования является экономико-географический анализ маятниковой миграции населения Беларуси на примере городов Полоцк – Новополоцк. Объектом исследования выступило население, участвующее

в маятниковой миграции между этими городами, а предметом – пространственно-временные различия в динамике и структуре маятниковой миграции населения с 1969 по 2012 гг. Исторически с 1960-х годов между Полоцком и Новополоцком интенсивно протекает маятниковая миграция населения ввиду наличия в них крупных промышленных гигантов химической и нефтехимической промышленности, значительного демографического потенциала, удовлетворительным качеством транспортной инфраструктуры и т.п. Характеристика сдвигов данного процесса между этими городами проходила в разрезе двух основных элементов анализа: 1) анализ географии и масштабов маятниковых перемещений; 2) анализ структурных признаков маятниковых мигрантов.

Согласно исследованиям, проводимым известным белорусским экономико-географом С.А. Польским в Полоцком промышленном комплексе на рубеже 1960–1970-х гг., маятниковой миграцией в пригородной зоне Полоцка и Новополоцка было охвачено в общей сложности не менее 3 тыс. чел. При этом около 90 % всех маятниковых мигрантов были заняты в промышленности и строительстве. В 1969 г. непосредственно между этими городами насчитывалось 1743 маятниковых мигрантов, из которых свыше 77 % приезжали в Новополоцк из соседнего города на работу на один из крупнейших нефтеперерабатывающих заводов бывшего СССР. Данное предприятие для только что возникшего тогда города требовало большого числа трудовых ресурсов, которые и были найдены в Полоцке, составившие контингент маятниковых мигрантов. По результатам данных анкетного обследования С.А. Польского, в том же году в Новополоцк ежедневно приезжали на работу 1348 полочан, и, наоборот, в Полоцк – всего 395 новополочан, в результате чего величина этих потоков различалась почти в 3,5 раза в пользу Новополоцка [2].

По данным официальной статистики 2009 г., численность маятниковых мигрантов между рассматриваемыми городами составляла 7789 чел., что в 4,5 раза больше по сравнению с 1969 г. Из них 53 % живут в Полоцке, но при этом совершают ежедневные поездки в Новополоцк, соответственно оставшиеся 47 % – наоборот. Все эти изменения обусловлены трансформациями тенденций производственных сил двух градообразующих предприятий, структуры занятости трудоспособного населения и развитием альтернативных мест приложения труда, что сказалось на диверсификации рынка труда [3].

Удельный вес маятниковых мигрантов-полочан от численности населения Полоцка составляет 5,0 %, а от численности всех мигрантов города – 45,2 %. В свою очередь доля маятниковых мигрантов-новополочан от численности населения Новополоцка равна 3,7 %, а от численности всех мигрантов города – 55,7 %. В итоге, почти половина мигрантов каждого из городов является маятниковыми мигрантами.

Показателем, характеризующим интенсивность маятниковой миграции независимо от направления потоков ежедневно перемещающихся в системе взаимосвязанного расселения контингентов рабочих и служащих, является общий коэффициент маятниковой подвижности населения. В 2009 г. данный показатель составил 65,87 % для маятниковой миграции между Полоцком и Новополоцком. Это означает, что в среднем 66 маятниковых мигрантов приходится на каждую тысячу трудоспособного населения обоих городов. Анализ структуры маятниковых мигрантов выявил следующие тенденции. Согласно исследованиям С.А. Польского в 1969 г. в Новополоцке мужчины составляли 81,2 %, в Полоцке – всего 29,9 % всех лиц, ежедневно приезжавших на работу из других поселений. Среди маятниковых мигрантов преобладали лица в возрасте до 40 лет. В Новополоцке на долю молодёжи

(до 29 лет) приходилось 52,4 % всех маятниковых мигрантов, в Полоцке она составляла 38,6 %. В Полоцке доля маятниковых мигрантов в возрасте до 40 лет составляла 90,3 %, а в Новополоцке – 79,8 %. Распределение маятниковых мигрантов по семейному положению свидетельствует о значительном преобладании лиц, состоявших в браке (80,4 %), но одновременно с этим отмечалась и сравнительно высокая доля холостых мужчин и незамужних женщин. Что касается уровня образования маятниковых мигрантов, то в 1969 г в Полоцке 43,6 % всех обследованных имели образование до 8 классов, а в Новополоцке этот же показатель составил 60,5 % [2].

Согласно официальной статистики, в 2009 г. 4111 чел. жили в Полоцке и при этом работали в Новополоцке, а 3678 чел. – с точностью наоборот. Ежедневные поездки из Полоцка в Новополоцк совершали 2601 мужчина и 1510 женщин, абсолютное большинство среди которых составили трудоспособные – 98 % и 95 % соответственно, остальная часть приходилась на работающих пенсионеров. Маятниковые мигранты противоположного направления были представлены 1517 мужчинами и 2161 женщиной. Среди них в послетрудоспособном возрасте находились 49 мужчин и 166 женщин, что соответствовало 3 % и 8 %. В половой структуре маятниковых мигрантов Полоцк-Новополоцк преобладали мужчины (63,3 %), а среди мигрантов Новополоцк-Полоцк – женщины (58,8 %). Это объясняется тем, что в Новополоцке находятся предприятия, требующие приложения больше мужского труда, по сравнению с Полоцком, где больше востребован женский труд. Как показывают исследования, в структуре маятниковых мигрантов по их брачному состоянию среди обоих полов преобладают мигранты, находящиеся в зарегистрированном браке, что характерно для двух направлений. В структуре маятниковых мигрантов Полоцк-Новополоцк по их национальной принадлежности среди мужчин было 81 % белорусов, среди женщин – 80 %. В этой же структуре, но противоположного направления, среди мужчин и женщин преобладали белорусы – по 83 %. Представителями других национальностей среди маятниковых мигрантов были русские, украинцы, поляки, евреи и др. [3].

Таким образом, экономико-географический анализ позволил сделать следующие выводы по маятниковой миграции между Полоцком и Новополоцком в период с конца 1960-х гг. по настоящее время: 1) произошли принципиальные изменения в географии и объёмах маятниковой миграции (объём возрос в 4,5 раза, выровнялось соотношение направлений потоков маятниковых перемещений); 2) претерпела качественные изменения структура маятниковой миграции населения, что можно выразить с помощью современных портретов среднестатистических маятниковых мигрантов двух противоположных направлений: а) житель Полоцка – женатый мужчина 26-35 лет с высшим образованием, белорус по национальности, работающий на ОАО «Нафтан», тратящий на дорогу не более 1 часа; б) житель Новополоцка – замужняя женщина 33-45 лет с высшим образованием, белоруска по национальности, работающая в торговле, тратящая на дорогу 30-40 мин.

Список использованных источников: 1. Доклад Президиума Второго Комитета Генеральной Ассамблеи ООН [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: http://www.un.uniyar.ac.ru/Doklad_Prezidiuma_EKOFIN.pdf. – Дата доступа: 23.09.2013 2. Город и маятниковая миграция. Сб. научн. трудов / отв. ред. С.А. Польский. Минск: Научно-исследовательский институт экономики и экономико-математических методов планирования при Госплане БССР, 1973 г. – 185 с. 3. Фондовые материалы отдела демографической статистики Национального статистического комитета Республики Беларусь.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ

И.Е. Требушкова

irinatrebushkova@ya.ru

Курский государственный университет

Пищевая промышленность является традиционной отраслью промышленного производства для регионов Центрального Черноземья, которая за длительный период своего существования неоднократно подвергалась изменениям, отвечая на вызовы времени. Исторические этапы развития пищевой промышленности Курской области свидетельствуют о неразрывной связи с ее становлением в России в первой половине XIX в. Начиная с этого времени, и по настоящее время отрасль была и остается типичной отраслью специализации хозяйства региона. Существенное влияние на развитие пищевой промышленности оказывают социально-экономические факторы. Область занимает выгодное экономико-географическое положение на пересечении важнейших торгово-экономических путей, связывающих центральную часть России с Украиной, Поволжьем и другими регионами, что определяет доступность мест доставки сырья и готовой продукции. Современная густота железнодорожных путей сообщения в регионе составляет 51,5 км/1000 км² территории, автомобильных дорог с твердым покрытием – 262,4 км / 1000 км².

Важной социально-экономической предпосылкой для развития пищевой промышленности является население, которое рассматривается как источник трудовых ресурсов и основной потребитель произведенной продовольственной продукции. В области по состоянию на 01.01.2011 г. проживало 1148,6 тыс. человек (0,8 % населения России), в т.ч. городское население – 735,1 тыс. чел. (65,3 %), сельское – 390,0 тыс. чел (34,7 %). Средняя плотность населения – 37,6 чел./ км².

Обеспеченность территории трудовыми ресурсами играет важную роль в развитии и специализации сельскохозяйственного производства, а особенно в производстве трудоемких видов продукции. В настоящее время на предприятиях пищевой промышленности Курской области трудится 22,9 тыс. человек (2011 г.), что составляет около 20 % всех занятых в промышленности.

Социально-экономический кризис конца XX–начала XXI вв. негативно отразился на функционировании пищевой промышленности. В 90-х годах в регионе насчитывалось 135 крупных и средних предприятий пищевой промышленности. Имущественный комплекс 32 предприятий ввиду высокой его изношенности не был востребован. В 2011 г. доля производства пищевой промышленности Курской области составила 37 %, в общем объеме производства занимает 3 место и составляет 17 %, уступая «Производству и распределению электроэнергии, газа и воды» и «Добыче полезных ископаемых». В структуре промышленного производства в ЦЧР пищевой промышленности региона принадлежит 4 место, в ЦФО – 9 место, в России – 29 место.

Главной и перспективной отраслью пищевой промышленности Курской области, базирующейся на растениеводческом сырье, остается исторически сложившаяся – сахарная. Свеклосахарное производство имеет общероссийское значение (выпускает более 6 % российского сахара – 5 место в России). Объемы производства сахара в

области за исследуемый период выросли в 2 раза. Переработкой сахарной свеклы в области занимаются 9 сахарных заводов, производственная мощность которых составляет 3,5 млн. т/год. Выпуск кондитерских изделий практически полностью принадлежит ЗАО «КОНТИ-РУС» (Украина), расположенным в г. Курске.

Сокращение поголовья коров на 47 % в хозяйствах всех категорий способствовало значительному снижению объемов молока на 13 %. Из 28 молочных предприятий глубокой переработкой сырья занимаются лишь 11, закупку и охлаждение молока производят лишь 10.

Развитие мясной промышленности с 2007 г. имеет положительную динамику. Основой мясоперерабатывающего комплекса Курской области является производство скота и птицы, где основную долю занимает переработка мяса птицы на ведущих предприятиях: ОАО «Красная поляна+» и ОАО «Курская птицефабрика». Благодаря реализации национальных проектов и целевых программ спад производства продукции в мясной отрасли преодолен, молочная отрасль и на сегодняшний день находится в состоянии кризиса. Недостаточная насыщаемость рынка мясной и молочной продукцией местного производства области преодолевается ввозом из Белгородской области 92 % молочных консервов, 78 % мяса и птицы, 23 % колбасных изделий, 77 % цельномолочной продукции и 80 % сыра из Воронежской области и из других регионов.

Производственную деятельность с использованием зерна и продуктов его переработки ведут 27 крупных и средних предприятий. Из них: 12 – мукомольно-крупяной и комбикормовой, 3 – спиртовой, 10 – хлебопекарной, 2 – макаронной отраслей. В связи со снижением спроса на отдельные виды крупяных изделий в 2002–2005 гг. был значительно сокращен выпуск крупы. В настоящее время производство крупы сконцентрировано в ООО «Корпорация «Курская хлебная база № 24» г. Курск (40 %) и ООО «Перерабатывающая компания «Агропродукт» (Медвенский район) (31 %), которые расширяют производство. Комбикормовая промышленность – одна из самых молодых отраслей Курской области. Комбикормовые заводы расположены в гг. Курске, Железногорске, Щигры. Самым крупным предприятием, выпускающим комбикорма, является ОАО «Железногорский комбикормовый завод».

Самым крупным современным предприятием плодоовощеконсервной промышленности является экспериментальный комбинат детского питания Филиал ОАО «Вимм-Билль-Данн Продукты питания» (Фатежский район), выпускающий натуральные соки и фруктовые пюре под маркой «Агуша». Выпуск продукции в 2010 г. увеличился в 59 раз относительно 2001 г.

За период (2001–2010 гг.) в хлебопекарной отрасли выпуск хлеба и хлебобулочных изделий сократился более чем на 20 %, а ассортимент продукции расширился. Это объясняется тенденцией снижения покупательского спроса. Производством макаронных изделий в области занимаются ОАО «Курскмакаронпром» и ООО «Макаронная фабрика «Америя», их общие мощности составляют 36 тыс. т в год. Выпуск продукции макаронных изделий за исследуемый период увеличился в 2 раза.

Три предприятия по производству ликероводочной продукции размещены в областном центре. В связи со снижением производства спирта с 2003 г. по 2010 г. на 43 % сократились объемы местного производства водки и ликероводочной продукции. Вместе с тем увеличился приток на областной рынок алкогольной продукции из других регионов. В настоящее время на территории области работают 3 предприятия по производству спирта. За 2001–2010 гг. производство этилового спирта сократилось

на 66 %. Основными факторами снижения выпуска производимой продукции являются зависимость эффективности производства от колебаний цен на зерновое сырье, проблема сбыта продукции из-за высокой конкуренции на рынке российской спиртовой продукции.

Система финансирования и кредитования в Курской области в последние годы обеспечивает стабильное развитие и инвестиционную привлекательность пищевой промышленности. Промышленные предприятия оборудованы современными технологическими линиями, позволяющими выпускать пищевые продукты в виде полуфабрикатов и готовой продукции. Отрасль развивается как прибыльный конкурентоспособный вид экономической деятельности в условиях рыночной экономики за счет эффективной работы сельского хозяйства и интеграции с перерабатывающими предприятиями.

Список использованных источников: 1. Требушкова И.Е. Проблемы и перспективы развития пищевой промышленности Курской области / И.Е. Требушкова, Л.И. Попкова. IX-ая Всероссийская научно-практическая конференции «Территориальная организация общества и управление в регионах», посвященной памяти С. А. Ковалева. – Воронеж: ВГПУ, 2012. – С. 401–406. 2. Требушкова И.Е. География пищевой промышленности Курской области. автореф. ... канд. географ. наук / И.Е. Требушкова. – Воронеж, 2012. – 24 с.

УДК 332.05

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ ЮГА РОССИИ

В.Н. Тюрин, А.П. Нудной, Р.С. Дружин, А.Д. Вивчарь

nudnoi@yandex.ru

Кубанский Государственный Университет

Юг России находится в пределах двух федеральных округов: Южного (преимущественно равнинного) и Северо-кавказского (преимущественно горного). Наша цель заключается в определении места указанных округов в межрегиональном разделении труда и определении уровня их развития. Для этой цели были привлечены показатели объема продукции перерабатывающей промышленности, валовый региональный продукт (ВРП), и размер инвестиций в основной капитал. Причем эти показатели рассматривались для федеральных округов и субъектов этих округов. Как правило, в качестве обобщающего показателя уровня экономического развития того или иного региона принято использовать уровень душевого производства ВРП. Данные по всем округам и уровни от среднероссийского показателя приведены в таблице (табл).

Как видим, наблюдается неравномерность уровней экономического развития округов. Наиболее отстают от среднероссийского уровня исследуемые округа. Так, Южный имеет 64.2%, а Северо-Кавказский 38.1%. Неоднородность современного экономического ландшафта России, обусловлена зависимостью отраслей и регионально структуры страны от спроса мирового рынка. Более благополучными в этом отношении регионы, где сконцентрированы торгово-банковский капитал и регионы добычи полезных ископаемых, нацеленных на экспорт сырья, топлива и первичных продуктов их переработки. В худшем положении и соответственно менее благополучными оказываются регионы, ориентированные на обрабатывающие производства, работающие на внутренний рынок и аграрные районы страны [1].

Таблица 1

Производство ВРП на душу населения по федеральным округам Российской Федерации в 2009 г., тыс. руб./чел [1].

Федеральный округ	Производство ВРП на душу населения	В процентах от среднероссийского уровня
Центральный	308	136.3
Северо-Западный	253	111.9
Южный	145	64.2
Северо-Кавказский	86	38.1
Приволжский	163	72.1
Уральский	358	158.4
Сибирский	173	76.5
Дальневосточный	268	118.6
Российская Федерация	226	100

Территориальная поляризация показателей среди субъектов округов не менее существенна. Если в целом по Южному Федеральному округу производство ВРП на душу населения составляет 145 тыс.руб., то по Краснодарскому краю это значение более чем на 15% выше. В республике Калмыкия производство ВРП на душу населения в 1,7 раза отстает от среднего показателя по округу. Некоторое приближение к Краснодарскому краю имеет Волгоградская и Ростовская области, где ВРП на душу населения соответственно равен 145,5 тыс.руб. и 131,3 тыс.руб. По Северо-Кавказскому округу этот показатель опускается до 86 тыс.руб. и наименьшее значение имеет в республике Ингушетия (41,8 тыс.руб.) и в республике Ичкерия (59 тыс. руб.).

Разница в условиях экономического развития обусловлена целым рядом причин. Среди них следует назвать природно-ресурсный потенциал, структурные особенности экономики, выгоды экономико-географического положения, трудовые ресурсы, уровень развития инфраструктуры, инвестиционная восприимчивость региональной экономики и др.. Рассмотрим эти условия на примере Краснодарского края, который занимает 1-е место на Юге России по уровню экономического развития. Климатический индекс биологической продуктивности здесь составляет 153 балла. Это самый высокий показатель в России. Почвы являются наиболее плодородными на все Северном Кавказе: их базовая основа черноземы. Восемь портов выполняют 40% экономико-импортных грузопотоков, следующие через порты России. В структуре ВРП, транспорт и связь занимают 17.4%. На край приходится 7.6% сельского хозяйства страны. Это важнейший экспортер зерна в России. Существенным элементом процесса формирования и обеспечения инвестиционной восприимчивости региональной экономики, является переход инвестиционных ресурсов на использование их более производительных сфер деятельности, речь идет о развитии туризма.

Анализируемые субъекты округов, существенно отличаются друг от друга и по структуре объема отгруженной продукции обрабатывающих производств, что определяет в значительной мере их фактическую специализацию. Как в Краснодарском крае, так и в республике Адыгея в структуре объема отгруженных товаров первое место занимает пищевая промышленность (более 50%), что отражает функциональные особенности этих субъектов. В других субъектах Южного округа

эти показатели намного ниже и повышаются удельные веса других отраслей. В Волгоградской области заметную роль играет черная и цветная металлургия (23.9%), а также нефтяная и производство электроэнергии. В Ростовской области в структуре объема отгруженных товаров, наряду с пищевой промышленностью (27.1%), возрастает роль машиностроения (21.1%) и металлургическое производство (17.5%) [2].

Субъекты Северо-Кавказского округа значительно отстают в социально-экономическом развитии, как от большинства Российских регионов, так и от соседних краев и областей. Одной из причин в сложившейся ситуации, является близость регионов к зонам военных конфликтов и политической нестабильности на Кавказе, затрудняющих экономическую активность и снижающее инвестиционную привлекательность северо-кавказских республик. В целом по Северо-Кавказскому округу инвестиции в основной капитал на душу населения в 2010 году были в три раза меньше по сравнению с Краснодарским краем. Особенно низкий уровень инвестирования характерны для Кабардино-Балкарской и Карачаево-Черкесской республик (почти в два раза ниже, чем по Северо-Кавказскому округу). Основные социально-экономические проблемы республик: безработица, низкое качество жизни населения, отсутствие гендерного равенства. Аграрный сектор большей части этой территории является депрессивной полосой с экстенсивным типом хозяйствования. Усугубляется ситуация из-за перекошенной структуры экономики, негативных особенностей институциональной системы. Денежные доходы на душу населения по отношению к среднероссийской величине колеблются от 88% в республике Дагестан до 56.6% в Карачаево-Черкессии. Налицо расслоение населения. Относительно высокий уровень бедности. В условиях современной многоукладной системы землепользования, экономически эффективно их выделение в малые формы организации сельского хозяйства: личные подсобные, фермерские и др. В большинстве субъектов округа основной объем производства агропродукции (почти 73%) дают хозяйства населения, в том числе 62% растениеводческой и около 87% животноводческой продукции. Доля продукции сельскохозяйственных организаций, имеет тенденцию к сокращению [2].

Высокие темпы роста трудовых ресурсов обуславливают необходимость развития малого бизнеса на селе. Для обеспечения сохранности, переработки и транспортировки сельхозпродукции. Это даст возможность создать внутренний рынок, который способен активизировать конкуренцию в использовании сырьевых и трудовых ресурсов депрессивных территорий. Недопустимо имевшие место в недавнем прошлом «суперцентрализованное» управление этими территориями, при котором развитие учитывалось, в последнюю очередь, «по остаточному принципу».

Список использованных источников: 1. Чернова Л.С./ Некоторые вопросы вопросы региональной структуры Российской Федерации// Региональная экономика № 36. 2. Тюрин В.Н., Морева Л.А. Поляризованный Агропромышленный комплекс Юга России. Проблемы развития // социально-экономическая география в 21-м веке: вызовы и возможные ответы. – М, – Ростов-на-Дону 2013.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ОДЕЩИНИ, ОДНІЄЇ З ГОЛОВНИХ СКЛАДОВИХ ГЕОПЛАНУВАННЯ РЕГІОНУ

А.М. Шашеро

laboratorygis@mail.ru

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Протягом останніх десятиліть проблема планування територій в Україні вийшла за традиційний рівень допоміжного інструменту при розробці концепцій і програм соціально-економічного розвитку регіонів та міст і набула практичної розробки у контексті регіональної економіки та регіональної політики.

За сучасною методологією головна мета планування територій – це підвищення якості життя населення. Така мета визначає цільові настанови нового географічного напрямку – геопланування. Серед них – покращення територіальної організації суспільства, впорядкування взаємного розміщення та просторових поєднань природи – населення – господарства, обґрунтування більш раціональної взаємодії суспільства з природним середовищем в межах певної території. Геопланування має на меті також перехід від моделей (карт) сучасного використання територій регіонів країни до проектних схем (карт) територіальної організації регіонів (країн).

Головними складовими геопланування щодо впорядкування природного середовища, розселення, господарської діяльності з врахуванням різних рівнів організації життєдіяльності суспільства є: по-перше, розробка моделі (схеми) природного каркасу екологічної безпеки території у формі екологічних мереж – національної та регіональних. По-друге, інвентаризація наявних антропогенно-техногенних навантажень на довкілля і відображення їх на тематичних картах антропогенно-техногенних навантажень. По-третє, проведення співставного аналізу природних каркасів екологічної безпеки територій та каркасів (картосхем) антропогенно-техногенних навантажень на територію, для виявлення проблемних ситуацій («гарячі точки» та «кризові ареали») й обґрунтування пропозицій і заходів щодо розв'язання проблемних ситуацій, екологічного оздоровлення території, покращення умов життєдіяльності населення.

В рамках розробки моделі (схеми) природного каркасу екологічної безпеки території у формі екологічних мереж – національної та регіональних – Україна сприйняла європейську стратегію екологічної безпеки країни та її регіонів. Після знакових подій в державній політиці України щодо створення регіональних екологічних мереж, в Одеському регіоні, як і в деяких інших, була розроблена згідно постанови Кабінету міністрів України (2000 р.) та затверджена Обласною радою *концепція формування екологічної мережі* Одеської області як складової національної екологічної мережі. Розроблена *«Програма формування національної екологічної мережі Одеської області на 2005-2015 р.»*, яка затверджена постановами обласної ради від 18.11.2005 р. № 705-IV [2]. Програма стикована і узгоджена з попередніми базовими регіональними програмами, що визначають напрямки і заходи розвитку регіону. Згодом була розроблена *проектна (ескізна) карта-схема регіональної*

екологічної мережі Одеської області. Також Одеською обласною радою затверджуються положення про координаційну раду з питань розвитку екологічної мережі при обласній державній адміністрації та її персональний склад.

На даний час проводиться робота з уточнення складу та визначення меж екологічної мережі Одеської області, деталізації структурних елементів на основі існуючої землевпорядної документації з визначенням загальної площі регіональної екомережі для забезпечення екологічно збалансованого розвитку регіону та раціонального використання природних ресурсів з урахуванням задоволення сучасних і перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів населення.

Деталізація і уточнення складу та меж екомереж проводиться у великих масштабах (1:100 000 – 1:50 000, в окремих випадках 1:25 000). Цей етап можна назвати *передпроектними розробками регіональної екологічної мережі*, маючи на увазі їх остаточну готовність після відповідних земельно-проектних робіт.

Екологічна мережа Одеської області має певні відмінності, які обумовлені географічним розміщенням області, особливостями та відмінностями природних умов, її приморським положенням, рівнем господарського освоєння території та особливостями соціально-економічного розвитку.

Асиметричний розподіл об'єктів і площ природно-заповідного фонду приводить до нерівномірного розподілу на території області екологічних ядер. В своїй більшості об'єкти і площі природно-заповідного фонду концентруються в приморській смузі та на півночі, де наявні значні лісові масиви. Ця обставина ставить одну стрижневу проблему: більшість ядер регіональної екологічної мережі доводиться формувати «штучно», без істотної прив'язки до природно-заповідного фонду.

Створення ядер та природних коридорів, можливо тільки після вирішення ряду певних методичних проблем, на основі поєднаного та співставного аналізу складових регіональної екологічної мережі і відповідних категорій земель у чинній системі державного обліку. Це теж несе певні труднощі. Зокрема, у зв'язку з вкрай нерівномірним розподілом територій природно-заповідного фонду виникає необхідність створення ядер екомережі на землях інтенсивного сільськогосподарського використання, де відсутні природоохоронні ділянки. Основою для їх формування стали деградовані та малопродуктивні землі.

На території Одеської області були визначені екологічні ядра кількох основних типів. Кожен з зазначених типів позначає свої методичні проблеми при створенні деталізованої карти регіональної екологічної мережі в великих масштабах.

Ще однією особливістю загальної конфігурації регіональної екологічної мережі Одещини є переважно субмеридіональна протяжність екологічних коридорів (за долинами річок). При цьому виникає проблема формування екологічних коридорів субширотної орієнтації для посилення цілісності екологічної мережі, особливо в центральних районах області. Цю проблему розв'язують за рахунок сполучних територій як складових екологічної мережі.

Обов'язковим при створенні регіональної екологічної мережі Одеської області є узгодження її складу і меж із схемами Національної екологічної мережі України та Всеєвропейської екологічної мережі. Надалі регіональна екологічна мережа повинна бути стикована з сусідніми екологічними мережами – Румунії, Молдови та сусідніми областями – Вінницькою, Кіровоградською, Миколаївською.

Список використаних джерел: 1. Генеральна схема планування території України. – К.: «Діпромісто», 2000. 2. Загальнодержавна програма формування національної екологічної

мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21 вересня 2000 року // Відомості Верховної ради України. – 2000. – № 47. 3. Про екологічну мережу: Закон України від 24 червня 2004 року // Відомості. – 2004. – № 45. 4. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – У трьох част.: підручник. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – 552 с. 5. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики (навчальний посібник для студентів географічних та економічних спеціальностей) / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2005. – 650 с. 6. Шашеро А.М. Планування території як сучасна парадигма стратегії регіонального розвитку / А.М. Шашеро // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 15-16 квітня 2010 р. – Умань: Вид. «Сочінський», 2010. – С. 303–304. 7. Шашеро А. М. Методика визначення меж і складу регіональної екомережі на основі аналізу геоінформаційних баз землекористування. / А. М. Шашеро // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2011. – С. 386–391.

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Л.В. Ключко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У напрямі формування мережі загальноосвітніх закладів держава гарантує конституційне право для кожного громадянина на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти [4].

Серед основних причин, що ускладнюють й уповільнюють процес розвитку середньої освіти, залишається неналежне фінансування. Так у 2012 році в Харківській області було ліквідовано 19 шкіл, крім того, 9 ЗНЗ тимчасово призупинили свою діяльність, в той же час були відкриті 4 нові школи, з яких 3 – приватні.

Часто приміщення колишніх ЗНЗ передані комерційним структурам та використовуються не в освітніх цілях, а окремі знаходячись в оренді, доведені до критичного стану або перепрофільовані. Це позбавляє дітей права повноцінно та різнобічно розвиватися, здобувати якісну шкільну освіту, готуватися належним чином до навчання ВНЗ, ставить у нерівні умови з однолітками, що проживають у містах. Серед головних чинників розвитку шкільної освіти і оптимальності її територіальної організації є доступність послуг для населення. Це залежить від наявності ЗНЗ, що надають ці послуги, затрат часу, необхідних для отримання цих послуг (і від затрат засобів, якщо використовується транспорт), бо саме затрати часу на дорогу визначають територіальну доступність послуг для населення.

Диференціація рівня життя сільського та міського населення у регіоні загрожує відтоком найбільш активної та працездатної частини сільського населення до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що призводить до занепаду сільських населених пунктів. Не є винятком і система шкільного обслуговування, розвиток якої істотно відрізняється у містах та сільській місцевості. Головна особливість полягає у тому, що у містах рівень забезпеченості ЗНЗ вище, ніж у селі [1].

Для виявлення територіальних особливостей ЗНЗ у Харківській області нами було проведено ранжування АТО області за різноманітними показниками, зокрема, за

кількістю розташованих в АТО ЗНЗ та виділено 6 груп районів за цим показником. I група – найбільша кількість ЗНЗ, куди увійшов обласний центр – м. Харків (230 ЗНЗ); II група – висока кількість ЗНЗ (м. Ізюм, де функціонує 51 заклад); III група – підвищена кількість ЗНЗ (Балаклійський (37) та Вовчанський (38) райони); IV – середня кількість ЗНЗ від 20 до 30 (Богодухівський, Зміївський, Дергачівський, Нововодолазький, Близнюківський, Лозівський, Чугуївський, Барвінківський, Красноградський, Куп'янський, Сахновщинський, Великобурлуцький райони); V група – нижче за середню кількість ЗНЗ (10-20 закладів) – Золочівський, Валківський, Ізюмський, Краснокутський, Дворічанський, Кегичівський, Первомайський, Шевченківський, Борівський, Зачепилівський райони, Лозівська та Куп'янська міськради), VI група – низька (менше 10 закладів) - (м. Ізюм, Чугуївська, Люботинська, Первомайська міськради, Печенізький і Коломацький райони).

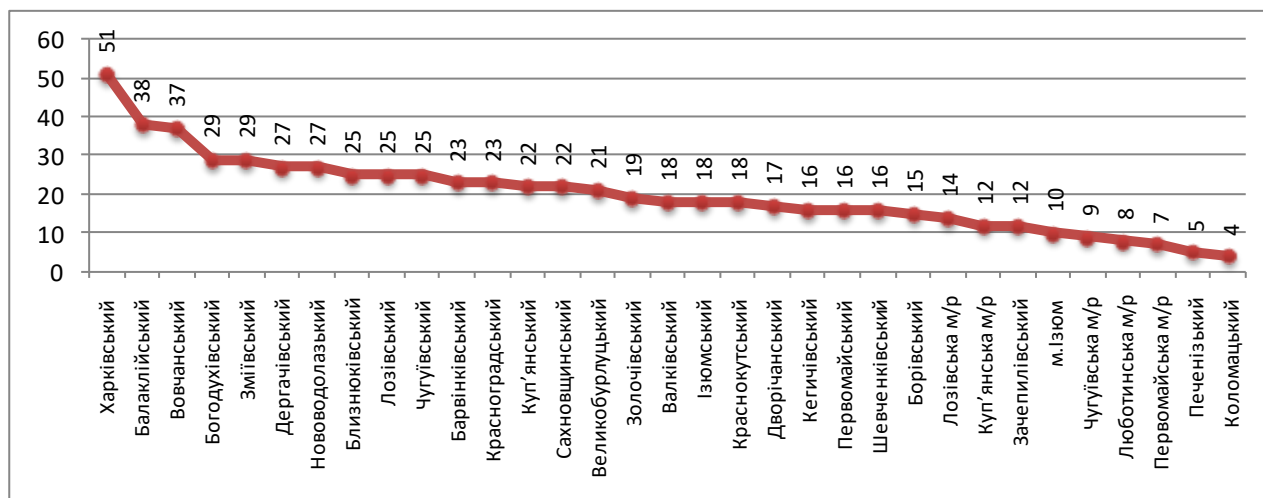

Рис. 1. Ранжування АТО Харківської області за кількістю ЗНЗ у 2011/12 н.р. (побудовано за [3])

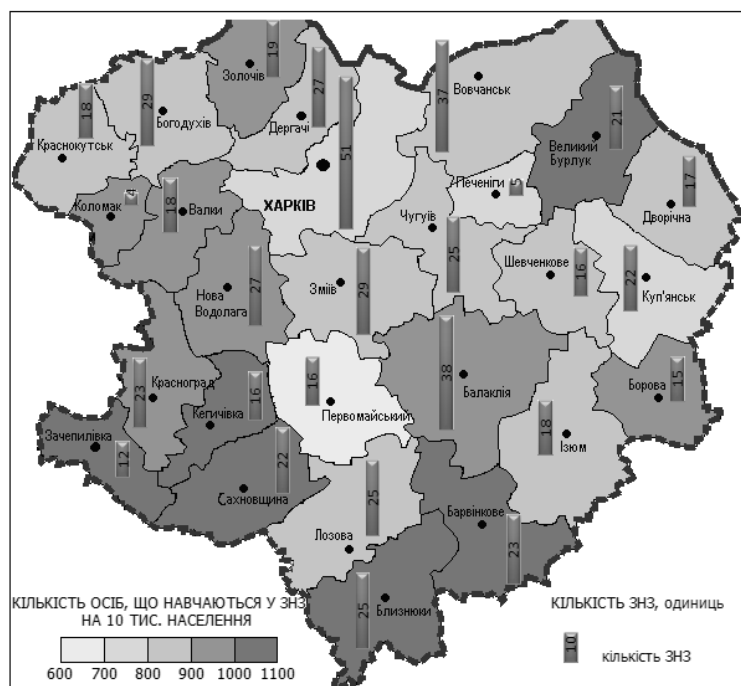

Рис. 2. Кількість ЗНЗ та осіб, що навчаються у них на 10 тис. населення по районах Харківської області у 2011/12 н.р. (побудовано за [3])

Профілізація передбачає створення рівного доступу до якісної освіти школярам різних категорій у відповідності до їх нахилів та потреб; розширення можливості соціалізації учнів, що має значення для побудови успішної професійної кар'єри.

Діюча в області система профільного навчання реалізується різними шляхами: через мережу гімназій, ліцеїв, загальноосвітніми навчальними закладами з класами з поглибленим вивченням предметів та профільними класами, міжшкільними навчально-виробничими комбінатами.

Значення $I_{тк} < 1$ свідчить про низьку концентрацію досліджуваного показника у певному районі; якщо показник близький до 1 – можемо говорити про оптимальне розташування закладів обслуговування; вищий 1 – висока насиченість.

Отже, було отримано наступні результати: найвищий індекс територіальної концентрації відмічається у м. Харків (26,6), Лозівській (27,4), Чугуївській (24,9), Куп'янській (12,7), Люботинській (9,1), Первомайській (8,0) міськрадах та м. Ізюм (8,7), що говорить про високу концентрацію ЗНЗ у міських поселеннях та більш розвинуту їх мережу, що дозволяє міському населенню якомога краще задовольняти свої потреби в отриманні середньої освіти, вибрати найбільш кращі умови для навчання своїх дітей.

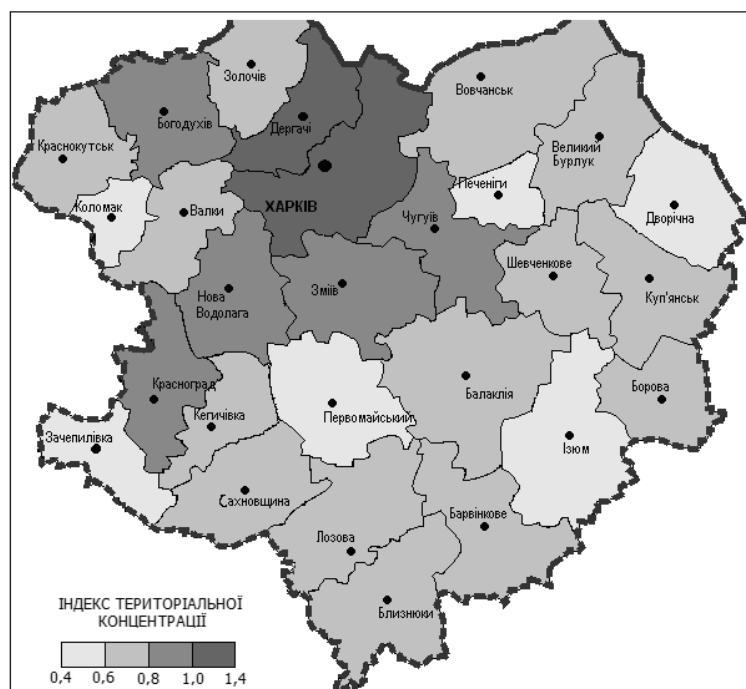

Рис. 3 Індекс територіальної концентрації ЗНЗ по районах Харківської області у 2011/12 н.р. (побудовано за [3])

Близький до одиниці індекс територіальної концентрації у Харківському (1,3), Дергачівському (1,1) Богодухівському (0,9), Красноградському, Нововодолазькому, Чугуївському, Зміївському (по 0,8) районах, що свідчить про більш-менш оптимальне розташування закладів. Середні значення індексу територіальної концентрації отримали у Кегичівському, Золочівському, Вовчанському, Балаклійському, Сахновщинському (по 0,7), Близнюківському, Валківському, Лозівському, Краснокутському, Великобурлуцькому, Куп'янському, Борівському, Барвінківському та Шевченківському (по 0,6) районах. Решта районів має найнижче значення (0,5 і менше) індексу територіальної концентрації, що свідчить про низьку концентрацію досліджуваного показника у цих районах. В цілому бачимо, що найбільший показник індексу територіальної концентрації відмічається в північно-західній частині

Харківської області навколо Харківської агломерації. Одним із важливих показників розвитку шкільної освіти є соціальна щільність послуг, яка розуміється як один із показників рівня розвитку шкільного обслуговування. Вона дає можливість проаналізувати мережу ЗНЗ та встановити відповідність закладів обслуговування до наявної поселенської мережі регіону. Розрахунок коефіцієнту проводився за формулою [2, с.51]:

$$C_{30} = \frac{30}{\text{НП}}, \quad (2),$$

де C_{30} – соціальна щільність мережі закладів; 30 – заклади обслуговування; НП – населені пункти.

Коефіцієнт соціальної щільності мережі ЗНЗ в цілому по області становить 0,52. Найнижчу щільність мережі ЗНЗ мають такі райони як Краснокутський (0,28), Первомайський (0,28) ті ін. Середні показники спостерігаються у Дергачівському (0,49), Нововодолазькому (0,48), Печенізькому (0,45), Кегичівському (0,42), Красноградському (0,42) та ін. районах.

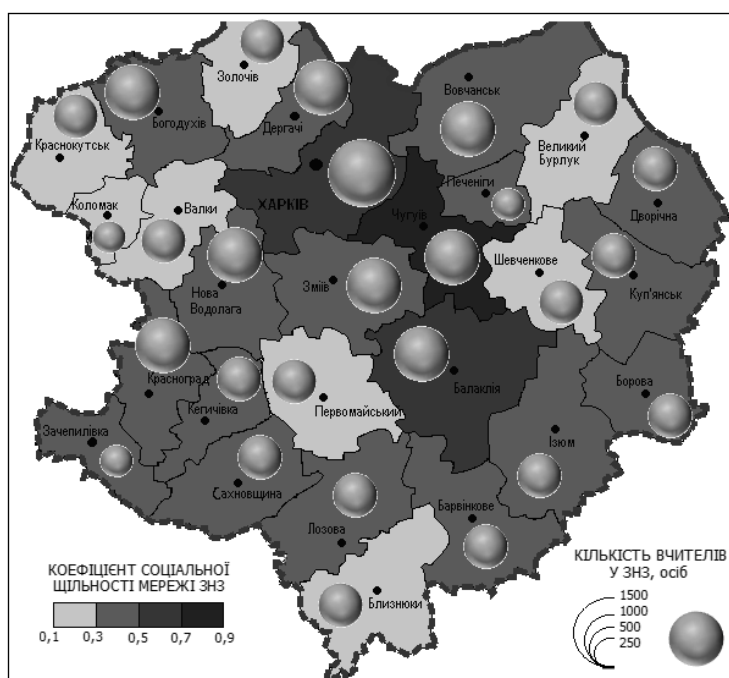

Рис. 4. Коефіцієнт соціальної щільності мережі ЗНЗ по районах Харківської області у 2011/12 н.р. (побудовано за [3])

Найвищі показники щільності мережі ЗНЗ – у Чугуївському (0,74), Балаклійському (0,58) та Харківському (0,57) районах.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що розміщення ЗНЗ по АТО Харківської області є вкрай нерівномірним, що негативно позначається особливо у сільській місцевості та утворює складності в отриманні якісної освіти дітям, реалізації їх творчих здібностей тощо. Так за більшістю показників розвитку шкільної освіти в Харківській області можна виділити групу лідерів, до якої увійшли Харківський, Балаклійський, Дергачівський райони. До наступної групи, де показники розвитку шкільної освіти вищі за середньо обласні показники було віднесено Чугуївський, Зміївський, Богодухівський, Красноградський, Нововодолазький, Вовчанський райони. У групі аутсайдерів опинилися Печенізький і Коломацький райони. Подібні дослідження в подальшому дадуть можливість розробити систему заходів щодо поліпшення освітніх послуг та оптимізації шкільної мережі для кожної з груп.

Список використаних джерел: 1. Вірченко П. А. Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія»/ П. А. Вірченко. - Х., 2010. - 20 с. 2. Меркушева Л.А. География сферы обслуживания населения (теория и методология) / Людмила Аркадьевна Меркушева. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 184 с. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: <http://uprstat/kharkov/ukrtel.net> 4. Про загальну середню освіту : Закон України : прийнятий 13 трав. 1999 р. : № 651-XIV // Освіта України : норм.-прав. док. – К. : Міленіум, 2001. – С. 103-126.– 3і змінами ; ост. ред. 4 черв. 2008 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ МІСТА ХАРКОВА

Д.А. Шинкаренко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Автомобільний транспорт – один з найважливіших видів транспорту єдиної транспортної системи країни, що є сукупністю найбільш мобільних і універсальних автомобілів і мережі автомобільних доріг. Забезпечує відносно дешеві і швидкі перевезення вантажів і пасажирів. До складових системи автомобільного транспорту відносимо автомобілі (власні засоби пересування та ті, що взяті на прокат, таксі), автобуси, маршрутні таксі, автостанції та автопавільйони (місця зупинки транспорту), автомобільні дороги, естакади, мости тощо [1]. Розглядаючи розподіл районів міста Харкова за забезпеченням населення легковими автомобілями у приватній власності у 2011 р., треба зазначити, що більшість районів (Дзержинський, Київський, Московський, Жовтневий, Червонозаводський, Фрунзенський) відносяться до групи з показниками 130–160 одиниць на тис. населення (рис. 1). Лідруючі позиції займають Комінтернівський (189 одиниць на тис. населення) та Ленінський райони (193 одиниць на тис. населення). Вказані райони характеризуються невеликою кількістю населення та більш високим рівнем доходів населення, у порівнянні з іншими районами. Найменший показник характерний для Орджонікідзевського району (115 одиниць на тис. населення). У цьому порівняно велика чисельність населення та нижчий рівень доходів. Таким чином, можна зробити висновок, що до факторів, які впливають на забезпечення населення районів міста Харкова легковими автомобілями у приватній власності, відноситься кількість населення у районі та рівень його доходів.

Автобус є найбільш простим, широко поширеним і маневреним видом наземного транспорту. Нині більшість автобусних маршрутів м. Харкова отримали статус маршрутних таксі. Основна частка рухомого складу автобусів та маршрутних таксі, що працює зараз на маршрутах міста, є приватною власністю комерційних підприємств і дублюють основні популярні маршрути міського електричного транспорту.

За перевезенням пасажирів автомобільним транспортом у розрахунку на тис. осіб у 2011 р. лідерами є Дзержинський та Фрунзенський райони, що пояснюється особливостями географічного положення цих районів, які пов'язані потужними транспортними магістралями з центром міста (рис. 2). До другої групи відноситься Жовтневий район, який достатньо забезпечений іншими видами транспорту (метрополітен, трамвайний та тролейбусний транспорт).

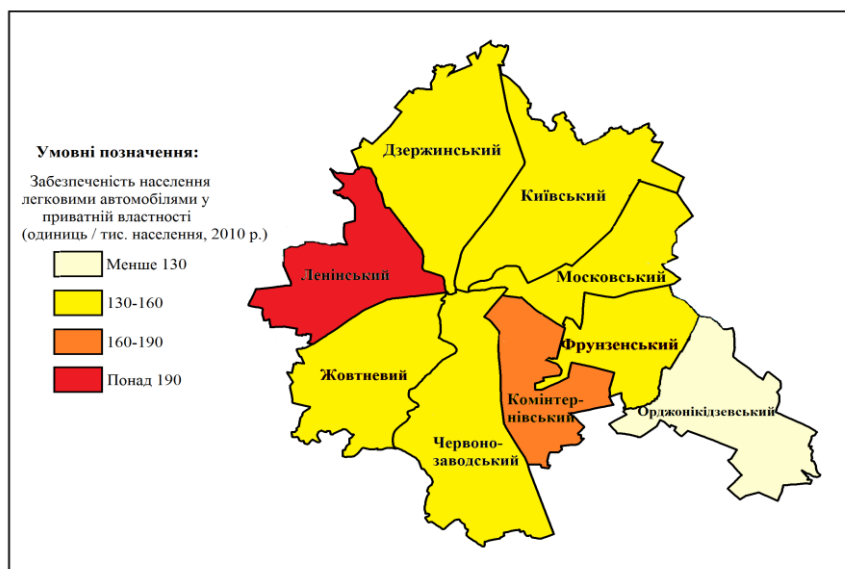

Рис. 1. Забезпеченням населення легковими автомобілями у приватній власності за районами м. Харкова у 2010 р. (побудовано автором за даними [3])

До третьої групи відносимо Московський та Комінтернівський райони. У Московському районі автомобільний транспорту є превалюючим, проте через високу кількість населення (302,6 тис. чол.) поточний показник перевезення пасажирів автотранспортом не є значним.

До четвертої групи відносимо Київський, Ленінський, Червонозаводський та Орджонікідзєвський райони. Відносно невеликі обсяги перевезень автотранспортом у розрахунку на 1000 осіб населення пов'язані, головним чином, з периферійним положенням зон розселення населення цих районів у межах міста Харкова та розвитком інших видів транспорту, зокрема трамвайного та тролейбусного сполучення.

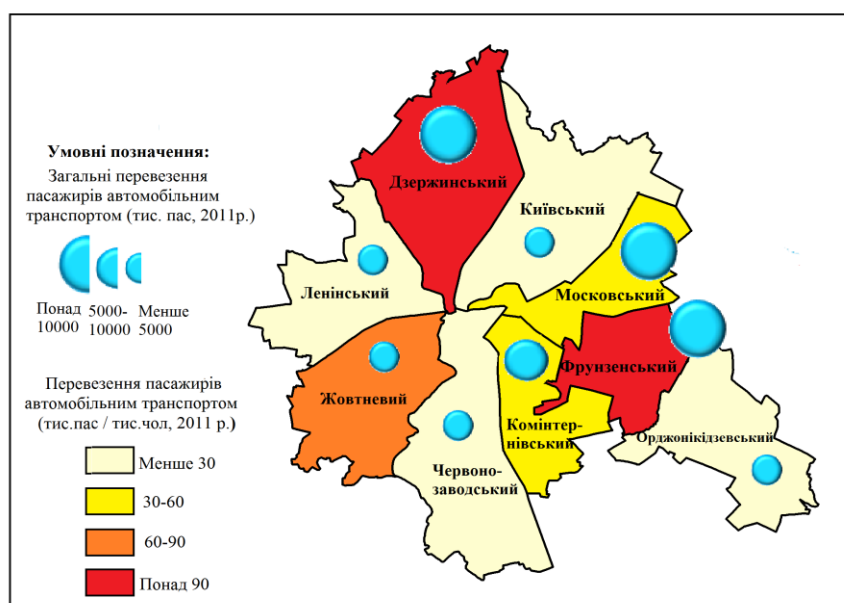

Рис. 2. Перевезення пасажирів автомобільним транспортом за районами м. Харкова у 2011 р. (побудовано автором за даними [3])

За загальною кількістю перевезення пасажирів автотранспортом першу трійку посідають Дзержинський, Московський та Фрунзенський райони, які відзначаються великою чисельністю населення та особливостями транспортно-географічного положення.

Отже, на обсяги перевезення пасажирів автомобільним транспортом впливають кількість населення, що проживає у районі, рівень його доходів, наявність інших видів транспорту у районі (метрополітен, трамвай, тролейбус).

Проаналізувавши забезпеченість населення легковими автомобілями та обсяги перевезень пасажирів за районами міста, треба зазначити, що автомобільний транспорт набуває все більшого розвитку у межах мегаполісу через високу маневреність, зручність у користуванні, великий вибір маршрутів переміщення. Найбільш забезпеченими легковими автомобілями є райони міста з більш високим рівнем доходів населення. Найбільші обсяги перевезень пасажирів спостерігаються у місцях розташування великих підприємств, соціальних і культурних установ та у центральних районах міста.

Загальновідомо, що надійна робота міського пасажирського транспорту – це безперебійне функціонування підприємств, гарантія нормальної життєдіяльності міста, забезпечення повсякденних потреб населення. Але з кожним роком роль автомобільного транспорту зростає. Для міста Харкова характерна тотальна автомобілізація населення, що негативно впливає на завантаженість автошляхів та довкілля.

Список використаних джерел: 1. Николин В.И. Основы теории автотранспортных систем (грузовые автомобильные перевозки) / В.И. Николин, Е.Е. Витвицкий, С.М. Мочалин, Н.И. Ланьков. – Омск: Издательство ОмГПУ, 1999. – 281 с. 2. Офіційний сайт, присвячений міському пасажирському транспорту у Україні та світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://urbantransport.kiev.ua/ua_276.html. 3. Транспортний комплекс Харківської області у 2011 р. (статистичний збірник) / [під редакцією М.О. Тур]. – Х., 2012, – 98 с.

UDC 911.3

THE SOCIAL DEVELOPMENT ISSUES OF MUNICIPALITIES IN ABSHERON ECONOMIC GEOGRAPHICAL REGION

K. Osmanova

vip.xanim@inbox.ru

Baku State University

What is the role of municipalities in the region? Self-governance is the offshoot management of power. Municipalities are the greatest actors in local governments, therefore it is need to give a little bit exception about conception of self governance. Local government is publicly legal entity is based on to serve residents in their territory, area or community. Based on juridical principles municipal management is a low stepped field taking active part in the solving people's social, economic problems. Local self-governance is the component of general government. Broadly speaking, local self-governance is looked through as necessary of system guided government completely. Municipalities going with legislative acts of government in power solve local rewarding issues. Definite objects of governance consist of economic fields, separate institutions, as a whole politic, juridical,

ideological, economic processes occur in our society. Municipality has got its own budget, peculiar incomes even legal authority in the same geographical area. Local governance have a lot of responsibilities in town planning, transportation, infrastructure, parking, recreation, sport, cultural activities, water, gas and electricity supply in their territories.

Fostering a democratic approach in self-governance. In high developed countries local self-governance germinates from democracy. Adams Bruce professes in his work «The lessons of local self governance in the XXI century»: «The purpose of democracy is to improve the quality of lives of the people» [1]. In Europe Charter admitted on 15 October in 1985 by Europe of Council is highlighted: « as a matter of fact local self governance-local authorities intent to provide local meaningful issues in the interest of people within norms, management rights under their responsibility in the community» [2]. In the high developed countries local self-governance is known as one of the bases of Constitutional Convention and legalized like irreversible principle.

If we look through opinions about «community theory» above, sure , management, organization, structure of town or village local authorities in high development countries are organized exactly on the base of «community theory».

The potential resources of Absheron economic region and government monitoring, control of municipalities. The development democratization of local government is not just related to the creation of an effective work for elected officials [3]. The increasing of democratic methods of monitoring and control needs a more direct involvement of the public in such functions. As we know municipalities have to undertake a lot of management of issues in their area. In the same time there should be decentralization between power and local government, not parallelism. According to this condition self governance will be independent in making decision and the distance between people and power will be shorten.

Generally, Absheron economic region has got various multiple minerals as cement, limestone, kvarz for building [4] (fig. 1).

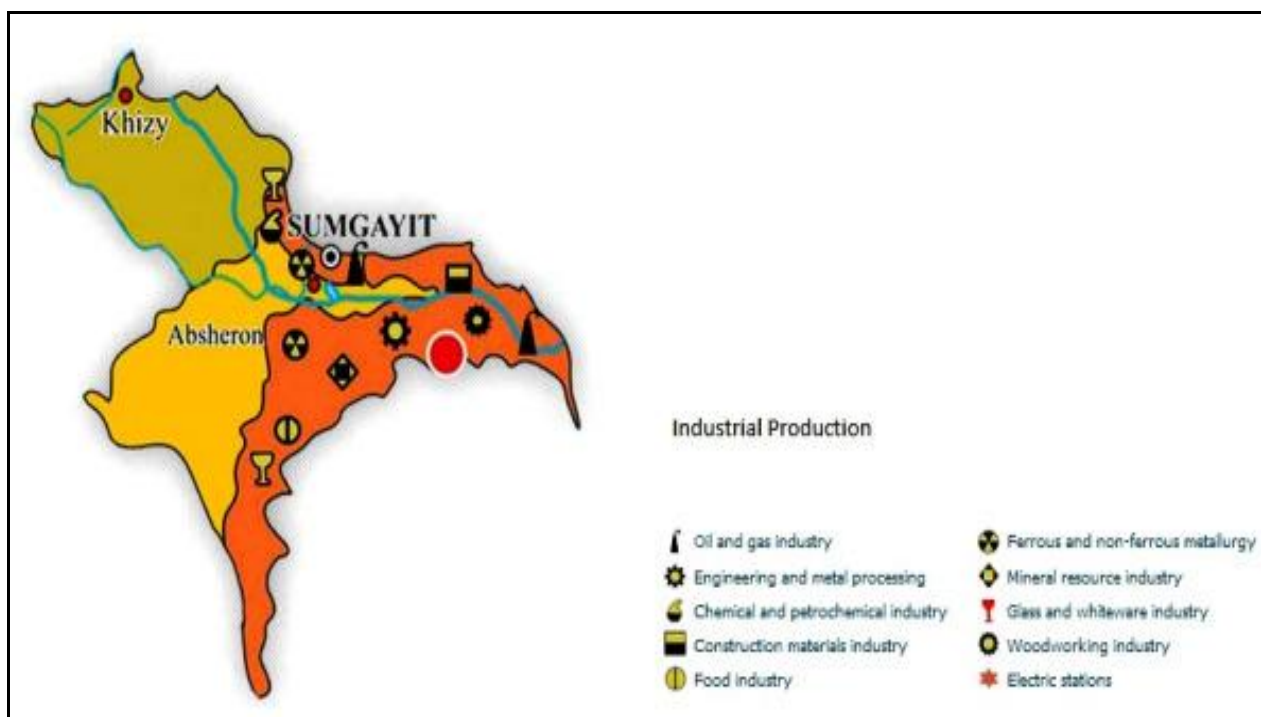

Figure 1. The map of industrial production in Absheron economic region

Broadly speaking, this region is provided important different types building materials. Reserve of clay deposit which square is more than 6 billion m³. As a matter of fact there is high opportunity to improve municipalities role in the management of these fields. In 2003–2011 gross product increased 4.5 the total volume of output per person was more than 3.1 times. However this is lower than average indicator over the country.

There is a systematic methodical analysis for governance of municipalities. For example, if any municipality needs to improve, government should begin from the scratch:

- Problem identification
- Context
- Objectives definition
- Stakeholder analysis
- Exploring partnership
- Planning the partnership development
- Establishing a basic partnership framework
- Detailing the partnership strategy
- Procurement and contracting
- Redefining the municipal role
- Monitoring and evaluation
- Renegotiation and change

In strict succession putting into practice this systematic methodical analysis is significant for Absheron economic region. After practicing the budget of municipalities in Absheron economic region will increase in the future.

In conclusion, local government plays a significant role in the management in all branches of power. Apparently, the quality of self-governance activities germinates from democracy that it has been developed into high developed countries. Public monitoring and control can do knock on an effect strategy and tactic in the development of municipalities.

References: 1. *European Charter of Local - Self Government and Explanatory Report*, 2010, March, Council of Europe Publishing, p. 29. 2. *Azerbaycan Respublikasında Belediyelerin formalashmasının sosial- iqtisadi problemleri*, Elm, Baku, p. 56 [Arzu İsmaylova, 2008]. 3. *Strengthening Local Government and Democracy*, 1993, Turkey, p.30, [Selaheddin Yildirim]. 4. *Abseron İqtisadi Rayonunun passportu*, Baku, 2012, p.12. 5. A. Bayramov, R. Agaeyev, 2011, [Assessment Conformity of Organization and Operational Aspects of Municipalities in Azerbaijan with principles Requirements of European Charter, Monitoring report, Baku] 6. *Abseron İqtisadi Rayonunun passportu*, Baku, 2012, p.12. 7. Ch.N.İsmaylov, 2010, [İqtisadi və Sosial Coğrafiyanın Esasları, Baku]. 8. *Belediyenin Sosial-İqtisadi İnkişaf Proqramı (Metodiki Tovsiye)*, 2005, [Ekspert jurnalı, Baku,]. 9. E. Azadov, M. Bagırzade, F. Ahmedov, A. Mehdeliyev, E. Fetullayev, 2004, [Azərbaycan belediyeleri. İlk tecrube ve inkishaf perspektivleri, Patronat- S., Baku]. 10. İanelle Plummer, 2002, [Focusing Patnership, Earth Publication Ltd., USA and UK]. 11. Dennis L. Dreasang, 2002, [Public Personnel Management and Public Policy, University of Wisconsin, Madison]. 12. Sakiko Fukuda-Parr, Carlos Lopes, Khalid Malik, 2002, [Capacity For Development, Earthscan Publications Ltd., London]

СЕКЦИЯ 4. ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ТА РЕГИОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 504.5 (262.81)

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА

А.К. Ахметова, Ж.И. Инкарова

Akhmetova_almagul@mail.ru

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Развитие человечества как биологической популяции требует не только целенаправленного развития биосферы, но и совершенствования международных отношений, общественных структур, а также их адаптации к изменяющимся условиям жизни на планете. Будущее мировой цивилизации определяется способностью найти решение двух взаимосвязанных проблем: разработки стратегии сохранения биосферы, обеспечивающей развитие общества, и создания международных структур, способных ее реализовать.

По многим прогнозам проблема экологической безопасности в XXI веке станет наиболее значимой для большинства промышленно развитых стран. Экологическая безопасность подразумевает защищенность от существующей угрозы значительного ухудшения экологических параметров среды обитания живых организмов (состояние атмосферы, гидросферы, литосферы, видового состава растительного и животного мира), так же опасности истощения невозобновляемых природных ресурсов в результате различных видов деятельности человека.

Как показала мировая история, нерешенность экологических проблем и низкий уровень обеспечения собственной экологической безопасности являлись причиной серьезных политических, социальных и вооруженных конфликтов. На сегодняшний день Каспийский регион, который становится вполне самостоятельным региональным узлом современной политики, от развития в котором зависят международные процессы на региональном и глобальном уровне, вызывает серьезные опасения, где техногенная экологическая катастрофа может вызвать серьезный межгосударственный конфликт.

По подтвержденным запасам нефти Казахстан входит в число 15 ведущих стран мира, обладает 3,3% мировых запасов углеводородного сырья. Общие прогнозные извлекаемые ресурсы углеводородного сырья в республике составляют 17 млрд тонн (источник: Министерство нефти и газа РК), из них 8 млрд. тонн приходится на казахстанский сектор Каспийского моря (КСКМ). Нефтегазоносные районы республики, на которых расположено 172 нефтяных и 42 конденсатных месторождения, занимают площадь около 62% территории Казахстана. Примерно 70% запасов углеводородов сконцентрировано на западе страны.

Для Казахстана, который обладает самой протяженной прибрежной полосой и крупнейшими доказанными запасами нефти на своем участке каспийского шельфа,

крайне важна экологическая безопасность и политическая стабильность. Стремительное превращение Казахстана в одно из крупнейших производителей и экспортеров нефти в мире порождает широкий спектр экологических угроз.

Общественный активист и эколог Серикжан Мамбеталин подчеркивает о риске возможных исков со стороны стран Каспийского региона на проекте Кашаган, если речь будет идти о разливе нефти. «Биоресурсы региона оцениваются экспертами в размере порядка \$2 трлн, и любой нанесенный системе ущерб может привести к искам в миллиарды долларов» [1].

Наибольшее неблагоприятное экологическое воздействие на территории Северного Прикаспия связано с освоением Карачаганакского нефтегазоконденсатного месторождения, имеющего высокое содержание сернистых примесей, которое зачастую ведется с грубыми нарушениями природоохранных требований. При этом выводятся из сельскохозяйственного оборота большие площади земель, выбрасываются в атмосферу тысячи тонн вредных веществ, в том числе сернистый ангидрид и сероводород. Сера после очистки нефти, складированная на открытом воздухе, при определенных климатических условиях может перейти во многие вредные химические соединения и оказать отрицательное воздействие на природную среду [2]. В Атырауской области в шельфовой зоне Каспия более 30 лет эксплуатируются надсоляные месторождения Гран, Мартыши, Жанаталап, Бузучи, Каражанбас, с 1993 года – Тенгиз. В состав выбросов входят углеводороды, сероводород, окислы серы, азота углерода. Эти вещества попадают в атмосферу, адсорбируются подстилающей поверхностью, чем изменяют природные условия существования биоты. Анализ воды Каспийского моря вдоль Тенгизского побережья показывает, что кроме нефтяных загрязнений в воде идет накопление синтетических поверхностно-активных веществ, фенолов, нефтепродуктов и тяжелых металлов, которые занимают особое место среди загрязняющих веществ, так как не подвергаются химической и биологической деградации, а в повышенных концентрациях оказывают пагубное влияние на водные экосистемы.

Директор Научного центра региональных экологических проблем Атырауского института нефти и газа академик Национальной академии наук Муфтах Диаров отмечает: «Каспий может превратиться в постоянный гигантский источник загрязнения окружающей среды. Большая часть перелетных, гнездящихся и зимующих в акватории Каспийского моря птиц – свыше 10 миллионов особей – пострадает, а часть погибнет. Токсичные облака, образующиеся после испарения загрязненной морской воды, поднимутся в верхние слои атмосферы до озонового слоя и воздушным потоком перенесутся на огромные пространства. Начнутся кислотные дожди» [3]. Старший научный сотрудник Института океанологии имени Ширшова РАН Василий Спиридонов высказался так же за необходимость разработки общественных механизмов воздействия на принятие конкретных решений по разработке месторождений Каспийского региона. «У нас нет общественных механизмов реагирования на результаты мониторинга загрязнения экосистемы Каспия. На Западе есть такие общественные организации, которые имеют доступ к этим результатам мониторинга. Когда есть инструменты для общественного обсуждения возникшей ситуации, то это будет иметь действенное влияние на людей, принимающих решения».

Созданные человеком производственные мощности, транспортные, информационные и обслуживающие инфраструктуры, культурные и рекреационные объекты, – все это по масштабам воздействия на биосферу планеты стало самой

мощной преобразующей силой. Меры по обеспечению экологической безопасности должны содействовать изменению глобальной техносферы и ее основных составляющих – научно-технических, хозяйственных, информационных и социальных инфраструктур отдельных государств и синтезу новых рациональных форм и методов ее функционирования, обеспечивающих снижение антропогенных нагрузок на природу.

Таким образом, техногенное воздействие носит всеобъемлющий характер и приводит к изменению атмосферы, режима поверхностных и подземных вод, преобразованию ландшафтов, созданию геохимических и тепловых аномалий с нарушением внутреннего равновесия недр. В подобной ситуации необходима налаженная широкомасштабная и эффективная сеть контроля состояния окружающей среды, которая может явиться важным элементом обеспечения экологической безопасности и залогом устойчивого развития общества.

Имеющийся достаточно широкий спектр угроз экологической безопасности обуславливает необходимость жесткого включения в единый механизм национальной, региональной и в перспективе глобальной системы мероприятий, мониторинга окружающей среды, нацеленной на своевременное выявление, предупреждение и пресечение экологических проблем.

Список использованных источников: 1. Мамбеталин С.Е. Почему я против Кашагана. Часть 1 // *Forbes.kz*. 2. Сериков Ф.Т., Оразбаев Б.Б. Экологический мониторинг казахстанского секторов Каспийского моря и месторождения Тенгиз. // *ВШ Казахстана*. - 2002. – № 3. С. 116-127. 3. Диаров М. У иностранцев здесь вахта, а нам здесь жить». // *Главная газета нефтяной столицы Казахстана «Ақ жайық»*. – 14.04.2011.

УДК 712 (470.325)

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНА В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Л.И. Белоусова, А.О. Таранов

belousova_l@bsu.edu.ru, taranova@yandex.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Сегодня в мире ландшафтный дизайн как искусство по благоустройству окружающей среды пользуется большой популярностью. Наверное, уже трудно представить себе современную жизнь без объектов ландшафтного дизайна. Ландшафтный подход к жизни находит все больше и больше сторонников, в том числе и в России. В 2000 году в Совете Европы была принята Европейская ландшафтная конвенция, однако по прошествии 13 лет Россия так еще и не ратифицировала ее. На сегодняшний момент есть ряд более важных для страны нерешенных вопросов, которые не позволяют подойти к этой проблеме ближе.

Многие специалисты в области ландшафтного дизайна считают необходимым формирование ландшафтного общества в России. Но для этого нужно менять законодательство и наделять правами в области управления ландшафтами муниципалитеты и субъекты федерации. Налицо прогресс в области ландшафтного проектирования, изменение общественного сознания в этой сфере. В мировой практике ландшафтного дизайна накоплен большой опыт, который может с успехом

прижиться и плодотворно развиваться на российской почве. Стоит отметить, что на лицо и первые шаги в продвижении ландшафтного дизайна. Так, на всемирном Конгрессе международной федерации ландшафтных архитекторов (IFLA) было принято решение о проведении очередного конгресса в 2015 году в России (Москва – Санкт Петербург). Это очень важное решение для развития отечественной ландшафтной архитектуры и оно говорит о том, какое огромное внимание уделяется нашей стране, стране, где у ландшафтных архитекторов много нерешенных, и даже пока не поставленных на государственном уровне, задач.

Белгородская область как субъект Российской Федерации активно включается в проекты по ландшафтному дизайну. Так, в рамках градостроительной политики Белгородской области в 2010 году при поддержке администрации области стартовал экологический проект «Город Белгород – Зеленая столица России». Согласно плану проекта к 2014 г. город Белгород превратится в один большой зеленый оазис.

Главная цель созданного проекта – полное изменение ландшафтного облика Белгородской области в рамках создаваемой концепции комплексного благоустройства. Одним из направлений этого проекта является озеленение и ландшафтное обустройство территории области и отдельных населённых пунктов.

В ходе реализации проекта ландшафтный дизайн позволит сделать отдельно взятый район уникальным, неповторимым по своей привлекательности. Это позволит подчеркнуть индивидуальность города и акцентировать особую уникальную красоту присущую Белгороду.

В настоящий момент при застройке и развитии новых территорий для строительства жилья и объектов инфраструктуры в городе уделяется большое внимание ландшафтному озеленению, которое не только оздоравливает воздух, но и благоустраивает территории города. Зеленые насаждения в виде крупных массивов, позволят создать зоны размещения детских городков, игровых площадок и мест отдыха горожан. При озеленении внутриквартальных пространств широко используются так называемые европейские газоны, цветочные клумбы, высаживаются декоративные деревья, позволяющие защищать жилые дома от пыли и шума.

Многие строительные компании размещают свои новые жилые объекты в парковой зоне. Таким образом, у жителей появляется уникальная возможность проживать в окружении зелени. Большое внимание уделяется возведению красивых архитектурных сооружений и фонтанов.

В Белгороде есть ряд предприятий, которые являются лидерами в ландшафтном искусстве обустройства территории. Например, Белгородский абразивный завод, «Белагромаш-Сервис», ОАО «Кондитерская фабрика «Белогорье», ОАО «Белгородстройдеталь». Создание именных клумб – один из пунктов реализации областной программы «Зеленая столица». Активно участвуют в создании цветников ОАО «Полисинтез», ОАО «Белагромаш-Сервис имени Рязанова», ОАО «Сбербанк России», а также различные ТСЖ.

Ландшафтный дизайн в Белгородской области представлен своими уникальными объектами. Одним из таких объектов является город Губкин с множеством самых разнообразных малых архитектурных форм, уникальными клумбами, цветниками и вертикальным озеленением. Так, на берегу водоема можно увидеть семейство слонов, на самом водоеме – три взлетающие утки, в городском парке маленьких ежей и грибочки, фигуры совы, антилопы, медведя, зеленую фигуру лампочки, фигурки играющих на дереве медвежат в городском парке, фигурки

двух голубков около здания ЗАГС, четырех-каскадный фонтан с подсветкой на городском пруду.

Уникальны и цветочные клумбы: грациозный полосатый цветочный тигр, объемные пестрые клумбы в виде различных фигур бабочек, фирменный логотип футбольного клуба «Губкин», дельфины, павлин, крокодил, сердце, множество вазонов различной формы с живыми цветами. Элементы вертикального озеленения представляют собой металлические конструкции, в которые устанавливаются кашпо с живыми цветами. Цветочные клумбы и вертикальное озеленение, так популярные во многих странах мира, находят свое воплощение в жизнь и в Белгородской области.

Комплексное озеленение и ландшафтное обустройство территории Губкинского городского округа, или «Губкин-парк» – один из приоритетных региональных проектов. В ходе реализации проекта большое внимание уделяется посадке лесозащитных насаждений вокруг объектов Лебединского горно-обогатительного комбината. Проект предполагает озеленение территории между предприятием и жилой застройкой, что позволит снизить неблагоприятное влияние производства на населенные пункты и улучшит экологическую обстановку городского округа в целом. Также предусмотрено создание так называемых «именных» дубрав в честь знаменитых людей, трудовых династий, работников различных профессий. Их планируемая площадь до конца 2016 года – 210 га.

Радикальные изменения ландшафта региона коснутся главным образом и Белгородской агломерации. Так, совместными усилиями специалистов и городской администрации планируется создать такие условия, чтобы природно-экологическая среда преобладала над урбанистической. А для этого потребуются не только сохранить и обустроить имеющиеся естественные леса, рощи и сады, но и создать немало новых зелёных островков в городской среде. Первые шаги в этом уже сделаны. Так в 2012 году в Белгороде было создано 300 именных клумб и цветников. Применены новые приемы ландшафтного дизайна: вертикальное озеленение, использование геометрических каркасов для заполнения их растениями и создание искусственных водоёмов.

В настоящий момент у специалистов есть ряд новых, интересных идей, которые еще ждут реализации. Так, например, интересен на наш взгляд проект, предложенный специалистами кафедры архитектуры и дизайна БГТУ им. В.Г. Шухова об обустройстве парков различных типов. Они предлагают высаживать вишнёвые или черёмуховые сады, подобрав сорта деревьев так, чтобы период цветения был наиболее протяжённым. Необходимо так же реализовать проекты по вертикальному озеленению разворотных круговых развязок на территории города, въездные группы города.

Список использованных источников: 1. Архитектурно-художественные компоненты озеленения городов / [В.Н. Горбачев]. – М.: Высшая школа, 1983. – 207 с. 2. Ландшафтный дизайн: (монография) / [Ю.В. Белочкина]. – Харьков: Фолио, 2006. – 317 с. 3. Проект озеленения территории, дендрологический план сада в Белгороде - Проект озеленения и благоустройства территории [Электронный ресурс] режим доступа <http://www.zelproekt.ru/>.

АГРОКЛИМАТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЗАПАДА БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

А.А. Бочарова, О.В. Крымская

bocharova-ann@mail.ru, krymskaya@bsu.edu.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Климатические условия непосредственно оказывают влияние на хозяйственную деятельность человека. Сельское хозяйство является наиболее зависимой от климата отраслью. Климат определяет географическое распространение и успешность возделывания всех сельскохозяйственных культур.

Важнейшие свойства климата, обеспечивающие возможности сельскохозяйственного производства составляют агроклиматические ресурсы. Данные ресурсы территории определяют обеспеченность растений главным образом теплом и влагой, которые оказывают существенное влияние на рост, развитие и продуктивность сельскохозяйственных культур и оцениваются с помощью агроклиматических показателей [2].

В качестве основных агроклиматических показателей в данной работе были использованы суммы активных температур и показатель увлажнения территории запада Белгородской области. Исходным материалом послужили метеорологические данные ст. Готня ежесуточной размерности за период 1998–2012 гг.

Изменения агроклиматических показателей, наблюдаемые в последнем десятилетии по сравнению с предыдущим тридцатилетним периодом сводятся к следующему: продолжительность вегетационного периода увеличилась, как и суммы активных температур; однако в последние годы наметилась следующая тенденция – на фоне увеличения вегетационного периода продолжительность периода активной вегетации остаётся стабильной; оптимальные условия увлажнения чаще отмечаются в мае, наибольшая засушливость характерна для августа, в июне-июле наблюдается недостаточное увлажнение.

Важнейшим фактором увеличения эффективности сельскохозяйственного производства является точное определение биоклиматического потенциала определенной территории. Биоклиматический потенциал (БКП) – это агрометеорологический показатель биологической продуктивности, выраженный в баллах и характеризующий природное богатство определенной территории [1].

Биологическая продуктивность на западе Белгородской области пониженная, очевидно, это связано с недостаточным увлажнением. 2001, 2004 и 2012 год отличились повышенным уровнем БКП по сравнению с другими годами за исследуемый период. В 2010 году БКП был самым низким, что связано с самой высокой суммой активных температур и недостаточным влагообеспечением. В исследуемом районе, на уровень биологической продуктивности оказывает влияние недостаток осадков при достаточном и избыточном количестве тепла.

Список использованных источников: 1. Биоклиматический потенциал России: теория и практика Лосев / А.В. Гордеев, А.Д. Клещенко, Б.А. Черняков [и др.]. – М.: Т-во научных изданий КМК, 2006.- 512 с. 2. Лосев А. П., Журина Л. Л. Агрометеорология: учебное пособие. – М.: Колос, 2001. – 296 с.

РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ

С.Б. Букенова

bukenovasaida@mail.ru

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

С момента обретения государственной независимости Республики Казахстан был принят ряд законов: «О крестьянском хозяйстве», «О земельной реформе», Указ Президента РК "О земле", Земельный кодекс РК и другие нормативные акты, которые создали определенные правовые, экономические и социальные условия для формирования рынка земли, права землепользования, условия равноправного функционирования различных форм хозяйствования на земле. Согласно ст. 4 Земельного кодекса Республики Казахстан сохранение земли как природного ресурса, основы жизни и деятельности народа Республики Казахстан, охрана и целевое использование земель, приоритетность земель сельскохозяйственного назначения являются основными принципами земельного законодательства [1].

В природе нет отрасли экономики, не пользующейся земельными ресурсами, поэтому их влияние неопределимо. Являясь одним из приоритетных направлений развития экономики, сельское хозяйство располагает огромным потенциалом и большими резервами. В условиях рыночных отношений и с переходом на частную собственность, на средства производства земельные ресурсы становятся если не единственным, то главным рычагом государственного управления всеми хозяйствующими субъектами негосударственного сектора. По данным научных учреждений сельскохозяйственного профиля давно установлено, что эффективность производства сельскохозяйственной продукции до 50% зависит от качества земельных ресурсов. При ежегодном увеличении объема за счет субсидирования аграрного сектора не предусматривается реализация мероприятий по рациональному, эффективному использованию земельных ресурсов [2].

В настоящее время все работы и мероприятия, осуществляемые в области земельных отношений, направлены на сохранение плодородия почв, охраны и рационального использования земель. В содержание понятия рационального природопользования включаются требования охраны как эксплуатируемого природного ресурса, так природы в целом. Между двумя аспектами рационального природопользования – экономическим и экологическим, необоснованно усматривается противоречие, а их разделение имеет относительный характер. *Рациональное использование земли* способствует ее постоянному улучшению. Обязанность землепользователей – эффективно использовать землю, бережно относиться к ней, повышать ее плодородие. Система *рационального использования земель* должна носить природоохранный, ресурсосберегающий характер и предусматривать сохранение почв, ограничение воздействий на растительный и животный мир, геологические породы и другие компоненты окружающей среды [3].

На территории Карагандинской области в целях рационального использования сельскохозяйственных угодий и недопущения деградации почв ведется мониторинг за использованием и состоянием предоставленных земельных участков

сельскохозяйственным товаропроизводителям. На землях сельскохозяйственного назначения фактически во всех районах области отмечается устойчивая тенденция ухудшения качественных показателей земель, в частности снижение содержания в почвах гумуса и иных питательных веществ, видового состава растительности и ее продуктивности, что отрицательно сказывается на развитии отрасли животноводства. Сельско-хозяйственные угодья подвержены деградации, загрязнению, способствующему снижению плодородия почв. Экологическое состояние кормовых угодий, особенно расположенных вблизи населенных пунктов, под влиянием промышленных объектов, продолжает ухудшаться [4].

Согласно Стратегическому плану управления земельных отношений Карагандинской области на 2010–2014 гг., в 2011 году площадь посева зерновых культур в районе составила 115 тыс.га. Благодаря внедрению влагоресурсосберегающих технологий и модернизации сельхозтоваропроизводители достигли урожайности 11,9 центнера с гектара. Площадь картофеля занимала 1586 гектаров, урожайность – 198 центнеров с гектара. Этот показатель достигнут благодаря одному из методов рационального использования сельскохозяйственных угодий – внедрению передовыми хозяйствами капельного орошения и приобретения новых высокопроизводительных технологий и комплексов. Капельное орошение – метод полива, при котором вода подаётся непосредственно в прикорневую зону выращиваемых растений регулируемые малыми порциями с помощью дозаторов-капельниц. Метод позволяет получить значительную экономию воды, удобрений, трудовых затрат и энергии. Капельное орошение также способствует предотвращению эрозии почвы, получению более раннего урожая, уменьшению вероятности распространения болезней и сорняков [4].

Государственное регулирование правоотношений на землю является одним из основных эффективных методов использования земель. Например, в Германии особое внимание уделено контролю за рациональным использованием земель, выполнению землевладельцами правовых обязательств, в том числе по налоговым платежам, для чего даже функционируют специальные сельскохозяйственные суды. Аналогичные условия по продаже земель сельскохозяйственного назначения исключительно под цели развития сельхозпроизводства и профессиональные требования к собственникам земель действуют в Швеции, Франции, Италии и Испании. В США, где в федеральной собственности находится более 10% земель, также введены жесткие условия целевого использования земель различных категорий, в том числе экологического характера, определяемые с учетом зонирования территории и санкции за нарушение правил землепользования. По мнению заместителя начальника Управления земельных отношений Карагандинской области, кандидата сельскохозяйственных наук, К. Сарханова, для поэтапного внедрения прогрессивных, приемлемых для нашего государства систем управления зарубежных стран, в первую очередь необходимо обеспечить надлежащий учет в сфере земельных ресурсов. В настоящее время рассматриваются варианты внедрения автоматизированных систем по сбору и обновлению информации о земле в контексте информационной инфраструктуры «электронного правительства». В Карагандинской области отсутствовала региональная программа по рациональному использованию и охране земель, не были упорядочены площади и правила использования особо охраняемых территорий, водоохранных зон водоемов и долгосрочно арендуемых земель области, вследствие чего допускались нарушения. В настоящее время эта работа начата в

соответствии с принятой программой по рациональному использованию природных ресурсов [5].

В очередном послании народу Казахстана Президент РК поставил задачу по увеличению производства сельскохозяйственной продукции в два раза и ужесточению контроля за выделением и рациональным использованием земельных участков. С этой целью в Карагандинской области постоянно проводится анализ использования сельскохозяйственных земель, а также продолжается работа по возврату государству неиспользуемых земельных участков. Все это является лишь началом большой работы в улучшении эффективности использования земельных ресурсов. Решение этих задач диктуется велением времени.

Список использованных источников: 1. Земельный кодекс РК от 20.06.2003 г. N 442-II. 2. Сарханов К. Чтобы земля работала // Информационный портал акимата Карагандинской области, 2009 г. 3. Тонкопий М.С. Экономика природопользования // Алматы: «Экономика», 2000 г. 4. Стратегический план управления земельных отношений Карагандинской области на 2010-2014 гг. 5. Сарханов К. Как улучшить земельные отношения // Информационный портал акимата Карагандинской области, 2009 г.

УДК 911.1+504.054.36

ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ

Ю.В. Буц¹, О.В. Крайнюк²

buyuv@mail.ru, alenauvarova@ukr.net

¹Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

²Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Вирішення проблеми лісових пожеж багато в чому залежить від правильної оцінки природного середовища і поточної пожежної небезпеки з достатнім ступенем оперативності і детальності. Важливе також розуміння екологічних наслідків пожеж, оцінка фактичної горючості лісів конкретних територій – вона відображає роль пірогенного чинника в перетворенні лісових ландшафтів і необхідність їх охорони. Великі можливості для моніторингу лісів відкриває застосування методів ландшафтознавства та ландшафтної екології [3].

Метою представленої публікації є аналіз динаміки виникнення лісових пожеж в державних лісогосподарських підприємствах Харківського обласного управління лісового та мисливського господарства (ХОУЛМГ), визначення ймовірності їх виникнення залежно від ландшафтно-екологічних особливостей.

Лісовий фонд області, за даними останнього державного обліку, складає 419,4 тис. га [6]. Ліси розташовані фрагментарними ділянками більшої чи меншої площі. Лісистість області займає 15 місце по Україні. Загальний запас деревостанів у лісах області складає 68,3 млн.м³ [5]. Основна площа лісів у Харківському регіоні (319,5 тис. га або 76,1%) підпорядкована Державному агентству лісових ресурсів України. Уповноваженим органом в області є Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства з 10 держлісгоспами, Національним природним парком «Гомільшанські ліси» та двома державними мисливськими господарствами [5].

За даними (ХОУЛМГ), за період 2005–2010 рр. на підпорядкованій території державних підприємств пожежами пройдено 2315,38 га, у тому числі верховими пожежами – 582,75 га [6]. Це складає близько 2% всієї площі лісових насаджень

Харківської області. Основна кількість пожеж на дослідженій території (від 65 до 90%) – це дрібні (0,2–1 га) і малі (1–10 га); на загоряння (менше 0,2 га) і середні пожежі (10–50 га) доводиться по 10%, число значних (50–200 га) і великих (200–1000 га) істотно менше (2%). Пожежі більше 1000 га одиничні (за період спостережень – 1 випадок в «ДП Ізюмський лісгосп» у 2008 році. Площа пожежі склала близько 1670 га).

За статистичними даними ХОУЛМГ, нами були проведені розрахунки ймовірності виникнення пожеж в лісових масивах з метою прогнозування виникнення надзвичайних подій в геосистемах (рис. 1).

Рис. 1. Ймовірність виникнення пожеж в лісових масивах ХОУЛМГ

Оцінюючи отримані дані, варто зазначити, що значення ризику знаходяться за межами прийнятного ризику і відповідають показникам надмірного ризику та прийнятному лише в особливих обставинах. Доцільно зробити крок у вирішення проблеми щодо запобігання і прогнозування виникнення лісових пожеж. Перспективним є прогнозування пожежної небезпеки лісових масивів за допомогою даних дистанційного зондування Землі [1]. Проте, така оцінка не передбачає визначення параметрів можливих пожеж; розгляд ландшафтно-екологічних, а іноді і сезонних відмінностей та їх щорічної динаміки. Розглядаючи територіальний розподіл виникнення лісових пожеж в Харківському регіоні, та зіставивши їх з ландшафтною картою, картою рослинності, рельєфу і кліматичних умов, можна знайти певні тенденції у виникненні пожеж [2, 4]. Насамперед, відзначимо, що за площею виникнення пожеж переважають лісові масиви «ДП Куп'янський лісгосп» та «ДП Ізюмський лісгосп», що знаходяться, в географічному відношенні, у східній та південно-східній частині області та «ДП Жовтневий лісгосп» і «ДП Чугуєво-Бабчанський лісгосп», що знаходяться в центральній частині області.

Судячи з кліматичної карти, яка визначає середньомісячну температуру найспекотнішого літнього місяця липня, можна зробити висновок, що дійсно за даними Ізюмської метеостанції температура становить +21°C, що на 0,5–1,0 °C більше ніж в інших досліджуваних лісгоспах. Проте, якщо розглянути річну кількість опадів, то можна дійти висновку, що території лісгоспів, де відмічено найбільшу кількість пожеж, отримують 540–560 мм опадів, що не є мінімумом для Харківської області. Найменша кількість опадів спостерігається для території «ДП Балаклійський лісгосп», де площа лісових пожеж одна з найменших. Отже, можемо зробити висновок, що середньомісячна температура липня і річна кількість опадів, які відіграють одну із

визначальних ролей у розрахунках показника пожежної небезпеки, не є вирішальною. Оцінюючи орографічну складову території держлісгоспів, де спостерігається найбільша площа лісових пожеж, можна відзначити, що лісові площі пройдені вогнем перебувають в межах абсолютних відміток 100–150 м і знаходяться, переважно, в долинах річок Сіверський Донець та Оскіл. Аналізуючи карту рослинності та ландшафтну карту, можемо зробити висновки, що територія лісгоспів, де спостерігають найбільші за площею пожежі відносяться до долинних природних комплексів, що включають рівнини дрібногорбисті та рівнини плоскі і слабохвилясті. На територіях лісгоспів, що у ландшафтному відношенні являють собою вирівняні та піднесені рівнини і віднесені до міжрічкових ПТК, площа лісів пройдених вогнем менша.

Висновки. Визначено, що природно-територіальні комплекси представлені азональними типами рослинності (соснові і широколистяно-соснові ліси) відзначаються найбільшою кількістю лісових пожеж, в таких ПТК площа пройдена вогнем є визначальною, а показники ризику виникнення пожеж перевищують допустимі значення. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на оцінці пожежної небезпеки і визначенні параметрів пожеж для інших ПТК України, на створенні банку даних та розробці системи оперативного моніторингу для всього Державного лісового фонду України.

Список використаних джерел: 1. Глуценко О. М., Гринюк С. В., Сластін С. О. та ін. Прогнозування пожежної небезпеки за допомогою метеоданих і даних дистанційного зондування Землі // Матеріали VII науково-практичної конференції. Наглядно-профілактична діяльність МНС України. – Харків: НУЦЗУ, 2010. – с. 23-25. 2. Гриценко А.В., Буц Ю.В. К вопросу о методологии исследований восстановления геосистем после чрезвычайных ситуаций // Проблемы охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки: Зб. наук. пр. УкрНДІЕП. – Х.: ВД «Райдер», 2011. – Вип. XXXIII. – С. 3-11. 3. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. - К.: Либідь, 1993. – 224 с. 4. Екологічний атлас Харківської області. – 1: 1 000 000, 10 км в 1 см. – Х.: МОНОАП – Майдан, 2005. – 80 с. 5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2010 році [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ecodepart.kharkov.ua/archives/849>. 6. Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://houlmg.kh.ua/index.php>.

УДК 504.009

ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ТЕРРИТОРИИ КАК ОСНОВА РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

О.Ю. Вавер, Е.Н. Чуйкова

glinkin_05@mail.ru

ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет»

Отрицательное воздействие хозяйственной деятельности человека на природные экосистемы приводит к ряду острых экологических проблем, игнорирование которых может привести к преобразованию ландшафтов с переходом порогов устойчивости компонентной структуры, к утрате эталонных структур и функций. Анализ уровня и масштабов хозяйственного воздействия служит важным звеном в оптимизации взаимоотношений между обществом и окружающей природной средой. Поэтому проведение геоэкологической оценки территории является необходимой и актуальной

задачей для формирования региональной экологической политики, являющейся основой улучшения экологического состояния территории.

Советский район Ханты-Мансийского автономного округа – Югры расположен в его юго-западной части и представляет собой периферийно-транзитный регион, удаленный от основных финансово-экономических центров ХМАО-Югры, но находящийся на границе между динамично развивающимися макрорегионами России: промышленным Уралом, Европейским Севером и «сырьевой» Сибирью. Исследуемая территория – уникальна, так как характеризуется большим ландшафтным разнообразием, сложным по своей компонентной и территориальной структуре природно-ресурсным потенциалом и специфическими условиями его эксплуатации. Целью исследования было проведение геоэкологической оценки территории Советского района ХМАО – Югры на основе ландшафтно-экологического анализа и выявления остроты экологической ситуации. В результате проведенного исследования разработана и апробирована схема-алгоритм геоэкологической оценки территории района, заключающийся в: ландшафтно-экологической характеристике территории; социально-экономической характеристике; выделении конфликтных зон и анализе конфликтов; анализе остроты экологической ситуации в районе, разработке рекомендаций по оптимизации экологической ситуации.

Для ландшафтно-экологической характеристики территории составлена ландшафтная карта, изучена структура ландшафтов, выделены виды ландшафтов, наиболее представленные в административных границах исследуемого района. Создана база данных, где основным элементом является вид ландшафта, «индикатором» которого в базе данных является номер ландшафта на карте. Определена степень устойчивости ландшафтов к антропогенным нагрузкам (по методике Козина В.В. [1]). Экспертные оценки устойчивости подтверждены свойствами оцениваемых ландшафтов на основе созданных карт потенциала активности самоочищения почв, запасов углерода в почвах и потенциальной мерзлотной устойчивости ландшафтов к антропогенным воздействиям (по материалам Атласа ХМАО, Т. II. Природа. Экология [2]).

Изучена структура хозяйства и охарактеризована система расселения на территории исследуемого района, выделены типы и подтипы природопользования [3], оказывающие воздействие на природную среду, определены площади их фактического распространения. Выявлен набор экологических проблем региона, обозначенных нами как конфликты природопользования (ПП) [4]. В дальнейшем конфликты ПП рассматривались как индикаторы экологической ситуации исследуемого района. Для этих целей нами были выделены ареалы ситуаций, где возникает столкновение интересов различных природопользователей на одной территории. При столкновении двух сторон образуются моноконфликтные ситуации, а к поликонфликтным мы отнесли ареалы, где идет столкновение интересов более, чем двух сторон. По характеру конфликты могут быть экологические (где совершаются или могут совершаться действия, угрожающие качеству окружающей среды) и социальные (когда деятельность природопользователей усложняет социальную обстановку региона, например, при совпадении горнопромышленного типа ПП и городского селитебного). Ареалы моноконфликтных ситуаций характеризуются напряженной экологической ситуацией (по Кочурову Б.И. [5]), а поликонфликтных – критической. Создана карта-схема зонирования территории на зоны с моно- и поликонфликтующими типами природопользования.

Итогом исследования стало создание карты геоэкологической ситуации на основе показателя устойчивости ландшафтов к антропогенным воздействиям в ареалах напряженной и критической экологических ситуаций; предложены рекомендации и мероприятия по оптимизации геоэкологической ситуации.

Выводы.

1) На исследуемой территории Советского района ХМАО – Югры встречается 17 видов ландшафтов. В ландшафтном отношении большую часть (30,8% от территории района) занимают плоские слабо наклонные склоны междуречий, расчлененные водотоками или заторфованными долинообразными понижениями, со светлохвойными с примесью ели, кедра и березы кустарничково-моховыми лесами, местами с сосново-кедровыми беломошниками по гривам, в комплексе с грядово-мочажинными болотами. При оценке устойчивости ландшафтов к антропогенному воздействию и выполняемых ими функций выявлено, что 82,2% территории Советского района занимают переменнно-устойчивые полугидроморфные экосистемы заболоченных лесов в сочетании с лесными экосистемами «минеральных островов» и упруго-устойчивые таежные экосистемы с ландшафтно-стабилизирующей, древесно-ресурсной и биостационарной функциями, характеризующиеся в основном средним по всему профилю потенциалом активности самоочищения почв, низким и средним запасом углерода в почвах (что связано, главным образом, с гидрологическим режимом и относительной дренированностью этой территории), относительной потенциальной мерзлотной устойчивостью ландшафтов к антропогенным воздействиям.

2) Анализ структуры природопользования показал, что самое большое воздействие на ландшафты оказывают горнопромышленный (недропользование, 51,6%) и лесопромышленный подтипы ПП (93%). Ядро урбанистического ареала расселения формируется в центре территории Советского района.

3) Основные конфликты ПП складываются в центре исследуемого района, где сосредоточены территории основных населенных пунктов и на юге, где ведут свою деятельность по недропользованию предприятия. Выявление типичных для исследуемой территории экологических проблем, а также определение степени остроты проявления как отдельно существующей экологической проблемы, так и их комплексного сочетания показало, что 23,6% от общей территории района характеризуется напряженной экологической ситуацией (это проявляется в деградации отдельных компонентов природных ландшафтов и ресурсов). 18,5% территории Советского района занято ареалами с критической экологической ситуацией, где возникают: значительные и слабокомпенсируемые изменения ландшафтов; происходит быстрое нарастание угрозы истощения или утраты природных ресурсов (в т.ч. генофонда), уникальных природных объектов; наблюдается устойчивый рост числа заболеваний из-за резкого ухудшения условий проживания; антропогенные нагрузки, как правило, превышают установленные нормативные величины и экологические требования [6]. Такие ареалы формируются вокруг г.Советский, п.Коммунистический, на юго-западе района, где ведет свою деятельность ЛУКОЙЛ-Западная Сибирь. Это позволяет говорить об антропогенном воздействии, которое носит очаговый характер. Также выявлен ряд ландшафтов, трансформируемых в существующих условиях использования, обладающие при этом низкой устойчивостью к антропогенному воздействию, но выполняющих важные биосферные функции. Поэтому в качестве рекомендаций по организации региональной экологической политики были предложены пути экологизации

нефтегазодобывающей и других отраслей промышленности, мероприятия по эффективному управлению системой особоохраняемых природных территорий, создание рекреационных зон, как части экологического каркаса системы расселения.

Результаты проведенного исследования могут быть использованы для организации экологически обоснованного природопользования, а разработанные геоэкологические карты на исследуемую территорию позволят вырабатывать решения о возможности или невозможности размещения технических объектов, последствиях их воздействия на ландшафты, также их целесообразно использовать для формирования экологического каркаса территории и оптимизации системы регионального мониторинга.

Список использованных источников: 1. Природопользование на северо-западе Сибири: опыт решения проблем / под ред. В.В. Козина, В.А. Осипова. – Тюмень : ТюмГУ, 1996. – 168 с. 2. Атлас Ханты-Мансийского автономного Округа – Югры. Т. II. Природа. Экология / отв. ред. В.А. Дикунец, Т.В. Котова, В.Н. Макеев, В.С. Тикунов. – Х.-Мансийск – М. : ООО НПФ «ТАЛКА-ТДВ», 2004. – 152 с. 3. Стурман В.И. Сравнительная количественная характеристика природопользования Удмуртской республики и Пермского края / В.И. Стурман // Вестник Удмуртского университета. – 2009. – С 21-28. 4. Вавер О.Ю. Анализ конфликтов природопользования на территории Нижневартовского района Ханты-Мансийского автономного округа – Югры / О.Ю. Вавер, Е.Н. Чуйкова, Н.А. Бордошев // Природно-антропогенные геосистемы: мировой и региональный опыт исследования : тезисы докладов IV молодежной научной школы-семинара и конференции. – М.: «11-й ФОРМАТ», 2012. – С. 8-10. 5. Кочуров Б.И. Геоэкология: экодиагностика и эколого-хозяйственный баланс территории : учеб пособие / Б.И. Кочуров. – Смоленск, 1999. – 86 с. 6. Кочуров Б.И. Современная экологическая обстановка в России и возможности ее прогнозирования / Б.И. Кочуров, А.В. Антипова, С.К. Костовска. – М.: ИНЭС, 2005. – 52 с.

УДК 911.3

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Я.В. Василевська

geograf15@rambler.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Дослідження туристсько-рекреаційних ресурсів регіону обов'язково включає в себе окрім аналізу часових і територіальних особливостей, по компонентну оцінку ресурсів. Херсонська область, враховуючи її географічне положення, особливості господарського освоєння, природні умови та ресурси, має достатньо розвинутий туристсько-рекреаційний комплекс. Серед показників територіальної диференціації окремих компонентів природно-ресурсного потенціалу центральне місце відводять його густоті (величина природно-ресурсного потенціалу у розрахунку на одиницю території) [3, с.200-202]. За наявністю природних рекреаційних ресурсів Херсонська область належить до чисельної групи регіонів із середнім рівнем забезпеченості (рис. 1), поступаючись лідерам: Одеській, Закарпатській, Львівській, областям та АР Крим, багато в чому високі показники потенціалу ресурсів можна пояснити особливостями обчислення показника та присудження балів. Херсонська область має 93 бали і разом із 10 регіонами з показниками 90-100 балів складають середню групу. Відповідно, область достатньо забезпечена природними рекреаційними ресурсами.

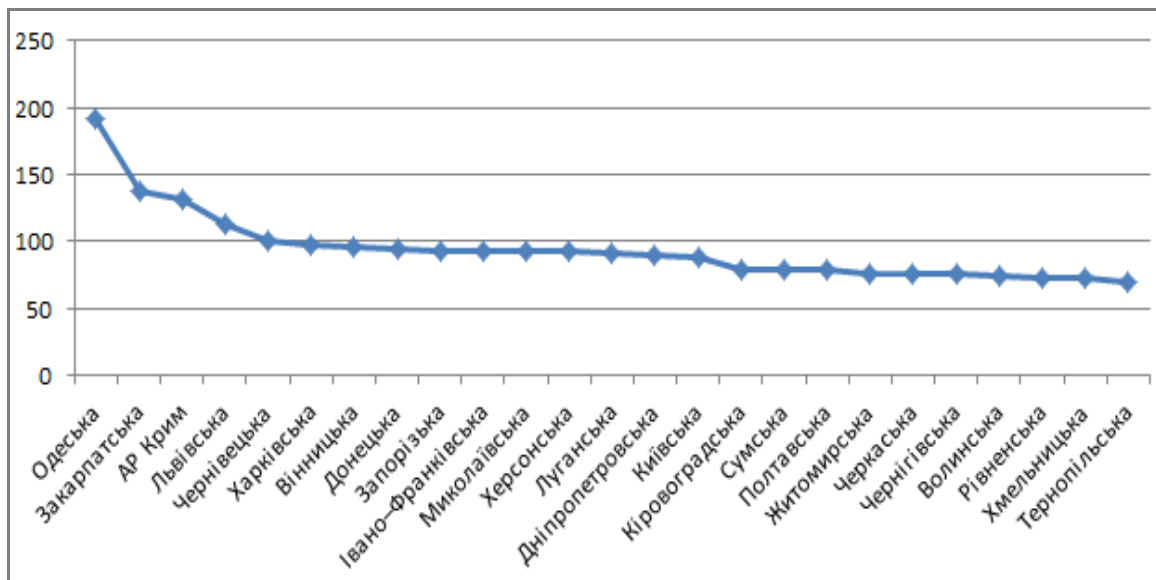

Рис. 1. Ранжування регіонів України за потенціалом природно-рекреаційних ресурсів (у розрахунку на 1 га, у балах)

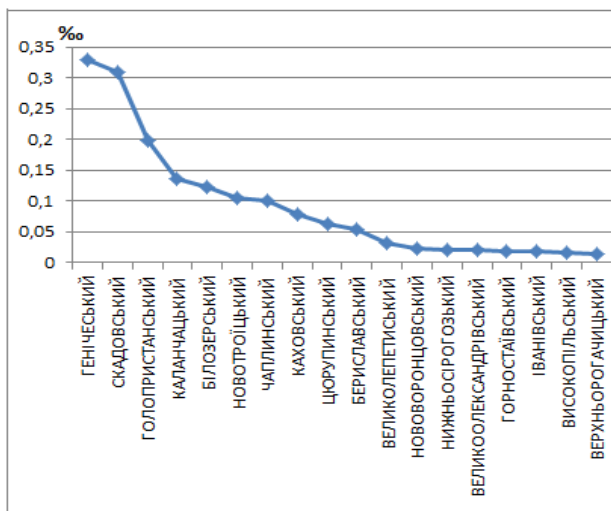

Рис. 2. Ранжування районів Херсонської області за потенціалом природних рекреаційних ресурсів (у проміле від загальнодержавних)

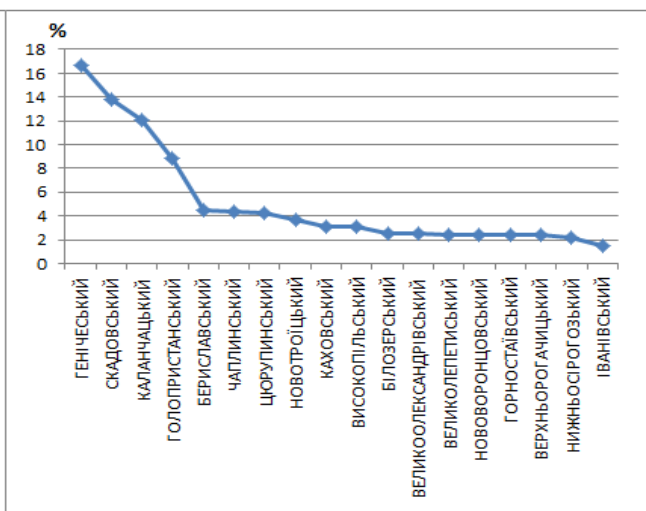

Рис. 3. Ранжування районів Херсонської області за часткою природних рекреаційних ресурсів в природо-ресурсному потенціалі (у відсотках до всіх ресурсів по району)

Як відомо, Херсонська область знаходиться в межах Причорноморської низовини, на всій її території переважають степові ландшафти, помірно-континентальний посушливий клімат. Область розташована в степовій зоні, на нижній течії р. Дніпра. Південні райони Херсонської області омивають води Чорного та Азовського морів, берегова лінія розчленована, тут є значна кількість заток і кіс-островів. На території області багато річок, у тому числі р. Дніпро (плавнева зона якого з великими просторами болотистих островів, рясно порізаних складною мережею рукавів, проток, ериків і озер) та р. Інгулець (найзвивистіша річка рівнинної частині Європи). У межах області розташована значна кількість озер різного походження; є також солоні і грязьові. Також є джерела мінеральних і геотермальних вод [1, 2]. Таким чином, природні умови і ресурси Херсонської області зумовили різноманітність туристично-рекреаційних ресурсів. В той же час, існує значна територіальна диференціація забезпеченості ними по районах області. Серед відомих

способів оцінки [3, с.276] є визначення частки природних рекреаційних ресурсів окремого району області у відношенні до загальнодержавного показника (рис. 2), враховуючи, що на Херсонську область в цілому припадає 1,87‰ природних рекреаційних ресурсів України. В компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу Херсонської області переважають земельні (67,1%) та водні (22,7%), на природні рекреаційні припадає 6,4% [3, с.318]. По районах області частка рекреаційних ресурсів коливається від 16,7% у Генічеському, 13,8 % у Садовському, 12,1% у Каланчацькому районах до 1,5 % у Іванівському (рис. 3).

Райони Херсонської області мають різну забезпеченість природними рекреаційними ресурсами, найбільший цей показник у Генічеському та Садовському районах, а також у Голопристанському та Каланчацькому. Ці ж райони є лідерами і за часткою рекреаційних ресурсів в структурі природно-ресурсного потенціалу. Як відомо, саме в цих районах рівень розвитку туристсько-рекреаційної діяльності є найвищий, що підтверджуються попередні дослідження [2], зокрема за результатами графоаналітичного методу багатовимірної класифікації най більшу суму індексів мають Садовський, Голопристанський, Генічеський райони та м. Херсон, що свідчить про відносно високий рівень використання в них туристсько-рекреаційних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Василевська Я. В. Використання бальних оцінок для визначення рекреаційного потенціалу (на прикладі Херсонської області) / Я. В. Василевська // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Геологія. Географія. – Дніпропетровськ: 2009. - № 3/2. – С.103-107. 2. Немець К. А. Спеціальні методи в суспільно-географічних дослідженнях туристсько-рекреаційних ресурсів (на прикладі Херсонської області) / К. А. Немець, Я. В. Василевська // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. - Херсон: ПП Вишемирский, 2013. – с. 153-157. 3. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У 3-х частинах: підручник. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

УДК 332.14

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

О.М. Вергун

vergun@niss.gov.ua, vergun_ol@i.ua

Національний інститут стратегічних досліджень

Конституцією України в статті 16 закріплено, що забезпечення екологічної безпеки є обов'язком держави. Виконання державою прийнятого на себе зобов'язання підтримувати екологічну рівновагу на території країни, довести до логічного завершення подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду українського народу обумовлює необхідність науково обґрунтованої, зваженої державної екологічної стратегії, яка б визначала екологічну політику держави [1].

Коли мова заходить про екологічну політику, як сукупність законодавчих, наукових, технічних заходів, які ґрунтуються на усвідомленому використанні об'єктивних законів розвитку суспільства і природи, маючи на меті підтримати соціально-економічні та екологічні умови життя людини в умовах політичної системи.

Свого часу порушена екологічна рівновага світу, як зазначив у своїй книзі А. Гор, залежить не лише від людської здатності узгодити «вовчі апетити» цивілізації на природні ресурси [2]. Екологічна рівновага починається із екологічної перспективи, яку здатна відтворити сама ж людина з уміння бачити ціле, з розуміння того, наскільки різні частини природи взаємодіють у способи, що призводять до досягнення рівноваги й зберігаються досить тривалий час. І в цій далекоглядній перспективі не можна відділяти Землю від людської цивілізації. Людина і природа є нероздільною частиною цілого. І доки ми не побачимо, насправді, що ми є потужною силою, яка впливає на всю природу, то не зможемо оцінити в повноті справжню загрозу екосистемі планети Земля. Управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини набуває особливої актуальності, оскільки погіршення стану навколишнього середовища має реальний вплив на якість життя населення, обмежує можливості соціального та економічного розвитку техногенно навантажених регіонів та міст.

Державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, яка тісно пов'язана із адміністративною реформою та впорядкуванням адміністративно-територіального устрою, і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів – Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя [3].

В екологічній сфері передбачається:

- регулювання господарської збалансованості регіонів;
- запобігання забрудненню довкілля, ліквідація наслідків його техногенних змін;
- ефективне використання та відтворення природних ресурсів;
- удосконалення економічного механізму природокористування;
- збереження генетичного фонду;
- екологічно обґрунтоване розміщення продуктивних сил регіонів [3].

Державна регіональна політика має реалізувати завдання національної стратегії сталого розвитку України та її регіонів. На законодавчому рівні в Україні сформувалися всі передумови для прискореного поступу України на шляху сталого розвитку, економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією всіх складових суспільного життя. Формування якісно нової державної регіональної політики має ґрунтуватися на базових принципах екологічної безпеки. Згідно визначення вони забезпечують захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища що забезпечують екологічний баланс на Землі і у будь-яких її регіонах на рівні, оптимального сприйняття оптимального сприйняття фізичних, соціально-економічних, технологічних та політичних впливів (може без серйозних збитків адаптуватися) людство [4].

Підґрунтя реалізації державної екологічної політики України становлять соціально-економічні управлінські рішення, міжнародні договори, створені на розумінні вигадів і ризиків, поєднаних з екологічним станом територій, акваторій і повітряного простору країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності і потреб населення), і наявності в межах країни природних ресурсів і характеру природних умов життя [5]. Екологічна безпека – явище багатоаспектне, тому без урахування тісного зв'язку з іншими складовими охорони довкілля складно

розраховувати на досягнення максимальної повноти впливу державного управління на процеси забезпечення екологічної безпеки. Це, насамперед, раціональне природокористування, яке передбачає раціональний підхід до використання: а) земельних ресурсів; б) лісових ресурсів; в) водних ресурсів; г) надр; г) тваринного світу, які у більшості випадків є еколого-формуючими системами.

Просування та впровадження нових проектів, ефективних підходів для реалізації місцевої та регіональної природоохоронної політики в Україні вкрай незадовільне. Щоб покращити ситуацію негативного впливу сучасної економічної діяльності та накопичених за часів СРСР екологічних наслідків, при цьому зберігаючи й підтримуючи якість довкілля на рівні, безпечному для здоров'я населення, потрібно:

- 1) Більш ефективно використовувати економічні інструменти поліпшення стану та охорони навколишнього природного середовища на всіх рівнях;

- 2) Провести реформу управління природними ресурсами та інституційною базою охорони навколишнього середовища підвищивши її ефективність на регіональному та об'єктовому рівні;

- 3) Запровадити політику попередження забруднення на всіх ієрархічних рівнях, як регіонального так і державного, з подальшими заходами, що формуватимуть здорове довкілля;

- 4) Знаходити можливості не лише для розробки, а й реалізації програм, планів, заходів пов'язаних з охороною навколишнього середовища.

Потрібно визнати, що регіональна екологічна політика без підтримки на національному державному рівні не зможе повноцінно реалізовуватися без вдосконаленої законодавчої та нормативної бази, відповідного екологічного менеджменту, розробки національних стратегій, програм і планів. При цьому фінансове забезпечення реалізації визначених заходів має бути не за залишковим принципом, а з чітко визначеною базою природоохоронних вимог у напрямі розвитку секторів економіки та соціальної сфери, залучення технічної допомоги та інвестицій тощо.

В пошуках формули успіху в аспекті державного та регіонального управління Вільям Оучі зазначав, якщо придивитися до секрету японських досягнень, то можна помітити, що вони криються не в технологіях, а в особливому способі керування людьми – стилем, сфокусованому на філософії сильної компанії, особливій корпоративній культурі, довгостроковому розвитку кадрів, і досягненні консенсусу в прийнятті рішень. Зміна фокусу управління у сфері природокористування викликана зростаючими потребами суспільства в екологічнобезпечному природному середовищі. Нова парадигма управління навколишнім середовищем починається з перспективи бачення цілого, з розуміння того, як різні частини природи взаємодіють у способи, що призводять до досягнення рівноваги і зберігаються тривалий час. Але в цій перспективі не можна трактувати Землю як щось окреме від людської цивілізації; ми теж частина цілого, і дивитися на ціле, зрештою, означає також дивитися на себе. І якщо ми не бачимо, що людина як частина природи все потужніше впливає на всю природу, що ми насправді є природною силою, геологічного масштабу (за оцінками акад. Вернадського В.І.), то ми не зможемо побачити, наскільки небезпечно загрожують Землі порушенням рівноваги [2].

Побудова рівноваги у процесі природокористування на державному чи то б регіональному вимірі передбачає й нову систему екологічного менеджменту, яка може ґрунтуватися на таких принципах: пріоритетність ідеї сталого розвитку в контексті економічної та ідеологічної безпеки країни та регіонів; комплексний підхід в

здійсненні стратегії розвитку системи екоменеджменту; започаткування системи екологічного виховання та освіти через призму духовно-культурних традицій етнекологічного спрямування, екологобезпечного розвитку економіки в ринкових умовах.

Список використаних джерел: 1. Конституція України. [Електронний ресурс]/ Конституція України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. 2. А. Гор. Земля у рівновазі. Екологія і людський дух – ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття» та Інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2001. – С. 404. [Електронний ресурс]/ А. Гор. Земля у рівновазі. - Режим доступу: <http://ruh.znaimo.com.ua/index-6509.html?page=2> 3. Концепція державної регіональної політики. [Електронний ресурс]. Концепція державної регіональної політики. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341/2001> 4. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2001. – (Сер. «Екологічна безпека»; Вип.5). – ISBN 966-554-039-4. С. 53-54. 5. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.І. Грибан, В.Г. Кремень — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 840 с. — ISBN 978-966-364-836-1. [Електронний ресурс]/ Горлач М.І., Кремень В.Г. - Режим доступу: Електронний ресурс http://pidruchniki.ws/1384102836511/politologiya/ekologichna_politika

УДК 911:338.48(447.82)

ВИКОРИСТАННЯ АТРАКТИВНИХ ЛАНДШАФТІВ У ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

А.Р. Гринасюк

a.r.hrynasiuk@gmail.com

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

При виборі місця відпочинку рекреанти перш за все орієнтуються на привабливість території. Тому можна вважати, що географічний ландшафт є головним об'єктом рекреаційного використання. Така закономірність вказує на те, що території з привабливими пейзажами зазнають сильного антропогенного навантаження. Найбільшої шкоди завдають промисловість та сільське господарство, але й розвиток неконтрольованої рекреації може завдати великих збитків природному середовищу. Перед географами постає проблема розвитку рекреаційного господарства, яка полягає в оптимізації територіальної організації рекреаційних систем, де ведучим чинником їх формування є атрактивні ландшафти. Для виявлення атрактивних територій існує ряд методів оцінювання естетичної-привабливості ландшафтів [2–5] на основі яких було розроблено методичний підхід з урахуванням специфіки поліських ландшафтів. Суть його полягає в оцінці ландшафтів за компонентною структурою [1].

Оцінювання атрактивності ландшафтів пов'язане з можливістю використання привабливих територій в організації туристсько-рекреаційної діяльності. В результаті дослідження на території Волинської області були виділені ландшафти за ступенем привабливості. Ландшафти, які мають найменшу суму балів віднесені до малоцінних. Головним чином це території, що інтенсивно використовуються у сільському господарстві, на яких відсутні природні водні об'єкти, лісові насадження, або заболочені площі. Ці ландшафти не входять до природоохоронних територій і не придатні для відпочинку.

Ландшафти середньої цінності – це території зайняті лісовими ландшафтами, заболочені території з бідною рослинністю, малопридатні для відпочинку, пейзажі яких однорідні, монотонні, у них відсутні домінантні елементи (наприклад, озеро, річка, пагорб, культурні об'єкти та ін.). Такі ландшафти не мають значного естетичного потенціалу, хоча вони багаті на біотичні ресурси. На таких територіях варто розвивати полювальний, рибацький, пізнавальний, екологічний туризм, збір ягід, лікарських рослин та ін.

Ландшафтами високої цінності є природні ландшафти, які відрізняються багатою рослинністю, характеризуються наявністю великих озер та річок, які добре проглядаються у пейзажі. Головним чином це заповідні території, ландшафти яких найменш змінені, що робить їх цінними в естетичному плані. Посилює атрактивність ландшафтів наявність культурних об'єктів. На привабливих територіях варто створити місця призначені для рекреаційного відпочинку та розвивати різні види туризму. Тут варто прокладати туристичні маршрути (для пішохідного, велосипедного, водного, кінного та інших видів туризму), екологічні стежки, облаштувати кемпінги та місця сімейного відпочинку.

Найбільш атрактивні ландшафти, які набрали найбільшу кількість балів – це територія Шацьких озер, природна цінність яких у Волинській області є найбільшою. Природні умови сформували тут привабливе середовище, яке відрізняється високим ресурсним потенціалом прибережного рекреаційного каркасу. Ландшафтне різноманіття цих природних комплексів сприяло створенню тут Шацького національного природного парку.

Найцінніші в естетичному плані ландшафти потребують бережного ставлення та охорони. Такі території можуть бути підґрунтям для створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, наприклад, пейзажних природних заповідників. Це, в свою чергу, дасть змогу зберегти унікальну красу природи, а також забезпечить нові місця для розвитку екологічного туризму. Рекреаційне навантаження повинно чітко регламентуватися, тут варто розвивати пізнавальний та екологічний туризм. Такі території не слід забудовувати чи передавати у приватну власність.

Отже, вивчення атрактивних властивостей ландшафтів для їх збереження, примноження і раціонального використання є досить важливою проблемою сучасності.

Список використаних джерел: 1. Гринасюк А.Р. Оцінювання атрактивності ландшафтів за компонентною структурою / А.Р. Гринасюк // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп., 14–15 тр. 2013 р. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – Т. 1. – С. 71–73. 2. Дирин Д. А. Подходы к оценке эстетических ресурсов горных ландшафтов (на примере бассейна р. Мульты) / Д. А. Дирин // Ползуновский вестник. – 2004. – № 2. – С. 67–75. 3. Кочуров Б. И. Оценка эстетического потенциала ландшафтов / Б.И. Кочуров, Н.В. Бучацкая // Юг России: экология, развитие. – 2007. – № 4. – С. 25–34. 4. Севастьянова С. А. Эколого-экономическая оценка рекреационных ресурсов: учебное пособие / С.А. Севастьянова. – СПб.: СПбГИЭУ, 2008. – 190 с. 5. Эрингис К. И. Экология и эстетика ландшафта / К. И. Эрингис, А. Р. Будрюнас. – Вильню: Б. И., 1975. – 131 с.

ПРИЧИНИ ТА СТАН ОБВОДНЕННЯ ВОЛОХІВСЬКОГО ГАЗО-КОНДЕНСАТНОГО РОДОВИЩА (ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ)

В.Ю. Грицюта

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Розробка нафтогазових родовищ ускладнюється за рахунок обводнення покладів та свердловин. Важливість проблеми полягає в тому, що в наслідок обводнення фонд експлуатаційних свердловин зменшується в рази. Тому ця проблема на сьогодні залишається актуальною і важливою та потребує вирішення.

В роботі надані результати гідрогеологічного контролю за станом обводнення покладів Волохівського газоконденсатного родовища (ГКР). Метою досліджень було визначити основні причини надходження води в продуктивні свердловини.

Гідрогеологічний контроль за станом обводнення покладів Волохівського родовища в процесі їх розробки проводився шляхом вивчення водного режиму роботи свердловин, що включає аналіз величин водних факторів, мінералізації та хімічного складу супутніх вод; а також результатів промислово-геофізичних досліджень, особливостей експлуатації свердловин та фільтраційно-ємнісних особливостей продуктивних пластів.

Визначено, що пластові газові поклади Волохівського ГРК, які належать до середньо- та нижньокам'яновугільних відкладів, підпираються контурними водами. Слабкі припливи пластової води, що були отримані у процесі випробування свердловин, які відносяться до горизонту М-5, вказують на низькі колекторські властивості продуктивних відкладів у законтурній області. Встановлено що свердловини І, ІІ та ІІІ експлуатаційних об'єктів працювали з винесенням води. ІІ експлуатаційний об'єкт представлений водоплаваючим покладом горизонту Б-2. Спостерігається значна літологічна невитриманість продуктивних горизонтів. Все це обумовлює неінтенсивне проникнення пластових вод у газові поклади.

Встановлено, що всі свердловини працювали з винесенням пластової води, що було пов'язане з періодичною роботою свердловин та створенням високих депресій на пласт.

Дослідженням доведено, що основною причиною появи води в продуктивних свердловинах є низькі колекторські властивості продуктивних відкладів у законтурній області. Проаналізувавши результати гідрогеологічних досліджень можна стверджувати, що ІІ експлуатаційний об'єкт є найбільш обводненим, так як він представлений водоплаваючим покладом.

Список використаних джерел: 1. Закиров С.Н., Васильев В.И., Гутников А.И. и др. «Прогнозирование и регулирование разработки газовых месторождений». М. Недра, 1984. 2. Довідник з нафтогазової справи. За загальною редакцією докторів техн. наук В.С. Бойка, Р.М. Кондрата, Р.С. Яремійчука. Львів, 1996, 619 с. 3. Абеленцев В.М. Щодо причин зародження та дії механізму вибіркового обводнення газоконденсатних покладів [Текст] // Збірник «Питання розвитку газової промисловості України», Харків, УкрНДІгаз, вип. XXXII 2004.

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У ЗЕМЛЕРОБСТВІ***Н.В. Добровольська**natalie-d@mail.ru**Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Відзначаючи виняткову роль землі в суспільному виробництві, людство повинно постійно дбати про збереження та відтворення природних властивостей ґрунтів. В екологічному аспекті термін «земля» розуміють як компонент екосистеми, який знаходиться в нерозривному зв'язку з іншими природними ресурсами, що становлять собою єдиний природний комплекс. Поняття «земля» в цьому аспекті розуміють як ґрунт – природне утворення, що має унікальну властивість родючості та самовідновлення. В такому взаємозв'язку необхідно підкреслити, що земля є в першу чергу одним з елементів в системі «людина – суспільство – природа» [3]. Поняття «земля» як економічна категорія має декілька значень: по-перше, земля – загальний засіб праці і основний фактор виробництва у господарстві, по-друге – господарський ресурс, що використовується у виробництві різної продукції [13].

Ефективність використання земельних ресурсів має велике значення в економіці сільського господарства України. Найбільшого значення ефективність використання земельних ресурсів набуває саме у землеробстві – галузі сільського господарства, що використовує землю безпосередньо як природний ресурс та засіб виробництва [5].

Економічний процес у землеробстві тісно переплітається з природним, тобто виробництво сільськогосподарської продукції органічно пов'язане з біологічним циклом росту і розвитку рослин та мікроорганізмів, з відтворенням природно-ресурсного потенціалу, а також з охороною довкілля.

Для визначення ефективності використання земельних ресурсів у землеробстві існує широкий спектр показників і оцінок землі сільськогосподарського призначення (природна, штучна, абсолютна, відносна та економічна родючість ґрунту; якісна оцінка або бонітування; економічна оцінка; показники інтенсивності використання земельних угідь, тощо). Категорія «ефективність» – найбільш загальний показник ступеня використання виробничого потенціалу господарств, що відображає рівень використання кожного з чинників у нероздільній їх єдності та взаємодії [10].

На ефективність використання земельних ресурсів у землеробстві впливає багато чинників, зокрема рівень розвитку продуктивних сил, ступінь розораності землі, структура посівних площ, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь тощо [7].

За останні роки практика господарювання в ринкових умовах підтверджує, що результативність та ефективність землеробської діяльності передусім залежить від ефективності використання сільськогосподарських угідь. В сучасних дослідженнях існують різні підходи до виділення складових ефективності використання сільськогосподарських земель.

В.І. Чогут виділяє дві складові ефективності використання земель: *економічну* і *екологічну*. Екологічну ефективність науковець визначає як збереження природних характеристик і стійке функціонування агросистем, складовою яких є земля [14].

Визначення науковця економічної ефективності як максимального виробництва продукції, яка необхідна суспільству, при найменших витратах суспільної праці і ресурсів на її одиницю, збігається також з розумінням цієї дефініції великої кількості вчених [6].

О.М. Будзяк виділяє *природно-виробничу* ефективність, яку визначає за допомогою коефіцієнта природно-виробничої ефективності, що розраховується через співвідношення фактичної та потенційної урожайності сільськогосподарських культур [2].

П.І. Коренюк вказує на необхідність поєднання економічної та екологічної ефективності використання земельних ресурсів [8]. З еколого-економічного аспекту економічну ефективність використання земельних ресурсів визначає Є.В. Мішенін – земля, як складова агроєкосистем підпорядковується екологічним законам, відповідно до них ефективність розглядається з економічним обґрунтуванням екологізації землеробства [11].

Еколого-економічну ефективність використання земель сільськогосподарського призначення В.П. Гордієнко розуміє як інтегральну економічну результативність використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки, скориговану на величину негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище [4].

В економічній теорії ефективність використання сільськогосподарських угідь найчастіше виділяють *технічну, структурну та економічну*. Технічна ефективність визначається здатністю одержати максимальний обсяг продукції при заданому наборі ресурсів. У землеробстві технічна ефективність використання сільськогосподарських угідь визначається такими показниками, як урожайність, вихід валової продукції з одиниці земельної площі тощо, такі показники відносяться до *натуральних*. Структурна ефективність передбачає можливість оптимізувати використання ресурсів для одержання заданого обсягу продукції, у якості показників вимірювання структурної ефективності використовують собівартість продукції, фондоозброєність тощо. Економічна ефективність базується на поєднанні двох попередніх видів і базується на порівнянні одержаних результатів із витратами, вона називається *вартісними* – виробництво валової продукції в порівнянних цінах, товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь, рентабельність тощо [9].

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні — всієї їх площі. Ці дві групи показників доцільно розраховувати як на гектар фізичної площі, так і з урахуванням грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь, в якій відображена їх економічна родючість. У першому випадку судять про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому — об'єктивно оцінюють результати господарювання [1].

В розрізі суспільної географії для потреб землеробства автор пропонує визначати *еколого-економічну ефективність використання земельних ресурсів* як здатність одержати максимальний обсяг високоякісної продукції при збереженні та відтворенні природних властивостей ресурсів при мінімальних затратах. Для визначення такої ефективності необхідно враховувати систему наступних еколого-економічних показників ефективності землеробства:

- валові збори та урожайність сільськогосподарських культур;
- площа збирання сільськогосподарських культур;

- вартість валової продукції у розрахунку на площу угідь;
- рентабельність продукції;
- кількість внесення мінеральних та органічних добрив;
- частки удобреної площі мінеральними та органічними добривами;
- кореляція урожайності і стану ґрунтів та засобів стимуляції урожайності;
- витрати на меліоративно-екологічні заходи.

Таким чином, еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів у землеробстві відображає відносини між людською діяльністю та природою в процесі здійснення виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою отримання максимального обсягу якісної продукції, із забезпеченням відтворення природної родючості ґрунту і дотриманням екологічних вимог під час використання земельних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с. 2. Будзяк О.М. Наукові основи регіонального сільськогосподарського землекористування (на прикладі Львівської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.08.01 / О.С. Будзяк ; НАН України. Рада по вивченню продукт. сил України. — К., 2002. — 19 с. — укр. 3. Гавриленко О.П. Екогеографія України: навчальний посібник: рек. МОНУ / О.П. Гавриленко. — К.: Знання, 2008. — 646 с. 4. Гордієнко В.П. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 / В.П. Гордієнко ; Сум. держ. ун-т. — Суми, 2010. — 20 с. — укр. 5. Гуцуляк Ю.Г. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. — Чернівці: Рута, 2002. — 124 с. 6. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. — К.: Каравела, 2009. — 264 с. 7. Зінченко О.І. Рослинництво: Підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; За ред. О.І. Зінченка. — К.: Аграрна освіта, 2001. — 591 с. 8. Коренюк П.І. Еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів зони лісостепу України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 / П.І. Коренюк. — К., 1998. — 15 с. 9. Корчинська О.А. Ефективність використання сільськогосподарських угідь: теоретичний і практичний аспекти / О.А. Корчинська // Землеустрій і кадастр — 2008 — № 1 С. 52-59. 10. Лисюк О. Окремі аспекти земельних відносин в умовах мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення / О. Лисюк // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. — 2006. — № 13. — С. 678-682. 11. Мишенин Е.В. Организационно-экономический механизм экологизации аграрной сферы / Е.В. Мишенин, И.Н. Ришняк, П.В. Тархов // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — Суми, 2002. — Вип. 1/2. — С. 77-81. 12. Смолярчук М.В. Оптимізація використання земельних ресурсів в ринкових умовах (на прикладі Львівської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 / М.В. Смолярчук ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — К., 2009. — 20 с. — укр. 13. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 495 с. — (Б-ка словарей «ИНФРА-М»). 14. Чогут Г.И. Определение эколого-экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель / Г.И. Чогут // Весник ВГУ. — Серия: экономика и управление. — 2005. — №2. — С.74-78.

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЕВРОРЕГИОНА «СЛОБОЖАНЩИНА» ДЛЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО ТУРИЗМА

Е.А. Игнатенко

e.ignatenko@yandex.ru

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Развитие туризма как никакая другая отрасль экономики, стимулирует создание рабочих мест и развитие малого бизнеса, перераспределяет ресурсы между регионами и областями, оказывает стимулирующее воздействие на такие секторы экономики, как транспорт, связь, сфера услуг, торговля, строительство, производство товаров народного потребления и составляет одно из перспективных направлений структурной перестройки экономики [5]. **Цель** настоящего исследования заключается в проведении комплексной оценки природно-ресурсного потенциала Еврорегиона «Слобожанщина» для развития трансграничного туризма.

Непосредственно **объектом** исследования является природно-ресурсный потенциал Еврорегиона «Слобожанщина», как основа развития трансграничного туризма. **Предметом** исследования выступают территориальные различия, определяющие основное направление - развития трансграничного туризма.

«Слобожанщина» является одним из регионов, где туризм и гостеприимство могут стать приоритетной отраслью экономики. Не вызывает сомнения и тот факт, что привлекательность региона среди туристов связана во многом с имеющимися на территории ресурсами, позволяющими заниматься разнообразными видами туризма и способными удовлетворить широкий круг потребностей населения. Важной проблемой развития туризма в Еврорегионе остается отсутствие крупных научно-исследовательских работ, связанных с изучением совокупного влияния естественных природных, социально-экономических и экологических факторов на формирование рекреационных районов и зон внутри региона, не достаточная информированность потенциальных туристов об имеющихся ресурсах, напряженная экологическая ситуация. С этим противоречием связана основная проблема исследования. Она заключается в разработке механизма комплексной геоэкологической оценки природно-ресурсного потенциала Еврорегиона «Слобожанщина» в целях повышения эффективности его использования и улучшения экологического состояния рекреационных территорий [2]. Также необходимо изучать не только ландшафтную и культурно-историческую составляющую территории, но и необходимо подробное рассмотрение развития туристической инфраструктуры, которая является базовой основой развития туризма в той или иной территории [4].

Ландшафтно-экологические условия Еврорегиона «Слобожанщина» создают возможность развития на ее территории различных форм природно-ориентированного, сельского, спортивного и бальнеологического туризма. Наличие особо охраняемых природных территорий вызывает научный, познавательный интерес и представляет собой ресурсную базу для экологического туризма. Геохимический состав распространенных на территории как Белгородской так и Харьковской области месторождений минеральных вод делает регион

перспективным для лечебно-оздоровительной рекреации. Богатое историко-культурное наследие исследуемой территории обуславливает развитие культурно-познавательного, религиозно-паломнического, этнографического, делового, научного туризма [1]. На территории Харьковской области 135 территорий и объектов природно-заповедного фонда, заказники, ботанический сад и зоопарк в г. Харькове, памятники садово-паркового искусства, заповедные урочища. Благоприятные климатические условия, живописные ландшафты, источники минеральных вод - рекреационные ресурсы области, на базе которых созданы курорты: Березовские Минеральные Воды и Рай-Оленевка. Природно-ресурсный потенциал Белгородской области не менее богат: ООПТ регионального значения представлены 210 заказниками, 13 лечебно-оздоровительными местностями, 138 памятниками природы, 2 парками природы, дендрологическим парком и ботаническим садом площадью 82 га, огромную площадь занимают участки заповедника «Белогорье» (2131 га), имеющие федеральный статус [3].

Наличие ООПТ в Белгородской области вызывает научный, познавательный интерес и представляет собой ресурсную базу для экологического туризма, например, культурно-исторический комплекс «Прохоровское поле», комплекс «Холки» и т.д.

Основными сдерживающими факторами развития трансграничного туризма на данной территории являются экономические и организационные.

К экономическим можно отнести: отсутствие необходимого первоначального капитала для финансирования работ по созданию экоцентров, которые приступили бы к проработке всего комплекса вопросов, относящихся к формированию целевых программ путешествий; незначительность инвестиций в инфраструктуру трансграничного туризма, что сказывается на состоянии гостиничного и транспортного обслуживания; отсутствие средств на проведение рекламной компании в целях привлечения внимания туристов.

К организационным факторам относятся: ограниченность туристических маршрутов и их слабая обустроенность; запреты и ограничения на посещение туристами привлекательных в природном отношении мест в основном вследствие неразработанности механизма взаимодействия администрации особо охраняемых природных территории с организаторами путешествий и экскурсий; скромный набор рекреационных услуг для туристов; психологическая неподготовленность к участию в организации и проведении экотуров проживающего на этих территориях местного населения [5].

Список использованных источников: 1. Королева И.С. Проблемы развития рекреации и туризма в староосвоенных территориях (на примере Белгородской области)/ И.С. Королева // Проблемы региональной экологии. 2007. №6 С109. 2. Лукичев А.Б. Сущность устойчивого и экологического туризма // Российский Журнал Экотуризма. – 2011. – №1. – С. 3-6. 3. Петин А.Н. Экологические основы экскурсионной и рекреационной деятельности: учебное пособие / А.Н. Петин. – Белгород: ИПК НИУ «БелГУ», 2012. 4. Черномаз П.А. Украинско-российское трансграничное сотрудничество в рамках еврорегиона «Слобожанщина»: реалии и возможности / П.А. Черномаз // Развитие частно-государственного партнерства в Республике Беларусь: материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Минск, 2012. 5. Бабинцева В.П. Межрегиональное и приграничное сотрудничество: материалы международного сборника научных трудов / Под ред. проф. В.П. Бабинцева. – Белгород; Харьков: Изд-во «Ютек», 2011.

МИКРОБИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ КАЧЕСТВА ВОД МАЛЫХ РЕК КАК ИНДИКАТОРЫ ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ

С.В. Калугина, С.Н. Еремина, Н.С. Кухарук

Kalugina_S@bsu.edu.ru, Kuharuk@bsu.edu.ru, 567787@bsu.edu.ru.

Белгородский государственный национальный исследовательский университет

Антропогенные нагрузки на экосистемы вызывают их деградацию. Особое значение имеет нарушение микробиоценозов воды, почв и других компонентов окружающей среды. Огромные объемы водопотребления приводят к загрязнению водных объектов, в том числе и микробному, которое несет в себе серьезную угрозу существования природы вообще и нашего общества в частности. Коммунальное хозяйство и промышленные предприятия по-прежнему являются основными источниками загрязнения акваторий России [2].

Актуальность темы исследования заключается в том, что на основе микробиологического анализа водных объектов, возможно более подробное описание и выявление степени влияния антропогенной нагрузки. Быстрые изменения количественного и качественного микробиологического состава воды выступают в качестве индикаторов оценки общего состояния исследуемых объектов.

В данном исследовании в качестве объекта исследований выбрана река Болховец (Везелка), протекающая в черте г. Белгорода. Везелка является правым притоком Северского Донца (бассейн реки Дон). Ее длина составляет 30,6 км. Большая часть реки находится в черте города и приблизительно равна 10 км [3].

На протяжении более 4 км русло Везелки представлено каскадом техногенных водоемов, замедляющих водообмен в реке и отчасти выполняющих функцию по очистке городских стоков (ливневых и несанкционированных канализационных). Берега реки захламливаются мусором, в некоторых местах образуются свалки. Для зоны городской черты характерно появление искусственного типа берегов, например, в виде бетонной набережной в районе нового здания НИУ «БелГУ». Трансформация русла реки в целом привела к увеличению глубины и изменению скорости течения [5].

С целью проведения микробиологической оценки воды в летний период были отобраны пробы воды из р. Болховец на территории городского парка «Победа» и проведен анализ микрофлоры.

Нами было произведено микробиологическое исследование воды на предмет наличия в нем бактерий группы кишечной палочки (БГКП) и количества мезофильных анаэробных и факультативно-анаэробных микроорганизмов (КМАиФАНМ). Посевы производились на две среды – ЭНДО и питательный агар – поверхностным способом. Количество микроорганизмов в 1мл пробы группы КМАиФАНМ составило 3695,4 кл/мл, а группы БГКП – 482,4 кл/мл.

С помощью методов математической статистики проводили обработку результатов микробиологического анализа. Точность выполненных исследований – средняя (относительные ошибки выборочной средней 3–5 %).

Микрофлора воды изучалась при помощи микроскопирования образцов колоний в чашках Петри. Колонии бактерий анализировались по морфологическим признакам: форма, характер поверхности, цвет, край. На питательном агаре был обнаружен род

микроорганизмов – *Micrococcus*, который представлен шаровидными бактериями. Колонии небольших размеров гладкие; телесного, белого и матового цвета. Края ровные, без шероховатостей. В трех чашах были обнаружены грибы. Наибольшая вероятность попадания спор этих грибов в чаши Петри из воздуха, при проведении посевов на питательные среды.

На среде ЭНДО были обнаружены и определены следующие роды бактерий: *Enterococcus* и *Escherichia*, которые относятся к семейству *Enterobacteriaceae*. Бактерии рода *Enterococcus* имеют шаровидную форму, представлены парами (диплококки); могут соединяться в короткие цепочки. Колонии овальной формы, небольшого размера, края ровные, без шероховатости. Представители рода *Escherichia* имеют форму коротких палочек, со слегка закруглёнными концами, граммотрицательные. Колонии плоские овальной и круглой формы, средней величины, темно-красного, красного и розового цвета; наличие темного металлического блеска. Края ровные, гладкие.

Отдельной частью исследования было изучение образцов посевов на наличие грибов (среда – картофельный агар). В данном эксперименте, при изучении колоний бактерий на фиксированных препаратах образцов грибов не было обнаружено.

Для экологической оценки качества воды из реки в испытательной лаборатории качества питьевой воды МУП «Горводоканал» г. Белгорода был сделан анализ химического состава воды, который представлен в таблице 1.

Таблица 1

Результаты химического анализа воды

№ п/п	Наименование показателей	Результаты исследований	ПДК водных объектов культурного водопользования
1	Нитраты мг/л	4,1	45
2	Нитриты мг/л	0,05	3,3
3	Аммоний по азоту мг/л	0,41	1,5
4	Окисляемость перманганатная мгО ₂ /л	7,2	Не более 5,0 (питьевая вода)

Полученные данные свидетельствуют о том, что концентрации веществ, находящихся в воде реки не превышает ПДК. Исключением является окисляемость перманганатная. По нормам СанПиН 2.1.4.1074-01 перманганатная окисляемость воды должна быть не выше 5,0 мг мгО₂/л. Значение данного компонента выше 2 мгО₂/л свидетельствует о содержании в воде легко окисляющихся органических соединений [4]. Эти нормативы установлены для питьевого водоснабжения, а так как р. Везелка не относится к рекам первой категории водопользования, то полученные результаты, по нашему мнению, можно считать в пределах допустимого.

Бактериологическое исследование воды показывает, что БГКП в 1 дм³ воды превышает 480 тыс. колоний. Количество общих колиформных бактерий в пробе воды не соответствует требованиям, предъявляемых СанПиН 2.1.5.980-00 к водным объектам рекреационного водопользования. Оценивая качество воды для использования в целях хозяйственно-питьевого водоснабжения (ГОСТ 17.1.3.07-82), по общему количеству бактерий, исследуемые воды относятся к VI классу, как очень загрязненные [1].

Таким образом, вода в р. Везелка представляет эпидемическую опасность в отношении кишечных инфекций. Наличие кишечной палочки более 1000 в 1 дм³ в

основном связано с высоким содержанием органического вещества в воде, которое характерно для летнего периода времени при отмирании гидробионтов, прежде всего фитопланктона и высшей водной растительности, что свидетельствует о незавершенности процессов самоочищения. В целом рассмотренные методики дают возможность производить экологическую оценку состояния водных объектов и перспектив определения уровня микробиологического самоочищения рек.

Список использованных источников: 1. ГОСТ 17.1.3.07-82. Охрана природы. Гидросфера. Правила контроля качества воды водоемов и водотоков. Введ. 01.01.83. – М.: 1982. 2. Колесников, С.И. Экологические основы природопользования / С.И. Колесников. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2011. – 304 с. 3. Лисецкий Ф.Н., Кузьменко Я.В. Диагностика состояния малых рек по морфологическому строению их бассейна // Двадцать первое пленарное межвузовское координационное совещание по проблеме эрозионных, русловых и устьевых процессов: Доклады и краткие сообщения. – Чебоксары, 2006. – С.145-147. 4. Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы «Питьевая вода. Гигиенические требования к качеству воды централизованных систем питьевого водоснабжения. Контроль качества. СанПиН 2.1.4.1072-01. 5. Управление водохозяйственными системами / под ред. Михеев В.А. – М.: Изд-во КноРус, 2010. – 204 с.

УДК 911.3

СХЕМА ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Н.Н. Ключев, Л.М. Яковенко

kkc-17@yandex.ru, larisa.mak.yak@mail.ru

Институт географии РАН

В советский период существовала в целом неплохая система территориального проектирования, охватывающая всю пространственную вертикаль – от разработки схем развития и размещения производительных сил, расселения населения страны до схем и проектов районной планировки, генеральных планов городов и других населенных мест. Эти документы содержали и природоохранные разделы. А в конце 1970-х годов стали разрабатываться и специальные территориальные комплексные схемы охраны природы. Однако в 1990-е годы эта проектная система была разрушена. С введением нового Градостроительного кодекса Правительство России пытается реанимировать территориальное проектирование. Серьезные проблемы в этой сфере связаны с определённой утратой соответствующих институтов, квалифицированных специалистов, научно-проектной культуры в целом. В докладе изложены некоторые итоги составления природоохранного раздела «Схемы территориального планирования Курской области» [3]. В рамках этой работы составлена серия карт и картосхем, в совокупности характеризующих природоохранные проблемы области.

Как известно, состояние природной среды в изучаемой области нельзя правильно понять и оценить без учета процессов, происходящих в других регионах, в особенности соседних. Иными словами, требуется анализ эколого-географического положения области [2].

Как и другие регионы Среднерусской возвышенности, Курская обл. занимает благоприятное гидроэкологическое положение. Она находится на главном водоразделе Русской равнины (Днепра, Дона и Оки) и практически полностью защищена от

импорта водных загрязнений с поверхностным стоком, а сама является крупным их экспортером. Речной сток, формирующийся в области, невелик, но 90% водных ресурсов «свои», местные. Атмосферно-экологическое влияние на Курскую обл. в пределах «ближнего следа» выбросов оказывают предприятия Губкинского-Старооскольского узла, которые формируют зону хронического загрязнения площадью 25 км². Сама же Курская обл. (г. Железногорск) формирует 50-километровую загрязненную зону на территории Орловской обл.

Другой «внешнеэкологический» сюжет касается места области на экологической карте России. Оценка относительной остроты экологической обстановки показала, что Курская область в этом плане выглядит как среднестатистический регион России. Гораздо более экологически «агрессивны», к примеру, Липецкая и Белгородская обл., а Тамбовская обл. – экологически более «нейтральная». На комплексной карте [3] экологического зонирования области (масштаба 1:300000) получили отражение следующие характеристики: 1) показатели воздействий на природу (выбросы вредных веществ в атмосферу, сбросы сточных вод в водные объекты и др.); 2) отдельные особо опасные объекты (АЭС, полигоны токсичных отходов и др.); 3) изменения природных компонентов и комплексов – ореолы загрязнения вокруг поселений, радиоактивное загрязнение территории, наиболее загрязненные участки рек и др.; 4) приоритетные проблемы «фоновое» природопользования. Карта показывает дифференциацию природоохранных проблем по территории области и их интеграцию в определённых ареалах. Её анализ позволяет выявить «горячие точки», наиболее острые проблемы и их сочетания. Рассмотрим подробнее экологические проблемы «фоновое» природопользования. В отличие от промышленно-городского и транспортного природопользования, локализующегося в компактных ареалах населенных мест или вдоль линейных магистралей, рассматриваемые проблемы характеризуется практически повсеместным распространением по территории области, их дифференциация характеризуется лишь степенью выраженности и остроты.

Структура землепользования. Как известно, в целом структура землепользования области является крайне неэкологичной. Предложен показатель «экологичности землепользования» – разность между долей земель, занятых лесами (экологические «полезных»), и долей земель, занятых пашней и населенными пунктами (экологически «вредных»). Относительно «экологичны» юго-западные районы области, а предельно «неэкологичны» – северо-восточные. По данному параметру районы различаются более чем в 3 раза.

Овражная эрозия и плоскостной смыв. В Курской области сетью оврагов и балок занято почти 10% территории. В настоящее время в области выявлено свыше 0,5 млн. га смытых почв (более 20% сельскохозяйственных угодий). Сильно эродированные земли и овраги занимают от 15 до 42% территории административных районов. На территориях, характеризующихся максимальными в области показателями, особо необходимы противоэрозионные мероприятия.

Изменение структуры землепользования. Ещё один экологически важный процесс, развертывающийся на территории области, – это вывод пахотных площадей из сельскохозяйственного оборота. Это – в целом экологически позитивный процесс, особенно в Курской лесостепной, одной из безусловно «перераспаханных» областей страны, но «стихийное» течение снижает его потенциальную экономическую и природоохранную эффективность. Наибольшее сокращение посевных площадей произошло в северо-западных районах области, а также в Курском и Железногорском (в двух последних – в том числе и за счет дачно-рекреационной экспансии). Районы,

потерявшие много посевных площадей, не являются экологически сколько-нибудь «вредными» (скорее наоборот), но для них актуальна проблемы «устройства» высвобождаемых площадей.

Применение удобрений. За 1990-2011 гг. в Курской обл. применение минеральных удобрений (в расчете на 1 га) в сельскохозяйственных предприятиях сократилось почти в 3 раза, а органических – в 9 раз [1]. Для поддержания высокой продуктивности полей в условиях области на 1 га посева нужно вносить не менее 220 кг действующего вещества минеральных удобрений. Эта норма была почти достигнута (1990 г. – 193 кг/га), но в 2011 г. внесено лишь 98 кг/га, а в 1999 г. было всего 14 кг/га. Резкое снижение применения минеральных и органических удобрений предопределяет не только будущие низкие урожаи, но и истощение, деградацию почв, развитие эрозионных процессов. Внесение удобрений (а также пестицидов) не является однозначно – с экологических позиций – негативным фактором. Размах вариации по внесению минеральных удобрений составляет 7,5 раз, а внесение органических удобрений варьируется по районам от 0 до 6,5 т/га. В районах, испытывающих острую нехватку как минеральных, так и органических удобрений, наиболее реальна угроза дегумификации почв.

Несомненный интерес представляет комплексная оценка всей совокупности проблем «фоновое природопользования», анализ их пространственного распределения и сочетаний по территории области. Для целей такой оценки были выделены районы, характеризующиеся максимальными значениями по каждому «частному» параметру, отличающиеся на фоне области особой остротой тех или иных проблем. Подчеркнём особо, что применяемые здесь оценки «остроты» и «выраженности» проблем – относительные, шкалы местные, отражающие лишь региональную, Курскую специфику. Лишь в восьми районах области нет острого проявления ни одной проблемы «фоновое природопользования». В 13-и районах в наличии хотя бы одна проблема, в 6-и – две, а в Касторенском районе четыре острые проблемы.

Список использованных источников: 1. Внесение удобрений и проведение работ по химической мелиорации земель за 2011г. (Статистический бюллетень). – Курск: Курскстат, 2012. – 31 с. 2. Россия и ее регионы: внешние и внутренние экологические угрозы. Под ред. Н.Н.Клюева. – М.: Наука, 2001. – 216 с. 3. Схема территориального планирования Курской области // http://adm.rkursk.ru/index.php?id=254&mat_id=6592&query

УДК 910:911

К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГО-ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЛЕНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

Г.В. Кобзарь

kobzargv@mail.ru

Санкт-Петербургский государственный университет

Несмотря на обладание значительным рекреационным потенциалом, массовое развитие экологического туризма в Ленинградской области до сих пор не получило широкого распространения. Одной из причин такого положения является узкая специализация существующих экскурсионных туров в области.

Также, уже давно является актуальной организация доступного транспорта, позволяющего с комфортом и без пересадок осуществлять регулярный трансфер

туристов к начальным точкам маршрутов, обладающих минимально необходимой инфраструктурой. Постепенное развитие инфраструктуры, привлечение к работе инструкторов по туризму и экскурсоводов будут способствовать формированию не только национального, но и международного экологического туризма в пределах региона.

Для наиболее эффективного развития экологического туризма в области, следует поэтапно осваивать различные по географическим характеристикам территории. Однако, можно выделить первоочередные, наиболее перспективные эколого-рекреационные ареалы в области.

1. Побережье финского залива в Выборгском районе. Живописные заливы, острова, лесные озера и выходы скальных пород формируют эстетическую основу данной местности. Наличие христианских объектов и древнейших памятников археологии позволяют внести религиозный и научный аспекты в рекреацию. Мягкий морской климат, благоприятный для лечения ряда заболеваний позволяет значительно расширить категорию отдыхающих. Для любителей активных видов туризма, здесь также открываются почти безграничные возможности. Это и водные виды спорта, и наличие мест для прокладки велосипедных трас, зимой – лыжных и, конечно же, трекинговые маршруты.

2. Приозерский район. Ладожские шхеры, озеро Вуокса, гранитные скалы у поселка Кузнечное. Этот район издавна пользуется спросом у самостоятельных туристов, альпинистов, лыжников, любителей байдарочного спорта и ценителей ладожской природы. Являясь эталоном южно-карельских ландшафтов, этот район всегда будет популярен и интересен даже искушенным путешественникам. Здесь также возможны практически все виды активной рекреации и спокойного отдыха. Положительно скажется близкое расположение районного центра – города Приозерска, с его основной достопримечательностью крепостью Корела. Интересными станут экскурсии к древним мегалитам у поселка Яркое на берегу Вуоксы и к многочисленным православным объектам в ближайшем окружении.

3. Природный парк «Вепсский лес» – особо охраняемая природная территория регионального значения на востоке области, созданная с целью охраны уникальной природы этих мест, сохранения, возрождения и изучения вепсской культуры, а так же экологического воспитания населения и посетителей парка. В парке созданы условия для туризма и отдыха на живописной экологически чистой территории. Пешеходные маршруты проложены так, чтобы максимально использовать различные территории «Вепсского леса».

4. Урочище «Донцо». Истоки реки Оредеж в Волосовском районе. Участок известкового Ордовикского плато с многочисленными выходами на дневную поверхность грунтовых вод. Сливающиеся ручьи дают начало р. Оредеж. Подземными водами заполнен и заброшенный Кюрлевский карьер, возникший при добыче порошкообразной извести – гажи. Вода отличается высокой чистотой, прозрачностью и хорошим вкусом. Основными типами растительности заказника являются леса и остепненные луга на известняке – так называемые альвары, которые более нигде в области не встречаются (ближайшее их местонахождение - в восточной Эстонии). Надо понимать, что в связи с особо охраняемым статусом территории, туристические точки следует организовывать в рядом расположенных или буферных зонах. А посещение территории памятника природы организовывать в составе туристских групп при наличии руководителя.

5. Лужский район. Территория между озерами Черемнецкое и Врево. Живописные побережья озер, православные памятники, полуразрушенные дворянские усадьбы, существующие велосипедные и водные маршруты позволят создать одно из наиболее популярных у туристов направлений в области. Несомненный вклад в развитие научного туризма данного района внесут организованные посещения древних каменных комплексов (каменный комплекс с камнем «Пятница» у озера Врево) и отдельно стоящих крупных валунов со следами обработки, которые также вероятно имели сакральное значение. Эти и некоторые другие факторы позволят в дальнейшем составить конкуренцию туристским маршрутам карельского перешейка.

Не менее интересные в рекреационном отношении места существуют и в непосредственной близости от Санкт-Петербурга. Одним из ярких примеров является природный парк «Дудергофские высоты» и соседняя гора Кирхгоф в Ломоносовском районе Ленинградской области.

6. Природный памятник «Дудергофские высоты» на данный момент является охраняемым объектом и посещается неорганизованными группами туристов в основном из числа местных жителей. При разработке и организации туристических маршрутов следует учитывать особенности местного микроклимата. Местный микроклимат, в понижениях между холмов, на пару градусов теплее окружающего. В границы данного комплекса имеет смысл включить не только горы Кирхгоф, Воронья и Ореховая, а также пространство между ними, озёра Дудергофское и Безымянное. Указанное пространство, располагает всеми параметрами для развития большинства видов, как активного туризма и спорта, так и санаторно-курортного лечения. Территория размером более 20 км² имеет высокий рекреационный потенциал и большую туристическую ёмкость. При относительно небольших материальных вложениях, проектируемый туристический комплекс способен продемонстрировать экономическую эффективность, что в дальнейшем позволит использовать полученные средства для более качественного сохранения и реставрации экологических систем изучаемой местности и культовых объектов древности.

Предложенные варианты расположения основных рекреационных точек, по мнению автора, являются наиболее актуальными из, несомненно, большего количества вариаций. Не менее важным, чем само положение туристской территории является комплексный подход к использованию местности. Сочетания спортивных видов туризма и экскурсионных туров, научно-познавательных экскурсий и оздоровительных процедур при возможности выбора любых комбинаций, условий и продолжительности способны значительно увеличить популярность большинства районов области и внести оживление в данный сектор экономики региона.

Список использованных источников: 1. А.А. Григорьев, Г.Н. Паранина, Г.В. Кобзарь. Мегалитический комплекс на озеро Врево (Ленинградская область): географические аспекты. – сборник статей по материалам конференции в РГПУ им. А.И. Герцена – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 2011 2. Туристский путеводитель по Ленинградской области. Издание второе, переработанное и дополненное / Под. ред. М.Б. Биржакова. — СПб.: Издательский дом Герда, 2007. — 384 с. 3. Атлас Ленинградской области. М.: ГУГК. 1967. – 82 с.

ОЗЕРА СРЕДНЕГО УРАЛА В ПРЕДЕЛАХ ЧЕЛЯБИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ПОСЛЕДСТВИЯ АНТРОПОГЕННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

И.В. Кулик, С.Г. Захаров

s_zakcharov5@mail.ru

Челябинский государственный педагогический университет

В число озер Среднего Урала, находящихся в пределах северной части Челябинской области, входят крупные водоемы Иткульско-Синарской озерной группы (Иткуль, Окункуль, Синара) и Каслинско-Иртышской озерной группы (Аракуль, Силач, Сунгуль, Киреты, Б. Касли, Иртыш). Озера формируют сток двух рек Зауралья: р. Синары (Иткульско-Синарская озерная группа) и р. Течи (Каслинско-Иртышская озерная группа) (правые притоки реки Исеть, бассейн р. Тобол).

Расположенные в горно-лесной местности в межгорных котловинах (оз. Иткуль) и в предгорном прогибе восточного макросклона Уральских гор (остальные водоемы) рассматриваемые нами озера располагались в малолюдной местности и не испытывали значительного вовлечения в хозяйственную деятельность вплоть до середины XX века. С введением в строй предприятий атомной промышленности (1948–1955 гг.), возникновением закрытых городов Челябинск-40 (ныне г. Озерск) и Челябинск-70 (ныне г. Снежинск), развитием Вишневогорского ГОКа – водные ресурсы озер оказались затребованы для нужд питьевого и промышленного водоснабжения (Аракуль, Синара, Иртыш, Киреты), а также для нужд водоотведения стоков промплощадок, хозяйственно-бытовых вод и ливневой канализации (Синара, Силач, Сунгуль, Иртыш).

Объемы водозабора и сбросов оказались весьма значительны и привели к повышению трофности озер и общему снижению качества озерных вод. В наибольшей степени сохранили свои природные характеристики озера, являющиеся первыми в каскаде: Аракуль, Иткуль, Окункуль.

Морфометрия и характеристики водных масс озер. Форма и размеры водоемов наряду с водообменом определяют облик озер, интенсивность лимнологических процессов и качество вод. Таким образом, морфометрические показатели котловины и водной массы являются одним из важнейших факторов, предопределяющих устойчивость озерных геосистем к антропогенной нагрузке.

Котловины озер тектонического и эрозионно-тектонического происхождения, характерны крутые каменистые берега и наличие в пределах акватории достаточно крупных каменистых островов.

По объему вод рассматриваемые озера (табл. 1) можно распределить по следующим категориям:

- 1) крупные (Иртыш; Иткуль более 200 млн. м³)
- 2) средние (Синара, Б. Касли); от 50 до 200 млн. м³)
- 3) малые (Сунгуль, Силач, Окункуль, Киреты, Аракуль; менее 50 млн. м³)

4) Верховые озера имеют относительно небольшую площадь водосбора – оз. Аракуль – 21,6 км²; оз. Окункуль – 29,5 км²; оз. Иткуль – 154 км² [4]; озера, замыкающие озерные группы имеют наибольшую площадь водосбора – так оз. Синара, имеет водосбор 449 км²[4], а оз. Иртыш – 690 км²[3].

Таблица 1

Морфометрические параметры озер [1, 2, 3, 4]

Озеро	Урез воды, м Б.С.	Площадь зеркала, км ²	Объем водной массы, млн. м ³	Глубина, м	
				Максимальн ая	Средняя
Иткуль	273,7	30,1	234,8	16,6	7,8
Окункуль	249,4	11,6	27,0	4,5	2,3
Синара	249,1	24,4	158,6	14,2	6,5
Аракуль	299,6	3,0	19,0	12,0	6,3
Силач	233,3	18,4	40,0	4,5	2,2
Сунгуль	233,3	11,5	42,0	9,0	3,6
Киреты	233,3	7,4	19,0	5,1	2,5
Б. Касли	233,3	20,5	82,0	8,1	4,0
Иртяш	227,0	61,8	537	18,6	8,6

Таблица 2

Основные характеристики поверхностных водных масс озер*

Озеро	SO ₄	Cl	Жесткость, мг*экв. дм ³	Минерали- зация, мг/дм ³	Тип вод
Иткуль	10,5 (25,4)	1,1 (5,3)	1,41 (1,9)	121 (148)	C Ca/II (C Ca/II)
Окункуль	8,0 (18,2)	2,7 (4,6)	0,68 (1,61)	79 (127)	C Ca/I (C Mg/II)
Синара	56,6 (17,2)	8,6 (9,2)	6,36 (2,11)	204 (165)	C Mg/II (C Ca/IIIa)
Аракуль	31,4 (36,3)	3,1 (4,3)	2,36 (2,51)	221 (186)	C Ca/II (C Ca/IIIa)
Силач	26,9 (16,3)	13,8 (23,8)	1,56 (2,3)	280 (214)	C Ca/I (C Ca/II)
Сунгуль	5,2 (17,3)	13,6 (23,8)	2,46 (2,3)	249 (248)	C Ca/I (C Ca/I-II)
Киреты	31,7 (6,7)	10,5 (22,0)	2,56 (2,2)	349 (213)	C Na/I (C Ca/II)
Б. Касли	18,1 (11,5)	7,9 (23,8)	2,08 (2,51)	163 (254)	C Ca/IIIa (C Ca/I-II)
Иртяш	29,4 (21,1)	11,8 (39,0)	2,56 (3,0)	239 (313)	C Ca/II (C Ca/II)

Таблица 3

Биогенные вещества и трофический статус водоемов

Озеро	N minerale, ppm	P total, ppm	SD, m	TSI**
Иткуль	0,07	0,022	2,8	46, мезотрофный
Окункуль	0,24	0,027	2,0	51, слабоэвтрофный
Синара	0,09	0,039	1,3	57, слабоэвтрофный
Аракуль	0,03	0,019	3,0	45, мезотрофный
Силач	0,7	0,485	0,6	80-90, гипертрофный
Сунгуль	0,17	0,43	0,8	78, эвтрофный
Киреты	0,18	0,32	0,4	79 эвтрофный
Б. Касли	0,14	0,11	1,0	65 эвтрофный
Иртяш	0,16	0,12	2,2	60, эвтрофный

* Первая цифра – 1960–1970 гг.[4] цифра в скобках – 2001–2013 гг.

** Trophic State Index, (Carlson, 1977)

За прошедшие годы естественный гидрохимический класс не изменился (гидрокарбонатные воды), в числе доминирующих катионов остается кальций (что характерно для озер лесной зоны), преобладают воды содового (I) и сульфатно-натриевого (II) типа). Отмечается повышение концентрации хлоридов для озер Силач, Сунгуль, Киреты, Б. Касли, Иртяш относительно значений 1960-70 гг. (табл. 2). В озерах Б. Касли и Иртяш, имеющих большие водосборы, наблюдается повышение общего солесодержания.

Ведущие загрязнители. Ведущими загрязнителями в рассматриваемых нами озерах, приведших к изменению качества вод и (в отдельных случаях) к перестройке озерных экосистем выступают биогенные вещества. Изначально мезотрофные и даже олиго-мезотрофные (Иртяш) водоемы за считанные десятилетия под влиянием антропогенной деятельности изменили свой трофический статус. Особенно загрязнено оз. Силач, значительному изменению подверглись экосистемы оз. Сунгуль и оз. Киреты. Наблюдаются негативные изменения в экосистеме оз. Иртяш, а также в экосистеме оз. Синара, которое до последних лет имело мезотрофный тип трофии.

Список использованных источников: 1. Андреева М.А. Озера Среднего и Южного Урала / М.А. Андреева / [Текст] – Челябинск, 1973. 270 с. 2. Антошников Ю.П. Геосистемные начала водных экотехнологий / Ю.П. Антошников / [Текст] – Челябинск, 1995. 169 с. 3. Захаров С.Г. Озера Челябинской области / С.Г. Захаров / [Текст] – Челябинск, 2010. 128 с. 4. Черняева Л.Е. Гидрохимия озер (Урал и Приуралье) / Л.Е. Черняева., А.М. Черняев., М.Н. Еремеева / [Текст] – Л., Гидрометеиздат, 1977. 335 с.

УДК 351.16

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

А.С. Лемехова, І.М. Нетробчук

Nastia94love@ukr.net

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою на усій території України здійснюється екологічна політика, спрямована на збереження природи довкілля, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

В основу формування державної екологічної політики покладено принцип, згідно з яким екологічна безпека стає важливим елементом та складовою національної безпеки держави. Положення, що розвивають цей принцип, закріплено Конституцією України. Міністерство екології та природних ресурсів України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує проведення у життя державної політики в галузі охорони навколишнього середовища, використанню природних ресурсів та забезпеченню екологічної безпеки.

Важливим моментом осмислення суті та змісту регіональної екологічної політики є необхідність усвідомлення двох її зрізів. Перший – це екологічна політика

держави стосовно регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яку проводять самі регіони. Першу реалізують центральні органи державної влади, другу – місцеві органи державної влади і самоврядування. Оскільки будь-яка політика покликана обслуговувати певні інтереси, то й державна політика у сфері екологічної безпеки має забезпечувати реалізацію державних регіональних екологічних інтересів та створювати умови для реалізації місцевих екологічних інтересів силами регіонів. У цьому плані, безумовно, ключову роль відіграє законодавче закріплення прав і повноважень між різними гілками влади, відсутність якого неминує спричиняє конфлікти і протиріччя між ними, в результаті чого стрімко падає ефективність екологічної політики. Тому дуже важливим є чіткий розподіл функцій між різними рівнями управління [2].

Більшість проблемних питань, пов'язаних із екологією, вирішуються на місцевому рівні. Тому органами, що відповідають за екологічну регіональну політику у Волинській області є Державне управління екології та навколишнього природного середовища у Волинській області та Відділ екології Луцької міської ради. Це дає змогу врахувати екологічні інтереси населення відповідних територій при прийнятті рішень щодо розвитку продуктивних сил, передачі окремих природних об'єктів у користування юридичним і фізичним особам тощо. Через місцеві органи влади найбільш предметно реалізується принцип гармонійного збалансованого розвитку, а через систему місцевого екологічного управління здійснюється політика охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, підтримки екологічного балансу. На місцевому рівні найповніше поєднуються духовні й екологічні інтереси населення, культурні й екологічні традиції.

У порівнянні з іншими регіонами України, Волинська область відноситься до найменш екологічно напружених регіонів. Волинь вважається регіоном, де населення і влада традиційно дбають про збереження унікальних природних ландшафтів, раціональне використання ресурсів лісу, озер, боліт, надр, піклуються збереженням чистоти атмосфери та води.

Водночас, в регіоні присутні такі екологічні проблеми як: забруднення атмосфери викидами промислових підприємств та автотранспорту; забруднення водних об'єктів скидами забруднюючих речовин із зворотними водами промислових підприємств, підприємств житлово – комунального господарства; порушення гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок регіону; підтоплення земель та населених пунктів регіону; проблеми щодо поводження з відходами; поширення екзогенних геологічних процесів; розробка Хотиславського кар'єру (Республіка Білорусь); функціонування на території Республіки Білорусь Білозірської водоживильної системи. Для вирішення цих проблем наприкінці 2012 р. Волинською обласною радою було затверджено Регіональну екологічну програму «Екологія-2015 та прогноз до 2020 року» [1].

Важливу роль у забезпеченні екологічного благополуччя Волині відіграє співпраця з Європейським Союзом, зокрема, в рамках транскордонного об'єднання «Єврорегіон Буг». Саме за його сприяння з території області було вивезено небезпечні пестициди, яких із часів Радянського Союзу тут накопичилося понад 700 тонн. Отже, Волинь стала однією з перших областей України, яка позбулася старих отрутохімікатів. У найближчій перспективі – підписання договору з Мазовецьким воєводством та спільна робота в проектах «Чистий Буг», «Чиста Вісла» для очищення берегів, вивезення відходів, забезпечення населення чистою питною водою.

У цьому напрямку значна увага виконавчої влади Волині у 2012 р. була прикута до проблеми оновлення обладнання каналізаційно-очисних споруд, які технічно й технологічно застаріли. Проведено будівництво та реконструкцію каналізаційно-очисних споруд та каналізаційних мереж у містах Ковель, Ківерці, селищі Ратне, на комунальному підприємстві «Луцькводоканал», у санаторії «Лісова пісня» в Шацькому районі, у Поворській тублікарні, що у Ковельському районі.

Однією із найбільш актуальних екологічних проблем регіону є утворення твердих побутових відходів (ТПВ), яких на території Волині за рік накопичується близько 1 мільйона м³. В області експлуатується 10 полігонів твердих побутових відходів, які приймають побутове сміття з міст Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського, Нововолинська та Локачинського, Любешівського, Ратнівського, Старовижівського, Шацького, Луцького районів. Крім того, в області налічується біля 244 сміттєзвалищ ТПВ сільських населених пунктів, загальна площа яких становить близько 200 га [1].

Проблема утилізації сміття в сільських населених пунктах стоїть не менш гостро, ніж в містах. Так, у 2012 р. агропромисловою групою «Пан Курчак» було запроваджено централізований збір сміття на території сільських населених пунктів п'яти районів області, придбавши і встановивши в селах контейнери.

При Державному управлінні екології та навколишнього природного середовища діє Громадська рада. Громадськість задіяна у вирішенні екологічних питань, а саме бере участь у засіданнях Громадських рад, а також у різноманітних екологічних акціях. Впродовж 2011–2012 рр. за участю Державного управління навколишнього природного середовища у Волинській області проведено громадські консультації з наступних питань: круглий стіл на підтримку Всесвітньої акції «Година Землі», Міжнародний круглий стіл «Сучасний етап та екологічні проблеми Шацького поозер'я» та ін. Крім того, в області присутні громадські організації екологічного спрямування. Найбільшими перешкодами у їх діяльності є відсутність коштів на реалізацію різноманітних екологічних проектів, а також недостатньо розвинений волонтерський рух.

Таким чином, у Волинській області сформувалася сприятлива екологічна ситуація, але існуючи деякі проблеми, в майбутньому можуть перерости в більш небезпечніші і негативно впливати на навколишнє природне середовище. Проте забезпечення нормального функціонування та розвитку краю сьогодні потребує нових організаційних підходів до координації діяльності органів влади, господарюючих суб'єктів та громадськості у сфері охорони навколишнього природного середовища. Такий системний підхід щодо розв'язання екологічних проблем, ухвалення дієвих управлінських рішень для попередження і нейтралізації загроз в екологічній сфері є передумовою ефективного соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел: 1. Екологічний паспорт за 2012 рік – Волинська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.voladm.gov.ua. 2. Кравців В. С. Екологічна політика у Волинській області: стан, проблеми, перспективи / В. С. Кравців, З. В. Герасимчук., Р. В. Мігас. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 68 с.

АКУПУНКТУРА КАК ГЕОУРБАНИСТИЧЕСКИЙ МЕТОД ЭКОЛОГО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ОРЕНБУРГА

А.В. Любичанковский, О.Б. Попова, И.Ю. Филимонова, Р.В. Ряхов, А.С. Михайлов
av-lubichan@yandex.ru

Оренбургский государственный университет

В настоящее время сложился принцип «городской акупунктуры», который можно рассматривать как новый метод эколого-территориального планирования урбанизированных пространств. Данный термин обозначает стратегически ограниченное вмешательство в городскую ткань, продуманное и за программное таким образом, чтобы внести конкретное локальное усовершенствование, при этом открыв путь для последующего развития [1]. Направление, в основе которого лежит метод акупунктуры, зародился в Иберро-Американском мире и активно развивается прежде всего в Бразилии, Испании и Португалии, однако формат его урбанистической активности находится на этапе становления и вызывает в мире все больший интерес как новый метод городского планирования и управления. Именно поэтому он нуждается в изучении и адаптации к местным реалиям, индивидуальным свойствам различных урбанизированных территорий.

Концепция «городской акупунктуры» предполагает способ видения городских систем как сложного организма, эволюция и самоорганизация которого являются естественным процессом. Действия акторов должны резонировать с вектором эволюции, имманентно присущим самой системе. Можно говорить о появлении нового инструмента городского преобразования, тонкого и чуткого, действующего интенционально, посредством точно выверенных локальных интервенций, влекущих за собой крупномасштабные изменения всей системы [1].

Данный феномен выходит за рамки теории архитектуры, и не может быть сведен к отдельным зданиям и сооружениям, и тем более их образным характеристикам [2].

Один из провозвестников этого направления – Жайме Лернер, бразильский архитектор и общественный деятель – в работе *Acupunctura Urbana* [3] обобщил как свой опыт преобразования городской среды, осуществленный им на посту мэра города Куритибы, так и опыт других городов. Его мнение о том, что «творчество начинается при нулевом балансе вашего бюджета», определило уникальный характер решения городских проблем. «Городская акупунктура», по Ж. Лернеру, есть рефлексия, во-первых, по поводу действий, которые позволили бы городу остаться тем, что он есть, но существенно преобразили бы его среду, и, во-вторых, об инструментах управления его развитием [1]. В целом в практиках «акупунктуры города» можно выделить два ключевых подхода: первый ориентирован на городское планирование, второй отдает предпочтение городскому управлению. Так, в Барселоне приоритетным оказывается именно городское планирование. К такого рода программам относится проект «новых центральных зон», предполагающий четкую географическую привязку и направленный на локальные усовершенствования. В Куритибе, напротив, делается акцент на городское управление. Преследуя цель повышения качества жизни каждого горожанина посредством реализации множества проектов малого и среднего масштаба, достигается преобразование городской среды и города в целом [1].

В Оренбурге данный метод можно применить для эколого-территориального планирования, адаптировав накопленный в рамках этого метода опыт проведения проектов к индивидуальным особенностям городской среды. Критерием для отнесения предлагаемых мероприятий к методу «акупунктуры города» является стремление воздействовать на небольшую часть пространства с планируемым эффектом цепной реакции, а также меньшая стоимость таких проектов, по сравнению с другими способами, направленными на разрешение тех же вопросов. Обозначим стратегию осуществления эколого-территориального планирования Оренбурга в рамках этого подхода.

1. Разрешение транспортно-экологической проблемы. Инфляционное увеличение автомобильного парка и топологическая неприспособленность дорожной сети к возросшему потоку автомобилей делает эту проблему первоочередной для Оренбурга. Предлагаемые способы ее решения – расширение дорог и строительство развязок являются дорогостоящими для городского бюджета и в целом не разрешают, а только оттягивают решение проблемы.

Для преодоления экофобных последствий автомобилизации и сглаживания негативной тенденции опережения роста автомобильных потоков развитию дорожной сети и ее качества мы предлагаем:

- выделить специальные полосы для троллейбусов. Сложившаяся сеть троллейбусных маршрутов Оренбурга построена продуманно и покрывает транспортной доступностью большую часть города. Кроме того, интенсификация троллейбусного потока выгодна с экономической точки зрения, так как без движения троллейбусов провода электрифицируют воздух.

- для реализации интенсификации троллейбусного движения необходимо перераспределение транспортной нагрузки. Для выявления наиболее проблемных участков, а также для анализа транспортной обстановки нами была создана формула, учитывающая наиболее важные факторы, влияющие на загруженность улиц города:

$$Q = \frac{n + SK}{l},$$

где Q – коэффициент транспортной нагрузки, n – количество транспортных средств, S – средняя площадь, занимаемая автобусом, K – количество автобусных маршрутов, l – ширина дороги.

2. Проблему озеленения города предлагается решить путем выстраивания зеленых насаждений по линейно-сетевому принципу. Непрерывность биоценозов является важным средостабилизирующим фактором. Существующие в городе парковые зоны, лесополосы имеют территориальную возможность быть соединенными в единую сеть. Тем самым не требуется затрат на увеличение зеленых насаждений для всего города, так как существенный эффект принесет озеленение буферных зон между существующими участками зеленых насаждений.

3. Рекреационная проблема. Значительная часть территории Оренбурга расположена в пойме реки. В то время как многие города, такие как Сакраменто или Новый Орлеан, инвестируют огромные средства в прибрежную зону, в Оренбурге целесообразно использовать опыт бразильского города Куритиба - организовать «дикий» парк, который, занимая позиционно самые важные для города пойменные пространства, не использовался бы в хозяйственной (в частности сельскохозяйственной) деятельности, а был естественным местом отдыха горожан.

Таким образом, рассмотрев сущность новой методики городского планирования – акупунктуру городов, мы считаем целесообразным использовать потенциал этого

підхода в качестве еколого-територіального геоурбаністического метода, способного ефективно решать проблему сохранения окружающей среды в городах.

Список использованных источников: 1. «Акупунктура города» – этап становления [Дмитрий Фесенко, Юрий Плохов] / Архитектурный вестник, АВ 2 (113) 2010 2. Vrachliotis G. Popper's Mosquito Swarm: Architecture, Cybernetics and the Operationalization of Complexity. – Complexity. Design Strategy and World View. Context Architecture. Birkhauser, 2008, p. 59-72. 3. Lerner J. Acupuncture Urbana. IAAC – Institut d'Arquitectura Avançada de Catalunya, 2005,- p. 112.

УДК 911.3

АНАЛІЗ НАФТОГАЗОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Д.В. Морковін

morkovin_dmitriy@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Енергетична політика України знаходиться на роздоріжжі, маючи водночас і виклики в енергетичному секторі, і значний невикористаний потенціал. Країна має унікальну можливість здійснити енергетичну революцію для модернізації свого енергетичного сектору, реформування власних енергетичних ринків, створення робочих місць та прискорення економічного зростання, що не було таким пріоритетним протягом 1990-х та 2000-х років. Все перелічене, в свою чергу, сприятиме енергетичній безпеці, диверсифікації економіки та сталому розвитку. Для цього знадобиться радикальна та швидка трансформація політики енергопостачання та споживання.

Видобуток нафти та газу проходить у різноманітних регіонах України, де зосереджені діючі родовища. Українські родовища нафти зосереджені у Дніпровсько-Донецькому, Карпатському і Причорноморсько-Кримському нафтогазоносних районах. Найбільшим за видобутком є Дніпровсько-Донецький район.

На даному етапі в Україні створено потужну нафтопереробну промисловість. Але вона є недовантаженою сировиною. Найбільші заводи з переробки створені в Лисичанську, Дрогобичі, Херсоні, Надвірній, Кременчузі. Нафтові родовища охоплюють усю територію України, і розміщені у самих різноманітних місцях, навіть недалеко від міст (таблиця 1) [1]. Як ми бачимо з даних таблиці, то нафтові родовища охоплюють майже всі регіони України.

За споживанням та імпортом природного газу Україна входить до світових лідерів, тому гострою є проблема урізноманітнення джерел надходження цих видів палива. Газові родовища на території України є численними (таблиця 2) [1]. Є родовища, в яких накопичені нафта і газ, є газ окремо, а також є газоконденсатні родовища. Там також зосереджена велика кількість газу.

Також говорячи про розташування родовищ видобутку газу в Україні, можна з впевненістю сказати, що наша країна є перспективним та надійним джерелом, яка зможе добути та акумулювати такі природні ресурси, як нафта та газ. На відміну від нафти, масштаби запасів і видобутку природного газу в Україні є значно більшими.

На відміну від суто газових родовищ, газоконденсатні розробляються для отримання не тільки газу, але і високомолекулярних компонентів – газового конденсату.

Таблиця 1

Родовища нафти в Україні на 1 січня 2012

№ п/п	Регіон	Родовище	Густина дегазованої нафти (кг/м³)	Запаси (тис. тон)
1	Львівська область	Старосамбірське	850	3719
2	Львівська область	Бориславське	872	39292
3	Харківська область	Козіївське	850	4162
4	Одеська область	Східно-Саратське	859	1739
5	Івано-Франківська область	Долинське	844	38320
6	Чернігівська область	Прилуцьке	830	5809
7	Сумська область	Бугруватівське	968	20947
8	Керченський півострів	Владиславівське	817	10400
9	Чернігівська область	Бережівське	809	2760
10	Полтавська область	Суходолівське	844	375
11	Дніпропетровська область	Кременівське	831	450
12	Сумська область	Турутинське	787	140
13	Полтавська область	Малосорочинське	861	119
14	Сумська область	Прокопенківське	853	230
15	Чернівецька область	Лопушнянське	840	6401
16	Львівська область	Старосамбірське	850	3719
17	Львівська область	Блажівське	876	1016
18	Івано-Франківська область	Чечвинське	855	981
19	Львівська область	Орів-Уличнянське	854	4524
20	Сумській область	Ясенівське	834	882
21	Чернігівська область	Матлахівське	905	619
22	Татарбунарський район	Жовтоярське	862,3	500

Таблиця 2

Родовища газу в Україні на 1 січня 2012 року

№ п/п	Регіон	Родовище	Запаси (млн. м³)	Продуктивні інтервали (м)
1	Львівська область	Залужанське	27938	450-460
2	Одеська область	Одеське	56700	628-641
3	Івано-Франківська область	Гринівське	3849	600-621
4	Південь	Південно-Голицинське	1850	752-770
5	Чорне море	Шмідтівське	2729	589-912
6	Чорне море	Архангельське	5413	855-891
7	Чорне море	Кримське	650	859-872
8	Крим	Кіровське	140	976-1020
9	Крим	Ярилгацьке	98	211-250
10	Крим	Задорненське	1020	452-457
11	Крим	Джанкойське	5790	849-892
12	Запорізька область	Приазовське	2260	623-659
13	Чорне море	Безіменне	3700	721-730
14	м. Генічеськ	Стрілкове	3085	469,8-475,1
15	Азовське море	Морське	550	600-652
16	Азовське море	Північно-Керченське	1340	1205-1230
17	Крим	Куйбишевське	615	2273-2293
18	Чорного моря	Штормове	16 574	784-790
19	Керченський півострів	Фонтанівське	1517	3336-3360
20	Чорне море	Голицинське	11 896	2208-2284

Економічна ситуація, яка виникла і сформувалася в останні роки, вимагає пошуку нових джерел нафти, серед яких можна виділити такі:

- 1) диверсифікація джерел ввезення нафти і газу із зарубіжних країн;
- 2) розширення сфери транзитних послуг за рахунок наявної інфраструктури комплексу;
- 3) впровадження більш прогресивної техніки і технології переробки нафти на вітчизняних нафтопереробних заводах;
- 4) збільшення обсягів геологорозвідувальних робіт з метою відкриття нових і розширення діючих нафтових і газових родовищ;
- 5) застосування вторинних і третинних методів підвищення вилучення нафти з надр.

Отже, Україна має значний потенціал подальшої розробки власних ресурсів вуглеводнів, включаючи традиційний природний газ та нетрадиційні джерела, такі як сланцевий газ та метан вугільних родовищ. Для форсування внутрішнього видобування Україні потрібно залучити компанії, які мають відповідні технології, досвід та фінансові можливості. Організаційні процедури мають включати розширений підхід «єдиного вікна» для заохочення та полегшення участі в інвестуванні для міжнародних компаній. Крім того, вони мають збільшити кількість циклів для тендерів та ліцензування, і забезпечити справедливі та прозорі умови їх проведення.

Список використаних джерел: 1. Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/>

УДК 910.1:379.85

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ КОМПЛЕКСОВ

Р.В. Плохих

rplokhikh@mail.ru

*Институт географии Национального научно-технологического холдинга «ПАРАСАТ»
Министерства образования и науки Республики Казахстан*

При комплексном изучении природно-ресурсного потенциала (ПРП) основными объектами выступили целостные территориальные образования (современные природные и природно-антропогенные ландшафты), оцененные по характеру благоприятности по отношению к развитию рекреации и туризма. Картографирование проводилось на основе ландшафтной карты и разных специальных источников данных. Основными критериями служили: разнообразие ландшафтов, климатические особенности, рельеф, состояние почвенного и растительного покрова, т.к. для развития рекреации необходимо учитывать контрастность территории (пейзажное разнообразие), возможность строительства рекреационных учреждений, устойчивость ландшафтов к рекреационному воздействию. На общерегиональном уровне картографическими методами изучались «внутренние» (рекреационные) и «внешние» (нерекреационные) факторы, влияющие на организацию отдыха и туризма. В результате инвентаризации природных рекреационных ресурсов региона составлена «Карта природно-ресурсного потенциала».

Рекреационное освоение Центрального Казахстана началось в конце XIX в. на основе использования местным населением природных лечебных ресурсов. Активные виды отдыха (пеший, лыжный, водный туризм) развиваются с середины XX в. Освоение территории усилилось к концу столетия в связи с повышением интереса к Балкашу, разным природным и археолого-историческим памятникам, культуре проживающих народов [1]. Высоки автотранспортные нагрузки на природные комплексы, вызывающие их деградацию, поскольку до настоящего времени преобладает неорганизованный самодеятельный туризм. Регион располагается в центральной части страны, занимая большую часть Казахского мелкосопочника или Сарыарки. Торгайская ложбина и северо-восточная часть Туранской низменности примыкают к Сарыарке на западе, а глинистая пустыня Бетпақдала и Северное Прибалкашье – на юге. Протянувшись почти на 590 км от границ Акмолинской области на севере до Жамбылской, Южно-Казахстанской и Кызылординской на юге и на около 1050 км с запада на восток от границ Кустанайской до Восточно-Казахстанской областей.

Для развития познавательных рекреации и туризма важно, что геологическое строение территории характеризуется большой сложностью. Развитие геотуризма возможно на основе ресурсов недр, содержащих самые разные полезные ископаемые. Национальное значение имеют каменный уголь (Карагандинский бассейн, Кушокинское, Завьяловское, Самарское и др. месторождения) и медные руды (Жезказган, Коунрад). Наиболее крупные залежи железных руд, разрабатываемых открытым способом, сосредоточены в месторождениях Атасуйской группы (Каражал, Большой Кытай и др.). Богаты запасы марганца (например, Жезды, Каражал и др.) и разрабатывается корунд. Многие месторождения залегают комплексно, что облегчает их использование и обеспечивает создание комплексных продуктов геотуризма.

Преобладающий рельеф на территории – низкогорная, мелкосопочная, холмистая и увалистая равнины. Поскольку поверхность на многих участках характеризуется ярусным строением, в рамках комплексных туров возможен их показ. По геолого-геоморфологическим особенностям территория подразделяется на следующие крупные геоморфологические регионы: Казахский мелкосопочник (Сарыарка), Северное Прибалкашье, Торгайская столовая страна, плато Бетпақдала. В восточной части доминируют сглаженный и типичный мелкосопочник, среди которого находятся отдельные массивы эрозионно-тектонических островных низкогорий. В западной части территории значительное распространение получили высокие равнины и песчаные массивы. На западе находятся горы Улытау (1133 м), в восточной части – горы Каркаралы (гора Жиренсакал, 1403 м), Кент (1469 м), Ку (1356 м), Кызылтас (1283 м), Кызыларай (гора Аксоран, 1565 м, высшая точка Сарыарки), Кешубай (1559 м) и др. На юго-западе и юге расположены песчаные массивы: Приаральские Каракумы, Мойынкум, Жетыкөныр и др.

Центральный Казахстан беден поверхностными водами, поэтому большое значение в водообеспечение имеют подземные воды. Они играют значительную роль в водоснабжении населенных пунктов, промышленных предприятий, сельского хозяйства и др. Климатические и биоклиматические условия территории в целом достаточно суровые, но не препятствуют развитию широкого спектра рекреационно-туристских занятий. Все характеристики климата и биоклимата типично континентальные: характерны большие годовые и суточные амплитуды температуры воздуха, холодная малоснежная зима, жаркое засушливое лето, малое количество атмосферных осадков и высокое разнообразие климатических условий, обусловленное распространением пересеченного и изрезанного рельефа Сарыарки. В

летний период испаряемость значительно превышает количество выпадающих осадков. Вследствие значительной протяженности с севера на юг основные климатообразующие факторы (солнечная радиация, циркуляция атмосферы и др.) образуют на территории выраженную широтную зональность. Наблюдается нарастание суммы солнечного тепла, повышение среднемесячной и годовой температуры воздуха, испарения, продолжительности вегетационного периода, уменьшение количества осадков, влажности воздуха и облачности.

Поверхностные воды принадлежат к бессточным бассейнам Тенизской, Торгайской, Шуйской и Балкашской впадин. Густота гидрографической сети уменьшается с севера на юг и изменяется в зависимости от высоты рельефа. Озеро Балкаш – замечательное место для отдыха и туризма, один из уникальных гидрообъектов страны, третье по площади после Каспийского и Аральского морей. На территории Центрального Казахстана обособляются четыре равнинные природно-географические зоны: степная, сухостепная, полупустынная и пустынная. Почвенно-растительный покров характеризуется большим разнообразием. С позиции разнообразия флоры особого внимания заслуживают островные низкогорья (Каркаралинск, Кент, Улытау, Кызылрай и др.), которые выделяются на фоне степей древесной растительностью, встречающейся в виде сплошных участков и небольших рощиц или отдельных деревьев разного возраста и величины. Очень разнообразен животный мир. По нашим данным в регионе насчитывается около 70 видов млекопитающих, 205 видов птиц, 13 видов рептилий, 3 вида амфибий и более 20 видов рыб. На территории обитают: волки, лисицы, джейраны, сайгаки, архары, кабаны, горностаи, сурки и др. В озерах и реках водятся: сазан, окунь, щука, чебак и др. Территория характеризуется чрезвычайно сложной ландшафтной структурой. Нами выделен 231 вид ландшафта, в том числе: 6 видов ландшафтов степного типа (4 % от общего количества), 62 вида сухостепного типа (29 %), 54 вида полупустынного типа (27 %), 87 видов пустынного типа (38 %), 7 видов ландшафтов побережья Балкаша и долин рек (2 %).

Список использованных источников: 1. Итоги реализации государственной программы «Культурное наследие» Казахстана [Электронный ресурс] // Национальный проект «Культурное наследие»: сохраняя прошлое, создаём будущее. 2012. – URL: <http://www.madenimura.kz/ru/government-program-madenimura/program-results-madenimura/> (дата обращения: 26.10.2012).

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Л.Б. Поліщук, В.С. Попов

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Природокористування розуміють як сферу виробничої та наукової діяльності, спрямовану на комплексне вивчення, освоєння, використання, поліпшення й охорону природного середовища з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини. Витоком виникнення поняття і терміну природокористування були географія та екологія, які залишаються його теоретичним базисом [9]. Поняття природокористування увійшло в науку в 1959 році [4] і на даний

час має широке використання, а також досить широкий спектр трактувань. В цілому під природокористуванням розуміють сукупність усіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходів щодо його збереження, враховуючи три складові: видобуток і переробку природних ресурсів, їх відновлення чи відтворення; використання та охорону природних умов середовища проживання; збереження, відтворення (відновлення) екологічної рівноваги природних систем, що є основою збереження природно-ресурсного потенціалу розвитку суспільства [5,8]. Процес природокористування розпочався і розвивається на стику суспільства – природи і відображає їх взаємодію на конкретній території в певний час.

Об'єктивно природокористування виглядає як комплекс взаємовідносин між природними ресурсами, природними умовами життя суспільства, його соціально-економічним розвитком, та оптимізацією цих відносин. Оптимізація природокористування визначається метою, що визначає ці відносини, та види природокористування, які можуть бути або галузевими, чи в окремих галузях господарювання.

Основні види природокористування досліджуються з позицій тісно взаємопов'язаних між собою галузевого, функціонального (комплексного), компонентного підходів. В межах галузевої системи народного господарства виділяють галузі природоспоживання, природокористування і відтворення. За вищого ступеня узагальнення ці види можна об'єднати в поняття виробничого (промислового і сільськогосподарського) і невиробничого природокористування. Функціональний підхід (комплексний) до природокористування передбачає виділення п'яти основних блоків найважливіших напрямів природокористування: ресурсоспоживання, конструктивного перетворення, відтворення природних ресурсів, охорони природних ресурсів, управління і моніторингу. Компонентний підхід до природокористування базується на спільному використанні деякими галузями виробництва одного компонента природного середовища, тобто на міжгалузевому споживанні природного ресурсу в рамках певної території.

Наслідком такого уявлення є концепція про системи, в яких природа, господарство та населення виглядають як єдине ціле і являються його безпосередніми складовими частинами [6]. Таким чином з позицій геосистем відслідковуються шляхи впливу окремих властивостей та якостей (складових) природи на виробництво, на побут населення, характер і направленість обміну речовини між суспільством та природою та комплексна реакція природи на вплив зовні. Складовими такого системного підходу до аналізу взаємодії природи-господарства-населення є дослідження геосистем (природних) та геотехсистем [8]. Втручання суспільства в геосистеми може призводити до пришвидшення протікання природних процесів та незворотніх змін в геосистемах в цілому, хоча самі по собі вони досить стійкі, внутрішньовзаємозалежні та взаємопов'язані. Дослідження геосистем та особливо геотехсистем ускладнюється тим, що вони не можуть мати чітких меж в просторі та часі, оскільки межі ці динамічні та, нерідко, частково або повністю накладаються одна на одну. Складним є питання синергізму спонтанно-природних, антропогенно-природних, господарських (виробничих) процесів, що визначають загальну динаміку існування біосфери [2]. Головним завданням оптимізації природокористування є керування цією складною системою з урахуванням соціально-економічного розвитку. Оскільки певні завдання з направленою регулювання геосистем та геотехсистем може мати декілька об'єктивних рішень, це надає широку можливість вибору оптимального комплексу конкретних заходів. При цьому треба чітко розуміти, що

неможливо достатньо повно дослідити особливості геотехсистем, не визначивши закономірності та стан геосистем, так само як не можливо досконально дослідити геосистеми, не маючи відправних досліджень відповідних геотехсистем.

В системі взаємовідносин між суспільством та природою суттєве значення має питання про власність на природні ресурси, яка трактується або як вольові відношення людей, залежно від їх ініціативи, бажання, або як об'єктивні, обумовлені певним рівнем розвитку виробництва взаємодії людей. В проблемі власності визначальним є питання про землю, відносно якої реалізуються взаємовідносини людина - природа через право володіння, користування, розпорядження. Право користування дозволяє експлуатувати її корисні властивості та якості. Класифікація видів цільового призначення земель застосовуються для забезпечення обліку земельних ділянок за видами цільового призначення у державному земельному кадастрі, для використання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, підприємствами, установами для ведення обліку земель та формування звітності із земельних ресурсів та визначає поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, видом господарської діяльності, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів. Відповідно до класифікації землі поділяються: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової забудови; землі громадської забудови; землі природно-заповідного фонду; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості; землі транспорту; землі зв'язку; землі запасу; землі запасу; землі резервного фонду; землі загального користування та для збереження та використання земель природно-заповідного фонду. Дана класифікація відображає варіації взаємодії суспільства і природи. Конфігурація певної геосистеми або геотехсистеми визначає можливість практичного або потенційного використання природних ресурсів певної території.

Одним з важливих умов вирішення питань природокористування повинне бути дослідження геосистем та геотехсистем, їх природних та суспільних складових, що розкриває шлях до оптимізації регіонального природокористування. Компоненти геосистем та геотехсистем можуть взаємодіяти в різних комбінаціях, що потребує певних комплексних географічних підходів реалізації раціонального та ефективного природокористування.

Список використаних джерел: 1. Арбузов В.В., Грузин Д.П., Симакин В.И. Экономика природопользования и природоохраны. Учебное пособие. – Пенза: Пензенский государственный университет, 2004. – 251 с. 2. Вернадский, В.И. Биосфера / В.И. Вернадский. – М.: Мысль, 1967. – 376 с. 3. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды. – М.: Мысль, 1980. – 284 с. 4. Куражсковский Ю.Н. Очерки природопользования. М.: Мысль. 1969. – 268 с. 5. Поліщук Л.Б., Лебедь В.В. Дослідження природно-ресурсного потенціалу у вирішенні регіональних природоохоронно-екологічних проблем / Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 4-5 листопада 2010 р.) / Гол. Редакційної колегії В.С.Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2010. – С. 323-325. 6. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки. М: МГУ.1976.-422 с. 7. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. – Новосибирск, 1978, 292с. 8. Топчиев А.Г. Геоэкология. Географические основы природопользования, Одесса, Астропроект,1996, -392 с. 9. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ КАК ОБЪЕКТЫ ТУРИЗМА В РАЙОНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СЕВЕРА

Л.И. Попкова, Е.В. Бирюкова
Курский Государственный Университет

Россия обладает огромным природно-ресурсным потенциалом, который часто используется абсолютно нерационально. Упор делается на минерально-сырьевые ресурсы. Однако, природу можно использовать и для рекреации. Природно-познавательные объекты представлены в основном объектами сети особо охраняемых природных территорий (ООПТ) и отдельными природными феноменами или памятниками природы. Уникальной, малоизученной, но достаточно привлекательной для туристов является природа северных регионов нашей страны.

Таблица 1

Распределение объектов ООПТ по регионам рекреационной зоны
Европейский Север

Название региона РФ	Заповедники	Заказники	Национальные парки
Мурманская область	Пасвик Лапландский заповедник Кандалакшский заповедник	Тулумский заказник Канозерский заказник Мурманский тундровый заказник	
Архангельская область	Пинежский заповедник	Сийский заказник	Национальный парк «Водлозерский» Кенозерский национальный парк Национальный парк «Онежское Поморье» Национальный парк «Русская Арктика»
Вологодская область	Дарвинский заповедник		Национальный парк «Русский Север»
Республика Карелия	Костомукшский заповедник Кивач Кандалакшский заповедник	Кижский заказник Олонецкий заказник	Национальный парк «Водлозерский» Национальный парк «Калевальский» Национальный парк «Паанаярви»
Республика Коми	Печоро-Илычский заповедник		Национальный парк «Югыд-ва»
Ненецкий АО	Ненецкий заповедник	Ненецкий заказник	

В настоящее время существует несколько вариантов туристско-рекреационного районирования России [2]. Даная статья опирается на районирование, разработанное учеными Российской международной академии туризма. Рекреационная зона

Европейский Север – это территория, включающая в себя два района: Кольско-Карельский и Русский Север. В рассматриваемую территорию входят следующие субъекты Российской Федерации: Мурманская область, Вологодская область, Архангельская область, республика Карелия, республика Коми и Ненецкий автономный округ [3]. На обширной территории Европейского Севера насчитывается 10 заповедников, 8 национальных парков, 7 заказников. В таблице 1 дано их распределение по регионам. Проанализировав таблицу 1, сделаем вывод, что наиболее густая сеть ООПТ наблюдается в Республике Карелия и в Архангельской области. Там представлены все основные виды ООПТ (рис. 2).

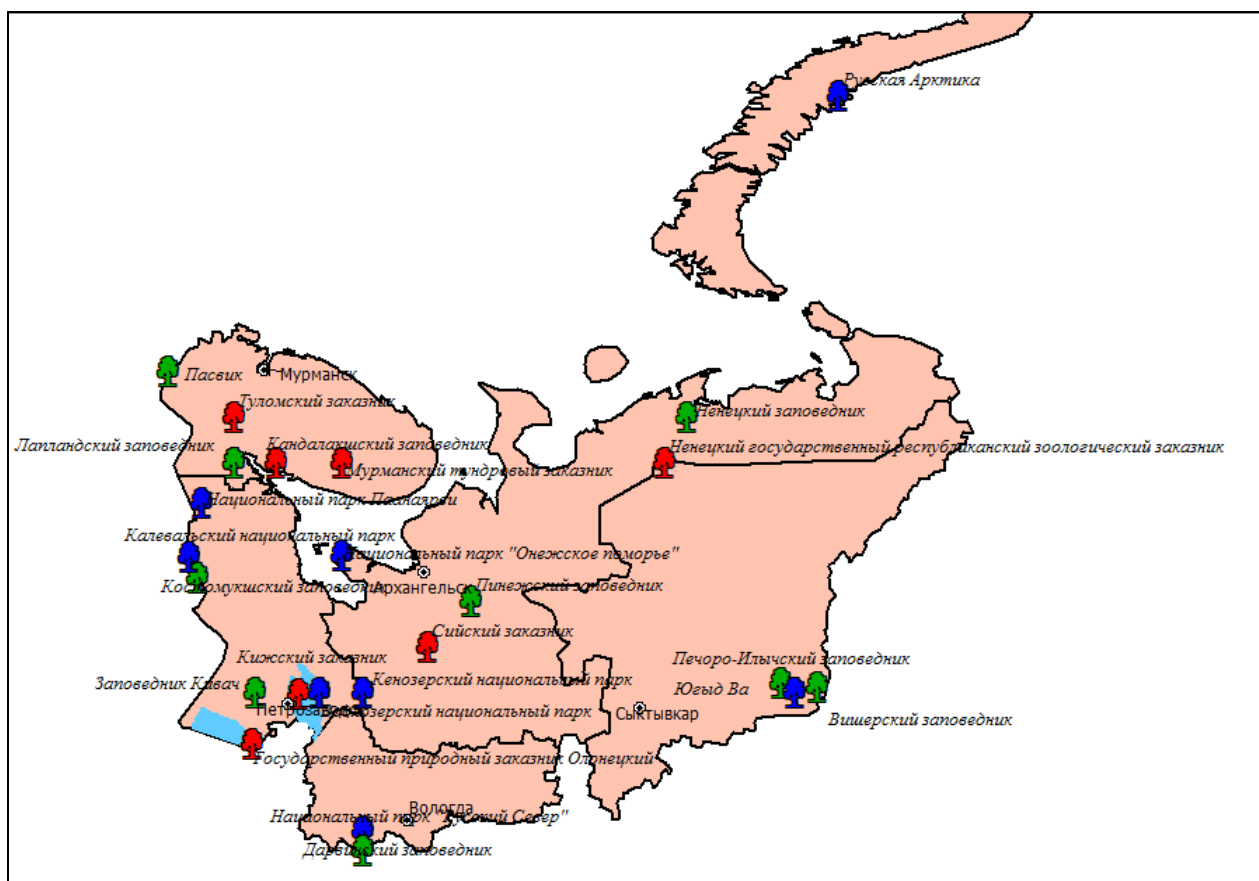

Рис. 2. Карта ООПТ на территории Европейского Севера России (составлено автором)

Аттрактивность природных комплексов определяется комфортностью условий отдыха и соответствием между свойствами природного комплекса и технологией рекреационной деятельности и их эстетическими качествами. Северные биоценозы характеризуются низкой устойчивостью. Невысокая способность северных экосистем к восстановлению объясняется малым количеством вещества и энергии, вовлекаемых в круговорот. Указанные особенности предъявляют особые требования к контролю за состоянием окружающей среды и хозяйственной деятельности человека на Севере [4].

Разнообразие природных комплексов дает возможность отдыхающим менять характер использования этого комплекса, предопределяет лабильность их поведения. Надежность комплекса во многом зависит и от разнообразия входящих в него компонентов, предопределяющих возможность продолжения рекреационного природопользования при смене занятий. В этом случае исчезновение того или иного природного компонента не приведет к полному прекращению рекреационного использования природного комплекса, поскольку всегда возможно сориентировать

отдыхающего на другой вид деятельности [1, с. 4-18]. В качестве примера рассмотрим объект Всемирного наследия ЮНЕСКО «Девственные леса Коми», на территории которого находится национальный парк «Югыд ва». В парке существует зона познавательного туризма. Она предназначена для организации экологического просвещения и ознакомления с достопримечательностями национального парка. Существует также рекреационная зона, предназначенная для организации отдыха в природных условиях. Обустройство зоны ориентировано на прием посетителей и туристов. В рекреационной зоне может осуществляться сбор ягод, грибов, орехов и иных дикоросов; любительская и спортивная охота в соответствии с законодательством Российской Федерации; любительское и спортивное рыболовство по разрешениям, выдаваемым дирекцией Учреждения.

По примеру этого национального парка можно развивать зоны познавательного туризма и рекреационные зоны и в других объектах сети ООПТ. Однако, это требует не только создание дополнительных мер охраны, но сознательного отношения к природе самих экотуристов. Ведь мир северной природы уникален, и наша задача использовать дары природы, не нанося вреда, чтобы сохранить его для потомков.

Список использованных источников: 1. Буйленко В.Ф. Основы профессиональной деятельности в туризме и экотуризме Ростов на Дону: Феникс; 2008. 378 с. 2. Рекреационное районирование России URL: <http://www.rudocs.exdat.com/docs/index-59831.html?page=4>; 3. Европейский север URL: <http://sokolov33.ru> 4. Экологическая ситуация в Карелии URL: <http://www.gov.karelia.ru/Karelia/532/41.Html>

УДК 551.131

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ РЕГІОНІВ ІНТЕНСИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАДР НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.

В.М. Прибилова

Viki-denia@mail.ru

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Інтенсивна і все зростаюча матеріально-господарська і техногенна діяльність у всіх її складних та різноманітних формах призводить природу Землі до екологічної кризи, масштаби якої постійно зростають. Антропогенне навантаження у межах літосферного простору, а точніше, у верхній його частині, яка виділяється як геологічне середовище, вносить вагомий дисбаланс у рівновагу земної біосфери. Технологічний розвиток цивілізації по відношенню до геологічного середовища, став носити катастрофічно швидкий, а по мірках геологічного часу – вибуховий характер. Антропогенна діяльність за своїми масштабами і інтенсивністю стала істотно перевищувати природні геологічні процеси. Найбільш значні масштаби техногенезу спостерігаються при видобутку корисних копалин.

Геологічне середовище є головним накопичувачем забруднюючих речовин (радіонуклідів, важких металів, токсичних органічних сполук), які надходять з твердими та рідкими відходами, а також повітряними викидами виробничої діяльності. Видобуток корисних копалин, а також створення інженерних споруд

і потужних техногенних полів фізичної і хімічної природи призвели до незворотних змін у геологічному середовищі з порушенням динаміки природних та виникненням небезпечних техногенних процесів. Залежно від ступеню порушеності геологічного середовища, на території України виділяють три типи районів:

1. Райони з відносно сприятливим екологічним станом які займають переважно сільськогосподарські площі та великі лісові масиви з нечисленними промислово-міськими агломераціями і районними адміністративними центрами.

2. Райони з несприятливим станом які займають більшу частину території України і фоном, на якому певною мірою умовності виділяються площі з відносно сприятливим і дуже несприятливим станом геологічного середовища. Ці райони зазнають високих техногенних навантажень, але вони створені переважно локальними об'єктами техногенезу та інтенсивним веденням сільського господарства.

3. Райони з дуже несприятливим екологічним станом які характеризуються аномальною порушеністю геологічного середовища в наслідок інтенсивної урбанізації, значним забрудненням ґрунтів радіонуклідами в результаті аварії на ЧАЕС. Райони з дуже несприятливим екологічним станом збігаються з промисловими та гірничодобувними районами та регіонами.

Видобуток ресурсів викликає широкий комплекс змін геологічного середовища, а особливо гідродинамічних та гідрохімічних умов, основними причинами виникнення яких є інтенсивний відбір підземних вод, скиди високомінералізованих шахтних, попутних вод, забруднених стоків збагачувальних фабрик тощо. Закономірний процес техногенно-антропогенних змін природно-техногенної системи (ПТС) в період її експлуатації обумовлює об'єктивну необхідність відновлення втрачених властивостей природних ландшафтів у відповідності із характером змін. Суть відновлення промислової екосистеми полягає у тому, щоб шляхом направлених організаційно-технічних дій попередити прояв небезпечного порушення стійкості системи і забезпечити збереження її екологічної безпеки. Це обумовлює необхідність проведення екологічних відновлювальних операцій, які за своїм характером можуть бути різними (за об'єктами природи, за видом відновлення, за масштабами, за часом проведення). Практично при будь-якому екологічному відновленні відбувається вимушений перехід природно-техногенної геосистеми в інший стан.

Для проведення екологічних відновлювальних операцій необхідно зробити оцінку екологічних наслідків експлуатації потужних систем, домінуючу роль в якій відіграють водні ресурси та ґрунтово-рослинні комплекси. Тому, охорона об'єктів гідросфери, а як наслідок, активний контроль за їх станом складає головний напрямок в інженерно-екологічному забезпеченні регіональної ПТС. На сьогоднішній день вкрай важливим є науково-методичне забезпечення проведення екологічної реабілітації регіонів інтенсивного використання надр, яке на сучасному етапі зазнає значних труднощів, насамперед пов'язаних з недостатньою та неповною оцінкою геологічного середовища в минулі роки. Тільки після виявлення головних факторів негативного впливу на довкілля різних видів діяльності, пов'язаних з надрами, можлива розробка ефективних науково-обґрунтованих нормативно-правових та економічних механізмів екологічного регулювання їх використання.

Проведення екологічної реабілітації регіонів інтенсивного використання надр з суттєво погіршеним і критичним станом довкілля потребує вивчення та наукового обґрунтування соціально-економічних аспектів проведення широкомасштабних заходів з екологічної реабілітації територій та оптимальних шляхів комплексного вирішення екологічних проблем регіонів видобувної промисловості. Основну увагу

слід приділити науково-методичним розробкам, пов'язаним з керуванням рівневим режимом хімічним складом підземних та поверхневих вод, як детермінуючими факторами розвитку небезпечних процесів у геологічному середовищі.

У зв'язку з вищезазначеним, основними напрямками науково-методичного забезпечення робіт з екологічної реабілітації видобувних регіонів, районів та об'єктів можуть бути:

- розробка принципів еколого-економічної та соціальної перебудови регіонів видобувної промисловості на базі тимчасових екологічних нормативів;
- розробка методології оцінки екологічного ризику та допустимих навантажень на природне середовище, обґрунтування системи критеріїв екологічного моніторингу довкілля;
- розробка принципів і структури інформаційного забезпечення процесу керування екологічним станом регіонів видобувної промисловості України, аналіз вірогідності та повноти даних.

Загальне покращення ситуації в регіонах України можливе тільки шляхом комплексного вирішення соціальних, економічних і екологічних проблем. При вирішенні економічних проблем повинні враховуватись соціально-екологічні, а екологічних – економічно-соціальні наслідки. Головним напрямком поліпшення економічного та екологічного стану цих регіонів та районів є закриття збиткових і екологічно небезпечних підприємств видобувної промисловості. Реабілітація таких регіонів повинна здійснюватися державними і галузевими регіональними програмами у рамках єдиної національної програми. А формування дієвої системи оцінки і прогнозу змін екологічного стану довкілля повинно бути обов'язковою умовою успішного проведення екологічної реабілітації регіонів, головними складовими якої повинні бути – державна екологічна експертиза, екологічний аудит та моніторинг.

Список використаних джерел: 1. Адаменко О.М. Основи екологічної геології. К.: Манускрипт. – 1995. – 211 с. 2. Ресурси геологічного середовища і екологічна безпека техноприродних геосистем: Монографія / За ред. Г.І. Рудька. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 480 с. 3. Рудько Г.І., Адаменко О.М. Екологічний моніторинг геологічного середовища: Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 260с. 4. Рудько Г.І., Бойчук М.Д. Наукові та методичні основи оцінки інженерного ризику природно-техногенних систем геодинамічно-активних територій. К.: Знання, 1996. – 71с.

УДК 332.3:574(476.5)

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВІТЕБСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.В. Пишибиш

elenka34@mail.ru

ЗО «Білоруська державна сільськогосподарська академія»

Земля і її найважливіша складова – ґрунти, є основним національним природним багатством Білорусі, від ефективності використання і охорони якого багато в чому залежить соціально-економічний добробут і екологічна ситуація в країні.

Організація території сільськогосподарських організацій є однією з головних завдань внутрішньогосподарського землеустрою. Над цим питанням працювали

багато економістів-аграрників. Великий внесок у вирішення питань внесли такі видатні вчені, як: С.М. Волков, А.А. Варламов, М.А. Гендельман, В.Я. Заплетін, Ф.К. Куропатенко, А.З. Родін, М.А. Сулін, С.А. Удачин, В.С. Шаманаєв, А.Д. Шулейкін та ін. Більшість розробок охоплюють окремі регіони колишнього СРСР.

Вітебська область розташована у північній частині Республіки Білорусь. Межує з Литвою, Латвією і Росією. Утворена 15 січня 1938р. Площа – 40 тыс.кв.км. В області нараховується 21 район, 19 міст. На початок 2013 року в області проживало 1208,2 тис. осіб. Міське населення становить 75,5% загальної чисельності населення області. Підприємства області виробляють 17,5% республіканського обсягу промислової продукції.

Область спеціалізується на виробництві електроенергії, продуктів нафтопереробки, металорізальних верстатів, поліетилену, вапнякового і доломітового борошна для вапнування кислих ґрунтів, телевізорів, льняних тканин, взуття. Вітебська область експортує продукцію у 81 країну світу. В межах області знаходяться: національний парк «Браславські озера», основна частина Березинського біосферного заповідника та частина національного парку «Нарочанський», 85 заповідників і 241 пам'ятник природи республіканського і місцевого значення.

Одним із способів поліпшення екологічної ситуації на досліджуваній території, підвищення якості виробництва сільськогосподарської продукції є екологізація землекористування. Розроблені раніше підходи до екологізації землеустрою показують, що це об'єктивний процес, заснований на обліку функцій землі як природного комплексу і елемента екосистеми.

Земля відіграє особливу роль у житті суспільства завдяки властивих їй специфічним функціям. У сучасних наукових розробках, поряд з виробничими, стали враховуватися екологічні функції землі, більше приділяється увага її ролі як природного об'єкту. Екологізація землекористування сприяє підвищенню ефективності землеробства, отримання екологічно чистої продукції рослинництва і тваринництва.

При екологізації землекористування, на нашу думку, необхідно витримувати наступні вимоги:

- заходи щодо екологізації землекористування повинні підвищувати якісний стан земель;
- родючі орні землі, надмірно зайняті під антропогенними об'єктами, залучаються до землеробства;
- екологічно допустима, економічно доцільна трансформація земель;
- екологізація землекористування не повинна погіршувати екологічну стабільність території;
- екологізація землекористування повинна забезпечувати стійкий розвиток сільськогосподарського виробництва при поліпшенні екологічного стану земель.

Для виконання названих вимог, при екологізації землекористування, важливо дотримуватися наступних принципів:

- спадкоємність, які полягає у тому, що організація використання земель здійснюється з урахуванням сформованого розвитку землеробства і всього сільськогосподарського виробництва;
- системності – екологізація землекористування виконується системно шляхом проведення організаційно-господарських, технічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на поліпшення екологічного стану землекористування та навколишнього середовища;

- адаптації, що полягає в пристосуванні сільськогосподарського виробництва до природних умов і навколишнього середовища, сучасним системам землеробства і тваринництва;

- пріоритету екологічної безпеки при розробки схем і проектів землеустрою.

У порівнянні з іншими регіонами республіки, агрокліматичні умови на території Вітебської області більш суворі. Вітебська область знаходиться переважно в межах Поозерської провінції озерно-льодовикових, моренно- і горбисто-моренно-озерних ландшафтів. Відрізняється високою розчленованістю рельєфу та озерністю. Дренується Західною Двіною з притоками і частково Дніпром.

Сільськогосподарські землі займають в області 40% її території, що в 1,1 рази менше, ніж в середньому обсязі по республіці. Їх відмінною особливістю є мілкоконтурність. Середній розмір контуру сільськогосподарських земель в області в 2 рази менше, ніж у середньому по республіці.

В результаті проведеного нами наукового дослідження встановлено, що до основних екологічних показників землекористування доцільно відносити ті, які характеризують екологічний стан території і впливають на ефективність використання земель та сільськогосподарське виробництво. До таких показників відносяться: розораності, лісистість, залуження, обводненість території.

Встановлено, що мінімальна розораність території спостерігається в Россонському районі – 7%, а максимальна в Оршанському районі – 43%. Найбільша освоєність території в Дубровенському районі – 75%, а найменша у Россонском – 14%.

Узагальнюючим критерієм екологічних показників території адміністративного району є її коефіцієнт екологічної стабільності, підвищення якого свідчить про більш кращі екологічні умови. В результаті розрахунків, коефіцієнт екологічної стабільності території області, в період з 2003 по 2012 роки, збільшився з 0,45 до 0,46. Тенденція збільшення спостерігається у більшості районах області. Виявлено прямий зв'язок між коефіцієнтом екологічної стабільності території та ефективністю використання сільськогосподарських земель (прибутком).

Таким чином, за результатами проведених досліджень можна відзначити, що ступінь екологічної стабільності території необхідно враховувати при екологізації землекористування та організації використання земель в проектах внутрішньогосподарського землеустрою сільськогосподарських організацій.

Список використаних джерел: 1. Волков, С.М. Основи землеводіння й землекористування / С.М. Волков, В.М. Хлестун, В.Х. Улюкаєв. М.: Колос, 1992. 144 с. 2. Колмыков О.В., Пишбыш Є.В. Екологізація землекористування як фактор підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільського господарства / А.В. Колмиков // Вісник Білоруської державної сільськогосподарської академії. 2011. №3. С.117-125. 3. Ландшафтна організація території: учеб. посібник / М.І Лопырев [та ін] / Воронеж. держ. аграр. ан-т. Воронеж: ФГТУ ВПО ВДАУ, 2004. 170 с. 4. Порівняльна ефективність сільськогосподарського виробництва в розрізі районів Республіки Білорусь: аналіт. огляд / В.І. Бельський [та ін]. Мінськ, 2010. 106 с. 5. Чупахін, В.М. Ландшафти та землеустрій / В.М. Чупахін, М.В. Андрійшин; под.ред.: Е.А. Башмакова. М., 1989. 256 с.

РЕСУРСНЫЙ И ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ СУБЪЕКТА ФЕДЕРАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ МУНИЦИПАЛЬНЫХ РАЙОНОВ КАЛУЖСКОЙ ОБЛАСТИ)

А.И. Родионова, В.А. Семенов

rodionova.86@mail.ru

Калужский государственный университет им. К.Э. Циолковского

За последние десятилетия достигнуто понимание, что социальные и экономические проблемы невозможно рассматривать в отрыве от законов сохранения и изменения окружающей среды (биосферы) и, следовательно, получение научных знаний о развитии системы «человек - общество - природная среда» является не просто актуальной задачей, но и практической необходимостью. Различными учреждениями ООН, а также другими международными и национальными организациями выдвинут ряд новых концепций и программ глобального развития.

Основными в свете концепции устойчивого развития являются три уровня природно-социальных систем: глобальный, государственный, региональный (локальный). В России как стране с огромной территорией и тяжелыми природными условиями исследование по оцениванию комплексного потенциала устойчивого развития (далее КПУР), прежде всего, актуально на региональном и локальном уровнях, так как реалии российской действительности сильно различаются по регионам и внутри регионов (субъектов Федерации). Муниципальные образования являются источниками демографических, экономических, техногенных и других механизмов влияния на среду обитания человека, что влечет за собой быстрое нарастание социальных проблем, концентрацию финансовых потоков, ухудшение экологии, а также изменение методов их управления во всех сферах. Характеризующаяся высокой динамикой развития Калужская область в связи с приходом большого количества иностранных инвесторов особенно подвержена антиустойчивому развитию входящих в ее состав муниципальных районов.

В этой связи предлагается методика КПУР с детальной оценкой геоэкологического потенциала на примере муниципальных районов Калужской области, в основе которой лежит гибкий вычислительный алгоритм с возможностью реализации многомерного сравнительного анализа [1, 2, 3].

На первом этапе, используя частные и обобщенные методы исследования, определены основополагающие потенциалы и оценены их значимость (вес-коэффициент), затем выбраны характеризующие потенциалы показатели (в случае необходимости определена значимость показателей).

На втором этапе проведена математическая обработка полученных статистических показателей, используя различные процедуры оценивания. Так как КПУР является относительным показателем, то было произведено балльное ранжирование муниципальных образований (муниципальных районов – каждого или группы) по всем потенциалам и частным показателям с пошаговой оценкой в один балл: район с наименьшим потенциалом получил один балл и далее по возрастанию.

Оценка КПУР по муниципальным районам субъекта Российской Федерации произведена по формуле: $P = \sum K_i \times P_i$,

где Π – потенциал, i – индекс частного показателя; K_i – коэффициент значимости i -го частного показателя; P_i – рейтинг значения i -го частного показателя.

На третьем этапе после подсчета балльной оценки КПУР и его ранжирования на группы для анализа сильных (S) и слабых (W) сторон, возможностей (O) и угроз (T) конкретного района был проведен SWOT-анализ, результаты которого представлены в виде таблицы, которая позволяет не только оценить КПУР, но и составить представление о причинах, влекущих за собой ту или иную оценку в каждом районе. В эту таблицу должны быть внесены районы по следующему принципу:

Графа 1. Высокий потенциал.

Графа 2. Уровень выше среднего. Показатели хорошие и стабильные.

Графа 3. Средний уровень. Достаточно устойчивые позиции в области.

Графа 4. Уровень ниже среднего. Есть повод для беспокойства. Отмечено ухудшение показателей. Следует позаботиться об улучшении ситуации.

Графа 5. Низкий уровень. Положение тревожное. Ситуация в районе должна быть улучшена самым решительным образом. Район находится в кризисной ситуации.

На четвертом этапе составлены рекомендации по повышению УР муниципального образования субъекта РФ и сделаны выводы о возможности перехода к устойчивому развитию на локальном и региональном уровне в рамках исследуемой территории.

Для оценки КПУР Калужской области экспертным методом (используя анкетирование) было выбрано шесть значимых компонент (потенциалов): геоэкологический, трудовой, социальный, экономический, транспортный и природно-ресурсный соответственно с присвоенными коэффициентами 1; 0,9; 0,8; 0,7; 0,7; 0,6. Анализ шести потенциалов позволил выставить рейтинг двадцати четырем муниципальным образованиям исходя из суммарного балла по каждому из них, в результате чего подсчитан КПУР для муниципальных районов Калужской области по следующей формуле: $\text{КПУР} = 1 P_1 + 0,9 P_2 + 0,8 P_3 + 0,7 P_4 + 0,7 P_5 + 0,6 P_6$, где P_1 – геоэкологический потенциал, P_2 – трудовой потенциал, P_3 – социальный потенциал, P_4 – экономический потенциал, P_5 – транспортный потенциал, P_6 – природно-ресурсный потенциал. По результатам оценки комплексного потенциала устойчивого развития муниципальных районов области составлено картографическое моделирование согласно ранжирования районов на пять групп. Главный вывод по результатам оценки КПУР на примере Калужской области: отдельное муниципальное образование может являться устойчивым в течение краткосрочного периода, а разработка перспективных направлений и поддержание устойчивого развития зависит от взаимодействия всех административных единиц на региональном и даже государственном уровнях в длительном периоде.

Список использованных источников: 1. Родионова А.И. Комплексная оценка, биоклиматический и геоэкологический потенциалы устойчивого развития административных районов (на примере Калужской области). // Проблемы региональной экологии. - № 6, 2011 г. – Москва: Издательский дом «Камертон». – С. 90-94. 2. Родионова А.И. Трудовой и социально-экономический потенциалы в рамках оценивания комплексного потенциала устойчивого развития муниципальных районов субъекта Федерации (на примере Калужской области). // Проблемы региональной экологии. – № 3, 2012 г. – Москва: Издательский дом «Камертон». – С. 131-135. 3. Родионова А.И. Оценка комплексного потенциала устойчивого развития муниципальных образований субъекта Федерации (на примере муниципальных районов Калужской области). // Проблемы региональной экологии. - № 6, 2012 г. – Москва: Издательский дом «Камертон». – С. 63-66.

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ УГЛЕВОДОРОДОВ С МАЛЫМ ДЕБИТОМ В АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ КРЫМ

Е.Е. Синявер

ekaterina_sinyaver@mail.ru

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского

Экономическая и политическая безопасность любого государства базируется на стабильном функционировании национального хозяйства, являющегося потребителем энергоресурсов. Все показатели, связанные с их использованием, в той или иной форме влияют на себестоимость продукции и рентабельность любого производства. Объемы имеющихся ресурсов топлива в Украине в виде разведанных и подготовленных к разработке запасов и тех, которые могут быть реально добыты и использованы в национальной экономике, являются значительно меньшими, чем существующие потребности в энергоресурсах предприятий, организаций и населения. По разным данным, удовлетворение этих потребностей за счет собственных ресурсов в Украине в настоящее время обеспечивается только на 35-40%.

На Государственном балансе запасов полезных ископаемых Украины запасы и перспективные ресурсы нефти, газоконденсата, свободного и растворенного газа числятся в объеме около 2,3 млрд. тонн условного топлива (условная единица запасов и ресурсов углеводородов), в том числе запасы промышленных категорий – 1,4 млрд. тонн условного топлива. Всего в 2011 году в Украине было добыто природного газа 20613 млн. куб.м., нефти 2407 тыс. тонн, газового конденсата 918 тыс. тонн. Из них на территории АРК и шельфе Черного моря ПАО «Черноморнефтегаз» как основной компанией по добыче углеводородов в южном регионе было добыто природного газа 1056 млн. куб.м, нефти 9 тыс. тонн, газового конденсата 67 тыс. тонн [1].

Скромная роль Крымского полуострова в добыче углеводородного сырья связана с нераскрытостью ресурсного потенциала республики по ряду причин.

На территории Крымского полуострова открыто 26 месторождений (16 газовых и газоконденсатных, 10 нефтяных и нефтегазовых) [2], однако сложные геологические условия добычи обуславливают низкий дебит скважин и, соответственно, сумму капитальных вложений, необходимых для обустройства скважин и инфраструктуры. Например, имеющийся песок в нефтегазоносных пластах Владиславовского месторождения ограничивает объемы добычи, т.к. технически добыча возможна при диаметре штуцера не больше 2 мм. Использование местными советами нефти существующих в настоящее время самоизливающихся скважин, на обустройство которых не хватает бюджетных средств, в соответствии с законодательными нормами неправомерно, а полноценная добыча нерентабельна. Кроме того, неконтролируемое самоизливание нефти является нарушением требований действующего природоохранного законодательства.

Порядок предоставления специальных разрешений на пользование недрами [3] представляет сложную процедуру согласования с несколькими органами. Разрешение на геологоразведку или добычу выдается Государственной службой геологии и недр Украины победителю аукциона, для участия в котором необходимо согласовать порядка пятнадцати документов с Республиканским комитетом АР Крым по охране

окружающей природной среды, Государственной службой горного надзора и промышленной безопасности, Советом министров АРК и Министерством экологии Украины. Начальная цена разрешения зависит от множества показателей – нормы дисконта, годового дохода от реализации продукции, эксплуатационных затрат, размеров налоговых платежей, капитального вложения в промышленное строительство, срока использования месторождения и категории запасов. Специальное разрешение на пользование ископаемыми местного значения может выдаваться и Советом министров АРК, без аукциона, однако углеводороды, независимо от объемов месторождения, согласно законодательству, являются ископаемыми государственного значения.

В нескольких случаях аукцион может не проводиться, например, если заявителем по результатам геологического изучения участка недр за собственные средства осуществлен подсчет запасов, и это утвердила Государственная комиссия Украины (ГКЗ) по запасам полезных ископаемых. Кроме сложной и длительной процедуры получения разрешения на пользование недрами, освоению небольших месторождений углеводородов препятствует существующая система налогообложения в сфере пользования углеводородами. Налоговые обязательства, учитывая ряд факторов (объем в отчетный период, стоимость единицы, величина ставки платы, корректирующие коэффициенты) составляют приблизительно 40% [4]. При этом корректирующий коэффициент смягчает налоговые обязательства лишь для предприятий, добывающих углеводороды с глубины больше 5000 м, не учитывая более никаких показателей, связанных со сложностью геологических условий добычи. На территории АРК максимальные глубины скважин составляют порядка 3000 м, то есть попадают под общие нормы налогообложения. Кроме проблемы крупного налогообложения существует проблема передачи ресурса потребителю: месторождения газа не могут эксплуатироваться без подключения к газотранспортной сети, для чего необходимо выполнить ряд требований владельца сети (на территории АРК основной владелец газотранспортных сетей – ПАО «Черноморнефтегаз») [5].

Свои особенности налогообложения предполагает соглашение о распределении продукции. В настоящее время соглашения о распределении продукции занимают особое место среди механизмов привлечения долгосрочных иностранных инвестиций в экономику нефтегазодобывающих стран. Работая в рамках СРП, инвестор заключает с государством соглашение, согласно которому оно предоставляет ему участок недр и выдает лицензию на право разработки. Главный принцип СРП состоит в том, что в таких случаях предусматривается особый порядок налогообложения: с инвестора взимают лишь налог на прибыль и платежи за пользование недрами. [6]. Опыт заключения подобных соглашений в Украине показывает, что предоставляемые условия выгодны для крупных иностранных инвесторов, и подходят для освоения месторождений больших объемов на длительные сроки [7].

Таким образом, законное вовлечение малодобитных месторождений углеводородов на территории АРК в хозяйственное использование в настоящее время представляет сложную задачу, решить которую возможно только путем совершенствования государственной системы регулирования пользования недрами, в первую очередь за счет реформирования экономического механизма внедрения платежей за пользование недрами – плата должна взиматься дифференцировано, учитывая сложность геологического строения, глубину залегания и ликвидность запасов. Экономическое стимулирование разработки трудно извлекаемых низкорентабельных запасов нефти и газа должно стать основной проблемой

государственного регулирования недропользования применительно к этому виду сырья. Разработка пресечет возможность нелегальной добычи, улучшит экологическую ситуацию на полуострове и внесет вклад в энергетическую безопасность Украины.

Список использованных источников: 1. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник/[под рук Пищейко В.О.]. - К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. – 315 с. 2. Нефть ищет выход // Нефтерынок. – 2010. – №36. – С. 10–12. 3. Постанова Кабінету міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами». 4. Податковий кодекс України: за станом на 11 серпня 2013 р. 5. Транспортировка и хранение природного газа/ ПАО «Черноморнефтегаз» – официальный сайт [электронный ресурс]. 6. Закон України «Про угоду про розподіл продукції» / Ред. від 21 липня 2013р 7. Гусак Л. Как делить будем? Приживется ли СРП в Украине / Леонид Гусак // "2000". - 2012. - №35 (619) . - С. 6-7

УДК 359.09

ЕКОЛОГІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

І.Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Традиційно логістика розуміється з однієї сторони як навчальна дисципліна, з іншого – як практична діяльність, що охоплює процеси планування, організації, управління, контролю та регулювання руху матеріальних та інформаційно-фінансових потоків у просторі і часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача. В сучасному розумінні, особливо з точки зору охорони навколишнього середовища (ОНС), логістика стосується всього життєвого циклу продукту, включаючи можливе рециркулювання, необхідність утилізації відслуживших виробів різноманітними способами, вибір найекологічніших транспортних засобів тощо. Відомо, що логістичні процеси впливають на навколишнє природне середовище (НПС) і тим самим стають об'єктом екологічного менеджменту. Так, на західних підприємствах логістичні витрати досягають 10 % загальних витрат, енерговитрати логістики теж близькі до 10 % загальних енерговитрат, що становить велике навантаження на НПС. Значення логістики, яка зобов'язана раціоналізувати транспортні потоки, визначається і тим, що 25 % всіх викидів оксиду азоту (NOx) є результатом діяльності транспорту. Останній також пов'язаний з шумом, пробками на дорогах, загибеллю і травмами людей та всією екосистемою. Транспортування небезпечних речовин (хімічних, відходів атомних виробництв тощо) загрожує здоров'ю та життю людей. Будівництво доріг «вбиває» життєвий простір природи та розселення людей. Логістика пов'язана і з такою зростаючою щодо свого значення проблемою, як виробництво та утилізація пакувальних матеріалів. Отже, логістика зачіпає не тільки екологічні проблеми підприємства (вибір стратегій що мінімізують витрати або час виконання виробничо-технологічних операцій), але й питання, пов'язані з необхідністю врахуванням екологічних потреб суспільства, клієнтів підприємства, всіх зацікавлених груп. Серед таких рішень – головні: 1) вибір видів транспорту; 2) обґрунтування структури логістичних одиниць та їхніх форм; 3) кооперація фірм при реалізації логістичних проектів; 4) раціональна конфігурація логістичних одиниць тощо.

Так, транспортні засоби суттєво розрізняються за параметром, що характеризує викиди еквіваленту оксиду вуглецю. Наприклад, для вантажного транспорту цей параметр дорівнює 5,11 од./ткм, для залізничного – 0,4, річкового – 0,8. Необхідність швидкої реакції на потреби покупців не дозволяє зовсім відмовитися від вантажного транспорту, однак можливості ефективної комбінації різновидів транспорту далеко не вичерпані. Це особливо важливо врахувати тоді, коли до логістичних процесів включаються спеціалізовані фірми з своїм ноу-хау щодо різних транспортних операцій. Не виключається і можливість передання внутрівиробничого транспорту та складського господарства спеціалізованим фірмам, які здійснюють такі процеси більш раціонально та екологічно. Таке кооперування вимагає кращої організації, спільного планування логістичних процесів та готовності до співробітництва. У таких випадках відбувається узгодження економічної і екологічної цілей підприємств, оскільки зменшуються не тільки грошових витрати, але й навантаження на НПС. Також створення подібних систем постачання безпосередньо пов'язане з питанням сучасної структури логістичної одиниці, включаючи рівень централізації та концентрації відповідних ланок. Вплив усіх цих нових процесів на екологічне становище повинно бути об'єктом посиленої уваги. В світовій практиці себе виправдовують логістичні центри (ЛЦ) або парки, де в одному місці розміщуються декілька логістичних фірм, що доповнюють один одного за своїми послугами та надають можливість клієнту обрати найекологічнішу транспортну комбінацію. Також непогано зарекомендувала себе концепція «міської логістики», яка дозволяє координувати та оптимізувати доставку товару до центру міста, через що зменшується транспортне навантаження в межах міста. Сучасні форми логістики, що базуються на таких відомих засадах, як «Точно в строк», менеджмент ланцюгів поставок, ефективна реакція на попит споживачів та інші мають з позиції ОНС неоднозначні наслідки. Так, з одного боку, всі вони призводять до зростання екологічного навантаження через часту доставку продукції клієнтам невеликими партіями; з іншого – надають можливість забезпечення цих систем сучасними засобами комунікації, які дозволяють настроїти їх настільки точно, що, приміром, фактично виключаються випадки зайвих транспортних операцій. Отже, можна стверджувати, що ці нові засади (форми) логістики, як і зростаюча концентрація і централізація великих логістичних систем, що спостерігається нині (наприклад, забезпечення запасними частинами та клієнтів всієї країни з одного ЛЦ), незважаючи на деякі тенденції до монополізації, в цілому мають позитивні екологічні наслідки.

Кооперація фірм при реалізації логістичних проектів (процесів) в глобальному мірілі передбачає необхідні та достатні умови кооперування. Перші проявляються в появі відпрацьованих промислових та сервісних технологій, що дозволяють організувати виробництво в довільній точці земної кулі, в різкому зростанні мобільності капіталу та людських ресурсів (а це викликає, як наслідок, зростання екологічного навантаження від транспорту). Другі – характеризуються коштовними інвестиціями в нові технології, які дозволяють ефективно та «Точно в строк» виробляти «глобальні» товари, що задовольняють потреби населення різних регіонів світу, а також жорстку конкурентну боротьбу між різними мережами компаній, сформованими навколо відповідних ланцюгів постачання. Отже, компаніям не залишається нічого іншого, як об'єднуватися зі світовими партнерами та спільно організувати інвестиції, виробництво, логістичні процеси, вздовж відповідного ланцюгу постачання. В результаті в конкуренції боротьбу включається не окрема фірма, а група виробництв, постачальників та різноманітних сервісних компаній (банки, логістичні компанії), як це здійснюється в автомобілебудуванні. Головною

метою цих груп є своєчасне обслуговування клієнта високоякісною продукцією. Це включає і необхідність дотримування екологічних стандартів та стандартів безпеки, включаючи стандартний екологічний менеджмент (КЕМ). Таким чином формується не тільки економічні, але й екологічні стимули кооперування. Однією з форм є екологічний аудит постачання (коли замовник перевіряє виконання постачальником екологічних вимог, а також екологічність продукції), що забезпечує формування систем постачання, орієнтованих на охорону навколишнього середовища. Кооперування в сфері логістики та екологічного менеджменту в найбільш концентрованому вигляді представлено в концепції «Нульових відходів», яка реалізується в екологічних парках. В екопарках різні форми кооперуються не тільки на підставі використання спільних ресурсів (матеріали, сировина, вода, інфраструктура, інформація, природні системи), але й переробки відходів партнерів, в результаті чого формується циклічна структура спільного виробництва.

Список використаних джерел: 1. Смирнов І.Г. Транспортна логістика: навч. пос. / І.Г. Смирнов, Т.В. Косарева. – К.: ЦУЛ, 2008. – 224 с. 2. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навч. пос. / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.

УДК 551.583.15

SCORING ЭКОСИСТЕМНЫХ УСЛУГ ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ АЛТАЙ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

М.Г. Сухова^{1,2}, О.В. Журавлева¹

mar_gs@ngs.ru

¹Горно-Алтайский государственный университет,

²Институт водных и экологических проблем СО РАН

Проблемам развития горных территорий в настоящее время придаётся огромное значение. Это объясняется особой уязвимостью этих территорий к различного рода антропогенным и техногенным воздействиям и очень хрупкими связями между слагающими их компонентами. В то же время сохранность горных территорий гарантирует нам здоровую окружающую среду.

За последние 50 лет человечество изменяло экосистемы с особенной быстротой, что было связано с все увеличивающимися потребностями человека для своей жизнедеятельности. Результатом стал рост благосостояния людей, уровень экономического развития, но эти выгоды были достигнуты за счет все большего возрастания их стоимости в форме деградации многих услуг экосистем, увеличения риска нелинейных изменений экосистем и усиления масштабов бедности для некоторых групп людей. Если эти проблемы не будут решены, они существенно уменьшат выгоды, которые будут получены от экосистем будущими поколениями. Однако, деградация экосистемных услуг может значительно усилиться в первой половине текущего столетия и стать серьезным препятствием для достижения целей развития на пороге тысячелетия.

* Работа выполнена при поддержке гранта Президента Российской Федерации МД – 1365.2012.5, а так же гос. задания No 5.899.2011.

В настоящее время в мире активно начинается разработка широкого круга вопросов, связанных с экосистемными услугами, включая их оценку, определение потенциальных продавцов и покупателей и механизмов компенсации, формирование рынков этих услуг. Экосистемные это прежде всего выгоды, которые люди получают от функционирования экосистем. В соответствии с международной классификацией (ТЕЕВ, 2012) выделяются следующие ключевые виды ЭУ:

—
Обеспечивающие (снабжающие): пища, вода, лес, сырье;

—
Культурные: рекреационные ресурсы, эстетические и духовные ценности природы;

—
Регулирующие: воздействие на климат, контроль над наводнениями, стихийными бедствиями, качество водных ресурсов и т.д.;

—
Поддерживающие: почвообразование, фотосинтез, круговорот азота и пр.

Нами, в качестве пилотного проекта, проведена идентификация ЭУ особо охраняемых природных территорий Республики Алтай, общая площадь которых 22.8 тыс. км² (24.5 % от территории РА). Была проведена качественная оценка состояния ЭУ ООПТ, а так же выделены ведущие процессы функционирования ЭУ.

В результате установлена значительная отрицательная динамика для обеспечивающих ЭУ в АГПЗ (более 40%), менее значительная для обеспечивающих и регулирующих ЭУ в ПП «Уч Энмек» (более 20%); культурных ЭУ в КБЗ и НП «Сайлюгемский» (более 25 %). Значительная положительная динамика для поддерживающих ЭУ во всех ООПТ; менее значительная – обеспечивающих ЭУ в КБЗ (более 20%); регулирующих ЭУ в АГПЗ и НП «Сайлюгемский».

Наиболее стабильное состояние характерно для обеспечивающих ЭУ АГПБЗ (более 20%) ; регулирующих ЭУ КБЗ, ПП «Белуха», ПП «Укок» (более 20%); культурных КБЗ и ПП «Белуха» (более 20%).

В результате исследования было установлено, что существует необходимость дальнейшего отслеживания ситуации по установлению направленности и скорости процессов трансформации природной среды горных территорий, поскольку набор и качество экосистемных услуг имеют прямую зависимость от внешних факторов воздействия.

Так же была предпринята попытка провести экономическую оценку ЭУ Республики Алтай. На основе методики предлагаемой некоторыми учеными (Бобылев С.Н., Захаров В.М. 2009; Розенберг А.Г. , 2011), была рассчитана стоимость «полного пакета» экосистемных услуг для Республики Алтай, которая составила \$5.94 млрд.

При этом важно заметить, что доходы бюджета Республики Алтай, например в 2010 г., составили 8,4 млрд. руб. [\$264 млн.], а из 8,4 млрд. руб., 6,8 млрд. руб. дотации из федерального бюджета.

Однако, для более корректной оценки конечно же необходима унифицированная система индикаторов для горных территорий, позволяющих однозначно констатировать направленность процессов и соответственно изменения качества экосистемных услуг.

В результате мы можем констатировать тот факт, что большинство ЭУ ООПТ Алтая оцениваются как стабильные и в значительной мере с перспективой к улучшению качества. Таким образом, Алтай вправе называться экологическим донором.

Список использованных источников: 1. Бобылев С.Н., Захаров В.М. Экосистемные услуги и экономика. — М.: ООО «Типография ЛЕВКО», Институт устойчивого развития / Центр экологической политики России, 2009. — 72 с. 2. Бобылев С.Н., Захаров В.М. Экосистемные услуги и экономика. — М.: ООО «Типография ЛЕВКО», Институт устойчивого развития / Центр экологической политики России, 2009. — 72 с. 3. Розенберг А.Г. Оценка экосистемных услуг для территории Волжского бассейна (первое приближение) // Экологический сборник 3: Труды молодых ученых Поволжья. — Тольятти: Кассандра, 2011. — С. 206-210.

УДК 504.4.062.2

РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ОХРАНА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

И.В. Удалов, В.И. Редин

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Рациональное использование водных ресурсов – это всестороннее научно обоснованное использование вод, обеспечивающее оптимально полезный эффект для общества при обязательном соблюдении всех требований водного законодательства.

Установлено, что проблема устранения потерь воды возникла одновременно с созданием централизованных систем водоснабжения. Потери воды во всех видах весьма велики, что приводит к бесполезной трате значительных средств, препятствует дальнейшему улучшению снабжения населения водой, тормозит решение задач в области охраны природы. До последнего времени подавляющее большинство специалистов обычно отождествляли с потерями воды показатель статистической отчетности «неучтенные расходы и потери воды», который определяется как разница между поданной и реализованной потребителям водой. Однако этот показатель далеко не исчерпывает всех видов потерь воды, возникающих при эксплуатации коммунальных систем водоснабжения. По данным Научно исследовательского института коммунального водоснабжения и очистки воды (НИИКВОВ) около 21% питьевой воды уходит без применения прямо в канализацию. Потеря воды в большинстве случаев – одна из главных причин неудовлетворительного водоснабжения. Подача воды системами коммунального водоснабжения только на нужды населения в настоящее время составляют в среднем 280 л/сут. чел. Это весьма высокий уровень, если учесть, что по зарубежным данным, для обеспечения комфортных условий пользования водой в жилых зданиях считается достаточным уровень водопотребления в пределах 150–200 л/сут. чел.

Анализируя многолетние исследования и наблюдения за состоянием водных ресурсов Харьковской области, можно сделать вывод, что большинство водоемов и водотоков бассейна р. Северский Донец не отвечает современным требованиям, предъявляемым к водохозяйственным объектам, где наблюдается целый ряд неблагоприятных процессов и явлений, которые отрицательно сказываются на состоянии речного стока. Сети водоснабжения и водоотведения не рассчитаны на уменьшающийся расход воды и не работают в оптимальном режиме, что приводит к увеличению потерь воды, подтоплению промышленно-городских агломераций и угрожает экологической безопасности Харьковской области. Количество аварийных ситуаций на водопроводных сетях увеличивается ежегодно на 5–10 %, и в 2007 году составило 4,5 тыс. Анализ водопользования за период с 1985 по 2007 гг.

свидетельствует о том, что на территории Харьковской области наблюдается тенденция к уменьшению забора и сброса, увеличению потерь воды при транспортировке.

© И.В. Удалов, В.И. Редин, 2013

Показано, что тенденция уменьшения забора воды должна была повлечь за собой уменьшение потерь при транспортировании воды, а уменьшение сброса – уменьшение загрязнений.

Зафиксировано, что степень износа водопроводных и канализационных сетей и очистных сооружений коммунальных предприятий Харьковской области составляет 50–80%, что непосредственно влияет на количество потерянной воды в системах коммунального хозяйства.

Выявлено, что снижение забора воды не связано с рациональным его использованием. Этот процесс вызван ликвидацией крупнейших промышленных предприятий, а также сельскохозяйственных объектов.

Установлено, что высокий уровень загрязнения водоемов и деградация водных экосистем происходит вследствие: чрезмерной антропогенной нагрузки, ведения экстенсивного способа водного хозяйства, ухудшения качества подземной воды вследствие гидрологической связи с поверхностными водами; вредного действия вод (подтопление).

Исследования показали, что в последнее время в водохозяйственном комплексе р. Северский Донец возрастает угроза техногенных аварий.

Предлагаются первоочередные мероприятия для перспективы дальнейшего развития стабильного и надежного ведения водного хозяйства: стабилизация объемов забора свежей воды и негативного антропогенного влияния на водные объекты за счет реализации комплекса неотложных мероприятий по восстановлению и охране водных ресурсов; уменьшение и постепенное прекращение сброса в водоемы неочищенных сточных вод; канализование и устройство ливневых канализационных систем в населенных пунктах.

Подводя итог вышеизложенного можно утверждать, что решение проблемы сбережения, возобновления и улучшения качества водных ресурсов – задача сверхактуальная, а сохранение чистоты водоемов – один из наиболее важных аспектов охраны окружающей среды. Научная значимость исследуемого вопроса – в том, что рациональное водопользование приобретает первоочередное значение и является одним из наиболее важных вопросов для обеспечения экологической и социальной безопасности, стабильного развития экономики области.

Список литературы: 1. Бабаев М.В., Лагутин М.Ф., Удалов И.В. Исследования качества хоз-питьевых вод водозаборов Харьковской области // *Экология и здоровье человека. Охрана водного и воздушного бассейнов. Утилизация отходов.* / Сб. науч. трудов XII международной научн. технич. конф. // Под ред. С.В. Разметаева, В.Ф. Костенко: в 3-х томах. – Х., 2004. – с. 88–93. 2. Кожин И.В., Добровольский Р.Г. Устранение потерь воды при эксплуатации систем водоснабжения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1988. – 348 с. 3. Петросов В.А. Водоснабжение Харькова. – Х.: Картель, 1998. – 40 с. 4. Водне господарство в Україні / За ред. А.В. Яцика, В.М. Хорєва. – К.: Генеза, 2000. – 456 с. 5. Сташук В.А. Екологічно-економічні основи басейнового управління водними ресурсами. – Дніпропетровськ: ВАТ Видавництво «Зоря», 2006. – 480 с. 6. Сіверський Донець: Водний та екологічний атлас / О.Г. Васенко та ін. / Під. ред. А.В. Грищенко, О.Г. Васенко – Х.: ВД «Райдер», 2006. – 188 с.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ЕКОЛОГО-ГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ, У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКРИТТЯМ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ

І.В. Удалов¹, О.О. Шестакова²

¹Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

²Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У зв'язку із ліквідацією вугільних шахт проблема впливу відходів вуглезбагачення та породних відвалів на навколишнє середовище дуже актуальна. Тому отримання нових даних щодо вмісту важких металів та токсичних компонентів на промайданчиках ліквідованих шахт сприяє оздоровленню екологічної ситуації вуглевидобувних регіонів Донбасу. Техногенні аномалії частіше за все характеризуються комплексом елементів-забруднювачів, тому для оцінки ступеню забруднення ґрунтів декількома елементами застосовувався сумарний показник забруднення, який характеризує ефект впливу групи елементів.

Метою досліджень було визначити джерела техногенного забруднення ґрунтів та деталізувати виявлені попередніми роботами аномалії. Оцінка забруднення ґрунтів проводиться відповідно до «Методических указаний по оценке степени опасности загрязнения почвы химическими веществами».

Визначено хімічні елементи, що грають основну роль в техногенному забрудненні ґрунтів досліджуваної території – As, Pb, Zn, F, P, Ba, Mn. Крім цих елементів зустрічаються: Cd, Li, Cu, Cr, Tl, Sb.

Помічено, що максимальна контрастність аномалій спостерігаються в безпосередній близькості від промислових об'єктів – основних джерел забруднення, до яких відносяться коксохімічні заводи, вугільні шахти та вуглезбагачувальні фабрики. Проведена типізація комплексів елементів-забруднювачів для різних ландшафтів: для промислового – As, Ba, Pb, Zn, F, Mn; селітебного – F, P.

Регіональний підхід у поєднанні з комплексним вирішенням проблем, пов'язаних з попередженням негативних наслідків закриття шахт, не лише доцільний з еколого-геологічних позицій, він виправданий і економічно, оскільки при опрацюванні екологічних питань по кожній окремій шахті вартість досліджень зростає приблизно на 70%.

Список використаних джерел: 1. Гавриленко Ю.Н., Ермаков В.Н. и др. Техногенные последствия закрытия угольных шахт Украины: Монография / Под ред. Ю.Н. Гавриленко, В.Н. Ермакова. – Донецк, «Норд-Пресс». – 2004. – 631 с. 2. Сляднев В.А. Факторы влияния массового закрытия шахт на эколого-геологическое состояние Донбасса // Уголь Украины. – 2001. – № 7. – С. 18–20. 3. Горовой А.Ф., Горовая Н.А. Геохимия твердых промышленных отходов предприятий Донбасса // Минералогический журнал. – 2001. – №4. – С. 136–142.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

К.М. Федина

katerina.feed@gmail.com

Національний університет водного господарства та природокористування

Природно-ресурсний потенціал регіонів є одним із чинників розміщення продуктивних сил держави та охоплює сукупну продуктивність природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання і виражається в їх сукупній споживній вартості. Структура природних ресурсів розміри їх запасів, якість, ступінь вивченості й напрямок господарського освоєння безпосередньо впливають на галузевий розподіл і економічний потенціал регіону.

Значний внесок в дослідженні теоретичних і практичних аспектів напряму еколого-безпечного використання природних ресурсів внесли такі вчені: М.А. Хвесик, Л.М. Горбач які розглядають проблеми розміщення продуктивних сил України та регіоналістики в умовах ринкової економіки та приділяють значну увагу вдосконаленню економічних механізмів та охорони навколишнього середовища [1]. І.К. Бистряков С.І. Дорогунцов, Б. Данилишин [2] в працях яких детальніше досліджується природно-ресурсний потенціал та екологічні аспекти розвитку продуктивних сил, аналізується екологія як базова основа сталого розвитку економіки. Т.П. Галушкіна відзначає, що концепція екологічного балансованості природокористування є підґрунтям для формування національної екологічної доктрини [3], досліджує напрям «зеленої економіки» як ідеологію сучасних трансформаційних зрушень[4]. П.Ю. Беленький, В. Василенко, М. Бутко досліджують теоретико-методологічні засади регіонального розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Проте питання розвитку ефективного природокористування потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження ефективності використання природно-ресурсного потенціалу Рівненської області.

Західний регіон охоплює 7 областей: Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Чернівецьку. Його площа становить 110 тис. км², або 18,3 % загальної території України. У регіоні проживає близько 10 млн осіб, або майже 1/5 чисельності населення країни.

Більш детально розглянемо природно-ресурсний потенціал Рівненської області. Рівненщина багата на природні ресурси. Водні ресурси області складаються з 171 річки довжиною понад 10 км кожна та загальною довжиною 4,45 тис. км. Ріки області належать до басейну Прип'яті і живляться в основному за рахунок талих снігових вод, у меншій мірі — ґрунтових вод та атмосферних опадів. Найбільші з них — Горинь, Стир та притока Горині Случ. Також налічується 52 озера з площею водного дзеркала понад 1 га., найбільше з озер – Нобель (4,7 км²) та Біле (4,5 км²) та 13 водосховищ і більше 500 ставків.

Область має значні запаси підземних прісних вод, адже територія Рівненщини знаходиться в межах трьох артезіанських басейнів: Волино-Подільського, Прип'ятського та Українського басейну тріщинних та пластових вод. В розрахунку

на одного жителя показник забезпеченості водою сягає 2,5 і перевищує середній в Україні. З мінеральних вод найбільше поширення в області мають хлоридно-натрієві питні води миргородського типу запаси яких розвідані в селах Жобрин, Олександрія Рівненського, селищі Степань Сарненського районів та м. Острозі.

За даними Державного земельного кадастру загальна площа земель Рівненської обл. становить 2005,1 тис. га., з них 48,5% займають сільськогосподарські землі, 39,6% – ліси та інші лісо вкриті площі, 5,3% – відкриті заболочені землі, 1,7% – незаболочені відкриті землі, 2,1% території перебуває під водою. Лісовий фонд області складає 853 тис. га. З метою збереження у природному стані типових та унікальних природних комплексів українського Полісся було створено заповідник на площі 42 288,7 га який є другим за розміром в Україні. Територія заповідника складається з чотирьох окремих ділянок: ландшафтний заказник «Білоозерський» (Володимирецький район); загальнозоологічний заказник — «Перебродівський» (Дубровицький та Рокитнівський райони); ботанічний заказник — «Сира Погоня» (Рокитнівський район); гідрологічний заказник — «Сомине» (Сарненський район).

У Рівненській області налічується близько 600 родовищ корисних копалин, які представлені 18 видами. Державним балансом запасів корисних копалин зареєстровано 242 родовища, з них 84 освоєно промисловістю, на їх базі функціонує 59 гірничих підприємств.

В області зосереджене родовище базальту, так звані «базальтові стовпи» – різновид базальтів, що має в поперечному перерізі - форму від чотирьохгранних до семигранних. Товщина стовпів коливається в межах від 0,6 до 1,2 м. Переважають із товщиною 0,8-1,0 м. Висота – від 3-х до 30м. Мають властивість давати прямий рівний розкіл, що дозволяє здійснювати видобуток блоків і виготовляти з них різні архітектурно-будівельні вироби (поліровану плитку, монументи, пам'ятники ін.).

Поряд з базальтом широке розповсюдження мають туфи - продукти виверження вулканів. Прогнозовані ресурси туфової сировини на Рівненщині складають сотні млн. тон. тобто є практично невичерпними. Їх рекомендовано використовувати для підвищення родючості та дезактивації радіоактивно забруднених ґрунтів, в якості мінеральних домішок до кормів худобі та птиці, легких пористих наповнювачів теплозвукоізоляційних матеріалів [5]. Рівненщина, єдина область в Україні, де в межах Сарненського і Дубровицького районів розвідані два родовища бурштину: «Пугач» і «Вільне». Рівненський бурштин характеризується унікальними ювелірними властивостями, прекрасною кольоровою гамою, може використовуватись як сировина для виготовлення високоякісних лаків, фарб та ін.

Область дуже багата на родовища будівельних матеріалів, серед яких переважають родовища пісків, глини, крейди і будівельного каменю. В області ведеться вивчення промислових родовищ міді в межах Рафалівського міднорудного вузла та позитивні ознаки відносно відкриття корінних родовищ алмазів у північних районах регіону [6]. На сході Рівненської області на доступній для кар'єрного видобутку глибині розташовані масиви габро, діоритів і гранітів, які характеризуються високими декоративними властивостями. Існуюча сировинна база лицювального каменю області дозволяє створити потужне виробництво відповідної продукції, що, в свою чергу, вимагає значних капітальних вкладень.

Отже, Рівненська область володіє значними запасами природних ресурсів, деякі є унікальними для України. Природно-ресурсний потенціал області використовується недостатньо ефективно про що свідчать дані соціально-економічного розвитку області.

Список використаних джерел: 1. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. Економіко-правове регулювання природокористування: [монографія] / Хвесик М.А., Горбач Л.М., Кулаковський Ю.П. – К.: Кондор, 2004. – 524 с. 2. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Данилишин Б.М., Доргунов С.І., Міщенко В.С., Бистряков І.К., та ін.]; за ред. Б.М. Данилишина – Київ. РВПС України, 1999. – 716 с. 3. Галушкіна Т.П. Пріоритети екологобалансованого природокористування як ідеологічної платформи національної ідеологічної доктрини України /Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська/ Екологічний вісник. – 2007. -№ 5. – С. 18–19 4. Галушкіна Т. «Зелений» вектор розвитку економіки України // Економіст. – 2011. – №11. – С.4 – 7. 5. Стець Є.С. Результати досліджень по визначенню основних показників видобутку туфів методом свердловинної гідротехнології / Стець Є.С., Маланчук З.Р. Мандзюк Р.В. // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. - Рівне: НУВГП. - Вип. № 4 (32), Ч. 1. – 2005. С. 207– 214. 6. Борейко В.І. Ефективність використання виробничого та ресурсного потенціалу Рівненської області. [Електронний ресурс]: режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2009_3_1/v47ek009.pdf

УДК 911.3

ВТРАТА ГУМУСУ В ҐРУНТАХ СТОЛИЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ— НАСЛІДОК НЕДОСТАТНЬОГО ВНЕСЕННЯ ОРГАНІКИ

Т.М. Чіпко

tarchipko-88@ukr.net

Інститут географії НАН України

Сільське господарство України має потужний потенціал розвитку. За якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь Україна— одна з найбагатших держав світу. Вона має значні резерви чорноземів (понад 65% орних земель), які за різними оцінками можуть забезпечити продовольством від 140–150 до 500 млн. чол. [1; 2]

На нашу країну припадає майже третина запасів чорнозему та чверть орної землі (26,9%) в Європі. При цьому частка сільгоспугідь— одна з найвищих у світі, становить понад 70%, а розораність земель— 56% земельного фонду, що відповідно у 2,6 і 5,6 рази вище середнього рівня в країнах СНД [2; 4]. Однак, при надмірній розораності сільськогосподарських земель ефективність їх використання в Україні значно нижча, ніж у Європі. Тому проблема ефективного використання земельних ресурсів— найважливішої природної складової національного багатства України— є надзвичайно актуальною. Надмірна розораність сільгоспугідь, їх нераціональне використання та інші причини викликали деградацію земельних ресурсів України, яка особливо посилилась при запровадженні ринкових відносин, коли (для отримання швидкого економічного ефекту) користувачі земель нехтували екологічними аспектами та збереженням родючості земель.

Один з головних факторів, які зумовлюють проблеми землеробства України в цілому і Столичного економічного району (Київщини, Чернігівщини, Житомирщини) зокрема — дефіцитний баланс *біофільних елементів* (карбону, кальцію, фосфору, калію, азоту тощо) внаслідок недостатнього внесення *органічних добрив* сільгосппідприємствами, зумовленого масштабним зменшення в них поголів'я худоби: корів — більш як у 5,5–9,5 разів, свиней — більш як у 1,5–6,5 разів, овець і кіз — у 8–40 разів. (табл. 1). На загаданих проблемах і зосередимо увагу.

Таблиця 1

**Поголів'я худоби у сільгосп підприємствах Столичного району
(розраховано автором за даними [6])**

	Поголів'я корів, млн. голів		Приріст (по відношенню до 1990 року)*			Поголів'я свиней, млн. голів		Приріст (по відношенню до 1990 року)*			Поголів'я овець і кіз, млн. голів		Приріст (по відношенню до 1990 року)*		
	1990	2012	млн. голів	%	разів	1990	2012	млн. голів	%	разів	1990	2012	млн. голів	%	разів
Області:															
Київська	379,9	39,1	-340,8	-89,7	-9,7	601,8	352,1	-249,7	-41,5	-1,7	53	6,5	-46,5	-87,7	8,2
Житомирська	242,8	34,5	-208,3	-85,8	-7	311,2	48,8	-262,4	-84,3	-6,4	146,6	5,6	-141	-96,2	26,2
Чернігівська	331,5	57,7	-273,8	-82,6	-5,7	534	79,4	-454,6	-85,1	-6,7	169,8	4,2	-165,6	-97,5	40,4

У регіоні, як і в Україні загалом, майже припинилося внесення органіки. За наявною статистикою, кількість внесеної органіки у 3 областях загалом протягом 1990–2012 рр. скоротилася на 36,6 млн. т (на 94,3%), або більш як у 17 разів (табл. 2). Найгірша ситуація спостерігалася на Чернігівщині, де обсяг внесених органічних добрив зменшився на більш як 13 млн. т (у 20,6 рази), а на 1 га посівної площі— майже на 9,5 т (у 14,4 рази).

Таблиця 2

**Внесення органічних добрив в Столичному економічному районі
(розраховано автором за даними [5])**

	Загальний обсяг внесених органічних добрив, млн. т		Приріст (по відношенню до 1990 року)*			Обсяг внесених органічних добрив на 1 га посівної площі, т		Приріст (по відношенню до 1990 року)*		
	1990	2012	млн. т	%	разів	1990	2012	тонн	%	разів
Області:										
Київська	13,6	1,2	-12,4	-91,4	-11,6	10,5	1,4	-9,1	-86,7	-7,5
Житомирська	10,8	0,3	-10,5	-97,1	-34,3	9,4	0,6	-8,8	-93,6	-15,7
Чернігівська	14,4	0,7	-13,7	-95,3	-21,3	10,1	0,7	-9,4	-93,1	-14,4

Як відомо, для підтримки бездефіцитного балансу ґрунту необхідне щорічне внесення 10–12 т органічних добрив на 1 га ріллі [5]. Однак протягом згаданого часу спостерігалася значне зменшення внесеної органіки на 1 га посівів. Так, якщо 1990 р. у Столичному регіоні цей показник був у межах норми чи близьким до неї (Житомирщина), то 2012 р. тут він зменшився від 7,5 до майже 16 разів, становлячи лише 0,6–1,4 т [6].

Отже, як бачимо, ситуація досить невтішна. Обсяги внесених органічних добрив (в т.ч. і на 1 га посівних площ) за двадцятидвохрічний період у 3 областях регіону, що досліджується, скоротилися більш як на 91%, а 2012 р. обсяг внесеної органіки на 1 га посівної площі майже у всіх регіонах становив лише близько 1,5 т, що принаймні в 7–12 разів менше, ніж у 1990 р.

Дещо інша картина спостерігається із внесенням мінеральних добрив. Хоча

обсяги їх внесення знизилися протягом 1990–2000 р. у даному регіоні у 8 разів (на 460 тис. т, або на 87,5%), але вже протягом 2000–10 рр., вони зросли у 4,5 рази (на 143 тис. т, або 450%). Найбільше зростання було на Чернігівщині (63 тис.) (табл. 3).

Однак, переглядаючи кількість внесених мінеральних добрив на 1 га ріллі, бачимо, що вони також не відповідали нормі (200–250 кг), будучи 2012 р. у 2,5–3 рази меншими потрібної кількості (від 77 до 81 кг). Зазначимо, що ще в 1990 р. ці обсяги були у межах норми або близькі до неї [6].

Таблиця 3

Внесення мінеральних добрив в Столичному економічному районі
(розраховано автором за даними [5])

	Загальний обсяг внесених мінеральних добрив, тис.т			Приріст (по відношенню до 1990 року)*			Приріст (по відношенню до 2000 року)*			Обсяг внесених мінеральних добрив на 1 га посівної площі, кг		Приріст (по відношенню до 1990 року)*	
	1990	2000	2012	тис. т	%	разів	тис. т	%	разів	1990	2012	тис. т	разів
Області:													
Київська	254,8	21,5	69,5	-233,3	-91,6	-11,9	48	323,3	3,2	198	81	-117	-2,4
Житомирська	186,9	10,6	42,8	-176,3	-94,3	-17,6	32,2	403,8	4	162	77	-85	-2,1
Чернігівська	235	8,8	71,9	-226,2	-96,3	-26,7	63,1	817	8,2	166	79	-87	-2,1

Варто зазначити, що навіть за повного забезпечення рослин мінеральним азотом урожай на 40–50% формується за рахунок ґрунтового азоту, що надходить здебільшого з гумусових речовин. Тому, якщо виключити повторне повернення в ґрунт цієї частини азоту у формі органіки, то навіть інтенсивне застосування мінеральних добрив не змінить від'ємний баланс ґрунтового азоту й гумусу.

Одним з оптимальних шляхів вирішення збагачення ґрунту органікою може стати використання соломи, яка донедавна здебільшого спалювалася. Солома містить близько 15% води і майже на 85% складається з органічної речовини (азоту, фосфору, калію, вуглецю тощо), і є активним енергетичним матеріалом для мікроорганізмів ґрунту і будівельним матеріалом для “поживного” гумусу. При гнитті 1 т соломи у ґрунті вже через 3 місяці утворюється близько 50 кг гумусу, через 2 роки — 90–100 кг.

Оскільки вміст сухої органічної речовини в соломі становить 85%, у підстилковому гної— 20, зеленому добриві— 10, рідкому гної— 3 %, то солома є важливим компонентом регулювання балансу органічної речовини, яка надходить до ґрунту, особливо на віддалених від ферм полях, де гній практично не вноситься [5].

Ще одним можливим шляхом вирішення проблеми дефіциту внесеної органіки в ґрунт може бути розвиток конярства як в Україні, так і в Столичному районі зокрема (передусім на Житомирщині та Чернігівщині). Збільшення поголів'я коней у сільгосппідприємствах району зумовить в майбутньому відчутне збільшення обсягів внесення органічних добрив у ґрунт. Для виправлення ситуації, що склалося, найближчими роками необхідно хоча б досягти простого відтворення родючості ґрунтів (щодо вмісту гумусу, азоту, фосфору й калію); на рівні країни і конкретного поля відновити практику розробки щорічних планів підвищення їхньої родючості, на законодавчому рівні вважаючи їх обов'язковою складовою бізнес-планів сільгосппідприємств усіх форм власності. Для збереження ґрунтів важливим є підвищення рівня агрокультури серед керівників агропідприємств, окремих

користувачів земельних ресурсів, які розглядають ґрунти винятково як засіб задоволення споживчих функцій і джерело для одержання сільгосппродукції [3].

Збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, запобігання розвитку деградаційних процесів — важливі чинники переходу сільського господарства України на засади сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільгоспвиробництва та гарантування екологічної і продовольчої безпеки країни. Забезпечення цих позицій має стати одним з пріоритетних напрямів аграрної політики держави, якщо вона прагне грати провідну роль на світових продовольчих ринках.

Список використаних джерел: 1. Ганський О. Доларовий прищур на ріллі // *Україна молода*.—21.08.13; 2. Дорогунцов С.І, Коценко К.Ф., Хвесик М.А. та інші. *Екологія: Підручник / С.І. Дорогунцов та інші*— К.: КНЕУ, 2005.— 371 с. [Електронний ресурс]; 3. Зінь Е.А. *Регіональна економіка: Підручник/ Е.А. Зінь* [Електронний ресурс]; 4. Килимник Ю. *Ми не йдемо в Європу з простягнутою рукою*// *День*.— 5.09.13; 5. *Прима І.Д. Екологічні проблеми землеробства* [Електронний ресурс]; 6. <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 338.23: 504.062

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Л.Д. Яценко

yatsenko@niss.gov.ua

Національний інститут стратегічних досліджень

Стан та якість навколишнього середовища є визначальним фактором розвитку суспільства. Тому в розвинутих країнах проблеми збереження довкілля є пріоритетом державної політики, про що свідчить дієве законодавство, що жорстко регламентує захист об'єктів природного середовища, наявність комплексних природоохоронних програм, діяльність впливових політичних партій, громадських організацій, які борються за охорону навколишнього середовища на міжнародному та державних рівнях.

Конституція України закріпила право громадян на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище, що відповідає міжнародним принципам та нормам. Проте сьогодні можна відмітити низький рівень забезпечення цих конституційних прав. Незважаючи на існування багаторівневої державної природоохоронної системи, витрачання значних бюджетних коштів і ресурсів міжнародної допомоги на природоохоронні заходи, екологічна ситуація в Україні залишається складною, а в окремих регіонах фахівцями оцінюється як кризова. Про це свідчить сумна статистика. Так, щорічно в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення потрапляє біля 7 млн. т забруднюючих речовин. У 2012 році щільність таких викидів у розрахунку на 1 кв.км. території країни склала 7,2 т небезпечних речовин, а на одну особу – 95,1 кг. В окремих регіонах України ці показники значно перевищили середній рівень по країні. Зокрема, у Донецькій області обсяги викидів у розрахунку на 1 кв.км. склали 57,6 т, Дніпропетровській – 30,2, Луганській – 16,6 т, Івано-Франківській – у 14,4. Підприємствами м.Києва у розрахунку на 1 кв.км. території було викинуто 39,4 т забруднюючих речовин, що перевищило середній показник по країні у 5,5 разів [1].

Під впливом нераціонального ведення господарської діяльності погіршується екологічний стан поверхневих і підземних водних об'єктів. Споживацьке відношення до водних ресурсів та не досить ефективне управління їх використанням призвело до майже повного зарегулювання річкового стоку та зниження самовідновної спроможності водних ресурсів. Значна частина поверхневих водних об'єктів забруднена, в деяких регіонах обсяги скидання забруднених вод у річки перевищують обсяг природного стоку. Так, протягом 2012р. у водойми скинуто 1,5 млрд.куб.м забруднених стоків, при цьому, частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні становила 19%. Значного техногенного навантаження у 2012р. зазнали поверхневі водні об'єкти Автономної Республіки Крим (частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні становила 36%), Одеської (41%), Донецької (39%), Сумської (36%), Луганської (32%), Дніпропетровської (30%), Миколаївської (24%) Львівської (19%) областей, міста Севастополя (79%). Основними причинами скидання забруднених стоків у поверхневі водойми є нестача у більшості населених пунктів країни центра-лізованого водовідведення, низька якість очищення зворотної води, незадовільний стан функціонуючих очисних споруд [1].

Недосконалі технології землеробства, екстенсивний характер сільсько-господарського виробництва привели до виснаження родючості аграрних земель та збіднення їх рухомими формами основних елементів живлення рослин.

Загрозливим для оточуючого середовище є факт утворення та накопичення відходів промислового та побутового характеру. На початок 2013 року накопичений загальний їх обсяг станом оцінено в 14,9 млрд. тон, при цьому щорічно обсяг їх утворення сягає понад 400 млн.т. У 2012р. майже 90% від загального обсягу відходів утворено в Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській та Луганській областях. Відходи I-III класів небезпеки становлять лише 0,3% від загальної кількості, проте, саме вони створюють ризики для здоров'я і навколишнього середовища. У 2012р. сумарний обсяг утворення відходів I-III класів небезпеки від економічної діяльності підприємств та організацій Автономної Республіки Крим, Миколаївської, Сумської, Полтавської, Донецької, Харківської та Херсонської областей становить понад 82% від загального обсягу таких відходів. На території трьох регіонів зберігається 93% обсягу накопичених у країні відходів IV класу небезпеки, зокрема, в Дніпропетровській (9547,8 млн.т), Донецькій (2887,1 млн.т), Луганській (1470,0 млн.т) областях. У той же час, понад 80% відходів I-III класів небезпеки розміщені в інших трьох регіонах, зокрема, в Запорізькій (7,7 млн.т), Сумській (2,0 млн.т) областях та в Автономній Республіці Крим (1,9 млн.т) [1].

Про складність екологічної ситуації в Україні свідчать результати міжнародних рейтингів. Так, індексом якості довкілля (Environmental Performance Index), що розраховують фахівці Єльського університету (США) у 2012 році Україна зайняла 102 позицію серед 132 країн світу, що підтверджує низький рівень дієвості державної політики в екологічній сфері [2].

За оцінками експертів, близько 15 % території України, де проживає понад 10 млн осіб, перебуває в критичному екологічному стані [3]. Міністерство екології та природних ресурсів України констатує, що практично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосфери не відповідає гігієнічним нормативам, а в зонах можливого хімічного зараження потенційно небезпечних об'єктів мешкає понад 10 млн. чол. (22 % населення України) [4].

В контексті необхідності зупинення негативних тенденцій в екологічній сфері першочерговим завдання вважається прискорення процесів інтеграції екологічної

політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального, обласного та місцевого рівня. Екологічна складова державної регіональної політики має стати визначальною як це має місце в усіх високорозвинених країнах. Це вимагає удосконалення нормативно-правового поля, активізації дій щодо гармонізації законодавства України з міжнародним законодавством, посилення ролі економічної складової екологічної політики, залучення громадськості до вирішення проблеми, посилення ролі екологічної інформації, пошуку нових механізмів та інструментів вирішення екологічних проблем.

Запорукою успішної реалізації державної регіональної політики є екологізація суспільної свідомості та моралі, формування принципово нових цінностей, пріоритетів та світоглядних орієнтирів соціально-економічного розвитку, націленого на раціональне використання природних ресурсів і збереження та гармонійне відтворення усіх екосистем. Вагома роль у цьому процесі відводиться освіті, просвіті та вихованню.

В рамках окреслених міжнародною спільнотою завдань на шляху до забезпечення сталого розвитку важливим напрямом є посилення екологічної складової в економічній системі держави. Це потребує, в першу чергу, створення системи економічних та правових механізмів матеріального стимулювання бізнесу до екологічної відповідальності, якими можуть стати податкові пільги, регулювання цін на ресурси та екологічно чисту продукцію, організації держзакупівель продукції, надання пільгових кредитів на реалізацію природоохоронних заходів, тощо. В той же час необхідно посилити примусову соціально-екологічну складову відповідальності бізнесу шляхом підвищення штрафних санкцій (встановлені розміри штрафів за порушення норм природоохоронного законодавства мають відповідати економічним збиткам від порушення довкілля та перевищувати вартість запобіжних заходів).

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України. Довкілля України у 2012 році. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрану. 2. Environmental performance Index 2010. – Режим доступу: <http://epi.yale.edu/Countries/> – Заголовок з екрану. 3. Доповідь, подана коаліцією громадських організацій України до Універсального періодичного огляду ООН, що відбувся 24 жовтня 2012 року в Женеві – www.un.org/ru/ 4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

Наукове видання

«РЕГІОН – 2013: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»
МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
(м. Харків, 7–8 листопада 2013 р.)

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською мовами

Відповідальний за випуск к.геогр.н., доцент Ю.І. Кандиба

Комп'ютерне верстання Н.В. Добровольська

Підписано до друку 28.10.2013 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 28,9. Обл.-вид. арк. 33,6.

Тираж 210 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru